

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΡΑΚΩΝ

Διευθυντής ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΙΓ΄.

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1939

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ "ΠΟΛΥΒΙΟΤΕΧΝΙΚΗΣ,"
1946 - 47

ΠΡΟΣ ΤΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ ΕΤΟΣ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Ἀρχίζουμε τὸν δέκατο τρίτο τόμο μὲ μιὰ συνοχὴ ψυχῆς, μὲνα δέος, μὲνα δισταγμὸς : Ἄράγε θὰ μπορέσουμε ἀρχίζοντας, νὰ φτιάσουμε στὸ τέλος τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ τόμου ; Ἡ ἐκτύπωση θέλει πολλὰ ἑκατομμύρια καὶ μὲ τὴ ζητιανὰ δὲ γίνεται τίποτε. Τὸ Ὑπ. Παιδείας, πὸν τὸ διευθύνει ἐκπρόσωπος τῆς Θράκης — ἀλλὰ Πελοποννήσιος ἀνὴρ — δὲν μᾶς ἔδωσε στὸν καιρὸ τῆς ὑπουργείας του οὔτε μιὰ δραχμὴ μῶλο πὸν τοῦ ὑπενθυμίσσαμε τὸ χρέος του πρὸς τὸ Ἀρχεῖον Θράκης. Εἶναι ὁ κ. Παπαδημος τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος, πὸν ἐβοήθησε βέβαια πολλοὺς γιὰ ἔργα ἀσήμαντα καὶ ἀνώφελα. Ἡ Θράκη ἔχει τὴ στραβὴ τύχη νὰ μὴν παρουσιάζει ἓνα δικό της ἐκπρόσωπο, ἀπὸ τὰ σπλάγχνα της ἓναν ἀνθρώπο ὑπουργό, πὸν νὰ ἐκτιμᾷ καὶ νὰ αἰσθάνεται μιὰ δουλειὰ σὰν τὸ Ἀρχεῖο Θράκης καὶ νὰ πονεῖ τὴν πατρίδα του. Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ἀγόρασε ἑπτὰ ἀντίτυπα τοῦ ΙΑ' τ. καὶ μᾶς δῶκε ὁ φειδωλότατος κ. Πεσματζόγλου δρ. 210 χιλ., ὁ κ. Βερροϊόπουλος τῆς Ἀγροτικῆς τὸ ἴδιο, μᾶς δῶκε κάπου 180 χιλ. ἀγοράζοντας 6 ἀντίτυπα γιὰ τὴν Ἀγροτικὴ. Τῆς Ἑλλάδος ἡ Τράπεζα μᾶς δῶκε σὲ δύο δόσεις 500 χιλ. Ὅλη αὐτὴ ἡ κακομοιριὰ μᾶς στοίχισε πολλοὺς κόπους καὶ ἔξευτελισμοὺς γιὰ τὸ τίποτε.

Με τέτοια μέσα προσπαθώντας κατορθώσαμε μόλις σὲ 14 μῆνες νὰ παρουσιάσουμε τὸν IB' τ. με τριῶν εἰδῶν χαρτὶ καὶ μὲ πολλὰ χρέη. Ἀρχίζουμε λοιπὸν μὲ τὸν δίκαιο δισταγμὸ τὸν δέκατο τρίτο τόμο κι' ὁ Θεὸς τῆς Θράκης ἄς βοηθήσει τὸ ἔργο μας. Ἡ θέλησή μας δὲ θὰ καμφθῆ καὶ οἱ ἐλπίδες μας δὲ θὰ λείψουν καὶ στὴν ἄρνηση θάαντιτάξουμε τὴν ἐπιμονή. "Ἄν παύσει τὸ *Ἀρχεῖο Θράκης* δὲν ξαναρχίζει. "Ὅπως ἔπαυσαν καὶ τὰ *Θρακικά*, ποὺ φοβοῦμαι πὼς πλέον δὲν θὰ ξαναρχίσουν, γιατί παρωπλίσθηκε ἡ δύναμη καὶ ἐδοκιμάσθη ἡ ἀντοχὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τὰ διηύθυνε — τοῦ κ. Μιλτ. Σταμούλη. Γιατὸ μὲ τὰ δόντια κρατώντας τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τοῦ περιοδικοῦ θ' ἀγωνιστοῦμε μέχρι τέλους καὶ βλέπουμε.

Ἀθῆναι, Ὀκτώβριος 1947

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΤΑ ΥΣΤΑΤΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΤΗ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ — ΑΛΩΣΙΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΡΩΣΩΝ ΚΑΙ ΤΡΙΗΜΕΡΟΣ ΠΑΡ' ΑΥΤΗΙ
ΜΑΧΗ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΩΣ ΕΙΧΕ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΡΗΞΙΝ ΤΟΥ ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

§ 1) Ἡ ἐν Ἐρζεγοβίνη τοῦ 1875 ἐπανάστασις, ἣτις ἐξεδήλωσε τὸ λαθάνον μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ μῆσος, ἔσχε τὸν ἀντίκτυπὸν τῆς καὶ ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Θράκῃ παρὰ τοῖς Βουλγάροις. Κατὰ τὸν μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 1876 ἐξεργάγη ἐπὶ τοῦ Μέσου ὄρους, ἐπὶ τῆς Ροδόπης καὶ ἐνιαχοῦ τοῦ Αἴμου, ἡ τοῦ Ἀπριλίου λεγομένη ἐπανάστασις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βενκόφσκη καὶ τοῦ Κάλπισκωφ. Τὸ ἄωρον τοῦτο κίνημα κατεπίγη ὡς τάχιστα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἕνεκα τοῦ ἀπαρασκευάστου τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἐν τῷ ἀξιεπαίνῳ των ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐνθουσιασμῷ ἐφαντάσθησαν ὅτι θὰ κατέβαλον τὴν κραταιὰν Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν διὰ ξυλίνων ἐκ κερασεῶν κατασκευασθέντων τηλεβόλων καὶ διὰ πρωτογενῶν ὄπλων. Εἶ καὶ δὲ ὁ Βουλγαρικὸς λαὸς ἦτο ἀμέτοχος τοῦ κινήματος¹⁾, ὁ Τουρκικὸς τῆς χώρας ὄχλος, ὅστις προσεκλήθη ὑπὸ τὰς σημαίας

§ 1) 1) Ὁ Βουλγαρικὸς λαὸς ἀποβαλὼν ὑπὸ τὸν ἀπεχθῆ Τουρκικὸν ζυγὸν τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας εἶτε ἐξ ἰδιοσυγκρασίας· εἶτε ἕνεκα τοπικῶν συνθηκῶν οὐδέποτε ἔλαβε τὰ ὄπλα, ὡς ἐπρωξε πολλάκις ὁ Ἑλληνικὸς λαός, πρὸς ἀπελευθέρωσιν του καθ' ὅλην τὴν μακροαῖωνα δουλείαν του. Τὴν ἐλευθερίαν του ὀφείλει εἰς τοὺς Ρώσους, οἵτινες ποταμοὺς αἱμάτων ἔχυσαν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας του. Τὰ γραφόμενα ἀπὸ τινος (μετὰ τὸν διεθνῆ πόλεμον) ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις του εἶναι ἔργον τῶν χειρῶν του πολλάκις ἐξαναστάντος κατὰ τῆς τυραννίας (χαϊντούτηδες, ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Μάρτσεβιτς, τοῦ Χ' Δημήτρι, τοῦ Καρατζᾶ, τοῦ Μπότερφ, τοῦ Ἀπριλίου, ἡ ἐποποιεῖα τῆς Σίπκας κτλ.) εἶναι ρητορικοὶ καὶ δημοσιογραφικοὶ στόμφοι πρὸς τόνωσιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος διὰ τῆς δημιουργίας ἐθνικῶν ἐν τῷ παρελθόντι ἠρώων. Οἱ χαϊντούτηδες, ὧν τοὺς ἄθλους ἀπηθανάτισεν ἡ λαϊκὴ μοῦσα διὰ τῶν δημοδῶν ἑσμάτων οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ κοινοὶ ἐγκληματῖαι (φονεῖς, κλέπται, ἀπαγωγεῖς), οἵτινες καταδιωκόμενοι κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐτρέποντο ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τὸν ληστρικὸν βίον ληστεύοντες καὶ φονεύοντες ἀδιακρίτως Μωαμεθανούς καὶ Χριστιανούς. Συμπλεκόμενοι πρὸς τὰ Τουρκικὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τοῦ σαρκίου των καὶ οὐχὶ ὑπὲρ εὐγενεστεροῦ τινὸς σκοποῦ, ὡς οἱ Ἕλληνες ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται, οἵτινες ἦσαν οἱ προουπισταὶ τοῦ δυναστευομένου Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν κατὰ ξηρὰν στρατιωτικῶν δυνάμεων κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ ἔθνους ἐπανάστασιν. Τὸ κίνημα τοῦ Ἀπριλίου (ἡ λεγομένη ἐπανάστασις τοῦ Ἀπριλίου), παρασκευάσθη ὑπὸ τῶν πανσλαυιστῶν ἄνευ συμμετοχῆς τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ σκοπὸν ἔχον τὴν πρόκλησιν σφα-

ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἐξερεθισθεὶς κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐν γένει διὰ τὸ κίνημα ἐπέλεσε λυσσασμένος κατὰ τῶν κωμῶν ἐν αἷς ἔδρασαν οἱ ἐπαναστάται, μὴ δυνηθείσης τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως νὰ ἐπιβάλλῃ ἐπ' αὐτὸν τὸ κῦρὸς τῆς. Ἐκ τούτου ἐπὶ τῶν περὶ τὴν Φιλιππούπο-

γῶν ἀόπλου πληθυσμοῦ ὑπὸ τῶν ἐξηγριωμένων Τούρκων πρὸς ἐπέμβασιν τῆς Εὐρώπης καὶ δὴ τῆς Ρωσίας, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἡ εἰς τὴν Σίπκαν δὲ ἄμυνα χιλιάδος Βουλγάρων ἐθελοντῶν ἀκολουθούντων τὸν Ρωσικὸν στρατὸν καὶ ἀποτελούντων ἰδίους λόχους, μέχρι τῆς ἀφίξεως Ρωσικῶν ἐπικουριῶν δὲν ἔκρινε τὴν ἔκβασιν τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1877—1878, δι' ἣν ἐκινήθη ἡ σύμπας ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατός. Τὰ δὲ κινήματα τῶν προεξηγμένων ὄπλαρχηγῶν, ὧν οἱ δύο τελευταῖοι διοργάνωσαν τὰ ἐπαναστατικά τῶν σώματα ἐν Βλαχίᾳ καὶ διεπέρασαν τὸν Δούναβιν, οὐ μόνον εὔρον ἀδιάφορον καὶ ἀπαθῆ τὸν Βουλγαρικὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ ἐχθρικῶς διακείμενον πρὸς αὐτά. Ἴδου τὴν γράφει πρὸ τοῦ κινήματος τοῦ Μπότεφ ὁ Βούλγαρος καθηγητῆς Δ. Στρασιμήρωφ ἐν τῇ ἐξαιρετικῇ μονογραφίᾳ του : Χρῆστος Μπότεφ, ὡς ποιητῆς καὶ δημοσιογράφου (Σοφία, ἔτ. 1878 σελ. 46) : «Ὁ ποιητῆς, ἀφοῦ ἐπὶ ἑξ ἔτη εἰργάσθη ἐν Ρουμανίᾳ πρὸς ἀφύπνισιν τῶν ὁμοεθνῶν του, διήλθε τὸν Δούναβιν κατὰ Μάϊον τοῦ 1876 μετὰ σώματος ἐθελοντῶν ἐκ 200 ἀνδρῶν κατευθυνόμενος πρὸς τὸν Αἴμον, ὅπως κινήσῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Βουλγάρους· δυστυχῶς οὐδὲμιας ὑποστηρίξεως ἔτυχε. Τῇ 12ῃ Μαΐου ἐν τῇ θέσει Μίλενκάμικα κατανοήσας τὴν αὐταπάτην του, διότι διεκήρυσσεν ὅτι τὸ ἔθνος ἦτο ἕτοιμον ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του διὰ τῶν ὄπλων, ἔχυσε πικρὰ δάκρυα εἰπὼν τὰ ἀκόλουθα, ἅτινα μεταδίδει ὁ ἑταῖρός του Ζιχαρίας Στογιάνωφ : «Ὁ, τι ὄνειρεσόμεν καὶ εἰργάσθημεν καθ' ὅλον μου τὸν βίον ἤρκεσαν δύο ἡμέραι νὰ διαφεύσωσι διαπιστοῦσαι τὴν μεγάλην μου πλάνην· ἡ ἱστορία οὐδέποτε θὰ μᾶς συγχωρήσῃ. Καλύτερον θὰ ἦτο νὰ ἐπιπτον εἰς τὸν Δούναβιν καὶ νὰ ἐπιγύμνη, ὅπως μὴ ἴδω τὸ αἰσχος, πῶς ὁ Βουλγαρικὸς λαὸς μετεβλήθη εἰς κτήνη».

Τῇ 20ῃ Μαΐου μετὰ συμπλοκὴν πρὸς τὸν Τουρκικὸν στρατὸν περὶ τὴν Βράτσαν πίπτει ἀγωνιζόμενος, τὸ δὲ σῶμά του διασκορπίζεται τῶν μὲν φονευθέντων, τῶν δὲ αἰχμαλωτισθέντων. Ἡ ἠθικὴ καταπίπτωσις τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ καὶ ἡ θηριωδία καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ ἐπεισοδίου, ὅπερ ἀφηγεῖται ὁ αὐτός, ἐπαναλαμβάνει δὲ ὁ βιογράφος τοῦ ποιητοῦ. Πρόκειται περὶ μαθητοῦ τινος 18—20 ἐτῶν τοῦ ἐν Βελιγραδίᾳ γυμνασίου, ὅστις ἐξ ἰδεολογίας κατετάχθη εἰς τὸ σῶμα τοῦ Μπότεφ καὶ ἠκολούθησεν αὐτόν, ὅπως χύσῃ τὸ αἷμά του ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους του. Ἀναγράφει αὐτολεξεὶ τοὺς λόγους τοῦ Ζαχαρία : «Ὁυτος ὁ μαθητῆς ἐπαναστάτης ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Κιρκασίων, οἵτινες δι' ἄγνωστον λόγον δὲν τὸν ἔσφιξαν ὡς τοὺς συντρόφους του, ἀλλὰ τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν Βράτσαν. Ὅτε ἐφθασαν εἰς τὴν κώμην Πάβελτσα, διευθύνεται πρὸς αὐτοὺς γέρον τις ἐκ τῆς κώμης καὶ ἰστάμενος ἐνώπιόν των τοὺς ψέγει, διότι ἐφείσθησαν τῆς ζωῆς ἐνὸς ἐχθροῦ τοῦ σουλτάνου, Βλάχου ἐπαναστάτου. Ἐἶτα ἀπὸ τῶν λόγων προέβη εἰς ἔργον καὶ παρακάλεσε τοὺς Κιρκασίους νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸν ἐπαναστάτην· τούτου γενομένου ἔλαβε τὴν κεφαλὴν τοῦ δεδεμένου ἐφήβου καὶ τὴν ἀπέκοψεν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς κώμης πρὸ τοῦ ἐργαστηρίου του παρόντος πληθῶς χωρικῶν, οἵτινες ἐγέλων διὰ τὸν γέροντα, ὅστις ἢ μάχαιρα δὲν ἔκοπτε καλά. Ὁ μαθητῆς ἐπαναστάτης ὑπέστη τὸν χεῖριστον καὶ ὀδυνηρότατον θάνατον ἐκ πάντων τῶν συντρόφων του· διότι ἀναμφιβόλως μεγαλυτέραν ἠθικὴν καὶ φυσικὴν τιμωρίαν δὲν ὑπέστησαν οἱ ἑταῖροι μάρτυρες ἐπαναστάται τοῦ ἐφήβου, ὅστις ἔχον δεδεμένους τὰς χεῖρας καὶ

λιν ὁρέων ὀλόκληροι κῶμαι καὶ κωμοπόλεις ἐλεηλατήθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν καὶ αἱ φλόγες αὐτῶν ὡς στῆλαι πυρὸς διεφώτιζον τὸν ὄριζοντα κατὰ τὰς σκοτεινὰς νύκτας ὁράμεναι μετὰ φρίκης ἐκ Φιλιππουπόλεως. Χιλιάδες Βουλγάρων, ὧν αἱ πλείσται ἀνυπεράσπιστα γυναικόπαιδα, κατεσφάγησαν, πλείστοι δ' ἀπῆχθησαν ὡς ἔνοχοι εἰς τὰς φυλακάς. Τὰ δὲ στρατολογηθέντα ἄτακτα τῶν Μωσμεθανῶν στρατεύματα, οἱ βασιβοζοῦκοι, ἐπιστρέψαντα εἰς τὴν Φιλιπούπολιν μετὰ τὸ ἔργον τῶν ἐπώλουν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τὰ πλούσια ἐκ τῶν πυρποληθεισῶν κωμῶν λάφυρά των, ἐν ᾧ χρόνῳ τὰ περισωθέντα ἐκ τῆς σφαγῆς θύματα πεινῶντα, γυμνητεύοντα καὶ νοσοῦντα ἐνεκλείοντο ἀδιακρίτως γένους καὶ ἡλικίας εἰς τοὺς ὑγροὺς καὶ ἀνηλίους ἀχρήστους λουτρῶνας καὶ ἕτερα δημοσία τῆς πόλεως κτίρια πρὸς στέγασιν δῆθεν καὶ περιθάψιν, ὅπου καθ' ἑκάστην διὰ τὸ ἀνθυγιεινὸν καὶ τὰς κακουχίας ἀπέθνησκον ἄθροα.

Αὗται αἱ ἀπάνθρωποι βιαιοπραγίαι τότε μόνον ἐπαύσαντο καὶ πάλιν προσκαίρωσ, ὅτε ἡ Εὐρώπη συγκινηθεῖσα ἐκ τῶν δεινοπαθημάτων τῶν Χριστιανῶν, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ φιλανθρώπου καὶ μεγάλου πολιτευτοῦ Ἑγγλοῦ Γλάδστονος, ὅστις ἔγραψε τὸ περιώνυμόν του βιβλίον «Bulgarian horrors» κατέστησεν ὑπεύθυνον τὴν Ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν ἐν τῷ κράτει τῆς ἀσφάλειαν τῶν Χριστιανῶν. Κηρυξάσης ὅμως τῆς Ρωσίας ἀδείξ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Μ. δυνάμεων τῷ ἐπομένῳ ἔτει 12 Ἀπριλίου 1877 τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, νέαι αὐθις ἤρξαντο καταδιώξεις καὶ βιαιοπραγίαι τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ αἱ εἰρκταὶ τῆς Φιλιππουπόλεως ἐπληρώθησαν ἐξ ὑποτιθεμένων συναμοτιῶν κατὰ τοῦ καθεστῶτος, ὧν καθ' ἑκάστην περὶ τοὺς 30 ἐπὶ τινὰς ἡμέρας καταδικαζομένων ὑπὸ τοῦ στρατοδικείου ἀπηγχονίζοντο πολλοὶ δημοσίαι ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς πλατείαις τῆς πόλεως. Εὐτυχεῖς ἦσαν ὅσοι καταζητούμενοι προέλαβον τὸν κίνδυνον δυνηθέντες νὰ κρυφθῶσιν εἰς Ἑλληνικὰς οἰκίας ἢ νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν σωτηρίαν των ἀντὶ πολλῶν χρημάτων. Πολλοὺς τότε ἐκ τῶν ἐπισήμων συμπολιτῶν των Βουλγάρων ἔσωσαν ἀπὸ τῆς ἀγχῆς οἱ Ἕλληνες προύχοντες Μιχαὴλ Ἀθ. Γκιουμουσγκερδάνης, Δημ. Ἀργυριάδης, ὁ ἰατρός Ἀναστ. Βλάδος), ὁ Ἕλληνας μητρο-

τοὺς πόδας ὑπὸ τῶν Κιρκασίων ἐσφάγη ὑπὸ γέροντος βουλγάρου διὰ μαχαίριον παρουσία πάντων τῶν χωρικῶν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐχθρῶν του. Τοῦτο καὶ τὰ παρόμοια δέον ν' ἀναγραφῶσιν εἰς τὴν Βουλγαρικὴν ἱστορίαν, προσθέτει ἀπαρηγόρητος ὁ ἱστορικός. *Αἰσχυνόμεθα ν' ἀπαριθμήσωμεν πάντα τὰ ρυπαρὰ ἐγκλήματα, τὰ διαπραχθέντα ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν.* (Αὐτόθι, σ. 43-44). Λιὸς τοσοῦτον ἠθικῶς ἐκπεσῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ ὄπλα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας του' ἀπῆρτετο πρότερον γενικὴ διὰ τοῦ σχολείου πνευματικὴ καὶ ἔθνηκὴ αὐτοῦ ἀφύπνισις, ὅπερ δὲν ἦτο ἔργον μιᾶς γενεᾶς. Τοῦτο συνετελέσθη μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρώσων ἀπελευθερώσιν του ἐπὶ τῆς ἀνεξαρτησίας του.

2) Ἰβάν Ἀντώνωφ ἐκ Τσιρπάν, μετασχὼν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀπριλίου συλληφθεὶς καὶ καθειρχθεὶς ἐν Φιλιππουπόλει ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, εἶτα δὲ πολλακίς ἐκλεγείς βουλευτῆς Φιλιππουπόλεως, καὶ πρόεδρος τῆς βουλῆς διατελέσας γράφει

πολίτης Νεόφυτος καὶ ὁ Ἴταλὸς σιτέμπορος Τακέλλα, διὰ τῶν προσωπικῶν τῶν ἱκεσιῶν καὶ τῆς ἐπὶ τοὺς Τούρκους βέηδες καὶ πασάδες ἰσχύος τῶν. Ἀλλὰ τὸ κατὰ τῶν Βουλγάρων τῶν Μωαμεθανῶν μίσος ἐκορυφώθη μετὰ τὴν πρῶτὴν ἀποτυχίαν τῶν Ρώσων, ὑπερβάντων μετ' ἀσθενῶν δυνάμεων τὸν Αἴμιον, διότι ἀμέσως ἐπηκολούθησαν εἰς ταύτην αἱ πυρπολήσεις τῆς Στάρα Ζαγόρας καὶ τοῦ Καλοφερίου καὶ αἱ σφαγαὶ τοῦ Καρλόβου, αἵτινες ὑπεεβέησαν κατ' ἔντασιν καὶ ἔκτασιν τὰς τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἡ Φιλιπούπολις ἐπληρώθη ἐκ νέου Βουλγάρων φυγάδων καὶ αἰχμαλώτων ἀγροτῶν, οἱ δὲ Χριστιανοὶ αὐτῆς κάτοικοι διῆλθον μῆνας ὅλους ἀγωνίας καὶ τρόμου μεστούς, φοβούμενοι μὴ πάθωσι τὰ αὐτὰ ὑπὸ τῶν ἀπειθαρχήτων Τουρκικῶν στρατευμάτων, αἵτινα διήρχοντο ἐκάστοτε διὰ τῆς πόλεως ἀπειλητικὰ μεταβαίνοντα εἰς τὸ πεδῖον τοῦ πολέμου καὶ ὑπὸ τῶν ὀπλισμένων ὡς ἀστακῶν συμπολιτῶν τῶν Μωαμεθανῶν, οἵτινες καθ' ἑκάστην ἠκόνιζον τὰς μαχαίρας καὶ τὰ ξίφη τῶν δημοσίων, ἐτοιμαζόμενοι πρὸς γενικὴν τῶν Χριστιανῶν σφαγὴν. Μὴ δυνάμενοι δὲ οἱ Χριστιανοὶ τῆς πόλεως ἔνεκα τοῦ ἐν ᾧ διετέλουν ἀποκλεισμοῦ τῶν νὰ λάβωσιν ἀσφαλεῖς εἰδήσεις ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ περὶ τῆς πορείας τοῦ διεξαγομένου πολέμου, μυρία κακὰ διὰ τῆς φαντασίας τῶν ἑλλαντῶν περὶ αὐτοῦ *).

- περὶ τοῦ ἱατροῦ τούτου, εἰς ὃν ὀφείλει τὴν σωτηρίαν τοῦ τάδε. «Διέμεινα ἐν τούτῳ τῷ δωματίῳ (πιθῶν ἐκ τύφου) δύο ὅλους μῆνας. Καθ' ἑκάστην ὁ ἱατρός Βλάδος, μὲ ἐπεσκέπτετο καὶ μοὶ ἔδιδε φάρμακα καὶ ὀδηγίας, ἀνέρωσα δὲ χάριτι τούτου τοῦ ἐξόχως φιλανθρωποῦ ἱατροῦ. Ἐνταῦθα δέον ν' ἀναμνήσω καὶ μαρτυρήσω τοῦ τοῦ ἀνδρὸς τὰς ὑπηρεσίας, αἵτινες πρέπει νὰ προκαλέσωσι τὴν εὐγνωμοσύνην χιλιάδων ἐγκαθειρότων. *Εἰς τὴν φιλανθρωπίαν τούτου ὀφείλουσι τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν ἀπελευθέρωσιν τῶν χιλιάδων ἐγκαθειρότων, χάριν ὧν οὗτος ἐξήσκησε τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὰς διοικητικὰς ἀρχὰς ἐπίθρασιν του.* Πολλὰ ἀνήλικα παιδία καὶ γυναῖκες διεσώθησαν διὰ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτοῦ, ἀπαχθεῖσαι ἐκ τῶν πυρποληθεισῶν καὶ διαρπαγείσων κωμῶν Περουσίτσας, Βιτάκ, Βρατισκόβου καὶ Κλεισούρας. (Ivan Antonow), Izromenite mi ot Toursko vreme. Ἐκ τῶν ἀναμνήσεών μου ἀπὸ τῶν Τουρκικῶν χρόνων, μέρος Β'ον, ἔτ. 1928, σελ. 51 Πλοινδίν). Ἴδε τὴν βιογραφίαν Βλάδου κεφ. XXXVI.

3) Ἴδε καὶ Jirecek—Argyrow Ὀδοιπορικὸν κ.τ.λ. σελ. 148.—Ὁ ἱστοριογράφος τῆς Πλόβδηφ Σίσκωφ οὐδαμῶς ὀκνῶν νὰ ψευδολογῇ καὶ ἀποτροπαίως νὰ συκοφαντῇ τὸν Ἑλληνισμὸν λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπέχαιρον ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ καὶ εὗρον εὐκαιρίαν νὰ μεταχειρισθῶσι πᾶν μέσον, ὅπως ἀποδείξωσι σύμπαντα τὸν Βουλγαρικὸν λαὸν ὡς τὸ χειριστὸν καὶ ἐπικινδυνότατον χριστιανικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ Τουρκικῇ ἐπικρατείᾳ, ἥτις ἔπρεπε τότε ν' ἀπαλλαγῇ τούτου. Ὅθεν πράκτορες τοῦ Φαναρίου καὶ κατελληνισταὶ περιερχόμενοι ὡς ἀπειλοῦντες φανερά τὸν Βουλγαρικὸν λαὸν ἠνάγκαζον αὐτὸν διὰ γραπτῶν δηλώσεων, πρὸς τὴν κυβερνήσιν, τοὺς προξένους τῶν Ἑυρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ν' ἀποκηρύξῃ τὸ σχίσμα καὶ νὰ ὁμολογήσῃ αὐτὸν Γραικὸν ἀναγνωρίζων ὡς θρησκευτικὸν ἀρχηγὸν τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην. Οὕτω δὲ πᾶς Βουλγαρικὸς συνοικισμὸς ἢ οἰκογένεια ποιοῦσα ἀπηλλάσσετο τῶν καταδιώξεων τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν κατὰ τὸν πόλεμον στρατιωτικῶν ἀγγραφείων. (Chichcof), αὐτόθι σελ. 160). Ἀλλὰ πρὸς θεοῦ τί ἠδύνατο ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τούτου, ὅτε τὰ

§ 2) Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Πλεύνης οἱ Ρῶσοι διηρημένοι εἰς τρεῖς μοίρας ὑπερέβησαν τὸν Αἴμον ἐν δριμυτάτῳ χειμῶνι καὶ κατήλθον εἰς τὴν Θράκην διευθυνόμενοι ἐκ Σόφιας πρὸς τὸ Παζαρτζίκιον καὶ τότε ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως πεδιάς, ἥτις ἀπὸ αἰῶνων δὲν ἐγένετο πεδῖον πολέμου, ἀντήχη·

Ρωσικὰ ὄπλα προέβαινον νικηφόρα πρὸς τὸν Αἴμον καὶ ἐπέκειτο ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ; Τὸ Πατριαρχεῖον ἐκ χριστιανικῆς ἀγάπης κινούμενον μετεχειρίσθη τοῦτο τὸ μέσον πρὸς σωτηρίαν τοῦ ὁμοδόξου Βουλγαρικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν σφαγῶν καὶ τῶν κακώσεων τῶν Τούρκων, οἵτινες τοὺς σχισματικούς χριστιανούς ἐθεώρουν τότε ἐπανάστατας, συνωμότης καὶ ὄργανα τῆς Ρωσίας, ἥτις ἐκήρυξεν ὑπὲρ αὐτῶν τὸν πόλεμον. Ἡ νομίζει ὁ ἱστοριογράφος ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον θὰ ἠδύνατο νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας καὶ ἀνακουφίσεως τῶν πασχόντων Βουλγάρων ἄλλως πως χωρὶς νὰ κινήσῃ τὸς ὑποψίας τῆς κυριάρχου Πύλης διὰ εἶναι συνένοχον αὐτῶν καὶ ὄργανον τῆς Ρωσίας, ἥς ὡς ὁμοδόξου ἀείποτε ἠύχето ἐνδομύχως τὴν νίκην ἐν παντὶ πολέμῳ κατὰ τῶν Τούρκων;

Ἄλλαχού δὲ ὁ ἱστοριογράφος λέγει διὰ οἱ Ἕλληνες Φιλιππουπολιταὶ κατέδιδον τοὺς Βουλγάρους εἰς τὸς Τουρκικὰς ἀρχάς, αἵτινες συνελάμβανον καὶ ἔρριπτον αὐτοὺς ὡς ἐνόχους εἰς τὰ δεσμοτήρια, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου μνημονεύει τὸν δις φυλακισθέντα καὶ ἀπολυθέντα Κωστάκιν Πέεφ (Πέογλου), τὸν ἀγαπητὸν τοῖς Ἕλλησι διὰ τὸν μείλιχον καὶ ἀγαθὸν χαρακτήρα του, τὸν ἐκ μητρὸς γνησίας Ἑλληίδος, πατὴρ δὲ ἑλληνίζοντος Βουλγάρου (ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς αὐτογράφου ὑπογραφῆς του ὡς πρωτομάλιστα τοῦ ρουφειοῦ τῶν γουναράδων ἐν τῇ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ἀναφορᾷ τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν ὑπὲρ τοῦ διαβληθέντος πρὸς τὴν ὑψηλὴν Πύλην, ὑπὸ τῶν Βουλγάρων προϋχόντων μητροπολίτου Χρυσάνθου, καὶ ἐκτοπισθέντος διὰ τοῦτο τῷ 1857), καὶ γαμβρὸν τοῦ μεγαλεμπόρου Ἕλληνος Κλεάνθους. Οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες, οἵτινες μετέβαλον τῆς οἰκίας των εἰς ἄσυλα καὶ κρησφύγετα τῶν καταζητουμένων Βουλγάρων ὡς ὑπόπτων ἢ ἐνόχων ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἐπὶ ἰδίῳ κινδύνῳ, οἵτινες μετεχειρίσθησαν πᾶν μέσον πρὸς σωτηρίαν τῶν συμπολιτῶν των ἀπὸ τῆς ἀγχόνης καὶ τῶν δεσμῶν, οἵτινες συνέπασχον καὶ συνεκινδύνευον ἐκλαμβανόμενοι ὑπὸ τῶν καχυπόπτων Τούρκων ὡς συνένοχοι διὰ τὸ πρὸς τοὺς καταδιωκομένους μέγα ἐνδιαφέρον καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς συγγένειαν, παριστῶνται ὡς καταδόται. Ἄπαυς κ. Σίσκωφ. Τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν διακρίνει λήθη τῶν κακῶν καὶ ἀνεξικακία. Ὅθεν τότε τὰ φιλετικά πάθη ἐσβέσθησαν, τὰ παθήματα καὶ οἱ προπηλακισμοὶ ἐλησημονήθησαν καὶ μόνον ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη παρὰ τοῖς Ἕλλησι πρὸς τοὺς πάσχοντας ὁμοθρήσκους των Βουλγάρους ἐξέλαμψεν. Ἄλλως τε τὸ δηλητηριώδες φυτὸν τῆς καταδόσεως καὶ τῶν πολιτικῶν δολοφονιῶν οὐδέποτε ἐβλάστησε παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ. Ἄλλαχού δέον νὰ ζητηθῇ τοῦτο καὶ εὐκόλως εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ. Ἐδει ὁ ἱστοριογράφος νὰ μελετήσῃ βαθύτερον καὶ λεπτομερέστερον τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους του, τὴν τε ἀρχαίαν καὶ τὴν ἐπὶ τουρκοκρατίας προσέχων τὸν νοῦν οὐ μόνον εἰς τὰς λαμπηδόνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς σιὰς. Ἡ ἱστορία δὲν εἶναι διθύρραμβος, ἀλλ' ἀμερόληπτος κριτικὴ γεγονότων καὶ χαρακτήρων ἐκθεσις σκοποῦσα τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐπιγιγνομένων.

Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμμαχίσωσι μετὰ τῶν ἀλλοθρήσκων Τούρκων, οὐ; ἐμίσουν διὰ τὰ δεινοπαθήματά των καὶ ὦν τὸν τυραννικὸν ζυγὸν ἀπέστεργον. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πράξωσιν ὅτι ἔπραξαν δυστυχῶς Βούλγαροι κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, καθ' ἣν δηλαδὴ ὁ Νάϊδεν Γέρωφ κατήγγειλεν ὡς Ρῶσος ὑποκρύβενος διὰ τοῦ διερμηνέως του τοὺς Στενιμαχίτας καὶ τοὺς Φιλιπ-

σεν αὐθις ἐκ πολεμικῶν κλαγγῶν καὶ ἰαχῶν καὶ ἐδοξάσθη διὰ λαμπρᾶς τοῦ σταυροῦ κατὰ τῆς ἡμισελήνου νίκης. Τμήμα τῶν ὑποχωρούντων ἀπὸ τοῦ Αἴμου Τουρκικῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὸν Φουὰτ πασσᾶ παρέμεινεν ὡς ὀπισθοφυλακὴ περὶ τὸ Παζαρτζίκιον, τὸ δὲ κύριον στρατιωτικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν ἀρχιστρατῆγον Σουλεϊμᾶν πασσᾶν εὐρίσκετο περὶ τὴν Φιλιππούπολιν, ὅπως ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ὀχυρωμένην Ἀδριανούπολιν, ὅπου ἔμελλε νὰ συγκροτήσῃ τὴν τελευταίαν μάχην. Τῇ 3)15 Ἰανουαρίου 1878 οἱ Ρῶσοι ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δόνδεβιλ ἔφθασαν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν καὶ κατέλαβον τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ προάστειον, ὃν δὲν ἠδύνατο νὰ διαβῶσιν ἀνατιναχθεῖσθαι ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ πυρίτιδος τῆς γεφύρας, ἐνῶ ἀκόμη ὁ Σουλεϊμᾶν εὐρίσκετο ἐν τῇ πόλει. Μία πυροβολοχρῆστος στηθεῖσα ἐπὶ τοῦ λόφου Μουσαίου ἔβαλλε συνεχῶς κατὰ τῶν πλησιαζόντων εἰς τὸν ποταμὸν Ρώσων, ὁ δὲ Τουρκικὸς στρατὸς συμποσοῦμενος εἰς ἑξήκοντα περίπου χιλιάδας ἀνδρῶν, παρτάσσετο κλιμακῆδόν παρὰ ταῖς ὑψορείαις τῆς Ροδόπης πρὸς τὸν Στενίμαχον ἀναμένων τὴν ὑπὸ τοῦ Φουὰτ ἐκ Παζαρτζικίου ὑποχωροῦσαν ὀπισθοφυλακὴν. Ἡ ταχῆα ὁμοσ τῶν Ρώσων ἐπέλασις ἐκόλυσε τὴν συνένωσιν τῶν δύο στρατιῶν, ὁ δὲ Σουλεϊμᾶν μαθὼν ὅτι οἱ Ρῶσοι διέβησαν τὸν Ἔβρον ἄνω τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ὅτι προώθησαν τὸν Φουὰτ πρὸς τὴν Ροδόπην, ἐγκατέλιπε τὴν ἐσπέραν τὴν Φιλιππούπολιν καὶ μετέβη εἰς τὸν Στενίμαχον, ἀποχωρησάσης ἅμα καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ λόφου πυροβολοχρῆστος εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν τῆς πόλεως σταθμὸν, ὅπου ἦσαν ἐστρατοπεδευμένα ἱκανὰ πεζικὰ τάγματα.

Ὁ τῆς Φιλιππουπόλεως Τουρκικὸς πληθυσμὸς ἐγκατέλιπεν ἤδη πρὸ ἡμερῶν σύμπας τὴν πόλιν φυγῶν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου ἐργαζομένου ἡμέρας καὶ νυκτὸς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ δὲ χριστιανοὶ κατὰ τὰς ἐσχάτας τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας ἡμέρας διῆλθον ἐν μεγίστῳ τρόμφ καὶ κιν-

πουπολίτας Ἑλληνας ὡς συνωμοτοῦντας κατὰ τῶν Τούρκων, αἵτε πέμποντας εἰς τὴν Κρήτην ἐθελοντὰς καὶ χρήματα, ἀντιπρόσωποι τῶν Βουλγαρομακεδόνων προσῆλθον εἰς τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς ὑπισχνόμενοι εἴκοσι χιλιάδας ἐθελοντῶν Βουλγάρων ἐν ἐνδεχομένῳ πολέμῳ τῆς Τουρκίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος, αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδιδόμεναι Βουλγαρικαὶ διήγειρον τὰς ὑποψίας τῆς Ὑψ. Πύλης κατὰ τῶν Ἑλλήνων διὰ πλαστῶν ἀνταποκρίσεων ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν δῆθεν πεμπομένων, ἐν αἷς ἐσυκοφαντοῦντο οἱ Ἕλληνες ὡς ἐπαναστάται, οἱ ἐπίσημοι αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωποι δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ὑψηλὴν Πύλην διέβαλλον ἀναφανδὸν τὸν κληρὸν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀναμιμνήσκοντας ἅμα τὴν πρὸς τὴν ὑψηλὴν Πύλην ἀπιστίαν τοῦ πρωταγωνιστοῦ μάρτυρος Πατριάρχου Γρηγορίου δι' ἀναφορῶν πεμπομένων ἐξ ἀπασῶν τῶν Βουλγαρικῶν ἐπαρχιῶν οὐ μόνον τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν πίστιν πρὸς τὸν θρόνον τῶν Σουλτάνων ἐξέφραζον, ἀλλὰ καὶ τὸν κληρὸν καὶ τοὺς Ἕλληνας διέβαλλον, ὡς χαρακτηριστικούς ἐράνους ἐξ ἀπασῶν τῶν Βουλγαρικῶν ἐπαρχιῶν συνῆγον ὑπὲρ τῶν ἐν Κρήτῃ πιθόντων καὶ τραυματισθέντων Ὀθωμανῶν ! (Ἴδς, Θ. Ἀσκληπιάδου τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ ἀνατολῇ τεκταινόμενα, ἔτ. 1872, σελ. 55 κέξης).

δύνῳ. Κεκλεισμένοι ἀπὸ ἑβδομάδων ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, πλείστοι δὲ καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας ὡς εἰς ἄσυλον καταφυγόντες ἀνέμενον ἐκάστοτε τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων σφαγὴν αὐτῶν ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῶν Ρώσων, ἔχοντες προηγούμενον τὸ πάθημα τῆς Στάρα-Ζαγόρας. Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους τῇ ἐπεμβάσει τῶν ἐν τῇ πόλει προξένων τῆς Γαλλίας, Ἑλλάδος, Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας, πρωτοστατοῦντος τοῦ Γάλλου προξένου κ. Boyset παρὰ τῷ πολιτικῷ τῆς πόλεως διοικητῇ φίλια φρονοῦντι τοῖς Χριστιανοῖς, ἐλήφθησαν μέτρα τινὰ πρὸς φύλαξιν τῆς πόλεως. Διότι ὁ διοικητὴς προσεκάλεσε τὸν Ἑλληνα μητροπολίτην Νεόφυτον καὶ ἠνοιξεν αὐτῷ τὰς στρατιωτικὰς ὑλικῷ πολέμου ἀποθήκας, διατάξας ὅπως ἐξοπλίσῃ τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ του ποιμνίου πρὸς περιφρούρησιν τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν ἀπομεινάντων ἐν αὐτῇ ἀληθικῶν καὶ κακοποιῶν Τουρκικῶν στοιχείων καὶ ἀπὸ τῶν διερχομένων ἐπὶ Κιρκασίων. Τότε ἐξωπλίσθησαν 500 ἄλλοιμοι Ἑλληνες ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἱερομονάχου πατρὸς Ἀνθίμου, ἐφημερίου ἐν τῇ μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἀγίας Μαρίνης, οἵτινες διαιρεθέντες εἰς ἰσχυρὰς περιπολίας περιεφέροντο ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἀνὰ τὰς ἐρήμους ἀνθρώπων τῆς πόλεως ὁδοὺς καὶ ἀνὰ τὴν ἀγορὰν ἐκδιώκοντες τοὺς παραμεινάντας κακοποιοὺς Τούρκους. Ἐξωπλίσθησαν δ' ὡσαύτως καὶ ἱκανοὶ τῶν Παυλικιάνων, οἵτινες περιεπόλουν ἀνὰ τὴν συνοικίαν των καὶ τὰ ἀνατολικά τῆς πόλεως κρᾶσπεδα. Μεθ' ὅλα ταῦτα ὅμως ὁ κίνδυνος τῆς Φιλιππουπόλεως δὲν ἀπεσοβήθη· διότι ὁ Σουλεϊμὰν πασᾶς εἶχε κατὰ νοῦν τὴν τελευταίαν στιγμὴν νὰ κατακαύσῃ τὴν πόλιν διὰ βομβαρδισμοῦ αὐτῆς ἀπὸ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ μετὰ τὴν τελείαν ἐκκένωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, ὅπως στερήσῃ τοὺς ἐπερχομένους Ρώσους καταλλήλου καταυλισμοῦ ἐν τῷ δριμυτάτῳ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας γενομένῳ χειμῶνι. Μάτην οἱ Ἑλληνες προύχοντες τῆς πόλεως, οἵτινες ἐκ περιτροπῆς ἐπὶ ἡμέρας ἐφιλοξένησαν αὐτὸν πλουσιοπαρόχως, ἐξελιπάρουν τὴν εὐσπλαγχνίαν αὐτοῦ. Μελανόχρους καὶ στυγνὸς τὴν μορφὴν, βαρῦτιμον μηλωτὴν περιβεβλημένος, περιήρχετο ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ σαλπικτοῦ του ἐφιππος τὴν πόλιν, ὃν οἱ βλέποντες κρυφίως ἐκ τῶν οἰκιῶν παρέβαλλον πρὸς τὸν ἀπαίσιον καὶ ἀμείλικτον Χάρον, προεξετάζοντα τὸν ἀγρὸν τοῦ μέλλοντος θερτισμοῦ του. Τὰ δὲ παρὰ τῷ σιδηροδρομικῷ τῆς πόλεως σταθμῷ τεταγμένα τηλεβόλα ἦσαν ἐστραμμένα πρὸς τὴν πόλιν καὶ οἱ πυροβοληταὶ ἀνέμενον ἐναγωνίως τὴν διαταγὴν τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅπως μεταβάλωσιν εἰς τέφραν τὴν ὄραϊαν καὶ γραφικὴν πόλιν. Ἡ στυγηρὰ δ' αὐτοῦ ἀπόφασις ἠγγέλθη καὶ τοῖς προξένοις τῶν ξένων δυνάμεων, ὅπως ἀποχωρήσουν ἐν καιρῷ τῆς πόλεως. Ἐντυχῶς ὅμως ἡ τύχη ἐβοήθησε κάλλιον τῆς ἀρνήσεως τῶν προξένων τοῦ νὰ καταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ τοὺς ὑπηκόους των.

§ 3) Ὁ ἄρχος τῶν Κοζάκων γενναῖος Βούραγο διετάχθη μετὰ τῆς ἴλης του ἐξ ἑκατὸν ἰππέων ἀποτελουμένης νὰ διέλθῃ τὸν Ἔβρον κατὰ τὴν

νύκτα τῆς τρίτης πρὸς τὴν τετάρτην Ἰανουαρίου (παλαιᾶς ἡμερομ.) καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν πόλιν νὰ κατασκοπεύσῃ τὰς ἐν αὐτῇ δυνάμεις τοῦ ἔχθρου. Τὴν ἑνδεκάτην τῆς νυκτὸς εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν καὶ δυσκόλως προχωρεῖ διὰ τῶν δρομίσκων καὶ τῶν στενωπῶν τῶν παρὰ τῷ ποταμῷ Τουρκικῶν συνοικιῶν, ὅτε εὐτυχῶς ἀπαντᾷ περιπολίαν ὀπλισμένων Ἑλλήνων, οἵτινες ὀδηγοῦσιν αὐτὸν μετὰ τῆς ἴλης του πρὸς τὸν Ἑλληνα ὑποπρόξενον κ. Ματάλαν. Παρὰ τούτου πληροφορεῖται ὅτι οἱ Τούρκοι τελείως ἐξεκένωσαν τὴν πόλιν καὶ ἀπεχώρουν πρὸς τὴν Ροδόπην, ἰσχυρὰ δ' ὅμως μῦτρα αὐτῶν παρέμενον ἐν τῷ σιδηροδρομικῷ τῆς πόλεως σταθμῷ πρὸς φύλαξιν τοῦ λειτουργοῦντος ἀκόμη εἰρημῶ: «*quand'il raconte une patrouille de nation aux Grecs armés, explorants les maisons afin d'arreter les Tscherkeses, qui pour raient s'y cacher pour les incendier. Conduit aussitôt chez M. Matalas, vice consul de Grèce, celui ci lui confirme que la ville vient d'être abandonnée κτλ.*»¹⁾. Ὁ Bourago ἀγγέλλει ταῦτα εἰς τὸν ἀρχιστρατήγον Gourko, ὅστις διὰ τῶν στενῶν τῆς Σίπκας κατελθὼν τοῦ Αἴμου μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ στρατοῦ του ἐστάθμευσε πέραν τοῦ ποταμοῦ. Μετ' ὀλίγον δὲ συγκεντρώνει ἀπάσας τὰς Ἑλληνικὰς τῆς πόλεως περιπολίαις, αἷς τοποθετεῖ ἐν τῷ νοτίῳ τῆς πόλεως ἄκρῳ πρὸς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν, ὅπου νῦν ἦ πρὸ τοῦ κήπου τοῦ τσάρου Συμεῶν πλατεῖα καὶ διατάσσει νὰ πυροβολῶσιν εἰς τὸν ἀέρα κραυγάζοντες ἅμα ἰσχυρῶς καὶ συνεχῶς οὐρά. Αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ἵππεων του προχωρεῖ πρὸς τὸν σταθμὸν καὶ διατάξας τοὺς ἀνδρας του νὰ κατέλθωσι τῶν ἵππων πρὸ τῆς μόνης ἐν τῇ ὁδῷ κατὰ τὸ μέσον κειμένης τότε οἰκίας τοῦ σιτεμπόρου Τακέλλα τοποθετεῖ αὐτοὺς κατὰ τμήματα κύκλῳ τοῦ σταθμοῦ ἐντὸς τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς κειμένων χανδάκων πρὸς διαχέτευσιν τῶν διὰ τοὺς ὀριζῶνας ὑδάτων καὶ διατάσσει συνεχῆς πῦρ. Οἱ ἐν τῷ σταθμῷ Τούρκοι προσβαλλόμενοι ἐκ πολλῶν μερῶν καὶ ἀκούοντες ἅμα πολλοὺς πυροβολισμοὺς καὶ πολλῶν ἀνθρώπων κραυγὰς ἐνόμισαν μὴ δυνάμενοι νὰ διακρίνωσιν τι ἐκ τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς ὅτι προσεβλήθησαν ὑπὸ πολυαριθμοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ καὶ μετ' ὀλίγον εὐρέθησαν ἐν μειονεκτικῇ θέσει, ἀπέναντι τῶν ὀλιγαριθμῶν Ρώσων· διότι ἀναφλεγείσης τῆς ἐν τῷ σταθμῷ πλήρους σκευῶν καὶ ἐπίπλων τῶν φεγγόντων Τούρκων ἀποθήκης περιηγάζοντο ὑπὸ τῆς λάμψεως τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς καὶ διακρινόμενοι καθ' ὅλας τὰς κινήσεις ἐδέχοντο τὰς εὐστόχους βολὰς τῶν Ρώσων, οἵτινες ἐν τῷ σκότει ἦσαν ἀφανεῖς. Ὅθεν ἠναγκάσθησαν περὶ τὴν αὐγὴν πανικόβλητοι νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Ροδόπην κάταλιπόντες πολλοὺς νεκροὺς καὶ δύο τηλεβόλα· δυστυχῶς ὅμως καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνδρῶν τοῦ Bourago καταδιώξαντες τοὺς φεύγοντας ἐν τῇ πεδιάδι καὶ ἀπομονωθέντες ἐφονεύθησαν²⁾.

§ 3¹⁾ *Dick le Lonlay*, à travers la Bulgarie, souvenirs de guerre 1877—1878 par un volontaire, Paris, 1836, σελ. 240.

2) Ὁ γενναῖος Bourago ἀπέθανεν ἐν Πετροπόλει τῷ 1883 ἔχων τὸν βαθ-

Τὴν ἐπομένην μέχρι μεσημβρίας ζευχθείσης νέας γεφύρας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ διὰ λέμβων περὶ τὰ 300 μέτρα κατωτέρω τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταστραφείσης ἤρξατο διερχόμενος τὸν Ἔβρον ὁ Ρωσικὸς στρατὸς μετὰ τῶν τηλεβόλων καὶ τῶν πυρομαχικῶν του ὑπὸ τὸν κόμητα Σουβαλώφ, τοῦ ἀρχιστρατήγου Γούρκου διαβάντος τὴν πρῶιαν ἤδη τὸν ποταμὸν ἐπὶ σχεδία. Τότε ἅπαντες οἱ χριστιανοὶ τῆς πόλεως ἐξῆλθον πρὸς προὑπάντησιν τοῦ ἀδελφικοῦ στρατοῦ, δὲ μετὰ χαρᾶς καὶ δακρύων ἐχαιρέτιζον σωθέντες ἀπὸ τοῦ ἐπαπειλήσαντος αὐτοὺς κινδύνου καὶ ἀπαλλαγέντες τοῦ ἐπαχθοῦς τυραννικοῦ τῶν Τούρκων ζυγοῦ Ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὴν πόλιν Ρωσικὸς στρατὸς ἀνευ σταθμοῦ διηυθύνετο πρὸς τὴν Ροδόπην, ἧς τὰς ὑπορείας ἀπὸ τῆς κόμης Λερμὲν - δερέ (Φερδινάνδοβον) μέχρι τοῦ Καραγάτς καὶ Κουκλένης κατέλαβε κλιμακῆδὸν ὁ ἐκ Παζαριτζικίου ὑποχωρῶν ἐν τάξει στρατὸς τοῦ Φουάτ - πασᾶ, τοῦ ἀρχιστρατήγου Σουλεϊμάν - πασᾶ μετὰ τοῦ κυρίου σώματος εὐρισκομένου παρὰ τῷ Στενιμάφ. Τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ ἐστάθμυσεν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβατῶν μεγάλην οἰκίαν τοῦ Ἑλληνοῦ ἐμπόρου Κλεάνθους, ὁ δὲ ἀρχιστρατήγος Γούρκος, ὅστις τῇ ἐπομένη (5 Ἰανουαρ.), εἰσῆλθε μεγαλοπρεπῶς εἰς τὴν πόλιν κατέλυσε εἰς τὸ Ρωσικὸν Προξενεῖον, ἐφ' οὗ ὑψώθη ἡ Ρωσικὴ σημαία. Αἶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρώσων κατάληψιν τῆς Φιλιππουπόλεως ἐπακολούθησασα τριήμερος κατὰ τὴν 4ην, 5ην καὶ 6ην Ἰανουαρίου παρὰ ταῖς κόμιας Βελασίτση, Μαρκόβφ, Καραγάτς καὶ Κουκλένη μάχη μετὰ πολλὰς διακυμάνσεις ἔνεκα τῶν ἀδιαλείπτως καταφθανουσῶν ἰένων ἐνισχύσεων εἰς τοὺς Ρώσους κατέληξεν εἰς αἰσχροῦν τῶν Τούρκων ἦταν ἀπολέσαντος τοῦ Φουάτ τρεῖς χιλ. ἄνδρας εἰς νεκροὺς καὶ ἄλλους τοσοῦτους εἰς τραυματίας καὶ αἰχμαλώτους καὶ 83 τηλεβόλα. Τὰ δὲ λείψανα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ ὁ τοῦ Σουλεϊμάν καταλιπὼν τὸ πυροβολικὸν του διεσώθησαν διὰ τῶν διαφόρων τῆς Ροδόπης διόδων εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ κρότοι τῶν τηλεβόλων ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ διὰ τὴν τύχην τῆς Φιλιππουπόλεως μάχη ἠκούοντο εἰς τὴν πόλιν καὶ οἱ Φιλιππουπολίται μετὰ παλμῶν καρδίας παρηκολούθουν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν λόφων τὰς διακυμάνσεις τῆς μάχης, ἧς ὁ λευκὸς καπνὸς ἐξηπλοῦτο ἀνὰ τὴν μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ροδόπης πεδιάδα *).

μὸν τοῦ συνιαγματάρχου. Οἱ εὐγνωμονοῦντες Φιλιππουπολίται οὐδαμῶς ἐπαύσαντο μνημονεύοντες αὐτὸν καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του κατ' ἔτος τηλεγραφικῶς ἐξέφραζον αὐτῷ τὰς εὐχὰς των διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς ἀφύκτου καταστροφῆς ἔνεκα τῆς ταχίστης καὶ γενναίας ἐνεργείας αὐτοῦ. (*Jirecek—Argyrow*, αὐτόθι, σελ. 150, σημ.).

β) *Ἴδε καὶ *Dick de Lonlay*, αὐτόθι, σελ. 443. *Jirecek Argyrow*, Ὀδοιπορικὸν κτλ. σελ. 150.—*Ἰπποκρ. Μαργαρίτου*, ἱστορία τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου, Κων/πολις, ἔτος 1879, ἡ τριήμερος μάχη σελ. 694—702 καὶ στρατηγοῦ *Hessaptschiew*, *Deistvieto na rouskite voiski pri osvobozenieto na grad Plovdiv*, (ἡ ἐνεργεια τῶν Ρωσικῶν στρατευμάτων κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Φιλιππουπό-

§ 4) Ἡ Φιλιπούπολις κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τῷ 1877 ἠρίθμει περὶ τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας κατοίκων, ὧν ὑπὲρ τοὺς ἡμίσεις ἦσαν Μωαμεθανοί, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες, Βούλγαροι, βουλγαρόφωνοι Παυλικιᾶνοι, Ἀρμένιοι, Ἑβραῖοι, Ἀθίγγανοι καὶ τινες Εὐρωπαῖοι· κατοικεῖτο δὲ κατὰ ἔθνη κεχωρισμένα, τ. ἔ. ἕκαστον ἔθνος εἶχε τὰς συναικίας του, αἵτινες ἔφερον καὶ τὰ ἔθνικα αὐτῶν ὀνόματα. Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἦσαν αἱ Ἑλληνικαὶ συνοικίαι τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἀριθμοῦσαι καὶ τινὰς οἰκίας πλουσίων ἐποίκων Βουλγάρων συνδεομένων συγγενικῶς δι' ἐπιγαμιῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων¹⁾, μετὰ τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν, τῆς τῆς Παναγίας Βουλγαρικῆς ἤδη μετὰ τοῦ παρακειμένου αὐτῆς παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου Νικολάου, τῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἑλληνικῆς καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ὡσαύτως ἑλληνικῆς²⁾. Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἐκτὸς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος αὐτῆς ἦσαν τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων καὶ τῶν περιωνύμων *βεγκλιτισήδων*. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς πλευρᾶς ὑπῆρχε καὶ μοναστήριον Δερβισῶν (Μεβλῆ - χανές) μετὰ τεμένους (τζαμίου) καὶ μιναρέ.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἀκροπόλεως ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν ὑπωρεῖων πρὸς τὴν πεδιάδα ἦτο ἡ χριστιανικὴ τῆς ἁγίας Κυριακῆς συνοικία κατοικουμένη ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων καὶ νοτιοανατολικῶς ταύτης ἡ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ ἡ νέα (Γενὶ μαχαλέ), κατοικουμένη ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ὀλίγων Βουλγάρων μετὰ τῶν δύο ὁμωνύμων ἐκκλησιῶν τ. ἔ. τῆς ἁγίας Κυριακῆς καὶ τῆς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, οὔσης σταυροπηγιακῆς³⁾. Τῇ δευτέρῃ συνείχετο ἡ τῶν Παυλικιανῶν συνοικία, τὰ Παυλικιάνικα, ἡ ὑπὸ τῶν ὁδοιπόρων ἐκκληρθεῖσα καὶ μνημονουομένη ἀρχαιότερον ὡς προάστειον τῆς πόλεως, διήκουσα πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον ἐν τῇ πεδιάδι μέχρι τῆς πρὸς τὸν Στενίμαχον ἀγοῦσης ἀμαξιτοῦ μετὰ τῆς μεγάλης τῶν καθολικῶν ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου. Μεταξὺ δὲ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ λόφου τοῦ ὄρολογίου ἐκτεινομένη καὶ νοτιοανατολικῶς ἐν τῇ πεδιάδι καὶ συνεχομένη τῇ τῶν Παυλικιανῶν ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ συνοικία τῆς μητροπόλεως μετὰ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Μαρίνης καὶ τοῦ παλαιῦ κτιρίου τῆς μητροπόλεως καὶ τῆς παρακειμένης αὐτῷ ὑπὸ τοὺς βράχους τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβατῶν ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν⁴⁾, περικυκλουμένη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς συνοικίας, κατεχούσης τὰς ἀνατολικὰς, βορείους καὶ δυτικὰς κλιτῆς τοῦ λόφου τοῦ ὄρολογίου, καταληγούσης δὲ πρὸς νότον εἰς τὴν πρὸ τοῦ κήπου σήμερον πλατεῖαν τοῦ τσάρου Συμεῶν, ἥτις μεθ' ὄλου τοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ νῦν τετραγώνου

λεως). ἐφημ. τοῦ δήμου Φιλίππολεως, ἔτος 1929. Ἰαν. 17, ἀρ. 28-30, σελ. 6-19.

§ 4) 1) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι. κεφ. XX 44 καὶ 2.

2) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι κεφ. XIX § 3 ε', ε', ζ'.

3) Αὐτόθι κεφ. XIX § 3 δ' καὶ α'.

4) Αὐτόθι κεφ. XIX § 3 β' καὶ γ'.

κατείχето ὑπὸ γηλόφων (τοῦμπες) ⁵⁾. Δεξιὰ δὲ τῶν γηλόφων, ὅπου νῦν ὁ κῆπος, ἦτο μέγα τουρκικὸν νεκροταφεῖον, ἐκατέρωθεν δὲ τῆς πρὸς τὸν σιδηρομικὸν σταθμὸν ἀγοῦσης ἀμαξιτοῦ ἐξετείνοντο ἀγροὶ καὶ λειμῶνες καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ δεξιόθεν ἔκειτο περιβαλλομένη ὑπὸ μεγάλου κήπου ἡ μόνη οἰκία τοῦ Ἰταλοῦ σιτεμπόρου Τακέλλα, σφζομένη καὶ σήμερον.

Πρὸς δυσμὰς τῆς ἀκροπόλεως ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῆς, ὧν τὰ θεμέλια σφζονται, ὡς προεορήθη, ἦτο ἡ πυκνῶς συνωκισμένη συνοικία τῶν Ἀρμενίων, τὰ Ἀρμένικα, ἐν ἣ κατόικουν καὶ Ἕλληνες, μετ' ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐπὶ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ Μουσαίου, πρῶην Ἑλληνικῆς παραχωρηθείσης τοῖς Ἀρμενίοις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἅτε βεβηλωθείσης διὰ φόβου γενομένου ἐν αὐτῇ ⁶⁾. Αἱ Τουρκικαὶ συνοικίαι ἐξετείνοντο ἐν τῇ πεδιάδι βορείως καὶ δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως μέχρι τοῦ Ἐβρου, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης οὗτινος ἦσαν ὀκοδομημένα τὰ μεγάλα τῶν πλουσίων γεωκτημόνων μπέηδων καὶ πασσάδων χαρέμια. Αὐταὶ ἀρχόμεναι ἀπ' ἀνατολῶν τῆς πόλεως περιέβαλλον ὡσπερ κλοῖδς τὰς χριστιανικὰς συνοικίας καὶ τὴν ἀγορὰν, διήκουσαι τὸ μὲν μέχρι τῆς Ἑβραϊκῆς συνοικίας, τὰ Ἑβραϊκά, κειμένης πρὸς δυσμὰς τοῦ λόφου Ὁρολογίου καὶ οὐ μακρὰν τοῦ ποταμοῦ παρὰ τῷ Τουρκικῷ Νε-

5) Ἡ πληθὺς αὕτη τῶν γηλόφων κατὰ παράδοσιν ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν ἐκεῖ ἀπορριμμάτων τῆς κατασκευαζομένης ἐν τῇ πόλει ἐπὶ αἰῶνας πυρίτιδος, ὅπερ φαίνεται μοι ἀπίθανον. Ἴσως ἦτο συστάς ἀρχαίων θρακικῶν χωμάτων ἔξω τοῦ νοτίου περιβόλου τῆς πόλεως, οἷα ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ ἀνατολικῷ μέρει ἔξω τῆς πόλεως. Σήμερον ὁ χώρος ἐκεῖνος ἐκτίσθη ἰσοπεδοθέντων τῶν γηλόφων ἄνευ συστηματικῶν ἀνασκαφῶν.

6) Ὑπὸ τοῦ Gerlach ἡ ἐκκλησία συγκαταριθμεῖται μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν τῆς πόλεως (ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι, κεφ. XV § 2).

⁷⁾ Ο ΑΙ. Peew (Moravenow—Peew, σελ. 130, σημ. 109) παρερμηνεύων χωρίον μεσαιωνικοῦ τινος χρονικοῦ δημοσιευθέντος ἐν τοῖς *Pérez*: (*Monumenta Germanica scriptorum*, τόμ. XXVI, σελ. 64) κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ G. Tsanow, νομίζει ὅτι ὁ παρακολουθήσας εἰς τὴν δευτέραν σταυροφορίαν καὶ ἀποθανὼν περὶ τὴν Φιλιππούπολιν ἐκ λοιμώδους νόσου Λατῖνος ἐπίσκοπος Alvisus Artebatensis ἐτάφη ἐν ταύτῃ τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὸ χωρίον ἔχει: «*corpus autem extra urbem in ecclesia Santi Georgi ante altare venerandum habuit sepulcrum*». Προφανῶς πρόκειται περὶ ἄλλης ἐκκλησίας τοῦ αὐτοῦ ἁγίου· διότι ἡ προκειμένη δὲν ἦτο *extra urbem* (ἔξω τῆς πόλεως), ἀλλ' *extra arcem in urbe* (ἔξω τῆς ἀκροπόλεως ἐν τῇ πόλει). Οἱ σταυροφόροι, οἵτινες κατεσκήνωσαν περὶ τὴν καλῶς ὄχυρωμένην πόλιν, εἰς ἣν ἡ εἴσοδος ἀπηγορεύετο αὐτοῖς πλὴν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Κονράδου φιλοξενουμένου ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἰταλικοῦ (ἴδε κεφ. XI, § 5) ἔθαψαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὅπερ συνάδει καὶ πρὸς παλαιὰν τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν παράδοσιν, ὅτι πρὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς ἦτο τεθαμμένος Λατῖνός τις ἐπίσκοπος κατ' ἐπιτάφιον ἐπιγραφὴν.—Ἰδε *Murg.* Ἀποστολίδου. Ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης τοῦ ἁγ. Γεωργίου μονή. Ἑθρακικά» τόμ. V, ἔτος 1934, σελ. 236—245.

κροταφείω Ὀρτά - μεζάρ (πάντως ἀρχαίω τῆς πόλεως νεκροταφείω), ἐνθα σήμερον τὸ δημαρχεῖον τῆς πόλεως καὶ τὸ κηπάριον αὐτοῦ, μετὰ συναγωγῆς (χάβρα), τὸ δὲ μέχρι τῶν βορείων καὶ δυτικῶν κλιτύων τοῦ αὐτοῦ λόφου, ᾧ κατεῖχεν ἡ περίφημος Ἀραβικὴ συνοικία (Ἀράπ μαχαλέ), ἀπροσπέλαστος τοῖς χριστιανοῖς ἕνεκα τῆς θηριωδίας τῶν κατοικούντων αὐτὴν Μωαμεθανῶν. Ὡσαύτως οἱ Τοῦρκοι κατεῖχον τὰς βορείους καὶ δυτικὰς κλιτεῖς τῆς Κορηνίδος πρὸς τὸ προάστειον Μαράσιον καὶ τὸ ἀνατολικὸν πρὸς τὴν πεδιάδα τμήμα τῆς πόλεως μέχρι τῶν παρὰ τῷ Ἐβρω καὶ τῶν ἐν τῇ πεδιάδι λαχανοκήπων καὶ τοῦ ἐκτενοῦς Τουρκικοῦ νεκροταφείου, περιορισμένου νῦν ἐπὶ ἐλαχίστου χώρου, πρῶην ἀρχαίου τῆς πόλεως. Ἐν πάσαις ταῖς Τουρκακαῖς συνοικίαις ὑπῆρχον τεμένη (τζαμιά) μετὰ μινιερῶν, ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντά, περιβαλλόμενα συνήθως ὑπὸ μικρῶν δενδρσκεπῶν νεκροταφείων, ὧν τὰ ἀξιολογώτερα τὸ ἐννεάβολον τοῦ Τζουμαγιά ἢ Οἰλοῦ ἢ Ἐσκι τζαμί, μολυβδοσκεπὲς ἔξω τῆς παρὰ τῇ Εὐμολπιάδι πύλης τῆς ἀκροπόλεως, ἰδρυσθὲν κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Παρσκαυῆς, καταστραφείσης κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίαν τῆς πόλεως καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἐβρω δίθολον μολυβδοσκεπὲς ὄρατον Ἰμαρέτ ἢ τοῦ Scheha - Bedin πασᾶ⁷⁾, ἰδρυσθὲν ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς Ἑλληνικῆς

7) Ἡ ἱστορία τῆς ἰδρύσεως τούτου τοῦ τζαμίου μετὰ τοῦ παρ' αὐτῷ λειτουργήσαντος ἐπὶ πέντε ὄλους αἰῶνας χάριν τῶν ἐνδεῶν συσαιτίου (Ἰμαρέτ) εἶναι λίαν περίεργος καὶ ἀξιοσημείωτος. Κατὰ τὴν Τουρκικὴν παράδοσιν διαπιστωμένην καὶ ἐξ ἐπισήμων ἐγγράφων ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ βεζίρου Λάλα—Σαχίν πασᾶ καὶ ἐπρωκίσθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Διάδοχος τοῦ πρώτου διοικητοῦ του καὶ ἐκπορθητοῦ τῆς πόλεως Λάλα—Σαχίν πασᾶ διωρίσθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σέχα-Βεδίν πασᾶς, ὅστις ἠκολούθησε τὸν πατέρα του εἰς πάσας τὰς νικηφόρους στρατείας αὐτοῦ. Ὅπως νεωτεριστὴς ὢν καὶ ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας ἕνεκα τῆς αὐτάρκειος βόσεώς της κέντρον ἐμπορίας καὶ συγκοινωνίας ἐπελάβετο δραστηρίως τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ἐρημωθείσης πόλεως. Ἐκτίσεν ἐν αὐτῇ διαφόρους ξενῶνας (χάνια), ἐν οἷς τὸ Κουρσοῦμ—Χάν, τὸ Γαβάζ—Χάν, τὸ βεζεστένιον καὶ διάφορα δημοσίας ἀνάγκης κτίρια (λουτρῶνας, ἀποθήκας καὶ τζαμιά), ἤνοιξε περὶ τὴν πόλιν ὁδοὺς καὶ ἤρξατο θέτων τὰ θεμέλια τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐβρον πολυτόξου λιθίνης γερύρας. Ἐνεκα δὲ τῆς καλῆς διοικήσεώς του προσείλκυσε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσιν τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας του. Ἡ ὅλη πολιτεία του ὅμως παρεξηγήθη ὑπὸ τινων ἰσχυρῶν Τούρκων, μὴ δυναμένων νὰ διεισδύσωσιν εἰς τὸ νεωτεριστικὸν τοῦ διοικητοῦ πνεῦμα. Ἐκ τούτου διαβάλλοντες κατήγγειλαν αὐτὸν πρὸς τὸν Σουλτάνον, ὡς σκοποῦντα δῆθεν νὰ κηρύξῃ ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ ν' ἀποτελέσῃ ἴδιον κράτος. Ὁ σουλτάνος ἀνεκρίνωσεν ἐμπιστευτικῶς τὰς καταγγελίας εἰς τὸν ἀφωσιωμένον εἰς αὐτὸν πατέρα τοῦ Σέχα Βεδίν Λάλα Σαχίν πασᾶ, ὅστις ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ ἐξελέγξῃ αὐτὸς τὸ πρᾶγμα. Ἀπῆλθε λοιπὸν ἀμέσως ἐξ Ἀδριανουπόλεως μετὰ σωματοφυλάκων εἰς τὴν Φιλίππουπολιν, ὅπου ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του μετὰ μεγάλης χαρᾶς. Μετὰ τὸ ἐν τῷ μεγάρῳ του πολυτελὲς δεῖπνον ὁ υἱὸς ἤρξατο νὰ περιγράφῃ εἰς τὸν πατέρα του διάφορα ἔργα, ἅτινα συνετέλεσεν ἐν τῇ πόλει καὶ τὰ μέλλοντα σχέδιά του περὶ

ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Μαρίνης, ἔχον πλουσίαν Τουρκικῶν χειρογράφων βιβλιοθήκην, καταστραφείσαν κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν Ρώσων εἰς τὴν πόλιν. Ὡσαύτως τότε ἐλεηλατήθη καὶ διηρπάγη καὶ ὁ πλούσιος πάντων τῶν τεμενῶν ἀπὸ αἰῶνων ἐσωτερικὸς διάκοσμος καὶ εὐτρεπισμός. Ἡ δὲ τῶν μουσουλμάνων Ἀθιγγάνων, θεωρουμένων ὑπὸ τῶν πιστῶν ὡς παριῶν, συνοικία, τὰ Κατσιβέλικα, ἦτο πρὸς ἀνατολὰς ἕξω τῆς πόλεως ὁμοροῦσα τῇ Τουρκικῇ, τοῖς ἐν τῇ πεδιάδι λαχανοκῆποις (μπουστάνια) καὶ τῇ νέᾳ συνοικίᾳ.

Τὰ δὲ προάστεια τῆς πόλεως ἦσαν τρία : α) τὸ Πέραν (Καρσί - ἀκὴ) ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Ἐβρου ὄχθης, συνδεόμενον τῇ πόλει διὰ τῆς μεγάλης καὶ πολυτόξου ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γεφυρίας, κατοικούμενον ὑπὸ Βουλγάρων γεωργῶν καὶ ἐργατῶν καὶ ἐνίων Τούρκων μετ' ἐκκλησίας Βουλγαρικῆς τῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ρήλας καὶ τινων τεμενῶν· β) τὸ Μαράσιον (ἀγορά), ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης καὶ ὀπισθεν δηλ. δυτικῶς τῆς Κρηνίδος, συνεχόμενον τῇ Ἐβραϊκῇ καὶ τῇ πρὸς τὴν Κρηνίδα Τουρκικῇ συνοικίᾳ, κατοικούμενον ὑπὸ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων, κηπουρῶν καὶ γεωργῶν τῶν πλείστων, μετὰ δύο ἐκκλησιῶν, τῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου Βουλγαρικῆς καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Χα-

τῆς ἀναπτύξεως καὶ εὐημερίας αὐτῆς. Ὅτις δὲ περιέγραψε καὶ τὴν λιθόκτιστον γέφυραν, ἣς τῆς ἀνεγέρσεως ἤρξατο, ὁ πατὴρ ὑποπεύσας ὅτι τοῦτο στρέφεται κατὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου, χωρὶς νὰ ἐξελέγξῃ τὸ ἔργον, ἐνευσεν εἰς τοὺς παρακαθημένους σωματοφύλακας του, οἵτινες αὐτοστιγμῆ ἐφόνευσαν τὸν υἱόν του. Τὴν ἐπομένην γνωσθέντος τοῦ φόνου τοῦ καλοῦ διοικητοῦ οἱ κάτοικοι ἐξηγέρθησαν ἐκδηλοῦντες τὴν ἀγανάκτησίν των, ὁ δὲ πατὴρ ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ υἱοῦ του ἀπῆλθε μετ' αὐτῆς πρὸς τὸν Σουλτάνον, ἀφ' οὗ διέταξε νὰ ταφῇ τὸ σῶμα παρὰ τῇ γεφυρᾷ. Ὁ Σουλτάνος, πληροφορηθεὶς τὰ καθ' ἕκαστα παρὰ τοῦ πατρὸς, ὅστις παρουσίασεν αὐτῷ τὴν κεφαλὴν τοῦ υἱοῦ του, δεῖγμα τρῶν ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν θρόνον του, ἀπεδοκίμασε δυσθύμως τὴν ἐσπευσμένην τιμωρίαν καὶ ἀπέστειλεν εἰς Φιλιππούπολιν ἐπιτροπείαν πρὸς ἐξέλεξιν τῆς διαγωγῆς τοῦ φονευθέντος πασᾶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του. Ἡ ἐπιτροπεία ἐπανελθοῦσα εἰς τὴν πρωτεύουσαν διεκήρυξε πρὸ τοῦ σουλτάνου τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀφοσίωσιν τοῦ ἀδίκως καὶ ἀνεξελέγκτως φονευθέντος πασᾶ, οὐκ ἔτινος πάντα τὰ ἔργα ἀπέβλεπον εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν λάμπρυνσιν τοῦ σουλτανικοῦ κράτους. Τότε ὁ τε πατὴρ καὶ ὁ σουλτάνος ἔκλαυσαν πικρῶς τὸν ἀδίκως καὶ ἀώρως ἀποθνήσκοντα Σέχα Βεδίν πασᾶ καὶ πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ ἀμαρτημάτος των ὁ μὲν πατὴρ ἔκτισε τὸ ὠραῖον δίθρονον τζαμίον Σόχ Βεδίν πασᾶ, ὁ δὲ σουλτάνος συνίστησε διὰ φερμανίου τὸ παρ' αὐτῷ Ἰμαρέτ (συσσίτιον), ὅπως παρέχῃ καθ' ἑκάστην εἰς τοὺς ἔνδεεις τῆς πόλεως καὶ πάντα ξένον ἀνά ἓνα ἄρτον καὶ θερμὴν τροφήν, ἐπιβαλὼν τὴν συντήρησιν τοῦ συσσιτίου εἰς 40 περὶ τὸν Ἐβρον κόμωσ, αἵτινες κατ' ἔτος ὑπερχεοῦντο νὰ κομίζωσιν εἰς αὐτὸ ὠρισμένην ποσότητα ἀλεύρων, σφαγίων, ὀσπρίων, ὀπωρῶν, κλπ. καὶ νὰ κατοβάλλωσι καὶ ἐτήσιον χρηματικὸν τι ποσόν. Τὸ συσσίτιον ἐλειτοῦργει ἀδιαλείπτως μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ρώσων καταλήψεως τῆς πόλεως (1878), σεβασθέντων πάντων τῶν σουλτάνων τὸ φερμανίον τοῦ Βαγιαζήτ. Ἐνεκα δὲ τοῦ συσσιτίου καὶ τοῦ τζαμίον ὠνομάσθη τὸ τοῦ Ἰμαρέτ, περιπεσόντως εἰς λήθην τοῦ ὀνόματος ἐκείνου πρὸς μνήμην οὗ ἰδρύθη. Ἴδε καὶ ἐφημ. τοῦ δῆμου, ἔτος 1932, 14 Ἰανουαρίου. ἀρ. 96—98, σελ. 1 κέξ.

ραλάμπους 'Ελληνικής' και γ) ὁ Ροδόκηπος (Γκιούλ - μπαχτσέ), πρὸς νότον τοῦ λόφου τοῦ ὠρολογίου και βορείως τοῦ τοῦ Κράλη Μάρκου, κατοικούμενον ὑπὸ 'Ελλήνων και Βουλγάρων, μετ' ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἰδιοκτητοῦ τοῦ Ζακυνθίου Γεωργίου Τσουκαλά. Τὸ ὄνομα τούτου τοῦ προαστείου ἐτέθη κατ' εὐφημισμὸν, τοῦ Γκιόλ - μπαχτσέ (ἐλόκηπος) μεταβληθέντος εἰς Γκιούλ - μπαχτσέ (ροδόκηπος), διότι ἡ πρώτη αὐτοῦ προσωνυμία ἦτο ἐλόκηπος ἀπὸ τῶν κήπων παρὰ τῷ ἔλει, ὅπου ἐσηματίζετο ἄλλοτε ἀπὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τῶν κατεχομένων ἀπὸ τῆς Κρηνίδος και τοῦ λόφου τοῦ ὠρολογίου εἰς τὴν μεταξὺ αὐτῶν μικρὰν κοιλάδα, ἣτις νῦν ἅπασα πυκνῶς συνφύσθη.

§ 5) Δυτικῶς και κάτωθεν σχεδὸν τῆς ἀκροπόλεως ἔκειτο ἡ μεγάλη και πολυθύρβος τῆς πόλεως κεντρικὴ ἀγορὰ (τζαρσί), ἣς ἐν τῷ κέντρῳ ἦτο τὸ περιώνυμον μολυβδοσκεπὲς ἑξάθολον *μέγα βεζεστενιον* (λιθόκτιστος ἀγορὰ), τὸ και ὑπὸ ὀδοιπόρων μνημονευόμενον, νῦν δὲ κατεδαφισθὲν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦσαν ἐγκαθιδρυμένα τὰ ὑφασματοπωλεῖα (καφαντζήδικα) 'Ελλήνων. Ἐν τούτῳ συνεζητοῦντο κοινολογούμενα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τὰ τε κοινωνικά και πολιτικά τῆς ἡμέρας ζητήματα. Οἱ *βεζεστενλήδες* ἐφημίζοντο διὰ τὰς εὐφυολογίας και ἀνεκδοτολογίας των συνεννοούμενοι πρὸς ἀλλήλους ἀλληγορικῶς παρόντων Ὀθωμανῶν πελατῶν. Περὶ τὸ μέγα βεζεστενιον ἦσαν τὰ ἐργαστήρια και πρατήρια ἅμα διαφόρων συντεχνιῶν 1) (ρουφειῶν ἢ ἐσναφίων), ἦτοι τὰ ἐμβαδοποιεῖα (καβάφικα και γεμεντζήδικα) Τούρκων, και χριστιανῶν, τὰ ἐφιπποποιεῖα (σαραιτζήδικα Τούρκων) τὰ ἀμπαδοπωλεῖα (ἀμπατζήδικα) Βουλγάρων και Ἑλλήνων, τὰ χαλκεῖα (καζαντζήδικα), τὰ σιδηρουργεῖα (δεμερτζήδικα), τὰ κλειθροποιεῖα (τσιλιγκιρτζήδικα), τὰ μαχαιροποιεῖα (μπουτσακτζήδικα), τὰ ὄπλοποιεῖα (τουφεκτζήδικα), τὰ γανωτήρια χαλκίνων σκευῶν (καλαϊτζήδικα) και τὰ οἰνομαγειρεῖα (μηχαντζήδικα) πάντα Ἑλλήνων και Βουλγάρων. Συνεχόμενα τούτοις πρὸς ἀνατολὰς ἦσαν τὰ μεγάλα παντοπωλεῖα (μπακάλικά), τὰ ἰχθυοπωλεῖα (μπαλοῦκ - παζάρ) Ἑλλήνων και Βουλγάρων και τὰ κρεοπωλεῖα (χασάπικα) Παυλικιάνων και Μωαμεθανῶν, πρὸς νότον δὲ τὰ ἐργαστήρια ξυλοπεδίλων (λαλυντζήδικα) Μωαμεθανῶν, τὰ λαχανοπωλεῖα (ζαρζαβατζήδικα) Βουλγάρων και Ἑλλήνων, τὰ ὄπωροπωλεῖα (γεμεντζήδικα) και τὰ γλυκυσματοπωλεῖα (μουχαλεβιτζήδικα) Μωαμεθανῶν.

Δυτικῶς τοῦ μεγάλου βεζεστενίου ἦτο τὸ μέγα τετράπλευρον *Κουρσοῦμ - χάν* (μολυβδοσκεπῆς ξενῶν), λιθόκτιστον και πολύθυλον, διώροφον μετὰ πλείστων δωματίων και μεγάλης ἐν τῷ μέσῳ αὐλῆς, ἐν ᾗ ἦσαν τὰ γραφεῖα και αἱ ἀποθήκαι τῶν μεγαλεμπόρων και τῶν τραπεζιτῶν Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Ἀρμενίων και Ἑβραίων. Ἡ εἴσοδος τοῦ μεγάλου τούτου πα-

§ 5. 1) Συνήθως τὰ ἐργαστήρια ἦσαν πρατήρια τῶν ἐν αὐτοῖς ἐργαζομένων ἀντικειμένων. Τὰ πρατήρια ἦσαν ἀντικειμένων μὴ κατεργαζομένων ἐν τῇ ἀγορᾷ ἢ εἰσαγομένων ἔξωθεν, βιομηχανημάτων ἢ ἀποικιακῶν.

λαιοῦ Τουρκικοῦ κτίριου, κατεδαφισθέντος δυστυχῶς ὑπὸ τοῦ δήμου μετὰ τὸν τελευταῖον σεισμόν ἦτο ἀπὸ τῆς μακρᾶς ἀγορᾶς (οὐζοῦν - τσαρσί). Ἐν δὲ τοῖς περιθέουσι τοῦτο τὸ κτίριον ἀνωμάλοις δρομίσκοις νοτίως μὲν ἦσαν τὰ χρυσοποιεῖα καὶ κοσμηματοπωλεῖα (κοίμιτζήδικα) Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων, τὰ χρωματοπωλεῖα καὶ ἀποικιακῶν πρατήρια (ἀχτάρικα) Ἑλλήνων καὶ τὰ ζαχαροποιεῖα (σεκερτζήδικα) Ἑβραίων καὶ Ἑλλήνων ἀνατολικῶς δὲ τὰ μεταξουργεῖα (καζάσικα) Ἑλλήνων καὶ βορείως τὰ δορυζοπωλεῖα (περιντζήδικα), τὰ σχοινοπωλεῖα (ἰπτσήδικα) Μωαμεθανῶν καὶ τὰ βαλσαμοπωλεῖα (μπαλασματζήδικα) Ἑλλήνων. Καθέτως δὲ εἰς τὴν βορείαν τοῦ Κουρσοῦμ - χάν πλευρῶν καὶ παραλλήλως εἰς τὴν μακρὰν ἀγορὰν ἦτο τὸ μικρὸν βεζεστενίον, ἐνθα ἦσαν ὑφασματοπωλεῖα καὶ νηματοπωλεῖα Ἑλλήνων καὶ Παυλικιάνων καὶ τὰ ἐπικαταλλακτικὰ γραφεῖα (σαράφικα) Ἑβραίων.

Βορειοανατολικῶς τοῦ μικροῦ βεζεστενίου ἦτο ἡ λεγομένη τοῦ ξυλίνου φρουρίου ἀγορὰ (ταχτά - καλέ), ἐν ἧ ἦσαν τὰ πρατήρια ἐψημένων ἐρεβινθῶν καὶ ἀποικιακῶν (λεμπλεπιτζήδικα) Ἑλλήνων, τὰ πλεκτήρια καὶ νηματοπωλεῖα (σειρητζήδικα) καὶ τὰ θερμαστροποιεῖα (σομπατζήδικα) Παυλικιάνων καὶ τὰ λεπτουργεῖα καὶ ξυουργεῖα (ντουγραματζήδικα) Μωαμεθανῶν. Αὕτη ἡ ἀγορὰ κατέληγε βορειοανατολικῶς εἰς τὴν μικρὰν πλατεῖαν (καπάν), ἐν ἧ ἦσαν τὰ ἀλευροπωλεῖα (οὔν—καπάν) Ἑλλήνων καὶ παρὰ τῇ μικρᾷ ἦτο ἡ μεγάλη πλατεῖα (μπογιοῦν - καπάν) μετὰ τῶν λιθοκτίστων αὐτῆς ἀποθηκῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων, ἐνθα ἐγένετο ἡ τῶν σιτηρῶν πώλησις ὑπὸ τῶν κομιζόντων ταῦτα δι' ἀμαξῶν χωρικῶν καθ' ἑκάστην Πέμπτην, ἡμέραν τῆς ἀγορᾶς (παζάρ). Ἀνατολικῶς δὲ τῆς μικρᾶς πλατείας ἦσαν τὰ πρατήρια ξυλείας οἰκοδομησίμου (ταχτατζήδικα) Ἑλλήνων.

Ἀπὸ τοῦ τεμένους τοῦ Τζουμαγιά ἤρχετο ἡ μακρὰ λεγομένη ἀγορὰ (οὐζοῦν - τσαρσί) διήκουσα πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γεφύρας. Ἐν αὐτῇ ἐκατέρωθεν ἦσαν τὰ μεγάλα τῶν ἐμπόρων βιομηχανίας καὶ ἀποικιακῶν λιθόκλιστα καταστήματα Ἑλλήνων, τὰ διάφορα ξενοδοχεῖα (χάνια), ἅτινα ἦσαν καὶ πρατήρια, οἷον τὸ τῶν γουναράδων (διφθερουργῶν), τὰ ὄρολογοποιεῖα (σαατσήδικα) Ἑλλήνων καὶ Μωαμεθανῶν, τὰ ὑαλοπωλεῖα (τζαμιτζήδικα), φανοποιεῖα (φεχιτζήδικα) Ἑλλήνων, πρατήρια ἀποικιακῶν καὶ ὑφασμάτων (πανικῶν) Ἑβραίων, λιθοξοεῖα (τασττζήδικα) Ἑλλήνων, κουρεῖα (μπαρμπεριά) Ἀρμενίων καὶ Μωαμεθανῶν καὶ τινες κλίβανοι (φοῦρνοι) Ἑλλήνων Ἡπειρωτῶν κατασκευαζόντων πλακοῦντας (μπουρέκια, μπουγάτσα, σιμίτια, κατμιρλιά, φραντζόλες κτλ.). Ἐν τῇ ἄκρᾳ δὲ τῆς ἀγορᾶς παρὰ τῇ γεφύρᾳ ἀριστερῶθεν ἦσαν τὰ γραφεῖα τῶν ἀναφορογράφων καὶ τῶν δικηγόρων (ἀριζουχαρτζήδικα) Μωαμεθανῶν καὶ Ἀρμενίων. Τὰ πλεῖστα τῶν πρατηρίων καὶ ἐργαστηρίων ἐν τῇ ἀγορᾷ ἦσαν πλινθόκλιστα καὶ ξυλόκλιστα μεταξὺ ὧν διεκρίνοντο τὰ λιθόκλιστα.

Πρὸς τούτοις ὑπῆρχον μικρὰ παντοπωλεῖα ἐν πάσαις ταῖς συνοικίαις

ἦτοι ἐν ταῖς Τουρκικαῖς Τούρκων, ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ Ἑβραίων, ἐν τῇ νέα συνοικίᾳ καὶ ἐν τοῖς προαστείοις χριστιανῶν καὶ κλίβανοι Ἑλλήνων κατεσπαρμένοι πανταχοῦ πρὸς ἔψησιν τοῦ ὑπὸ τῶν οἰκογενειῶν παρασκευαζομένου ἄρτου. Μικραὶ δ' ἀγοραὶ ἐξ οἰνομαγειρείων, λαχανοπωλείων, κρεοπωλείων καὶ παντοπωλείων συγκείμεναι ὑπῆρχον παρὰ τῇ Ἑβραϊκῇ συνοικίᾳ καὶ τῇ Τουρκικῇ (Ὅρα μεζάρ) καὶ παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (Γεπαλί). Ὁμοίως ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἦσαν τὰ βαφεῖα (μπογιατζήδικα) Ἑλλήνων καὶ ἐν τῇ Τουρκικῇ παρὰ τῷ Ἑβρω βορείως τοῦ Μουσαίου τὰ βυρσοδεφεῖα (ταμπάκικα) Τούρκων. Τὰ πεταλοποιεῖα (ἀλμπάνδικα) Παυλικιάνων καὶ Μωαμεθανῶν καὶ τὰ ἀμαξοποιεῖα Βουλγάρων καὶ Παυλικιάνων ἦσαν ἐν τοῖς ἄκροις τῆς πόλεως καὶ ἐν τοῖς προαστείοις. Ἡ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀγορὰ παραμένει καὶ σήμερον, ἀλλὰ πᾶσα ἀνεκαινίσθη ρυμοτομηθεῖσα κανονικὰ καὶ ἀνακτισθεῖσα ἐκλιπόντων τῶν ξυλοκτίστων κτιρίων. Ἡ κατὰ συντεχνίας ὁμῶς διαίρεσις αὐτῆς πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων δὲν διατηρεῖται πλέον.

Τὰ καφενεῖα τῶν Μωαμεθανῶν προσφέροντα καφέ, ναργιλέ, λουκούμιον καὶ σορόπια ἦσαν συνήθως διασκορπισμένα ἐν ταῖς Τουρκικαῖς συνοικίαις καὶ πλησίον τῶν τζαμιῶν, τὰ δὲ ποτοπωλεῖα τῶν χριστιανῶν ἐνιαχοῦ τῆς κεντρικῆς ἀγορᾶς καὶ παρὰ τῇ ἁγίᾳ Παρασκευῇ. Δεξιὰ δὲ τῆς εἰσόδου τῆς γαφύρας παρὰ τῇ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ ἦσαν τὰ μεγάλα καφενεῖα, διεθνῆ καὶ ἀριστερὰ τὸ διοικητήριον (κονάκ) μετὰ μεγάλου περιβάλλου, ἐν ᾧ ἦσαν τὰ γραφεῖα τῆς διοικήσεως, ἡ ἀστυνομία, τὰ δικαστήρια, τὸ τηλεγραφεῖον καὶ ταχυδρομεῖον, τὸ δεσμοτήριον, τὸ δημαρχεῖον καὶ τὸ μέγαρον τοῦ ἑκάστοτε διοικητοῦ. Τὸ παλαιὸν μέγαρον, τὸ μέγα κονάκι, ἐξ οὗ ἐπὶ αἰῶνας διωκεῖτο ἡ ὅλη ἐπαρχία ὑπὸ Ναζήρου, ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς τῇ 17ῃ Δεκεμβρίου τοῦ 1837, ἡμέρᾳ Παρασκευῇ καὶ δευτέρᾳ τοῦ μπαϊραμίου ἡμέρᾳ²⁾. Ὁ τῶν πολιτῶν περίπατος ἐγένετο συνήθως μόνον κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτὰς τῶν μὲν Μωαμεθανῶν εἰς τὴν Κρηνίδα καὶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ὅπου ἦσαν ξύλινα παραπήγματα (σαλάτσια) προσφέροντα ποτὰ καὶ ἀναψυκτικά, τῶν δὲ χριστιανῶν, πλὴν τούτων καὶ εἰς τὴν Πετρίτσαν³⁾, εἰς τοὺς παρὰ τῷ ποταμῷ λαχανοκήπους, εἰς ἰδίους ἐν τῷ νοτιοανατολικῷ τῆς πόλεως ἄκρῳ ἀνθοκήπους εἰς τὸν ἰτεῶνα (ιτιές) δεξιὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀμαξιοῦ Στενιμάχου νοτίως τῆς πόλεως, ὅπου ὕστερον ἐπὶ τοῦ αὐτονομιακοῦ καθεστώτος ἐφυτεύθη τὸ φυτώριον (πιπινέρα), νῦν δὲ περιελήφθη εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν. Ἐπερχομένης ὁμῶς νυκτὸς δι' ἑλληπιν φωτισμοῦ καὶ πρὸ παντὸς ἀσφαλείας, πάντες οἱ χριστιανοὶ ἔσπευδον

2) Κώδιξ τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως ἔτος 1781—1845, σελ. τζα' (369).

3) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι, κεφ. XVIII § 8.

εἰς τοὺς οἴκους των· διεσκέδαζον ὅμως καλῶς καὶ τακτικῶς διοργανοῦντες ἐσπερίδας οἰκογενειακάς.

§ 6) Οἱ δρόμοι τῆς πόλεως ἦσαν στενοὶ καὶ ἀκανόνιστοι, πάντες δὲ λιθόστρωτοι· αἱ οἰκίαι ἦσαν ξύλιναι καὶ πλινθόκτιστοι, ὧν ἱκαναὶ ὑπόδομοι μετὰ πολλῶν παραθύρων καὶ περιτετοιχισμένων ἔξωστων (τσικαδῶν) ¹⁾· πᾶσαι εἶχον τὰς ἀλᾶς καὶ τοὺς κήπους των, καὶ ἦσαν ἐφωδιασμένα διὰ μεγάλων πίθων (dolía) πρὸς διατήρησιν τοῦ ποσίμου ὕδατος γινομένης τῆς ὑδροληφίας ἐκ τοῦ Ἐβρου δι' ὑδροφόρων ἵππων (σακκάδων) μὴ ὑπάρχοντος ὑδραγωγείου· τινὲς εἶχον τὰς κτιστὰς δεξαμενάς των (στέρνας) χάριν τῶν ὄμβριων ὑδάτων, πολλαὶ δὲ καὶ φρέατα (πηγάδια) διὰ τὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας. Αἱ ὁδοὶ τῆς ἀγορᾶς ἦσαν σανιδοσκεπεῖς. Ἐν γένει δὲ ἡ πόλις περιορωμένη παρουσίαζε πάντοθεν ὥραιαν ὄψιν. Ὁ Dick de Lonlay περιγράφει τὴν πόλιν ὡς ἑξῆς: «Αἱ οἰκίαι εἶναι πολὺ ὑψηλαὶ μετὰ πολυαριθμῶν ὑλοφράκτων ἔξωστων καὶ ἐξέχουσιν ἄνω τῆς ὁδοῦ ὡς ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ αἱ δὲ στέγαι αὐτῶν ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ σχεδὸν προσάπτονται ἀλλήλων, ὥστε μόλις διαφαίνεται ὁ οὐρανός. Βεβαμμένοι διὰ λευκοῦ ἢ ὄχρου κιτρίνου χρώματος καὶ κεκοσμημένοι διὰ ροδάκων, θαλῶν καὶ ἄλλων ἀραβουργημάτων χρώματος ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ παρουσιάζουσι τὰς ὄψεις παιδρὰς καὶ ἀναμιμνήσκουσι τὰς ζωηρὰς εἰς χρωματισμούς καὶ εἰς φῶς οἰκίας, αἷς πολὺ ἐθαύμασα ἐν τῇ Ἀνδαλουσίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Βαλεντίας ²⁾». Περὶ δὲ τῆς γραφικῆς τῆς πόλεως τοποθεσίας ὁ αὐτὸς γράφει: «Ἡ τοποθεσία τῆς Φιλιππουπόλεως εἶναι ἐκ τῶν περιεργωτάτων καὶ γραφικωτάτων. Ἀπὸ τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβατιῶν ἡ θεὰ τῆς πόλεως εἶναι ἑξαισία· ἡ πόλις ἐκτείνεται ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν μετὰ τῶν κιτρίνων, κυανῶν καὶ λευκῶν οἰκιῶν αὐτῆς, μετὰ τῶν στεγῶν κεκαλυμμένων δι' ἐρυθρῶν ἀυλακωτῶν κεράμων, μετὰ τῶν κυπαρίσσων αὐτῆς, τῶν ὑψηλῶν λευκῶν, τῶν θόλων καὶ τῶν μιναρῶν, ὁμοίων πρὸς μαρμαρίνους πλοῖων ἰστούς, μετὰ τῶν πεδιάδων καὶ τῶν ποταμίσκων αὐτῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁρᾷ ὀφιοειδῶς ὁ Ἐβρος ὡς ἀργυρᾶταινία. Πάντα δὲ ταῦτα περιβάλλονται ὑπὸ φαιδροῦ φωτὸς καὶ διαυγοῦς ἀνηκούστου ἀτμοσφαίρας ³⁾».

Μεταξὺ τῶν λιθοκτιστῶν κτιρίων τῆς πόλεως, ναῶν, τζαμιῶν καὶ ξενοδοχείων, οὐδὲν ἀρχιτεκτονικῶς τὸ ἰδιάζον ἐχόντων, μνημονευτέοι καὶ ἐπὶ δημόσιοι λουτρόνες (χαμάμια), ὧν οἱ δύο δὲν ἐλειτούργουν. Οὗτοι ἦσαν ὁ κατὰ τοὺς ἀνατολικούς τοῦ Μουσαίου πρόποδας, ἰδιοκτησία τῆς ὁμογενοῦς οἰκογενείας τῶν Γκιουμουγερδάνη, ἐπικληθεὶς ὁ δίδυμος (Τσιφιτὲ χαμάμ) κατὰ τοὺς βορειοὺς τοῦ αὐτοῦ λόφου πρόποδας παρὰ τῷ Ἐβρω, διπλοῦς

§ 6. 1) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι, κεφ. XVIII § 5.

2) Dick de Lonlay, αὐτόθι, σελ. 442.

3) Αὐτόθι, σελ. 443. Πρβλ. καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ Λαμαρτίνου, αὐτόθι ἀνωτέρω κεφ. XVIII § 3.

διά τε τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, ὁ ἀρχαιότερος πάντων, ἰδιοκτησία Τούρκου βέη, ὁ ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ συνοικίᾳ παρὰ τῷ Τουρκικῷ νεκροταφείῳ τοῦ Ὁριὰ μεζάρ ὑπὸ τοὺς βορειοδυτικούς τοῦ λόφου τοῦ Ὁρολογίου πρόποδας, ἰδιοκτησία Τούρκων, ὁ τοῦ Πέραν οὐ μακρὰν τῆς γεφύρας, ἰδιοκτησία Τούρκου, ὁ τοῦ Σαρασκέρη ἀπέναντι τοῦ τεμένους Ἰμαρὲτ μὴ λειτουργῶν καὶ μεταβληθεὶς διὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας εἰς βουλευτήρεον, εἶτα χρησιμεύων εἰς φύλαξιν τῶν ἀρχείων τῆς πόλεως καὶ ἐσχάτως κατεδαφισθεὶς καὶ ὁ τοῦ Ταχτὰ καλέ, ἐν τῇ ξυλίνῃ ἀγορᾷ, μὴ λειτουργῶν ὡσαύτως ἔνεκα τῆς παλαιότητός του καὶ νῦν κατηδαφισμένος.

Μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου καὶ τοῦ Δουνάβεως, ἡ Φιλιππούπολις ἀπώλεσε τὴν στρατηγικὴν τῆς σπουδαιότητα, γενομένης ἕδρας τοῦ Ροῦμ-ἔλι βεγλέρ βέη τῆς Σόφιας, εἰς τὴν τοπαρχίαν ἧς ὑπήγετο ὡς πρωτεύουσα ἐπαρχίας (ναχίας ἢ καζᾶ) καὶ βραδύτερον (σανδζακίου) νομαρχίας, ὑπαχθείσης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὴν τοπαρχίαν Ἀδριανουπόλεως. Τὴν ἐμπορικὴν τῆς ὅμως θέσιν διετήρησε καθ' ὅλην τὴν τουρκοκρατίαν ὡς κέντρον ἑξαγωγῆς τῆς βορείου Θράκης καὶ εἰσαγωγῆς. Ὁ πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς διοικητὴς αὐτῆς καὶ τῆς νομαρχίας, ἦτις κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους περιελάμβανε καὶ τοὺς καζάδες (ἐπαρχίας) Καζανλικίου, Στάρα Ζαγόρας, Τσιρπάν, Χάσκοιο, Ἀχὺ-Τσελεμπῆ καὶ Σουλτὰν ἐρί, τ. ἔ. ὅλην τὴν βορειοδυτικὴν Θράκην, εἶχε τὸν τίτλον μουτσαρλίφης καὶ ὡς τοιοῦτος διωρίζετο ὑπὸ τῆς Ὑψ. Πύλης ἀνώτατος διοικητικὸς ὑπάλληλος, συνήθως πασᾶς, σπανιώτερον δὲ βέης. Ἡ σύνταξις καταλόγου τῶν διοικητῶν τῆς Φιλιππουπόλεως ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶναι ἀδύνατος ἑλλείψει πηγῶν πλὴν τῶν τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος 4).

4) ἴδε *Κερω* *Ιν*. Οἱ μουτσαρλίφαι Φιλιππουπόλεως κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ XIX αἰῶνος. Ἐν τῇ ἐφημ. τοῦ δήμου τῆς Πλόβδης, ἔτος 1933, 25 7βρ. ἀρ. 145-147, σελ. 9 κέξ.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ

§ 1) Ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος κοινότης Φιλιππουπόλεως συνεστήθη πιθανῶς ἅμα τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1363) ¹⁾ ὑπὸ τῶν ἐναπομεινάντων καὶ τῶν καταφυγόντων εἰς τὴν πόλιν ἄλλοθεν χριστιανῶν ²⁾ ἀντικαταστήσασα τὴν πόλιν, ὅθεν ἐκλήθη *πολιτεία* Φιλιππουπόλεως ³⁾. Οἱ τέως ἐλεύθεροι χριστιανοὶ μεταπεσόντες εἰς δούλους (ραγιαδες) τῶν ἀλαζόνων κατακτητῶν συνηδελφώθησαν καὶ συνησπίσθησαν περὶ τὰς μόνας ἐπιτροπείας αὐτοῖς θρησκευτικὰς ἀρχάς, εἰς αἷς κατέφευγον πρὸς λύσιν τῶν πρὸς ἀλλήλους διαφορῶν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν ποικίλων κοινωνικῶν καὶ οἰκογενειακῶν τῶν ὑποθέσεων πρὸς ἀσφάλειαν. Μετὰ τὴν πῶσιν τῆς βασιλευούσης ἀναγνωρισθέντος ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' τοῦ Οἴκου μενικοῦ Πατριάρχου ὡς ἐκκλησιαστικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ ὀρθοδόξων χριστιανῶν (Ρωμαίων) μετὰ τῶν γνωστῶν πολιτικῶν (διοικητικῶν) προνομιῶν ἀπεστάλη μητροπολίτης εἰς Φιλιππούπολιν ὁ ἀπὸ Πελοποννήσου Διονύσιος πατριαρχεύσας βραδύτερον ⁴⁾. Οὗτος ἀναλαβὼν τὰ ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, προφανῶς χρῆσιν ποιούμενος χορηγηθεσῶν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῇ ἐκκλησίᾳ προνομιῶν, διωργάνωσε τὴν πολιτείαν, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἀντιπροσωπεύων αὐτὴν πρὸ τῶν τοπικῶν διοικητικῶν ἀρχῶν καὶ ὢν ὑπεύθυνος αὐταῖς διὰ τὴν νομιμοφροσύνην καὶ ὑποτέλειαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ του ποιμνίου. Ἐκ τούτου τὸ κύρος καὶ ἡ δύναμις τῆς ἐκκλησίας ὡς ἀνεγνωρισμένης ἐπισήμου ἀρχῆς ἀπέβη ἀκλόνητος πλέον παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις τῆς πόλεως. Ὁ μητροπολίτης, πιθανῶς ὁ πρῶτος ἢ ἄλλος τις τῶν διαδόχων του, πρὸς διοίκησιν τῶν εἰς τὴν μητρόπολιν του ὑπαγομένων εὐαγῶν ἰδρυμάτων καὶ πρὸς ἀπονομὴν δικαιοσύνης εἰς τοὺς αἰτουμένους παρ' αὐτοῦ τοιαύτην καθήρτισε περὶ ἑαυτὸν συμβούλιον ἐκ τῶν ἐναπομεινάντων προκρίτων (*ἀρχόντων*) τῆς πολιτείας καὶ τῶν σεβασμιωτέρων κληρικῶν. Καὶ οὕτω καθιερώθη ἡ πρώτη τῆς πολιτείας διοικητικὴ ἀρχὴ ἐν τῇ μητροπόλει ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ μητροπολίτου ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ, πάντως κληρικοῦ, κωλυομένου

§ 1. 1) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι τῆς ἀνεκδότου ἱστορίας κεφ. XIII § 4.

2) Αὐτόθι, κεφ. XIV § 3.

3) Ἐν τοῖς κώδιξι τῆς ἱεραῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει ρουφείου τῶν ἀμπατζήδων (1685—1856) τὸ ὄνομα *πολιτεία* ἀντὶ τοῦ ἢ *κοινότης* ἀπαντᾶται μέχρι τῶν ἀρχῶν σχεδὸν τῆς δευτέρας πεντηκονταετηρίδος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ἀπλοῦς λαὸς τῆς τε Φιλιππουπόλεως καὶ τοῦ Στενιμάχου μετεχειρίζετο μέχρι ἐσχάτων τὴν λέξιν *πολιτεία* ἀντὶ τοῦ *πόλις*.

4) Ἴδε ἀνωτέρω, αὐτόθι, κεφ. XIX § 2.

τοῦ μητροπολίτου. Αὕτη συνεροχόμενη ἐν τακταῖς τῆς ἐβδομάδος ἡμέραις συνεσκέπτετο περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῶν ὑποβαλλομένων τῇ μητροπόλει ὑπὸ τῶν πολιτῶν ὑποθέσεων τῶν γινομένου πρακτικοῦ συνυπογραφομένου ὑπὸ πάντων τῶν παρισταμένων κατὰ τὴν ἀπόφασιν καὶ τοῦ ἐνδιαφερομένου ἢ τῶν ἀντιδίκων καὶ ἐπιβεβαιουμένου ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου. Τὸ πρακτικὸν (ἀποδεικτικὸν καὶ ἐμμάρτυρον γράμμα) παρεδίδοτο τῷ ἐνδιαφερομένῳ ἢ τοῖς ἀντιδίκοις, ὅποτε συνετάσσετο ἐν διπλῷ, κατεγράφετο δὲ καὶ ἐν τῷ κώδικι τῆς μητροπόλεως συνυπογραφομένων πάντων, ὡς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἢ ἀπλῶς τοῦ μητροπολίτου ἐπιβεβαιούντος τὸ γνήσιον αὐτοῦ. Ὁ τύπος τοῦ πρακτικοῦ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν Κυριλλείων κωδίκων τῆς μητροπόλεως ἦτο τοιαῦτος : «Διὰ τοῦ παρόντος ἀποδεικτικοῦ καὶ ἐμμάρτυρου γράμματος γίνεται δῆλον ὅτι παραστάς (ἢ παραστάντες) ἔμπροσθεν ἡμῶν (ἢ τῆς ταπεινότητος ἡμῶν) καὶ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καὶ τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων τῆς πολιτείας (ἢ τῶν προκρίτων ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος) ὁ κ... (ἢ οἱ κ...)» ἐν δὲ τῷ τέλει : «Ὅθεν εἰς ἐνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο τὸ παρὸν ἐμμάρτυρον γράμμα ἐπιβεβαιώσαι τῆς ἡμετέρας ταπεινότητος καὶ μαρτυρίᾳ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καὶ εὐγενεστάτων ἀρχόντων (ἢ προκρίτων) τῆς πολιτείας καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ (ἢ τῶν...) καταστρωθὲν καὶ ἐν τῷ κώδικι τῆς μητροπόλεως» ἀπὸ δὲ τοῦ 19ου αἰῶνος «ἵνα ἔχη τὸ κῆρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντὶ κριτηρίῳ δικαιοσύνης »).

§ 2) Τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς πολιτείας δὲν ἦσαν αἰρετά, δὲν ἐξελέγοντο δηλαδὴ *κοιτῇ γνώμῃ* τῶν πολιτῶν ἐν γενικῇ αὐτῶν συνελεύσει ἐπὶ τακτῷ χρόνῳ, ἀλλ' ὠνομάζοντο ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε μητροπολίτου ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἀποθνήσκοντα δὲ ἢ ἀποχωροῦντα οἰκεία βουλήσει τοῦ ὑπουργήματός των ἀντικαθίσταντο ὑπὸ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν ἢ συγγενῶν των. Ἐκ τούτου ἐδημιουργήθη ἀριστοκρατικὴ τις εὐγενῶν οὕτως εἰπεῖν κοινωνικὴ τάξις περὶ τὴν μητρόπολιν ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη τῆς τουρκοκρατίας χρόνων, ἢ τῶν ἀρχόντων. Εἶχον δὲ οὗτοι καὶ τίτλους παραμειναντας ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, μεθ' ἧν ἀείποτε συνυπογράφοντο μέχρι τῆς λήξεως τῆς ἀρχιερατείας τοῦ μητροπολίτου Κυρίλλου). Οἱ τίτλοι των ἦσαν : ἀρχων λογοθέτης, ρήτωρ, δικαιοφύλαξ, διερχομηνεύς, σκευοφύλαξ, χαρτουλάριος καὶ δισιάριος, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ἀναμφιβόλως ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὴν ἐν τῇ μητροπόλει ὑπηρεσίαν τῶν φερόντων αὐτούς), σὺν τῷ χρόνῳ δὲ κα-

5) Ἴδε, Μυρτ. Ἀποστολίδου, ἡ ἱερά τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς. Ἀρχεῖον Ὁρακ. Ὁρασαυροῦ, τόμ. Δ', § 4, σελ. 200 καὶ Κώδιξ Νεκηφόρου, Ὁρακικά, τόμ. ΙΒ', ΙΓ', ΙΕ' καὶ ΙΣ'.

§ 2. 1) Ἴδε ἀνωτέρω κεφ. XIX § 2.

2) Ἐν τῷ κώδικι τῆς μητροπόλεως (1781—1845), σελ. 51 φέρεται σημείωσις, ἐξ ἧς δηλοῦται ἡ ὑπηρεσία τοῦ δικαιοφύλακος. *Ἐν ἔτει ρ +9θ, Μαΐου 8, Τούρκικον ρσιγ' εἰληχιζέ ιε'. Ἦλθε τὸ χάτ σερίφ διὰ νὰ μὴ γίνωνται κονάκια

τήντησαν τιμητικοί, ὅπως καὶ οἱ τῶν ἱερῶν *σακκελλάριος, σακκελλίων, ἱερομνήμων, πρωτονοτάριος, ρεφενδάριος, οἰκονόμος*. Ἐφ' ὅσον δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ πολιτεία ἐπληθύνετο διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως νέων μελῶν εἰς τὴν πόλιν, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ αἱ συντεχνιαὶ (ρουφετῖα) διοργανωθεῖσαι προώδεον καὶ καθίσταντο οἰκονομικῶς ἰσχυραὶ καὶ ἐρείσματα τῆς πολιτείας. ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἔργον τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἐγένετο πολυσχεδέστερον καὶ σπουδαιότερον, διὸ ὁ μητροπολίτης ἤρξατο προσκαλῶν ὡς μέλη καὶ τοὺς πρωτομαίστορας τῶν πλουσιωτέρων καὶ πολυμελεστέρων ρουφετιῶν ἢ τοὺς διατελέσαντας τοιοῦτους καὶ ἀπολαύοντας φήμης καὶ σεβασμοῦ παρὰ τοῖς πολίταις. Οὗτοι ἦσαν συνήθως οἱ εὐδοκίμησαντες ἐν τῷ ἐπαγγέλματι των, ἰδίως ἐκ τῶν ἀμπατζήδων καὶ γουναράδων, οἵτινες ἐγνώρισαν καὶ ἄλλας χώρας ἀποδημήσαντες δι' ἐμπορικὰς ὑποθέσεις των καὶ ἐπλουτίσθησαν, φιλοτιμούμενοι δὲ ν' ἀνέλθωσι κοινωνικῶς ὑψηλότερον συνηνώθησαν μετὰ τῶν εὐγενῶν, ὧν οὕτω ἡ τάξις ἐνισχύθη, προστεθέντων αὐτῇ βραδύτερον ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ τῶν ζαπλουτῶν μεγληκητζήδων³⁾. Οὕτω δὲ διηρέθησαν τὰ μέλη τῆς πολιτείας εἰς δύο τάξεις, τὴν τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων (ἀρχόντων—προκρίτων—τσελεμπήδων—τζορμπατζήδων) καὶ τὴν τῶν ἐπαγγελματιῶν (ἐσοναφλήδων) τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ διοργανωμένα ρουφετῖα (πατριῖοι—πληβεῖοι).

§ 3) Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ κοινότης (πολιτεία) διηθύνετο ὑπὸ τοῦ προεξημένου διοικητικοῦ συμβουλίου τῶν προκρίτων καὶ τῶν κληρικῶν. Ἐπὶ τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννικίου τοῦ Βυζαντίου (1809—1816), ἀνδρὸς λογίου μὲν, ἥκιστα δὲ διοικητικοῦ, τὰ ρουφετῖα πρωτοστατοῦντος τοῦ τῶν ἀμπατζήδων, ἠξίωσαν ὅπως τὸ ἐν τῇ μητροπόλει δικαστήριον, τὸ ἐκδικάζον τὰς ὑποθέσεις τῶν μελῶν τῆς πολιτείας, ἀποτελῆται ἀποκλειστικῶς ἐκ μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν ρουφετιῶν καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου διοριζομένων προκρίτων. Ἡ τοιαύτη ἀξίωσις ἀπερρίφθη ὑπὸ τε τοῦ μητροπολίτου καὶ τῶν εὐγενῶν ἐκ φόβου πιθανῶς μὴ ὀχλοκρατηθῆ ἡ πολιτεία καὶ ἐντεῦθεν ἤρξαντο αἱ ἔριδες καὶ αἱ ραδιουργίαι μεταξὺ τῶν δύο προμνημονευθεισῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἔξ ὧν ἀνεστατώθη ἡ κοινότης. Ἐπειδὴ, ὡς φαίνεται, ὑπὲρ τῶν ρουφετιῶν ἐτάχθη ὁ λαοφιλὴς σακκελλάριος τῆς μητροπόλεως κύρ Μανουὴλ καὶ ὑπελήφθη ὑπὸ τῶν εὐγενῶν

εἰς τὸ βαροσι· τὸ καθ' αὐτό, ἀφοῦ ἔγινε κάτι εἰς τὸ σιτζίλι, ἔμεινε εἰς τὸν ναζήρην Τζελέπ—ἀγῶ, το δὲ ἴσον αὐτοῦ ἀπαραλλάκτως ἔμεινε εἰς ἡμᾶς καὶ ἐδόθη τῷ ἄρχοντι *δικαιοφύλακι* πρὸς διατήρησιν ὁμοῦ μετὰ τὰ λοιπὰ ἀναγκαῖα χαρτὰ τῆς πολιτείας καὶ ἔστω εἰς ἐνδειξιν. Ὁ Φιλ(λεως) Κύριλλος». Ὡσαύτως, σελ. η' 1786, Φεβρ. 9, ὁμολογία χρεωστικῆ τοῦ ρουφετιῶν τῶν ἀμπατζήδων πρὸς τὸν Ἀθ. Χ' Κωνσταντίνου. συνταχθεῖσα πρὸ τοῦ συμβουλίου παραδίδεται τῷ ἄρχοντι *σμευοφύλακι* πρὸς φύλαξιν. Ὡσαύτως καὶ ἐτέρα τοῦ αὐτοῦ ρουφετιῶν πρὸς ὄρφανὸν σελ. θ' 1786, Αὐγ. 1.

3) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι, κεφ. XVIII § 7.

ὡς ἡ πέτρα τῶν σκανδάλων, κατ' αἵτησιν τοῦ μητροπολίτου καὶ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου καθιερώθη ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου. Τὸ τοιοῦτον ἐξηρέθισεν ἐπὶ πλεόν τὴν λαϊκὴν τάξιν καὶ ἐκορύφωσε τὰ πάθη καὶ τὰ μίση μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ εὐγενῶν, οἵτινες εἶχον ὀπαδοὺς παρὰ τοῖς ρουφείοις, ὥστε αὐτὸς ὁ μητροπολίτης πρὸς εἰρήνευσιν τοῦ ποιμνίου του ἠναγκάσθη νὰ συνυπογράψῃ μετὰ τοῦ συμβουλίου καὶ νὰ συστήσῃ εἰς τὸ πατριαρχεῖον τὴν γενομένην ἀναφορὰν πάντων τῶν ρουφείων ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ προμνημονευθέντος σακκελλαρίου εἰς τὸ ἱερατικόν του ὑποῦργημα, ὡς μετανοήσαντος καὶ ὑποσχομένου ὅτι τοῦ λοιποῦ δὲν θ' ἀναμειγνύηται εἰς πράγματα ἀλλότρια τῶν καθηκόντων του. Τὸ πατριαρχεῖον διὰ συνοδικοῦ γραμματος ἀπὸ Δεκεμβρίου 1815 ἀποκατέστησε τὸν καθαιρεθέντα σακκελλάριον εἰς τὸ ἱερατικὸν αὐτοῦ ὑποῦργημα μεθ' ἄλλων τῶν προτέρων του δικαιωμάτων, συγχρόνως δὲ ἐξέδωκεν ἀφορισμὸν κατὰ τῶν ταραξιῶν τῆς κοινότητος ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ ἐπήρχετο ἡ ποιητὴ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς γαλήνη¹⁾).

Δυστυχῶς ὁ συνοδικὸς οὗτος ἀφορισμὸς δὲν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἐγένετο, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξεπληροῦτο ἡ τῶν ρουφείων ἀξίωσις. Ἡ δὲ ἀπρονοησία τοῦ Ἰωαννικίου ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν. Ὡς φαίνεται ἐκ τινων σημειώσεων ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ ρουφείου τῶν ἀμπατζήδων καὶ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Μωραβένωφ ὁ μητροπολίτης τῇ βοηθείᾳ τοῦ ναζίρη (διοικητοῦ) τῆς πόλεως περιώρισε πρὸς σωφρονισμὸν ταραξίας τινὰς τῶν μαϊστόρων εἰς τὴν δίωρον ἀπέχουσαν ἐπὶ τῆς Ροδόλης μονῆν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Αὕτη ἡ πράξις του ἐπήνεγκε τὴν κατ' αὐτοῦ ἔνωσιν πάντων τῶν ρουφείων, ἅτινα διαμαρτυρηθέντα πρὸς τὸν διοικητὴν ἐπεσκέψαντο δι' ἴππων, ἀμαξῶν καὶ ὑποζυγίων ἐπιδεικτικῶς τοὺς ἐν τῇ μονῇ περιορισμένους καὶ ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς μητροπόλεως τὸν Ἰωαννίκιον²⁾. Ἡ μεγάλη ἐκκλησία συναισθανομένη ἐπὶ τέλους ὅτι ἡ κοινότης Φιλιππουπόλεως, ὅπως ἠσυχάσῃ, χρῆζει στιβαρᾶς καὶ σώφρονος διοικητικῆς χειρὸς, ἀνέδειξε μητροπολίτην αὐτῆς τῷ 1818 τὸν ἀπὸ Σηλυβρίας Παῖσιον, γέροντα σεβάσμιον καὶ συνετόν, διακριθέντα ἄλλοτε ὡς ἑξαρχον ἐν τῇ ταρασσομένη Πελοποννήσῳ καὶ ἐν ἄλλαις ὑπηρεσίαις. Ὅστις ἀφικόμενος εἰς τὴν πόλιν τῇ 21ῃ Μαΐου ἐγένετο δεκτὸς μετὰ πάσης φιλοφροσύνης καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὸ συμπάντων τῶν πολιτῶν³⁾).

Πρῶτον μέλημα τοῦ Παῖσιου ἅμα τῇ εἰς τὴν μητρόπολιν ἐγκαταστάσει του ἦτο ἡ συναδέλφωσις τοῦ διίσταμένου ποιμνίου του⁴⁾ ὅθεν μελετήσας καλῶς τὴν κατάστασιν καὶ συζητήσας αὐτὴν μετὰ τε τῶν προκρίτων καὶ τῶν προΐσταμένων τῶν ρουφείων κατώρθωσε συμβουλευδὸν καὶ κατηγῶν νὰ

§ 3. 1) Κώδικος Κυρίλλου ἱεράς μητροπόλεως I (1781—1845) σελ. 9η (98).
Ἴδε καὶ Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ., τόμ. Ε' ἔγγρ. 7, σελ. 66.

2) Ἴδε ἀνωτέρω κεφ. XIX § 2.

3) Τοῦ αὐτοῦ κώδικος σελ. 9ξ.

συμφιλίωση τοὺς πάντας ἐπιτρέψας νὰ συστηθῇ ἑπταμελὲς συμβούλιον ἐκ πρωτομαϊστόρων, ἐκλεγόμενον κοινῇ γνώμῃ ὑπὸ πάντων τῶν ρουφετιῶν, ὅπερ συνερχόμενον εἰς τὴν μητρόπολιν δις τῆς ἑβδομάδος μετὰ τοῦ οἰκονόμου καὶ σακελλαρίου νὰ θεωρῇ ἐκκλησιαστικῶς τὰς μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ὑπαρχούσας κρισιλογίας καὶ διαφορὰς ⁴⁾. Οὕτω δὲ πρὸς τῷ μονίμῳ διοικητικῷ συμβουλίῳ τῆς κοινότητος συνεκλήθη καὶ τὸ αἰρετὸν λαϊκὸν δικαστήριον, ὅπερ βραδύτερον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀρχιερατείας τοῦ μητροπολίτου Νικηφόρου τοῦ Λεσβίου σιωπηλῶς ἐξ ὀλιγορίας τῶν πολιτῶν κατηργήθη, παρέμεινε δὲ τὸ περὶ τὸν μητροπολίτην διοικητικὸν συμβούλιον μετονομασθὲν δημογεροντία τῆς κοινότητος, ἔχουσα ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἀείποτε τοῦ ἐκάστοτε μητροπολίτου ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ τὴν διαχείρισιν τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἐκδίκασιν κατὰ τὴν διακείμεσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων καὶ τῶν πολιτικῶν προνομίων τῶν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν διαφορῶν. Τὰ μέλη τῆς δημογεροντίας ἐξηκολούθουν προσλαμβάνόμενα πάλιν κατὰ πλειοψηφίαν ἐκ τῆς εὐγενοῦς καὶ πλουτοκρατικῆς τάξεως, ἥτις πολλαπλῶς φαινομένη ὠφέλιμος καὶ ἀρωγὸς εἰς τὴν κοινότητα διὰ τε τοῦ πλούτου τῆς καὶ τῆς παρὰ τοῖς Τούρκοις ἰσχύος τῆς προσεῖλκυεν ἀείποτε τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ (ρουφετιῶν) καὶ κατὰ δευτέρον λόγον ἐκ τῶν πρωτομαϊστόρων τῶν κυριωτέρων ρουφετιῶν. Μετεῖχον δὲ ταύτης καὶ οἱ δύο *μιλέι βεκέληδες* (ἀντιπρόσωποι τοῦ γένους παρὰ τῷ διοικητῇ ἐκάστοτε) ἀπὸ τοῦ 1833 ⁵⁾.

§ 4 Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων τὸ διοικητικὸν συμβούλιον τῆς πολιτείας μελῶν δὲν ἦτο ὠρισμένος· διότι πλὴν τῶν τιτλούχων ἀρχόντων καὶ τῶν ἀξιωματούχων κληρικῶν προσεκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου εἰς αὐτὸ καὶ ἄλλοι τῶν προκρίτων κατ' ἀρχάς. Ἐκ τούτων δὲ ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅτε ἤρξαντο διαρρυθμιζόμενα τὰ σχολεῖα, ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἄλλων πέντε ἔφοροι τῶν σχολείων ¹⁾, οἵτινες εἶχον τὴν ἐποπτείαν αὐτῶν καὶ τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος τὸ διοικητικὸν συμβούλιον (δημογεροντία) πλὴν τῆς τῶν σχολείων ἐφορείας ἦτο δωδεκαμελὲς ²⁾. Προκειμένου ὅμως περὶ σπουδαίων καὶ λεπτῶν ζητημάτων τῆς κοινότητος προσεκαλοῦντο εἰς τὴν μητρόπολιν ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως πάντες οἱ πρόκριτοι, οἱ πρωτομαϊστορες τῶν ρουφετιῶν καὶ οἱ κυριώτεροι τῶν μαϊστόρων πρὸς σύσκεψιν. Αὗται αἱ συνελεύσεις ἦσαν αἱ γενικαὶ οὕτως εἶπειν τῆς κοινότητος, ἐν αἷς αἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο *κοινῇ γνώμῃ* καὶ ἐν

4) Αὐτόθι σελ. νγ'. — Ἴδε καὶ *Μυρτ. Ἀποστολίδου*, ἡ ἱερὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς, Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ. τόμ. Δ', Ε' Σ'.

5) Αὐτόθι, σελ. ρεγ'. Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ., τόμ. Σ', ἔγγρ. 27, σελ. 45.

§ 4. 1) *Τσουκαλά Γ.* Γραμματικὴ τῆς Ἑλλ. γλώσσης, Κων/πολις, ἔτ. 1835, ἐν τῇ ἀφιερῶσει (1833).

2) *Τοῦ αὐτοῦ*, Ἡ Βουλγαροσλαβικὴ συμμορία κτλ. σελ. 42.

τοῖς πρακτικοῖς συνυπεγράφοντο συνήθως πάντες οἱ παραστάντες τιθέντων ἐνίοτε τῶν πρωτομαϊστώρων καὶ τῆς σφραγίδος τῶν ρουφετίων των. Τοιαῦται γενικαὶ συνελεύσεις τῆς κοινότητος ἦσαν λ. χ. τῆς 30 Ἰανουαρίου 1791 καθ' ἣν ἀπεφασίσθη ἡ πολιτεία νὰ πληρώνη τὰ ἔξοδα τῶν κολαούζηδων Τούρκων (συνοδῶν) τῶν χασνέδων (δημοσίων χρημάτων) προσερχομένων ἀρωγῶν καὶ τῶν ρουφετίων προσδιορισθέντος τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, ὅπερ ἑκαστον ρουφετίον ὄφειλε νὰ χορηγῇ ἐτησίως, ὅπως καταργηθῇ ἡ ἀνεκαθεν ἐπικρατοῦσα ἀγγρασία τῶν καλφάδων τῶν ρουφετίων τοῦ νὰ συνοδεύωσι τοὺς κολαούζηδες μέχρι τῶν συνόρων τῆς ἐπαρχίας³⁾. Ἡ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1818, καθ' ἣν πρὸς εἰρήνευσιν τῆς ταρασσομένης κοινότητος ἀπεφασίσθη ἡ συγκρότησις ἑπταμελοῦς συμβουλίου ἐκ τῶν πρωτομαϊστώρων τῶν ρουφετίων πρὸς ἐκδίκασιν ἐν τῇ μητροπόλει τῶν ἀναφουμένων διαφορῶν καὶ ὑποθέσεων μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος⁴⁾. Ἡ τῆς 1 Φεβρουαρίου 1819, καθ' ἣν πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐρίδων τῶν ἐνοριτῶν ἐκάστης ἐκκλησίας περὶ τῶν γυναικείων στασιδίων ἀπεφασίσθη οἱ τῶν ἐνοριτῶν ἔχοντες γυναικεῖα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ στασιδία νὰ κατέχωσιν αὐτὰ, πωλουμένης ὁμῶς τῆς ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῶν οἰκίας τὸ στασιδίον νὰ ἐπανερχεται εἰς τὴν κατοχὴν τῆς ἐκκλησίας διαθετούσης αὐτὸ κατὰ βούλησιν, προτιμώσης ὁμῶς τὸν ἀγοραστὴν τῆς πωληθείσης οἰκίας⁵⁾. Ἡ τῆς 2 Νοεμβρίου 1820 καθ' ἣν ὁ Χ' Κυριακὸς Μελκὼν πρωτομαϊστωρ τοῦ ρουφετίου τῶν ἀμπατζήδων παρέδωκεν ἐντόκως καὶ ἀνελλιπῶς εἰς τὸν διάδοχόν του τὸ καταταθέν αὐτῷ ποσὸν ἀπὸ τοῦ 1816 ἐκ γρ. 12.170, ἀνήκον εἰς πάντα τὰ ρουφετῖα καὶ ἀπληλλάγη μετ' εὐχαριστιῶν πάσης εὐθύνης⁶⁾. Ἡ τῆς 1 Ἀπριλίου τοῦ 1821 καθ' ἣν συνετάχθη καὶ συνυπεγράφη κοινὴ ἐγγυητικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατριάρχη Γρηγόριον τὸν Ε' περὶ ὑλοταγῆς καὶ πίστεως τῆς κοινότητος εἰς τὴν ὑψηλὴν Πύλην μετ' εὐχαριστιῶν ἀμα τῇ καλῇ διοικήσει αὐτῆς εἰς ἀπάντησιν συνοδικῆς ἐγκυκλίου ἐπὶ τῇ ἐκροῆσει τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως⁷⁾. Ἡ τῆς 9ης Μαρτίου τοῦ 1831, καθ' ἣν συνετάχθη ὑπὸ τῆς κοινότητος ἀναφορὰ πρὸς τὸν σουλτάνον, ὅπως γείνη ὁ κατὰ τῆς Φιλιππουπόλεως εὐχαλὸς εἰς τὸν ὑψηλότατον Χουσεῖν πασσά, διοικητὴν τῆς Ἀδριανουπόλεως⁸⁾. Ἡ τῆς 27 Ἰανουαρίου 1832, καθ' ἣν διωρίσθησαν πληρεξούσιοι ἐπίτροποι καὶ ἐπιστάται πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἐκ βάθρων τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς⁹⁾. Ἡ

3) Κώδικος Κυρίλλου Ι, σελ. ΙΓ' (24). Ἀρχεῖον Θρ. Θησ., τόμ. Ε', ἔγγρ. 4, σελ. 58.

4) Κώδικος Κυρίλλου Ι, σελ. μν' (61).—Ἀρχεῖον, τόμ. Ε', ἔγγρ. 6, σελ. 70.

5) Κώδικος Κυρίλλου Ι, σελ. νζ' (65).—Ἀρχεῖον, τόμ. Ε', ἔγγρ. 11, σελ. 77.

6) Κώδ. Κυρ. Ι, σελ. ξζ' (75).—Ἀρχεῖον Θρ., τόμ. Ε', ἔγγρ. 12, σελ. 78.

7) Κώδ. Κυρ. Ι, σελ. ξθ' (77).—Ἀρχεῖον Θρ., τόμ. Ε', ἔγγρ. 14, σελ. 31.

8) Κώδ. Κυρ. Ι, σελ. ρνδ' (162).

9) Κώδ. Κυρ. Ι, σελ. ρνζ' (165).—Ἀρχεῖον, τόμ. Δ', σελ. 35.

τῆς 25 Μαρτίου 1833, καθ' διωρίσθησαν δύο ἐπίτροποι τοῦ γένους (μιλέτ-βακίλ) ἐκ τῶν τιμωτιῶτων πολιτῶν, ὅπως ἐπιστατῶσιν ἀμισθὶ εἰς τὰς ἀναφυομένας ὑποθέσεις τοῦ γένους πρὸς τὰς ἀρχὰς κατὰ τὴν συνείδησίν των, ὄντων ὑπευθύνων δι' οἰονδήποτε ἀποτελέσμα τῆς ἐνεργείας των πάντων τῶν πολιτῶν ¹⁰). Ἡ τῆς 29 Αὐγούστου τοῦ 1834, καθ' ἦν συνετάχθη πρὸς τὸν Σουλτάνον ἀναφορὰ πάντων τῶν ρουφετιῶν πρὸς κατάργησιν τοῦ φόρου τῆς δεκάτης τῶν σταφυλῶν, ἦν ἐπέβαλεν ὁ ναζίρης τῆς ἐπαρχίας ¹¹). Ἡ τῆς 10 Ἰανουαρίου τοῦ 1835, καθ' ἦν ἐξ ἀφορμῆς πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου ὠρίσθησαν ὄροι περὶ συστάσεων συνοικεσιῶν καὶ προικοσυμφῶνων ¹²). Ἡ τῆς 10 Ἀπριλίου τοῦ 1836, καθ' ἦν ἀντικατεστάθησαν οἱ δύο ὑπεύθυνοι ἐπίτροποι τοῦ γένους πρὸς τὰς ἀρχὰς ¹³). Ἡ τῆς 18 Ἰανουαρίου 1838, καθ' ἦν ἐξηλέγχθη ὁ λογαριασμὸς τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ ἐπεκυρώθη ¹⁴). Ἡ τῆς 9 Ἰουνίου τοῦ 1843, καθ' ἦν συνετάχθη ἀναφορὰ πρὸς τὸ πατριαρχεῖον ὑπὸ πάντων τῶν ρουφετιῶν ἐναντίον τοῦ ἐξ Ἐγγρὶ—Παλλάγκα ἐξορισθέντος Χ' Χριστοδοῦλου Ἀργυρίου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διὰ διαφόρους καταχρήσεις καὶ δραπετεύσαντος ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐξορισθῆ ἄλλιν ἐκεῖ ¹⁵). Ἡ τῆς 19 Δεκεμβρίου 1849, καθ' ἦν συνετάχθη εὐχαριστήριος ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐν Μόσχα συμπολίτην Ἀντώνιον Κ. Κομιζόπουλλον διὰ τὸ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ Ἀθηνῶν κληροδότημά του ¹⁶). Ἡ τῆς 28 Φεβρουαρίου 1850, καθ' ἦν παρεχωρήθη τῷ ρουφετιῷ τῶν τεκτόνων οἰκόπεδον ἐκ τοῦ περιβόλου τῆς ἁγ. Παρασκευῆς πρὸς ἀνέγερσιν κτιρίου διὰ τὰς γενικὰς συνεδριάσεις του ¹⁷). Ἡ τῆς 4 Μαρτίου 1853, καθ' ἦν συνταχθεῖσα ἀποστέλλεται εὐχαριστήριος ἀπάντησις τῆς κοινότητος πρὸς τὸν πατριάρχην Γερμανὸν ἐπὶ ταῖς πρὸς αὐτὴν ἀποσταλείσας παραινετικὰς πατριαρχικὰς καὶ συνοδικαῖς ἐπιστολαῖς ¹⁸). Ἡ τῆς 17 Ἰουνίου 1853, καθ' ἦν συντάσσεται ἀναφορὰ πρὸς τὸ πατριαρχεῖον, ὅπως ἐνεργήσῃ παρὰ τῇ Ὑψ. Πύλῃ περὶ ἐκδόσεως ὀρισμοῦ της πρὸς ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν παπουτσῆδων συμφῶνως τῷ τανζιματῷ ¹⁹). Ἡ τῆς 14 Ὀκτωβρίου 1853, καθ' ἦν ἀποστέλλεται συγχαρητήριον τῆς κοι-

10) Κώδ. Κυρ. I, σελ. ρξγ' (171).—Ἀρχεῖον, τόμ. Γ' ἔγγρ. 27, σελ. 45.

11) Κώδ. Κυρ. I, σελ. σε' (213).—Ἀρχεῖον, τόμ. Γ' ἀρ. 33, σελ. 57.

12) Κώδ. Κυρ. I, σελ. σθ' (218).—Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ., τόμ. Γ', ἀρ. 35, σελ. 59).

13) Κώδ. Κυρ. I, σελ. σιθ' (227).

14) Κώδ. Κυρ. I, σελ. τλη'—τμε' (316—353).—Ἀρχεῖον, τόμ. Δ', σελ. 37.

15) Κώδ. Κυρ. I, σελ. τμζ' (354).—Ἀρχεῖον, τόμ. Δ', σελ. 29.

16) Παράρτημα κώδ. Νικηφόρου, σελ. 3—4, Θρακικά, τόμ. IB' σελ. 122.

17) Κώδ. Νικηφόρου, σελ. 7. Θρακικά, τόμ. IB', σελ. 115.

18) Κώδ. σελ. 30, Θρακικά, τόμ. IB', σελ. 108.

19) Παράρτημα, σελ. 23, 24, Θρακικά, τόμ. IB', σελ. 116 καὶ ἔγγρ. ἀρ. 8, τόμ. IE'.

20) Παράρτημα, σελ. 29, Θρακικά, τόμ. IB', σελ. 110.

νότητος γράμμα πρὸς τὸν νέον πατριάρχην "Ανθιμον ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του ²¹⁾. 'Η τῆς 29 'Ιουνίου 1855, καθ' ἣν ἀποστέλλεται ἀναφορὰ τῆς κοινότητος πρὸς τὸν πατριάρχην, ὅπως ἐνεργήσῃ «οἷς τρόποις οἶδε, παρὰ τῇ 'Υψ. Πύλῃ πρὸς κατάπausιν τῆς κατηγήσεως καὶ ἐξωμοσίας χριστιανῶν παίδων καὶ κορασιῶν, ἐτέρα πρὸς κατάπausιν τῶν δεινῶν ἀγγαρειῶν τῶν ἐπιβαλλομένων τοῖς χριστιανοῖς καὶ ἄλλη πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας τῶν ἐν Παζαοιζικίῳ χριστιανῶν ²²⁾. 'Η τῆς 14 Μαΐου 1857, καθ' ἣν ἀποστέλλεται ἀναφορὰ πρὸς τὸν πατριάρχην ὑπὲρ τοῦ συκοφαντουμένου μητροπολίτου Χρυσάνθου ὅτι δῆθεν κατήγγειλεν εἰς τὸν διοικητὴν μελετώμενον τῶν Βουλγάρων κίνημα ²³⁾. 'Η τῆς 14 Μαΐου 1857, καθ' ἣν πέμπεται ἀναφορὰ πρὸς τὸν πατριάρχην, ὅπως ἀξιώσῃ παρὰ τῆς 'Υψ. Πύλης τὴν κατάπausιν τῆς ἐν ἐπαρχία ἀρούθμου καταστάσεως ²⁴⁾. 'Η τῆς 28 Μαΐου 1857, καθ' ἣν πέμπεται ἀναφορὰ πρὸς τὸν πατριάρχην ὑπὲρ τοῦ μητροπολίτου Χρυσάνθου ἀπαχθέντος βιαίως εἰς 'Ανδριανούπολιν κατ' ἀκολουθίαν ραδιουργιῶν ²⁵⁾. 'Η τῆς 16 'Ιουνίου 1857, καθ' ἣν πέμπεται ἀναφορὰ τῆς κοινότητος πρὸς τὸν πατριάρχην, ὅπως διαμαρτυρηθῇ εἰς τὴν 'Υψ. Πύλῃν διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ καταπάτησιν τοῦ θεσμοῦ τῶν ἀξιάδων ²⁶⁾. 'Η τῆς 20 'Ιουνίου 1857, ἐν ἣ ἀποστέλλεται ἀναφορὰ πρὸς τὸν πατριάρχην καὶ τὴν ἱερὰν σύνοδον ὑπὸ τῆς κοινότητος ὑπὲρ τοῦ μητροπολίτου Χρυσάνθου ἀνακληθέντος εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπως δικασθῇ ἔνεκα συκοφαντικῶν τῆς Βουργαροσλαβικῆς συμμορίας ²⁷⁾. 'Η τῆς 28 'Ιουνίου 1857, καθ' ἣν ἀποστέλλεται ὑπὸ τῆς κοινότητος ἀναφορὰ πρὸς τὸν πατριάρχην καὶ τὴν ἱερὰν σύνοδον, δι' ἧς ἐκφράζεται ἡ ἐπιθυμία συμπάσης τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας, ὅπως ὁ συκοφαντούμενος μητροπολίτης Χρυσάνθος ἐπανέλθῃ εἰς τὸν θρόνον του ²⁸⁾. Καὶ ἔτεροι τινες.

'Ανεκάθεν δὲ πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν οἰκονομικὴν διαχείρησιν τῶν ὁσπιταλίων τῆς πολιτείας (πτωχοκομείου καὶ νοσοκομείου) διωρίζοντο ὑπὸ

21) Παράρτημα, σελ. 29, Θρακικά, τόμ. IB' σελ. 116,

22) Παράρτημα, σελ. 39—41. Θρακικά, τόμ. IB', σελ. 112—113 καὶ ἔγγραφα ἀρ. 10 καὶ 11, τόμ. IE'.

23) Παράρτημα, σελ. 62—63. Θρακικά, τόμ. IB', σελ. 118, ἔγγρα ἀρ. 22. τόμ. IΓ'.

24) Παράρτημα, σελ. 60—62. Θρακικά, τόμ. IB', σελ. 114, ἔγγρα ἀρ. 21, τόμ. IΓ'.

25) Παράρτημα, σελ. 69—71. Θρακικά, τ. IB', σελ. 119, ἔγγρα ἀρ. 24, τ. IΓ'.

26) Παράρτημα, σελ. 67—68. Θρακικά, τόμ. IB', σελ. 119.

27) Παράρτημα, σελ. 69—71. Θρακικά, τ. IB', σελ. 219, ἔγγρα ἀρ. 23, τ. IΓ'.

28) Παράρτημα, σελ. 67—68. Θρακικά, τόμ. IB' σελ. 119.

Περιορίζομαι μόνον εἰς τοὺς κώδικας τοῦ Κυρίλλου I (1750—81, 1843) καὶ II (1791—1847) καὶ τὸν τοῦ Νικηφόρου καὶ τὸ παράρτημά του (1850—1861) ὅτερον ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν.

τῆς μητροπόλεως εἰς ἣ δύο ἐκ τῶν εὐυπολήπτων πολιτῶν ἐπίτροποι αὐτῶν ἐπὶ τακτῷ χρόνῳ, οὔτινες ἐλογοδότην πρὸ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ληγούσης τῆς ὑπηρεσίας τῶν.

Ἀποχωρησάντων τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος καὶ συμπηξάντων ἰδίαν μετ' ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων (1862) ἡ δημογεροντία ὠρίσθη δεκαμελὴς ἐκλεγομένη κατὰ τετραετίαν ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, τῶν ἐχόντων δικαιώματα ψήφου ἐπὶ καταβολῇ ἐτησίας συνδρομῆς εἰς τὸ ταμεῖον τῆς κοινότητος ἢ διδάκτρων διὰ τὰ φοιτῶντα εἰς τὰ σχολεῖα τέκνα τῶν. Ἡ δημογεροντία ἐξέλεγεν ἰδιαιτέραν πενταμελῆ ἐφορείαν διὰ τὴν ἐπὶ τῶν σχολείων ἐποπτείαν ἐκ τῶν λογίων καὶ ἐπιστημόνων συνήθως πολιτῶν, ὅπου ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτονομιακοῦ καθεστώτος, ὁπότε τὸ ἔργον τῆς δημογεροντίας περιορίσθη εἰς τὴν διοίκησιν μόνον τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων (σχολείων, κτημάτων, ἐκκλησιῶν) περιορισθέντος τοῦ ἐν τῇ μητροπόλει ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, ἀποτελουμένου ἕκτοτε ἐκ κληρικῶν μόνον, εἰς τὴν ἐκδίκασιν διαζυγίων κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον καὶ εἰς τὴν ἐκδοσιν ἀδειῶν γάμου. Μετὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἀν. Ρωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας (1886) κατὰ τὸν νόμον τῆς ἡγεμονίας ἡ ἐφορεία τῶν σχολείων πενταμελὴς ἐξελέγετο ἐκάστοτε κατὰ τὰς δημοτικὰς ἐκλογὰς τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Βουλγάρων ὑπηκόων καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ Βουλγάρων ὑπηκόων, ὑπευθύνων πρὸς τὴν κυβένησιν διὰ τὴν κατὰ τοὺς νόμους τοῦ κράτους λειτουργίαν τῶν σχολείων τῆς κοινότητος. Τούτου ἕνεκα ἡ ἐφορεία συνειργάζετο μετὰ τῆς δημογεροντίας, περιορισθείσης εἰς τέσσαρα μέλη καὶ ἀπέτελεσε τὴν ἐφοροδημογεροντίαν τῆς κοινότητος δεκαμελῆ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἐκάστοτε μητροπολίτου, φροντίζουσαν περὶ πάντων τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων. Ἡ κοινότης εἶχεν ἑμμισθον γραμματέα, ὅστις ἦτο τοιοῦτος καὶ τῆς μητροπόλεως, ἴδιον δὲ ἐπιστάτην ἐπὶ τῶν κτημάτων τῆς καὶ εἰσπράκτορα. Καθήκοντα δὲ ταμίου ἀνελάμβανεν ἐκάστοτε τῶν δημογερόντων τις, κάτοχος τῆς λογιστικῆς. Δημογερόντες ἐξελέγοντο καὶ ὑπήκοι ἄλλων κρατῶν. Τὰ γραφεῖα τῆς κοινότητος ἦσαν ἐν τῇ μητροπόλει, ὅπου παρέμεινεν ὁ μητροπολίτης ἀνεκάθεν παρὰ τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Μαρίνης (νῦν Βουλγαρικῆς). Τὸ κοινοτικὸν τοῦτο κτίριον ἕνεκα τῆς παλαιότητός του ἐτοιμόρροπον ὄν ἀνεκτίσθη ἐκ βάρθρων 1890 ἀρχιερατεύοντος τοῦ Ἰωακείμ Εὐθυβούλη τῇ κοινῇ συνδρομῇ μόνον τῶν Ἑλλήνων.

§ 5) Κανονισμὸς 3ης ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος δὲν ὑπῆρχεν, ὡς φαίνεται, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ 19ου αἰῶνος ρυθμιζομένων τῶν πάντων κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀνεκάθεν παραδόσιν. Ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ μητροπολίτου Χρυσάνθου ἐν γενικῇ συνελεύσει ἐξελέγη τῷ 1857 δωδεκαμελὴς ἐπιτροπεία, ὅπως συντάξῃ τοιοῦτον. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος συνταχθεὶς τῇ εἰσηγήσει τῶν διευθυνόντων τότε τὴν Βουλγαρικὴν κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κίνησιν ὑπεβόηθει τὰς Βουλγαρικὰς βλέψεις, ἀπερρί-

φθῆ παμψηφεί ἐν τῇ ἀκολούθῳ γενικῇ συνελεύσει, εἰς ἣν ὑπεβλήθη πρὸς ἐπικύρωσιν ἀποδοκιμασθείσης τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπείας ¹⁾. Ἡ ἀπόρριψις ἐκείνη ἐξήγειρε τὴν μῆνιν τῶν Βουλγάρων κατὰ τοῦ μητροπολίτου, τὸς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας καὶ ραδιουργίας παρὰ τε τοῖς Τουρκικαῖς ἀρχαῖς καὶ τῷ πατριαρχεῖῳ ὧν ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἀνάκλησις αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ ἡ μετάθεσις του εἰς Σμύρνην πρὸς καθυσύχασιν τῶν Βουλγάρων. Βραδύτερον, ὅτε ὑπεχώρησαν οἱ Βούλγαροι τῆς κοινότητος (1862), συνετάχθη τοιοῦτος ἐπικυρωθεὶς ἐν γενικῇ τῆς κοινότητος συνελεύσει, οὗ mutatis mutandis ἀντίγραφον εἶναι ὁ τῷ 1902 ψηφισθεὶς ὕδρ. «Κανονισμὸς τῆς ἐν Φιλίππουπόλει Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος.

Ἄρθρ. 1. Ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος κοινότης Φιλίππουπόλεως ἀποτελεῖται ἐκ πάντων ἐν γένει τῶν ἐν τῇ ὁμωνύμῳ πόλει καὶ τοῖς προαστείοις κατοίκων αὐτῆς τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἑλληνος μητροπολίτου Φιλίππουπόλεως.

Ἄρθρ. 2. Διοικητικὰ σώματα τῆς κοινότητος ἐργαζόμενα ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ μητροπολίτου ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ εἶναι ἡ δημογεροντία καὶ ἡ ἐφορεία.

Ἄρθρ. 3. Ἡ δημογεροντία ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων λαϊκῶν προσώπων ἐκλεγομένων διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας τῆς ἐκλογικῆς γενικῆς συνελεύσεως καὶ διὰ πλειοψηφίας τῶν παρόντων αὐτῆς μελῶν, ἐν περιπτώσει δὲ ἰσοψηφίας ῥίπτεται κλήρος.

Ἄρθρ. 4. Ἡ πρὸς ἐκλογὴν δημογεροντίας γενικὴ συνέλευσις καλεῖται καὶ προεδρεύεται ὑπὸ τῆς Α. σεβασμιότητος τοῦ μητροπολίτου Φιλίππουπόλεως καλυομένου δὲ ἢ ἀπουσιάζοντος αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ. Ἡ συνέλευσις αὕτη, εἰς ἣν προσκαλοῦνται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει βιβλίου τῶν συνδρομῶν πάντες ἀνεξαίρετως οἱ ἐκ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος φορολογούμενοι, οἱ πληρώνοντες τακτικῶς τὴν ἐτησίαν αὐτῶν συνδρομὴν τῶν ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν διοικητικῶν σωμάτων τῆς κοινότητος ὀριζομένην, ἧτις δὲν πρέπει νὰ εἶναι κατωτέρα τῶν πέντε λεβίων, προβαίνει εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς δημογεροντίας, οἰοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς αὐτὴν προσελθόντων κατὰ τὴν ἐν τοῖς προσκλητηριοῖς ὀρισθεῖσαν ἡμέραν καὶ ὥραν.

Ἄρθρ. 5. Ὅπως ἐκλεγῆ τις δημογέρον δέον νὰ εἶναι μέλος τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος πληρώνων τοῦλάχιστον τεσσαράκοντα λεβίων συνδρομὴν εἰς τὴν κοινότητα, νὰ ἔχη δὲ συμπληρωμένον τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὁ ἔφορος δὲν δύναται νὰ ἐκλεγῆ δημογέρον. Ὁ δὲ

§ 5. 1) *Τσουκαλά Γ.* Ἡ Βουλγαροσλαβικὴ συμφορὰ κτλ. σελ. 42.

2) Ἰδε Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδου. Κώδιξ Νικηφόρου, Θρακικά, τόμ. ΙΓ' (1911).

δημογέρων ἐκλεγόμενος ἔφορος παύει ὧν δημογέρων καὶ ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ πρώτου ἐπιλαχόντος κατὰ τὸ ἀμέσως ἐπόμενον βον ἄρθρον.

Ἄρθρ. 6. Ὁ ἐπὶ δύο κατὰ συνέχειαν μῆνας καὶ ἄνευ δικαιολογημένης αἰτίας ἀπουσιάζων τῶν τακτικῶν συνεδριάσεων δημογέρων ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ πρώτου τῶν ἐπιλαχόντων, ὧν κατάλογος τηρεῖται ἐν τῇ μητροπόλει. Ἐπίσης προσκαλεῖται ὁ πρῶτος τῶν ἐπιλαχόντων εἰς τὰς ἕνεκα θανάτου ἢ παραιτήσεώς τινος τῶν δημογερόντων κενουμένας θέσεις.

Ἄρθρ. 7. Ἡ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας τοῦ δημογερόντος εἶναι διετής.

Ἄρθρ. 8. Δύο μῆνας τοῦλάχιστον πρὸ τῆς λήξεως τῆς περιόδου τῆς δημογεροντίας καλεῖται γενική τῶν μελῶν τῆς κοινότητος συνέλευσις παρὰ τοῦ μητροπολίτου ἢ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ, καθ' ἣν δίδεται λογοδοσία τῶν πεπραγμένων ὑπὸ τῆς ἐφοροδημογεροντίας καὶ ἐκλέγεται ἐπιτροπεία πρὸς θεώρησιν καὶ ἐξέλεξιν τῆς οἰκονομικῆς διευθετήσεως τῆς κοινότητος. Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη παρουσιάζει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξελέξεως ἐν τῇ γενικῇ πρὸς ἐκλογὴν νέας δημογεροντίας συνέλευσει.

Ἄρθρ. 9. Ἡ ἐφορεία συνίσταται ἐκ τεσσάρων λαϊκῶν μελῶν ἐκλεγομένων κατὰ τοὺς κειμένους νόμους τοῦ κράτους.

Ἄρθρ. 10. Ἡ ἐφοροδημογεροντία συνεδριάζει τακτικῶς δις τῆς ἑβδομάδος ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει, ἐκτάκτως δὲ ὡσάκις προσκληθῆ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ θεωρεῖται δὲ ἐν ἀπαρτίᾳ, ἐὰν ὄσι παρόντα πέντε τῶν μελῶν τῆς ἐφοροδημογεροντίας ἐκτὸς τοῦ προεδρεύοντος.

Ἄρθρ. 11. Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐφοροδημογεροντίας λαμβάνονται κατὰ πλειονοψηφίαν τῶν παρόντων μελῶν ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας ὑπερισχύει ἢ γνώμη, ὑπὲρ ἧς ἐψήφισεν ὁ προεδρεύων.

Ἄρθρ. 12. Τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων κρατοῦνται ὑπὸ τοῦ γραμματέως ἐν οἰκίᾳ βιβλίᾳ πρακτικῶν καὶ ὑπογράφονται μετὰ τὴν ἔγκρισίν των ὑπὸ τῶν παρόντων μελῶν ἐν τῇ ἀμέσως ἐπομένῃ συνεδριάσει.

Ἄρθρ. 13. Πρὸς λεπτομερεστέραν διακανόνισιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς ἡ ἐφοροδημογεροντία δύναται νὰ συντάξῃ ἐσωτερικὸν κανονισμὸν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρόντος.

Ἄρθρ. 14. Ὁ παρῶν κανονισμὸς ἰσχύει ἐπὶ ἑξ ἔτη, δύναται δὲ νὰ τροποποιηθῆ μετὰ παρέλευσιν τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος μόνον τῇ αἰτήσει τῆς πρὸς ἐκλογὴν νέας δημογεροντίας τακτικῆς ἐκλογικῆς γενικῆς συνέλευσεως³⁾.

§ 6) Αἱ πρόσδοι τῆς κοινότητος ἦσαν αἱ ἐτήσια συνδρομαὶ τῶν

³⁾ Ἐγγρ. 20 σελ. 38, 22 σελ. 42, 23 σελ. 43, 24 σελ. 46 καὶ τὰς σχετικὰς ὑπ' αὐτὰ σημειώσεις.

3) Ἴδε καὶ *Κ. Μ. Ἀποστολίδου*, Ἡ ἱερὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις κτλ. ἐν τῷ Ἀρχεῖφ τοῦ Θρ. Θεσαυροῦ, τόμ. ΣΓ', ἔγγρ. 47, σελ. 87—89.

μελῶν αὐτῆς, τὰ μισθώματα τῶν ἀστικῶν κτημάτων αὐτῆς καὶ τῶν ἐνοριακῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῶν ἁγ. Γεωργίου, ἁγ. Ἀναργύρων καὶ ἁγ. Κηρύκου, προερχομένων πάντων ἐκ δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων ὁμογενῶν, δωρεαὶ καὶ κληροδοτήματα (ἐν οἷς τὸ χιλιόλιτρον ἐτήσιον τοῦ Γ. Ζαρίφη ἀπὸ τοῦ 1874 καὶ τὸ διακοσιόλιτρον τοῦ Χρυσοβέργη ἀπὸ τοῦ 1900), τὰ ἐτήσια δίδακτρα τῶν εἰς τὰ σχολεῖά της φοιτούντων εὐπόρων γονέων τέκνα, τὰ τροφεία τῶν οἰκοσίων ἀμφοτέρων τῶν οἰκοτροφείων καὶ αἱ εἰσπράξεις τῶν ναῶν αὐτῆς καὶ τοῦ κηροπηγείου. Τὸ Βουλγαρικὸν κράτος ἐκ τοῦ καταβαλλομένου ἐτησίως διδακτικοῦ φόρου κατὰ τοὺς κειμένους νόμους ὑπὸ τῶν πολιτῶν του μόνον ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κ. Στοίλωφ προσήνεγκεν ἐπιχορήγησιν τινὰ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ τότε προέδρου τῆς ἐφορείας καὶ βουλευτοῦ Καβακλῆ κ. Δημητρίου Ἰ. Ἀργυριάδου, προσωπικοῦ παιδιόθεν φίλου τοῦ πρωθυπουργοῦ. Αἱ δὲ δαπάναι τῆς κοινότητος ἦσαν ἢ μισθοδοσία τοῦ ἐν τοῖς σχολείοις διδάσκοντος προσωπικοῦ καὶ λοιποῦ ὑπηρετικοῦ, ἢ τοῦ γραμματέως καὶ τοῦ ἐπιστάτου τῶν κτημάτων της καὶ εἰσπράκτορος, ἢ συντήρησις τῶν ναῶν καὶ τῶν ὁσπιταλίων ἐπὶ τουρκοκρατίας καταργηθέντων ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει 1878 τῆς χώρας (νοσοκομείου καὶ πτωχοκομείου) καὶ ἀμφοτέρων τῶν Ζαριφείων οἰκοτροφείων, βοηθήματα εἰς πτωχὰς ἀγάμους παρθέτους πρὸς ὑπανδρείαν καὶ εἰς ἐνδεεῖς οἰκογενείας δις τοῦ ἔτους κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὸ Πάσχα, μικρὰ τις ἐπιχορήγησις εἰς τὸν μητροπολίτην, φόροι καὶ διατήρησις τῶν ἀστικῶν κτημάτων καὶ ἄλλαι τινές (θέρμανσις, ὑδροληψία, γραφικὰ, σχολικὰ εἶδη, κηροπηγεῖον κτλ.). Αἱ δαπάναι ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις περὶ τὰς τέσσαρας χιλ. λίρας ὑπερέβαινον τὰς ἐτησίας προσόδους, ἐξ οὗ ὁ προϋπολογισμὸς κατέλειπεν ἔλλειμα, ὅπερ ἐκαλύπτετο διὰ δανείου, ἀποσβεννυμένου διὰ γενομένων ἀκολούθως ἐράνων καὶ οἰκονομιῶν.

Οἱ ναοὶ τῆς κοινότητος, οἵτινες ἐκτίσθησαν καὶ ἀνεκτίσθησαν καὶ διεκοσμήθησαν δι' ἐράνων καὶ δωρεῶν τῶν ἐνοριτῶν των καὶ τῶν ἄλλων φιλοθρησκῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς πόλεως, συνετηροῦντο εὐπροσώπως διὰ τῆς πωλήσεως ἀγιοκηρίων καὶ τῶν ὄρισμένων τελῶν ἐπὶ τῶν τελουμένων ἐν αὐτοῖς κηδειῶν, μνημοσύνων, βαπτισμάτων καὶ γάμων, τῶν ἐνοικίων τῶν ἰδίων των μικρῶν ἀστικῶν κτημάτων καὶ τῶν μηνιαίων ἀπὸ τοῦ 1895 συνδρομῶν τῶν ἐνοριτῶν¹⁾. Διωκοῦντο δὲ ὑπὸ τριμελοῦς ἐπιτροπείας ἕκαστος, τῶν *ἐπιτρόπων*, ἐκλεγομένης ὑπὸ τῶν ἐνοριτῶν καὶ ἐπικυρουμένης ὑπὸ τῆς ἱεράς μητροπόλεως, λογοδοτούσης δὲ κατὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπηρεσίας της καὶ τὴν ἐκλογὴν νέας εἰς τοὺς ἐνορίτας. Συνήθως δὲ οἱ αὐτοὶ ἐπίτροποι ἐξελέγοντο ἐπανειλημμένως, ὥστε πολλοὶ τούτων ἦσαν τοιοῦτοι ἐφ' ὅρου ζωῆς. Αἱ δαπάναι τῶν ναῶν συνίσταντο εἰς τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἱερέων ἀπὸ τοῦ 1895 καὶ τῶν ἱεροψαλτῶν οἵτινες εἶχον καὶ τὰ τυχερὰ των δικαιώματα ἐπὶ πάσης

§ 6. 1) Κυριλλεῖου κώδικος I, σελ. ξη' (76) καὶ II σελ. 106. Ἴδε ἔγγραφα 13 καὶ τὸ ἐν τῷ Θρακικῷ Ἀρχεῖῳ τόμ. Ε' 13 καὶ ΣΤ' σελ. 20.

ιεροπραξίας, καὶ τοῦ νεοκράτου, εἰς τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν εὐπρεπῆ διακόσμησιν αὐτῶν καὶ ἐπιδιόρθωσιν καὶ ἐπισκευάς.

Οἱ ἱερεῖς ἀπολαύοντες τοῦ ἀπολύτου σεβασμοῦ τῶν ἐνοριτῶν τῶν, σύμβουλοι καὶ παρήγοροι αὐτῶν ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὑπήγοντο εἰς τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικὰς κανόνας, χειροτονοῦμενοι ὑπ' αὐτοῦ μετὰ δοκιμασίαν τῇ συγκαταθέσει τῶν ἐνοριτῶν. Ἀπὸ πρώτης δὲ Μαΐου τοῦ 1883 κοινῇ ἀποφάσει τοῦ τε μητροπολίτου καὶ τῶν πολιτῶν οὐδεμία χειροτονία ἐγένετο ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἑλληνικῆς κεντρικῆς σχολῆς καὶ τῶν ἐφόρων αὐτῆς, οἵτινες ὄφειλον νὰ δοκιμάζωσι τοὺς ὑποψηφίους ὡς πρὸς τὴν παιδείαν των²⁾. Τινὲς δὲ τούτων διεκρίθησαν ἐπὶ παιδείᾳ, διατελέσαντες καὶ διδύσκαλοι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κεντρικῇ σχολῇ ὡς οἱ γνωστοὶ ἡμῖν κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα Ἐυγένιος, δις ἀρχιερατεύσας προσωρινῶς τῆς μητροπόλεως, ὁ οἰκονόμος Κωνσταντῖνος, ἐπὶ ἔτη διευθυντῆς τῆς Ἑλλ. σχολῆς, ὁ υἱὸς αὐτοῦ πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος διδάσκαλος ἐν τῇ Ἑλλ. Σχολῇ, ὁ ἀρχιμανδριτῆς Νικόδημος ἡγούμενος γενόμενος ὕστερον τῆς μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης, ὁ πρωτοσύγκελλος Γεώργιος Τζωαννόπουλλος, τελειόφοιτος τῆς Ριζαρείου σχολῆς, ὁ ἱεροδιάκονος Ν. Λούσης, εἶτα ἐπίσκοπος Κίτρους, καὶ οἱ τρεῖς διατελέσαντες διδάσκαλοι, ὁ ἀρχιμανδριτῆς Ἀκάκιος καὶ ἡ κορωνίς πάντων ὁ ἀρχιμανδριτῆς Φώτιος Μανιάτης, διδάκτωρ τῆς Θεολογικῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπ. σχολῆς, εἶτα δὲ ἐπαξίως κατασχὼν τὸν θρόνον τοῦ Χρυσοστόμου.

Κατὰ γενικὴν ἀπόφασιν τῶν ἱερέων τῆς Φιλιππουπόλεως ληφθεῖσαν ἐν συνελύσει αὐτῶν ἐν τῇ μητροπόλει ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ μητροπολίτου Νικηφόρου τῷ 1833 συνετάχθη ὁ κώδιξ τῶν καθηκόντων των περιέχων δέκα ἄρθρα, ὃν ὄφειλεν ἕκαστος νὰ ἀκολουθῇ. Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα τὴν ἀπόφασιν μετὰ τοῦ κώδικος. «Διὰ τοῦ παρόντος ἐκκλησιαστικοῦ ἐνυπογράφου γράμματος γίνεται δῆλον ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον καὶ Τιμόθεον «δεῖ τοὺς πρεσβυτέρους νηφαλίους εἶναι, διδακτικούς, χρηστοίθεις, σώφρονες, εὐλαβεῖς καὶ συνελόντι φάναι καθάπερ φῶς λάμποντι τῇ ἐναρέτῳ πολιτεία μετὰ τῶν λαϊκῶν», διὰ τοῦτο πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς ἐναντίου τῷ ἱεροπρεπεῖ χαρακτῆρι συμβάματος ἐθεσπίσθησαν καὶ διωρίσθησαν ἐκκλησιαστικῇ ψήφῳ ἐν κεφαλαίοις οἱ ἑξῆς δέκα κυριώτεροι ὅροι, τοὺς ὁποίους ὄφειλε ἕκαστος τῶν ἱερέων ὁποῖας ἂν ἦ τάξεως ἢ ἡλικίας φυλάττειν μετὰ προσοχῆς μεγάλης ὡς ἀρμόζοντας τῷ ἱερατικῷ αὐτῶν πολιτεύματι. Καί.

1ον) Καθημερινῶς ἅπαντες οἱ ἱερεῖς νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρωὶ καὶ ἑσπέρας εἰς τὴν διωρισμένην ὥραν ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀκολουθίας ἐκτὸς μεγάλης ἀνάγκης.

2) Κυριλλείου κώδικος I, σελ. ρξ' (176). Ἴδε πρακτικὸν ἐν τῷ Θερακικῷ Ἀρχείφ. τόμ. ΣΤ', ἀρ. 28, σελ. 46.

2ον) Νὰ πείθωνται, νὰ ὑποτάσσωνται καὶ νὰ σέβωνται τοὺς προεστῶτας αὐτῶν κατὰ πάντα εἰς ἔλλειψιν δὲ τοῦ προεστῶτος τὸν ἐπέχοντα τὸν τόπον αὐτοῦ.

3ον) Νὰ εἶναι πρόθυμος εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν, ὁ καθεὶς κατὰ τὴν σειρὰν καὶ τάξιν, ὅπου ἔλαχε καὶ νὰ τιμῶσι τοὺς ἐνορίτας αὐτῶν χωρὶς νὰ ἀνταδιάζωσιν εἰς τινα ἢ παροργίζωσι δι' ὁποιαδήποτε αἰτίαν καὶ χωρὶς νὰ περιφέρωνται ἐν ταῦτῳ ἄνευ αἰτίας εἰς τοὺς δρόμους καὶ εἰς τὰ ὀσπίτια τῆς πολιτείας.

4ον) Νὰ ἐκτελεῖται κατὰ πᾶσαν τετραδοπαρασκευὴν ἢ θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία καὶ ἐνῷ εὐρίσκωνται οἱ ἱερεῖς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἴτε ψαλλομένης ἀκολουθίας εἴτε μὴ νὰ εἶναι ἠσυχώτατοι χωρὶς τὴν παραμικρὰν φωνὴν ἢ κραυγὴν «ὁ γὰρ οἶκος κυρίου οἶκος προσευχῆς».

5ον) Νὰ προσέχωσιν ἕκαστος νὰ ἀποφεύγῃ τὴν μέθην καὶ σχεδὸν ἢ οἰνοποσία καὶ ρακοποσία εἰς τὰ ὀσπίτια τῶν χριστιανῶν καὶ ἢ μεταχειρίσῃ τῶν καπνιστηρίων (τζιμπουκιῶν) νὰ λείψῃ εἰς τὸ παντελές.

6ον) Νὰ φυλάττῃ ἕκαστος τὸν τίτλον του καὶ τὸν ἱεροπρεπῆ χαρακτῆρά του ἀποφεύγων τὰ συναλλάγματα καὶ λοιπὰ ἀλίσφορεια καὶ ἐνοίκια εἰς τὸ παντελές καὶ σχεδὸν ἐκτὸς χρείας τυχοῦσης νὰ μὴ περιφέρωνται εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἐργαστήρια λαϊκῶν, ἀλλὰ νὰ ἐργάζωνται ἕκαστος τὸ ἐργόχειρόν του μέσα εἰς τὸ ὀσπίτιόν του ἀποφεύγοντες ἐν ταῦτῳ τοὺς προξενισμοὺς περὶ συνοικεσίων χωρὶς νὰ τολμήσῃ τις νὰ ἐνεργήσῃ ἢ ἐκτελέσῃ.

7ον) Νὰ φέρωνται μὲ σεμνότητα ἄκραν τόσον κατ' ἰδίαν ὄντες, ὅσον καὶ εὐρίσκόμενοι μεταξὺ λαϊκῶν χωρὶς νὰ ὀμιλῶσιν ὅ,τι φθάσωσιν ἢ νὰ γελῶσιν ἄτακτα ἢ εἰς γάμους παρευρισκόμενοι νὰ πολυπίνωσιν ἢ νὰ χορευῶσιν ἢ νὰ τραγωδῶσι ποσῶς, ἀλλὰ μάλιστα ὅσον τὸ δυνατόν ἀπὸ τοὺς γάμους καὶ τὰ συμπόσια νὰ φεύγωσιν ἐν καιρῷ.

8ον) Νὰ μελετῶσι μὲ ἐπιμέλειαν τὴν διάταξιν τῆς ἀκολουθίας ἐρωτῶντες εἰς τὰ ἀπορήματα τοὺς προεστῶτας τῶν διὰ νὰ μὴν ἀκολουθῇ παρησιᾶ ἀταξία καὶ χασμωδία νὰ φυλάττωσι πρὸς τούτοις ἕκαστος τοὺς συνήθειαις ἐκπαλαί ὄρους τῆς ἐνορίας του χωρὶς νὰ ἐκτείνωνται δι' αἰσχροκερδεῖαν εἰς δικαιώματα ξένης ἐνορίας καὶ γίνωνται αἴτιοι σκανδάλων ἢ νὰ ἀποπλανῶσι τοὺς ξένης ἐνορίας χριστιανούς, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ἐρχομένους κατὰ ἄγνοιαν εἴτε διὰ βάπτισμα ἢ στεφάνωμα εἴτε ἄλλο ἐνοριακὸν δικαίωμα νὰ τοὺς διευθύνωσιν εἰς τὴν ἐνορίαν των, ὅπου ἀνάγονται χωρὶς νὰ τολμῶσιν αὐτοὶ νὰ τοὺς ἀγιάζωσιν.

9ον) Νὰ μὴ τολμήσῃ τις ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ προεστῶτός του νὰ ὑπάγῃ ἔξωθι τῆς πόλεως εἰς χωρίον ἢ εἰς ἄλλο τι μέρος δι' ὁποιαδήποτε αἰτίαν ὁμοίως καὶ ὁ προεστῶς ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἀρχιερέως, εἴμη διὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας.

10ον) Καὶ τελευταῖον ὀφείλουσι καὶ οἱ προεστῶτες ταῦτα πάντα πα-

ραφυλάττοντες νὰ προσέχωσι καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς ἱερεῖς εἰς τὸ νὰ μὴ παραβαίνωσι ταῦτα· ἂν δὲ οἱ φαινόμενοι παραβάται τῶν ἀνωτέρω χρεῶν ἐπιπληττόμενοι ἀπαξ παρ' αὐτῶν μὴ διορθῶνται ἀμέσως διδόντωνσιν τὴν εἶδῃσιν τῷ κατὰ καιρὸν ἀρχιερεῖ, ὥστε παιδεύειν τοὺς τοιούτους ἀτάκτους, (ἴνα) τοῦ λοιποῦ μὴ ὑπεραίρου(ν)το· εἰ δὲ κατὰ φιλοπροσωπίαν οἱ προεστώτες ἀποκρύπτουσι τὰ πταίσματα τῶν ὑπ' αὐτοὺς καὶ ἐπομένως παρ' ἄλλων φανερωθῶσι, θέλουσι παιδεύονται ἀμφοτέροι.

Εἰς ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ ἀνωτέρω κεφάλαια τῶν ὄρων ὅστις ἤθελε προσκρούσει, θέλει παιδεύεται ἐκκλησιαστικῶς χωρὶς νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα ὁ πταίσας νὰ προσφέρῃ μεσίτας λαϊκοὺς, ἀλλὰ προσπίπτων τῷ ἔλεει τῆς ἐκκλησίας νὰ διορθῶται ὡς μέλος τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας. Διὸ καὶ ἐγένετο τὸ παρὸν ἐκκλησιαστικὸν ἀποδεικτικὸν γράμμα βεβαιώσει μὲν ἅπαντων τῶν ἐν Φιλιππουπόλει ἐνοριακῶν ἱερέων, ὑποβεβαιώσει δὲ τοῦ νῦν εὐδοκίᾳ Θεοῦ ἱεραρχοῦντος σφρασμιωτάτου ἀγίου Φιλιππουπόλεως κυρίου κυρίου Νικηφόρου καὶ τὸ μὲν πρωτότυπον αὐτοῦ ἐτέθη ἐν τῷ κοινῷ κιβωτίῳ, τὸ δὲ ἴσον αὐτοῦ κατεστρώθη ἐν τῷ κώδικι τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως εἰς πίστωσιν, βεβαίωσιν καὶ διηνεκῆ διατήρησιν.

Ἐν Φιλιππουπόλει 1883, Ἰουνίου 1η.

Ἔπονται 26 ἱερέων ὑπογραφαὶ καὶ ἡ ὑποβεβαίωσις τοῦ ἀγίου Φιλιππουπόλεως. Νικηφόρου³⁾.

§ 7) Ὁ μητροπολίτης, ὡς προερρήθη, διέμενεν ἐν τῷ κοινοτικῷ κτιρίῳ τῆς μητροπόλεως εἰς τὸν παρακείμενον ἥς ναὸν τῆς ἁγίας Μαρίνης ἐχοροστάτει συγῆθως, κατὰ τὰς μεγάλας δὲ καὶ δεσποτικὰς ἐσορὰς ἔλειτούργει περιστοιχούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου ἐν αὐτῷ ἢ ἐν ἄλλοις ναοῖς ἐκ περιτροπῆς. Ἡ μητροπολιτικὴ δὲ λειτουργία τελομένη μεγαλοπρεπῶς καὶ καταναυτικῶς, ἀκολουθουμένη καὶ ὑπὸ κηρύγματος τοῦ μητροπολίτου ἢ ἄλλου ἱεροκήρυκος, προσεῖλκυε πυκνὸν ἐκκλησίασμα εἰς τὸν ναὸν ἐγένετο. Οὕτω ἡ ἐσορᾶσιμος ἐκείνη ἡμέρα ἦτο πανήγυρις τῆς ἐνορίας τοῦ ναοῦ.

Τὰ ἔσοδα τοῦ μητροπολίτου ἦσαν τὰ ἐμβατικά τῶν ἱερέων τῆς ὅλης ἐπαρχίας τῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως, τ. ἔ. ἐτήσιός τις οὕτως εἰπεῖν ἐπαγγελματικὸς φόρος, τὰ στεφανιάτικα δηλ. ὁ στεφανικὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τοῦ ποιμνίου φόρος, ὅστις ἦτο ἐτήσιος προαιρετικὸς, ὃν ἐκάστη εὐπορος οἰκογένεια ἐπλήρωνε, τὰ χειροτονητικὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ χειροτονουμένων ἱερέων, μικρὰ τις ἐπιχορήγησις παρὰ τῶν κοινοτήτων Φιλιππουπόλεως, Στενιμάχου καὶ Καβακλῆ, τὰ τέλη τῶν ὑπὸ τῆς μητροπόλεως ἐκδιδομένων διαφόρων πιστοποιητικῶν καὶ ἀδειῶν γάμου καὶ τὰ τυχερὰ αὐτοῦ δικαιώματα ἦτοι αἱ ἀμοιβαὶ ἐκ κηδειῶν, μνημοσύνων, λειτουργιῶν, βαπτίσεων, στεφανώσεων, δσάκις παρίστατο πρόσκαλούμενος. Πρὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῶν

3) Αὐτόθι Κώδ. Κυριλλου Ι, σελ. ρξβ' (177). Ἴδε καὶ Ἀρχιεὸν Θράκης, ἔγγρ. 29, τόμ. ΣΤ', σελ. 47.

Βουλγάρων σχίσματος τὰ ἔσοδα αὐτοῦ ἦσαν πολλά ἔνεκα τοῦ μεγέθους τῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ αἱ ὑποχρεώσεις του οὐκ ὀλίγαι ἔνεκα τοῦ πατριαρχικοῦ χρέους, οὗ κατ' ἀναλογίαν μειεῖχε καὶ ἡ μητρόπολις του, τῶν πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ ἄλλα πρόσωπα δώρων ἐπὶ τῇ ἀναρρόησει εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον, τῆς πολυπληθοῦς ὑπηρεσίας του πρὸς εὐπρεπεστέραν παρὰστασιν ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ ποιμνίου του καὶ διαφόρων ἄλλων τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων φορολογημάτων. Ἐκ τούτου συνέβαινε πολλάκις ὁ μητροπολίτης μετατιθέμενος εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν ἢ ἀποθνήσκων νὰ καταλείπη χρέος ἀντὶ περιουσίας.

Οὕτω ὁ ἀποθανὼν μητροπολίτης σοφὸς Νεόφυτος (1692—1711)¹⁾, ἀφῆκε χρέος ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν πουγγία, ἀπερ ἀνέλαβεν ὁ διαδεξάμενος αὐτὸν Καλλίνικος (1711—1725) ἐπαυξήσας διὰ εἴκοσι τριῶν ἔτι ἐπὶ τῇ χειροτονήσει του²⁾. Ὁ ἀπὸ Σηλυβρίας εἰς τὴν μητρόπολιν Φιλιππουπόλεως ἀναρρηθεὶς Παῖσιος (1818—1821) ἀνεδέξατο τὴν ἐπαρχίαν κατὰ τὴν ἰδιόχειρον σύντομον αὐτοβιογραφίαν του «μετὰ χρέους ἀδελικοῦ πουγγίων τριακοσίων ἐξήκοντα» εὐρέθησαν παλαιὰ ἐπὶ τοῦ προκατόχου μου διακόσια ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν προσετίθησαν νεωστὶ σὺν τῇ γενομένη ποσοτικῇ προσθήκῃ τῶν πενήκοντα πέντε πουγγίων ἀπὸ τῆς γενικῆς διανομῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χρέους τοῦ κοινοῦ καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου³⁾. Τὰ δὲ ἴδια μου χρέη, ἃ ἐδαπανήθησαν εἰς τακτικὰ δωρήματα, ἐν πόλει φιλοτιμήματα καὶ ἐλέη καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ εἰς δῶρα προϋχόντων ἐξωτερικῶν καὶ ἡμετέρων χριστιανῶν συνεποσώθησαν ἄχρι τῶν πενήκοντα χιλιάδων⁴⁾ τ. ἔ. τετρακοσίων ἐξήκοντα πουγγίων. Κατ' ἀπάντησιν τῆς πολιτείας ἀπὸ 28 Φεβρουαρίου 1850 εἰς πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν γράμμα πρὸς αὐτήν, δι' οὗ

§ 7. 1) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι κεφ. XIX § 2, Νεόφυτος.

2) Τοῦ πρώτου καὶ παλαιότερου κώδικος τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως λήγοντος τοῦ 1781, σελ. 116.

3) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι, κεφ. XIX § 2, Παῖσιος.

4) Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἡ οἰκονομικὴ τοῦ Πατριαρχείου δυσπραγία ἐφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον. Ὅθεν τὰ χρέη αὐτοῦ διειρογράσθησαν ὑπὸ τοῦ ρέκτου πατριάρχου Σαμουὴλ τοῦ ἀπὸ Δέρκων (1764—1768) εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ οὕτω ἑκάστη μητρόπολις ὄφειλε ν' ἀποστέλλῃ κατ' ἔτος ὑπὲρ τοῦ Κοινοῦ (πατριαρχείου) ὀρισμένην ποσότητα πρὸς ἐκπτώσιν τῶν ἀναληφθέντων ὑπ' αὐτῆς χρεῶν. Ταῦτα ἦσαν τὰ λεγόμενα ἀδελικά χρέη—*δμολογία*. (Κ. Κούμα, ἱστορ. τῶν ἀνθρ. πράξεων, τόμ. X, ἔτ. 1831, σελ. 402). Ἀπὸ τῆς 8 Ἀπριλ. 1825 πατριάρχοντος τοῦ Χρυσάνθου περιεσώθη πίναξ τῶν χρεῶν τούτων τῶν ἐπαρχιῶν, διηρημένων εἰς τρεῖς τάξεις, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη περιελάμβανε τὰς σφαιζομένας καὶ ἀνεπηρεάστους ἐπαρχίας, ἡ δὲ δευτέρα τὰς φθορὰς πεπονθυίας καὶ δυστυχησάσας διὰ τὰς ἀνωμάλους περιστάσεις καὶ ἡ τρίτη τὰς κατῆπατημένας. Τῆς πρώτης τάξεως τὰ ἀδελικά χρέη ἦσαν 4.936.667 γρ., τῆς δευτέρας 1.116.299 γρ. καὶ τῆς τρίτης 1.124.706 γρ. (Ἴδε *Ἐδαγγ. Σαβράμη*, Κατάλογος χρεῶν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον, Θεακικά, τόμ. Ε' (1934), σελ. 235). Τὸ χρέος τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως ἦτο τότε 180.000 γρόσια τοσοῦτον δηλαδὴ ὅσον ἐγένετο ἐπὶ Παῖσιου, τ. ἔ. 360 πουγγίων (500 γρόσια ἀπετέλουν 1 πουγγίον).

ἐκφράζεται ἀπορία περὶ τῆς καταλειφθείσης ἐλαχίστης παρ' ἐλπίδα περιουσίας τοῦ μακαρίτου μητροπολίτου Νικηφόρου, μηδαμῶς ἀναλογούσης «μῆτε εἰς τὸ εὐπρόσδοτον τῆς λαμπροτάτης ταύτης ἐπαρχίας μῆτε εἰς τὴν φρόνιμον οἰκονομίαν, ἣν μετήρχετο ὁ μακαρίτης εἰς τὰ καθ' ἑαυτὸν» ἢ ἐκκαθαρισθεῖσα αὐτοῦ περιουσία πλὴν τῆς κτηματικῆς ἀποδοθείσης ὅλης τοῖς νομίμοις κληρονόμοις ἀνῆλθεν εἰς 212.953.10 γρ. ⁵⁾. Ὁ τελευταῖος μητροπολίτης Φώτιος (1890—1906) ⁶⁾ ἔνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ἐκ τῆς ἐπαρχίας του ἐσόδων εἶχε καὶ ἐπιχορήγησιν ἰκανὴν παρὰ τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀξιοπρεπῆ καὶ ἀρμόζοντα τῷ ὑψηλῷ ὑπουργήματί του βίον. Ὁ μητροπολίτης ἀπαξ τοῦ ἔτους περιώδευεν ὅλην τὴν ἐπαρχίαν του ἐδλογῶν καὶ ἀγιάζων τὸ χριστεπώνυμον ποιμνιὸν του καὶ παρέχων τὰς πολυτίμους καὶ σοφὰς συμβολὰς του εἰς τὰς κοινότητας ⁷⁾.

§ 8) Ἄλλ' ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος κοινότης Φιλιππουπόλεως δὲν ἤρκεϊτο μόνον εἰς τὴν καλὴν συντήρησιν τῶν εὐαγῶν ἰδρυμάτων της, θεγῶσα πρὸς κοινωνικὴν πρόοδον εἶχε καὶ τοὺς συλλόγους της, οἵτινες ἐλειτούργησαν κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν τῆς ζωῆς της εὐδοκίμως γεννήσαντες τὴν μίμησιν καὶ τὴν ἀμιλλαν τῶν συνοίκων Βουλγάρων. Οὗτοι ἦσαν φιλανθρωπικοί, φιλεκπαιδευτικοὶ καὶ φιλόμουσοι. Οἱ κατὰ πρῶτον ἰδρυθέντες σύλλογοι ἦσαν: τὸ φιλανθρωπικὸν Σωματεῖον τῶν καλῶν ἔργων (1867) καὶ ὁ Φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος τῶν φιλομούσων (1869) ¹⁾, ὧν ψυχὴ ἦτο ὁ δραστήριος καὶ ἐνθουσιώδης στιλοβάτης τῆς ἐθνικῆς ἰδέας Στενιμαχίτης Βλάσιος Σκορδέλης, διευθυντὴς τότε τῆς Ἑλληνικῆς κεντρικῆς σχολῆς. Οὗτοι οἱ δύο σύλλογοι ἐλειτούργησαν λαμπρῶς μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς τουρκοκρατίας (1878) ὑποστηριχθέντες ὑπὸ τῶν πάσης τάξεως μελῶν τῆς κοινότητός πρωτοστατούντων τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν λογίων. Τῷ 1880 ἀντικατεστάθησαν οὗτοι ὑπὸ τῆς Ἐστίας καὶ τῆς Ἰσχύος, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἦτο φιλολογικὸς μετ' ἀναγνωστηρίου καὶ μικρᾶς βιβλιοθήκης σκοπῶν τὴν εἰς τὸ κοινὸν μετάδοσιν γνώσεων διὰ διαλέξεων ἐπὶ ποικίλων θεμάτων κοινωνικῶν καὶ ἱστορικῶν, γινομένων κατὰ τὸν χειμῶνα ὑπὸ δυναμένων νὰ διαπραγματευθῶσιν ἀξιὸν τι λόγου καὶ κοινῆς ὠφελείας ζήτημα· ὁ δὲ δεῦτερος ἦτο φιλανθρωπικός, ἐρχόμενος ἀρωγὸς εἰς ἐνδεεῖς οἰκογενείας, στεγασθεῖς δὲ εἰς τὸν πρῶτον ὄροφον τοῦ νηπιαγωγείου τῆς ἀγίας Μαρίνης, ὅπερ ἰδίᾳ δαπάνῃ ἔκτισεν ἐν τῇ αὐτῇ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐδωρήσατο εἰς τὴν κοινότητα, ἤρξατο

5) Κώδικος Κυρίλλου τῆς Ἱερᾶς μητροπόλεως (1781—1845), σελ. νζ' (63—65), Ἄρχεϊον Ὁράκης τόμ. Ε' σελ. 72, ἔγγρ. 9.

6) Κώδικος Νικηφόρου, σελ. 15—16 καὶ τὸν ἰσολογισμόν 18—21. Ὡσαύτως Ὁρακικά τόμ. ΙΒ' (1939) σελ. 26—27 καὶ τόμ. ΙΕ' (1940) ἔγγρ. 3.

7) Ἴδε κατωτέρω αὐτόθι, κεφ. XIX, § 2, Φώτιος. Ἡ περιοδεία αὕτη κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν φρασεολογίαν ἐκαλεῖτο διὰ τῆς τουρκικῆς λέξεως *δέβρι*.

§ 8. 1) Βλ. Σκορδέλη, Ἐκθεσις τῶν πεπραγμένων τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει Ἑλληνικοῦ συλλόγου τῶν φιλομούσων (1872—1873), ἐν Κων/πόλει, ἔτ. 1874, σελ. 5.

διοργανῶν καὶ οὗτος διαλέξεις ἐν τῇ εὐρείᾳ τοῦ νηπιαγωγείου αἰθούσῃ ἀμιλλώμενος πρὸς τὴν Ἑστίαν, ἣτις ἐκ τούτου ἀπέθανε. Τῷ 1894 ὑπὸ φιλομούσων νέων ἰδρύθη ὁ φιλαρμονικὸς Ὀρφεὺς, σκοπῶν τὴν διάδοσιν τῆς μουσικῆς καὶ τὴν καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος τῶν ἐνεργῶν μελῶν του, συγκροτήσας ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἀρίστην δοχίστραν πνευστῶν καὶ ἐγγόρδων ὄργάνων μετὰ χορωδίας καὶ ἀπὸ τοῦ 1900 διοργανῶν τὸν χειμῶνα συναυλίας καὶ χοροεσπερίδας ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς σχολῆς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς μετασκευασθείσης καταλλήλως, Ἀπὸ τοῦ 1902 εὗρον θέντος τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἔνεκα τῆς ὑποστηρίξεως, ἣς παρὰ πάντων ἐτύχανε, καταργηθέντος ἤδη τοῦ συλλόγου Ἰσχίος, ἣτις ἠθέλησε νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς κοινότητος καὶ ἐχρωματίσθη ὡς κομματιζούσα, ἴδρυσε δύο ἕτερα τμήματα, τὸ φιλολογικόν, διοργανοῦν διαλέξεις καὶ τὸ φιλανθρωπικόν, σιτίζον δωρεὰν τὰς μεσημβρίας τῶν ἐργασίμων σχολικῶν ἡμερῶν καὶ ἐνδύον κατὰ τὰς ἐορτὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα τοὺς ἀποδεδειγμένους ἀπόρους τῶν ἀστικῶν σχολῶν μαθητὰς καὶ μαθητριάς. Ἀπὸ τοῦ 1905 μέλη τινὰ αὐτοῦ ἐρασιτέχνη τῆς σκηνῆς ἀπετέλεσαν ἴδιον ὄμιλον, ὅστις μετὰ τινων διδασκαλιστῶν τοῦ παρθεναγωγείου ἔδιδε δραματικὰς παρυστάσεις.

Εἰς τὴν πρόσδοκον τοῦ καλοῦ τούτου συλλόγου συνέβαλε τὰ μέγιστα ὁ μόνιμος γενικὸς γραμματεὺς αὐτοῦ, ὅστις ἀφιέρωσεν ὅλας τὰς διαθέσιμους του ὥρας εἰς αὐτόν, Κωνσταντῖνος Κλεοβούλης, τελειόφοιτος τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων, πρόεδρος δὲ αὐτοῦ διετέλεσαν ἐκ περιτροπῆς οἱ δικηγόροι Ἀχ. Μαυρίδης, Γ. Κύρου καὶ ὁ ἰατρός Δ. Δουλᾶς²⁾. Τῷ 1901 τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Νικολάου Τσιγκιρίδου, θεολόγου καὶ καθηγητοῦ ἐν τοῖς Ζαριφείοις διδασκαλείοις ἰδρύθη ἡ Ἀγαγέννησις, φιλολογικὸς, διοργανῶν δις τῆς ἑβδομάδος κοινωφελεῖς διαλέξεις ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ νηπιαγωγείου τῆς ἁγίας Μαρίνης κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ προσελκύνον ἐκάστοτε πλῆθος φιλομαθῶν ἀκροατῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, διψόντων νὰ πλουτίσωσι τὰς γνώσεις των. Ἀπὸ τοῦ 1902 ὁ σύλλογος οὗτος τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ προέδρου του Μυρτίλου Ἀποστολίδου καὶ τῇ συναινέσει τοῦ διοικητικοῦ του συμβουλίου συνεχωνεύθη διὰ λόγους οἰκονομικοῦς καὶ συγκεντρωτικοῦς μετὰ τοῦ Ὀρφεῦς ὡς φιλολογικόν αὐτοῦ τμήμα ἐξακολουθῶν τὴν δοῶσιν του. Ἡ Ἀλληλοβοήθεια, σύλλογος τῶν πατρίων, ἰδρυθεὶς τῷ 1901, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἐργοδηγοῦ καὶ καλοῦ πατριώτου Εὐδόξου Νικολαΐδου καὶ ἄλλων, σκοπῶν τὴν διὰ διαλέξεων, ἐσπερίδων, ἐκδρομῶν, νυκτερινῶν μαθημάτων, συναυλιῶν, σκηνικῶν παραστάσεων καὶ ἀναγνωστηρίου τόνωσιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν διατήρησιν τῶν πατρίων παρὰ τοῖς ἐφήβοις, τὸ πλεῖστον μάλιστα αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ὡς καὶ τὴν ἕλικὴν τῶν μελῶν ὑποστηρίξιν καὶ τὴν ἐμπνευσιν παρ' αὐτοῖς τῆς ἰδέας τοῦ ἀποτάμιεῦσθαι καὶ τοῦ

2) Ἴδε Κ. Μ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερὰ τῆς Φιλιπποπόλεως μητρόπολις κτλ. ἐν τῷ Ἀρχεῖφ Θεάκης, τόμ. ΣΤ' ἔγγρ. 48, σελ. 89—93.

συνεταιριζέσθαι. Οὗτος τῷ 1902 ἵδρυσεν ἐν αὐτῇ τῇ καταρριφθείσῃ τῶν Ταξιαρχῶν ἐκκλησίᾳ παρὰ τῇ μητροπόλει γυμναστήριον, οὗ τὰ ἐγκαίνια ἐπισήμως ἐτελέσθησαν τὴν 19ην Μαΐου. Ἡ Ὀμόνοια, σύλλογος τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ πόλει ὑπηκόων, σκοπῶν τὴν συναδέλφωσιν αὐτῶν, ἱδρυθεὶς τῷ 1895 καὶ ἀπὸ τοῦ 1903 ἔχων λέσχην (ἀναγνωστήριον καὶ συνεντευκτήριον), ἐν ἰδιοκίτῳ κτιρίῳ παρὰ τῇ κεντρικῇ ὁδῷ. Καὶ ἡ *Εὐρυδική*, σύλλογος τῶν Ἑλληνίδων τῆς πόλεως κυριῶν, φιλανθρωπικὸς καὶ φιλεκπαιδευτικὸς, ἱδρυθεὶς τὸ 1880 καὶ διατηρῶν τὸ νηπιαγωγεῖον τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ὅπερ ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Τὸ κύριον ἔσοδον τοῦ συλλόγου τούτου ἦσαν αἱ εἰσπραξίαι ἐκ τοῦ ἐτησίου μεγάλου χοροῦ, τοῦ Ἑλληνικοῦ λεγομένου, ὃν διωργάνωνε κατ' ἔτος μετὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐνὸς τῶν τριῶν τῆς κοινότητος νηπιαγωγείων καὶ ἀπὸ τοῦ 1900 ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ σχολικοῦ κτιρίου Μαρασλῆ, περιώνυμον διὰ τὴν παρουσίαν τῶν καλλονῶν τοῦ ὄραίου τῆς πόλεως φύλου, διὰ τὴν πολυτέλειαν τῶν ἀμφιεσμῶν αὐτοῦ, τὸ πλούσιον κυλικεῖον, τὴν λαμπρὰν δοχόστραν (τοῦ Ὁρφέως) καὶ τὴν παροιμιώδη χορευτικὴν δεξιότητα τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν καὶ Φιλιππουπολιτίδων. Ὁ ἡγεμὼν Φερδινάνδος ἐν ἔτει 1901 ἔλθὼν εἰς τὴν πόλιν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ χοροῦ καὶ παραστὰς εἰς αὐτὸν ἀπροσδοκῆτως ἔμεινε κατὰπληκτος διὰ τὴν τάξιν, τὸν ἔσμον τῶν καλλονῶν καὶ τῶν πολυτελῶν καὶ κομψῶν ἀμφίεσεων τῶν κυριῶν καὶ τὴν ἔκτακτον δοχόστραν, ἣν ἐνόμισεν ὅτι ὁ σύλλογος ἐπίτηδες προσεκάλεσεν ἐκ Βιέννης καὶ ἐξέφρασε παρηρησίᾳ εἰς τὴν πρόεδρον τοῦ Συλλόγου τὴν εὐγενῆ δέσποιναν Ἑλένην Δ. Ἀργυριάδου τὸν θαυμασμὸν καὶ τὰς εὐχαριστίας του. Ἄπαντες οἱ προμνημονευθέντες σύλλογοι πλὴν τοῦ τῆς Εὐρυδικῆς συνετηροῦντο διὰ τῶν συνδρομῶν καὶ δωρεῶν τῶν μελῶν αὐτῶν, τινὲς δ' εἶχον καὶ ἀποθεματικὰ κεφάλαια εἰς χρῆμα, ἀξίας καὶ κτίρια. Εἰρήσθω δὲ ἐν τέλει ὅτι καὶ δύο ἐφημερίδες, τρεῖς τῆς ἑβδομάδος, ἐξεδίδοντο ἢ *Φιλιππούπολις* τοῦ Δημητρίου Κουμαριανοῦ³⁾, σθηναροῦ δημοσιογράφου, πρώην συντάκτου τῆς ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐκδιδομένης *Κωνσταντινουπόλεως*, ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ αὐτονομιακοῦ καθεστῶτος καὶ συντασσομένη γαλλοελληνιστὶ μέχρι τῆς ἐνώσεως τῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς ἡγεμονίας (1886) καὶ εἶτα ἑλληνιστὶ μέχρι τοῦ 1906 καὶ αἱ *Εἰδήσεις τοῦ Αἴμου*, ἀνεκαταστήσασαι τὸν μετὰ δύο ἐτῶν ἐκδοσὶν ἀποθανόντα *Μηνύτορα* τοῦ Αἴμου, τοῦ φιλολόγου Γεωργίου Μουσαίου, ἀπὸ τοῦ 1896—1906, ἐκδιδόμεναι ὑπὸ τοῦ λογίου ἰατροφιλοσόφου Φιλιππουπολίτου Σκαρλάτου Κωνσταντινίδου, συγγενοῦς καὶ πνευματικοῦ ἀναθρέμματος τοῦ ἐν Ὁδησσῷ μεγάλου ἐθνικοῦ εὐεργέτου Γρηγορίου Μαρασλῆ, Φιλιππουπολίτου. Ἐκ τῶν προειρημένων δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ κρίνῃ περὶ τῶν θυσιῶν, ἃς ὑφίσταντο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἑκουσίως καὶ προθύμως οἱ Ἑλ-

3) Ἴδε βιογραφίας Δ. Κουμαριανοῦ καὶ Σ. Κωνσταντινίδου ὑπὸ Κ. Μ. Ἀποστολίδου ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ Θράκης, τόμ. Ζ', σελ. 368—370.

ληνες Φιλιππουπαλίται χάριν τοῦ ἔθνισμοῦ των, αἵτινες προστιθέμενοι εἰς τοὺς κρατικούς καὶ δημοτικούς φόρους καὶ εἰς ἄλλας ἑξωτερικὰς ἔθνικὰς συνδρομὰς ἐπεβάρυνον πολὺ τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμόν των.

§ 9) Ἡ κατὰ τὸ ἀνθελληνικὸν κίνημα τοῦ 1906, ἀρπαγεῖσα καὶ καταληφθεῖσα περιουσία τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Φιλιππουπόλεως κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτῆς Ἡρ. Διαμαντοπούλου ὑποβληθεῖσαν τῇ πρὸς ἑκκαθάρσιν τῶν κοινοτήτων περιουσιῶν Ἑλληνοβουλγαρικῇ ἐπὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἄλλοφύλων πληθυσμῶν ἐπιτροπεῖα αἴτησιν τῷ 1927 ἦτο κατ' ἀξίαν εἰς χρυσὰ φράγκα ἡ ἑξῆς :

I *Ἱεροὶ ναοὶ* : ὁ τῆς ἁγίας Μαρίνης ἐκ 3237 τετρ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του, ἐν ᾧ εὗρισκετο τὸ μητροπολιτικὸν μέγαρον καὶ τὸ φερώνυμον νηπιαγωγεῖον ἀξίας 750.000.

β') ὁ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς 5.5000 τετρ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 250.000. γ') ὁ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης 1530 τετρ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 125.000. δ') ὁ τοῦ ἁγίου Δημητρίου 1700 τετρ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 150.000. καὶ ε') ὁ τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος 1050 τετρ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 70.000 ἦτοι ἐν ὄλῳ ἀξίας 1.345.000 χ. φρ.

II *Σχολεῖα* : α') ἡ Μαράσλειος σχολὴ 4000 τετρ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου της ἀξίας 300.000 β') τὸ γυμνάσιον τῶν θηλέων (πρῶν Ἑλλήν. κεντρικῇ σχολῇ) 765 τετρ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 100.000 : γ') τὸ Ζαρίφειον οἰκοτροφεῖον τῶν θηλέων (πρῶν παρθεναγωγεῖον Σαρῆ Σταύρου) 675 τετρ. μ. μετὰ τοῦ περιβόλου του ἀξίας 65.000 : δ') ἡ πρῶν δημοτικὴ σχολὴ ἁγίας Παρασκευῆς, ἐν ἣ τὸ συσσίτιον τῆς κοινότητος καὶ ὁ σύλλογος Ὀρφεὺς, 1206 τετρ. μ' μετὰ τοῦ περιβόλου της ἀξίας 50.000 : ε') τὸ νηπιαγωγεῖον Νικοδήμου ἀξίας 25.000 : ς') τὸ νηπιαγωγεῖον τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (Εὐρυδίκης) ἀξίας 10.000, καὶ ζ') τὸ νηπιαγωγεῖον ἁγίας Μαρίνης ἀξίας 20.000 : ἦτοι ἐν ὄλῳ ἀξίας 573.000 χ. φρ.

III *Προσοδοφόρα κτήματα* : α') ἐργαστήρια, μαγαζεῖα, δωμάτια κλπ. ἀριθ. 35 $\frac{1}{2}$. β') οἰκίαι, ἐν αἷς καὶ μία τοῦ ἀγαθοεργοῦ συλλόγου Εὐρυδίκης καταληφθεῖσα κατόπιν μετὰ τὸ 1913 ἀριθ. 11, γ') οἰκόπεδα 32, δ') στάβλος μετὰ δωματίων ε') φούρνος καὶ ς') $\frac{1}{4}$ χανίον (Γκαβὺς χάν), πάντα ἐν ὄλῳ ἀξίας 726.000 χρ. φρ. Ἡτοι ἡ ἐν τῇ πόλει καταληφθεῖσα περιουσία ἀνήρχετο εἰς 2.641.000 χρ. φρ. ¹⁾.

Πρὸς δὲ κατελήφθησαν κατὰ τὸν Ἰούλιον καὶ Αὐγούστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους αἱ ἑξῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναὶ ἀνήκουσαι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητροπολιν (κοινότητα) Φιλιππουπόλεως : α') ἡ τῶν ἁγίων *Ἀναργύρων Κουκλένης* μετὰ 1085 δεκαρίων ἀμπέλων, 5ῶ δεκαρίων βοσκῆς καὶ 2 δασῶν μεγά-

§ 9. 1) Ἴδε εἰς ἐφημ. Μπορμπά Φιλίππολεως, 16 Ἀπριλ. 1927, ἀριθ. 1793.— Αἱ Ἑλλ. ἐκκλησίαι καὶ τὰ σχολικὰ κτίρια ἐν Φιλίππολει.

λης ἐκτάσεως : β') ἡ τοῦ ἁγίου Κηρύκου Βοδενῶν μετὰ 60 δεκαρίων ἀμπέλων, 350 δεκαρίων χωραφίων 5 δεκαρίων λαχανοκήπου καὶ 1 δάσους, καὶ γ') ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μπελασιτίσης μετὰ 528 δεκαρίων ἀμπέλων, 142 δεκαρίων χωραφίων, 2 ὕδρομύλων καὶ 250 δεκαρίων βοσκῆς. Τούτων ἡ ἀξία ὑπερέβαινε τὸ 1 καὶ $\frac{1}{2}$ ἑκατομμύριον χρ. φρ.

Πρὸ τοῦ 1906 κατελήφθησαν πρὸς τοὺς ἀνωτέρω καί : α) ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Κυριακῆς μετὰ τῆς περιουσίας του· β) τὸ παλαιὸν μέγα νεκροταφεῖον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἐν ᾧ ἀνηγέρθη ἡ νέα Βουλγαρικὴ ἐκκλησία ἁγίας Παρασκευῆς (σφετὰ—Πέτκα)· γ) οἰκόπεδον ἐξ 900 τετρ. μ. ἐν ᾧ ἔκειτο ἐπὶ τουρκοκρατίας τὸ νοσοκομεῖον τῆς κατεδαφισθείσης ἐκκλησίας τῶν Ἱαξιαρχῶν.

Διεσώθησαν ἀπὸ τῆς καταλήψεως τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβατῶν μέγαρον τοῦ Ζαριφείου οἰκοτροφείου τῶν ἀρρένων (πρώην Σαρη Σταύρου), ἡ πρώην ἐν Μαρασίῳ οἰκία τοῦ ἱερέως Δημητρίου Χρήστου καὶ τὸ πρώην οἰκόπεδον τῆς Ἑλένης Γεωργίου Γκεμισμερδάν παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου, διότι οἱ τίτλοι τῆς ἰδιοκτησίας ἦσαν ἐκδεδωμένοι εἰκονικῶς ἐπ' ὀνόματι τοῦ προέδρου τῆς ἐφοροδημογεροντίας Σωτ. Ἀντωνιάδου, ἱατροῦ κατ' ἀντίγραφον αὐτοῦ πρὸς τὴν Κοινότητα ἀπὸ 12 Μαρτίου 1914 (πάντως κατ' ἀνανέωσιν) μαρτυροῦντος τοῦ Γεωργίου Κύρου, δικηγόρου. Τὸ μέγαρον ὅπερ μετὰ τὴν παῦσιν τῆς λειτουργίας τῶν κοινοτικῶν σχολείων ἐχρησίμευεν ὡς ἐπαγγελματικὴ σχολὴ τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου ἀντὶ ἐτησίου ἐνοικίου 1340 χρ. λεβίων, διατιθεμένου μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξόδων τῆς συντηρήσεως τοῦ κτιρίου εἰς τὴν περίθαλψιν τοῦ ἐναπομείναντος Ἑλλ. κλήρου μέχρι τῆς ἐκ τῆς χώρας ἐκδιώξεώς του, ἐπωλήθη ὑπὸ τοῦ πληρεξουσίου ἀντιπροσώπου τοῦ εἰκονικοῦ ἰδιοκτῆτου δικηγόρου Γ. Κύρου εἰς τὸν Πέτρον Πράτανωφ, ὡς δηλοῖ ἡ ἀπὸ 15 Ἰουνίου 1915 συμβολαιογραφικὴ ἐπίσημος πράξις²⁾. Ὡσαύτως διεσώθη καὶ ἡ ἐκ δυσμῶν παρακειμένη τῷ ἀβλογύρῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Μαρίνης οἰκία πρώην Κυρζικόγλου, ἀγορασθεῖσα δύο ἔτη πρὸ τῆς καταλύσεως τῆς Κοινότητος ἐπ' ὀνόματι τοῦ τότε ταμιεύοντος Ἀλεξάνδρου Δίποβιτς. Ἐπωλήθη καὶ αὕτη καὶ τὸ χρῆμα διετεῖθη, ὡς λέγεται, ὡσαύτως πρὸς περίθαλψιν.

2) Ἴδε Κ. Μ. Ἀποστολίδου, ἡ ἱερά τῆς Φιλιππόλεως μητρόπολις κτλ. ἐν τῷ Ἀρχεῖφ Ἐράκης, τόμ. ΣΤ', ἔγγρ. 53 σελ. 105—108.

Η ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΙΣ

ΕΠΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΚΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ

§ 1) Ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος ἔληξε διὰ τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου τῆ 19)3 η Φεβρουαρίου 1878, ἡ δὲ Φιλιπούπολις διετέλεσε πρωτεύουσα τῶν ἀπὸ τῆς Τουρκίας ἀπελευθερωθεισῶν χωρῶν κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρώσων κατοχὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Σεπτ. ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ πρίγκ. Ρώσου Δονδούκωφ Κορσακώφ. Ἐν τῇ Φιλιππουπόλει συνετάχθησαν οἱ πρῶτοι νόμοι, ὧν μέρος ἐσχεδιάσθη ἤδη ἐν Σιστοβίω, τῇ πρώτῃ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως τῆς Ρωσικῆς κατοχῆς καὶ ἐν τῇ εὐρείᾳ περὶ αὐτὴν πεδιάδι ἐτελέσθησαν τὰ πρῶτα γυμνάσια καὶ αἱ ἑορταὶ τοῦ νεοπαγοῦς Βουλγαρικοῦ στρατοῦ, ὅστις συνεκροτεῖτο ἐξ ἐθελοντικῶν λόχων, σχηματισθέντων κατὰ τὸν πόλεμον. Διὰ τῆς Βερολινίου συνθήκης τῆς 13)25 Ἰουλίου τοῦ 1878 γενομένης κατὰ τὰ ἄρθρα 13—22 τῆς βορείου Θράκης, τ. ἔ. τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Ἐβρου καὶ Τόνιζου, τοῦ περιλαμβανομένου μεταξὺ Ροδόλης—Αἴμου καὶ Εὐξείνου πόντου, ἀπὸ νότου δὲ ὀριζομένου ὑπὸ τῆς ἄνω κοιλάδος τῆς Ἄρδας καὶ τοῦ βελαετιοῦ Ἀδριανουπόλεως, αὐτονόμου ἐπαρχίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἐνατολικὴ Ρωμυλία (Roumelie orientale—Ost Rumelien) ὑπὸ τὴν ἄμεσον πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου μετ' ἰδίας ἐθνοφυλακῆς καὶ χριστιανοῦ ὀρθοδόξου διοικητοῦ, ἐκλεγομένου ὑπὸ τῆς ὑψηλῆς Πύλης καθ' ἑκάστην πενταετίαν, ἡ Φιλιπούπολις ὤρισθη ὑπὸ τῶν συνυπογραψασῶν τὴν εἰρήνην μεγάλων δυνάμεων πρωτεύουσα τῆς νέας αὐτονόμου ἐπαρχίας. Αὕτη διακλήθη ὑπὸ τοῦ Ρώσου στρατηγοῦ Στολίπιν μέχρι τῆς τελείας τῶν Ρωσικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τῆς χώρας ἀποχωρήσεως καὶ ἐκκενώσεως αὐτῆς.

Ἡ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἐκλεγείσα διεθνὴς ἐπιτροπεία πρὸς σύνταξιν τοῦ ὀργανικοῦ χάριτος τῆς αὐτονόμου ἐπαρχίας συνῶδᾳ τῇ Βερολινίῳ συνθήκῃ ἀπετελείωσε τὸ ἔργον τῆς ἐν τῇ Φιλιππουπόλει ἐντὸς ἑννέα μηνῶν καὶ ὁ χάριτος συγχείμενος ἐκ 495 ἄρθρων καὶ 13 κανονισμῶν ὑπεγράφη τῇ 14)26 Ἀπριλίου τοῦ 1879 ἐγκριθεὶς ὑπὸ τῆς ὑψηλῆς Πύλης. Ἰδιαίτερα πρόνοια ἐλήφθη ἐν αὐτῷ πρὸς προστασίαν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ὑπαρχουσῶν ἐθνικῶν μειονοψηφῶν καὶ ἐν γένει πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς αὐτῶν ἰσονομίας'). Οὕτως αἱ ἐθνικαὶ τῆς ἐπαρχίας μειονοψηφίαι εἶχον τὸ δικαίωμα ν' ἀποστέλλωσιν ἰδίους βουλευτὰς εἰς τὴν ἐκ 56 μελῶν ἀποτελουμένην βουλὴν ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ των, νὰ μετέχωσι τῶν διοικητικῶν θέσεων, νὰ ἐκπαιδεύωσι τὰ τέκνα των ἐν τῇ μητρικῇ των γλώσσῃ καὶ ἐν ἰδίῳ σχολείοις καὶ νὰ τελῶσι τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντά των ἐν τῇ γλώσσῃ των. Ἐπί-

§ 1. 1) *18e Jirecek—Argyrow, ὀδοιπορικόν κτλ. σελ. 152 καὶ ἐξῆς.

σημος δὲ τῆς ἐπαρχίας γλώσσα ὠρίσθη ἡ Βουλγαρική, ἡ Τουρκική, ἡ Ἑλληνική καὶ ἡ Γαλλική²⁾ καὶ πᾶς νόμος καὶ πᾶσα διοικητικὴ διαταγὴ συντάσσεται καὶ ἐν ταῖς τέσσαρσι ταύταις γλώσσαις. Πάντα τὰ τῆς ἐπαρχίας ἔθνη, ἀπαλλαγέντα τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἦσαν εὐηρεστημένα ἐκ τοῦ νέου πολιτικοῦ καθεστῶτος διὰ τε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσονομίαν καὶ ἡ χώρα τάχιστα ἤρξατο ἀναλαμβάνουσα ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ πολέμου πληγῶν βοηθοῦντος πρὸς τοῦτο τοῦ φυσικοῦ αὐτῆς πλούτου, διότι εἶναι ἡ εὐφορωτέρα τῆς Χερσονήσου³⁾.

§ 2) Πρῶτος γενικὸς τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας διοικητὴς διορίσθη ὁ Ἀλέξανδρος Βογορίδης γνωστὸς ἐν τῇ Τουρκίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλέκο πασᾶς, Βούλγαρος τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ Αἴμου κωμοπόλεως Κότελ, πρῶτον δὲ ὑπάλληλος ἀνώτερος παρὰ τῇ ὑψηλῇ Πύλῃ καὶ πρεσβευτὴς τοῦ σουλτάνου παρὰ ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς ἀύλαις. Υἱὸς τοῦ Στεφάνου Βογορίδου, ἡγεμόνος τῆς Σάμου διατελέσαντος καὶ πολλαχῶς κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς τῶν Βουλγάρων ἀγῶνας πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον δρᾶσαντος, ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ σύμπαντος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας. Διότι ἦτο ἀρεστὸς εἰς τε τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Τούρκους ἅτε ἐν τῷ προσώπῳ του συγκεντρῶν τὴν Βουλγαρικὴν ἐθνικότητα, τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν Τουρκικὴν ὑπαλληλικὴν ἰδιότητα. Τὴν Βουλγαρικὴν γλώσσαν σχεδὸν δὲν ἐγνώριζε καὶ ἕνεκα τούτου πρὸς τοὺς Ρουμελιώτας διαλεγόμενος μετεχειρίζετο τὴν Γαλλικὴν, τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Τουρκικὴν κατὰ τὰς περιστάσεις. Τῇ 15)27 Μαΐου τοῦ 1879 ὁ Ρῶσος στρατηγὸς Στολίπιν παρέδωκεν ἐπισήμως ἐν τῇ Φιλιππουπόλει τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας εἰς τὸν Βογορίδην, ὅστις καθ' ὁδὸν ἤδη ἀντικατέστησε τὸ Τουρκικὸν φέσιον διὰ τοῦ Βουλγαρικοῦ μέλανος καλπακίου, ὅπως ἀρέσει εἰς τοὺς χριστιανούς.

Ὁ Βογορίδης ἐγκαταστάς ἐν τῷ παρὰ τῷ Ἐβρω πρῶτον Τουρκικῷ διοικητηρίῳ διασκευασθέντι διώρισε τοὺς ἕξ γενικοὺς γραμματεῖς του, ἦτοι τοὺς ὑπουργοὺς τῶν ἐσωτερικῶν, στρατιωτικῶν, οἰκονομικῶν, δικαιοσύνης, παιδείας καὶ δημοσίων ἔργων καὶ τοὺς νομάρχας τῆς ἐπαρχίας, πάντας Βουλγάρους τὴν ἐθνικότητα καὶ διώκει κατὰ τὰς ἀρχὰς συμφώνως ταῖς ὑποδείξεις τῆς Ρωσίας καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ πλειοψηφοῦντος Βουλγαρικοῦ λαοῦ. Ἐπεμβὰς ὅμως ἀτελεσφορήτως πρὸς καταστολὴν τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ συγκροτηθέντων γυμναστικῶν συλλόγων καὶ τῆς ἐθνοφυλακῆς ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ ὑπὲρ ἐπαναστάσεως τῶν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ Βουλγάρων κατὰ τῆς Τουρκίας, εὐνοουμένων ὑπὸ τῶν προξένων τῆς Ρωσίας Τscheretew καὶ Kleber, ὑπέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς Ρωσίας καὶ τῇ ἀπαιτήσῃ ταύτης ληξάσης τῆς πενταετοῦς αὐτοῦ θητείας ἀν-

2) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι κεφ. XX § 10.

3) Περὶ τῆς συστάσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐπιθι τὸ ἐμβριθὲς καὶ ἱστορικὸν ἄρθρον τοῦ ἀειμνήστου καθηγ. Παύλου Καρολίδου ἢ Ἀνατ. Ρωμυλία καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς, ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἑλληνισμὸς» ἔτος 1902, σελ. 730—745.

τικατεστάθη ὑπὸ τοῦ γραμματέως του Κρέστοβιτς, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Γαβριήλ πασαῖ, ἐξηλληνισμένου καὶ αὐτοῦ Βουλγάρου τῷ 1884.

§ 3) Ἡ ἐν Φιλιππουπόλει ὡς πρωτευούση ἤδη τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας κίνησις τοῦ πληθυσμοῦ ἦτο λίαν ζωνρὰ καὶ πλείστοι Βούλγαροι ἐξ ὄλων τῶν μερῶν τῆς ἐπαρχίας συνέρρευσαν εἰς αὐτὴν ἀντικαταστήσαντες εὐθὺς τοὺς φυγόντας κατὰ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Τουρκίαν Μωαμεθανούς, ὧν μόλις τὸ ἐν τέταρτον ἐπανῆλθε μετὰ τὴν εἰρήνην, καὶ καρπούμενοι τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐξουσίας. Ὁ διοικητὴς ἔζη λιτῶς καὶ ἄνευ πολυτελείας καὶ ἡ διοίκησις τῆς χώρας ἐξετελείτο ὑπὸ τῶν ἐξ προορηθέντων γενικῶν γραμματέων, ἐχόντων περὶ αὐτοὺς πολυπληθῆ ὑπαλληλίαν καλῶς ἀμειβομένων. Ἐπὶ δύο μῆνας κατ' ἔτος κατὰ τὸ φθινόπωρον συνήρχετο ἡ βουλή, ἐξ ἧς ἐκλεγομένη δεκαμελὴς ἐπιτροπεία παρέμεινε ἐν τῇ πόλει διαρκῶς συνεδριάζουσα. Ἡ πόλις, ἣτις κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς Ρωσικῆς κατοχῆς ἔπαθεν ἐκ πολλῶν πυρκαϊῶν ἐν ταῖς Τουρκικαῖς συνοικίαις, ἤρξατο ἐξωραϊζομένη κτιζομένων νέων κτιρίων ἰδίως πρὸς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν καὶ διορθουμένων τῶν ὁδῶν. Τότε ἐκτίσθη ἐκ βάθρων καὶ τὸ ἀνώτερον Βουλγαρικὸν Παρθεναγωγεῖον ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, τὸ παρὰ τῷ Ἐβρω εὐρύχωρον καὶ ὠραῖον Βουλγαρικὸν τῶν ἀρρένων γυμνάσιον καὶ ὁ ἀπέναντι αὐτοῦ ναὸς τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Πρὸς ἀναψυχὴν δὲ τῶν κατοίκων μετεβλήθη τὸ παρὰ τῇ ἀγορᾷ κείμενον Τουρκικὸν νεκροταφεῖον ἐν τῷ Ὁριᾶ-μεζάρ εἰς δημοτικὸν κήπον, παρ' ᾧ ἐκτίσθη καὶ τὸ δημαρχεῖον τῆς πόλεως, οὐ μακρὰν δ' αὐτῷ ὄπισθεν τοῦ διοικητηρίου ἐφυτεύθη καὶ ὁ διοικητικὸς λεγόμενος κήπος προσιτὸς εἰς τὸν λαὸν τρις τῆς ἐβδομάδος. Πρῶτος δήμαρχος τῆς πόλεως διορίσθη ὑπὸ τοῦ Ρώσου στρατιωτικοῦ διοικητοῦ στρατηγοῦ Βελιαμίνωφ ὁ Ἀθανάσιος Δ. Σαμακοβλής, οὐ παραιτηθέντος μετὰ δύο μῆνας ἐξελέγη ὁ Κωστάκης Γ. Πέεφ μετὰ δεκαμελοῦς συμβουλίου τῇ 9 10)βρίου 1878, καὶ τοῦτον γενομένων νέων ἐκλογῶν τῇ 20 Μαρτίου 1880 διεδέξατο ὀρισθεὶς ὑπὸ τοῦ γραμματέως τῶν δημοσίων ἔργων ὁ Ἰβάν Στέφ. Γκέσωφ ¹⁾. Τῷ 1882 δήμαρχος ἐξελέγη ὁ Πέτκος Καραβέλωφ τῇ ἐνεργείᾳ δ' αὐτοῦ καὶ τοῦ γραμματέως τῆς παιδείας Ἰωακείμ Γκροῦεφ ἰδρύθη διοικητικῶν διατάγματι ἡ δημοσία ἐθνικὴ βιβλιοθήκη ἐν τῇ πόλει, ἡ πρώτη ἐν Βουλγαρίᾳ, ἧς διευθυντὴς διορίσθη διὰ τὰς πρὸς τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος ὑπηρεσίας του ὁ κατὰ τὸν πόλεμον ἀπολέσας τὴν περιουσίαν του, Ἰταλὸς σιτέμπορος ἀλλὰ λόγιος Τακέλλα. Ἡ βιβλιοθήκη, ἣτις τῷ 1883 ἠρῖθμει 4736 τόμους ποικίλων συγγραμμάτων ἐστεγάσθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἀθαν. Θωμίδου ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἀπέναντι τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας καὶ τῷ 1886 μετεκομίσθη εἰς τὸ νῦν κτίριον, ὅπερ φυκοδομήθη ἀρχικῶς, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς βουλευτήριον τῆς Ρωμυλίας, ἀχρηστον πλέον πρὸς τὸν σκοπὸν του μετὰ τὴν συντελε-

§ 3, 1) Ἴδε ἐφημ. τοῦ δήμου Φιλιππουπόλεως (obschtinski vestnik), ἀρ. 28—30, 17 Ἰανουαρίου 1929, σελ. 3—4.

σθεῖσαν ἔνωσιν τῆς ἐπαρχίας μετὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Βουλγαρίας. Ἐκτοτε δ' ἐξηκολούθησε πλουτιζομένη καὶ προκόπτουσα μετὰ τοῦ προστεθέντος αὐτῇ τοπικοῦ ὡς παραστήματος ἀρχαιολογικοῦ καὶ νομισματικοῦ μουσείου καὶ πινακοθήκης.

Ἡ Φιλιπούπολις, καίπερ κατὰ τὸν πόλεμον ἐλαττωθέντος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἕνεκα τῆς γενικῆς τῶν Τούρκων φυγῆς, ἦτο τότε ἡ πολυπληθεστερά τῆς τε ἡγεμονίας καὶ τῆς Ρωμυλίας πόλις πολλῶν Βουλγάρων ἐγκαθισταμένων ὄλονεν καὶ ἐπανερχομένων ἐνίων Τούρκων εἰς αὐτήν. Διεκρίνεται δὲ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰθαγενῶν αὐτῆς κατοίκων, τὸν ἐξευρωπαϊσμόν αὐτῶν ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσιν ἕνεκα τῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν συχνῶν ἀποδημιῶν αὐτῶν καὶ τὴν ἐμπορίαν. Μεθ' ὄλον δὲ τὸν δσημέροι αὐξανόμενον ἐπέισακτον Βουλγαρικὸν πληθυσμόν, ἡ πόλις ἐξηκολούθει διαφυλάττουσα τὸν ἑλληνικόν της χαρακτῆρα, ἀλλ' ἤδη πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τῇ Τουρκικῇ γλώσσῃ ἐν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσι ἤρξατο λαλουμένη καὶ ἡ Βουλγαρικῇ *) : «ἐν ταῖς ὁδοῖς τῆς Φιλιππουπόλεως ἀκούεται πλέον λαλουμένη ἡ Βουλγαρικῇ γλώσσα, ἀλλὰ μεθ' ὄλον τοῦτο ἱκανῶς καὶ ἡ Ἑλληνικῇ καὶ ἡ Τουρκικῇ. Παρατήρησα ὅτι ἀπασαὶ αἱ ἀστικάι Βουλγαρικαὶ οἰκογένειαι λαλοῦσι καὶ Ἑλληνιστί, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὄλον τοῦτο δύναται τις νὰ ζῆσῃ ἐν τῇ Φιλιππουπόλει χωρὶς νὰ γνωρίζῃ μηδὲ λέξιν Ἑλληνικὴν »). Πάντη εὐεξήγητον, διότι οἱ Ἕλληνες οἱ κατέχοντες τότε

2) *Jirecek—Argyrow*, ὁδοιπορικὸν κτλ. σελ. 155.

3) Ταῦτα γράφει ὁ *Jirecek* ὅστις ἐξῆσεν ἐν τῇ Φιλιππουπόλει ἐπὶ τοῦ αὐτονομιακοῦ καθεστῶτος καὶ εἶτα ἐπισκέψατο αὐτήν μετὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Βουλγαρίας. Χάριν δὲ τῆς ἀληθείας δεόν νὰ προστεθῶσιν καὶ ταῦτα περὶ τῶν Βουλγάρων Φιλιππουπολιτῶν. Πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Ρώσων ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ὕστερον ἐπὶ τοῦ αὐτονομιακοῦ καθεστῶτος δύναται τις νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς ὅτι ἡ οἰκογενειακῇ γλώσσῃ τῶν Βουλγαρικῶν ἀστικῶν οἰκογενειῶν (οὐχὶ τῶν προαστείων εἰ καὶ ἐν αὐτοῖς πολλαχοῦ ἐλαλεῖτο ἡ Ἑλληνικῇ) ἦτο ἡ Ἑλληνικῇ διότι ἀπασαὶ σχεδὸν αἱ οἰκοδέσποιναὶ ἦσαν Ἑλληνίδες, συζευχθεῖσαι Βουλγάρους, τιμίους καὶ φιλοπόνους ἐπαγγελματίας ἐκ τῶν Βουλγαρικῶν κωμοπόλεων καὶ πόλεων εἰς τὴν Φιλιππούπολιν μετοικήσαντας, εἶναι δὲ καὶ Βουλγαρίδες, ἀλλ' ἐξηλληνισμένοι παρ' ἑλληνικαῖς οἰκογενείαις παρ' αἷς ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἐλθούσαι ἐκ τῶν πλησίον κωμῶν ὑπῆρέτουν. Οἱ γνήσιοι Φιλιππουπολιταὶ Βούλγαροι τῆς τε παρελθούσης γενεᾶς καὶ τῆς νῦν εἶναι σχεδὸν ἀπαξάπαντες μητρόθεν Ἕλληνες, οἱ τε ἐνταῦθα διαμένοντες καὶ οἱ εἰς τὴν Σόφιαν μετὰ τὴν ἔνωσιν μετοικήσαντες καὶ μητρικὴν γλώσσαν εἶχον τὴν Ἑλληνικὴν. Ὅκνῶ νὰ ὀνομάσω τὰς ἀριστοκρατικάς αὐτῶν οἰκογενείας, αἵτινες καυχῶνται ἐπὶ τῇ εὐγενῇ Φιλιππουπολιτικῇ αὐτῶν ἰθαγενείᾳ, ὅπως μὴ προσκορούσω εἰς τὴν ἔθνικὴν αὐτῶν φιλοτιμίαν, διότι πλείστοι αὐτῶν ἐφάνησαν ἀμελικτοὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διώκται. Ὡς ἀπλοῦν δὲ παράδειγμα παρατίθεμαι ἐνταῦθα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν πατρικὴν μου συνοικίαν, ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς ἁγίας Κυριακῆς. Τὸ τετράγωνον αὐτῆς περιλαμβάνόμενον μεταξύ τῶν νῦν ὁδῶν Βούλκοβιτς, μητροπολίτου Παναρέτου, Χατζῆ Δόκωφ καὶ Σλαβεΐκωφ, εἶχεν ἐπὶ τῶν παιδικῶν μου χρό-

τὰ σκῆπτρα ἐν τῇ ἀγορᾷ ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους συναλλαγῶν τῶν ἐγνώρικον μαθόντες τὴν Βουλγαρικὴν, ὅπως ἐγνώριζον πάντες καὶ τὴν Τουρκικὴν, ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς Τούρκους συναλλαγῶν των μηδὲ τῶν γυναικῶν ἐξαιρουμένων. Οἱ διερχόμενοι δὲ ξένοι ἠδύναντο ἐν τῇ Φιλιππουπόλει εὐκολώτερον ἢ ἀλλαχοῦ νὰ συνεννοηθῶσι, διότι πολλοὶ τῶν νεωτέρων Φιλιππουπολιτῶν ὠμίλουν καλῶς τὴν Γαλλικὴν, τινὲς δὲ καὶ τὴν Ἀγγλικὴν. «Εἶναι δὲ οἱ Φιλιππουπολιταὶ λαὸς εὐγενῆς καὶ κόσμιος ἀναμιμνήσκων τοὺς κατοίκους τῶν μικρῶν Ἰταλικῶν καὶ Ἑλληνικῶν πόλεων» *).

§ 4) Κατὰ τὴν γενομένην τῷ 1880 ἀπογραφῇ τῶν ψηφοφόρων δημοτῶν τῆς Φιλιππουπόλεως πρὸς ἐκλογὴν δημοτικοῦ συμβουλίου, ἐξαιρουμένων ἐννοεῖται τῶν ξένων ὑπηκόων κατὰ τὴν ἀπὸ 25 Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔκθεσιν πρὸς τὸν γενικὸν διοικητὴν τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τῆς πρὸς τοῦτο ὀρισθεῖσης ἐπιτροπείας πάντες οἱ δικαιοῦμενοι ὡς ἐκλογεῖς δημοτικῆς ψήφου ἀνῆλθον εἰς 6273, ὧν Βούλγαροι 2366, Τούρκοι 1779, Ἕλληνες 1105, Καθολικοὶ (Παυλικιᾶνοι) 590, Ἑβραῖοι 231 καὶ Ἀρμένιοι 202 *). Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς ἐκλογεὺς ἀναλογεῖ εἰς τέσσαρα ἢ πέντε *) ἄτομα κατὰ τὴν ἀπογραφὴν ταύτην περὶ τῆς εἰλικρινείας ἧς ἀμφιβάλλομεν *) οἱ Ἕλ-

νων περὶ τὰς τριάκοντα οἰκίας. ἐν αἷς καὶ αἱ ἀρχοντικαὶ καὶ μεγάλαι τῶν ἀδελφῶν Βούλκοβιτς, υἱὸν τοῦ μικροῦ Βούλκου Κούρτοβιτς ἢ Τσαλόγλου καὶ κληρονόμων αὐτοῦ, τοῦ Παπασαοῦλ, τοῦ Χ' Κωστάκη Ἰωάννου Κοϊμτζόγλου καὶ τοῦ Παύλου Κούρτοβιτς, νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Βούλκου. Τούτων αἱ δέκα μόνον ἦσαν Βουλγαρικαί, αἱ δ' ἄλλαι ἀκραιφνεῖς Ἑλληνικαί· ἀλλὰ πασῶν τῶν Βουλγαρικῶν οἰκιῶν γλῶσσα ἦτο ἡ Ἑλληνική, διότι αἱ οἰκοδέσποιναι αὐτῶν πᾶσαι ἦσαν Ἑλληνίδες. Τὰ τέκνα αὐτῶν ἄρρενα καὶ θήλεα, πάντα συνομήλικά μου, ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν ὡς μητρικὴν των γλῶσσαν καίπερ εἰς τὰ Βουλγαρικὰ τῆς πόλεως σχολεῖα φοιτῶντα καὶ αὕτη ἦτο καὶ ἡ ἐν ταῖς παιδιαῖς ἡμῶν γλῶσσα, διότι εἴμεθα παιδιόθεν φίλοι καὶ συμπαῖκται. Ἐκ τούτου συνέβη ἐν τοῖς παιδικοῖς μου χρόνοις νὰ μὴ λάβω τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐκμάθω τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν. Δύο μάλιστα τούτων υἱοθετηθέντα ὑπὸ τῶν γειτόνων μου Βουλγάρων, ὀρφανὰ διασωθέντα ἐκ τῶν σφαγῶν τῆς Περουσιτίσης τῷ 1876, τὸ μὲν ἄρρεν, τὸ δὲ θήλυ, συνηλικιωτὰ καὶ συμπαῖκται μου προσφιλεῖς, μὴ γινώσκοντα οὐδὲ γὰρ Ἑλληνικόν, ἐξέμαθον ἐντός βραχέως χρόνου τὴν Ἑλληνικὴν ἐν ταῖς νέαις των οἰκεινεῖταις. [Περὶ τῆς ἑλληνογλωσσίας τῶν Βουλγάρων Φιλιππουπολιτῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἴδε καὶ ἀνωτέρω κεφ. (ἀνεκδότου ἱστορίας) XX § 1--2].

4) *Jirecek*, das Fürstenthum Bulgarien, Wien, ἔτος 1891, σελ. 387.

§ 4. 1) Ἐφημ. τοῦ δήμου Φιλιππουπόλεως, ἔτ. 1930, Αὐγούστου 20, ἀριθ. 52-53, σελ. 13.

2) Κατὰ τὰς γενομένας ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ἀπὸ τινων ἐτῶν βουλευτικὰς ἐκλογάς, καθ' ἃς ἡ ψηφοφορία παντὸς πολίτου εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ ἡ ἀποφυγὴ ταύτης συνεπάγεται βαρὺ χρηματικὸν πρόστιμον, εἰς ἐκλογεὺς ἀναλογεῖ εἰς 5 ψυχάς.

3) Ὁ ἀριθμὸς τῶν Βουλγάρων ἐκλογέων φαίνεται δι' ἐξωγκάθη εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ φανταστικῶν ψήφων. Τοῦτο πιστοποιεῖται ἐκ τῆς ἀπογραφῆς τῆς γενομένης τῷ 1883, καθ' ἣν πάντες οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἀνῆλθον εἰς 24053, ἧτοι ἦσαν ὀλιγαριθμότεροι τῶν τοῦ ἔτους 1880, οἵτινες κατὰ τὴν τεθεῖσαν

λῆνες Φιλιππουπολίται ἔξαιρουμένων τῶν ξένων ὑπηκόων δὲν ὑπερέβαινον τὰς 4500 ἢ 5500 ψυχὰς ἀπέναντι διπλασίων καὶ πλέον Βουλγάρων. Οἱ Ἕλληνες τῷ 1880 ἦσαν σχεδὸν ἰσάριθμοὶ τοῖς Βουλγάροις μεθ' ὅλον τὸν παμπληθῆ ἐκ πάσης Βουλγαρικῆς χώρας ἐποικισμὸν τῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς στατιστικῆς τῶν μαθητῶν τῶν φοιτῶντων Βουλγάρων εἰς τὸ ἑξατάξιον ἑπαρχιακὸν γυμνάσιον, Ἑλλήνων δὲ εἰς τὸ ἑξατάξιον Ἑλληνικὸν γυμνάσιον, τὸ Ζαρίφειον διδασκαλεῖον τῶν ἀρρένων. Κατὰ τὰ πεπραγμένα τοῦ Βουλγαρικοῦ γυμνασίου τοῦ σχ. ἔτους 1881—1882 ἐκ τῶν 715 μαθητῶν του μόνου 112 ἦσαν Φιλιππουπολίται ἐνῶ ἐκ τῶν κατ' αὐτὸ τὸ σχολ. ἔτος τοῦ Ἑλληνικοῦ γυμνασίου 144 μαθητῶν ὑπὲρ τοὺς 120 ἦσαν Φιλιππουπολίται. Σημειωτέον δὲ ὅτι τότε πάντες οἱ Βουλγαρόπαιδες, *τυφλοὶ κοῦτσοὶ* κατὰ τὸ παροιμιώδες, ἐτράπησαν εἰς τὸ γυμνάσιον, διότι ἀποφοιτῶντες τούτου ἔμελλον νὰ καταλάβωσι λαμπρὰς διοικητικὰς θέσεις μετὰ παχέων μισθῶν, οὓς οὐδὲ κατ' ὄναρ ἐφαντάσθησαν. Κατὰ τὸ προμνημονευθὲν ἔτος ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ ἑξαταξίου Ἑλληνικοῦ γυμνασίου τάξει, ἥς ἡμῶν μαθητῆς, ἦσαν 35 μαθηταί, ὧν μόνον 5 δὲν ἦσαν Φιλιππουπολίται, ἐνῶ τῆς αὐτῆς παραλλήλου τάξεως τοῦ Βουλγαρικοῦ γυμνασίου μετὰ τριῶν τμημάτων ἐκ τῶν 207 μαθητῶν μόνον 35 ἦσαν Φιλιππουπολίται τῶν λοιπῶν προερχομένων ἔξωθεν. Ὡσαύτως ἐν τῇ ἕκτῃ τάξει ἐκ τῶν 10 μαθητῶν 1 ἦτο Φιλιππουπολίτης, ἐν τῇ πέμπτῃ ἐκ τῶν 43 μόνον 2, ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκ τῶν 89 (δύο τμήματα)—5, ἐν τῇ τρίτῃ ἐκ τῶν 189 (τρία τμήματα)—15 καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκ τῶν 173 (τρία τμήματα)—53⁴). Χειροτέρα δὲ ἡ ἀναλογία φαίνεται ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τελειοφοίτων τοῦ ἑξαταξίου Βουλγαρικοῦ παρθεναγωγείου καὶ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἐνῶ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀπεφοίτων κατ' ἔτος περὶ τὰς 20 νεανίδας, ὧν ὑπὲρ τὰς 10 Φιλιππουπολίτιδες, ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ ἀπεφοίτησαν τῷ 1884—11 ὧν 1 Φιλιππουπολίτις, τῷ 1885—14 ὧν 3 Φιλιππουπολίτιδες, τῷ 1886—12—3, τῷ 1887—11—1, τῷ 1888—9—4, τῷ 1889—7—2, τῷ 1890—10—2, τῷ 1891—15—4, τῷ 1892—16—4 καὶ τῷ 1893—29—οὐδεμία, ἧτοι ἀπεφοίτησαν ἐν ὅλῳ καθ' ὅλην τὴν δεκαετίαν 24 μόνον Βουλγαρίδες Φιλιππουπολίτιδες, ἐν ᾧ ἐκ τῶν τελειοφοίτων τοῦ Ἑλληνικοῦ παρθεναγωγείου κατὰ τὴν αὐτὴν δεκαετίαν ὑπὲρ τὰς 100 ἦσαν Φιλιππουπολίτιδες⁵). Κατὰ δὲ τὴν γενομένην τοῦ πληθυσμοῦ ἀπογράψην τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1885 ἡ πόλις ἠρίθμει 33442 κατοίκους, ὧν 16752 Βούλγαροι, 7144

ἀναλογικὴν βᾶσιν ἐνὸς ψηφοφόρου πρὸς τέσσαρας ἢ πέντε ψυχὰς ἀνῆλθον εἰς 25092 ἢ εἰς 31365, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἐπὶ τοῦ αὐτονουμιακοῦ καθεστώτος κατ' ἔτος ἠξάνετο καὶ δὲν ἠλαττοῦτο.

4) *Ide Pyrn godischen otschet na oblastna realna gymnasia vif Plovdiv za outschebna godina 1881—82, σελ. 56—75 (=Τὰ πεπραγμένα τοῦ πραγματικοῦ γυμνασίου Φιλιππουπόλεως κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1881—82).

5) Δεύκωμα ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ Βουλγ. γυμνασίου τῶν θηλέων Φιλιππουπόλεως, ἔτος 1934, σελ. 115 καὶ ἐξῆς (κατάλογος τελειοφοίτων).

Τούρκοι, 5497 Ἕλληνες, 2168 Ἑβραῖοι, 1061 Ἀρμένιοι καὶ 112 Ἀθίγ-
γανοί. Πρὸς δὲ τούτοις ἐδηλώθησαν 151 Ἴταλοί, 112 Αὐστριακοί, 80 Γάλ-
λοι, 61 Ρῶσοι καὶ 304 ἄλλων ἐθνικοτήτων *).

Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη γενομένη συστηματικὴ διὰ δελτίων ἀπογραφῆ τῶν
κατοίκων Φιλιππουπόλεως. Καὶ ὁ μὲν γενικὸς τῶν κατοίκων ἀριθμὸς ταύτης
εἶναι ἀναμφισβήτητος, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ τῶν Βουλγάρων καὶ ὁ τῶν Ἑλλή-
νων. Διότι, ἐὰν θέλωμεν νὰ εἴμεθα εἰλικρινεῖς δεόν νὰ ἀφαιρέσωμεν ἐκ τοῦ
τῶν Βουλγάρων τοῦλάχιστον τὸ ἓν τρίτον αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἐν αὐτοῖς συμ-
περιελήφθησαν καὶ οἱ Παυλικιᾶνοι ὡς βουλγαρόφωνοι (βουλγαροκαθολικοί),
ἐδηλώθησαν δὲ ἐν τοῖς ἀπογραφικοῖς δελτίοις ὡς Βούλγαροι ὑπὲρ τὰς δύο
χιλιάδας Ἑλλήνων εἴτε ἐνδίδοντες εἰς εἰσηγήσεις Βουλγάρων συγγενῶν εἴτε
νομίζοντες ὅτι προάγουσι βέλτιον τὰ ὕλικά των συμφέροντα, ἐὰν ἐδηλοῦντο
ὡς Βούλγαροι, ἀφοῦ ἡ θρησκεία αὐτῶν παρέμεινεν ἡ αὐτῆ, διότι Ἕλληνες
καὶ Βούλγαροι ἐδηλοῦντο ὡς ὀρθόδοξοι χριστιανοί, τῶν Βουλγάρων μὴ θεω-
ρούντων ἑαυτοὺς ὡς σχισματικούς.

Ὁ καθαρὸς Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τότε κατὰ τοὺς κατ' ἐνορίας κα-
ταλόγους τοὺς ἐν τῇ ἑλληνικῇ μητροπόλει συντεταγμένους ὑπερέβαινε τὰς
ὀκτὼ χιλιάδας, οὐδέποτε δὲ καὶ βραδύτερον κατῆλθε τῶν ἑπτὰ χιλιάδων μέ-
χρι τῆς ἐν ἔτει 1906 καταλύσεως τῆς Ἑλλ. Κοινότητος *). Ὅθεν μετ' ὀλί-

6) *Jirecek—Argyrow*, Ὀδοιπορικὸν κτλ. σελ. 155.

7) Ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ 19ου αἰῶνος ὁ ἰθαγενὴς Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς
τῆς Φιλιππουπόλεως βαθμῶδ' ἐφθινε καὶ μετ' ὅλην τὴν ἐγκατάστασιν ἰδίως ἐπὶ
τοῦ αὐτονομακοῦ καθεστώτος Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν ἄλλοθεν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς
τὸν Βουλγαρικόν, ὅστις ἠξάνετο ἀλματικῶς. Ὅθεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν οὐδέποτε
ἠδυνήθη κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν νὰ ὑπερβῇ τὸν σημειωθέντα. Τοῦτο
δ' ὀφείλετο εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας αἰτίας. Τῶν ἀρρένων ὁ ἀνέκαθεν ἐκπατρι-
σμὸς πρὸς εὐρεσίαν καλλιτέρας τύχης ὄλονεν ἠξάνετο, ἐξ οὗ ἤλαττοῦντο τὰ συνοι-
κεία καὶ ἡ δημιουργία νέων Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, μετὰ δὲ τὴν κατάλειψιν τῆς
Τουρκικῆς κυριαρχίας πολλοὶ ἀποβλέποντες εἰς τὸ ὕλικόν των συμφέρον ἐξεβουλ-
γαρίζοντο, ὅπως καταλάβοι κυβερνητικὰς θέσεις, διότι μόνον Βούλγαροι τὴν
ἐθνικότητα διωρίζοντο εἰς αὐτάς. Πολὺ δὲ συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐκβουλγαρισμὸν
πλείστων οἰκογενειῶν καὶ ἡ ἐπιγαμία τῶν θυγατέρων των ἑλλείψει Ἑλλήνων μετὰ
Βουλγάρων διοικητικῶν ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, οἵτινες προετί-
μων κατ' ἀρχὴν τὰς Ἑλληνίδας τῶν Βουλγαρίδων διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνά-
πτυξιν, τὴν οἰκογενειακὴν ἀνατροφὴν καὶ τοὺς καλοὺς κοινωνικοὺς τρόπους. Ἐκ
τῶν ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν συμμαθητῶν μου, γνησίων Ἑλλήνων, ἐν τῷ δημοτικῇ σχολῇ
τῆς ἁγίας Παρασκευῆς κατὰ τὰ ἔτη 1878 ἕως 1879 τὸ ἡμῖσι καὶ πλέον, ὅπερ διέρ-
ρευσεν ἀπὸ τε τοῦ δημοτικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ σχολείου, ἐξεβουλγαρίσθη κατὰ τὰς
προσωπικὰς μου ἐρεῦνας, ἂ; ἐποίησα μετὰ πολλοῦ διαφέροντος μετὰ τὴν εἰς τὴν
γενέτειράν μου ἐπάνοδον τῷ 1898. Ὡσαύτως ἐκ τῶν φοιτησάντων Φιλιππουπολι-
τῶν εἰς τὰ ἑπτατάξια Ζαρίφεια διδασκαλεῖα τῶν ἀρρένων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1890, ὧν
ἄλλοι μὲν διέρρευσεν ἀπὸ διαφόρων τάξεων, ἄλλοι δὲ καὶ ἐπέθαναν τὸν κύκλον
τῶν μαθημάτων, τὰ εἴκοσι πέντε ἑκατοστὰ ἐξεβουλγαρίσθησαν, ἐν οἷς καὶ δέκα

γους μῆνας οἱ διευθύνοντες τὰ τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος κατιδόντες τὰ ἐν τῇ ἀπογραφῇ γενόμενα ἕνεκα τῆς ἀδραναίας των ἠθέλησαν νὰ δεῖξωσιν εἰς τοὺς συνοίκους Βουλγάρους καὶ τῶν ἔξω κόσμον τὸν πραγματικὸν τῶν Ἑλλήνων ἀριθμὸν καὶ ἀπεφάσισαν ἔχοντες σύμφωνον καὶ τὸν τότε γενικὸν τῆς Ἑλλάδος πρόξενον, ἥκιστα διπλωμάτην, κ. Δοκὸν νὰ ἐφορτάσῃ πανηγυρικῶς τῇ 23ῃ Ἀπριλίου τὴν ὀνομαστικὴν ἐπέτειον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α', ἐορτὴν στολιζόντες δι' ἀνθέων τὰς τε οἰκίας καὶ τὰ καταστήματα αὐτῶν. Γενομένης δὲ πρὸς τοῦτο καταλλήλου κατηχήσεως ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ἀπὸ ἡμερῶν παρ' ἀπάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς οἰκογενεαῖς τὴν παραμονὴν τῆς ἐορτῆς ἀπὸ μεσημβρίας ἤδη πρὸς δευτῆν πάντων ἔκπληξιν εὐρέθη σύμπασα σχεδὸν ἡ πόλις μέχρις αὐτῶν τῶν ἄκρων κεκοσμημένη δι' Ἑλληνικῶν σημαῖων καὶ πλέουσα εἰς τὸ κυανοῦν χροῶμα. Τοῦτο ὑπελήφθη ὑπὸ τῶν συνοίκων Βουλγάρων ὡς πρόκλησις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξῆψε τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν, θεωρούντων τὴν χώραν Βουλγαρικὴν ἕνεκα τῆς ἣν εἶχον πλειοψηφίας. Ὅθεν διοργανωθέντες ἀμέσως ὅμοιοι ζωηρῶν καὶ ἐνθουσιωδῶν νέων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν διδασκάλων καὶ κἀθηγητῶν καὶ τῇ βοήθειᾳ τῆς ἀστυνομίας περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς ἐν πατριωτικοῖς ἄσμασι καὶ ἰαχαῖς καὶ κατεβίβαζον ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἀγορᾶς τοὺς στεφάνους καὶ τὰς σημαίας, ἃς κατεξέσχίζον καὶ κατεπάτουν. Οἱ Ἕλληνες ἐθεῶντο ψυχραίμως τὰ γινόμενα καὶ πολλοὶ πρὸς πρόληψιν συγκρούσεων μόνον ἔσπευσαν νὰ καταβιβάσωσι τὰς σημαίας ἀπὸ τῶν οἰκιῶν των, ὀλίγοι δὲ κατὰ τὰς καθαρὰς Ἑλληνικὰς συνοικίας ἐκ φιλοτιμίας κινούμενοι διεφύλαξαν αὐτὰς μέχρι νυκτός*). Ἡ ἐκδηλωθεῖσα ὁμῶς αὕτη ζωτικότης τοῦ ἐν τῇ πόλει Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἔσχε τὸν ἀντίκτυπὸν τῆς, διότι ἐπετάχυνε τὸν λανθάνοντα ὄργανισμὸν τῶν Βουλγάρων πατριωτῶν πρὸς ἔνωσιν τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Βουλγαρίας.

§ 5) Διὰ τῆς ἀναιμάκτου τῆς ἐθνοφυλακῆς ἐπαναστάσεως τῇ 6)18 Σεπτεμβρίου τοῦ 1885 τὸ καθεστὼς τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας κατελύθη καὶ

ἀξιωματικοὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ, τελειόφοιτοι οἱ πλείστοι, ὧν οἱ ἐπιξήσαντες νῦν εἶναι ἀπόστρατοι συνταγματάρχαι. Δὲν προσθέτω τι περὶ τῶν θηλέων τῶν τελειοφοίτων τῶν Ζαριφειῶν. Ἐκ τούτου δύναται τις νὰ συμπεράνῃ περὶ τοῦ ἐπακολουθήσαντος ἐκβουλγαρισμοῦ τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη μέχρι τοῦ 1906 καὶ τῆς ἐντάσεως αὐτοῦ ἀπὸ τότε μέχρι νῦν. Τῷ 1882 ἐκ τῶν 30 χιλ. κατοίκων περὶ τὰς 8 χιλ. ἦσαν Ἕλληνες, οἱ δὲ λοιποὶ Βούλγαιοι, Τούρκοι, Ἀρμένιοι, Ἑβραῖοι, Παυλικιᾶνοι καὶ ὀλίγοι Εὐρωπαῖοι. *Μαρκοπούλου Μ.* Στοιχειώδης γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, σελ. 9, ἔτος 1883.

8) Μεταξὺ τούτων μνημονευτέα ἡ ἐνθουσιώδης κυρία Μαρία Ζωιάδοι, δικηγόρου, ἣς ἰσαμένη παρὰ τῇ θύρῃ τῆς οἰκίας τῆς μετὰ τὸ ρεβόλβερον εἰς τὰς χεῖρας δὲν ἐπέτρεψεν τὸν κατοβίβασμὸν τῆς σημαίας τῆς. Ἴδε ἐφημ. *Φιλιππούπολις*, ἔτος XII, 27 Ἀπριλ. 1885, ἀρ. 673, σελ. α—β. Ἐπιθέσεις καὶ βιαιοπραγίαι Βουλγάρων κατὰ τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπόλεως κατὰ τὰς 22—23 Ἀπριλ. 1885.

ἡ ὑπὸ τὸν Στρούσκη σχηματισθεῖσα προσωρινὴ κυβέρονσις ἐκήρυξε τὴν ἔνωσιν τῆς ἐπαρχίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας. Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργ διὰ διατάγματος ἀπὸ 9)21 Σεπτεμβρίου ἀνεγνώρισε τὴν ἔνωσιν καὶ ὠνόμασεν ἑαυτὸν ἡγεμόνα καὶ τῆς νοτίας Βουλγαρίας, ὡς ἐκλήθη ἡ ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Ἡ ὑψηλὴ Πύλη καίπερ διαμαρτυρηθεῖσα διὰ τὸ πραξικόπημα δὲν ἐπενέβη στρατιωτικῶς πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἐπέτρεψε δὲ εἰς τὸν ἡγεμόνα νὰ περιέλθῃ τὴν νέαν ἐπαρχίαν, ὅπου ἐγένετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ δεκτὸς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἐπακολούθημα τῆς κηρυχθείσης ἐνώσεως ἦτο ὁ Σερβοβουλγαρικὸς πόλεμος, οὗ μετέσχε καὶ ἡ ἔθνοφρουρὰ τῆς τέως ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τῇ ἀδείᾳ τῆς Τουρκίας. Ἡ διευθέτησις τοῦ ζητήματος ἀνετέθη μετὰ τὸν πόλεμον ὑπὸ τῆς ἐπικυριάρχου δυνάμεως εἰς τὰς μεγάλας δυνάμεις, ὧν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ προθύμως ἤθελον ἐπιδοκιμάσει τὴν ἔνωσιν τῶν δύο χωρῶν, ἐὰν ἡ Ρωσία ἔνεκα μίσους πρὸς τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον μὴ ἀντετάσσετο εἰς τοῦτο. Ἡ ἐπακολούθησασα τῇ 25)5 Ἀπριλίου τοῦ 1886 Τουρκοβουλγαρικὴ συνθήκη ἀνεγνώριζε τὸν Ἀλέξανδρον ὡς γενικὸν διοικητὴν τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐπὶ πενταετίαν ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος καὶ ἐκδιωχθέντος κατὰ τὸ πραξικόπημα Κρέστοβιτς, τοῦ ὄργανικοῦ χάριτος τῆς ἐπαρχίας μέλλοντος ἀναθεωρηθῆναι ὑπὸ Τουρκοβουλγαρικῆς ἐπιτροπείας. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀναθεωρήσεως τούτου ἡ ἐν Σόφια συνελθούσα τῇ 2)14 Ἰουνίου τῶν Βουλγάρων ἔθνοσυνέλευσις ἐπεκύρωσε τὴν ἔνωσιν. Ἐἶτα ἐπηκολούθησεν ἡ παραίτησις τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου πρὸς ἐξίλεωσιν τῆς Ρωσίας καὶ εἰ καὶ μήτε ἡ Πύλη μήτε αἱ συνυπογράψασαι τὴν Βερολίνιον συνθήκην δυνάμεις ἀνεγνώρισαν κατὰ τύπους τὴν ἔνωσιν, αὕτη κατ' οὐσίαν ἐγένετο, διότι τὸ τε Βουλγαρικὸν σύνταγμα καὶ οἱ Βουλγαρικοὶ νόμοι ἐφηροδόθησαν ἐν τῇ Ρωμυλίᾳ, ἧτις ἀπετέλεσαν ἕκτοτε μέρος τῆς Βουλγαρίας. Τῷ 1886 ὁ νέος ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Φερδινάνδος ἀνεγνωρίσθη ταυτοχρόνως ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ διοικητῆς τῆς Ρωμυλίας. Διὰ δὲ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Βουλγαρίας εἰς ἀνεξάρτητον βασιλείον τῇ 24)5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1908 κατελύθη ὄλοσχερῶς καὶ ἡ προσωνομία τῆς ἐπαρχίας ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.

Ἡ ἔνωσις τῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας μετέβαλεν ἄρδην τὴν φυσιογνωμίαν τῆς Φιλιππουπόλεως, ἧτις ἀποβαλοῦσα τὰ πρωτεῖα ἐγένετο ἐπαρχιακὴ πόλις πλείστων τῶν ἐπισήμων αὐτῆς Βουλγάρων κατοίκων ἐγκαταστάτων εἰς τὴν Σόφιαν. Παρέμεινεν ὅμως ἕκτοτε ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πρωτεύουσαν πόλις τῆς Βουλγαρίας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν καὶ τὸν ἐθνικὸν τῶν Βουλγάρων ὄργανισμὸν ἀξανανομένη ὁσημέραι, ἐξωραϊζομένη καὶ ἐκβουλγαριζομένη. Ὅσον δὲ ἡ κατάλυσις τοῦ αὐτονομιακοῦ καθεστώτος τῆς Ρωμυλίας ἦτο ὀφέλιμος ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως εἰς τὸ πλειοψηφοῦν ἐν τῇ χώρᾳ Βουλγαρικὸν στοιχεῖον, καίπερ ὕλικῶς ζημιωθὲν τότε, τοσοῦτον ἐπιζημία ἦτο εἰς τὰς ἄλλας τῆς χώρας μειονοψηφίας καὶ δὴ εἰς τὴν

Ἑλληνικὴν, ἥτις βαρῶς ἔφερε τὴν ἀπώλειαν τῶν κατὰ τὴν Βερολίνοιον συνθήκην προνομίων. Ἐκτοτε δὲ ὕπουλος ἢ φανερός πόλεμος ἤρξατο πλέον ἐνεργούμενος ὑπὸ τῆς Βουλγαρικῆς κυβερνήσεως πρὸς ἐκβουλαρισμὸν ἢ ἐκπατρισμὸν τῶν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ Ἑλλήνων¹⁾. «Τὰ ἀλλεπάλληλα ὅμως τολμήματα τῶν Βουλγάρων πρὸς κατάληψιν διαφόρων κοινοτικῶν περιοριστῶν καὶ αἱ συχναὶ αὐτῶν ἀπόπειραι πρὸς ἐπιβουλήν ἐναντίον τῆς ἐθνικῆς ἐκπαίδευσως ἀντὶ νὰ ἐμβάλλωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς ἀθυμίαν καὶ ἀτονίαν, τοῦναντίον ἐνίσχυσον τὸ θάρρος αὐτῶν. Ἐν μέσῳ ὀλιγίστων εὐτυχῶς μικροψύχων, παραδιδομένων εἰς εἶδος τι πολιτικοῦ σκεπτικισμοῦ ἢ μεγάλη πλειονότης δὲν ἀπέβαλε τὴν πίστιν πρὸς τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους²⁾ τοῦναντίον δὲ ὑπελάμβανεν ὑπέρτατον καθῆκον ἐθνικὸν ν' ἀντέχεται ἰσχυρῶς τοῦ ἔθνισμοῦ τῆς³⁾» Ἐκτραγέντος δὲ τοῦ μεγάλου ἀνθελληνικοῦ κινήματος ἐν ἀπάσῃ τῇ Βουλγαρικῇ ἡγεμονίᾳ τῇ 6)19 Αὐγούστου τοῦ 1906 πρὸς ἐκδίκησιν διὰ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ σάφωσιν τῶν Βουλγαρικῶν κομιτάτων ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπὲρ τῆς ἀμύνης τῆς χώρας διοργανώσεως ἡ Βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἐνδίδουσα εἰς τὴν ἐπιθυμίαν δῆθεν τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους κατήγγησε σιωπηλῶς τὰς ἐν τῷ κράτει τῆς ὑφισταμένης κοινότητος καὶ κατέσχε τοὺς ναοὺς, τὰ σχολεῖα καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν. Οὕτω δὲ ἔκτοτε ἠνάγκασε τοὺς Ἕλληνας, ὑπηκόους τῶν εἰς ἀθρόον ἐκπατρισμὸν ἀπὸ τοῦ γενεθλίου ἐδάφους, ὅπερ ἀπὸ δύο χιλιάδων καὶ πλέον ἔτων κατόκουν, ἕξ οὗ καὶ ὁ τῆς Φιλιππουπόλεως Ἑλληνισμὸς ἔξε μηδενίσθη⁴⁾.

§ 5 1) Κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ ἔτους 1893 ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Φιλιππουπόλεως παρουσιάζεται ἔτι πλέον ἠλιτωμένος ἀξιομένου τοῦ Βουλγαρικοῦ. Οὕτω ἐκ τῶν ἀπογραφέντων 36033 Φιλιππουπολιτῶν μητρικὴν γλῶσσαν εἶχον Βουλγαρικὴν 20834, Τουρκικὴν 6149, Ἑλληνικὴν 3906, Ἑβραϊκὴν 2696, Ἀθιγγανικὴν 161, Γαλλικὴν 75, Γερμανικὴν 261, Ρωσικὴν 31, καὶ διαφόροι 1392, ἕξ δὲ 969 τὴν Ἀρμενικὴν καθ' ὅλον τὸν νομόν. *Jirecek—Argyrow*, αὐτόθι, σελ. 155 σημ. 33. Προφανῶς πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων χάριν τοῦ νομιζομένου ὑπ' αὐτῶν ὑλικοῦ συμφέροντος ἐδήλωσαν ἐν τοῖς ἀπογραφικοῖς δελτίοις ὡς μητρικὴν τῶν γλῶσσων τὴν Βουλγαρικὴν. Κατὰ τὴν δημοτικὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896 κάτοικοι ἠριθμήθησαν 41300. Ἴδε V. Küntschew, *Ottoschestvena Geographia*, Plovdiv, ἔτος 1897, σελ. 170—171.

2) Π. Καρολίδου, ἔνθα ἀνωτ. ἔτ. 1903, σελ. 54.

3) Κατὰ τὰς στατιστικὰς πληροφορίας τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως ἐπὶ τῇ βίσει ἀπογραφῆς κατ' ἐνορίας τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν ἱερέων τῶν ἐν Φιλιππουπόλει τῇ 16ῃ Ἰουλίου 1906 (ἡμέρα τοῦ ἀνθελληνικοῦ κινήματος) Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἀναμνησθήτητοι 1014. Ἐκ τούτου τῇ 11ῃ Μαΐου τοῦ 1910 παρέμειναν ἀκόμη 354 ἐκπατρισθεισῶν ἐν τῷ μεταξὺ 657. Μετὰ δὲ τὴν περὶ ἀνταλλαγῆς τῆς συνθήκης ἐφαρμογὴν 1925 αἱ ἐναπομείναναι οἰκογένειαι ἐν αἷς καὶ αἱ τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων κατῆλθον εἰς ἑκατοντάδα καὶ πλέον.

Η ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ (1906)

Ἀντινομίαι ἐν συνταγματικῷ κράτει καὶ βανδαλισμοὶ ἐν τῷ XX^ῳ αἰῶνι

§ 1) Τὸ κεφάλαιον τοῦτο μετὰ τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἔκτεθειμένα ὅλως θὰ ἐπερίττειεν, ἐὰν μὴ μετὰ πάροδον εικοσαετίας ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς κοινότητος Φιλιππουπόλεως ἐλησημονεῖτο ὑπὸ τῶν πλείστων Βουλγάρων ἢ ὑπαρξίς αὐτῆς, αἱ δὲ γινόμεναι τῇ 16ῃ Ἰουλίου τοῦ 1906 βιοπραγίαι καὶ βανδαλισμοὶ κατὰ τὴν κοινότητα καὶ τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν ἐξαποκρινόμενοι μικραὶ τινες ἐσωτερικαὶ ἐν τῷ Βουλγαρικῷ κράτει *ἀνωμαλίας*. Οἱ Βούλγαροι ἔντιμοι Φιλιππουπολιταὶ κ. Κωνστ. Χατζῆ Κάλτσεφ, μητρόθεν Ἑλληνας, τραπεζίτης καὶ πρώην βουλευτῆς, ὁ κ. Ὁμ. προέκωφ πρόεδρος τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ ἐπιμελητηρίου καὶ ὁ κ. Βασ. Ἰβανῶφ ἔμπορος, ἀμφοτέρωθεν ἐκ Κοπριφιστίτης, παιδιόθεν δὲ ἐγκαθεσταμένοι ἐν τῇ πόλει, οὓς παρουσίασαν οἱ δικηγόροι τοῦ δήμου τῆς Πλόβδηφ ὡς μάρτυρας ἕνεκα τῶν πρᾶξεων τῶν ὑπὲρ τῶν Βουλγαρικῶν δικαίων ἐνώπιον τῆς ἐν Σόφια ἐδρευούσης μεικτῆς ὑποεπιτροπείας

§ 1. 1) Ὁ Χατζῆ Κάλτσεφ (Χατζῆ Κάλτσιο) πατήρ, περιώνυμος τραπεζίτης ἐν τῇ πόλει καὶ τοῖς περιχώροις ἐπὶ πλούτῳ καὶ φειδωλῆ καταλιπὼν μεγάλην περιουσίαν μετὰ θάνατον εἰς τοὺς πέντε υἱοὺς του, οὓς ὡς φιλόστοργος πατήρ καλῶς ἐξεπαίδευσεν, ἔγημε τρεῖς γυναῖκας, ἀπάσας Ἑλληνίδας, ἐπομένως οἰκογενειακὴν γλῶσσαν εἶχε τὴν Ἑλληνικὴν. Ἡ πρώτη ἦτο ἀνεψία τοῦ ἱερομονάχου ἀρχιμανδρίτου Νικοδήμου, διδασκάλου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κεντρικῇ Σχολῇ καὶ εἰτα ἡγουμένου τῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς ἁγίων Ἀναργύρων, μεγάλου δ' εὐεργέτου τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος, ἡ δευτέρα ἀδελφὴ τῶν Ἑλλήνων μεγαλεμπόρων Χατζῆ Ἀντώνου καὶ ἡ τρίτη ἀδελφὴ τῆς κυρίας Χατζῆ Βασιλείου παντοπώλου, πενθερᾶς τοῦ Ἑλλήνου μεγαλοκτηματίου Δημ. Κοντοδήμου. Εἰς τὰς τραπεζιτικὰς του ἐργασίας ὑπεστηρίχθη κατὰ τοὺς εἰδότας πολὺ ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Νικοδήμου, ὅστις κατέθετε παρ' αὐτῆς μέχρι τοῦ θανάτου του τὰς οἰκονομίας του. Ἐν τῇ αὐτογράφῳ διαθήκῃ τοῦ Νικοδήμου ἀπὸ τοῦ 1852 εὐρεθείη ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μιχαὴλ Βέϋ Γκιουμουσεργεδάν, ἐνὸς τῶν ἐκτελεστῶν τῆς ἀναγινώσκου. «Εἶναι δύο ὁμολογίαι τοῦ Χατζῆ—Κάλτσιο, χιλιάδες ὀκτώ καὶ πεντακάσια ἀπὸ 1848 ἕως 1851, Νοεμβρίου 15. Θεωρώντας τὸν λογαριασμὸν ὅλης τῆς δοσοληψίας, ὅπου εἶχομεν ἀναμεταξύ μας, *τριάντα παρελθόντων χρόνων*, ἔμειναν γὰ μοι δίδρη μὲ κεφάλαιον καὶ τόκον τῶν δύο αὐτῶν ὁμολογιῶν του (καὶ τῆς ἄλλης δοσοληψίας) ἀκόμη ἕνδεκα χιλιάδας καὶ ὀκτακάσια πέντε γρόσια, δηλ. λέγω 11 805 ἕως τῇ 15ῃ Νοεμβρίου τοῦ 1852 ἔτους». Ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Κωνστ. Χατζῆ — Κάλτσεφ, τελειόφοιτος τοῦ ἐν Κωνσταντινὸπόλει Ἀμερικανικοῦ Ροβερτίου κολλεγίου, πολὺγλωσσος καὶ πολυμαθῆς, ἐπηύξησε τὴν πατρικὴν κληρονομίαν διὰ τῶν τραπεζιτικῶν του ἐργασιῶν. Ἴδε αὐτόγραφον διαθήκην Νικοδήμου ἐν τῷ Ἀρχεῖφ τοῦ Θεακ. λαογρ. Θεσσαροῦ, ἔτος 1939, σελ. 96, ἀρ. ἐγγράφου 51.

πρὸς ἐκδίκασιν τῶν διαφορῶν μεταξύ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Βουλγαρικῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν κτηματικὴν τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος περιουσίαν, ἐτόλμησαν ἐρωτώμενοι ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου νὰ εἴπωσι πράγματα, μὴ τιμῶντα τὴν εἰλικρίνειαν αὐτῶν καὶ ἰταμῶς προσπταίνοντα εἰς τὴν ἀλήθειαν. Οὕτω δὲ μὲν πολιτευόμενος κ. Χατζῆ Κάλτσαφ, ὅστις ἐν τέλει τῶν μαρτυρικῶν του καταθέσεων ἀπηρτίθησε πάντας τοὺς τίτλους του καὶ τὰ ἀξιώματα, ἅπερ ἔσχεν ἐν τῷ βίῳ του μετὰ τῶν παρασῆμων, οὐ μόνον ἠγνόησε τὴν ὑπαρξίν τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος, ἀλλ' ἠρνήθη καὶ αὐτὸ τὸ γενόμενον ἀνθελληνικὸν συλλαλητήριον, ὃ δὲ κ. Β. Ἰβανῶφ, ὅστις διεκράτει ἐν τῇ μνήμῃ του ἀνεξιτήλως διαφορῶν λεπτομερείας διαλόγου διαμειφθέντος ἐνώπιόν του δεκαετοῦς παιδὸς ἔτι ὄντος, μεταξύ τοῦ Ἑλληνος ἱερέως οἰκονόμου Παπᾶ Γεωργίου καὶ τοῦ Βουλγάρου γυναικαδέλφου του, οὐδαμῶς ἐνεθυμείτο τὰς γενομένας καταστροφὰς τοῦ 1906, προσθεὶς ὅτι ἀπουσίαζε τῆς πόλεως κατ' αὐτάς, ἐπαυελθῶν δὲ ἤκουσε νὰ γίνεται λόγος ὑπὸ τινῶν περὶ ἀσημάντου τινὸς ἀνωμαλίας, ὃ δὲ τρίτος κ. Ὀμπρεϊκῶφ, ὅστις περιέγραψε κατὰ τὴν ἀντίληψίν του τὴν τῆς Φιλιππουπόλεως φυσιογνωμίαν ὅλων Βουλγαρικῶν κατὰ τὸ ἔτος 1873, ὅποτε ἦλθεν ἐκ τῆς κόμης του εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἀπηρτίθησε τὰ εἰκοσιν ἑπτὰ κτίρια (ἐργαστήρια καὶ πρατήρια ἐν τῇ ἀγορᾷ), ἅτινα ἐκέκτητο τότε ὁ ὁμοεθνὴς του Χατζῆ Γιώκας Παύλωφ, δὲν ἐνεθυμείτο τὰ συμβάντα τῆς 16ης Ἰουλίου τοῦ 1906 οὐδὲ τὸν ὄλεθρον τοῦ πλείστου τοῦ ἐμπορικοῦ τῆς πόλεως κόσμου, εἰς ὃν καὶ αὐτὸς ἀνήκεν. Αὐτόπτης μάρτυς τῶν θλιβερῶν ἐκείνων συμβάντων, ἅπερ παρηκολούθησα ἐπὶ τόπου ἀδεῶς ὡς ξένος, διότι ἔτυχε νὰ παρευρίσκωμαι ἐν τῇ γενετείῳ μου μετὰ τριετῆ ἀπουσίαν ἐξ αὐτῆς καὶ συλλέξας ὅσας ἠδυνήθην ἀκριβεῖς εἰδήσεις παρὰ τῶν παθόντων ἀφηγοῦμαι αὐτὰ ξηρῶς ἐνταῦθα.

§ 2) Ἡ πλουσία καὶ ἀνθηρὰ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος κοινότης Φιλιππουπόλεως, δι' ἣν τὸ Βουλγαρικὸν κράτος ἠδύνατο νὰ ὑπερηφανεύηται καὶ καυχᾶται δεικνύον αὐτὴν εἰς τοὺς ξένους ὡς ἀρίθλον τεκμήριον τῆς νομιμοφροσύνης καὶ τῆς ἀνοχῆς του ἀπέναντι τῶν ἐν αὐτῷ ἐθνικῶν μειονοφυγιῶν, κατεστράφη καταλυθεῖσα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, τῇ 16ῃ Ἰουλίου τοῦ 1906 παραμονῇ τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑορτῆς τῆς μεγαλομάρτυρος ἁγίας Μαρίνης, ὅποτε ἔμελλε νὰ ἑορτάσῃ πανηγυρικῶς ὁ φερώνυμος μητροπολιτικὸς τῆς ἁγίας ναός. Ἀπὸ ἡμερῶν ἤδη διεθουλεῖτο ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην προέκειτο νὰ συγκροτηθῇ ἐν τῇ κεντρικῇ τῆς πόλεως πλατείᾳ τοῦ Τζουμαγιᾶ συλλαλητήριον (meeting) ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας, μεθ' ὃ θὰ ἠκολούθουν βιοπραγαίαι κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Βουλγαρομακεδόνων καὶ καταλήψεως Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐνεκα τῶν διαδόσεων τούτων ὁ τότε ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνος ἀρχιεπισκόπου Φωτίου, ἀπουσιάζοντος ἐπ' ἀδείᾳ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀρχιμανδρίτης Φώτιος Μανιάτης, ὡς θρησκευτικὸς τῆς κοινότητος ἡγέτης καὶ ὁ ἱατρὸς Σωτήριος Ἀντωνιάδης, ὡς

πρόεδρος τῆς ἐφοροδημογεροντίας ἐπεσκέψαντο τὸν νομάρχην κ. Μανώλωφ καὶ ἀνακοίνωσαντες αὐτῷ τὰ διαθρούμενα ἐξητήσαντο τὴν προστασίαν τῆς σεβαστῆς κυβερνήσεως κατὰ πάσης ἐνδεχομένης ὑπὸ ταραξίων προσβολῆς κατὰ τῆς νομιμόφρονος Ἑλληνικῆς μειονοψηφίας. Ὁ νομάρχης καθησούχασεν αὐτοὺς βεβαιώσας ὅτι θὰ λάβῃ πάντα τὰ προσήκοντα μέτρα, ὅπως ἡ τάξις μὴ διασαλευθῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ συλλαλητηρίου, οὗ τὴν συγκρότησιν ἐπιτροπομένην ὑπὸ τοῦ συντάγματος τῆς χώρας δὲν ἠδύνατο νὰ κωλύσῃ. Ἡ ἀπροσδόκητος ὁμως αὐτοῦ ἐπ' ἀδεία ἀναχώρησις ἐκ τῆς πόλεως τρεῖς ἡμέρας πρὸ τοῦ συλλαλητηρίου εἰς μεγάλους φόβους ἀνέβαλε τοὺς Ἑλληνας Φιλιππουπολίτας ἀρξαμένους νὰ ὑποπτεύωσιν ὅτι ἐν γνώσει ἢ καὶ τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς κυβερνήσεως ἐτεκταίνεται τι κακὸν κατ' αὐτῶν καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ποιήσαντες ἀπὸ τῆς προτεραιᾶς τὰς προμηθειᾶς τῶν δὲν ἐξῆλθον τῶν οἰκιῶν τῶν. Καὶ ὄντως οἱ φόβοι αὐτῶν δὲν ἦσαν ἀβάσιμοι. Τὴν προτεραιάν τῆς ἡμέρας τοῦ συλλαλητηρίου, εἰς δ' ἀπὸ ἡμερῶν αἱ Βουλγαρικαὶ τῆς πόλεως ἐφημερίδες προσεκάλουν πάντας τοὺς Βουλγάρους Φιλιππουπολίτας νὰ προσέλθωσιν ὅπως διαμαρτυρηθῶσι κατὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Βουλγάρων γινομένων βιοπραγιῶν, συμμορία ἐκ τριακοσίων περίπου προσώπων, ὠργανωμένη ὑπὸ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν Βουλγαρομακεδόνης Νικ. Γενάδιεφ καὶ ἀντικαταστάτου τοῦ πρωθυπουργοῦ Π. Πετκόφ, ἀπουσιάζοντος ἐν Βιέννῃ, ἀφίκετο ἐκ Σόφιας εἰς τὴν Φιλιππούπολιν καὶ κατέκλυσε ἐπιδεικτικῶς τὰ κέντρα αὐτῆς. Τῇ ὑστεραίᾳ ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ἀπὸ τῆς αὐγῆς ἤδη καταλαμβάνεται ὑπὸ τινῶν Βουλγάρων ὁ ἐν τῷ προαστείῳ Μαρασίφ ναὸς τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους καὶ ἐκδιώκεται ὁ ἱερεὺς μετὰ τοῦ νεωκόρου. Τοῦτου γνωσθέντος δὲν ἐλειτούργησαν οἱ λοιποὶ Ἑλληνικοὶ ναοὶ κατὰ προειλημμένην ἀπόφασιν τῆς ἐφοροδημογεροντίας πρὸς πρόληψιν συγκρούσεων ἐν αὐτοῖς. Μετὰ τὸ συλλαλητήριον συγκροτηθὲν περὶ τὴν ἐνάτην π.μ. ὥραν, ἐν ᾧ ὁ ρήτωρ ἐξεφώνησε τὸν ἀνθελληνικὸν του λόγον, ἡ προειρημένη συμμορία, βαίνουσα ἐπὶ διαγεγραμμένον ἐκ τῶν προτέρων σχεδίου, εὐθὺς ἤρξατο τοῦ ἀνθελληνικοῦ τῆς ἔργου.

Ἀκολουθουμένη ὑπὸ πολλῶν ραβδοφόρων ἀγυιοπαίδων καὶ τινῶν τῆς κατωτάτης ὑποστάθμης Φιλιππουπολιτῶν, διότι οἱ γνήσιοι ἐπίτιμοι Φιλιππουπολίται Βούλγαροι—καὶ ταῦτα πρὸς τιμὴν των—οὐ μόνον δὲν μείεσχον τοῦ συλλαλητηρίου, ἀλλὰ καὶ μετ' ἄλλους ἐπέκρινον τὰ λυπηρὰ γεγονότα, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ παρὰ τῇ προμνημονευθείσῃ πλατείας κειμένου Ἑλληνικοῦ καφενεῖου Καραμάνου καὶ θραύει πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ἐπιπλα τρομοκρατήσασα τοὺς θαμῶνάς του, ἐκείθεν δὲ ἐν ἰαχαῖς, ὄρουγαῖς καὶ ὠδαῖς χωροῦσα διὰ τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ Ἠγεμόνος Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν λεηλατεῖ καὶ καταστρέφει τὸ κέντρον τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων «Ὁμόνοια». Ἐἶτα συγκεντρωθεῖσα διευθύνεται κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς μητροπόλεως καὶ ἄλλοι μὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Μα-

ρίνης, ὃν καταλαβόντες κρουομένου τοῦ κώδωνος σχίζουσι τὰ ἐκκλησιαστικά βιβλία καὶ καιοῦσιν ἐν τῇ αὐλῇ, ἄλλοι δὲ παραβιάζοντες τὸ παρακείμενον ἀρχιερατικὸν μέγαρον λεηλατοῦσιν αὐτό, καταστρέφουσι τὰ ἐν αὐτῷ γραφεῖα τῆς κοινότητος καὶ διασκορπίζουσι τὴν μεγάλην τοῦ μητροπολίτου βιβλιοθήκην, κακοποιοῦσι δὲ οἰκτρῶς τὸν ἀρχιερατικὸν ἐπίτροπον ἀρχιμανδρίτην κ. Φώτιον ¹⁾, ὃν καταρτίσαντες λακτίζουσι καὶ πατοῦσι καὶ σχίζουσι τὰ ἱμάτια του καὶ θὰ ἐφόνεον ἀναμφιβόλως ῥίπτοντες ἐκ τοῦ παραθύρου, ἂν μὴ ἔσφξεν αὐτὸν Στενιμαχίτης τις Βούλγαρος, υἱὸς ἱερέως, ὅστις καὶ μετεκόμισεν αὐτὸν βοηθούμενος ὑπὸ ἀστυφύλακος ἀναίσθητον ἐκ τῶν πληγῶν ἐφ' ἀμάξης εἰς τὸ νοσοκομεῖον τῶν καθολικῶν, ὅπου ἐνοσηλεύθη ἐπὶ μῆνας καὶ πλέον διατρέξας τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν ἐνεφανίσθη ὁ φρούραρχος τῆς πόλεως μετὰ στρατιωτῶν καὶ χωροφυλάκων καὶ ἐπιστεῦθη πρὸς στιγμήν ὅτι ἐλήφθη διαταγὴ ἐκ Σόφιας, ὅπως ἐπιβληθῆ ἡ τάξις. Δυστυχῶς ὅμως ὁ μὲν φρούραρχος ἐθεῶτο ἀπαθῆς τὰ γενόμενα, οἱ δὲ χωροφύλακες ἐβόηθουν τοὺς διαδηλωτὰς εἰς τὸ ἔργον των, ὅπερ παρεθάρρυνεν αὐτοὺς ἔτι πλέον. Καταληφθέντος δὲ καὶ τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ νηπιαγωγείου, ὑφ' ὃ ἦσαν τὰ γραφεῖα τῶν συλλόγων «Ἀναγεννήσεως» καὶ «Ἰσχύος», ἅτινα ὡσαύτως ἐληλατήθησαν καὶ κατεστράφησαν, ἡ συμμορία διηρέθη εἰς τμήματα ἅτινα ἔλαβον διαφόρους διευθύνσεις. Καὶ ἄλλοι μὲν ἀνῆλθον εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ κατέλαβον κρουομένων τῶν κωδῶνων τοὺς ναοὺς τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τὸ νηπιαγωγεῖον τοῦ συλλόγου «Εὐδρυδίκης», τὸ Ἑλληνικὸν παρθενιαγωγεῖον καὶ ἀμφότερα τὰ ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβατῶν κείμενα οἰκοτροφεία τῶν ἀρρένων καὶ τῶν θηλέων τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων, ὧν τὰ ἔπιπλα, κλίνας, σκεύη, βιβλία, μουσικὰ ὄργανα, ὅσα δὲν ὑπεξηρέθησαν ὑπὸ τῶν ἀγυιοπαίδων, ἐρρίφθησαν ἀπὸ τῶν παραθύρων ὑπὸ τῶν μαινομένων συμμοριτῶν κάτω ἀπὸ τοῦ λόφου, ἄλλοι δὲ ἔδραμον πρὸς τὴν συνοικίαν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, κατέλαβον τὸ κατάστημα τοῦ συλλόγου «Ὁσφέως», ὅπου ἦτο καὶ τὸ συσσίτιον τῶν ἀπόρων παιδῶν, καταστρέφοντες τὰ ἐν αὐτῷ, τὴν σταυροπηγιακὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τὸ νεόκτιστον καλλιπρεπὲς μέγαρον τῆς σχολῆς Μαρασλῆ, οὗ κατετεμάχισαν τὴν ἐνεπίγραφον κτιτορικὴν πλάκα, κατέθραυσαν τὰ ἐργαλεῖα καὶ ὄργανα τοῦ ἐργαστηρίου τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας καὶ κατέστρεψαν τὰ ἀρχεῖα καὶ τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην ἀρπάζοντες, κατασχίζοντες καὶ ῥίπτοντες ἀπὸ τῶν παραθύρων τὰ βιβλία αὐτῆς. Περὶ τὴν μεσημβριάν ἦσαν ἤδη πάντα τὰ κοινο-

§ 2. 1) Ὁ ἀρχιμανδρίτης Φώτιος (Δημ. Μανιάτης) ἀνεψιὸς ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ ἁγίου Φιλιππουπόλεως εἶναι ὁ ἀνελθὼν εἰς τὸν Θρόνον τοῦ οἴκου. Πατριαρχεῖον Φώτιος Β'ος ἀπὸ Δέρκων. Ἐσκοῦδασεν ἐν τοῖς Ζαριφείοις διδασκαλείοις, ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀριστεύσας καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου. Ἀπέθανεν ὡς πατριάρχης τῷ 193.

τικά ἰδρύματα κατελημμένα καὶ λεηλατημένα καταστραφέντων συγχρόνως καὶ τῶν τυπογραφείων τῶν δύο Ἑλληνικῶν τῆς πόλεως ἑφημερίδων «Φιλιππούπολις» καὶ «Εἰδήσεις τοῦ Αἴμου».

§ 3) Ἀμέσως δ' εἶτα ἤρξατο ἡ καταστροφή καὶ ἡ λεηλασία τῶν Ἑλληνικῶν καταστημάτων ἀδιακρίτως τῆς ὑπηκοότητος τῶν ἰδιοκτητῶν αὐτῶν. Ἡ συμμορία, ἥτις ἐν τῷ μεταξὺ ἠϋξήθη διὰ τῆς συρροῆς πολλῶν κακοποιῶν τῆς πόλεως στοιχείων ὀσφρανθέντων κέρροβο (κέρδος ἀθέμιτον, πλατισικολόγημα), διεσκορπίσθη καθ' ὁμίλους ἀνὰ τὰς διαφόρους τῆς πόλεως συνοικίας καὶ τὴν ἀγορὰν κραυγάζουσα *κἀτω οἱ Ἕλληνες* (dolou ghürtsite). Διὰ μοχλῶν καὶ σιδηρῶν ἐργαλείων παραβιάζονται αἱ θύραι τῶν καταστημάτων καὶ θραύονται, σπίζονται, ἀνατρέπονται, καταπατοῦνται καὶ καταστρέφονται τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἀνοίγονται αἱ στρόφιγγες τῶν βυτίων, τῶν κάδων, καὶ τῶν δοχείων τῶν οἴνων καὶ τῶν ἑλαίων καὶ διαβρέχονται διὰ πετρελαίου τὰ ἀποικιακά. Ἡ αὐτὴ τύχη ἀνέμενε ἀναμφιβόλως καὶ τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοικουμένας οἰκίας ἐὰν μὴ ἀπροσδόκητον γεγονός ἔθετε κατὰ διαταγὴν ἐκ Σοφίας τέμμα εἰς τοὺς βανδαλισμούς. Ὁμιλός τις διατρέχων τὴν ὑπὸ τὸν λόφον Μουσαῖον συνοικίαν περὶ τὴν 3 μ. μ. ὥραν διῆλθε πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ ἐκ Ἡλείου Μαλιάδου ἐργολάβου καὶ σταθεὶς πρὸ αὐτῆς ἐκραύγαζε καὶ ὕβριζε τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Μαλιάδης νομίσας ὅτι πρόκειται νὰ παραβιάσῃ τὸ ἄσυλόν του καὶ τὸν ληστεύσῃ, διότι τοῖς πᾶσιν ἦτο γνωστὸν ὅτι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν κατὰ δικαστικὴν ἀπόφασιν τῷ ἐμετρήθησαν ὑπὸ τοῦ δημορχείου δι' ἐργοληψίαν εἴκοσι χιλ. χρυσῶν φράγκων, ἐπυροβόλησεν ἀσκόπως ἐκ τῆς ἀυλῆς του πρὸς ἐκφοβισμόν, ἀλλ' ἡ σφαῖρα δυστυχῶς διελθοῦσα τὴν θύραν εὔρεν ἓνα τῶν διαδηλωτῶν ὃν ἀφῆκεν ἄπνου. Τοῦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐξηρέθισε μέγιστα τὸν ὄχλον ὅστις ἔθραυσε τὴν θύραν τῆς οἰκίας τοῦ φονέως καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν πρὸς ἀναζήτησίν του κατέστρεψε πάντα τὰ ἐν αὐτῇ. Ὁ Μαλιάδης ὁμως πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν ἐπιδρομέων κατώρθωσε διὰ τῶν γειτονικῶν οἰκιῶν νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ ἐξέλθῃ εἰς ἄλλην ὁδόν, ἀλλὰ προφθασθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄχλου ἐφονεύθη διὰ λιθοβολισμοῦ μὴ δυνηθέντων τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων νὰ προφυλάξωσιν αὐτὸν μεθ' ὅλας τὰς προσπάθειάς των. Οὗτος ὁ διπλοῦς φόνος ἀνηγγέλθη εἰς Σοφίαν ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος τὸν ἀπουσιάζοντα νομάρχην γραμματέως τῆς νομαρχίας κ. Ζέλκωφ, διατελοῦντος ἐν ἀδιαλείπτῳ τηλεφωνικῇ ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ταραχῶν καὶ ἐδόθη αὐτοστιγμει διαταγὴ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Γενάδιεφ νὰ λήξωσιν αἱ βιοπραγαί διὰ τῆς φράσεως *stiga vetsche* (ἀρκεῖ πλέον).

Καὶ ὄντως μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τῆς λήψεως τῆς διαταγῆς περὶ τὴν 5 μ. μ. ἡ γαλήνη ἐπανῆλθεν ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ ἡ τάξις ἀποκατεστάθη. Ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ὀρθῆ καὶ αὐστηρὰ διαταγὴ εἶχε δοθῆ εἰς τὴν διοργανωμένην συμμορίαν ν' ἀποφύγῃ οἰανδήποτε αἱματοχυσίαν ἀρκουμένη μόνον

εἰς τὴν κατάληψιν τῶν κοινοτικῶν ἰδρυμάτων καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἑλληνικῶν περιουσιῶν.

Ἀπὸ τῆς Φιλίππουπόλεως τὰ κατὰ τῶν Ἑλλήνων συλλαλητήρια καὶ βιοπραγίαι ἐπεξετάθησαν ἀμέσως εἰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις τοῦ κράτους πρωταγωνιστοῦσης τῆς διωργανωμένης τοῦ Γενάδιεφ συμμορίας, ἣτις μετέβαινεν ἀμοιβαδὸν εἰς αὐτάς. Καθ' ἑκάστην Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν μέχρι τῆς 6ης Αὐγούστου ἐγένετο καὶ ἀνθελληνικὸν συλλαλητήριον μετὰ τῶν ἐπακολούθων αὐτοῦ. Οὕτω ἡ λέξις meeting εἰσαχθεῖσα πρὸ τινῶν ἑτῶν εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς Βουλγαρικῆς γλώσσης προσέλαβε τότε ὄλως ἰδιόζουσαν ἔννοιαν κατανήσασα συνώνυμος τῇ βιοπραγίᾳ καὶ λεηλασίᾳ παντὸς δ,τι Ἑλληνικὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἀνοχὴν τοῦ ἐπισήμου κράτους. Μόνον ἢ τῆς Ἑλληνικωτάτης Ἀγγιᾶλου πυρπόλησις καὶ καταστροφὴ, ἣτις ἐξέπληξε σύμπαντα τὸν πεπολιτισμένον τῆς Εὐρώπης κόσμον, ἔχοντα τὴν γνώμην μέχρι τότε ὅτι ὁ Βουλγαρικὸς λαὸς ἦτο ὁ μόνος ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ὅστις ἠδύνατο νομίμως τὰ διοικῆ τὰς ξένας ἐθνικὰς μειοψηφίας, ἔβηκεν ὀριστικὸν τέρμα εἰς τὰ meetings, ἀλλ' ἢ ἀνθελληνικὴ κίνησις καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἐξηκολούθησε διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς ἐκδιώξεως τῶν Ἑλλήνων φορέων καὶ διδασκάλων ἐκ τῆς χώρας καὶ διὰ τῆς ἐξασκήσεως δεινοῦ boycotage κατὰ τῆς ἐμπορίας τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν ἤρξατο ὁ ἀθρόος ἐκπατρισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐκ Βουλγαρίας').

§ 4) Τὰ θλιβερὰ ταῦτα συμβάντα ἐξετέθησαν τότε λεπτομερῶς ἐν ταῖς Βουλγαρικαῖς καὶ Ἑλληνικαῖς ἐφημερίσιν, ἢ δὲ ἐν Σοφίᾳ ἐκιδιδόμενη ὑπὸ τοῦ Σαγκῶφ ἐφημερίς vetcherna posta (ἐσπερινὸς ταχυδρομὸς), ὄργανον τοῦ κ. Γενάδιεφ καὶ τῶν Μακεδονικῶν τῆς πρωτευούσης κύκλων, ἣτις ἀπὸ 8: μηνῶν προπαρασκεύαζε τὸ ἀνθελληνικὸν ἐν τῇ χώρᾳ κίνημα, δὲν ἐπαύετο ἀγαλλομένη καὶ σκιρτῶσα ἐκ χαρᾶς ἐπὶ τῇ ἐκπληρώσει αὐτοῦ καὶ συμβουλευούσα τὴν ἐξακολούθησιν αὐτοῦ μέχρι τελείου ἀφανισμοῦ τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Εὐρωπαϊκὸς ὁμοῦς τύπος καὶ δὴ ὁ ἐπίσημος, ὡς ὁ Temps τῶν Παρισίων, ὁ Teimps τοῦ Λονδίνου, ἡ Kölnische Zeitung ἢ Neue frei Presse τῆς Βιέννης, ἡ Journal τῆς Γενεύης, ἡ Gajette τῆς Λωζάνης καὶ ἄλλαι ἐφημερίδες ἐσχολίασαν διὰ μακρῶν τὰ γεγονότα καὶ δυσμενῶς ἐξεφράσθησαν κατὰ τὴν τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἐβιοπραγίσαν κατὰ

§ 3. 1) Ἰδε, Syllogue des Thraces Grecs d'Athènes : Percecution agist the Greek in Bulgaria and Oriental Roumelia, Athènes, ἔτ. 1906. Ὡσαύτως Ἑκκλησιαστικῆς ἀληθείας πατριαρχείου Κων)πόλεως. Ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῶν ἐν ἀνατ. Ρωμυλίᾳ γενομένων τομ. ΚΖ', σελ. 541—701, ἔτ. 1907. Τόμ. ΚΗ', σελ. 30—31, 136 καὶ 50—52, ἔτος 1908. Τόμ. ΚΘ', σελ. 107, 116. 125, ἔτος 1909 καὶ Φωτίου ἐπισκόπου Εἰρηνοπόλεως; ἔνθα ἀνωτέρω. Τὸ ἀνθελληνικὸν κίνημα ἐν Φιλίππουπόλει, σελ. 368—385.

τῶν συνοίκων τῶν Ἑλλήνων καὶ κατὰ τῆς κυβερνήσεως, ἧτις δὲν ἡδυνήθη νὰ προασπίσῃ τοὺς ἄλλοεθνεῖς πληθυσμούς της ἐν συνταγματικῶς κυβερνωμένῳ κράτει.

Ὅτι δὲ τὸ κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων Βουλγαρικὸν κίνημα ἦτο ἔργον τῆς τότε κυβερνήσεως φαίνεται καὶ ἐκ τῶν δημολογιῶν τοῦ Βουλγάρου μητροπολίτου Πλόβδηφ κυρίου Μαξίμου, ὅστις ὀλίγον ὕστερον τοῦ κινήματος μετετέθη ἀπὸ Λόβετς εἰς Φιλιππούπολιν, ἃς ποιεῖται ἀσυστόλως ἐν ταῖς ἐσχάτως ἐκδοθείσαις ἀναμνήσεσι καὶ τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του. Ἴδου τί γράφει ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Ὑψίστου αὐτολεξεί '. «Μεταβαίνων εἰς Φιλιππούπολιν διήλθον ἐκ Σοφίας, ὅπου ἐχρονотρίβησα ἡμέρας τινὰς πρὸς διευθέτησιν ὑποθέσεων τινῶν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Τὸ πρῶτον ζήτημα ἦτο : ποῦ θὰ κατοικήσω ; Ἐν τῇ Φιλιππουπόλει δὲν ὑπῆρχε κρατικὸν οἶκημα διὰ τὸν Βούλγαρον μητροπολίτην. Ὁ Ἕλλην μητροπολίτης κατόκει ἐν οἰκίῳ παρὰ τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Μαρίνης. Ἀλλὰ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον οὗτος ἀπουσίαζεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπ' ἀδείᾳ, οἱ δὲ Βούλγαροι ὀρθόδοξοι Φιλιππουπολίται εἶχον ἤδη ὑπὸ τὴν κυριότητά των πάντας τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ἅτινα ἦσαν ἰδιόκτησίαι των, κλαπέτων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (!). Τινὲς τῶν ὑπουργῶν, ὡς ὁ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Δ. Πετκῶφ, ἔλεγόν μοι : — «Θὰ κατοικήσῃς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν», ἀλλ' ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ράισο Πετρῶφ, ὅστις ἦτο καὶ πρωθυπουργός, δὲν ἐπέτρεπεν οὐδὲ λόγος νὰ γίνεταί περὶ ταύτης τῆς μητροπόλεως. Ἦλθε καὶ πρεσβεία εἰς Σοφίαν πρὸς ὑποδοχὴν μου, ἧς ἠγεῖτο ὁ δήμαρχος Φιλιππουπόλεως δόκτωρ Κεσιάνκωφ, ἄξιον καὶ πιστὸν τῆς Κοπριφιστίτης τέκνον. Οὗτος ἐπέμεινε νὰ κατοικήσω εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν, λέγων ὅτι τοῦτο ἦτο *ἐθνικὴ ἀξίωσις* : ὁ Βούλγαρος δηλ. μητροπολίτης νὰ ἐνθροισθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐγένετο τὸ κίνημα πρὸς ἀφαίρεσιν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν ναῶν, τῶν σχολείων καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν μοναστηρίων, ἅτινα καίπερ Βουλγαρικά, εἶχον παρανόμως σφετερισθῇ οἱ πατριαρχικοὶ (!) (δηλ. οἱ Ἕλληνες). Ἀφηρέθη δὲ καὶ τὸ οἶκημα, ἐν ᾧ τότε κατόκει ὁ Ἕλλην μητροπολίτης. Ὁ λαὸς δὲ διὰ τοῦ δημάρχου του ἐπεθύμει ὁ νεωστὶ ἐκλεγείς Βούλγαρος μητροπολίτης νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐγὼ ὄφειλον νὰ συμμορφωθῶ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λαοῦ : φωνὴ λαοῦ, φωνὴ Θεοῦ. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα διελογιζόμεν οὕτω : Ἄν αὔριοι μεταβληθῶσι τὰ πράγματα καὶ ἡ κυβέρνησις μοὶ εἴπῃ : Τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους ἐπιβάλλουσι νὰ ἐξέλθῃτε τῆς Ἑλληνικῆς μητροπόλεως καὶ ἡ κυβέρνησις θὰ δώσῃ ὑμῖν τὸ οἶκημα, ὅπερ θὰ ἐκλέξετε, τότε τί ὄφειλον νὰ πράξω ; Νὰ μὴ ὑπακούσω, δὲν γίνεται. Ἀλλὰ νὰ καταλίπω ἄφ' ἑτέρου τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν θὰ ἐγελειοποιήσῃ (fiasco) καὶ

τὸν ἀρχιερέα καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀξίωσιν. Ὅθεν ὤφειλον νὰ βαδίσω ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους. Μετέβην εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν ὑπουργῶν καὶ ἐξεδήλωσα αὐτῷ τὰς σκέψεις μου. Ὁ Πετκῶφ μοὶ ἀπήντησε : «Θὰ ἐγκατασταθῆτε εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν». «Μάλιστα εἶπον· σεῖς εἰσθε ἀποφαστικὸς, ἀλλὰ ἂν αὖριον ἔλθῃ ἄλλος εἰς τὴν θέσιν σου καὶ εἴπῃ : «Δι' ἐν ῥάσον δὲν θὰ τὰ βάλωμεν μὲ ἐν δλόκληρον ξένον κράτος ;» Ὁ ὑπουργὸς μοὶ ἀπήντησεν : «Ὑποθέτω ὅτι δὲν θὰ ὑπάρξῃ τοιοῦτος ὑπουργὸς ἐν Βουλγαρίᾳ ὅστις θὰ πειραθῆ νὰ ἀνατρέψῃ ὀπίσω τὴν ἱστορίαν. Τοῦτο τὸ ζήτημα — προσέθηκεν οὗτος — εἶναι ὁσιεῶδες κάκουν καὶ ὅστις ὑπουργὸς ἀποφασίσῃ νὰ θραύσῃ αὐτό, θὰ συνθραύσῃ καὶ τοὺς ὀδόντας καὶ τὴν κεφαλὴν του». Αὕτη ἡ ἀπάντησις μὲ καθυσύχασε καὶ μετέβην εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν, ἐν ἣ κατοικῶ ἔκτοτε ἐπὶ 24 ἔτη. Ὁ Θεὸς νὰ συγχωρήσῃ τὸν Πετκῶφ». Λόγοι ἀρχιερέως.

§ 5) Ἐπειδὴ τὰ ἐπακόλουθα τοῦ ἀνθελληνικοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ κινήματος ἦσαν ἄλλοῖα τῶν ὑπὸ τοῦ περὶ τὸν Γενάδιεφ. προσδοκωμένων καὶ τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα προσέλαβε λυπηρὰν τροπὴν διὰ τοὺς Βουλγαρικὸς σκοποὺς καὶ βλέψεις, ἤρξαντο καὶ αὐτοὶ οἱ νουνεχεῖς καὶ συντηρητικοὶ Βούλγαροι νὰ κατακρίνωσι τὰ συμβάντα. Οὕτω ὁ ἄλλοτε ὑπουργὸς, τότε δὲ διπλωματικὸς τῆς Βουλγαρίας ἐν Κωνσταντινουπόλει πράκτωρ κ. Νάτσεβιτς δὲν ἐδίστασε ν' ἀναλάβῃ δεινὸν ἐν τῷ Βουλγαρικῷ τύπῳ κατὰ τῆς κυβερνήσεώς του δημοσιογραφικὸν ἀγῶνα διὰ τὴν ἔκτροπον κατὰ τῶν ἐν τῷ κράτει τῆς Ἑλλήνων διαγωγὴν τῆς. Βραδύτερον δὲ καὶ αὕτη ἡ Κοινοβουλευτικὴ τῆς Σοβράνιε (βουλῆς) ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιτροπεῖα κατηγόρησε τὸν Γενάδιεφ ὡς πρωταίτιον τῶν συμβάντων, ἅτινα ὀφθαλμοφανῶς οὐ μόνον ἐμείωσαν τὴν ὑλόληψιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ παρὰ τῇ κοινῇ Εὐρωπαϊκῇ γνώμῃ, ἀλλ' ἐβλάψαν καὶ τὰ πολιτικὰ τῆς χώρας συμφέροντα.

Καὶ ὄντως δὲν παρήλθον πολλὰ ἔτη καὶ κατεφάνησαν τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὸν Βουλγαρισμὸν ἐπακόλουθα τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ ἀνθελληνικοῦ κινήματος. Ὁ ἄθροος ἐξ αὐτῆς ἐκπατρισμὸς τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ ἀφόρητος καταστάς βίος τῶν ἐναπολειπομένων ἐν αὐτῇ οὐδὲν μέτρον ἀναλαβόντος τοῦ κράτους πρὸς ἀνασύστασιν τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ἀλλὰ παντὶ μέσῳ ἐπιδιώκοντος τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου πρὸς τὴν πλειονοψηφίαν, ἠνάγκασε τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν μετὰ τὸν διεθνῆ πόλεμον νὰ ἐπιβάλῃ ἐν τῇ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν συνθήκῃ τοῦ Neilly ὄρους περὶ ἀμοιβαίας ἐκουσίας μεταναστεύσεως τῶν ἐν ἑκατέρῳ τῶν χωρῶν ὑπαρχουσῶν ἐθνικῶν μειονοψηφῶν τ. ἔ., τῶν μὲν Ἑλλήνων Βουλγάρων ὑπηκόων εἰς τὴν Ἑλλάδα, τῶν δὲ Βουλγάρων τῆς δυτικῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἀποζημιουμένων προσηκόντως διὰ τὴν καταλειπομένην ἀκίνητον περιουσίαν ὑφ' ἑκατέρου τῶν συμβαλλομένων κρατῶν¹⁾. Τοῦτο ἐκρίθη

§ 5. 1) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι, κεφ. XXV § 6.

ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ὡς μόνον σωτήριον μέσον, ὅπως ἐκλίπη ἐν τῷ μέλλοντι οἰαδήποτε προστριβῇ δι' ἔθνικα ζητήματα μεταξὺ τῶν δύο πλέον δμόρων κρατῶν καὶ δημιουργηθῶσιν ἀγαθαὶ φιλικαὶ ὡς ἐμπρέπει σχέσεις πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν οἰκονομικῶν τῶν συμφερόντων. Ὅθεν κατὰ τὴν προειρημένην συνθήκην οἱ μὲν ἐν Βουλγαρίᾳ ἐναπομείναντες μετὰ τὸ ἀνθελληνικὸν κίνημα Ἕλληνες, οἱ βουλόμενοι ν' ἀποφύγῃσιν τὴν ἀφομοίωσιν καὶ νὰ διατηρήσωσιν τὸν ἔθνισμόν των, μετηνάστευσαν μέχρι σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ δ' ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Θράκῃ ἔχοντες Βουλγαρικὴν συνείδησιν καὶ προτιμήσαντες τὴν Βουλγαρικὴν ὑπηκοότητα μετηνάστευσαν εἰς Βουλγαρίαν. Καὶ οὕτω ἡ Ἑλληνικὴ Μακεδονία, ἡ πατρίς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοτέλους, ἀποφιλωθεῖσα τοῦ Βουλγαρικοῦ στοιχείου κατὰκρήθη πυκνῶς ὑπὸ τῶν προσφύγων Θρακῶν, Μικρασιατῶν καὶ Καυκασίων γνησίων Ἑλλήνων.

Τεθέντος οὕτω ὀριστικῶς ἀπὸ διεθνoῦς καὶ οὐσιαστικῆς ἀπόψεως τοῦ ζητήματος τῶν ἐν ἑκατέρῳ τῶν δμόρων κρατῶν ἔθνικῶν μειονοψηφῶν ὁ ὑπὸ τῶν Βουλγαρομακεδόνων ἐξακολουθῶν νὰ γίνηται θόρυβος περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας ὡς χώρας Βουλγαρικῆς μόνον τὰ εἰρωνικὰ μειδιάματα παντὸς ἐκέφρονος κινεῖ καὶ οἰαδήποτε πλέον ἄλλου ἔθνους ἀξίωσις ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς χώρας θεωρητέα ὡς *primum desiderium*. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἔνοχος ὁ Ἑλληνισμός. Ἔστι δίκης ὀφθαλμὸς διὰ τοὺς ἀρξαμένους χειρῶν ἀδίκων.

εἶπερ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσεν,
ἐκ δὲ καὶ ὀψὲ τελείῃ).

(Ἐγγραφή τῷ 1930).

2) Ὀμήρου, Ἰλ. Δ', 160.

V

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΛΕΙΑΣ ΕΞΟΝΤΩΣΕΩΣ
 ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΘΑΓΕΝΟΥΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΕΝ ΤΕ ΤΗ ΒΟΡΕΙΩ ΘΡΑΚΗ
 (ΑΝ. ΡΩΜΥΛΙΑ) ΚΑΙ ΑΛΛΑΧΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

§ 1) Πρὸς ἐξήγησιν τῆς τελείας ἐξοντώσεως τοῦ ἰθαγενοῦς Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐν τε τῇ Βορείῳ Θράκῃ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ νεοπαγοῦς ὑπὸ τῶν Ρώσων Βουλγαρικοῦ κράτους ἀδήριτος ἀνάγκη εἶναι νὰ διαπραγματευθῶμεν διὰ μακροτέρων τὰ αἷτια καὶ τὴν ἐμφιλοχωρήσασαν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἔχθραν μεταξὺ τῶν συνοικούντων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἀνατρέχοντες καὶ εἰς τὸ ἀπώτερόν πως παρελθόν. Μεθ' ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τοὺς κατακτητικοὺς πολέμους, οὓς οἱ Βούλγαροι, ἀφ' ὅτου ἐγκατέστησαν ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Ἰστροῦ καὶ τοῦ Αἴμου χώρα μονίμως, διεξήγαγον κατὰ τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῃ ¹⁾, ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας συνέζησαν ἐν ἀρμονίᾳ καὶ ἀδελφικῶς μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐν αἷς χώραις συγκατέκουν ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὴν σκέπην τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ὅπερ διεφύλαξεν ἀλώβητον τὴν τε ὀρθόδοξον αὐτῶν θρησκείαν καὶ τὴν ἐθνικότητα, συμμεριζόμενοι τὰ δεινὰ τῆς ἐπαράτου ὑπὸ τοὺς Τούρκους δουλείας. Πολλοὶ δὲ μάλιστα τῶν Βουλγάρων ἐγκαθιστάμενοι εἰς πόλεις ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὰς ἀπὸ Βουλγαρικῶν κωμῶν καὶ κωμοπόλεων, ὡς εἰς Φιλιππούπολιν, Στενίμαχον, Βάρναν, Ἀδριανούπολιν, Μελένικον, Σέρρας, Θεσσαλονίκην, Μοναστήριον καὶ ἀλλαχοῦ ἐξεργακίζοντο βαθμηδὸν διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας, τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, τῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπιγαμιῶν καὶ σχέσεων καὶ τοῦ ἀνωτέρου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, εἰς δὲν ἀσμένως καὶ αὐτοβούλως ἐφιλοτιμοῦντο νὰ εἰσαχθῶσιν. Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῶν Βουλγαρικῶν μητροπόλεων, ὡς καὶ οἱ πεπαιδευμένοι αὐτῶν ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ἦσαν ἢ Ἕλληνες ἢ Βούλγαροι ἐκπαιδευθέντες διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

²⁾ Ἐν τοῖς σχολείοις τῶν καθαρῶς Βουλγαρικῶν πόλεων, ἅτινα ἤρξαντο ἰδρυόμενα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος μετὰ τῆς Βουλγαρικῆς γλώσσης συνεδιδάσκετο καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ὡς ἐν Σιστοβίῳ, Τυρνάβῳ, Σαμακοβίῳ, Καρλόβῳ, Κότελ, Σούμλα, Ρουχτσουκίῳ, Καλοφερίῳ, καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν τισὶ δὲ πόλεσιν, ὅπου ὑπῆρχον καὶ Ἕλληνες πάροικοι, ὡς ἐν Σιστοβίῳ, Σουλύμῳ ³⁾, Τυρνάβῳ, Καρλόβῳ ⁴⁾, Στάρα Ζαγόρα, Ἀβραδάλοις

§ 1. 1) Ἴδε Θρακικὰ μελετήμ., κεφ. VI, § 9.

2) Τοῦ ἐν Σηλύμῳ Ἑλληνικοῦ σχολείου διετέλεσε διευθύντης μετακληθεὶς ἐκ Φιλιππουπόλεως ὑπὸ τῆς κοινότητος ἐπὶ ἀδροτέρῃ ἀμοιβῇ καὶ ὁ Γ. Τσουκαλᾶς Ζακύνθιος κατὰ τὰ ἔτη 1836—1839 καταλιπὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐν Φιλιππουπόλει Ἑλληνικῆς κεντρικῆς σχολῆς, εἰς ἣν ἐκλήθη ἀρχῆθεν ἐξ Ἑλλάδος.

3) Τοῦ ἐν Καρλόβῳ Ἑλληνικοῦ σχολείου διδάσκαλος διετέλεσε καὶ ὁ ἐκ Μα-

(Κοπρίφστιτσα) και άλλαχοῦ, ἐλειτούργουν πρὸς τοῖς Βουλγαρικοῖς και 'Ελληνικὰ σχολεῖα *), προτιμώμενα τῶν πρώτων. Βούλγαροι λόγιοι ἔγραφον ἢ μετέφραζον εἰς τὴν νεοελληνικὴν προτιμῶντες ταύτην τῆς ἀκατεργάστου ἀκόμη γραπτῆς Βουλγαρικῆς γλώσσης *), και συνίστων θερμῶς τὴν ἐκμάθησιν τῆς 'Ελληνικῆς πρὸς τῇ μητρικῇ εἰς τοὺς Βουλγάρους τοὺς γλιχομένους παιδείας πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος: «Δὲν μανθάνομεν ἔτι ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῆς ὅτι τινὲς τῶν παλαιῶν ἡμῶν προγόνων ἐγνώριζον κάλλιστα τὴν 'Ελληνικὴν γλῶσσαν και ἐσεμνύοντο εἰς τοῦτο ; Και ποῖος εὐαίσθητος δὲν ἤθελε σεμνύεσθαι εἰς τοῦτο τὸ ἀτίμητον κειμήλιον; Ὡ σεβαστοὶ μοι ἀδελφοί, δέχθητε προθύμως και εὐγνωμόνως τὴν παλαιὰν και νέαν τῆς 'Ελλάδος γλῶσσαν, δέχθητε και εἰσάξατε αὐτὴν εἰς τὰ σχολεῖά σας και ἔστε πληροφορημένοι ὅτι ἡ Βουλγαρία δι' αὐτῆς εἰς διάστημα δέκα μέχρις εἰκοσιν ἔτων θέλει λάβει ἄλλην μορφήν *). Ἰκανοὶ δὲ τῶν Βουλγάρων μετέβαινον και εἰς τὴν 'Ελλάδα, ὅπως φοιτήσωσιν εἰς τὰ ἐν αὐτῇ σχολεῖα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ εἴτε

κεδονίας 'Αναστάσιος Βλάδος, κληθεὶς διὰ τοῦτο Κυρλοβηρός, ἐγκαταστάς ὕστερον ὡς ἔμπροσθεν ἐν Φιλιππουπόλει, πατήρ τοῦ ἱατροῦ Μιχαήλ 'Α. Βλάδου.

4) *Ἴδε, *Photinow, Zableopisanie*, σελ. 73, 80, 87, 97.

5) Ἡ νῦν γραπτὴ Βουλγαρικὴ γλῶσσα ἐσχηματίσθη κατὰ τὰ ἔτη 1835—1870 και ἔκτοτε διατελεῖ προαγομένη. Ὁ πρῶτος ὅμως, ὅστις ἔγραψε βουλγαριστί, εἶναι ὁ Βούλγαρος τὴν καταγωγὴν ἱερομόναχος τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς Χιλιανδρίου Παῖσιος, ὅστις θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων και ὁ πρῶτος ἐθναπόστολος αὐτῶν, διότι ἐπεχείρησε ν' ἀφυπνίσῃ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα παρὰ τοῖς ἀπωλέσασιν αὐτὸ ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν δουλείαν ὁμοφύλοις του. Οὗτος φθίνοντος τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος συνέγραψε Σλαυοβουλγαρικὴν ἱστορίαν, ἣν διὰ χειρογράφων διέδωκεν ἀπὸ τὰς Βουλγαρικὰς χώρας. Ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ προλόγου φαίνεται ὁ σκοπὸς τοῦ φιλοπάτριδος ἀνδρός: «Διατί, ὦ ἀδελφε, αἰσχύνεσαι νὰ ὀνομάζῃσαι Βούλγαρος και ἀποφεύγεις νὰ λαλῆς και νὰ ἀναγινώσκῃς βουλγαριστί; ... Ἐγὼ μετὰ κόπου συνέγραψα ταύτην τὴν ἱστορίαν, ὅπως μάθωσι πάντες οἱ Βούλγαροι ὅτι και τὸ ἡμέτερον ἔθνος ὑπῆρξεν ἐνδοξον και δὴ ἐνδοξότερον πάντων (;), σχόν μεγάλους βασιλεῖς και πατριάρχας και λαβὸν παρ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων (Ρωμαίων) τὴν γραφὴν και τὸ βιβλίον, ὅπερ μετέδωκεν εἰς ἄλλα ἔθνη». Τὸ παράδειγμα τοῦ Παΐσιου ἠκολούθησεν ὁ ἐπίσκοπος Βράτσης Βούλγαρος Σωφρόνιος, ὅστις πρῶτος ἐξέδωκε τύποις βουλγαριστί «τὸ Κυριακοδρόμιον» τ. ἔ. συλλογὴν τῶν κατὰ τὰς Κυριακάς και λοιπὰς ἐκκλησιαστικὰς ἑορτὰς κηρυγμάτων περὶ τοῦ θεοῦ λόγου. Ἀκολουθῶς ἐξετυπώθησαν τὸ ἀλφαβητάριον τοῦ Θεοδώροβιτς, ἡ φοβερὰ κρίσις τοῦ Κίρτσεφ, ὁ καθρέπτης τοῦ Πειτσινόβιτς και ἄλλα τινα ἐν Βλαχίᾳ, Ρωσίᾳ και Αὐστρουγγαρίᾳ βιβλία, μέχρις οὗ τῷ 1835 ἐτέθησαν σταθερῶς αἱ βάσεις τῆς γραφομένης Βουλγαρικῆς γλώσσης, (Μητροπολίτου Βιδινίου *Νεοφύτου*, ἱστορικὰ γεγονότα ἐν τῇ ἐφημερ. Σοφίας «Μῆρ» ἀριθμ. 8520, ἔτ. 1928, Νοεμβρίου 25, σελ. 4).

6) *Ἀντωνίου Κυριακοῦ ἐκ Σιστοβίου*, Ὀδηγὸς εἰς τὸν εὐδαίμονα βίον, Βιέννη, ἔτ. 1845, σελ. θ'—ὁ ταῦτα γράφων και ὁμολογῶν εἶναι γνήσιος Βούλγαρος και διάπυρος πατριώτης ποθῶν ἐκ βάθους καρδίας τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους του και ἀποτείνεται εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ὅπερ σημαίνει ὅτι τότε οἱ μεμροφωμένοι Βούλγαροι ἐνόουν αὐτὴν.

ἰδίᾳ δαπάνῃ εἶτε ὑπὸ τῶν κοινοτήτων καὶ τῶν μητροπόλεων ⁷⁾, ἀποστελλόμενοι : «Σὺ δέ, ὦ πολίχνιον Σιστόβιον, εἰς τοῦ ὀποίου τὸν κόλπον εἶδον τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, σὺ ἀμιλλάσαι πρὸ ἐνιαυτῶν πολλῶν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς μητρικῆς σου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀγωνίζου κατὰ δύναμιν, ἀγωνίζου νὰ διαδώσῃς ἐκ σοῦ τὸ φῶς τῆς παιδείας εἰς τὰ γειτνιαζοντά σοι πολίχνια⁸⁾ προσπάθησον νὰ φανῆς πρωτεύων κατὰ τὴν παιδείαν καὶ τὸν ἀληθῆ ἐξευγενισμόν μεταξὺ αὐτῶν. Ἐκ τοῦ κόλπου σου ἐστάλησαν καὶ τέκνα τινὰ εἰς τὰς ἐρατεινάς Ἀθήνας, ὅπου ἔδειξαν χρηστῶν ἐλπίδων σημεῖα, καὶ εἴθε νὰ φανῶσι περισσότερα τοιαῦτα σημεῖα εἰς τὸ ἔδαφός σου : Ὡ πατέρες σεβάσμιοι, πέμπσατε προθύμως τὰ προσφιλῆ ὑμῶν τέκνα εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ κτλ. ⁸⁾».

§ 2) Ἀπὸ τῶν μέσων ὅμως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρξατο καλλιεργούμενος ἐπιτηδεῖως παρὰ τῷ Βουλγαρικῷ λαῷ ὑπὸ τὴν ἰθυόντων τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀναγέννησιν ὁ σπόρος τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐχθρας κατ' ἀρχὰς μὲν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, εἶτα δὲ κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, ὑπολαμβανομένων ὡς ἐχθρῶν καὶ κωλυμάτων εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν ¹⁾. Μετὰ τοὺς κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἐπιτυχεῖς ἐκκλησιαστικοὺς τῶν Βουλγάρων ἀγῶνας

7) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι, κεφ. XX, § 5 καὶ 10.

8) Ἀντωνίου Κυριακοῦ, αὐτόθι σελ. ια'. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους (τὴν πρώτην ἡμικατονταετηρίδα τοῦ 19ου αἰῶνος), γράφει ὁ καθηγητῆς καὶ συγγραφεὺς Δημήτριος Στρασιμήρωφ : Βουλγαρικὰ σχολεῖα δὲν ὑφίσταντο, ἡ παλαιὰ γραφὴ ἐλησμονήθη. Πάντες ἐν πεποιθήσει ἐθεώρουν τὴν λαλουμένην γλῶσσάν των ὡς βάρβαρον καὶ ἐνόμιζον ὅτι ὁ ἔχων εὐγενῆ ψυχὴν καὶ θέλω νὰ μορφώσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὸ πνεῦμά του ἔπρεπε νὰ μάθῃ Ἑλληνικά. Καὶ ἔτι πρὸς τὸ ὄνομα Βουλγαρος ἐσήμαινε χωριότην καὶ βάρβαρον καὶ ἔπρεπε τις ὅπως μὴ εἶναι τοιοῦτος, νὰ ὀνομάξῃται πολίτης καὶ Ἑλλην. Ὁ ἀναγνώστης θ' ἀπορῆ διὰ τοῦτο καὶ μάλιστα δὲν θὰ πιστεύῃ, ἀλλὰ τὸ διαβεβαίωσι καὶ ὁ Σόπωφ, ὅστις πρὸ τινῶν ἐτῶν περιώδευσε τὴν Μακεδονίαν καὶ περιέγραψε τὰς ἐντυπώσεις του εἰς ὀλόκληρον βιβλίον· ἀλλὰ καὶ ἐγὼ κατὰ τὰς ἀνά τὴν Μακεδονίαν περιοδεῖας μου ἐκ πολλῶν περιστατικῶν ἐπέισθην περὶ τούτου καὶ ὅσον καὶ ἂν εἶναι δεινὴ καὶ λυπηρὰ αὕτη ἡ γελοία βᾶσις καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτοταπεινώσις καὶ αὐτομηδένισις τοῦ Βουλγάρου εἶναι γεγονός. Δημ. Στρασιμήρωφ, Χρῆστος Μπότεφ, ὡς ποιητῆς καὶ δημοσιογράφου, Σοφία, ἔτ. 1897, βουλγαριστί, σελ. 57.—Οὐχὶ ἄσκοπον εἶναι νὰ σημειωθῇ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γραφόμενον περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ ποιητοῦ καὶ ἐπαναστάτου Μπότεφ.—ὁ πατὴρ τοῦ ποιητοῦ καὶ διδάσκαλος τοῦ ἐν Καλοφεριῷ σχολείου, ἐν ᾧ ὡς Ἑλληνιστῆς ἐδίδασκε τὰ Ἑλληνικά, ἦτο πρότυπον διδασκάλου καὶ ἐθνικὸς στυλοβάτης, διότι ἐξεπαιδεύθη ἑλληνιστί· ὡς τοιοῦτος δὲ ἀφιερῶθη εἰς τὴν ἐργασίαν του, ἡγάπα τὴν τιμιότητα, εἶχε καλοὺς τρόπους, ἐφέρετο εὐγενῶς ἐξαιρέτα καὶ εἶχε τι τὸ ἀστικόν, λεπτόν τι καὶ Ἑλληνικὸν ἐφ' ἑαυτοῦ». Ὅθεν ἠγαπᾶτο ὑπὸ πάντων ὡς ἰδανικὸν πρότυπον, διότι καὶ οὕτοι ὠνειροπόλουσαν νὰ καλῶνται ἀλλὰ καὶ ἐκαυχῶντο δι' αὐτόν. Τὸ ὄνομά του ἦτο πασίγνωστον ἐν τοῖς περιχώροις.—Αὐτόθι, σελ. 58.

§ 2. 1) Ἴδε ἀνωτέρω αὐτόθι, κεφ. XX, § 5.

καὶ τὴν διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου ἀναγνώρισιν ἐν ἔτει 1870 ἰδίας αὐτοκεφάλου Βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ ἀνώτατον θρησκευτικὸν ἀρχηγὸν τιτλοφορηθέντα Ἐξαρχον, ἐδρεύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει ¹⁾, ἐν οἷς τόποις ὑπῆρχον συζῶντες Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι ἐδημιουργήθησαν καὶ Βουλγαρικὰ πρὸς ταῖς Ἑλληνικαῖς θρησκευτικαὶ κοινότητες μετ' ἰδίων ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων. Οὕτω δὲ ἐκ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας (Βουλγαρίας—Θράκης—Μακεδονίας) οἱ μὲν Ἕλληνες παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, οἱ δὲ Βούλγαροι ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἐξαρχίαν καὶ ἐκηρύχθησαν τῷ 1872 σχισματικοὶ ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου· τινὲς ὁμῶς τούτων ἐμμένοντες εἰς τὰ πάτρια δὲν ἠθέλησαν νάποσπασθῶσιν τοῦ πατριαρχείου καὶ παρέμειναν πιστοὶ εἰς αὐτὸ προτιμήσαντες οὕτω νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς Ἕλληνες ἢ Γραικομανεῖς.

Σὺν τῷ χρόνῳ, δὲ διασαφηνισθείσης βέλτιον τῆς Ἐθνικῆς ὑποστάσεως ἑκατέρων τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιαστικῶν ποιμνίων, διότι οἱ Βούλγαροι δὲν ἐθεώρουν ἑαυτοὺς σχισματικούς, ὥσπερ καὶ ἡ ὁμόδοξος Ρωσία τούτους, Ἕλληνες ἐθεωρήθησαν πάντες οἱ εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀνήκοντες ὀρθόδοξοι, ἐπομένως οἱ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὸν θεὸν λατρεύοντες καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά των καθήκοντα τελοῦντες καὶ οἱ ἐν αὐτῇ θέλοντες νὰ ἐκπαιδεύωσι τὰ τέκνα των, Βούλγαροι δὲ πάντες οἱ εἰς τὴν ἐξαρχίαν μεταστάντες καὶ τὴν Σλαυοβουλγαρικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀνεκαθεν ἔχοντες ἢ εἰσαγάγοντες τότε καὶ Βουλγαρικὰ σχολεῖα διατηροῦντες. Τούτου δὲ γενομένου ὁ κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τῶν Βουλγάρων ἀγὼν ἐνετάθη λυσσαλέως πρὸς ἀπόσπασιν τῶν Βουλγαροφώνων πατριαρχικῶν καὶ ἐκμηδενισμὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ Βουλγαρισμοῦ.

§ 3) Αἱ ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ Ἑλληνικαὶ καὶ Βουλγαρικαὶ κοινότητες ἦσαν ἤδη διακεκριμέναι καὶ ἀνεγνωρισμέναι μετὰ τῶν μητροπόλεων των, ὅτε ἡ μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον γενομένη Βερολίσιος συνθήκη τοῦ 1878 ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν Βουλγαρικὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν ἐν τε τῇ Βουλγαρικῇ ἡγεμονίᾳ καὶ τῇ ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ (βορείῳ Θράκῃ) συμπαγεῖς Ἑλληνικοὺς πληθυσμούς ¹⁾, μετὰ πέντε μητροπόλεων τοῦ οἰκουμενικοῦ πα-

2) Αὐτόθι, κεφ. XX, § 10.

§ 3. 1) Κατὰ τὸν Βούλγαρον καθηγ. Ischirkow (Bulgaria, ἔτ. 1910, Σόφια, σελ. 142) οἱ Ἕλληνες οἰκοῦσιν ἐν τῇ ἀκτῇ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὅπου καθαρῶς Ἑλληνικαὶ πόλεις ὑπάρχουσιν, ὡς ἡ Μεσημβρία καὶ ἡ Σφζάπολις καὶ ἐπίμεικτοι, ὡς ἡ Ἄγχιαλος, ὁ Πύργος καὶ ἡ Βάρνα. Πέριξ ἐνίων τούτων ὑπάρχουσι καὶ τινες Ἑλληνικαὶ κῶμαι. Δεύτερον Ἑλληνικὸν κέντρον εὐρίσκεται ἐν τῷ ἄνω τοῦ Ἐβρου λεκανοπεδίῳ ἐν τε τῇ Φιλιππουπόλει καὶ τῇ Στενιμάχῳ μετὰ τῶν περὶ αὐτὰς κωμῶν. Τρίτον Ἑλληνικὸν κέντρον εὐρίσκεται ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τοῦ κάτω Τόντζου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Καβακλή. Ἐν τῇ παραλίᾳ οἱ Ἕλληνες ζῶσιν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς κέντροις ἀπὸ τῶν μέσων αἰώνων. Καὶ ἐν τοῖς

τριαρχείου, τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Ἀγχιάλου, τῆς Μεσημβρίας, τῆς Σφοδραγοποπόλεως καὶ τῆς Βάρνης. Καίπερ δὲ ἐξασφαλισθείσης διὰ διεθνούς συνθήκης, φερούσης τὰς ὑπογραφὰς τῶν μεγάλων δυνάμεων, τῆς πολιτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ γλωσσικῆς ἐλευθερίας τῶν ὑπὸ τοὺς Βουλγάρους περιεχομένων μειονοψηφῶν *) ὁ κατὰ τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων πόλεμος ὑπὸ τε τῶν ἐπισήμων καὶ ἰδιωτῶν Βουλγάρων, ἐμπεποτισμένων ἤδη εἰς τὸ κατὰ παντός ὅτι Ἑλληνικὸν μῖσος ἤρξατο ἀμέσως νὰ διεξάγῃται συστηματικῶς καὶ ἐπὶ προγράμματος καὶ δὴ μετὰ τὴν ἔνωσιν τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας εἰς ἑνιαῖον κράτος ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἡγεμόνα τῷ 1886.

Σκοπὸς τῶν Βουλγάρων ἦτο ὁ παντὶ μέσῳ ἐκβουλγαρισμὸς τοῦ ἐν τῷ κράτει αὐτῶν ἰθαγενοῦς Ἑλληνικοῦ στοιχείου, ὅπερ ἐμμένον κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ πάτρια ἐξηρέθιζε περισσότερον τὸ κατ' αὐτοῦ ἔλλοχευον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν μῖσος, ἢ ὁ ἐξαναγκασμὸς πρὸς ἐκπατρισμὸν τῶν ἀκλονήτων ἐν τῷ ἔθνησιν τῶν Ἑλλήνων. Πιθανῶς δὲ ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ σκοποῦ τούτου ὑπεκρύπτετο ἀπὸ τῆς συστάσεως ἤδη τῆς ἡγεμονίας καὶ πολιτικῆς τις ὀπισθοβουλία, ὅπως δηλαδὴ ἐκλείποντος τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου μὴ ἔχη ἡ Ἑλλὰς νάντιτάξην ὡς ἀντισηκῶμα Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν ἐν Βουλγαρίᾳ κατὰ τὴν διεκδίκησιν μερῶν τῆς Μακεδονίας οἰκουμένων καὶ ὑπὸ Βουλγάρων, ἐν ἐνδεχομένην διανομῇ τῆς χώρας μεταξὺ τῶν περιοίκων χριστιανικῶν κρατῶν. Οὕτω οἱ Ἕλληνες Βούλγαροι πολῖται, καίπερ νομοταγεῖς καὶ φιλήσυχοι, καὶ οὐδαμῶς ἀναμειγνυόμενοι εἰς τὰς κομματικὰς διαπάλλας, δὲν ἦσαν ἰσότημοι

τρισὶν κέντροις οἱ Ἕλληνες διετηρήθησαν μέχρι σήμερον (1910) κυρίως διὰ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν Βουλγάρων. Νῦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀλματωδῶς ἐλαττοῦται. Κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ ἔτους 1905 (ἐν ἔτος πρὸ τοῦ μεγάλου τῶν Βουλγάρων ἀνθελληνικοῦ κινήματος) ἐδηλώθησαν ὡς Ἕλληνες 63.483 καὶ ὡς ἔχοντες μητρικὴν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν 69.820, ἧτοι 1,73 % τοῦ ὅλου τῆς Βουλγαρίας πληθυσμοῦ. Εἶναι ὀρθόδοξοι καὶ ἐγγράμματοι παρ' αὐτοῖς 33.34 % (πλείονες ἐν ἀναλογία τῶν Βουλγάρων)—Ὅτι ὁ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ στατιστικῇ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι ὁ πραγματικὸς καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἐλάττωσιν αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1905 ἔνεκα τῶν ἀποδημιῶν καὶ τοῦ ἐκβουλγαρισμοῦ πλείστον, οὐδεμία ἀμφιβολία χωρεῖ· τοῦτο δὲ διαπιστοῦται ἀριδῆλως καὶ ἐκ τῶν δηλωσάντων ἑαυτοὺς ὡς ἔχοντας μητρικὴν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν, οἵτινες εἶναι κατὰ 6000 πλείονες τῶν δηλωσάντων ἑαυτοὺς ὡς Ἕλληνας. Ἀναμφιβόλως κατὰ τὴν νοσηροπλίαν τοῦ Ischirkow οὗτοι οἱ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μητρικὴν ἔχοντες δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλὰ πιθανῶς ἀνήκον εἰς ἔθνος τι οἰκοῦν ἐν ἄλλῳ πλανήτῃ. Ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς μεθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ νῦν Βουλγαρικοῦ κράτους διαρροὴν του κατὰ τὸν χρόνον τοῦ ἀνθελληνικοῦ κινήματος ἀνῆρχετο ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ εἰς 100 χιλ. περίπου. Ἐκ τούτων ἄλλοι μὲν ἦσαν ἰθαγενεῖς κάτοικοι τοῦ τύπου Θρακῆς ἐξελληνισμένοι παλαιόθεν ἢ Ἕλληνες ἀποικοὶ ἢ μειγάδες ἐκ Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων ἀποίκων ἀπὸ χιλιετηρίδων πρὶν ἢ εἰς τὴν χερσονήσον κατέλθωσι Σλαῖοι, καὶ Βούλγαροι, ἄλλοι δ' ἦσαν μετανάσται Ἕλληνες κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἴδε Θρακ. μελετῆμ. κεφ. VI § 9 καὶ 10 σημ. 3.

2) Ἴδε κατωτέρω αὐτόθι κεφ XXIV § 1.

τοῖς Βουλγάροις ἀπέναντι τῶν νόμων, ἐφορολογοῦντο δυσαναλόγως, ἀπεκλείοντο τῶν δημοτικῶν καὶ κυβερνητικῶν θέσεων, οὐδαμῶς ἐβοηθοῦντο εἰς τὴν συντήρησιν τῶν σχολείων αὐτῶν, εἰ καὶ σχολικὸν φρόνον ἐτησίως κατέβαλλον, ἐμειονέκτου ἐν τῷ στρατῷ θητεύοντες. Ἐφ' ὅσον δὲ ἤτιον αἱ τε ἐπίσημοι καὶ ἰδιωτικαὶ ἐνέργειαι ἐν τῇ νοτιά Θράκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ Βουλγαρισμοῦ καὶ τῶν κατακτητικῶν διαθέσεων αὐτοῦ εὐωδούντο ἕνεκα τῆς κατὰ φυσικὸν δίκαιον ἀμύνης ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν τῶν Μακεδόνων καὶ Θρακῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ πατριαρχείου, ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον οἱ ἐν Βουλγαρίᾳ Ἕλληνες ὑφίσταντο τὰ ἀντίποινα τῶν Βουλγαρικῶν ἀποτυχιῶν. Ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς βουλῆς καὶ τῶν δικαστηρίων, ἐν συλλαλητηρίοις καὶ ἔθνικαῖς ἐορταῖς, ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τῷ τύπῳ ὑβρίζετο τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ἡ θρησκεία του, ἡ γλῶσσά του, ὁ πολιτισμὸς του, διότι πάντα ταῦτα συνετέλεσαν εἰς τὴν καταστροφὴν (!) τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους καὶ εἶναι κώλυμα εἰς τὴν πρόοδον κατὰ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Βουλγαρισμοῦ. Καὶ ἱστορικαὶ δὲ ἀλήθειαι καὶ γεγονότα παρεποιοῦντο, ὅπως ἐμφυσηθῆ εἰς τὴν νεολαίαν καὶ τὸν λαὸν πνεῦμα μισελληνισμοῦ³⁾. Τότε ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτὰ τῶν ἀρχῶν Ἑλληνικοὶ ναοὶ καὶ μοναὶ καταλαμβάνοντο ὑπὸ τοῦ μαινομένου ὄχλου χωρὶς νὰ ἐπιστραφῶσιν ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων κυβερνήσεων, εἰς τοὺς νομίμους ἀπ' αἰῶνων δικαιοῦχους αὐτῶν, Βούλγαροι πολῖται προεπηλαχίζοντο καὶ ἐξυλοκοποῦντο χωρὶς νὰ τυγχάνωσι τῆς προστασίας τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, Ἑλληνικὰ καταστήματα ἐληλατοῦντο τῆς ἀστυνομίας θεωμένης ἀπαθῶς τὰ συμβαίνοντα, σχολεῖα καταλαμβάνοντο καὶ κοινότητες διελύοντο καὶ δημοτικὰ συμβούλια ἐκ Βουλγάρων συγκροτούμενα ἐπεβάλλοντο διὰ τῆς βίας εἰς ἀμειγῆ Ἑλληνικὰ κέντρα ἐπικυρουσῶν τῶν ἐκάστοτε κυβερνήσεων τὰς ἐκνόμους καὶ ἀνελευθέρους ταύτας πράξεις μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τῶν Ἑλλήνων μητροπολιτῶν καὶ τῶν κοινοτικῶν ἀρχῶν⁴⁾.

3) Πρὸς μικρὸν παράδειγμα παρατιθέμεθα ἐνταῦθα ἐν πιστῇ μεταφράσει τὸ ἀκόλουθον θούριον διδασκόμενον ἄλλοτε ἐν παντὶ Βουλγαρικῷ σχολείῳ καὶ ἀδόμενον ἐνθουσιωδῶς ἐν πάσῃ σχολικῇ ἐορτῇ: «Ἔως πότε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ Βούλγαροι, ἕως πότε οἱ Ἕλληνες θὰ καταπιέζουν διὰ τοῦ Φαναριωτικοῦ τῶν κλήρου τὸ ἀγαπητόν μας ἔθνος; Ἐμπρός, ἀδελφοί, νὰ τοὺς ἐκδιώξωμεν ἐντεῦθεν, ἐξ ὅλων τῶν Βουλγαρικῶν πόλεων, νὰ κραυγάζωμεν πάντες μετὰ μεγάλης φωνῆς: φύγετε Ἕλληνες, δὲν σὰς θέλομεν. Διότι σεῖς ἐγείνατε αἰτία τοῦ ὀλέθρου μας πρὸ ἑκατοντάδων ἐτῶν· σεῖς μὲ τὰ ψεῦδη σας ἐσφετερίσθητε τὸ ἔθνικόν μας Πατριαρχεῖον.—Ἐχάθησαν τὰ παλαιὰ μας συγγράμματα· ἐχάθησαν οἱ συγγραφεῖς μας· τὸ πᾶν, τὸ πᾶν εἰς σποδὸν μετεβλήθη ὑπὸ τῆς Φαναριωτικῆς Ἑλληνικῆς κακοποιῶς δυνάμεως»!!!

4) Ἴδε *Φωτίου Μανιάτου ἀρχιμανδρίτου*, Βουλγάρων ἐνέργειαι κτλ. καὶ Ν. Καζάζη, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, Ἀθήναι, ἔτ. 1899 σελ. 101 καὶ ἐξῆς. Ὡσαύτως *Φωτίου*, ἐπισκόπου Εἰρηνοπόλεως: Ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ ἱστορικαὶ σημειώσεις περὶ τῆς Βουλγαρικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν Βουλγαρικῶν κακουργιῶν πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας (1878—1914),

§ 4) Ὁ τῶν Βουλγάρων ὄμως μισελληνισμὸς ὑποθαλλόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κίτρινου τύπου καὶ αἱ κατὰ τοῦ ἐν τῷ κράτει τῶν ζώντος φιλησυχίου Ἑλληνικοῦ στοιχείου πιέσεις ἐπετάθησαν ἀπὸ τοῦ 1900 ἰδίως, ὅτε ἤρξαντο ἀναβλέποντες ὅτι ὁ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἀπὸ τοῦ 1890 διεξαγόμενος ἀγὼν αὐτῶν πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ Βουλγαρισμοῦ διὰ τοῦ ἑξαρχικοῦ κλήρου καὶ τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων, ἅπερ διηυθύνοντο ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ λεγομένων Μακεδονικῶν διοργανώσεων καὶ κομιτάτων ἀρωγῇ τῶν ἐκάστοτε κυβερνήσεων, ἐναυαγεῖ κυριολεκτικῶς διὰ τῆς ἀντιστάσεως καὶ τῆς βαθμιαίας πρὸς ἄμυναν διοργανώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἑλληνίζοντος Μακεδονικοῦ στοιχείου. Αἰεὶ ἔκτοτε τὰ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ εἰς βᾶρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὀργιάζοντα Βουλγαρικὰ ἀνταρτικὰ σώματα ἤρξαντο σαρούμενα καὶ ἐξαφανιζόμενα ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν ἀμυντικῶν σωμάτων, αἱ ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἀποσκιρτήσασαι ἐκ φόβου καὶ τρόμου ὀρθόδοξοι Βουλγαρόφωνοι κοινότητες, Ἄθηναι 1919. Πρὸς καταδείξιν τῆς νοστοροπίας τῶν ἐκάστοτε Βουλγάρων κυβερνητῶν προκειμένου περὶ καταλήψεως Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν μνημονευτέοι ἐνταῦθα οἱ λόγοι τοῦ ἐπὶ Σταμπούλωφ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας καὶ τῶν θερησκευμάτων βραδύτερον δὲ καὶ πρωθυπουργοῦ Γραϊκωφ. Τῷ 1893 ὁ Γραϊκωφ ἐπεσκέψατο ὡς ὑπουργὸς καὶ πολιτευόμενος τὴν Φιλιππούπολιν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ προκρίτων μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος παρουσιάσθη πρὸ αὐτοῦ καὶ ἐζητήσατο τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Κυριακῆς καταληφθέντος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ παρελθὸν ἔτος, ὡς ἦτο δίκαιον ἀφ' οὗ αἱ ἔως τότε ἐνεργεῖαι τοῦ τε μητροπολίτου καὶ τοῦ πατριαρχείου παρὰ τοῖς ἀρμοδίοις ἀπέβησαν ἄκαρποι. Ὁ Γραϊκωφ, ἀφοῦ ἤκουσε μετὰ προσοχῆς καὶ διαφέροντος τὴν αἰτησιν καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἐπιτροπείας, ἀπήντησε μειδίων περιποιῶν τὰ ἑξῆς: «Ἀπορῶ κύριοι, πῶς σκέπτεσθε ἀκόμη τὰ πράγματα μετεβλήθησαν πλέον πρὸ δέκα—εἰκοσιν ἐτῶν ἢ πόλις ἦτο Ἑλληνικὴ λαλουμένης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης; σήμερον ὄμως ὑπερισχέει ἡ Βουλγαρικὴ καὶ οἱ Βούλγαροι πληθύνονται· ἐπομένως πρὸς τὸ συμπερὸν σας αὐτὸ πρέκει σεῖς εἰ Ἑλληνες νὰ ὑποχωρῆτε ἢ ἐκκλησία αὐτὴ σὰς περιπτύσει· μετὰ δέκα ἔτη δὲν θὰ ὑπάρχωσιν ἱκανοὶ Ἑλληνες καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας· διότι ὁ Ἑλληνισμὸς αὐτόματος φθίνει. Πρὸς τί λοιπὸν ἐγείρετε ζητήματα;» Τότε ὁ ἐκ τῆς ἐπιτροπείας Ἀχιλ. Μαυρίδης, δικηγόρος, ἀπήντησεν αὐτῷ: «Ἀφοῦ, κ. Ὑπουργέ, εἰσθε βέβαιος ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς πόλεως θὰ ἐκλίπῃ τοσοῦτον ταχέως, διατὶ δὲν μᾶς ἀφίνετε ν' ἀποθάνωμεν ἡσυχῶς μετὰ τὸν φυσικὸν θάνατον, ἀλλὰ μᾶς πνίγετε θέτοντες τὸν βρόχον εἰς τὸν λαιμόν;» Ἦτο δὲ ὁ Γραϊκωφ πατὴρ καὶ μητὴρ Ἑλλήν ἐκπαιδευθεὶς παιδιόθεν ἐν Ρωσίᾳ (Βεσσαραβία), ὅπου μετενάστευσαν οἱ γονεῖς του. Ὁ Jirecek ἐν τῷ Βουλγαρικῷ ἡμερολογίῳ του, ὅπερ ἐδημοσίευσεν ἡ ἐν Σοφίᾳ ἐκδιδομένη ἐφημ. «Μῆρ» μετὰ τὸν θάνατόν του ἐν τῇ ἐπιφυλλίδι ἀρ. 62, 13 Νοεμβρίου 1928, ἀριθ. 8510, γράφει περὶ αὐτοῦ τὰ ἀκόλουθα στηριζόμενος εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βουλγάρου πολιτευτοῦ Μιλάρεφ: «ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τυχοδιώκτην Γραϊκωφ, ὁ πατὴρ του εἶναι Ἑλλήν ἐκ Στενιμάχου, ἡ δὲ μήτηρ του Γκαγκαούζαινα (Ἑλληνὶς τουρκόφωνος ἐκ Βάρνης). Οἱ ἐν Βάρνῃ καὶ περὶ αὐτὴν τουρκόφωνοι ὀρθόδοξοι, ἀλλ' ἑλληνικὴν συνείδησιν ἔχοντες καὶ εἰς ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐκπαιδεύοντες τὰ τέκνα των νομίζοντα ἀπόγονοι τῶν μεσαιωνικῶν Κουμάνων. Μετὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα παρέμειναν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὡς Ἑλληνες.

ἀναπνεύσασαι ἐλευθέρως προσήρχοντο πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὀρθοδοξίας ἀπὸ τῆς ἑξαρχίας, τὰ κατακτητικὰ τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ὄνειρα διελύοντο ὡς πομφόλυγες καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς χώρας διέλαμπεν αὐθις. Μετὰ ματαίας ἐμμέσους ἀποπείρας πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος περὶ ἀποχωρήσεως τῶν Ἑλληνικῶν σωμάτων ἀπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ καπετάν-Βάρδα (Τσόντου) καταστροφὴν τῆς ἀνταρτικῆς αὐτῶν λυκοφωλεᾶς Τσαριτσένης κατ' Ἰούλιον τοῦ 1906 προέβησαν ἐν τῷ συνταγματικῷ διοικουμένῳ ἐλευθέρῳ τῶν κράτει εἰς τὸ κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἥμισυ ἐθνοφελές αὐτοῖς πραξικόπημα ἐν τῷ αἰῶνι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τῆς 16 μέχρι τῆς 30 Ἰουλίου.

Τῇ ἀνοχῇ ἢ μᾶλλον τῇ εἰσηγήσει τῆς κυβερνήσεως, ἧς τότε ἰσχύων παράγων ἦτο ὁ ἐκ Μοναστηρίου Βουλγαρομακεδὼν ὑπουργὸς Ν. Γενάδιεφ, υἱὸς Ἑλληνας ἢ ἐλληνίζοντος ἱερέως, ὄχλοι μαινόμενοι ἐν ὄρουαῖς καὶ κραυγαῖς ἐπετέθησαν, ἐληλάτησαν καὶ κατέλαβον τοὺς Ἑλληνικοὺς ναοὺς, τὰ σχολεῖα καὶ λοιπὰ εὐαγῆ ἰδρύματα τῶν ἐκασταχοῦ Ἑλληνικῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων, διήρπασαν Ἑλληνικὰ καταστήματα καὶ περιουσίας καὶ ἐκῆκωσαν τοὺς συμπολίτας τῶν Ἑλληνας. Τότε καὶ ἡ ἀπ' αἰῶνων Ἑλληνικὴ Ἀγχιάλος ἐπυροπόληθη ὑπ' αὐτῶν, διότι οἱ Ἀγχιάλιται ἀπεπειράθησαν ν' ἀμυνθῶσιν. Αἱ διαμαρτυραὶ τῶν ἰθυνόντων τὰς κοινότητας πρὸς τὴν κυβέρνησιν αἰτουμένων τὴν προστασίαν αὐτῆς ἀπέβησαν μάταιαι· αἱ ἔντονοι παραστάσεις καὶ τὰ πλήρη ἐπιχειρημάτων ὑπομνήματα τοῦ πατριαρχείου πρὸς τὰς συνπογραφάσας τὴν Βερολίνοιον συνθήκην μεγάλας Δυνάμεις ἔμειναν ἀτελεσφόρητοι. Αἱ πλάγαι ἐνέργειαι τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως εἰς οὐδὲν συνετέλεσαν, διότι ἡ μὲν Βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἐδήλωσεν ὅτι ὑπήκουσα εἰς τὴν ὁμόθυμον θέλησιν τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ καὶ θέλουσα νὰ προλάβῃ ἐσωτερικὰς ταραχὰς καὶ αἱματοχυσίαν κατέλυσε τὰς Ἑλληνικὰς κοινότητας, τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων τῆς δυναμένων εἰς τὸ ἐξῆς ὡς ὁμοδόξων νὰ ἐκκλησιάζωνται εἰς τοὺς Βουλγαρικοὺς ναοὺς καὶ τὰ τέκνα τῶν ὡς μέλλοντας Βουλγάρους πολίτας νὰ ἐκπαιδευθῶσιν εἰς τὰ καλῶς λειτουργοῦντα Βουλγαρικὰ κρατικὰ σχολεῖα, αἱ δὲ μεγάλαι Δυνάμεις ἐχαρακτήρισαν τὰ γεγονότα ὡς ἐσωτερικῆς φύσεως ἐν ἐλευθέρῳ καὶ ἀνεξαρτήτῳ κράτει μὴ ἐπιδεχόμενα ἀνάμειν ξένων ἢ δὲ Ἑλλάς καὶ θέσει καὶ δυνάμει δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τὰ ὅμαιμά της τέκνα μηδὲ νὰ λάβῃ παρὰ τῶν Βουλγάρων ἀντίποινα ἐν τῷ ἐδάφει της, ἅτε οὐδαμῶς ὑπαρχόντων Βουλγάρων ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κράτει¹⁾.

§ 5) Ἐκτοτε οἱ Ἕλληνες Βούλγαροι πολῖται στερηθέντες τῶν σχολείων καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν ἤρξαντο ἄθροοι μεταναστεύοντες εἰς τὴν Τουρ-

§ 4 1) *Kasasis N. Grecs et Bulgares au XIX et au XX siècles.* Edit. P.Y. Stock, Paris 1907. *Drossos D. Les persecutions de l'élément Grec en 1906,* dans la Revue de Grèce, Athènes 1918 καὶ *Un mouvement antihellénique en Bulgarie,* αὐτόθι 1918 τόμ. 5.

κίαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου παρεχωρήθη αὐτοῖς ὡς ἀδελφοῖς πᾶσα δυνατὴ περίθαλψις καὶ εὐκολία, καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον μετὰ τὸ κίνημα μεταναστευσάντων ὑπερέβη τὰς τριᾶκοντα χιλιάδας ψυχῶν καὶ πόλεις ὑπ' αὐτῶν ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ ὀργῶσαι ἐκτίσθησαν φέρουσαι πρὸς ἀνάμνησιν τὰ ὀνόματα τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν, ὡς ἡ νέα Ἀγχιάλος, ἡ Εὐξεινούπολις, καὶ ἡ Φιλιππούπολις. Ἡ δὲ μοῖρα τῶν ἐναπομεινάντων ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ, καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ πολλοί, ἐγένετο ζοφερωτέρα, διότι ὄφειλον τὰ τέκνα των νὰ ἐκπαιδεύωσιν ἐν τοῖς Βουλγαρικοῖς σχολείοις ἐν τῇ Βουλγαρικῇ γλώσσῃ τιμωρούμενοι ἄλλως αὐστηρῶς διαφόροις ποιναῖς, ἅτε ὑποχρεωτικῆς διὰ νόμου οὔσης τοῖς Βουλγάροις πολίταις τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, καὶ νὰ τελῶσι τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα ἐν τοῖς Βουλγαρικοῖς ναοῖς ἐκδιωχθέντων σὺν τῷ χρόνῳ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἱερέων. Καὶ τὸ χεῖριστον πάντων ἐπῆλθον ἡμέραι, καθ' ἃς ἀπηγορεύετο παντὶ μέσῳ καὶ ἡ τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης χρῆσις οὐ μόνον ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς οἴκοις, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐλευθέρως ἐλαλοῦντο ἐν ἀπάσῃ τῇ χώρᾳ πλὴν τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν ἡ Τουρκικὴ, ἡ Ἰσπανοεβραϊκὴ, Κουτσοβλαχικὴ, ἡ Ἀρμενικὴ, ἡ Σερβικὴ, ἡ Ρουμανικὴ, ἡ Ἀλβανικὴ, καὶ αὐτὴ ἡ Ἀθιγγανικὴ. Ἀλλὰ καὶ ἔτι πλέον ἀνήκουστον ἡ θεία γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἐκ τοῦ ἀκενώτου γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῆς ὁποίας ἐκάστη γλῶσσα Εὐρωπαϊκὴ οὐδὲ τῆς Βουλγαρικῆς ἔξαιρουμένης ἤντησε καὶ ἀντλεῖ καθ' ἐκάστην, ἐκαλεῖτο τῶν Ἀθιγγάνων γλῶσσα (tschiganski ezik) οὐ μόνον ὑπὸ τῶν παίδων καὶ τῶν ἀμαθῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τινῶν τῶν λεγομένων λογίων καὶ ἐπιστημόνων, τυφλωτότων ὑπὸ τοῦ φυλετικοῦ πάθους !) O sancta simplicitas !

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1912 γενομένη πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ τῆς Ἑλλάδος σύμβασις μετὰ τῆς Βουλγαρίας κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ ἡ μετὰ τοὺς δύο Βαλκανικοὺς πολέμους ἐπακολουθήσασα τῷ 1913 συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου οὐ μόνον δὲν ἐβελτίωσε τὴν θέσιν τῶν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ζώντων Ἑλλήνων λαμβανομένης προνοίας τινὸς περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπεδεινώσεν αὐτήν. Διότι οἱ Βούλγαροι πνέοντες ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν ἀνέλπιστον ἠτιάν των καὶ τὴν στέρησιν χωρῶν ἃς διεξεδίκουν, ἐπίεζον τοὺς ἐν τῷ κράτει των ὁμοεθνεῖς μὲν ἐκείνων, νομοταγεῖς δὲ Βουλγάρους πολίτας καὶ ὑπηρετήσαντας εὐδόκως τὴν Βουλγαρίαν κατὰ τοὺς πολέμους, ὧν ἱκανοὶ ἔπεσον ἐν τῷ πεδίῳ τῶν μαχῶν. Ἐκ τούτου καὶ ἄλλοι πολλοὶ μετὰ τὴν εἰρήνην ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Χειρίστη δὲ πρὸ παντὸς ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν περιελθόντων ὑπὸ τὴν Βουλγαρικὴν ἐξουσίαν Ἑλλήνων ἐν τῇ προσαρτηθείσῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν

§ 5. 1) Ἴδε, Μυρτ. Ἀποστολίδου, Ἑλληνες ἢ Βούλγαροι ἦσαν οἱ Καρυῶτες ; Θρακικά, Ἀθήναι, 1940, § 12, σελ. 42, σημ. 2.

νοτιοδυτικῆ Θράκη. Διότι οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἐξειδιώθησαν τῶν ἐστιῶν των εἰς τὴν Ἑλλάδα καταληφθέντων τῶν κτημάτων καὶ περιουσιῶν των ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Μακεδονίας ἀκολουθησάντων τὸν ἀποχωρήσαντα Βουλγαρικὸν στρατὸν Βουλγάρων. Κατὰ δὲ τὸν ἐπακολουθήσαντα διεθνή πόλεμον, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξῆλθεν ἡ Ἑλλάς τῆς οὐδετερότητος καὶ ἐτάχθη ὡς σύμμαχος τῆς Συνεννοήσεως ἐναντίον τῶν κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν, μεθ' ὧν συνεμάχει ἡ Βουλγαρία, οἱ ἐν αὐτῇ Ἕλληνες ὄντως ὑπέφερον ὡς ἐχθροὶ πλέον φανεροὶ λογιζόμενοι.

§ 6) Ἡ μετὰ τὸν διεθνή πόλεμον ἐν Βερσαλλίαις συνομολογηθεῖσα συνθήκη τῷ 1919 προέβλεπε περὶ τῶν ἐν τοῖς διαφόροις κράτεσιν ἐθνικῶν μειονοψηφιῶν ὄρισάσα, ὅπως ἀσκῶσιν αὐταὶ ἐλευθέρως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς κοινωνίας τῶν ἐθνῶν τὰ τῆς θρησκείας των καὶ ἐκπαιδεύουσι τὰ τέκνα των ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ. Ἄλλ' ἐν τῇ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν συνθήκῃ τοῦ Neilly τῷ αὐτῷ ἔτει προσετέθη καὶ κωδίκελλος ἀφορῶν εἰς τὴν ἐκουσίαν ἀμοιβαίαν μετανάστευσιν τῶν μειονοψηφιῶν μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων κρατῶν Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας, ἀποζημιουμένων δικαίως διὰ τὴν ἐγκατάλειπιν τῆς ἀκινήτου περιουσίας μετ' ἐκτίμησιν μεικτῆς διεθνοῦς ἐπιτροπείας παρισταμένων δι' ἀντιπροσώπων καὶ τῶν διαφερομένων μερῶν ¹⁾. Τοῦτο δὲ ἐγένετο τῇ ἀπαιτήσῃ τοῦ Ἑλληνος Πρωθυπουργοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ὅπως λήξωσι πλέον αἱ μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ἑλλάδος προστριβαὶ ἔνεκα τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν ἑκατέρῃ μειονοψηφιῶν. Ἡ μεικτὴ ἐπιτροπεία ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1922 τῶν ἐργασιῶν τῆς δεξαμένη τὰς δηλώσεις τῶν βουλομένων ἐξ ἑκατέρως τῶν χωρῶν νὰ μεταναστεύσωσιν ἐκουσίως καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐναπομεινάντος ἰθαγενοῦς Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ἀφῆκε διὰ παντὸς τὸ πάτριον ἔδαφος. Κατὰ τὴν ὑποβληθεῖσαν ἐκθεσιν τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἐθνῶν ἐν Γενεύῃ κατὰ τὸ 1926 οἱ ἐκ Βουλγαρίας δηλώσαντες καὶ μεταναστεύσαντες εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἕλληνες—Βούλγαροι πολῖται ἀνῆλθον εἰς 48.742 ἀπέναντι τοιούτων 76.906 Βουλγάρων τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης καὶ τοῦτο μετὰ τὴν ἀθροῖαν ἀπὸ τοῦ 1906 ἐκροῆν ἐκ Βουλγαρίας τοῦ ἰθαγενοῦς Ἑλληνικοῦ στοιχείου ²⁾.

Οἱ ἐναπομείναντες νῦν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ἰθαγενεῖς Ἕλληνες Βούλγαροι πολῖται πλὴν εὐαρίθμων βουλγαρίζουσιν ἐξ ἀνάγκης ἀποφεύγοντες νὰ λαλῶσι καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Οἱ ἐν τῇ Φιλιππουπόλει ζῶντες εἶναι ἐλάχιστοι καὶ συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων (700 ψυχῶν) ³⁾ ἀμφιβάλλω ἂν ὑπερβαίνουσι τοὺς χιλίους. Τοῦτων, πλὴν τῶν ὑπη-

§ 6 1) Ἴδε Θρακ. μελετήμ. κεφ. VI § 11.

2) Αὐτόθι, κεφ. VI § 10, σημ. 2.

3) Κατὰ τὸ μητρώον τοῦ αὐτόθι Ἑλλην. προξενείου ἔτους 1931. Ἐν τῷ

κῶν καὶ τινῶν τῶν ἄλλων ἀριθμουμένων εἰς τὰ δάκτυλα τῶν δύο χειρῶν, ὁμολογούντων τὴν ἐθνικότητά των καὶ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀναγνωρίζομένων ὡς Ἑλλήνων, οἱ λοιποὶ διστάζουσι δημοσίᾳ καὶ τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν νὰ λαλήσωσιν. Οἱ πλείστοι τούτων θέλουσι νὰ φαίνωνται Βούλγαροι πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεων πρὸς τοὺς ὑπερπατριώτας Βουλγάρους συμπολίτας καὶ ὡς τοιοῦτοι κατὰ τὴν ἐθνικότητα δηλοῦνται εἰς τε τὴν ἀστυνομίαν καὶ εἰς τὰ τῆς στατιστικῆς ἀπογραφικὰ δελτία· τινὲς δὲ διακηρύσσοντες ὅτι εἶναι Βούλγαροι εἰσήγαγον τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν εἰς τὰς οἰκογενεῖας μεθ' ὅλην τὴν ἀντίδρασιν τῶν γυναικῶν των, αἰτινες ἔξακολουθοῦσι νὰ λαλῶσι τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν πανταχοῦ. Πάντες δὲ ὑπόκεινται μοιραίως εἰς τὸν ἐκβουλαρισμόν, ὃν ἐπιταχύνει ἡ ἔλλειψις ἑλληνικοῦ σχολείου διὰ τὰ τέκνα των, ἐκκλησίας καὶ ἐθνικῆς ἐστίας. Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ἡ πάλαι ποτὲ Ἑλληνικὴ τῆς Θράκης μητρόπολις, «ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ νοτίῳ Βουλγαρίᾳ» κατὰ τὸν μισέλληνα δημοσιογράφον Σαγκῶφ 4), σήμερον εἶναι ἀκραιφνῆς *Βουλγαρικὴ μεγαλόπολις*. *Tempora mutantur*.

(Ἐγγραφή ἔτει 1926).

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΚΩΝ)ΛΕΩΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΒ' (1295—1303) ΣΩΖΟΥΠΟΛΙΤΗΣ

Ὁ θεοσεβής, πρᾶος καὶ ἐνάρετος, ἀλλὰ λίαν περιορισμένης παιδείας ἀρχηγὸς οὗτος τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὤρματο κατὰ μὲν τὸν μοναχὸν Εὐφραΐμιον ἐκ τῶν μερῶν τῆς Μεσημβρίας, κατὰ δὲ τὸν Γ. Παχυμερῆ ἐκ Σωζοπόλεως, ὄπερ καὶ πιθανώτερον. Κοσμάς ὀνομαζόμενος μοναχὸς ὦν καὶ ἔγγαμος κατ' ἀρχὰς καὶ πατὴρ τέκνων, μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἀπεσύρθη ἐν τινι πενιχρᾷ μονῇ ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν Σωζόπολιν Μεγάλου Νησίου, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἐνθα ἐμόναζε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ υἱοῦ Ἐφραΐμ. Μετ' ὀλίγον χρόνον μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰσηλθεν εἰς τὴν αὐτόθι μονὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ἧς μετ' ἄλλας διακονίας διωρίσθη καὶ ἐκκλησιάρχης. Ἀλλὰ καίτοι λίαν φιλησύχου καὶ ἡμέρου χαρακτῆρος, συνεμερίσθη οὐχ' ἤτιον τὸ φρόνημα ἐκείνων, οὔτινες ἀντίσταντο εἰς τὰς παρὰ νόμους ἐπεμβάσεις τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου εἰς τὰ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἔνεκα δὲ τούτου ὑπέστη χρονίαν φυλάκισιν. Ἀπολυθεὶς ὁμως τῇ μεσολαβήσει τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἐπανήλθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἐνθα ἐνεκλείσθη πάλιν εἰς τὸ προσφιλὲς ἀναχωρητήριον. Κατὰ

ἀριθμῷ περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ προξενείου ἀνήκοντες Ἑλληνηες.

4) Ἐφημερίς Σοφίας «Ἐσπερινὸς Ταχυδρόμος» (Vetscherná posta), 30 Ἰουλίου 1906.

τούς χρόνους εκείνους διοικητῆς τῶν μερῶν τούτων ἦν ὁ ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ Γλαβᾶς ὁ Ταρχανειώτης, ἀνὴρ εὐσεβῆς καὶ φιλομόναχος, ὅστις ἐπισκεφθεὶς ποτε ἐν τῷ κελίῳ αὐτοῦ τὸν ὄσιον καὶ ἐνάρετον Ἰωάννην, τοσοῦτον ἐθέληθη ἐκ τοῦ σεμνοῦ καὶ ἀπλοῖκου ἡθους αὐτοῦ, ὥστε δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε νὰ τιμᾷ αὐτὸν διὰ παντοίων δώρων καὶ συνιστᾷ αὐτὸν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ πεισθεὶς ἐκ τῶν συστάσεων τοῦ Γλαβᾶ καὶ μακροθυμήσας διὰ τὴν πρότερον κατ' αὐτοῦ στάσιν, προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ἀναδείξας δὲ πνευματικὸν αὐτοῦ καὶ εἶτα ἠγούμενον τῆς ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Γλαβᾶ ἰδρυθείσης ἱερᾶς μονῆς τῆς Παμμακαριστοῦ, ἀνύψωσεν αὐτὸν καὶ ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου κατὰ Ἰανουάριον 1291, εἰς διαδοχὴν τοῦ παραιτηθέντος Ἀθανασίου Δ'. Καθ' ὅλον ὅμως τὸ διάστημα τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ ὀκτὼ διαρκεσάσης ἔτη, δὲν ἔπαυον οἱ ἐν τοῖς πατριαρχείοις, μάλιστα δ' ὁ μητροπολίτης Σηλυμβρίας, νὰ καταραδιουργῶσι καὶ χλευάζωσιν αὐτὸν ἐπὶ ἀμαθείᾳ, ὥστε μὴ δυνάμενος ν' ἀνέχεται περαιτέρω τοὺς χλευασμοὺς αὐτῶν παρητήθη τοῦ θρόνου τὴν 29 Αὐγούστου τοῦ 1303 καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἔνθα ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὸν ἀσκητικὸν αὐτοῦ βίον. Κατὰ τὸ 1303 ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Θεόδωρος Σβιατοσλαῦος καταλαβὼν τὴν Σωζόπολιν, εἰς τὸν ἐνάρετον καὶ νουνεχῆ Πατριαρχὴν ἀνέθηκεν ἵνα μεσολαβήσῃ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι Ἀνδρονίκῳ πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, ἐν ᾧ πρότερον Μιχαὴλ ὁ Γλαβᾶς τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ τιμῶν καὶ δσιότητα ἀμείβων ἢ εἰς τὰς παρακλήσεις αὐτοῦ χαριζόμενος, τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ νησίου ταπεινὸν μονῆριον μετέτρεψεν ἀνεγείρας εἰς μονὴν εὐρύχωρον καὶ περικαλλῆ, ἧς τὰ ἐρεῖπια μόνον ὑπάρχουσι σήμερον. Ἄγνωστος ἡμῖν ἡ ἐποχὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ὁ Πατριάρχης Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος ἐν τῷ Καταλόγῳ ἐπισκόπων Κων)πόλεως, χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς ἑξῆς : « Ἰωάννης μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος, ἠγούμενος τῆς Παμμακαριστοῦ καὶ πνευματικὸς τοῦ Βασιλέως, ὁ ἀπὸ Σωζοπόλεως, πρότερον Κοσμᾶς ὀνομαζόμενος, εἰρηνικώτατος καὶ πραότατος καὶ ὅλος Θεοῦ ἄνθρωπος (ἐπατριαρχευσεν) ἔτει Θ'. Καὶ παραιτησάμενος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως κατεβλήθη καὶ ἀνάγεται πάλιν ὁ Ἀθανάσιος. (Γεωργ. Παχυμέρης. Ἡτὸ Β'. βιβλ. Δ. σ. 342—343—349 Τ. βλ. Ε. 381 ἔγγραφα παραιτήσεώς του).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΝ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΙ

(Ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων)

7 Ἰουνίου 1901

Τὸ θαυματουργὸν καὶ ἔνδοξον Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅπερ πρωταγωνιστήσαν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῶν ἔθνῶν κατὰ τε τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς ὥραϊας τέχνας, ὧν ἀθάνατα μνημεῖα ἀνευρίσκονται ὅπου γῆς μετεδόθη ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ἀνεδείχθη ὑπέρτερον τῶν πρὸ αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτὸ σπουδαῖαν καταλαβόντων θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὑπέϊκον εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους ἀκμῆς καὶ παρακμῆς, ὑπέστη ἀπάσας τὰς περιπετείας αὐτοῦ μετὰ σθένους ἀπαραμίλλου, κατορθῶσαν νὰ διατηρήσῃ τὴν ζωτικότητά αὐτοῦ καὶ ἐν χαλεπωτάτοις χρόνοις δουλείας, καθ' οὓς καὶ κατακτηθὲν κατέκτησε τοὺς κυρίους αὐτοῦ διὰ τοῦ πνεύματος καὶ μετ' ὑπερανθρώπου ἀγῶνας ἀντιλοῦν θάρρος καὶ γενναϊότητα ἐκ τῶν κατορθωμάτων τῶν ἔνδοξων προγόνων αὐτοῦ, ἀνέζησεν ὡς φοῖνιξ καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου αὐτοῦ.

Κύριος σκοπὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπῆρξεν ἀνεκαθεν ὁ ἔξευγεμισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν αὐτὸ καταγινόμενον μᾶλλον μὲ τὸ πνεῦμα ἢ μὲ τὴν ὕλην, ἐπομένως διαλάμπον μᾶλλον ἐν ταῖς πνευματικαῖς ἢ ταῖς ὕλικαῖς κατακτήσεσι. Διὰ τῆς καλλιιεργείας δὲ τοῦ πνεύματος ἐπέτυχεν ἐν τῷ μέσῳ ἀπειρῶν κινδύνων, ὑφ' ὧν ἠπειλήθη κατὰ τὸ μακροαῖνον διάστημα τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ γόνιμον ἔδαφος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, ὅς ἐδίδαξεν ὁ θεμελιωτῆς τῆς θρησκείας ἡμῶν καὶ δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ἀξίος τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ.

Τὰ ἀθάνατα ἔργα τῶν σοφῶν Ἑλλήνων καὶ μετὰ παρέλευσιν τοσούτων αἰῶνων χρησιμεύουσιν εἰσέτι ὡς πηγαί, ἐξ ἧς ἀρύονται τὰ νεώτερα ἔθνη σοφίαν δι' ἧς προήχθησαν ἐν τε ταῖς ἐπιστήμασι καὶ ταῖς τέχναις.

Οἱ μελετῶντες τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους θαυμάζουσι τὰ ἔργα αὐτῶν, ἅτινα δὲν περιορίζοντο ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἔφερον γενικώτερον χαρακτῆρα, ἀφορῶντα ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Τοῦτο ἀποδεικνύουν οἱ σοφοὶ τῶν νεωτέρων μεγάλων ἔθνῶν, οἵτινες τοσούτον θαυμασμὸν δεικνύουν πρὸς αὐτά, ὥστε σπεύδουσι μετ' ἐνθέου ζήλου νὰ ἐπισκεφθῶσι τὰ μέρη ἐνθα ἔζησαν καὶ ἔδρασαν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ἄνδρες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Καθ' ἣν ἐποχὴν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διατελοῦν ἐν δουλείᾳ ἐθεωρήθη

1) Ὁ Σωτ. Ἀντωνιάδης Ιατρός ἐκ Στενιμάχου ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Φιλιππουπόλει Κοινότητος μέχρι τοῦ 1906. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. IB', σ. 129 κ. ἐξ.

παρά τινων ὡς ἐκλιπόν, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα μεγάλα τῆς ἀρχαιότητος ἔθνη, εὐρέθησαν τινές, ἐπιπολαίως ἢ ἀπὸ σκοποῦ κρινόντες, ἀμφισβητοῦντες τὴν ἐξακολούθησιν αὐτοῦ καὶ θελήσαντες νὰ θεωρήσουν τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας ὡς λείψανα κράματος διαφόρων ἐθνῶν, κατὰ μέρος θέμενοι καὶ λογικὴν καὶ ἱστορίαν καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα μαρτυροῦντα περὶ τοῦ ἐναντίου. Οὐδ' ἦν δυνατὸν ἔθνος ἔχον τοσοῦτον λαμπρὸν παρελθὸν καὶ ἐναποτυπῶσαν τὸ μεγαλοφυῆ αὐτοῦ πνεῦμα ἐν τε τοῖς σοφοῖς συγγραμμάσι καὶ τοῖς καλλιτεχνικοῖς ἔργοις αὐτοῦ, ἅτινα καὶ μετὰ τόσα ἔτη ἐξακολουθοῦσι διδάσκοντα μεγάλα ἔθνη καὶ ὀδηγοῦντα αὐτὰ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου, νὰ παύσῃ ὑπάρχον. Διότι οὐδέποτε ἐσβέσθη ἐν αὐτῷ τὸ ζωογονοῦν αὐτὸ αἶσθημα τῆς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκείαν ἀγάπης. Ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ σωτηρία αὐτοῦ ἔγκειται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ σχολείῳ καὶ ἐκαλλιέργησεν αὐτὰ μεθ' ὑπερβάλλοντος ζήλου καὶ θάρρους ἀπαραιμίλου ἐν μέσῳ τῶν δεινωτέρων καταδιωγμῶν αὐτοῦ καὶ μετὰ θυσιῶν ἀνωτέρων τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Οὕτω δὲ κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ οὐ μόνον τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ νὰ διεγείρῃ ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς δουλείας καὶ ἄλλα σύγχρονα ἔθνη διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς ἄκρας φιλοπατρίας αὐτοῦ.

Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ἦτο ἐλεύθερον ἐκαλλιέργει τὰ γράμματα ἐκάστοτε ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως, διατηροῦν ἐκπαιδευτήρια καὶ γυμνάσια κατάλληλα διὰ τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεολαίας. Ἀφοῦ δ' ὑποδουλωθὲν ἐστερήθη τῶν ἀναγκαίων μέσων διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, δὲν ἔπαυσε διατηροῦν τοιαῦτα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις εἴτε ἐν μοναῖς ἢ ὅπως ἄλλως ἠδύναντο. Οὕτω καὶ ὑπὸ τὸν ξένον ζυγὸν βλέπομεν ὀνομαζόμενα ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐν τε Ἰωαννίνοις, Σμύρῃ, Κυθωνίαις καὶ ἐν πολλαῖς ἄλλαις πόλεσι καὶ μοναῖς, αἵτινες διετήρουν ἀνέσπερον τὸ φῶς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, δι' οὗ κατωρθώθη ἡ συνεχὴς ἐξακολούθησις τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ διάσωσις αὐτοῦ καὶ ἡ ἀποτίναξις τοῦ ζυγοῦ τοῦ μὴ δύνηθέντος νὰ παραλύσῃ τὰς ἐθνικὰς ἐνεργείας.

Ἴνα δὲ μὴ μακρογοῶμεν μνημονεύοντες τὴν ἄπειρον δρᾶσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, δι' ἧς τοῦτο ἠγωνίσθη ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐναντίον διαφόρων ἐχθρῶν αὐτοῦ, θέλομεν περιορίσει τὸ ὄριον τοῦ λόγου ἡμῶν ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐξαίροντες τὰς ἐθνικὰς ἐνεργείας αὐτῆς οὐχὶ πρὸς κατακτητικὸν σκοποῦς ὅπως πολλάκις ἐνασμενίζονται χαρακτηρίζοντες αὐτὰς οἱ διαστρέφοντες τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ πρὸς διάσωσιν τῆς ἐθνικῆς παρακαταθήκης.

Καὶ ἐνταῦθα οὐδέποτε παρεμνήθη ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων. Ὡς δ' ἔστι εἰκόσαι ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων ἱστορικῶν μνημείων ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἐξηκολούθησε διηνεκῶς μεταλαμπαδεύουσα τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν σοφίαν τῶν ἐνδόξων προγόνων ἡμῶν καὶ συνεχίζουσα τὰ ἐθνικὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, ἐξ οὗ προέκυψε τὸ μοναδικὸν θαῦμα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν

ἔθνων, ἢ διὰ μέσου τοσούτων αἰώνων ἀμετάβλητος ἔθνικὴ ὑπαρξίς καὶ ἡ διάσωσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Καὶ ἐν Φιλίππουπόλει λοιπὸν καὶ ταῖς κυριωτέραις πλησιοχώροις ἑλληνικαῖς κόμαις ἐξηκολούθησε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ἡ διατήρησις τῶν ἐκπαιδευτηρίων, ὡς ἀποδεικνύεται τοῦτο ἐκ διαφορῶν περιωθέντων μνημείων, κωδίκων τῆς Μητροπόλεως καὶ διαφορῶν χειρογράφων, περὶ ὧν ἐπιλήψει με ὁ χρόνος διηγούμενον, δι' ὃ θέλομεν περιορισθῆ ἔεις τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως Φιλίππουπόλεως κατὰ τὸν λήξαντα αἰῶνα.

Ἀρχομένου τοῦ 19ου αἰῶνος, διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς ἦν ὁ Οἰκονόμος Κωνσταντῖνος, Φιλίππουπολίτης, ὅστις κατὰ τὸ 1819 ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ ἱστοριογεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς Φιλίππουπόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ μαρτυρούσῃ περὶ τῆς ἀριτίας παιδείσεως τοῦ ἀνδρός. Ἐν ταύτῃ λέγεται : «Ἔστι δ' ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ γυμνάσιόν τι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐκ πολλῶν συνεστός», ἐξ οὗ εὐλόγως εἰκάζεται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰῶνας διετήρουν σχολεῖα οἱ Φιλίππουπολίται οἵτινες βεβαίως ἦσαν ἀρκούντως μεμορφωμένοι διὰ τὰ διατηρῶσιν ἐμπορικὰς σχέσεις οὐ μόνον μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ αὐτῶν τῶν Ἰνδιῶν, ἔνθα καὶ ἀποικία ἐσχηματίσθη Φιλίππουπολιτῶν.

Γινώσκομεν ὅτι μέχρι μὲν τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπῆρχον ἑλληνικὰ σχολεῖα μόνον τῶν ἀρρένων, τὰ κοράσια δ' ἐδιδάσκοντο ἐν γραμματοδιδασκαλείοις ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἢ ταῖς οἰκίαις ὑπὸ ἱερέων ἢ ἰδιωτικῶν διδασκάλων. Κατὰ τὸ 1847 ἔτος τὸ πρῶτον συνεστήθη ἰδιωτικὸν Παρθεναγωγεῖον ὑπὸ τινος Πολυμνίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ Ἀγιοταφικῷ Μεταχώ. Τὸ 1850 ἔτος εἰσηγήσει φρονίμων πολιτῶν συνέστη Παρθεναγωγεῖον διὰ συνδρομῆς τῶν Φιλίππουπολιτῶν καὶ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὁμογενῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων δικαίως συγκαταλέγεται ὁ ἀοίδιμος Ἀντώνιος Κομιζόπουλος, ἐν Ρωσίᾳ σπουδαῖαν ἐμπορικὴν θέσιν κατέχων, πολλαχῶς συντελέσας εἰς τοῦτο καὶ σπουδαῖον χρηματικὸν ποσὸν προσενεγκῶν. Δι' ὃ δικαίως ἀνεκηρύχθη μέγας εὐεργέτης. Οὐχ' ἦττον εἰργάσθη πρὸς τοῦτο ὑλικῶς τε καὶ ἠθικῶς ὁ τότε Μητροπολίτης Φιλίππουπόλεως κ. Χρῦσανθος, ἀνακηρυχθεὶς ἐπίσης μέγας εὐεργέτης τοῦ Παρθεναγωγείου. Συλλεγέντος δὲ ποσοῦ 100.000 γροσίων προσεκλήθη ἐξ Ἀθηνῶν ὡς διευθύντρια ἡ Ζωὴ Μουρούζη. Τὸ 1852 ἠγοράσθη διὰ χρημάτων τοῦ Παρθεναγωγείου 25.000 γρ. οἰκία, ἐν ἣ ἐγκατέστη τὸ Παρθεναγωγεῖον. Τὴν Μουρούζην ἀντικατέστησεν ἡ ἐξ Ἀθηνῶν προσκληθεῖσα Πηγὴ Ἰωαννίδου, διδάξασα μέχρι τοῦ 1858 ὅτε διεδέχθη αὐτὴν ἡ ἐπίσης ἐξ Ἀθηνῶν προσκληθεῖσα Καλλιόπη Βερνάρδου, ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ Εὐφροσύνης Βλαχούτση. Κατὰ τὸ 1861 διωρίσθη ἡ ἐκ Φιλίππουπόλεως ἐν τῷ Ἀρσακίῳ σπουδάσασα δεσποινὶς Σμαράγδα Χατζηδαῆ, διευθύντρια τοῦ ἑλληνικοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου,

διευθύνουσα αὐτὸ μέχρι τοῦ 1866, ἀντικαταθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐπίσης ἐν τῷ Ἀρσακείῳ σπουδασασῶν Φιλιππουπολιτῶν Διδῶν Θεοφανοῦς Μυσηροῦ καὶ Ἐλισάβετ Χατζηγιαννάκογλου, αἵτινες ἐδίδαξαν εὐδοκίμως καὶ μετὰ ζήλου μορφώσασαι πολλὰς Ἑλληνίδας διακρινομένας ὡς οἰκοδεσποίνας. Ἡ δὲ Σμαράγδα Χατζηδαῆ διωρίσθη αὐτῆς τὸ 1874 διευθύντρια τοῦ κεντρικοῦ ἑλληνικοῦ Παρθεναγωγείου, τὸ δὲ 1875 ἰδρυθέντων τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων, πρώτη διευθύντρια τοῦ Διδασκαλείου τῶν Θηλέων, ἐξηκολούθησε δὲ διδάσκουσα ἐν αὐτῷ μέχρι τοῦ 1886 ὅτε προσεκλήθη νὰ διευθύνῃ τὸ ἐν Βάρῃ ἑλληνικὸν Παρθεναγωγεῖον. Καὶ διορισθεῖσα αὐτῆς ἐν τοῖς Ζαριφείοις Διδασκαλείοις τὸ 1887 ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον διευθύνουσα τὸ Διδασκαλεῖον τῶν θηλέων μετὰ μητρικῆς φιλοστοργίας καὶ διδάσκουσα μετ' ἀξιοπαινοῦ ζήλου λίαν εὐδοκίμως. Αὕτη ὑπηρέτησε τὴν γενέτειραν αὐτῆς ἐπὶ 31 ἔτη μέχρι σήμερον, εὐτυχήσασα νὰ ἴδῃ πολλὰς τῶν μαθητριῶν αὐτῆς εὐδοκίμους ἐν τῷ οἰκογενειακῷ καὶ ἐκπαιδευτικῷ σταδίῳ.

Ἐν δὲ τῇ Ἑλληνικῇ Σχολῇ ἐδίδαξαν :

1) *Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος*, ἱερεὺς ἐκ Φιλιππουπόλεως, 1800—1820.
 2) *Παπανικολάκης*, υἱὸς Κ' Οἰκονόμου, 1820 καὶ ἐφεξῆς.
 3) *Σαράντης Ἀρχιγένης*, ἐξ Ἐπιβατῶν, σπουδᾶσας ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ. Ἀπῆλθεν δ' ἐντεῦθεν εἰς Παρισίους, ἐσπούδασε τὴν Ἰατρικὴν καὶ ἀποκτήσας ἱκανὴν περιουσίαν, ἵδρυσεν ἐν Ἐπιβάταις τὰ φερώνυμα Ἀρχιγένεια τὸ 1857, ἐν οἷς ἐκπαιδεύονται καὶ διατρέφονται παῖδες καὶ νεάνιδες ὄρφανα διὰ δίδουσαι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀνά τὴν Θράκην.

4) *Παναγιώτης Οἰκονόμου*, ἐκ Φιλιππουπόλεως.

5) *Ἀδάμος Τσαπέκος*, ἐκ Μελενίκου μὲν ἐλθὼν, καταγόμενος δ' ἐκ Μετσόβου.

6) *Γεώργιος Τσουκαλᾶς*, Ζακύνθιος, 1831—34, ἐκδοὺς κατὰ τὸ 1851 ἐν Βιέννῃ σπουδαίαν ἱστοριογεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως περιέχουσαν σπουδαίας πληροφορίας περὶ τῆς Φιλιππουπόλεως, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ Φιλίππου, υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου τὸ 334 π. Χ. (πρότερον Καβύλη κατὰ Δημοσθένη καὶ Καλύβη κατὰ Στράβωνα καλουμένη), μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, διαφόρους ἐπιγραφὰς εὐρεθείσας ἐνταῦθα, ἀπάσας ἑλληνιστί, καὶ νομίσματα Φιλιππουπόλεως, μαρτυροῦντα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἀδιακόπου ἐθνικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως. Ἐν αὐτῇ γίνεται μνεία περὶ σημειώσεως τινὸς τοῦ Μητροπολίτου Νεοφύτου κατὰ τὸ 1611 Ἀπριλίου 8, ἐν παλαιῷ κώδικι σωζομένῳ ἔτι εὐτυχῶς εἰς τὴν Ἱεράν Μητρόπολιν, περὶ τῆς χειροτονίας αὐτοῦ.

7) *Διαμάντης*, ἀνεψιὸς τοῦ Ἀδ. Τσαπέκα, 1834—1844.

8) *Δ. Σλαβίδης*, ἐκ Φιλιππουπόλεως, ἀπὸ 1844.

9) *Ἀλ. Σάνθος*, ἐκ Σερρών, 1849—1853,

10) Δ. Σλαβίδης, αὐθις ἀπὸ τοῦ 1853.

11) Γρηγόριος Γῶγος, ἱεροδιάκονος, ἐκ Μυτιλήνης 1850—1856. Βραδύτερον δὲ μεταβὰς εἰς Βουδαπέστην, ἔνθα ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσας προϊστάμενος τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι τὸ π. ἔτος.

12) Π. Κυριαίδης, ἐξ Ἡπείρου, 1857—62, κατόπιν δ' ἀπόφοιτος τοῦ ἔθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἐδίδαξεν εὐδοκίμως ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητῆς τῶν Ζαριφειῶν Διδασκαλείων.

13) Γ. Βογατῆς, ἐκ Φιλιππουπόλεως, 1855—58, ἀπόφοιτος τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ὡς ὑπότροφος τοῦ ἀοιδίμου Α. Κομιζοπούλου. Ἐντεῦθεν μεταβὰς εἰς Σμύρνην ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη.

14) Π. Ραζήλος, ἐξ Οἰτύλου τῆς Πελοποννήσου σπουδάσας ἐν Γερμανίᾳ συνδρομῇ τοῦ ἀοιδίμου Μ. Γκιουμουσγκερδάνη 1859—62.

15) Δ. Σλαβίδης, τὸ τρίτον 1862—63.

16) Βλάσιος Σκορδέλης, ἐκ Στενιμάχου, προλύτης τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἔθνικοῦ Πανεπιστημίου, 1863—75.

17) Ν. Λούσης, ὑπότροφος Α. Κομιζοπούλου ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ ἐκ Στενιμάχου, 1863—68, ἀκολούθως δ' ἐν τῷ κεντρικῷ παρθεναγωγείῳ.

18) Γ. Τζοανόπουλος, ἐκ Φιλιππουπόλεως, ὑπότροφος Α. Κομιζοπούλου ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ, ἀπὸ τοῦ 1868.

Ὡς βοηθοὶ δ' ἐδίδαξαν ἐν τῇ κεντρικῇ ἑλληνικῇ σχολῇ Γ. Πετκίδης, Φιλιππουπολίτης 1863—64, Ἐφάστης Χριστόπουλος 1865—69, Γ. Παναγιωτόπουλος, Γαλ. Δ. Κάβρας 1864, Καρὰ Χαφίς, Ὄθωμανός, 1869, Γ. Καλλισθένης 1864—65, Ἀναστ. Ἀργυρόπουλος, ἐκ Στενιμάχου, 1870, Ρισάρ Γαλ. 1869, Γ. Πετκίδης, Φιλιππουπολίτης, 1871—72, Κ. Κρασιώτης, 1872—73, Στέργιος Τυρούζης, Στέφανος Μανέτας Γαλλ.

Μεταξὺ τῶν μνημονευθέντων διδασκάλων τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς ὑπῆρξαν πολλοὶ σπουδαῖοι ἄνδρες εὐσυνειδήτως τελέσαντες τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἄλλ' ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος διεκρίθη ἀπὸ τοῦ 1858 ὡς σχολάρχης τῆς τε ἐν Στενιμάχῳ καὶ ἐν Φιλιππουπόλει ἑλληνικῆς σχολῆς, ὁ σπουδαῖος ἐργασθεὶς ὑπὲρ τῆς ιδρύσεως τῶν Ζαριφειῶν Διδρασκείων εἶναι ὁ ἐκ Στενιμάχου Βλάσιος Σκορδέλης. Οὗτος διδάξας ἐπὶ πενταετίαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ σχολῇ Στενιμάχου μετ' ἰδιαιτέρου ζήλου καὶ εὐδοκίμως, προσεκλήθη ν' ἀναλάβῃ τὸ 1863 τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἑνταῦθα σχολαρχείου. Διεκρίθη δ' οὐ μόνον ὡς διδάσκαλος ἀλλὰ καὶ ὡς καλὸς πατριώτης, οὐδενὸς κόπου φεισθεὶς πρὸς ἀναζωπύρωσιν τοῦ ἔθνικοῦ αἰσθήματος καὶ προαγωγῆν τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς πόλεως. Ἐχων ὑπ' ὄψει ὅτι πρὸς μόρφωσιν χρηστῶν πολιτῶν δὲν ἀρκεῖ ἡ διδασκαλία μόνον ἐν τῷ σχολείῳ, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ διδασκαλία τῶν πολιτῶν περὶ τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, οὐδενὸς παρημέλει πρὸς τοῦτο προσφόρου μέσου. Τῇ πρωτοβουλίᾳ αὐτοῦ καὶ συνδρομῇ τῶν πολιτῶν συνέστη 1872

«Σύλλογος τῶν Φιλομούσων», οὗτινος κύριος σκοπὸς ἦν ἡ ἀναζωπύρωσις τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ ὑποστήριξις χρηστῶν καὶ εὐελπίδων πτωχῶν μαθητῶν. Ὁ σύλλογος οὗτος συνέδεσε σχέσεις μὲ τοὺς ἄλλοθι ἐπιδιώκοντας τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἰδίᾳ δὲ μὲ τὸν ἐν Κων)λει Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν καὶ Θερακικὸν Φιλεκπαιδευτικὸν, ὧν ὁ πρῶτος ἐξακολουθεῖ παρέχων ὑψίστας ἠθικὰς ὠφελείας τῷ ἔθνει, συγκαταλέγων μεταξὺ τῶν μελῶν του ἄνδρας διαπρεπεῖς οὐ μόνον μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἀλλοφύλων, ὁ δὲ δευτέρος παρέσχε τῷ ἀνὰ τῇ Θεράκῃ Ἑλληνισμῷ πολυτίμους καὶ διαρκεῖς ὠφελείας. Ἀμφοτέρων δὲ κύριος μοχλὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀείμνηστος Ἡρακλῆς Βασιάδης, ἀξίος γόνος τῆς Ἡπείρου καὶ ἀληθινὸν ἐγκαλῶπισμα τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, ὑποδαυλήσας τὴν ἔμφυτον φιλομουσίαν τῶν κυριωτέρων ἰδρυτῶν αὐτῶν τοῦτε ἀοιδήμου Χρηστάκη Ζωγράφου καὶ τοῦ μεγάλου τῆς κοινότητος ἡμῶν εὐεργέτου Γ. Ζαρίφη.

Σχολεῖα Φιλιππουπόλεως

Ἐκ τῶν παλαιωτέρων κτιρίων μετὰ τὴν Ἑλληνικὴν σχολὴν εἶναι τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τὸ ἐπιλεγόμενον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπερ θεωρηθὲν ἀνεπαρκὲς διὰ τὸν πληθυνθέντα ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν πολιτῶν ἐπὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἰδρύσεως καὶ ἄλλου. Τοιοῦτον δ' ἰδρυσεν ὁ ἀείμνηστος Μ. Γκιουμουσγκερδάνης, ὁ πολλαχῶς εὐεργετήσας τὴν Φιλιππούπολιν, εἰς μνήμην τοῦ ἀοιδήμου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Δ. Γιουμουσγκερδάνη, θύματος δολοφόνου χειρός, ὅπερ ἰδίαις δαπάναις συνετήρει μέχρι τοῦ θανάτου του, μετὰ δὲ ταῦτα ἐδωρήθη τῇ ἑλληνικῇ κοινότητι.

Κατὰ δὲ τὸ 1865 ὁ ἀοιδήμος ἱερομόναχος Νικόδημος, ὁ ἡγούμενος τῆς Ἱεράς Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ἀνέλαβε τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ φερωνύμου αὐτοῦ σχολεῖου, ὅπερ ἐξακολουθεῖ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ ὡς δημοτικὸν σχολεῖον ἢ νηπιαγωγεῖον. Ἡ ἡμετέρα κοινότης εὐγνωμονοῦσα ἀμφοτέροις τοῖς φιλογενέσι ἀνδραῖσιν ἀνεκήρυξεν αὐτοὺς μεγάλους αὐτῆς εὐεργέτας.

Κατὰ τὸ 1865, τοῦ Ἑλληνικοῦ παρθεναγωγείου θεωρηθέντος ἀνεπαρκοῦς διὰ τὸν αὐξηθέντα ἀριθμὸν τῶν μαθητριῶν, ὁ φιλογενέστατος Σταῦρος Κοσμᾶ Σαοῖ ἀνέλαβε τὴν ἀνοικοδόμησιν περικαλλοῦς παρθεναγωγείου, ὅπερ καὶ σήμερον ἔτι ἐπιδεικνύεται ὡς καλλιπρεπὲς τέμενος τῶν μουσῶν. Ἐφ' ᾧ ἡ ἡμετέρα κοινότης ἀνέγραψε τὸ ὄνομα τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ δέλτῳ τῶν μεγάλων αὐτῆς εὐεργετῶν. Τὸ δὲ 1869 ἡ ἐφάμιλλος αὐτῷ σύζυγος αὐτοῦ Μαριόρα ἐκληροδότησε διὰ διαθήκης εἰς τὸ παρθεναγωγεῖον 45.000 γρόσια, καταταχθεῖσα καὶ αὕτη ἐν τῇ χορείᾳ τῶν εὐεργετῶν τῆς κοινότητος ἡμῶν.

Τὸ 1856 ἡ πυρκαϊὰ ἀπετέφρωσε τὴν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως κειμένην Ἑλληνικὴν σχολὴν μετὰ τῆς πλουσίας αὐτῆς βιβλιοθήκης, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων δ' αὐτῆς ἀνηγέρθη νέα, ἣτις μετὰ παρέλευσιν 50ετίας ἀπεδείχθη ἀνε-

παρκῆς εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις. Δι' ὃ ἐδέησε νὰ ὑποστῇ ριζικὴν ἐπισκευὴν διὰ τῆς γενναίας συνδρομῆς τοῦ φιλογενοῦς συμπολίτου ἡμῶν κ. Κοσμᾶ Ἀ. Κατσιόγρα, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐν Μασσαλίᾳ μετερχομένου τὴν ἐμπορίαν, ὃν ἡ ἡμετέρα κοινότης ἐξ εὐγνωμοσύνης ἀνέγραψε μεταξὺ τῶν εὐεργετῶν αὐτῆς. Ἡ οὕτω δὲ διασκευασθεῖσα σχολὴ αὕτη, ἐκκληροῦσα ὄλους τοὺς ὄρους τῆς ὑγιεινῆς, ἀποτελεῖ εὐάρεστον, φωτεινὸν καὶ εὐρύχωρον φυτώριον τῆς σπουδαζούσης ὁμογενοῦς νεολαίας. Τὴν κορωνίδα δὲ τῶν σχολείων τῆς ἡμετέρας κοινότητος ἀποτελεῖ τὸ περίλαμπρον τοῦτο μέγαρον τῶν μουσῶν, ὅπερ ἀνήγειρεν ὁ ἐθνικὸς εὐεργέτης κ. Γρηγόριος Μαρασλῆς, ὁ ὁποῖος δι' ἡγεμονικῆς δωρεᾶς ἐπροίκισε τὴν ἡμετέραν κοινότητα μὲ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο κτίριον, ὅπερ παρέχει τῇ σπουδαζούσῃ νεολαίᾳ ἀπάσας τὰς εὐκολίας πρὸς ἄνετον σπουδὴν, ἐμπνέει τὴν ἀτίδιον αὐτῆς εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν ἐρίτιμον ἄνδρα, ὃν εὐχόμεθα ἅπαντες νὰ διαφυλάττῃ ὁ Ὑψιστος ἐν ἀδιαπτῶτῳ ὑγείᾳ καὶ μακροβιότητι, ἐπ' ἀγαθῷ σύμπαντος τοῦ ἔθνους.

Μαθήματα διδασκόμενα ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις ἀρρένων καὶ θηλέων

Ἑλληνικὴ Σχολή.—Αὕτη περιεῖχε τρεῖς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ τμήματος καὶ δύο γυμνασιακάς, ἐν αἷς ἐδίδασκεν ὁ σχολάρχης καὶ εἰς βοηθός, ὁ ὁποῖος σπανίως ἦτο ξένης σχολῆς ἀπόφοιτος, συνήθως δὲ τῆς ἰδίας σχολῆς. Ἡ τουρκικὴ ἐδιδάσκετο ὑπὸ Ὀθωμανοῦ, ἡ δὲ γαλλικὴ συνήθως ὑπὸ ὁμογενοῦς.

Ἑλληνικὸν Παρθεναγωγεῖον. Κατὰ τὸ 1870 ὅτε διωρίσθη ὁ ἀοίδιμος Ν. Λούτσης διδάσκαλος ἐν αὐτῷ αἱ ἐγγραφεῖσαι μαθήτριάι ἀνῆλθον εἰς 246, ὧν αἱ μὲν 11 ἀπετέλεσαν τὴν Γ' καὶ ἀνωτέραν τάξιν τοῦ ἑλληνικοῦ τμήματος, αἱ δὲ 10 τὴν Β', καὶ αἱ 19 τὴν Α', αἱ δὲ λοιπαὶ 206 τὰς 8 τάξεις τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ. Ἐξεπονήθη καὶ κανονισμὸς τοῦ παρθεναγωγείου, ὁρίζων ἐν 72 ἄρθροις τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, τὴν ἐν αὐτῷ διδασκαλίαν, τὰ καθήκοντα τῶν μαθητριῶν, τὰς ἀμοιβὰς καὶ ποινάς, τὰ καθήκοντα τῶν γονέων, κηδεμόνων, διδασκάλων, κοσμητριῶν κ.λ.π.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ κατάστασις τῶν σχολείων ἀμφοτέρων τῶν φύλων τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Φιλιππουπόλεως κατὰ τὸ 1872 ἔτος, ὅτε συνέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Θρακικὸς Σύλλογος, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ θεωρηθῇ δημοιούργημα τοῦ μεγίστου πατριώτου Γεωργίου Ζαρίφη, θελήσαντος δι' αὐτοῦ νὰ παράσχῃ τοῖς ἀνά τὴν Θράκην Ἑλλησι τὰ μέσα τῆς διαδόσεως τῆς δημοτικῆς παιδείσεως καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς διαπλάσεως καὶ μορφώσεως. Τοῦ κανονισμοῦ τοῦ συλλόγου παραθέτομεν τὰ 3 πρῶτα ἄρθρα :

Ἄρθρον 1. Καθιδρύεται ἐν Κωνσταντινουπόλει Θρακικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος, σκοπὸν καὶ μέλημα ἔχων τὴν διάδοσιν ἐν Θράκῃ τῆς δη-

μοτικῆς καὶ μέσης παιδεύσεως καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν δι' αὐτῆς διάπλασιν καὶ μόρφωσιν.

Ἄρθρον 2. Τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου εἰσὶ: α) ἡ ἴδρυσις Διδασκαλείου εἰς δύο διηρημένου πρὸς μόρφωσιν διδασκάλων τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ διδασκαλισσῶν τῶν παρθεναγωγείων καὶ νηπιαγωγείων. β) ἡ σύστασις δημοτικῶν σχολείων τῶν ἀρρένων καὶ παρθεναγωγείων ὅπου παρίσταται ἀνάγκη. γ) ἡ συντήρησις τῶν ἤδη ὑπαρχόντων χρηζόντων δὲ περιθάλψεως καὶ συνδρομῆς. δ) ἡ ἐπὶ τὰ κρεῖττω ἀνάπτυξις τῶν σχολείων τῆς μέσης παιδεύσεως. καὶ ε) ἡ ἔκδοσις κοινοφελῶν καὶ διδακτικῶν βιβλίων καὶ ἡ διανομὴ αὐτῶν εἰς ἀπόρους μαθητὰς ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

Ἄρθρον 3. Ὁ σύλλογος προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ κατὰ τοὺς πόρους αὐτοῦ θέλει προβαίνει εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐν τῷ 2 ἄρθρῳ ἀναφερομένων ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν μᾶλλον κατελειγόντων.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως μόνον τῶν τριῶν τούτων ἄρθρων ἔννοεῖ τις τὴν σπουδαιότητα τῶν ὑπὸ τοῦ Θερακικοῦ Συλλόγου ἐπιδιωκομένων σκοπῶν, ὅστις, εὐτυχῶς, ἐκ τῶν ὑστέρων ἑφάνη τὰ μέγιστα ἐπιτυχῶν καὶ μεγίστας ὠφελείας παρασχῶν.

Καίτοι δὲ ἐκ τῶν πρώτων ὑπεδείχθη ἡ Φιλιππούπολις ἐν ἣ ἔπρεπε νὰ ἰδρυθῶσι τὰ Διδασκαλεῖα, ἐν τούτοις, τὸ ζήτημα τοῦτο ἔνεκα τῆς σπουδαιότητός του ὄφειλε νὰ μελετηθῇ ἐπισταμένως. Κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν διὰ τὰ ἑγκαίνια τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Κωνσταντινουπόλεως—Βελλόβου, ἦλθον ἐνταῦθα οἱ κορυφαῖοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμογενῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ ἀοίδιμοι Γεώργιος Ζαρίφης, Χρηστάκης Ζωγράφος καὶ πολλοὶ ἄλλοι προέχοντες, σενοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ σπουδαίου παραγόντος τοῦ Θερακικοῦ Συλλόγου κ. Ἡρακλέους Βασιάδου, οἵτινες ἠδυνήθησαν ἐκ τοῦ σύγγυς νὰ πεισθῶσι περὶ τῆς καταλληλότητος τοῦ μέρους τῆς ἰδρύσεως τῶν Διδασκαλείων. Ἀποφασισθέντος δ' ἀκολούθως ὅπως τὰ Διδασκαλεῖα ἀνεγερθῶσιν ἐν Φιλιππουπόλει ὁ Θερακικὸς Σύλλογος συνεννοήθη μετὰ τῆς ἡμετέρας κοινότητος περὶ τῶν βάσεων, ἐφ' ὧν ταῦτα ἔμελλον νὰ ἰδρυθῶσι. Εἰσὶ δ' αὐταὶ κατὰ τὸ ἐπισυνημημένον ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θερακικοῦ Συλλόγου πρὸς τὴν Δημογεροντίαν τῆς ἡμετέρας κοινότητος, αἱ ἐν αὐτῷ μνημονευόμεναι.

Ἐν Κων)πόλει 8)20 Ὀκτωβρίου 1874

» Τῆ ἀξιότιμῳ Δημογεροντίᾳ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Φιλιππουπόλεως.

» Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Ὁ μέγας εὐεργέτης τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, ἀκάματος τοῦ καλοῦ κ. Γ. Ζαρίφης διέθεσε διὰ τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, ὡς γνωστὸν καὶ ὑμῖν, χιλίας κατ' ἔτος λίρας πρὸς σύστασιν κεντρικοῦ διδασκαλείου, ὅπουδῆποτε τῆς Θεράκης ἤθελε κρίνει προσφορώτερον πρὸς τὸν φιλεκαπαιδευτικὸν τοῦ συλλόγου σκοπὸν τὸ διοικητικὸν αὐτοῦ συμβούλιον. Τὸ δὲ συμβούλιον ἀξιοτέρων

πασῶν τῶν τῆς Θράκης πόλεων ἔκρινε πρὸς τοῦτο τὴν πολυπαθῆ καὶ πολυτλήμονά, ἀλλὰ καὶ ἀνενδότως ἀγωνισαμένην καὶ ἀγωνιζομένην τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς ἑλληνικῆς παιδείσεως, τὴν ὑμετέραν Φιλιππούπολιν. Ἐπιθυμοῦν δὲ ὅπως ὅσον τάχος ἐκπληρώσῃ τὸν μεγάλου σκοπὸν τοῦ γενναίου εὐεργέτου, ἔχον δ' ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ σχετικῶς μέγα ποσὸν τὸ διατεθὲν ὑπὸ τοῦ Γ. Ζαρίφου πρὸς εὐδόωσιν τοῦ ἔργου ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνεπαρκὲς ἐστὶ πρὸς ἕξ ὑπαρχῆς ἰδρυσιν τοιοῦτου φρονιστηρίου καὶ σκεπτόμενον τέλος ὅτι διπλῆ προσγενήσεται ὠφέλεια τῇ τε Θράκῃ ἐν γένει καὶ τῇ Φιλιππουπόλει ἰδίᾳ ἔάν πως κατορθωθῇ, ὥστε ἐν αὐτῇ τῇ κεντρικῇ ἑλληνικῇ σχολῇ ὑμῶν καὶ ἐν τῷ κεντρικῷ παρθεναγωγείῳ τοῖς ἤδη διδασκόμενοις γυμνασιακοῖς μαθήμασι προσαρτηθῶσι καὶ ἕτερα μαθήματα ἰδιάζοντα τῷ Διδασκαλείῳ καὶ ὑπὸ εἰδικῶν καθηγητῶν διδασκόμενα καὶ οὕτω τῆς ἐκ τοῦ Διδασκαλείου ὠφελείας μέτοχοι γίνωνται οὐ μόνον οἱ τοῦ Συλλόγου ὑπότροφοι, ἀλλὰ καὶ πάντες ὅσοι τῶν ὑμετέρων παίδων βούλονται καὶ ἐπ' εὐρύτερον πληθυνθῆ ἢ γνώσιν, τὸ συμβούλιον ἡμῶν σκεπθὲν πάντα ταῦτα, ἀνακοινοῖ ὑμῖν τὰς σκέψεις αὐτοῦ καὶ ὑποβάλλει τοὺς ὅρους ὑφ' οἷς ὁ σύλλογος δύναται ἀποδέξασθαι τὴν αἰσίαν ταύτην σύγκρασιν, ἀναμένει ἵνα ὡς τάχιστα ἀπαντήσῃτε αὐτῷ ἂν οἱ ὅροι οὗτοι ἀποδεκτοὶ εἰσὶν ἢ ὑποβάλλητε τῷ συμβουλίῳ ἡμῶν τοὺς οὖς ὑμεῖς ἐγκρίνητε. Οἱ ὅροι οὗς ὁ σύλλογος προτείνει εἰσὶν οἱ ἑξῆς :

Ἄρθρον Α'. Ἡ ἑλληνικὴ σχολὴ Φιλιππουπόλεως καὶ τὸ κεντρικὸν ἑλληνικὸν παρθεναγωγεῖον Φιλιππουπόλεως θέλουσι συνδυάσει τὸ ὄνομα αὐτῶν μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῶν διδασκαλείων ἐπωνυμούμενα τὸ μὲν: «Ζαρίφειον Διδασκαλεῖον καὶ Κεντρικὸν Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον Φιλιππουπόλεως» τὸ δέ: «Ζαρίφειον Διδασκαλεῖον καὶ Κεντρικὸν Ἑλληνικὸν Παρθεναγωγεῖον Φιλιππουπόλεως».

Ἄρθρον Β'. Μία ἢ δύο αἵθουσαι τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς καὶ τοῦ κεντρικοῦ ἑλληνικοῦ παρθεναγωγείου χορηγηθῆσονται πρὸς διδασκαλίαν καὶ χρῆσιν εἰδικῶς τοῦ διδασκαλείου.

Ἄρθρον Γ'. Τὸ τμήμα τοῦ διδασκαλείου θέλει ἐποπτεύεται ἐν Φιλιππουπόλει ὑπὸ ἀντιπροσωπευτικῆς ἐπιτροπῆς ὀριζομένης κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Ἄρθρον Δ'. Ὁ Σχολάρχης καὶ οἱ λοιποὶ καθηγηταὶ τῆς σχολῆς ὡς καὶ αἱ διδασκάλισσαι τοῦ παρθεναγωγείου δύναται ἵνα χρησιμεύωσι καὶ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον ἀμειβόμενοι πρὸς τοῦτο ἰδιαίτερος ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Ἄρθρον Ε'. Ἐκτὸς τῶν ὑποτρόφων τοῦ Συλλόγου δύναται ν' ἀκροῶνται τῶν μαθημάτων τοῦ Διδασκαλείου καὶ πάντες οἱ βουλόμενοι τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς καὶ τῶν μαθητριῶν τοῦ παρθεναγωγείου, οὔτινες μετὰ τὰς νεομισμένας ἐξετάσεις δύναται νὰ χρησιμοποιοιθῶσι ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ὡς διδάσκαλοι.

Ἄρθρον ΣΤ'. Οἱ καθηγηταὶ καὶ αἱ διδασκάλισσαι ἔσονται ὑπόχρεοι

διδάσκειν τὰ γενικώτερα μαθήματα οὐ μόνον τοῖς τοῦ Συλλόγου ὑποτρόφοις ἀλλὰ κοινῶς καὶ τοῖς λοιποῖς μαθηταῖς τῆς σχολῆς καὶ ταῖς μαθητρίαις τοῦ παρθεναγωγείου.

**Ἄρθρον Ζ'.* Ἐν τῶν δημοτικῶν σχολείων Φιλιππουπόλεως χρησιμεύει ὡς πρότυπον δημοτικὸν σχολεῖον, ἐν ᾧ θέλουσι διδάσκει οἱ τῶν Διδασκαλείων καθηγηταὶ τε καὶ ὑπότροφοι.

Ὡς ἐκ τούτων παρατηρεῖτε, κύριοι, τὸ διοικητικὸν συμβούλιον τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου ἠθέλησε τοιοῦτοτρόπως ἵνα συνδυάσῃ τὸ ἔργον τῶν Διδασκαλείων μετὰ τῆς προαγωγῆς τῶν δύο ἀνωτέρων ὑμῶν σχολῶν, αἵτινες ἀποβαίνουσιν οὕτως ἐκ τῶν τελειότερων παρ' ἡμῖν.

Πιστεύοντες ὅτι οἱ ὄροι οὗτοι γενήσονται ἀποδεκτοί, εὐελπιστοῦμεν ὅτι ἡ κοινότης θέλει ἀπαντήσῃ ἡμῖν ἐπισήμως καὶ ὅσον τάχος συντελεῖσθαι οὕτως εἰς τὴν ἄμεσον τοῦ ἔργου ἐκτέλεσιν. Ὅπως δὲ προβῶμεν εἰς τὸ ἔργον ἐν πλήρει γνώσει τῶν πραγμάτων παρακαλοῦμεν ὅπως ἐπισυνάψῃτε εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην καὶ τὰς ἐπομένους πληροφορίας :

α) Τίνες καὶ πόσοι εἰσὶ σήμερον ἀκριβῶς οἱ πόροι καὶ αἱ ἐτήσια δαπάναι τῆς ἑλληνικῆς ὑμῶν σχολῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ παρθεναγωγείου.

β) Πόσοι καὶ ποῖοι οἱ ἐν ἑκατέρῳ τούτων διδάσκοντες, τίς ὁ μισθὸς ἐκάστου αὐτῶν, ποῖα τὰ διδασκόμενα μαθήματα.

γ) Πόσα καθ' ὑμᾶς ἀπαιτοῦνται ἐτησίως πρὸς διατροφήν, κατοικίαν καὶ πάντα τὰ ἀναγκαῖα ἐκτὸς τῶν διδάκτρων ἐκάστου ὑποτρόφου.

Ἀναμένοντες ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον ἀπάντησιν, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἵνα δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τῆς διακεκριμένης πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως ἡμῶν.

Ὁ πρόεδρος

A. Βλασιδῆς

Ὁ γεν. γραμματεὺς

A. Ζωηρόδης

Ἡ Δημογεροντία τῆς ἡμετέρας κοινότητος ἀποδεξαμένη εὐγνωμόνως τοὺς ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου προταθέντας ὄρους, ἔσπευσε ν' ἀπαντήσῃ δίδουσα καὶ τὰς αἰτηθείσας πληροφορίας. Ἀπεφασίσθη δ' ὀριστικῶς ἡ ἴδρυσις τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐν Φιλιππουπόλει ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὄρους : 1) Αἱ τρεῖς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου μετὰ τῶν γυμνασιακῶν τάξεων τῆς κεντρικῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῶν ἀρρένων μετὰ τῶν γυμνασιακῶν καὶ ἑλληνικῶν τάξεων τοῦ ἑλληνικοῦ παρθεναγωγείου θ' ἀποτελέσωσι τὰ Ζαριφεία Διδασκαλεῖα. 2) Ταῦτα ἔχουσι δύο οἰκοτροφεία δι' ἀμφοτέρω τὰ φύλα ἐν οἷς διαιτῶνται ἰδιοσυντηρητοὶ οἰκότροφοι ἐπὶ πληρωμῇ τροφείων ἐτησίως 20 μὲν λιρῶν διὰ τοὺς ἀναλαμβάνοντας νὰ διδάξωσιν ἐπὶ μισθῷ ὅπου ἂν ἤθελε διορίσει αὐτοὺς ὁ Θρακικὸς Σύλλογος, 30 δὲ λιρῶν διὰ τοὺς οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν ἀναλαμβάνοντας μαθητὰς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν αὐτῶν καὶ ἀνὰ 10 οἰκότροφοι ἕξ ἑκατέρου φύλου, ὑπότροφοι τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου, λαμβανόμενοι ἐκ διαφόρων μερῶν

τῆς Θράκης καὶ ὑποχρεούμενοι νὰ διδάξωσιν ἐν τοῖς ἀνά τὴν Θράκην ἑλληνικοῖς σχολείοις ἐπὶ μισθῷ, ὅσον χρόνον διήρκεσεν ἡ σπουδὴ αὐτῶν ἐν τῷ Διδασκαλείῳ 3) Πρὸς συντήρησιν τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων διέθεσεν ὁ Θρακικὸς Σύλλογος τὴν χιλιόλιτρον ἐτησίαν ἐπιχορήγησιν τοῦ Ἰδρυτοῦ αὐτῶν κ. Γεωργίου Ζαρίφη, πεντακοσίας δὲ λίρας καταβάλλει κατ' ἔτος ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Φιλιππουπόλεως, ἣτις παρέχει καὶ τὰ σχολεῖα αὐτῆς πρὸς διδασκαλίαν καὶ τὰ τροφεῖα τῶν ἰδιοσυντηρήτων οἰκοτρόφων. 4) Τὰ Ζαριφεία Διδασκαλεῖα διοικοῦνται ὑπὸ ἀντιπροσωπευτικῆς ἐπιτροπῆς, διοριζομένης ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου μεταξὺ τῶν προουχόντων Φιλιππουπολιτῶν συνεδριάζουσης ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως.

Ἐπελεύθησεν οὕτω τῆς συνεννοήσεως μεταξὺ τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς ἑλληνικῆς δημογεροντίας Φιλιππουπόλεως, ὁ Θρακικὸς Σύλλογος μετακαλεσάμενος τὸν κ. Γ. Κωνσταντινίδην, Μακεδόνα, ἐν Γερμανίᾳ σπουδάσαντα, διώρισε διευθυντὴν τῶν ἐνταῦθα Ζαριφείων Διδασκαλείων, μέλη δὲ τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς αὐτοῦ ἐπιτροπῆς τὸν κ. Σωτήριον Ἀντωνιάδην, ἰατρόν, ὡς γραμματέα, τὸν κ. Ἀθανάσιον Μ. Γκιουμουσγκερδάνην, ὡς ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν μέλος, τὸν κ. Γ. Κλεάνθην, ἔμπορον, ὡς ταμίαν καὶ τὸν κ. Ζήσην Νέμτσογλου ὡς προμηθευτὴν.

Ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως κ. Νεοφύτου, μετὰ τοῦ διευθυντοῦ κ. Γ. Κωνσταντινίδου ἐφρόντισε κατὰ τὸν Ἰούλιον μῆνα τοῦ 1875 περὶ εὐρέσεως καταλλήλων οἰκημάτων ὡς οἰκοτροφείων, προμηθείας τῶν ἀναγκαίων, προκηρύξεως διὰ τῶν ἑφημερίδων περὶ προσλήψεως ὑποτρόφων καὶ ἰδιοσυντηρήτων οἰκοτρόφων, οἵτινες κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ἤρξαντο ἐρχόμενοι καὶ κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Σεπτεμβρίου ἐξετασθέντες καὶ καταταχθέντες ἕκαστος εἰς τὴν ἀνήκουσαν τάξιν ἤρξαντο τῆς ἀκροάσεως τῶν μαθημάτων. Οὕτω δ' ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἀρξαμένων τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων τοῦ σπουδαιοτάτου αὐτῶν ἔργου, τῆς μορφώσεως τῆς εὐέλpidος θρακικῆς νεολαίας, ἐξετελέσθη ὁ μυχιαίτατος πόθος τοῦ μεγαθύμου ἐκείνου πατριώτου καὶ φιλογενεστάτου ἀνδρός, τοῦ ἀοιδίμου Γ. Ζαρίφη, ὁ ὁποῖος τοσοῦτον ἠγάπησε τὰ δῶννυμα Διδασκαλεῖα, ὥστε καὶ καθ' ἣν στιγμήν παρέδιδε τὴν ἀγίαν του ψυχὴν πρὸς τὸν πλάστην ἐμνήσθη αὐτῶν καὶ ἔθηκε αὐτὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐφαμίλλου αὐτῷ εὐγενεστάτης συζύγου κυρίας Ἑλένης Γ. Ζαρίφη. Ταῦτα δὲ λειτουργήσαντα ἀπροσκόπτως ἐπὶ τέταρτον αἰῶνος καὶ ἐξυψωθέντα εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτοῖς θέσιν παρέσχον ἀνεκτιμήτους ἀφελείας τῷ ἀνά τὴν Θράκην Ἑλληνισμῷ, ἀναδείξαντα σπουδαίους πολίτας ὡς καὶ διδασκάλους, ἐπιστήμονας καὶ ἐμπόρους, ἐφ' οἷς ἀγάλλεται ἡ ψυχὴ τοῦ Ἰδρυτοῦ αὐτῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ὑπόσχονται ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐκπληρώσωσι τὸν ὑψηλὸν αὐτῶν σκοπόν.

Κατὰ τὴν 19ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1875 ἐτελοῦντο τὰ ἐγκαίνια τῶν

Ζαριφείων Διδασκαλείων μετὰ πάσης ἐπισημότητος ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐνταῦθα πρόξενου καὶ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ ἴδρυτοῦ αὐτῶν Γ. Ζαρίφη καὶ τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου κ. Α. Ζωηροῦ. Τὴν πρῶταν ἐγένετο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἀρχιερατικὴ λειτουργία, συλλειτουργούντων πολλῶν ἱερέων, ἐν μέσῳ ἀπείρου συρρέουσantos πλήθους, μεταξὺ τοῦ ὁποίου διεκρίνετο ὁ κ. Ἀλέξανδρος Ζωηρός, γενικὸς γραμματεὺς τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου, ἐλθὼν ἐνταῦθα ὡς ἀντιπρόσωπὸς τοῦ τε ἴδρυτοῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων Γ. Ζαρίφη καὶ τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου. Μετὰ τὴν θεϊαν λειτουργίαν μετέβη τὸ πλῆθος εἰς τὸ δι' ἀνθέων κεκοσμημένον κεντρικὸν ἑλληνικὸν παρεναγωγεῖον, ἐνθα παρευρέθησαν καὶ οἱ κύριοι πρόξενοί. Μετὰ τὸν ψαλέντα ἀγιασμόν οἱ ὑπότροφοι τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἔψαλλον ὕμνον πρὸς τὸν προστάτην τῶν γραμμάτων καὶ ἴδρυτὴν τῶν διδασκαλείων Γ. Ζαρίφην. Ἀκολούθως ὁ Ἅγιος Φιλίππουπόλεως κ. Νεόφυτος ἀπήγγειλε λόγον κατάλληλον τῇ περιστάσει, δι' οὗ ἐξῆρε τὰς ἀρετὰς τοῦ μεγαθύμου κ. Γ. Ζαρίφη καὶ τὰς ὠφελείας τὰς ὁποίας μέλλουσι νὰ παράσχωσι τὰ Διδασκαλεῖα, καταστρέψας τὸν λόγον δι' εὐχῶν πρὸς τὸν Ὑψιστον ὑπὲρ υἰείας καὶ μακροημερεύσεως τοῦ ἴδρυτοῦ τῶν Διδασκαλείων. Τὸ πλῆθος ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ὑπεδέξατο τὸν λόγον τῆς Α. Σ. δι' ἀνευφημιῶν καὶ ζητωκραυγῶν ὑπὲρ τοῦ εὐεργέτου τοῦ ἔθνους κ. Γ. Ζαρίφη.

Ἐπειτα ἀναβάς εἰς τὸ βῆμα ὁ διευθυντὴς τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων κ. Γ. Κωνσταντινίδης διὰ φωνῆς ἠχηρᾶς ὠμίλησεν ἱκανὰ περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐξασκήσαντος μεγίστην ἐπίδρασιν οὐ μόνον εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα σύγχρονα καὶ μεταγενέστερα καὶ διεξελθὼν τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ πορείαν ἀπέδειξε δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐξηκολούθησε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ μετὰ τὴν ὕλικὴν πτώσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀναπτύξας δὲ τοὺς λόγους, οἵτινες ἐπήνεγκον τὰς διαφορὰς φάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατέδειξε εἶτα τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν τῶν διαφορῶν συλλόγων καὶ ἐγκωμίασε τοὺς γεναίως πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον ἀγωνιζομένους, ἰδίᾳ δὲ τὴν ἡγεμονικὴν γενναιοδωρίαν τοῦ κ. Γ. Ζαρίφη καὶ τῶν ἐφαμιλλῶν αὐτοῦ ὁμογενῶν.

Τὸν κ. Γ. Κωνσταντινίδην διεδέχθη εἰς τὸ βῆμα ὁ κ. Ἀλέξανδρος Ζωηρός, ὅστις ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνωρίζων τὰς ἐνεργείας καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διαφορῶν εκπαιδευτικῶν συλλόγων ἀνὰ τὴν Ἀνατολήν, ἐξέθηκε δι' ἱκανῆς δυνάμεως λόγου τὸν μέγαν αὐτῶν σκοπὸν, ὅστις διὰ τῆς συνδρομῆς γενναίων πατριωτῶν οἱοὶ οἱ Ζαρίφαι, οἱ Ζωηροί, οἱ Ζάμπαι καὶ ἄλλοι βεβαίως θέλει ἐπιτευχθῆ, ἀνάγκη ὅμως ἄπαντες οἱ Ἕλληνες νὰ συνεργασθῶσι πρὸς τοῦτο.

Ἡ χαρὰ τοῦ πλήθους, ἥτις ἀπεικονίζετο ἐπὶ τῶν προσώπων τῶν ἀιθρῶς προσελθόντων πολιτῶν, ἐξήφθη διὰ τῶν λόγων τούτων μέχρις ἐν-

θουσιασμοῦ ἐκδηλουμένου δι' ἀνευφημιῶν καὶ ζητωκραυγῶν. Μετὰ τὸν κ. Ἀλέξανδρον Ζωηρὸν ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα ὁ κ. Σωτήριος Ἀγτωνιάδης, μέλος τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑρακικοῦ Συλλόγου ἐπὶ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων, ὅστις διερωτηθεὶς τὰ αἰσθήματα τῶν συμπολιτῶν του εἶπεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὀφείλει τὴν δόξαν καὶ αὐτὴν τὴν μοναδικὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἔθνῶν διάσωσιν αὐτοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀπειρῶν κινδύνων εἰς ἄνδρας ἐπιφανεῖς, οἵτινες ὑπὲρ τοῦ ἔθνους προθύμως ὑπέστησαν τὰς μεγίστας θυσίας. Καὶ σήμερον δ' ἔχον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τοιοῦτους ἄνδρας μετὰ θάρρους δύναται ν' ἀτενίξῃ πρὸς αἴσιον καὶ ἔνδοξον μέλλον. Ἐκφράζων δ' ἐκ μέρους τῶν συμπολιτῶν του τὴν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν εὐεργέτην αὐτῶν κ. Γ. Ζαρίφην διὰ τὰς ὀφειλάς αἵτινες θέλουσι προκύψει ἐκ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων, διεκήρυξεν ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐγκεχαραγμένον ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Φιλιππουπολιτῶν θέλει μεταδοθῆ καὶ ταῖς ἐπερχομέναις γενεαῖς πρὸς εὐλογίαν.

Οὕτως ἔληξεν ἡ τελετὴ τῶν ἐγκαινίων τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐν μέσῳ γενικῆς χαρᾶς τοῦ πλήθους, ὅπερ δι' ἀνευφημιῶν καὶ ζητωκραυγῶν ἔδειξεν ὅτι ἐκτιμᾷ τὴν σπουδαιότητα τῶν δύο Διδασκαλείων καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας τοῦ κ. Γ. Ζαρίφη, ἐξέφρασε δὲ τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ πρὸς τε τὸν κ. Γ. Ζαρίφην καὶ τὸν Ἑρακικὸν Σύλλογον αὐθημερὸν τηλεγραφικῶς.

Ὁ κ. Γ. Κωνσταντινίδης πρῶτος διευθυντὴς τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ποιεῖται μνεῖαν τῶν γεγονότων διὰ τῶν ἑξῆς σημειώσεων ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ Μητρώου αὐτῶν.

Ἐν Φιλιππουπόλει Ζαριφεία Διδασκαλεῖα ἐκρύβησαν ἐν ἔτει 1875, ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑρακικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, δαπάνῃ τοῦ φιλογενοῦς καὶ μεγαθύμου Ἑλληνοσ. κ. Γεωργίου Ζαρίφη. Σκοπὸν προτίθενται ταῦτα τὴν μόρφωσιν εὐμαθῶν καὶ εὐμεθέδων δημοδιδασκάλων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων διὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι ἑλληνικὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ τὴν δι' αὐτῶν διάδοσιν τῆς κατωτέρας παιδείας ἐν τῷ ἑλληνικῷ πληθυσμῷ τῆς χώρας καὶ τὴν διαπαιδαγώγησιν αὐτοῦ. Οἱ ὑπὸ τοῦ Ἑρακικοῦ Συλλόγου ἐκ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος, προσκαλούμενοι ὑπότροφοι ἀπολαμβάνουσι παρὰ τῶν διδασκαλείων ἀνεξόδως πάντα τὰ πρὸς διατήρησιν καὶ ἐκπαίδευσιν αὐτῶν, μὲν ὄν τὴν ὑποχρέωσιν ἀποφοιτήσαντες νὰ διδάξωσιν ἐν τινὶ τῶν τῆς Ἑλλάδος ἑλληνικῶν δημοτικῶν σχολείων ἐπὶ χρόνον ἴσον πρὸς τὸν τῆς ὑποτροφίας αὐτῶν, κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ Συλλόγου, ἄλλ' ἐπὶ μισθῷ. Τὴν ἀνωτέραν ἐποπτείαν τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐξασκεῖ ὁ Ἑρακικὸς Σύλλογος διὰ πενταμελοῦς ἀντιπροσωπευτικῆς αὐτοῦ ἐπιτροπῆς, συνισταμένης ἐκ τῶν προκριωτέρων ἐλλήνων κατοικῶν Φιλιππουπόλεως καὶ διοριζομένης κατὰ τριετίαν, καθ' ἃ δρίζει ἰδιαιτέρος τῶν Διδασκαλείων κανονισμὸς. Κατὰ τὴν πρώτην ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν Διδασκαλείων τριετὴ περίοδον ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ ἐπιτροπὴ σύγκαιται ἐκ τοῦ Ἀγίου Φιλιππουπόλεως ὡς προέδρου αὐτῆς, τοῦ κ. Σωτηρίου

Ἀντωνιάδου, ἱατροῦ, ὡς γραμματέως, τοῦ κ. Γ. Κλεάνθους, ἐμπόρου, ὡς ταμίου, κ. Ζήση Νέμτσου, ἐμπόρου, ὡς προμηθευτοῦ (παραλειφθέντος ὅπδ τοῦ κ. Κωνσταντινίδου ἐκ παραδρομῆς) καὶ τοῦ κ. Ἀθανασίου Μ. Γχιουμουσγκερδάνη, ὡς ἀπλοῦ συμβουλευτικοῦ μέλους. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη φροντίζει ἀμέσως περὶ πάντων τῶν ἀφορώντων τὰ Ζαριφεία Διδασκαλεῖα, ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν Θρακικὸν Σύλλογον καὶ τὸν Διευθυντὴν αὐτῶν, ἔχουσα ὅπ' ὅψιν ἐκάστοτε καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἰδιαιτέρων κανονισμῶν ἐπιβαλλόμενα αὐτῇ καθήκοντα. Ἡ δὲ διεύθυνσις ἀμφοτέρων τῶν Διδασκαλείων προσωρινῶς μὲν ἐπὶ διετίαν ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου εἰς τὸν Γ. Κωνσταντινίδην, Μακεδόνα, Δ. Φ. ὃν ἐπὶ τούτῳ μετεκαλέσατο ἐκ Γερμανίας, ὡς διαρκῆς δὲ μέλλον διευθυντὴς τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ὤρισθη ὁ κ. Βλάσιος Σκορδέλης, τέως Σχολάρχης Φιλιππουπόλεως ὅστις καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου δαπάνῃ τοῦ κ. Γ. Ζαρίφη εἰς Γερμανίαν, ὅπως ἐνασχοληθῆ περὶ τὰ παιδαγωγικά. Ὁ διευθυντὴς ἔχει βοηθοὺς ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἓνα ἐπιμελητὴν καὶ μίαν ἐπιμελήτριαν. Συγχρόνως ἔχει ὁ διευθυντὴς τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων τὴν διεύθυνσιν τῆς τε κεντρικῆς ἑλληνικῆς σχολῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τοῦ κεντρικοῦ ἑλληνικοῦ παρθενχωγείου, μεθ' ὧν τὰ Διδασκαλεῖα καὶ ὀργανικῶς εἰσὶν ἡνωμένα, διότι οἱ μαθηταὶ τῶν Διδασκαλείων διακίτωνται μὲν ἐν ἰδιαιτέροις οἰκῆμασιν, διδάσκονται ὁμοῦ οἱ μὲν ἄρρενες ἐν τῇ κεντρικῇ ἑλληνικῇ σχολῇ, αἱ δὲ θήλειαι ἐν τῷ κεντρικῷ ἑλληνικῷ παρθενχωγείῳ ὑπὸ πάντων τῶν διδασκάλων κοινῇ τῶν τε ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου μισθοδοτουμένων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκόντων κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1875—76 συνίσταται ἐξ 8 μὲν διδασκάλων, 3 δὲ διδασκαλισσῶν, συμπεριλαμβανομένου τοῦ τε διευθυντοῦ καὶ τῶν ἐπιμελητῶν. Προσῆλθον δὲ κατὰ τὸ πρῶτον τοῦτο ἔτος τῆς ὑπάρξεως τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων 9 μὲν ἐξ ἐκάστου φύλου ὑπότροφοι τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου, ἀνά 4 δὲ ἰδιοσυντήρητοι ἢ ὑπότροφοι ἐπαρχιακῶν συλλόγων καὶ ἀδελφότητων. Κατὰ τὴν περὶ τούτου προκήρυξιν τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου, οἱ τρόφιμοι ἤρξαντο ἔρχεσθαι εἰς Φιλιππούπολιν τὴν τελευταίαν ἐβδομάδα τοῦ Αὐγούστου, καὶ ἤδη κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Σεπτεμβρίου ἐξετασθέντες καὶ καταταχθέντες ἐν τῇ ἀρμοδίᾳ ἕκαστος τάξει ἤρξαντο ἀκροᾶσθαι τῶν μαθημάτων. Μετὰ 40ήμερον δὲ περίπου ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῶν Διδασκαλείων ἐν πάσῃ δυνατῇ ἐπισημότητι καὶ μεγαλόπρεπῃ ἐλθόντος πρὸς τοῦτο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἱατροῦ κ. Ἀλεξάνδρου Ζωηροῦ ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ μεγαθύμου ἱδρυτοῦ Γ. Ζαρίφη».

Ἐδίδαξαν ἐν τοῖς Ζαριφείοις Διδασκαλείοις κατὰ τὸ 25ετὲς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν διάστημα. Α' Ἀρρένων οἱ ἑξῆς :

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1875—76 : Γ. Κωνσταντινίδης, διευθυντὴς, Κ. Εὐθύφρων, Γ. Τζοαννόπουλος, σύγγελος, Μ. Χατζηϊωάννου, Ι. Καμπάνης, Ἀφοῦς Ἀχμέτ, Μ. Βλάδος ἱατρὸς καὶ Κ. Χατζηγεωργιάδης, δωρεάν.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1876—77 : Γ. Κωνσταντινίδης, διευθυντής, Ἰ. Χατζηλαοστόλου, Ἰ. Καμπάνης, Σ. Θωμαΐδης, Κ. Εὐθύφρων, Γ. Παπαρωτίου, Ἐμμ. Λοῦπος, Κ. Δοῦλας.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1877—78 : Βλάσιος Σκορδέλης, διευθυντής, Ἰ. Καμπάνης, Κ. Εὐθύφρων, Ἐμμ. Λοῦπος, Γ. Ζοαννόπουλος, Σ. Θωμαΐδης, Γ. Δημητριάδης, Σ. Ἀντωνιάδης καὶ Μ. Βλάδος, δωρεάν.

Ἔνεκα τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τὰ μαθήματα μόνις ἀρξάμενα περὶ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου, διεκόπησαν ἀπὸ τῆς 24 Δεκεμβρίου, ἔνεκα τῆς καταλήψεως τῶν σχολείων ὑπὸ τῶν Ρώσων στρατιωτῶν. Διδασκαλοὶ τινες ἀπελύθησαν. Τὰ μαθήματα ἐπανελήφθησαν τὴν 22αν Ἰανουαρίου διὰ μόνου τοῦ προσωπικοῦ τοῦ συλλόγου καὶ τοῦ Γ. Δημητριάδου καὶ τοῦ δωρεάν διδάσκοντος Σ. Ἀντωνιάδου. Ἐπομένως μόνις ἐπὶ τρίμηνον ἐγένετο διδασκαλία.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1878—1879 : Λύσανδρος Χατζηκώναςτας, Δ. Φ. διευθυντής, Π. Οἰκονομόπουλος, Κ. Εὐθύφρων, Π. Θωμάς, Ἐμμ. Λοῦπος, Γ. Ἡλιάδης, Γ. Τζοαννόπουλος, Μ. Βλάδος, Σ. Ἀντωνιάδης.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1879—80 : Περ. Γ. Οἰκονομόπουλος, διευθυντής, Γεωργαντίπουλος, Νικ. Ν. Ρηγάδης, Κ. Εὐθύφρων, Π. Θωμάς, Γ. Τζοαννόπουλος, Α. Γκεμπάουερ, Γ. Ἡλιάδης, Μ. Βλάδος, Σ. Ἀντωνιάδης.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1880—81 : Φίλιππος Σακελλαρίου, διευθυντής, Γ. Τζοαννόπουλος, Γ. Δ. Χρυσοχοΐδης, Ἰ. Εὐαγγελίδης, Ν. Ν. Ρηγάδης, Ν. Α. Καρακατσανίδης, Μ. Μοσχίδης, Α. Γκεμπάουερ, Μ. Βλάδος, Ἐμμ. Λοῦπος.

Κατὰ τὰ σχολικὸν ἔτος 1881—82 : Φίλιππος Σακελλαρίου, διευθυντής, Γ. Τζοαννόπουλος, Π. Θωμάς, Χρ. Τσουντας, Γ. Δημητριάδης, Ν. Α. Καρακατσανίδης, Ποθ. Νικολαΐδης, Ἐμμ. Λοῦπος, Α. Γκεμπάουερ, Ὀλιβιέ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1882—83 : Φίλιππος Σακελλαρίου, διευθυντής, Π. Πληθωνίδης, Γ. Οἰκονομίδης, Γ. Δημητριάδης, Γ. Μουσαῖος, Ν. Καρακατσανίδης, Θ. Βαφειάδης, Εὐμ. Βασιάδης, Θ. Πολυζωίδης, Α. Γκεμπάουερ, Ποθ. Νικολαΐδης, ἐπιμελητής.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1883—84 : Γ. Ἰατρουδάκης, διευθυντής, Γ. Τσιούκας, Α. Γκεμπάουερ, Γ. Μουσαῖος, Ε. Βυσιάδης, Θ. Βαφειάδης, Ν. Καρακατσανίδης, Β. Μυστακίδης, Α. Θεοδωρίδης, Γ. Δημητριάδης, Σ. Ἰωαννίδης, ἐπιμελητής, Ν. Ἰσαρος, γαλλικῆς.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1884—85 : Γ. Κωνσταντινίδης, διευθυντής, Γ. Ἀναγνωστόπουλος, Π. Κυριτσίδης, Α. Θεοδωρίδης, Γ. Λογοθετίδης, Θ. Πολυζωίδης, Ν. Ἰσαρος, Γ. Τζοαννόπουλος, Α. Γκεμπάουερ, Ἰ. Τζανέττος, ἐπιμελητής.

Κατὰ τὸ 1885 ἀνεγνωρίσθη παρὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τὸ Διδασκαλεῖον τῶν ἀρρένων ὡς ὁμότιμον τῶν ἐν Ἑλλάδι γυμνασίων.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1885—86 : Γ. Κωνσταντινίδης, διευθυντής, Γ. Ἀναγνωστόπουλος, Π. Κυριτσίδης, Π. Ν. Παπαγεωργίου, Α. Θεοδωρίδης, Κρατ. Ἀποστολίδης, Ἰ. Μακούλης, Α. Γκεμπάουερ, Σ. Ἀζαμώ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1886—87 : Γ. Ἀναγνωστόπουλος, δευθύνων, Π. Ν. Παπαγεωργίου, Π. Κυριτσίδης, Κρατίνος Ἀποστολίδης, Α. Θεοδωρίδης, Ἰ. Μακούλης, Σ. Ἀζαμώ, Α. Γκεμπάουερ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1887—88 : Κ. Νικολαΐδης, διευθυντής, Π. Ν. Παπαγεωργίου, Π. Κυρίτσης, Κ. Κέκκος, Ν. Γεωργίου, Σ. Ἀζαμώ, Α. Γκεμπάουερ, Α. Δουλᾶς, ἰατρός, δωρεάν.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1888—89 : Γ. Σωτηριάδης, διευθυντής, Γ. Μαντινείος, Γ. Λωτσιδης, Π. Κυριτσίδης, Ν. Γεωργίου, Μ. Κ. Ἀποστολίδης, Μ. Σωτηριάδης, Α. Γκεμπάουερ, Σ. Ἀζαμώ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1889—90 : Ἀλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Κ. Γ. Οἰκονόμου, Γ. Κ. Ἀθανασιάδης, Π. Κυριτσίδης, Ἰ. Νικολαΐδης, Κ. Ἀποστολίδης, ἐπιμελητής, Κ. Παπλίνης, ἐπιμελητής, Α. Γκεμπάουερ, Ε. Κ. Torthe.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1890—91 : Ἀλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Ἰ. Ζανέτιος, Π. Κυριτσίδης, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Ἰ. Νικολαΐδης, Δ. Στέφου, Γ. Δημητριάδης, Κ. Παπλίνης, ἐπιμελ., Κ. Μαυρομμάτης, ἐπιμελ., Ε. Κ. Torthe.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1891—92 : Ἀλ. Ζαμαρίας, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Δ. Στέφου, Γ. Δημητριάδης, Ἰ. Νικολαΐδης, Ἰ. Ζανέτιος, Π. Κυριτσίδης, Κ. Παπλίνης ἐπιμελ., Κ. Μαυρομμάτης ἐπιμελ., Δαμ. Ἰωαννίδης, Ε. Κ. Torthe.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1892—93 : Ἀλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Δ. Στέφου, Κέντρος Κώτσης, Π. Κυριτσίδης, Δαμ. Ἰωαννίδης, Γ. Δημητριάδης, Θ. Χαϊδενᾶς, Κ. Παπλίνης, ἐπιμελητής, Λεόντιος, ἐπιμελητής, Ε. Κ. Torthe.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1893—94 : Ἀλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Γ. Δημητριάδης, Κ. Στεφανίδης, Π. Κυριτσίδης, Κέντρος Κώτσης, Θ. Χαϊδενᾶς, Δαμ. Ἰωαννίδης, Α. Ἀπελλῆς, Χ. Χαμαδᾶς, Δ. Σπανόπουλος.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1894—95 : Ἀλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Κ. Στεφανίδης, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Ἀλ. Βορνάκης, Ἀ. Παπαγιαννόπουλος, ἐπιμελητής, Σ. Δαδάκης, ἐπιμελητής, Δαμ. Ἰωαννίδης, Κέντρος Κώτσης.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1895—96 : Ἀλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Ἀλ. Βορνάκης, Θ. Νάϊδενας, Α. Παπαγιαννόπουλος, ἐπιμελητής, Ρένιαλ, Σταμ. Ψάλτης, Βερνιέ, Α. Μύλ. Δαμ. Ἰωαννίδης.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1896—97 : Γρ. Βερναρδάκης, διευθυντής, Δημ. Ἰωαννίδης, Ἐμ. Δαυίδ, Σταμ. Ψάλτης, Ἀλ. Βορνάκης, Εδγ. Χασιώ-

της, Ἰ. Δημητριάδης, ἐπιμελητής, Κ. Στεφανίδης, Ἐρ. Ρένταλ, Β. Ρισάρ, Χρ. Καίρης, Χρ. Στεργίου, ἐπιμελητής.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1897—98 : Δαμ. Ἰωαννίδης, διευθύνων, Ἐμ. Δαυίδ, Σταμ. Ψάλτης, Ἄλ. Βορνάκης, Ἀθ. Καλογιαννίδης, Εὐγ. Χασιώτης, Κ. Στεφανίδης, Μ. Βαλουζές, Σ. Κορχανίδης, μουσικός, Ζ. Ρισάρ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1898—99 : Ἰ. Βεργάδης, διευθυντής, Δαμ. Ἰωαννίδης, Εὐγ. Χασιώτης, Κρ. Ἀποστολίδης, Χ. Δρακοντίδης Δ. Στέφου, Κ. Στεφανίδης, Α. Βορνάκης, Ζ. Ρισάρ, Κ. Μπέλλας, μουσικός, Ρένταλ, μουσικός, Δ. Μόσχος, ἐπιμελητής, Σίμων, βουλγ. Μπαραντίσκου, βουλγ. Μ. Βαλουζές, βουλγ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1899—1900 : Ἰ. Βεργάδης, διευθυντής, Δημ. Ἰωαννίδης, Εὐγ. Χασιώτης, Κ. Ἀποστολίδης, Χ. Δρακοντίδης, Φ. Κώτσιος Δ. Στέφου, Κ. Στεφανίδης, Ἄλ. Βορνάκης, Θ. Παπαθωμᾶς, Γ. Κοκόλας, γαλ. Τάυνερ, μουσικός, Χρ. Ἀκτάρης, ἐπιμελητής, Μ. Βαλουζές, βούλγ., Μπαραντίσκου, βουλγ., Σίμων, βουλγ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1900—901 : Ἀθ. Φυλακτός, διευθυντής, Κ. Ἀποστολίδης, Κ. Ἀγγελῆς, Δ. Στέφου, Δ. Στεφανίδης, Χ. Ἀκτάρης, ἐπιμελητής, Ν. Τσιγγιρίδης, Φ. Κώτσιος, Α. Μιουδρὺ, γαλλ., Μ. Βαλουζές, Κ. Καλλισθένης, ἐπιμελητής.

Β' Ὁηλέων οἱ ἑξῆς : Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1875—76 : Γ. Κωνσταντινίδης, διευθυντής, Γ. Τζοαννόπουλος, Ἰ. Καμπάνης, Σμαράγδα Χατζηδαῖ, Ἐλισάβετ Ἀγγελίδου, Ἀγλαΐα Σαϊτίδου, Ἀμαλία Κοσμίδου, Κυρία Παπᾶ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1876—77 : Γ. Κωνσταντινίδης, Ἰ. Καμπάνης, Κ. Ντούλας, Κ. Εὐθύφρων, Ἐμμ. Λοῦπος, Γ. Παπαφωτίου, Ζ. Γκίκα, διευθύντρια, Σμαράγδα Χατζηδαῖ, Ἐλένη Ζαμανίκη, ἐπιμελήτρια, Μιχαῆλ Βλάδος, ἰατρός, Κ. Χατζηγεωργιάδης, Σ. Θωμᾶς, Ἰ. Χατζηποστόλου.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1877—78 : Βλάσιος Σκορδέλης, διευθυντής, Ἰ. Καμπάνης, Κ. Ντούλας, Κ. Εὐθύφρων, Ἐμμ. Λοῦπος, Σ. Θωμαΐδης, Μ. Βλάδος, Κ. Χατζηγεωργιάδης, Ἰ. Χατζηποστόλου, Ζ. Γκίκα, Ἐλένη Ζαμανίκη, Σμαράγδα Χατζηδαῖ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1878—79 : Λύσανδρος Χατζηκώστας, διευθυντής, Π. Οἰκονομόπουλος, Κ. Εὐθύφρων Π. Θωμᾶς, Γ. Τζοαννόπουλος, Μιχ. Βλάδος, Σωτήριος Ἀντωνιάδης, Ζ. Γκίκα, Σμ. Χατζηδαῖ, Ἐλένη Ζαμανίκη, Ἐμμ. Λοῦπος, Γ. Ἡλιάδης.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1879—80 : Περ. Γ. Οἰκονομόπουλος, διευθυντής, Γεωργαντίοπουλος, Νικ. Ν. Ρηγάδης, Κ. Εὐθύφρων, Π. Θωμᾶς, Γ. Τζοαννόπουλος, Ἀ. Γκεμπάουερ, Γ. Ἡλιάδης, Μ. Βλάδος, Σ. Ἀντωνιάδης, Αἰκατερίνη Συρμακέζη, διευθύντρια.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1880—81 : Φίλιππος Σακελλαρίου, διευθυντής, Γ. Τζοαννόπουλος, Γ. Δ. Χρυσοχοΐδης, Ἰ. Εὐαγγελίδης, Αἰκατερίνα

Παλακωνσταντίνου, διευθύντρια, Ν. Καρακατσανίδης, Μ. Μοσχίδης, Α. Γκεμπάουερ, Μ. Βλάδος,

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1881—82 : Φίλιππος Σακελλαρίου, διευθυντής, Γ. Τζοαννόπουλος, Π. Θωμάς, Αἰκατερ. Παλακωνσταντίνου, διευθύντρια, Γ. Δημητριάδης, Ν. Καρακατσανίδης, Μ. Βλάδος, Γ. Οἰκονομίδης, Α. Κεμπάουερ, Ὀλιβιέ, Ἐμμ. Λοῦπος.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1882—83 : Φίλιππος Σακελλαρίου, διευθυντής, Σμαράγδα Χατζηδαῆ, Ε. Βασιάδης, Γ. Οἰκονομίδης, Ν. Καρακατσανίδης, Γ. Μουσαῖος, Ἀ. Κεμπάουερ, Φρ. Βιλλεμύ, ἐπιμελητής, Ἐ. Φωτεινοῦ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1883—84 : Τσιούγκας Γ. Ίατρουδάκης, διευθυντής, Σμαράγδα Χατζηδαῆ, Ἀ. Θεοδορίδης, Ἐ. Βασιάδης, Β. Μυστακίδης, Γ. Δημητριάδης, Ἀ. Γκεμπάουερ, Γ. Μουσαῖος, Ἐ. Φωτεινοῦ, Φ. Βιλλεμύ, ἐπιμελ., Ἐ. Βαχαρίδου, ἐπιμελ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1884—85 : Γ. Κωνσταντινίδης, διευθυντής, Γ. Ἀναγνωστόπουλος, Π. Κυριτσίδης, Ἀ. Θεοδορίδης, Γ. Λογοθετίδης, Ἰ. Τζαννέτος, Γ. Τζοαννόπουλος Ν. Ἰσαρος, Ἀ. Γκεμπάουερ, Σμαράγδα Χατζηδαῆ, Εὐφρ. Βαχαρίδου, ἐπιμελ., Ἐλένη Πανουσίου, ἐπιμελ.,

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1885—86 : Γ. Κωνσταντινίδης, διευθυντής, Π. Ν. Παπαγεωργίου, Γ. Ἀναγνωστόπουλος, Π. Κυριτσίδης, Ἀ. Θεοδορίδης, Ἀ. Γκεμπάουερ, Σ. Ἀζαμώ, Εὐφρ. Βαχαρίδου, Ἐλένη Πανουσίου.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1886—87 : Γ. Ἀναγνωστόπουλος, διευθύνων, Π. Ν. Παπαγεωργίου, Π. Κυριτσίδης, Ἀ. Θεοδορίδης, Ἀ. Γκεμπάουερ, Σ. Ἀζαμώ, Ε. Βαχαρίδου, Ε. Πανουσίου.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1887—88 : Κ. Νικολαΐδης, διευθυντής, Π. Ν. Παπαγεωργίου, Π. Κυριτσίδης, Κ. Κέκκος, Ν. Γεωργίου, Σ. Ἀζαμώ, Σμαράγδα Χατζηδαῆ, διευθύντρια, Δ. Δουλάς.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1888—89 : Γ. Σωτηριάδης, Γ. Μαντινείος, Γ. Λωτοΐδης, Π. Κυριτσίδης, Ν. Γεωργίου, Σμαράγδα Χατζηδαῆ, Ἀ. Τσαμούρας, Ἀ. Γκεμπάουερ, Σ. Ἀζαμώ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1889—90 : Ἀλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Κ. Γ. Οἰκονόμου, Γ. Κ. Ἀθανασιάδης, Π. Κυριτσίδης, Ἰ. Νικολαΐδης, Σμαράγδα Χατζηδαῆ, Γ. Δημητριάδης, Ἀ. Γκεμπάουερ, Ε. Fl. Torthe.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1890—91 : Ἀλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Ἰ. Ζαννέτος, Π. Κυριτσίδης, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Σμαράγδα Χατζηδαῆ, Ἰ. Νικολαΐδης, Δ. Στέφου, Γ. Δημητριάδης, Ε. Κ. Torthe.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1891—92 : Ἀλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Ἀπ. Κωνσταντίνου, Δ. Στέφου, Γ. Δημητριάδης, Σμαράγδα Χατζηδαῆ, Π. Κυριτσίδης, Δ. Ἰωαννίδης, Ε. Fl. Torthe.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1892—93 : Ἀλ. Ζαμαρίας, Ἀπ. Κωνσταντί-

νου, Δ. Στέφου, Κέντρος Κώτσης, Π. Κυριτσίδης, Δαμ. Ἰωαννίδης, Γ. Δημητριάδης, Σμαράγδα Χατζηδαῖ, Ε. Fl. Torthe.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1893—94 : Ἄλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Ἄπ. Κωνσταντίνου, Γ. Δημητριάδης, Κ. Στεφανίδης, Π. Κυριτσίδης, Σμαράγδα Χατζηδαῖ, Δαμ. Ἰωαννίδης.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1894—95 : Ἄλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Σμαρ. Χατζηδαῖ, διευθύντρια, Ἄπ. Κωνσταντίνου, Ἄλ. Βορνάκης, Π. Κυριτσίδης, Δαμ. Ἰωαννίδης, Κ. Στεφανίδης, Βερντιέ, Ἄ. Μύλ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1895—96 : Ἄλ. Ζαμαρίας, διευθυντής, Σμαρ. Χατζηδαῖ, διευθύντρια, Ἄπ. Κωνσταντίνου, Ἄλ. Βορνάκης, Π. Κυριτσίδης, Σλ. Παλαμίδοβα, Δαμ. Ἰωαννίδης, Κ. Στεφανίδης, Ρένταλ, Ἄ. Μύλ, Βερντιέ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1896—97 : Γρ. Βερναρδάκης, διευθυντής, Δαμ. Ἰωαννίδης, Ἐμ. Δαυίδ, Π. Κυριτσίδης, Ἄλ. Βορνάκης, Σμαρ. Χατζηδαῖ, διευθύντρια, Κ. Στεφανίδης, Ἐρ. Ρένταλ, Ζ. Ρισάρ, Τερέζα Ρισάρ, Σλ. Παλαμίδοβα.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1897—98 : Δαμ. Ἰωαννίδης, διευθύνων, Ἐμ. Δαυίδ, Σταμ. Ψάλτης, Κ. Στεφανίδης, Ἄλ. Βορνάκης, Εὔγ. Χασιώτης, Σμαρ. Χατζηδαῖ, διευθύντρια, Π. Κυριτσίδης, Ζ. Ρισάρ, Σ. Κορχανίδης.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1898—99 : Ἰ. Βεργάδης, διευθυντής, Χ. Δρακοντιδής, Δ. Στέφου, Κ. Ἀποστολίδης, Ἐμ. Δαυίδ, Ἄλ. Βορνάκης, Σμαρ. Χατζηδαῖ, διευθύντρια, Ζ. Ρισάρ, Κ. Μπέλλας, Στ. Κατσιόγρα, Σλ. Παλαμίδοβα.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1899—90 : Ἰ. Βεργάδης, διευθυντής, Σμαρ. Χατζηδαῖ, διευθύντρια, Χ. Δρακοντιδής, Κ. Ἀποστολίδης, Στ. Κατσιόγρα, Δαμ. Ἰωαννίδης, Εὔγ. Χασιώτης, Δ. Στέφου, Ἄλ. Βορνάκης, Ρ. Σόποβα, Γ. Κοκκόλας, Ρένταλ, Τάυνερ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1900—901 : Ἀθ. Φυλακτῆς, διευθυντής, Σμαρ. γάδα Χατζηδαῖ, διευθύντρια, Χ. Δρακοντιδής, Κ. Ἀποστολίδης, Κ. Ἀγγελῆς, Δ. Στέφου, Ν. Τσιγγιρίδης, Ἄ. Μιουδού, Στ. Κατσιόγρα, Ρ. Σόποβα.

Ἀπὸ τοῦ 1875 ἐνεγράφησαν ἐν τῷ Ζαριφεῖῳ Διδασκαλεῖῳ τῶν ἀρρένων 3844, ἐξ ὧν 1122 κατ' ἔτος νέοι προσερχόμενοι, ἐν δὲ τῷ τῶν Θηλέων ἐφοίτησαν 1540, ἐξ ὧν 820 ἐνεγράφησαν νέοι. Ἦτοι ἐν ὅλῳ εἰς ἀμφοτέρω τὰ διδασκαλεῖα 5384 μαθηταὶ καὶ μαθήτριάς ἐνεγράφησαν κατὰ τὸ διάστημα τῆς 25ετίας. Ἀπὸ τοῦ 1879 ἕως τὸ 1900 ἀπεφοίτησαν τὸ ὅλον 262 ἄρρενες καὶ 211 θήλειαι. Οἱ ἀποφοιτήσαντες 262 ἄρρενες κατὰ τὴν καταγωγὴν κατανέμονται ὡς ἑξῆς: Ἐκ Φιλιππουπόλεως 91, Στενιμάχου 31, Κων)λεως 7, Ἀδριανουπόλεως 5, Σαράντα Ἐκκλησιῶν 14, Ὀριάκιοι 1, Βάρνης 13, Ἀγχιάλου 13, Ἡλείου 6, Περιστερῶς 8, Γκιουμουλτζίνας 5, Αἴνου 5, Κα-

βακλῆ 4, Διδυμοτείχου 4, Σωζουπόλεως 4, Λουλέ Μπουργκάς 4, Παζαρτζικ 5, Τυρολόης 3, Μεσημβρίας 3, Πύργου 2.

Αἱ ἀποφοιτήσασαι 211 θῆλεις κατὰ τὴν καταγωγὴν κατανέμονται ὡς ἑξῆς: Ἐκ Φιλιππουπόλεως 122, Στενιμάχου 20, Κωνσταντινουπόλεως 14, Ἀδριανουπόλεως 18, Σαράντα Ἐκκλησιῶν 7, Ὀρτάκιοϊ 0, Βάρνης 4, Ἀγχιάλου 11, Ἡπείρου 2, Περιστερᾶς 0, Γκιουμουλιζίνας 2, Αἴνου 1, Καβακλῆ 0, Διδυμοτείχου 2, Χασκιοῖ 0, Σωζοπόλεως 3, Λουλέ Μπουργκάς 1, Παζαρτζικ 1, Τυρολόης 0, Μεσημβρίας 2, Πύργου 3.

Οἱ ὑπόλοιποι, ἀνὰ εἰς ἄσροην ἢ θῆλυς, ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος, ὡς λ. χ. ἐκ Μαδύτου, Καλύμνου, Κεφαλληνίας, Πατρῶν, Σμύρνης κ.λ.π.

Ἐκ τῶν σημειώσεων τούτων αἵτινες δὲν δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ἀκριβεῖς, ὡς ἐξαχθεῖσαι ἐκ βιβλίων οὐχὶ διὰ στατιστικούς σκοποὺς κρατουμένων, περιέχουσι δὲ ἥττονα ἀριθμὸν τοῦ πραγματικοῦ, προκύπτει ὅτι ἐκ τῶν ἀποφοίτων τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν 262 ἀσροένων, 100 περίπου ἐδίδαξαν ἢ ἐξακολουθοῦσι διδάσκοντες τὸ πλεῖστον ἐν ἐλληνικοῖς σχολείοις καθ' ἅπασαν τὴν Βουλγαρίαν καὶ πολλαχοῦ τῆς Θράκης, ὡς καὶ ἐκ τῶν 211 θηλειῶν ἀποφοίτων περὶ τὰς 70 ἐγένοντο ὄργανα τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου ἐπιδιωκομένου ὑψηλοῦ σκοποῦ, τῆς διαδόσεως τῆς κατωτέρας παιδείσεως ἐν τῷ ἐλληνικῷ πληθυσμῷ τῆς χώρας καὶ τῆς διαπαιδαγωγήσεως αὐτῶν. Οἱ δὲ λοιποὶ περὶ τοὺς τριακοσίους, ἐπιδοθέντες εἰς τὴν σπουδὴν ἐπιστημῶν ἢ εἰς τὸ ἐμπόριον ἀπέβησαν τοιοῦτοι παράγοντες διαπαιδαγωγήσεως τῶν κοινωνιῶν ἐν αἷς ἀπεκατεστάθησαν ἐμμέσως συντελέσαντες εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων, ἀποτελέσαντες τὴν ζύμην ἐξ ἧς παράγονται χρῆστοι πολῖται, ἐμπλεοὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων δι' ὧν παράγονται αἱ κοινωνίαι εἰς τὸν ἀληθῆ πολιτισμόν. Ἐ' ἀποτελέσματα τῆς 25ετοῦς δράσεως τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ὑπὸ περιστάσεις οὐχὶ πάντοτε εὐνοϊκᾶς πρόκεινται τρανώτατον τεκμήριον τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν καὶ τοῦ μεγέθους τῆς εὐεργεσίας ἣν παρέσχε τῷ ἀνὰ τὴν Θράκην ἐλληγισμῷ ὁ ἴδρυτής αὐτῶν.

Διὰ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐτέθησαν ἐδραῖαι βάσεις τῶν ὁμογενῶν κοινοτήτων, ἐμορθώθη νέα γενεά, ἥτις φέρει ὅλα τὰ ἐφόδια ἑλληνοπρεποῦς διαπαιδαγωγήσεως τῆς νεολαίας, ἐκπαιδευομένη ἐν τε τῷ οἴκῳ ὑπὸ μητέρων ἀρτίως προπαρασκευασμένων εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ ἐν τῷ σχολείῳ ὑπὸ διδασκάλων ἐχόντων τὴν βούλησιν καὶ τὴν δύναμιν νὰ διαπλάσῃσι χαρακτῆρας ἰσχυροῦς καὶ ἐμπνεύσωσι τὰ εὐγενῆ ἐκεῖνα αἰσθήματα ἅτινα ἀνέδειξαν τοῖς προγόνους ἡμῶν ἐξόχους ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας.

Ἐπὶ τέταρτον αἰῶνος διέδωκαν τὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα τὴν παιδείαν καὶ ἐξήγειραν τὴν φιλομάθειαν καὶ τὴν πρὸς τὴν πρόδοον ὁρμὴν, ἐμόρφωσαν πολίτας συναισθανομένους τὰ πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν πα-

τριῖα ἱερὰ καθήκοντα αὐτῶν καὶ προθύμους εἰς πᾶσαν θυσίαν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, διήνοιξαν νέους ὀρίζοντας ἔθνηκῃς δράσεως καὶ προδιεχάραξαν τὴν ὁδὸν τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, διαλύσαντα τὴν ἀχλὺν τῆς ἀμαθείας, ἐπέχυσαν ἄπλετον φῶς τῆς παιδείας πρὸς καθοδηγίαν ἡμῶν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἔξευγενισμοῦ καὶ παρέσχον ἀσφαλῆ καὶ ἀφθονα τὰ μέσα ὅπως ἀκολουθοῦντες τὰ ἔγνη τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων φανῶμεν ἄξιοι ἐκείνων ἀπόγονοι. Ἡ εὐγενεστάτη κ. Ἑλένη Ζαρίφη, ἀξία σύζυγος τοῦ μεγαθύμου ἱδρυτοῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων καὶ ὁ πατρόζων υἱὸς αὐτοῦ φιλογενεστατος κ. Λεωνίδας Ζαρίφης συνερίζοντες τὴν αὐτῶν προστασίαν τοῦ ἀοιδίου Γ. Ζαρίφη οὐ μόνον ἐπροστάτευσαν αὐτὰ μετ' ἰδιαίτερας ἀγάπης καὶ προθυμίας, ἀλλὰ καὶ ἐξησφάλισαν εἰς τὸ διηνεκὲς τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Ἡ ἡγεμονικὴ αὐτῆ δωρεὰ τῆς οἰκογενείας Ζαρίφη, τιμῶσα τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου τῆς ἡμετέρας κοινότητος εὐεργέτου ἀποδεικνύει ἔτι ἅπασ τὰ εὐγενεστατα αἰσθήματα ἅτινα κατέκλυζον τὸ στήθος τοῦ δαιμονίου ἐκείνου ἀνδρὸς τοῦ μεταδόντος αὐτὰ καὶ τῆ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ, καὶ ἀνέδειξαν αὐτὸν ἄξιον ἀπόγονον τῶν ἐνδόξων προγόνων, οἵτινες ἐκλείσαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Δικαίως δ' ἐπαιρούμεθα ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις τῆς πατρίδος τέκνοις διττῶς ὠφελούσι τῷ ἔθνει, διὰ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτοῦ ὀλικῶς καὶ διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος ἠθικῶς, ὅπερ προβάλλεται τοῖς ὁμογενέσι πρὸς ἀποιμίησιν. Ἡμῖν δ' ἐπιβάλλεται, ἱερώτατον καθήκον νὰ προσπαθῶμεν νὰ διατηρῶμεν τὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα ἐν ἀείποτε κρείττονι καταστάσει, βελτιοῦντες τὸ κατὰ δύναμιν τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν, εἰσάγοντες τὰς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ὑπαγορευομένας μεταρρυθμίσεις, ὅπως ἀναδείξωμεν αὐτὰ ἄξια τῶν ἐλπίδων τοῦ ἀειμνήστου ἱδρυτοῦ αὐτῶν καὶ ἐνὶ λόγῳ καθιστῶντες αὐτὰ διὰ τῶν ἀναγκαίων τελειοποιήσεων ἄξια τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Οὕτω μόνον δυνάμεθα νὰ ἐξωτερικεύσωμεν τὸ αἶσθημα τῆς αἰδίου εὐγνωμοσύνης ἡμῶν πρὸς τε τὸν μεγάλθυμον ἱδρυτὴν αὐτῶν καὶ τὴν φιλογενεστάτην οἰκογένειαν αὐτοῦ καὶ ἀποδείξωμεν τὴν ἡμετέραν κοινότητα ἄξιαν τῆς τοιαύτης πολυσημάντου δωρεᾶς, ἐξασφαλίζουσης ἕσασί τὴν προαγωγὴν αὐτῆς. Εἶθε δ' ἡ ἱερὰ σκιά τοῦ γενναίου ἱδρυτοῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐπιβλέπουσα αὐτὰ ἐκ τῶν οὐρανίων σκηνῶν διαφυλάττη ἀπὸ παντὸς κινδύνου καὶ ἐνισχύη τοὺς ὑπὲρ τῆς προόδου αὐτῶν ἐργαζομένους ἐπ' ἀγαθῷ τῆς φίλης πατρίδος. Ὁ δὲ πατὴρ παντὸς ἀγαθοῦ Πανάγαθος Θεὸς δίδοι τῇ εὐγενεστάτῃ οἰκογενείᾳ Ζαρίφη πᾶσαν εὐδαιμονίαν καὶ μακροβιότητα πρὸς χαρὰν τοῦ Πανελληνίου. Γένοιτο!

17 Ἰουνίου 1901

ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Πρόεδρος τῆς Ἐφορείας τῶν Ἑλλ. Σχολείων Φιλίππων

Σημ. τ. Δ. Ἡ τελευταία λογοδοσία τοῦ Σωτ. Ἀντωνιάδου ὡς προέδρου τῆς Ἐφοροδημογεροντίας ἐγίνε στὴ γενικὴ συνέλευσις τῆς Κοινότητος Φιλιππουπόλεως 9 Μαρτίου 1903. Ἐδημοσιεύθη στὴν Ἐφ. Φιλιππούπολις τῆς 11 Μαρτίου 1903. Στὰ 1906 κατεστράφη ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης.

† Γ Ε Ω Ρ Γ Ι Ο Σ Ζ Α Ρ Ι Φ Η Σ ¹⁾

Ἐκ τῆς ὥραίας τοῦ κ. Π. Θωμᾶ σκιαγραφίας περὶ Γεωργίου Ζαρίφη, τῆς δημοσιευθείσης εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αἰοδήμου ἀνδρὸς ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῆς 16ης Ἀπριλίου 1884, ἀποσπῶμεν τὸς ἐξῆς τοῦ ἀνδρὸς περιχοπὰς :

«Περὶ Γεωργίου Ζαρίφη τοῦ πρῶτος ἐκμετρήσαντος τὸ ζῆν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τσαῦτα ἐρρήθησαν καὶ ἐγράφησαν ἐνταυθὰ τε καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὥστε θὰ ἐλάβανέ τις ἀτελῆ μόνον ιδέαν τοῦ μετὰ τοσοῦτων ἐκδηλώσεων προπεμφθέντος εἰς τὸν τάφον ἀτόμου ἢ εἰκόνα τινα τοῦ συστήματος, τῶν ιδεῶν, τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ κόσμου, ὃν ἐξεπροσώπει. Διότι ὁ Γεώργιος Ζαρίφης ὑπῆρξε πλέον ἢ ἐν αἴτιον, ὑπῆρξεν ἢ ἀκραιφνεστέρα, ἢ τελειότερα παράστασις, ἢ ἐνσάρκωσις ἀληθῶς εἰπεῖν τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος ἐν ᾧ ἐγενήθη, ἔζησε καὶ ἀνετράφη, καὶ ὡς τοιοῦτος μᾶλλον ἀνῆρ εἶναι ἄξιος γενικωτέρου χαρακτηρισμοῦ.

Ἐτι πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχεν ὁ Γεώργιος Ζαρίφης πάντοτε δὲν ἦτο ἡ Ἑλλάς αὐτῆ καὶ μόνῃ, τὸ ἐλεύθερον βασίλειον. Ἦτο ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ κράτος, ἢ ἰσχύς αὐτοῦ ἐν ἀπάσαις αὐτῆς ταῖς ἐκδηλώσεσιν, ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ τῆς ἐννοίας ἐκδοχῇ. Ἑλλῆν ἐλεύθερος αὐτὸς καὶ τρέφων τὸν ἐγκάρδιον πόθον τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος, διέβλεπε τοῦτο οὐ μόνον ἐν τῇ μεγεθύνσει τῆς ἐλευθέρως χώρας, ἀλλ' ἐν τῇ ἀναπτύξει καὶ περιφρουρήσει τῶν ὀπουδήποτε συντριμμάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἵτινα θὰ ὄσιν ἐν ἱστορικῇ τινι ἡμέρᾳ τὸ φύραμα τῆς νέας ἀναδημιουργίας. Δὲν θὰ καταλέξωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν συγκεκριμένων εὐεργεσιῶν, ὧν πολλὰι κατέλιπον ἔχην ἀνεξίτηλα, ὡς ἡ οἰκοδομὴ τοῦ μεγαλοπρεποῦς κτιρίου τῆς σχολῆς τοῦ Γένους ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἡ προικοδότησις τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐν Φιλιππουπόλει. Περὶ τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις ἀσφαλῆστερον μόνον ἂν ἐγίνωσκε τὸ μερίδιον, ὅπερ ἐν τοῖς ἰσολογισμοῖς αὐτοῦ ἀφιέρου εἰς τὴν ἀγαθοεργίαν. Ἀλλὰ τὸ ἀνυπολόγιστον ἰδίως εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ δύναμις αὐτοῦ, τὰ στοιχεῖα τῆς πολλαπλῆς ὑπόληψως ἀπερ αὐτόματα συνεχέντρωσεν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ὁ ἀγαθὸς καὶ ἀπέριττος γέρον, ὁ ἔξοχος ἐκεῖνος τύπος τοῦ Κωνσταντινουπολίτου ἀστοῦ, τὸν ὁποῖον περιεστράχισεν, ἐκάλλυνεν, ἀλλ' οὐδόλως παρήλλαξεν οὔτε ἐδηλητήριασεν ὁ ἐξωτερικὸς πολιτισμὸς.

Ἐν τῇ πόλει τῆς ἀνατολικῆς ἐθιμοταξίας, τῇ Σταμπούλ, ὁ αὐτὸς ἀνῆρ, ὁ ὁποῖος τὴν πρῶτην παρεκάθητο μετὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ τὴν μεσημβρίαν προήδρευε συμβουλίου κορυφαίων τραπεζιτῶν, μετὰ μεσημβρίαν συνωμίλει πρὸς ὑπότροφον αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον ἠρώτα περὶ τῶν σποιδῶν του καὶ τὴν ἐσπέραν ἐδέχετο γραίαν τινα ἥτις ἤρχετο νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ μεσιτεύσῃ διὰ τὸν υἱὸν ἢ καὶ γηραιὸν τινα Ὀθωμανόν, ὅστις παρεκάλει νὰ μεσολαβήσῃ εἰς τὸν ὑποργὸν διὰ τὴν παροχὴν συντάξεως. Τὸ θέαμα ἦτο πολλάκις συγκινητικόν.

Καὶ ἄλλοτε μὲν εὗρισκε ζηλωτὰς αὐτοῦ καὶ μιμητὰς ὀμοσδήποτε τοῦ παραδείγματος. Ἀλλὰ τοὺς τελευταίους χρόνους εἶχεν ἀπολειφθῆ μόνος καὶ μόνος ἔφερε τὸ βῆρος τῶν πολυπλόκων ἀναγκῶν τῆς βυζαντινῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ σήμερον ἐξέλιπε καὶ οὗτος. Ἐντεῦθεν εἶναι εἰλικρινέστατον τὸ πένθος καὶ ἐγκάρδιος ἡ θλίψις ἢ ἐκδηλωθεῖσα ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἐν Βυζαντίῳ. Τοιοῦτοι ἄνδρες, οἳ οὐ ὁ Γεώργιος Ζαρίφης, ἐπισπῶμενοι τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν ἀγάπην τοσοῦτων πολλαπλῶν καὶ ἐν πολλοῖς ἀντιμαχόμενων στοιχείων, οὔτε γεννῶνται εὐκόλως οὔτε καὶ διαπλάσσονται καὶ σήμερον μάλιστα, ὅποτε καὶ αἱ συνθήκαι παρήλλαξαν καὶ τὰ ἄτομα ἐν γένει ἀποβλέπουσιν ἕκαστον εἰς μίαν καὶ ἀποκλειστικὴν διεύθυνσιν».

1) Βλ. Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου, Γ. Ζαρίφης, Θερακικά, τ. Γ' σ. 362—367.

Δ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Συντάκτου του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών

Η ΓΥΜΝΩΣΗ ΣΤΙΣ ΜΑΓΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ

Αναγκαίο νομίζω, στην αρχή της μελέτης αυτής να κατατοπίσω τον αναγνώστη για το πώς άρχισε και ποιά είναι σε γενικές γραμμές η σημασία της: Στα χωριά της Δυτικής Θράκης που βρίσκουμε πριν από λίγα χρόνια για λαογραφικές έρευνες, πολύ συχνά άκουγα τους εκεί εγκατεστημένους Θρακιώτες, πρόσφυγες τους πιδ πολλούς, από την Έλληνική Ανατολική Θράκη, να μιλούν για μάγους και μάγισσες. Επίμονα πολλές φορές με ρωτούσαν αν ξέρω «γιατί τις μοδεϊές και τις μάισσες, που βγαίνουν δλόγγυμες τή νύχτα, τὰ μεσάνυχτα, πὲ ¹⁾ τή σφούγγια ²⁾ καβάλλα, για να πάρουν τή σοδειά πὲ τις γειτόν'».

Οι προχωρημένοι στην ηλικία ήθελαν, σώνει και καλά, να με πείσουν, ότι δσα μου διηγόνταν για τους γυμνοὺς μάγους και μάγισσες, γίνονται από «τὰ καποινά ³⁾ χρόνια, από πάπτου πρὸς πάπτον», ότι είναι ἀληθινά και όχι μασάλια ⁴⁾. Οι νεώτεροι με έκσταση και δέος ἔδιναν προσοχή στις διηγήσεις τῶν γεροντότερων και ἔδειχναν ότι πιστεύουν πὸς δσα ἀκοῦνε είναι πράγματα που γίνονται.

Από δσα περιέγραφα και ανέκδοτα ανέφερα στις διηγήσεις τους, ἔμενε ἡ ἐντύπωση πὸς τοὺς μάγους και πρὸ παντὸς τις μάγισσες, που δλόγγυμες και ἐφοδιασμένες με διάφορα μαγικά μέσα, γυρίζουν τή νύχτα τὰ μεσάνυχτα, μέσα στο σκοτάδι ἢ στο ξωτικό φῶς τῆς σελήνης και ἔξασκοῦν τὸ φοβερό τους ἔργο, τις θεωροῦν δαιμονικές ὑπάρξεις, διαφορετικές από τοὺς ἀνθρώπους με παράξενη ἔξωτερική ἐμφάνιση ⁵⁾ και με δύναμη ὑπερφυσική. Με τή δύναμή τους αὐτὴ ἔξουσιάζουν τή ζωὴ και τὴν παρουσία τῶν ἄλλων ἀνθρώπων και μποροῦν να προδικάζουν τὴ μοίρα τους. Γι' αὐτὸ τις φοβοῦνται και μιᾶν μ' εὐλάβεια και σεβασμὸ γι' αὐτές, να μὴν τις ἔξοργίσουν ⁶⁾.

1) πὲ' από, μέ.

2) σφούγγια (ἢ) τὸ φουρνόπανο' ραβδί περιτυλιγμένο με πανί, που χρησιμοποιείται στο καθάρισμα του φούρνου, πάνιστρο ἢ πάνα, όπως λέγεται σε πολλά μέρη.

3) Καποινός' παλαιός, περασμένης ἐποχῆς. Προέρχεται ἴσως από τὸ ἐπίγραμμα κάποτε. 'Ο κ. Π. Παπαχριστοδούλου τὸ ἐτυμολογεῖ από τὸ κατόπιν, που στη θρακική διάλεκτο ἔχει τὴν ἔννοια του πρὶν: ὁ κατόπιν από μᾶς=ὁ πρὶν από μᾶς, ὁ παλαιός' τὸ καποινός λοιπὸν από τὸ καποινός με ἀντιμετάθεση.

4) μασάλια (τά). μῦθοι, λόγια, ἀφηγήσεις. 'Από τὸ τουρκ. masal.

5) Και στὸν Πόντο τις μάγισσες φαντάζονται «γυναίκες κονιοθλες. ἀδύνατες, με τὰ πόδια ἀνάποδα, τις φτέρνες ἐμπρὸς και τὰ δάχτυλα πίσω». Βλ. Ε. Ἀκογλου, Λαογραφικά Κοτυώρων, (Αθήναι 1935), σ. 324. Πρβλ. Σ. Κυριακίδη, Αἱ γυναίκες εἰς τὴν Λαογραφίαν, σ. 121.

6) Εὐφημιστικά τοὺς δίνουν διάφορες ὀνομασίες: «Μελιτένιες» στὴν Καστοριά, «ἀπ' ἔμας κάλλιον π' εἶναι» στὸν Πόντο κλπ.

Οι τέτοιες δοξασίες, όπως είναι γνωστό, δὲν εἶναι μόνο τῆς Θράκης, Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ἡ μυστικιστικὴ καὶ λατρευτικὴ διάθεση χαρακτηρίζει κάπως ἰδιαίτερα τὸ θρακικὸ λαό, καὶ στὴ Θράκη τοῦ Ὁρφέα, παλιὰ πατριδα τῶν μυστηρίων, «πηγὴ λαῶν καὶ χρόνων», ὅπως λέγει ὁ Παλαμᾶς, ἀκούει κανεὶς περισσότερο παρ' ὅ,τι σὲ ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους, νὰ μιλοῦν καὶ νὰ διηγοῦνται μὲ πίστη καὶ φόβο γιὰ μάγους καὶ μάγισσες, ποὺ γυμνῶνται καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους τρόπους ἀλλόκοτους κάνουν τὰ μάγια τους. Αὐτὴ ἡ ζῶν-τανὴ συνείδηση ποὺ ὑπάρχει ὡς σήμερα στὸ θρακικὸ λαό ¹⁾ γιὰ τὴ δύναμη τῆς μαγείας καὶ τὴν ἐπίδρασή της στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ὅπως καὶ οἱ διηγήσεις γιὰ τὶς μάγισσες ποὺ γυμνῶνται, μοῦ ἔδωκαν τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐξέταση τῆς γύμνωσης σὰ μαγικῆς ἐνέργειας.

Τὴ σημασία τῆς ἔρευνας αὐτῆς θὰ τὴν καταλάβουμε καλύτερα, ἂν κοιτάξουμε τὸ σκοπὸ ποὺ ἐξυπηρετεῖ γενικώτερα ἢ μελέτη τῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν: Μὲ τὴν ἔρευνα κάθε μαγικῆς ἐνέργειας μᾶς δίνεται ἡ δυνατότητα νὰ γνωρίσουμε βαθύτερα τὴ σκέψη καὶ τὴν ὅλη νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων, ποὺ μὲ τὴ μαγεία ἐπιδιώκουν νὰ ἐπιτύχουν κάτι καλὸ ἢ νὰ διώξουν τὸ κακό. Βλέπουμε πῶς ἀντιλαμβάνονται τὸ γύρω τους κόσμον, μὲ ποῖον τρόπο προσπαθοῦν ν' ἀντιμετωπίσουν τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ πρὸ παντὸς στίς δύσκολες στιγμῆς, ποῖα μέσα μεταχειρίζονται γιὰ νὰ νικήσουν τὶς δυσκολίες καὶ νὰ εὐτυχήσουν. Στὸν ἀγῶνα τους αὐτὸν ὀδηγοῦνται ἀπὸ πίστεις, προλήψεις, δεισιδαιμονίες, ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς κοινῆς λογικῆς, ποὺ κυβερνάει τὴ λεγόμενὴ ὁμαλὴ ζωὴ. Τέτοιες ὅμως προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες καὶ ἐξωλογικῆς γενικὰ πίστεις, ποὺ δὲν τὶς ρυθμίζει ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, ἀλλ' ἄγνωστοι καὶ ἀστάθμητοι παράγοντες, ἔχουν ὅλοι οἱ ἀνθρώποι. Ἐνα βλέμμα ἂν ρίξουμε στὸν ἑαυτὸ μας καὶ στὰ γύρω μας, βρίσκουμε πολλὰ τέτοια φαινόμενα: ἓνα ὄνειρο ἐφιαλτικόν, τὸ βούισμα τοῦ αὐτιοῦ, τὸ λάγγεμα τοῦ ματιοῦ καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια, ὅσο κι ἂν ἡ ψυχρὴ λογικὴ λέγει πῶς δὲν ἔχουν σημασία, μᾶς κρατοῦν πολλὲς φορὲς σὲ ἀνησυχία, μᾶς δημιουργοῦν φόβους, μᾶς ἀπασχολοῦν πολὺ τὴ σκέψη καὶ ἐπιθυμοῦμε καὶ προσπαθοῦμε μὲ κάποιον τρόπο νὰ ἀποφύγουμε κακὰ ποὺ φοβόμαστε ἐξ αἰτίας τους. Μποροῦμε δηλαδὴ νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἡ ψυχολογικὴ κατάσταση καὶ ἡ σκέψη γενικὰ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ περνᾶνε στὴν κοι-

1) Ὁ Γ. Βιζυηνὸς μὲ τὴ γεμάτη λυρισμὸ καὶ καημοὺς θρακιώτικους ποιητικὴ ψυχὴ του, πολλὰς φορὲς μιλάει στὰ ἔργα του γιὰ τοὺς μάγους καὶ τὶς μάγισσες τῆς πατρίδας του. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ στίχοι του στίς «Ἀτθίδες Αἰθραὶ» (ἐκδ. 1884, σ. 253):

Ψηλὰ βουνὰ καὶ θάλασσες	Ἐχάθη ἡ ἀδελφοῦλα του	Ἐμὲ μὲ κάμαν μάγισσα
διαβάτης ταξιδεύει	τὴν ἔκλεψαν οἱ μάγοι	τί θές, ἐσύ, διαβάτη
ποῦ πάει, τί γινεῖται;	γιὰ νὰ τὴν εὔρη πάγει	στ' ὄρατο μου παλάτι;
Ἵμμένανε, ὦμμένανε.	Ἵμμένανε, ὦμμέ.	

νωνία γὰρ ὁμαλοί, βρίσκειται πολὺ κοντὰ στὴν ψυχολογία καὶ στὴ σκέψη τῶν μάγων, ποὺ κάνουν τὰ μάγια τους καὶ ἐπιδιώκουν μὲ τὴ μαγικὴ τους τέχνη ν' ἀντιμετωπίσουν ἀποτελεσματικὰ τ' ἄγνωστα καὶ τὰ μυστηριώδη. Ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι μεγάλη στὶς ἐσωτερικὰς διαθέσεις, στὸν ψυχικὸ κόσμον, ἀλλὰ στὶς ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις. Οἱ μάγοι παίρνουν ἐνεργητικὴ θέση, ἐνεργοῦν γιὰ νὰ διώξουν τὸ κακὸ ποὺ φοβοῦνται ἢ νὰ ἐπιτύχουν τὸ καλόν. Οἱ ἄλλοι, ἐνῶ ἔχουν τοὺς ἴδιους φόβους καὶ τὶς ἴδιες πάνω κάτω ἀγωνίες καὶ ἐπιθυμίες, μὲ ἀμηχανία καὶ παθητικότητα περιμένουν τὴν ἀγνωστὴ μοῖρα τους.

Ἄν μὲ μιὰ συστηματικὴ παρατήρηση καὶ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση, κατορθώσουμε ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις νὰ παρακολουθοῦμε τὴν πορεία τῆς σκέψης τῶν μάγων καὶ μαγισσῶν, μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι, ὅτι, ὡς ἕνα σημεῖον, γνωρίζουμε ἔτσι καὶ τὴν ψυχολογία πολὺ μεγαλύτερου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων. Μὲ ἄλλα λόγια λέμε, ὅτι οἱ μάγοι μὲ τὰ μάγια τους ἀποκαλύπτουν ἐσωτερικὰς διαθέσεις καὶ τάσεις, ποὺ ὑπάρχουν καὶ στὸν ἐσωτερικὸν κόσμον ἄλλων ἀνθρώπων καὶ μάλιστα ἐκείνων ποὺ ἀπὸ ἀποψη θρησκευτικῆ, κοινωνικῆ, φυλετικῆ κλπ. βρίσκονται πιὸ κοντὰ σ' αὐτοὺς¹⁾.

Ὅσα εἶπαμε παραπάνω γιὰ τὴ σημασία τῆς ἔρευνας τῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν, πρέπει νὰ ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴ σημασία τῆς ἔρευνας τῆς γύμνωσις, ποὺ εἶναι καὶ αὐτὴ ἕνας τρόπος μαγικῆς ἐνέργειας. Καὶ μὲ τὴν ἔρευνα δηλαδὴ αὐτὴ δὲν ἀποκαλύπτουμε μόνο τὶς ἐσωτερικὰς διαθέσεις ὄρισμένων ποὺ γυμνῶνται, γιὰ νὰ κάνουν μάγια, ἀλλὰ ἐμβαθύνουμε καὶ στὸν ψυχικὸν κόσμον καὶ στὴ σκέψη πολλῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

Καὶ ἂν ἀκόμη ἰσχυρισθῆ κανεὶς, πὼς οἱ μάγοι στέκονται σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδον ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ δὲν ἔχει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὸν πολιτισμὸν τῶν προηγμένων ἀνθρώπων καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ δὲν εἶναι χωρὶς σημασία ἡ ἔρευνα τῶν ψυχικῶν τους ἐκδηλώσεων. Ἡ ἐπιστήμη ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐρευνήσῃ τὸν πολιτισμὸν τους, σὰν προβαθμίδα τοῦ ἀνώτερου πολιτισμοῦ, γιὰτὶ ὅλοι οἱ πολιτισμοὶ ἐπέφρασαν ἀπὸ τὶς ἴδιες περιπτώσεις κατώτερες φάσεις, γιὰ νὰ φτάσουν ἐκεῖ ποὺ βρίσκονται²⁾.

Γιὰ ποιὸς σκοποὺς γυμνῶνται οἱ μάγοι καὶ οἱ μαγισσες

Γιὰ νὰ μποροῦμε ν' ἀναζητήσουμε τὴν αἰτία, ποὺ κάνει τοὺς μάγους καὶ τὶς μαγισσες νὰ γυμνῶνται, πρέπει πρῶτα νὰ ἴδοῦμε σὲ ποιὰς περιπτώσεις γυμνῶνται καὶ ποιὸς σκοποὺς ἐπιδιώκουν. Τὶς πληροφορίες παίρ-

1) Ὁ S. Freud (ὁμαδικὴ καὶ ἀτομικὴ ψυχολογία, ἑλλ. μετάφρ. Σ. Φερεντίνου, σ. 74—75), λέγει, ὅτι κάθε ἄτομον εἶναι φορέας τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος τῆς φυλῆς του, τῆς τάξης του, τῆς θρησκείας του, τοῦ κράτους του κλπ.

2) Βλ. καὶ A van Genepp, La formation des légendes, Paris 1910, σ. 15.

νουμε από διάφορα δημοσιεύματα ελληνικά ή ξένα και από το ύλικό του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών¹⁾.

Α) *Γυμνώνονται οι μάγοι και οι μάγισσες, για να αφαιρέσουν τα αγαθά άλλων ανθρώπων και να τα επωφεληθούν οι ίδιοι ή απλώς μόνο για να βλάψουν άλλους που μισούν :*

Στην Πέτρα της Ανατολ. Θράκης «το βράδυ της παραμονής της Πρωτομαγιάς, άμα προχωρήσει λίγο ή νύχτα και κοιμηθῆ ὁ κόσμος, οι μάγισσες ξεγυμνώνονται δόλοτελα (ντίπ κατζάλλες), παίρνουν τὸ φουρνόπανο (σφούγια πὲ τὸ φούρνο) καὶ κρεμοῦν μπροστὰ ἕνα μαντήλι, πὸν μέσα ἔχουν δεμένο ἄλατι, στάχτη καὶ τριμμένα κεραμίδια. Περνοῦν ἀνάμεσα στὰ σκέλια (νεβαίνα) τὴν ξύλινη λαβὴ τοῦ φουρνόπανου, φεύγουν ἀπὸ τὰ σπίτια τους καὶ γυρίζουν ἔξω στὰ χωράφια. Κάθε μάγισσα πηγαίνει στὸ χωράφι, ὅπου θέλει νὰ κάνῃ τὰ μάγια της, γιὰ νὰ τοῦ πάρῃ τὴν ἔσοδειά. Ἐκεῖ ἀφίνει τὸ μαντήλι μὲ τ' ἄλατι, τὴ στάχτη καὶ τὰ τρίμματα ἀπὸ τὰ κεραμίδια, λέγει λόγια μαγικά καὶ ξαναγυρίζει στὸ σπίτι της. Ἔτσι πιστεύουν, ὅτι τὸ χωράφι πὸν μαγεύει ἢ μάγισσα ἀδειάζει καὶ γεμίζει τὸ δικό της»²⁾.

Γιὰ νὰ κλέψουν τὸ γάλα ἀπὸ τὰ ξένα ζῶα καὶ νὰ τὸ φέρουν στὰ δικὰ τους «οἱ μάγισσες... καβαλλικεύουν τὸ φουρνόπανο (σφούγια) γυμνὲς ἢ φορώντας μόνον τὸ πονκάμισο, γυρίζουν ἔξω στὰ λιβάδια... Γυρίζουν κατόπιν στὰ σπίτια τους, στίβουν τὸ νερὸ (τῆς δροσιάς) ἀπὸ τὰ κουρέλλια (πὸν ἔχουν διπλωμένα τὰ πόδια τους), τὸ ἀνακατεύουν μὲ πίτουρα καὶ κάνουν τροφή (γέμ)³⁾, πὸν τὴ δίνουν στὰ ζῶα τους (πράμαδά τους) νὰ φᾶνε⁴⁾. Στὸ Χατζηγύριο καὶ Τσορέκισσι τῆς Ανατ. Θράκης, τὴ νύχτα τοῦ ἁγ. Γεωργίου οἱ μάγοι (μαντουφόρ⁵⁾) ἔτρεχαν γυμνοὶ στοὺς δικούς τους καὶ τοὺς γειτονικοὺς ἀγρούς, γιὰ νὰ πάρουν τὴ σοδειὰ τῶν γειτόνων⁶⁾. Ὀλόγυμνες οἱ μάγισσες «ἄνθρωποι τοῦ Σατανᾶ» στὸ Σαμόκοβο γυρίζουν τὴ νύχτα τὰ σπίτια τῶν συγχωριανῶν τους, κόβουν κρυφὰ ἀπὸ τὴν πόρτα μικρὸ κομμάτι ξύλο, λένε λόγια μαγικά, γιὰ νὰ πάρουν ἔτσι τὴν περιουσία τους. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ μάγοι γυμνοὶ βγαίνουν τὴ νύχτα στὰ χωράφια. «Γήξεραμ' ἄνθρωπο», διηγεῖται γιὰ Σαμοκοβιανή, «πὸν ἔβγαине τσιπλιάκος⁶⁾ πὲ τὸ σπίτι' καὶ πλάγιαζε ἔτσι μέσ' τὸ γέννημα Κεῖ πὸν πλάγιαζε, γούλο τὸ γέννημα ἔπεφτε. Γήλεγε λόγια μαγικά καὶ πλάγιαζε γούλο τὸ χωράφ'. Μόνο τρίγια στάχνα πόννασι δρθά' γήπαιρνέ da καὶ πήγαίνέ da στὸ δικό του τὸ χωράφ' καὶ γίνο-

1) Οἱ παραπομπὲς γιὰ τίς πληροφορίες ἀπὸ τὰ χειρόγρ. τοῦ Λαογραφικοῦ Αρχείου σημειώνονται βραχυλογικά : Δ. Α.

2) Αρχεῖον Θρακ. Θεσ. τόμ. 8 (1911—2) σ. 161.

3) Ἀπὸ τὸ τουρκ. yem=τροφή.

4) Αρχ. Θρακ. Θεσ. ἔ. ἄ. σ. 161—2.

5) Δ. Α. 34, 133.

6) Ἀπὸ τὸ τουρκ. ciplak=γυμνός, φτωχός.

δαν πολὺ τὸ στόμα¹⁾, Ἄμα πλάγιαζε, τὰ σκουλήκια σέβαινάσι καὶ ξέβαινάσι πὲ τὸ στόμα δου¹⁾». Γυμνοὶ μάγοι τὴ νύχτα στὸ Σκοπὸ κὸβουν κομμάτι ξύλο ἀπὸ τὸ κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ τοῦ γείτονα, γιὰ νὰ πάρουν τὸ γάλα ἀπὸ τὶς ἀγελάδες του²⁾. Στὸ Ζουπάνι (Πεντάλοφο) τῆς Δυτ. Μακεδονίας οἱ μάγισσες γυμνὲς σὲ πανσέληνη νυχτιὰ καβάλλα στὸ ἀντὶ τοῦ ἀργαλειοῦ γυρίζουν στὴν αὐλή. Μὲ τὶς ἐπιδὲς ποὺ λένε κατεβάζουν τὴ σελήνη, μαγεύουν καὶ κἀνουν κακὰ σ' ὅσους μισοῦν³⁾. Στὸ Μανιάκι τῆς Μεσσηνίας τὸ ἴδιο γυμνὲς, καβάλλα στὸ ἀντὶ, βγαίνουν τὴ νύχτα τῆς Πρωτομαγιάς οἱ μάγισσες⁴⁾».

Στὰ Μέγαρα, γιὰ νὰ κάνουν κακὸ σὲ μισητὸ πρόσωπο, δυὸ γυναῖκες δολόγυμνες ἔρχονται τὰ μεσάνυχτα στὸ σταυροδρόμι καὶ ὀργώνοντας σπέρνουν ἀλάτι⁵⁾. Σὲ ἄλλους τόπους, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὑπάρχουν ὅμοιες ἀντιλήψεις γιὰ τὴ γύμνωσις σὰ μαγικὸ στοιχεῖο. Στὴν Uganda τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς ὁ μάγος γυμνὸς τὰ μεσάνυχτα χορεύει μπροστὰ στὴ βανανοφυτεία τοῦ ἐχθροῦ του, γιὰ νὰ μαραθοῦν τὰ φύλλα καὶ οἱ καρποὶ⁶⁾. Στὴν Ἄνω Αὐστρία, ἂν πρὶν ἀπ' τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου σκόρπιζε κανεὶς παπαροῦνες (μήκωνες) γύρω ἀπὸ τὴν ἀγελάδα, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ τῆς ἀφαιρεθῇ τὸ γάλα της· μὰ αὐτὸ τὸ πετύχαινε γυναίκα ποὺ ἔκανε γυμνὴ τὰ μαγγανεύματά της τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγ. Γεωργίου⁷⁾.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι καὶ στὴ χώρα μας οἱ μαγικὰς ἐνέργειαις, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ὅπως καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες χώρας γίνονται περισσότερο στίς γιορτὲς τοῦ ἁγ. Γεωργίου (23 Ἀπριλ), τὴν Πρωτομαγιά, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (Γενέθλια, 24 Ἰουνίου)⁸⁾. Δηλ. ἐδῶ ἔχουμε τὸ συνηθισμένον ἀνακάτομα στοιχείων ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ λατρεία καὶ θρησκεία, μὲ τὴ μαγεία, πού, ὅπως ξέρομε, εἶναι ἡ πρωτόγονη, ἀλλὰ καὶ παντοτεινὴ, ὡς ἓνα σημεῖο, θρησκεία ὅλων τῶν λαῶν.

Β) Γιὰ νὰ μαρτεῦσουν γιὰ τὸ μέλλον καὶ πρὸ παντὸς γιὰ τὸν μέλλοντα σύντροφο τῆς ζωῆς :

1) Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 7, (1910—41). 166. Πρβλ. καὶ Θρακικά 7, (1936) σ. 303 τ. 9 (1938) σ. 327, Στ. Κυριακίδην, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογρ. σ. 137.

2) Α. Α. 155, 30

3) Οἱ δοξασίαι γιὰ τὸ κατέβασμα τῆς σελήνης εἶναι παλαιότατες καὶ τὶς βρῖσκουμε σ' ὅλους τοὺς λαούς. Διεξοδικὴ ἀνάλυσις γιὰ τὸ θέμα τοῦτο καὶ βιβλιογραφία μπορεῖ νὰ ἴδῃ κανεὶς στὴν πραγματεία τοῦ Ν. Γ. Πολίτη «Ἡ σελήνη κατὰ τοὺς μύθους τοῦ Ἑλλην. λαοῦ» (Λαογρ. σύμμ. 2, 154 κ. ἑ.).

4) Α. Α. 1508, 57.

5) Α. Α. 971, 5.

6) Pauly—wissowa, R. Enc. 11 (1922) 2161 πρβλ. E. Hoffmann—Kramer, Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, τόμ. 6 (1934) στή λ. nackt, Nacktheit, 21.

7) Hoffmann—Kramer ἑ. ἄ. τόμ. 3 (1930) στή λ. Geogr. hl., 4.

8) Θρακικά, 7 (1936). 303 τ. 9 (1938), 327. Βλ. καὶ Σ. Κυριακίδην ἑ. ἄ. σ. 137.

Στὰ περίχωρα τῶν Πατρῶν, γυναῖκες στέκονται γυμνές πάνω ἀπὸ λεκάνη, μὲ τυλιγμένο τὸ κεφάλι μὲ μαῦρο μαντήλι. Λένε μαγικά λόγια καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μαντεύουν γιὰ τὰ μέλλοντα ¹⁾. Γιὰ παρόμοιες μαγικὲς ἐνέργειες ἀπὸ γυμνές γυναῖκες ἔχουμε εἰδήσεις καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη, Κέρκυρα, Ἀθήνα, Μ. Ἀσία κ.λ.π. ²⁾. Γιὰ νὰ κερδίσουν τὴν ἀγάπη ἑνὸς νέου, τρέχουν γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι του γυμνές ἢ μάγισσα καὶ ἢ κόρη πού ἀγαπᾷ ³⁾. Γύμνωση μὲ παρόμοιους σκοποὺς γίνεται καὶ σὲ ἄλλες χῶρες :

Στῆ Βοημία γιὰ νὰ μαντεύσουν γιὰ τὸν μέλλοντα σύζυγο, οἱ νέες βγαίνουν γυμνές στὸν κῆπο, βάνουν κάτω στὸ ἔδαφος πίττα, γονατίζουν καὶ τὴν κόβουν ⁴⁾. Ἄλλοτε στὸ Gryon (τοῦ Vaud τῆς Ἑλβετίας) γυμνὴ νέα τὴ νύχτα τῶν Χριστουγέννων ἔλεγε μαγικὴ ἐπωδὴ πρὸς τὴ σελήνη ⁵⁾. Γυμνές παρθένες ἀνάβουν τὴ φωτιά τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ λένε ἐπιδές γιὰ νὰ μαντεύσουν γιὰ τὸν μέλλοντα σύζυγο, ὅπως ἀναφέρει ὁ Freudenthal (Das Feuer in Deutschen Glauben und Brauch, Berlin—Leipzig (1931). σ. 125).

Γ) *Γιὰ τεκνογονία γυμνές γυναῖκες κάνουν μαγικὲς πράξεις :*

Στῆ Βιζύη καὶ στὸ Ναίμονα τῆς Θράκης ἀνοίγουν τρύπα σὲ δένδρον πού ἔχει ἕνα μόνο κλάδο καὶ περνᾷ ἀπὸ μέσα γυμνὴ γυναῖκα πού δὲν κἀνει παιδιὰ, ἢ πού αἰσθάνεται πόνους γιὰ νὰ θεραπευθῇ ⁶⁾.

Στῆ Βομβάη οἱ στεῖρες γυναῖκες ἔρχονται στὸ ναὸ τοῦ θεοῦ τῆς γοιμότητος Hanuman, γυμνώνονται καὶ ἀγκαλιάζουν τὸ δμοίωμα τοῦ θεοῦ ⁷⁾

Δ) *Γιὰ θεραπεία ἀπὸ ἀρρώστια.* Πολὺ συνηθισμένο εἶναι τὸ ἔθιμον νὰ γυμνώνουν τὸν ἀρρωστο καὶ τὶς περισσότερες φορὲς νὰ τὸν περνοῦν ὑστερα μέσα ἀπὸ τρύπα δένδρου, λιθαριοῦ κ.τ.ῶ. ⁸⁾.

1) Α. Α. 1473, 183.

2) Α. Α. 1473, 210.

3) Ν. Πολίτης, Λαογρ. σύμμ. 2 (1921), 245 σημ. 2.

4) Ν. Πολίτης, μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν ὄνείρων, Λαογραφία 3 (1911) σ. 27.

5) Schweizerisches Archiv f. volkskunde, τόμ. 2 (1917) σ. 225. Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτη, Λαογρ. σύμμ. 3, 127, Hoffmann Krayer ἔ. ἀ. τόμ. 6 (1934) στή λ. Mond 13a, 1.

6) Γ. Α. Μέγας, Λαογραφία 6, 658.

7) Ἡ μαγικὴ αὐτὴ πράξη ἔχει τὴν ἔννοια τῆς συνουσίας τῆς γυναίκας μὲ τὸ θεό. Τὸ ἄγαλμα, σύμφωνα μὲ τὶς πρωτόγονες ἀντιλήψεις ἐγκλείει τὴ μυστηριώδη δύναμη πού ἔχουν τὰ ταμπού. Ὅμοιες εἰδήσεις βλέπει κανεὶς πολλὰς στὸ Hoffmann-Krayer ἔ. ἀ. τόμ. 6 στή λ. nackt, Nacktheit. 24a.

8) Γιὰ τὴ μαγικὴ ἔννοια πού ἔχει τὸ τρυποπέρασμα ἔχουν διατυπωθῆ διάφορες γνώμες. Βιβλιογραφικὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ τὶς ἐργασίες τοῦ H. Gaidoz, un vieux rite médical, Paris 1892, Th. Zachariae, Durchkriechen als Mittel zur Erleichterung der Geburt, Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, 12 (1902) σ. 110-13, Ν. Πολίτη, Λαογραφία 6 (1917) σ. 309-10. Πληροφορίες βρῖσκει κα-

Στὸ Λιβίσι τῆς Λυκίας γυμνώνουν τ' ἄρρωστο παιδί μπρὸς στὸν ἥλιο ¹⁾). Γυμνώνουν τὸ ἄρρωστο παιδί καὶ τὸ περνοῦν ἀνάμεσα σὲ τρύπα ποὺ ἀνοίγουν μέσα στὸ ἔδαφος, στὸ Καρὰ Μπουναρ τῆς Θράκης ²⁾). Μέσα σὲ λάσπη νεροῦλη βυθίζου γυμνὸ τὸν ἄρρωστο ἀπὸ ἑλονοσία στὸν Πόντο ³⁾). Στὴ Μεσημβρία τῆς Θράκης τὸ ἄρρωστο παιδί γυμνὸ στὸ κατώφλι τῆς πόρτας τὸ περιβρέχου με σερμπέτι καὶ λένε ξόρκια ⁴⁾). Στὸ Πυργί τῆς Χίου γυμνώνουν τὸ ἄρρωστο παιδί καὶ τὸ ἐναποθέτου μπροστὰ στὴν ὥραια πύλη τῆς ἐκκλησίας ⁵⁾). Γυμνὸν περιφέρου τὸν ἀσθενῆ γύρω ἀπὸ τὸ «ἀγιολίθισο» στὴν Ἡπειρο ⁶⁾). Στὴν Ἀράχωβι τῆς Λακωνίας γυμνώνουν τὸ βασκαμένο παιδί καὶ τοῦ προσφέρου νὰ πιῇ νερὸ ποὺ ἔχει μέσα χῶμα παρμένο ἀπὸ τὶς τέσσερες γωνιῆς τοῦ σπιτιοῦ, ἂν ὑποπτεύωνται ὅτι ὁ βάσκανος εἶναι κάποιος ἀπὸ τοὺς οἰκείους ⁷⁾).

Ε) Ἡ γύμνωση γίνεται καὶ σὲ μαγικὲς ἐνέργειες γιὰ τὸν ἐξορκισμό ἐπιβλαβῶν ζώων καὶ τὴν ἀποτροπὴ ἐπιδημιῶν:

Στὸ Λασήθι τῆς Κρήτης «γδένεται καὶ ἵπομένει ἐφτάγδυμος αὐτὸς ποὺ θὰ ξορκίσει τοὺς ποντικούς. Παίρνει στὸ χέρι τρικόντυλο καλάμι τῆ νύχτα, χτυπᾷ τοὺς τοίχους καὶ λέγει: ἔ κατσίκι, ἔ ποντίκι... νὰ πᾶς στὰ ὄρη στὰ βουνά, νὰ χτίσης τὴ φωλιά σου ⁸⁾».

Ἡ γύμνωση εἶναι ἐπίσης ἀποτελεσματικὸ μαγικὸ μέσο γιὰ νὰ διωχτοῦν μακριὰ οἱ ἀρρώστειες, ποὺ στὴ λαϊκὴ ἀντίληψη εἶναι ἄσχημες ἀνθρωπόμορφες δαιμονικὲς ὑπάρξεις καὶ πρὸ παντὸς ἄσχημες γυναῖκες, ἀγριωπὲς στὴν ὄψη, μὲ μαῦρα φορέματα, ἢ σκουλήκια ποὺ κατατρῶνε τὸ ἀνθρώπινο σῶμα ⁹⁾).

Στὴν Ἀράχωβα τῆς Φθιώτιδος γιὰ μάγισσα ἔβγαине ἄλλοτε γυμνὴ τὴ νύχτα στὸ σταυροδρόμι (ὅπου συχνάζου τὰ δαιμόνια), ἔφκιανε στὸ χῶμα κύκλο καὶ στὴ μέση σταυρό. Καθόταν γυμνὴ ἐπάνω στὸ σταυρό. Ἐρχόνταν ἀπὸ τὰ γύρω τὰ δαιμόνια καὶ τὴ ρωτοῦσαν τί κάνει ἐκεῖ. Τοὺς ἔλεγε ἐκείνη. «Τὴ δεῖνα γιατί τὴν ἔχετε ἄρρωστη». Ἐγύριζε στὸ σπίτι κι ἔδινε φάρμακα στὴν ἄρρωστη ¹⁰⁾).

νεῖς καὶ στὴ Λαογραφία 6, 311—317, 499 κ. ἄ.

1) Ν. Γ. Πολίτη, Λαογρ. σύμμ. 2 (1921), 142.

2) Γ. Α. Μέγας, Λαογραφία 7 (1923), 508.

3) Α. Α. 157, 61—2.

4) Α. Α. (1104 Γ' 144).

5) Κ. Κανελλάκης, Χιακὰ Ἀνάλεκτα (1890) σ. 362.

6) Κ. Ρωμαῖος, Ἡπειρ. Χρονικά 6 (1931), σ. 286.

7) Φ. Κουκουλές, Οἰνουνηακά (1908) σ. 125.

8) Α. Α. 1481, 55.

9) Βλ. Ν. Γ. Πολίτη, περὶ τῶν ἀσθενειῶν κατὰ τοὺς μύθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Α. Γ. Ε. (1883) Α' σ. 1—30. Γ. Α. Μέγας, Λαογραφία 7 (1923), σ. 465—520.

10) Α. Α. 1153 Β' σ. 132.

Στὸ Κουρουιζῆ τῆς Θράκης γυμνοὶ ἄνθρωποι σέρνουν τὸ ἀλέτρι γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, γιὰ νὰ μὴν περάσῃ ἡ ἀρρώστεια ¹⁾).

Ἐν τῷ Γύφτος στὴ Θράκη, γυμνὸς τρέχει τρεῖς φορὲς τὴ νύχτα γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, γιὰ νὰ τὸ προστατεύσῃ ἀπὸ τοὺς δαίμονες ²⁾).

Ἡ δοξασία γιὰ τὴν ἀποτρεπτικὴ δύναμη τοῦ μαγικοῦ κύκλου ποὺ χαράζουν γυμνοὶ σέρνοντας τὸ ἀλέτρι ἢ τρέχοντας γύρω γύρω, εἶναι γνωστὴ σὲ πολλοὺς λαοὺς ³⁾: Στὴ Διθουανία παρθένες δλόγυμνες σέρνουν τὸ ἀλέτρι γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, γιὰ νὰ μὴν περάσῃ ἡ ἐπιδημία ⁴⁾. Τὴν ἴδια μαγικὴ ἐνέργεια κάνουν σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ρωσίας ⁵⁾. Παλιὰ σλαβικὴ παράδοση λέγει πὼς ὅταν ἔγινε τὸ Gradski Vrhovci, ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ δλόγυμνοι τὴ τύχτα στὸ σκοτάδι ἔξεψαν στ' ἀλέτρι δυὸ μαῦρα βόδια, γεννημένα ἀπὸ μιὰ γελάδα καὶ ὄρωσαν γύρω - γύρω τὸ χωριό γιὰ νὰ μὴν περάσῃ ἡ κυρὰ Πανούκλα ⁶⁾).

Στὴν Λαπωνία γυρίζουν γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι γυμνοὶ τρεῖς φορὲς, γιὰ νὰ τὸ προφυλάξουν ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα ⁷⁾).

Ἐν τῷ Ολόγυμνες χορεύουν τέσσερες ὡς ἕξι γυναῖκες στὶς Ἰνδίες, γιὰ ν' ἀποδιώξουν τὴ χολέρα ⁸⁾. Ὁ Grimm ἀναφέρει διήγησιν ἀπὸ Χρονικὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ποὺ λέγει ὅτι ἕνας χωρικὸς τῆς Βενδικῆς ἔφερε τὴν πανώλη στὴν εἴσοδον τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ γιὰ ἀμοιβή του πῆρε τὴν ὑπόσχεσιν πὼς οὔτε αὐτὸς οὔτε ἡ οἰκογένειά του θὰ πάθουν κακὸ, ἂν γυρίσῃ δλόγυμνος στὸ σπίτι του γύρω καὶ χάσῃ τὴ λαβὴ τῆς χύτρας στὸ κατώφλι. Ὁ χωρικὸς ἐγύρισε γυμνὸς

1) Γ. Α. Μέγας, Λαογραφία 7 (1923), σ. 472.

2) ἔ. ἀ. 504 κ. ἔ., ἔνθα ἐκτίθενται γενικώτερον τὰ περὶ μαγικοῦ κύκλου.

3) Βλ. Hoffmann—Kraayer ἔ. ἀ. τόμ. 6 στὴ λ. nackt, Nacktheit 10, 11. Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde 14 (1904), 141 κ. ἔ. Wilhelm Mannhardt, Wald- und feldkulte I (1875), 214, 553 κ. ἔ. Γιὰ τὴν δοξασία γιὰ τὴν ἀποτρεπτικὴν δύναμιν τοῦ μαγικοῦ κύκλου. βλ. Hoffmann—Kraayer ἔ. ἀ. τόμ. 5, (1932) στηλ. λ. Kreis, 3.

4) A. Dieterich, Mutter Erde (1925), σ. 97.

5) Fr. Krauss, Slavische Volksforschungen (Λειψία 1908), σ. 100. Πρβλ. Γ. Α. Μέγας, Λαογραφία 7, 511.

6) Fr. Krauss ἔ. ἀ. σ. 98 πρβλ. Γ. Α. Μέγας ἔ. ἀ. σ. 514. J. G. Frazer, The golden Bough (1936), 9, 172—3. (Πανούκλα ἀπὸ τὴ λατιν. λ. ranuncula, βλ. Ducange, Gloss. med. inf. latininitatis).

7) Hoffmann—Kraayer ἔ. ἀ. τόμ. 6 στὴ λ. nackt, Nacktheit. 11.

Ἡ περιήρση γιὰ ἀποτροπὴ κινδύνων εἶναι πολὺ ἀρχαῖο ἔθιμον. Στους ἀρχαίους Ῥωμαίους ἔχουμε τὸ aburbium ἢ aburbiale (βλ. Pauly—Wissowa, R. Enc. I, Ion σ. 852), πομπὴ γύρω ἀπὸ τὴν πόλιν σὲ μεγάλους κινδύνους καὶ περιήρση ἐπίσης στὸ χτίσιμο καινούργιας πόλης βλ. Πλούταρχος, Ῥωμαϊκὰ ζητήματα, 27 πρβλ. Ν. Γ. Πολίτη, Λαογραφία σύμμ. Γ (1931) σ. 77., Fustel de Coulange, La cité antique, (μετάφρ. Φιλήμονος) σ. 192.

8) Hoffmann—Kraayer ἔ. ἀ. 33.

γύρω ἀπὸ ὅλο τὸ χωριό, ἔχωσε τὴ λαβὴ τῆς χύτρας στὴν ἄκρη τῆς γέφυρας τοῦ χωριοῦ καὶ ἡ ἀσθένεια ἔφυγε ¹⁾.

Στ) Καὶ στὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως ἐπιστεύθη καὶ πιστεύεται ὅτι μπορεῖ νὰ ἐπιδράσῃ ἡ γύμνωσις σὰ μαγικὴ πράξις :

Στὴν Ἱεράπετρα τῆς Κρήτης, γιὰ νὰ μετατρέψουν τὸ νοτιὰ σὲ βοριά, ἀνεβαίνει στὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ (δῶμα) γυναίκα δλόγυμνη «ὅπως τὴν ἐγέννησε ἡ μάννα της» καὶ γυρίζει τὴν ἀνέμη ²⁾. Στὴν Ἀγιάσο Λέσβου «οἱ τζοχανοί, ἀμα βάζουν φωτιά στὰ τσαμλίκια (πευκῶνες) γδύνονται τοῖτσιδοι (γυμνοί), γιὰ νὰ προχωρήσῃ ἡ φωτιά καὶ νὰ μὴ σβῆσῃ ³⁾».

Ἡ I. G. Frazer στὸν 3^ο τόμο τοῦ Golden Bough σ. 52 κέ., ἀναφέρει πολλὰ ὅμοια γιὰ ἄλλες χώρες : Στίς Ἰνδίες π. χ., γυναίκα γυμνὴ σέρνει τὴ νύχτα τὸ ἀλέτρι ἀνάμεσα στὰ χωράφια, γιὰ νὰ προκληθῇ βροχὴ (σ. 282). Στὴν Τρανσυλβανία, σὲ ἀνομβρία, γιὰ νὰ προκληθῇ βροχὴ, νέες γυμνώνονται, πηγαίνουν σὲ μιὰ γριά, γυμνὴ κι αὐτὴ καὶ μαζὶ κλέβουν μιὰ βωλοκόπο (σβάρνα), τὴ σέρνουν ἀνάμεσα στὰ χωράφια καὶ τὴν ἀφήνουν σ' ἓνα οὐάκι, (σ. 282).

Στὴ Ρωσία γυναῖκες καὶ κοράσια γυμνὰ πηγαινάν ἄλλοτε στὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ κι ἔχυναν νερό, γιὰ νὰ προκληθῇ βροχὴ. (σ. 248) ⁴⁾.

Ζ) *Γυμνοὶ ἐργάζονται τὴ νύχτα οἱ μάγοι γιὰ νὰ φκιαδίσουν τὰ μαγικά τους ἐργαλεῖα:*

Στὴν Πέτρα καὶ Σκόπελο τῆς Ἀνατ. Θράκης γυμνοὶ τρεῖς ἄνδρες, πρὶν ν' ἀνατεῖλῃ ὁ ἥλιος, τρίβοντας τὸνα ξύλο ἀπάνω στ' ἄλλο σὲ σταυροδρόμι, ἀνάβουν τὴ λεγόμενη διαβολοφωτιά (διαβολοστιά). Ἀπάνωθ' εἰς περὶν ἄρρωστημένα ζῶα, γιὰ νὰ θεραπευθοῦν ⁵⁾. Στὸ χωριὸ Δόγαντζῆ, κοντὰ στὸ Σουφλί, γυμνὸς ὁ γύφτος καὶ ἡ γυναίκα του γυμνὴ φκιαδίζουν τὴ νύχτα τὸ μαγικὸ τους σίδερο ⁶⁾. Γύφτος καὶ γύφτισσα γυμνοὶ φκιαδίζουν τὴ μαγικὴ κλειδωνιά μ' αὐτὴ θὰ κλειδώσουν τὸ χωριό, γιὰ νὰ μὴ μπορῇ νὰ περάσῃ ἡ ἐπιδημία ⁷⁾. Γυμνὲς στὸ Κούρουτζῆ τῆς Θράκης σαράντα μονοστέφανες γυναῖκες ὑφαίνουν «τὸ μονομερίτικο πουκάμισο», γιὰ νὰ περάσουν ἀπὸ μέσα γυμνοὶ ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴ χολέρα ⁸⁾.

Η) *Γυμνώνονται καὶ γιὰ διάφορους ἄλλους μαγικοὺς σκοποὺς:*

1) Deutsche Mythologie σ. 1138—9—3η ἐκδ. 992. Βλ. Ν. Γ. Πολίτη Δ. Ι. Ε., 1ος (1883) σ. 13

2) Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα γύμνωσις γιὰ ὁμοίους σκοποὺς βλ. παρακάτω.

3) Α. Α., 1416 Γ', 151.

4) Βλ. Hoffmann—Krazer ἔ. ἀ., 26, Frazer, The Golden Bough⁹ I. 248.

5) Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. 8 (1941—2), 164—5.

6) Γ. Α. Μέγας, Λαογραφία 7 (1923). 504.

7) ἔ. ἀ. 472.

8) ἔ. ἀ. 471—2.

Στὴ Λήμνο τὸν ἐφτάζυμο ἄρτο, διαβολόψωμο ὅπως λέγεται ἀλλοῦ, πρέπει νὰ τὸν ζυμώσῃ γυμνὴ γυναίκα, γιὰ νὰ γίνῃ καλός ¹⁾. Τὴ νύχτα τῆς Πρωτομαγιάς στὶς Σαράντα Ἐκκλησίες τῆς Θράκης οἱ μάγισσες βγαίνουν τὴ νύχτα καὶ γυμνὲς κυλιῶνται στὴ χλόη, γιὰ ν' ἀποχτήσουν ἔτσι μαγικὴ δύναμη ²⁾. Στ' ἀνέκδοτα τοῦ περιφημοῦ Ναστραντίν Χόιτσα ἀναφέρεται, ὅτι γυμνὸς ἐφύτευε τὴ νύχτα τὰ σκόρδα, γιὰ νὰ γίνουν καλύτερα.

Σὲ μερικὰ μέρη τῶν Ἰνδιῶν, στὴ Νότιο Ἀμερικὴ, στὴν Ταϊτὴ καὶ ἀλλοῦ μετὰ τὸ θάνατο συγγενῶν χορεύουν γυμνοί, ὅταν ὀρμάζουσιν οἱ καρποί ³⁾.

Ἡ γύμνωση σὲ μαγικὰς πράξεις ἀπὸ πολὺ παλιὰ χρόνια

Ἀπὸ χρόνια πολὺ παλιὰ ἐπίστευαν στὴ μαγικὴ δύναμη τῆς γύμνωσης, ὅχι μόνον ἀνατολικοὶ λαοί, ποὺ τοὺς χαρακτηρίζει πάντα κάποια μυστικιστικὴ τάση, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ποὺ εἶχαν πολλὴ θετικότητα καὶ διαύγεια στὴ σκέψη καὶ λιγώτερο ἐπρόσεχαν τοὺς μάγους καὶ τὰ μαγικά τους. Γιὰ τὴν τέτοια πίστη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀναφέρουμε μερικὰς πληροφορίες ποὺ βρισκόμε σὲ ποιητὲς καὶ συγγραφεῖς :

Ὁ Ἡσίοδος ("Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 391 κέ) συμβουλεύει τὸν υἱοτιθέμενο ἀδελφὸ του Πέρση νὰ σπέρνῃ, νὰ ὀργῶνῃ καὶ νὰ θερίζῃ γυμνός :

γυμνὸν σπεῖρῃν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν
γυμνὸν δ' ἄμαῖν, εἴ χ' ὄρια πάντ' ἐθέλησθα
ἔργα κομίζεσθαι...

Ὁ παλαιὸς σχολιαστὴς γράφει πὼς τοῦ δίνει τέτοια συμβουλή, γιὰ τὴν εὐτυχία του στὴ δουλειά, γιὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ βῆρος τῶν ἐνδυμάτων : «γυμνὸν σε παρακελεύομαι σπεῖρῃν, βοηλατεῖν, θερίζῃν, ὡς ἂν πρόθυμος ἔσῃ περὶ τὸ ἔργον, μὴ φορῶν τὸ ἱμάτιόν σου, ἵνα μὴ ἐμποδίξῃ ὑπ' αὐτοῦ». Εἶναι ἀλήθεια πὼς στὸ ἔργο τοῦ Ἡσιόδου δίνονται κι ἄλλες συμβουλὲς γιὰ μικρολεπτομέρειες τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἐδῶ ἡ γύμνωση νὰ συσταίνεται καὶ γιὰ μαγικοὺς λόγους, γιὰ νὰ γίνωνται ὅλα στὸν καιρὸ τους (ὄρια), ἀφοῦ καὶ ἀπὸ ἄλλα κλασσικὰ κείμενα φαίνεται ἡ πίστη στὴ μαγικὴ δύναμη τῆς γύμνωσης. Σ' ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τοὺς «Ριζοτόμους» τοῦ Σοφοκλῆ ⁴⁾ παρουσιάζεται ἡ Μήδεια ποὺ γυμνὴ μαζεύει τὰ μαγικά της βότανα :

...αἱ δὲ καλύπτραι
κίσται ριζῶν κρύπτουσι τομάς
ἄς ἦδε βοῶσα ἀλαλαζομένη
γυμνὴ χαλκείοις ἦμα δρεπάνοις ⁵⁾

1) Πληροφορία τοῦ καθηγητῆ κ. Ν. Ἀνδριώτη.

2) Θρακικὴ Ἐπετηρὶς (1897), 196.

3) Hoffmann—Kraayer é. á., στὴ λ. nackt, Nacktheit 19, 20' ἐκεῖ καὶ ἄλλες πολλὰς ὅμοιες πληροφορίες.

4) Aug. Nauck, Fragmenta trag. Græcorum ¹ σελ. 198.

5) Ὅμοια βλέπουμε στοὺς μαγικοὺς παπύρους ἐκδ. Preisendanz (Papyri

Κάποια μαγικὴ ἔννοια φαίνεται πὼς ἔχει καὶ ἡ αὐτογύμνωσις τῆς κόρης τοῦ Πριάμου Πολυξένης, τῇ στιγμῇ ποὺ πάει ὁ Νεοπτόλεμος νὰ τὴν θυσιάσῃ στὸν τάφο τοῦ Ἀχιλλέου, ὅπως περιγράφεται στὴν «Ἐκάβη» τοῦ Εὐριπίδη (στ. 556 κέ.) : Λαβοῦσα πέπλους ἐξ ἄκρας ἐπωμίδος

ἔρρηξε λαγόνας εἰς μέσον παρ' ὀμφάλῳ
 μαστοῦς τ' ἔδειξε, στέρνα δ' ὡς ἀγάλματος
 κάλλιστα καὶ καθεῖσα πρὸς γαίαν γόνυ
 ἔλεξε πάντων τλημονέστατον λόγον...

Σὲ παλιὰ ἀγγειογραφία φαίνονται δυὸ μάγισσες δλόγυμνες ποὺ κατεβάζουν τὸ φεγγάρι ἢ μιὰ κρατεῖ ραβδί στὸ χέρι κι ἡ ἄλλη ξίφος, συνηθισμένα μαγικὰ ὄργανα ¹⁾).

Στοὺς «Νόμους» τοῦ Πλάτωνα (12, 954a) βρισκόμε τὴ γνώμη ὅτι γυμνὸς ἢ φορώντας χιτωνίσκο, πρέπει νὰ ψάχνῃ κανεὶς, γιὰ νάχη ἐλπίδες πὼς θὰ βρῆ κάτι ποὺ ἔχει χάσει : «φωρῶν δ' ἂν ἐθέλη τις παρ' ὀφθαλμῶν, γυμνὸς ἢ χιτωνίσκον ἔχων ἄζωστος, προσομόσας τοὺς νομίμους θεοὺς, ἢ μὴν ἐλπίζειν εὐρήσειν, οὕτω φωρῶν». Τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνει ὁ νομικὸς καὶ συγγραφεὺς τοῦ 2ου αἰῶνα μ. Χ. Γάϊος (Institutiones 3, 192) : «ut qui quaerere velit, nudus quaerat, linteo cinctus, lancem habens, cum quasi munere divino fungeretur» ²⁾).

Μαγικὴ ἔννοια ἔχει καὶ ἡ γύμνωσις γυναικῶν ποὺ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (Γυναικῶν ἀρεταί, 9) : Ὅταν οἱ Μῆδοι, νικώντας τοὺς Πέρσας, ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ εἰσβάλλουν στὴν πόλη, οἱ Περσίδες βγήκαν ἔξω καὶ «τοὺς πέπλους ἐκ τῶν κάτω μερῶν ἐπάρασαι» ποὶ φέρεσθε, εἶπον, ὦ κάκιστοι πάντων ἀνθρώπων ; οὐ γὰρ ἔνταυθά γε δύνασθε καταδύνασθαι φεύγοντες, ὅθεν ἐξεγένεσθε.

græcæ magicæ, 1928 τόμ. 1 σελ. 168). Στὴ Δυτικὴ Μακεδονία (περιφέρεια Σισσανίου) στὸ σεληνόφως μαζεύουν τὰ βότανά τους γιὰ τὰ μαγανεύματα. (Α. Α. 214, 224).

1) Tischbein, Collection of engraving from ancient vases τ. III πίν. 44, 5 πρβλ. Ν. Γ. Πολίτη, Λαογραφ. σύμμ. 2, 142 σημ. 8 καὶ 158—9. Βλ. καὶ Hoffmann—Krazer ἐ. ἀ. στὴ λέξη nackt, Nacktheit, 13.

2) Καὶ στὸν Ἀριστοφάνη (Νεφέλαι 497 κέξ.) ὁ Στρεψιάδης, στὸ Σωκράτη ποὺ τὸν προτρέπει νὰ βγάλῃ τὸ ἱμάτιο, προτοῦ νὰ μὴ στὸ φροντιστήριον, ἐπειδὴ «γυμνοὺς εἰσιέναι νομίζεται», ἀπαντᾷ πὼς δὲ μπαίνει γιὰ ἔρευνα «ἀλλ' οὐχὶ φωρᾶσων ἔγωγ' εἰσέρχομαι». Ὁ παλιὸς σχολιαστὴς τοῦ κειμένου λέγει πὼς ὑπῆρχε ἔθιμο νὰ μπαίνουν γυμνοὶ στὸ σπίτι ἐκεῖνοι ποὺ ἔμπαιναν γιὰ ἔρευνα, γιὰ νὰ μὴ κρύψουν κάτι στὰ ἱμάτιά τους ἢ γιὰ νὰ μὴ φέρουν ἀπ' ἔξω στὰ ἱμάτιά τους κρυμμένο τὸ ζητούμενο καὶ τὸ παρουσιάσουν πὼς βρέθηκε μέσ' στὸ σπίτι, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὸν ἐχθρὸ τους. Γιὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ σχολιαστῆ τὸ λιγώτερον ποὺ μποροῦμε νὰ εἰποῦμε, εἶναι πὼς φαίνεται ἀστεία. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἐλησμονήθη ἀσφαλῶς ἡ μαγικὴ ἔννοια τῆς γύμνωσις καὶ εὐρέθησαν διάφοροι ἠθικοὶ λόγοι, γιὰ νὰ τὴν δικαιολογήσουν, ὅπως ἔγινε καὶ μὲ πολλὰς ἄλλας μαγικὰς συνήθειες.

Ταύτην τὴν ὄψιν ἄμα καὶ φωνὴν αἰδεσθέντες οἱ Πέρσαι καὶ κακίσαντες ἑαυτούς, ἀνέτρεψαν».

Στὸ ἴδιο βιβλίον, κεφ. 13, ἀναφέρεται ἡ διήγησις, ὅτι κάποτε ἡ θάλασσα ἐπλημμύρησε τὴ χώρα τῶν Λυκίων... αἱ γυναῖκες ἐσήκωσαν τοὺς χιτωνίσκους καὶ τὸ κύμα ὑποχώρησε «...κύμα δὲ διασθὲν κατέκλυζε τὴν γῆν' καὶ θέαμα δεινὸν ἦν, ἐπομένης μετεώρου τῆς θαλάττης καὶ ἀποκρουπούσης τὸ πεδίον. Ἐπεὶ δέ, τῶν ἀνδρῶν δεομένων τὸν Βελλεροφόντην ἐπισεῖν, οὐδὲν ἔπειθον, αἱ γυναῖκες ἀνασυστάμεναι τοὺς χιτωνίσκους, ἀπήντησαν αὐτῷ. Πάλιν οὖν ὑπ' αἰσχύνῃς ἀναχωροῦντος ὀπίσω, καὶ τὸ κύμα, λέγεται, συνυποχωρῆσαι».

Στὸ βίον τοῦ Ἀγησιλάου, κεφ. 34, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἰασάδης πολεμαίε γυμνός. Ἡ τέτοια γύμνωσις στὴ μάχῃ, φαίνεται πὼς ἔχει σκοπὸ μαγικό, νὰ τονώσῃ ἢ νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ κακῶν τὸν πολεμιστὴ. Ὅμοια παραδείγματα ἔχουμε καὶ στὸν Τίτο Λίβιον (Historia 22, 46) στὸν Τάκιτο (Germania, 6) κ. ἄ.

Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (I, 85, 3) λέγει γιὰ τὶς γυναῖκες τῆς Μέμφιδος τῆς Αἰγύπτου, πὼς σ' ὠρισμένη ἐποχὴ ἐγυμνώνοντο καὶ ἔδειχναν στὸ θεὸ Ἄπι τὰ γεννητικὰ τοὺς μόρια «ἐν δὲ ταῖς προηγουμέναις τεσσαράκονθ' ἡμέραις ὁρῶσιν αὐτὸν (τὸν Ἄπιον) αἱ γυναῖκες κατὰ πρόσωπον, ἰστάμεναι καὶ δεικνύουσιν ἀνασυστάμεναι τὰ ἑαυτῶν γεννητικὰ μόρια, τὸν δ' ἄλλον χρόνον ἅπαντα κεκωλυμένον ἐστὶν εἰς ὄψιν αὐτὰς ἔρχεσθαι τούτῳ τῷ θεῷ».

Στ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ Ἀμφιδρόμια, στὶς ἑπτὰ ἡμέρας ὕστερα ἀπὸ τὴν γέννησις τοῦ παιδιοῦ, γυμνός ἔτρεχε ὁ πατέρας γύρω ἀπὸ τὴν Ἑστία (Ἡσυχίος στὴ λ, δρομιάμφιον¹).

Οἱ Λουπέρκοι στὰ ρωμαϊκὰ Λουπερκάλια ἔτρεχαν γυμνοὶ καὶ με λουριά ἀπὸ τὰ δέρματα τῶν αἰγῶν ποὺ ἐθυσιάζοντο στὴ γιορτῇ, ἐχτυποῦσαν ὄσους εὗρισκαν μπροστὰ τοὺς. Τὰ χτυπήματα τῶν Λουπέρκων λέγει ὁ Πλούταρχος (Ρωμύλος 21) δὲν ἀπέφευγαν οἱ γυναῖκες, γιὰ τὴν ἐνόμιζαν καλὰ γιὰ τὴν εὐτοκίαν²).

Μερικοὶ ὑπεστήριξαν πὼς μαγικὴ ἔννοια εἶχε καὶ ἡ γύμνωσις τῶν νέων στὶς ἀρχαῖες γυμνοπαιδιές—πρόσοδοι χορῶν γεγυμνωμένων—ὅπως λέγει

1) Βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία: Pauly—Wissowa, Real Encycl. I, 2, 1901 κ.έ. Ν. Γ. Πολίτη, Λαογραφ. σύμμ. 2, 215. Γιὰ μαγικοὺς κύκλους ποὺ γίνονται ἀπὸ τὸ τρέξιμο γυμνῶν βλ. καὶ Hoffmann—Krazer ἑ.ἄ. τόμ. 6 στὴ λ. nackt, Nacktheit 11b

2) Στὰ ἀρχαῖα Δημήτρια ἐπίσης χτυποῦσαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο με πλέγμα ἀπὸ φλοῖδες, μόροττο, ὅπως τὸ λέγει ὁ Ἡσυχίος.

Τὰ μαστιγώματα ἔχουν τὴν ἔννοια ὅτι ἀπὸ τὸ ὄργανο τῆς μαστίγωσης ποὺ ἔχει πάρεϊ κάποια ἰερότητα, μεταδίδεται αὐτὴ καὶ στὸ πρόσωπο ἢ τὸ ἀντικείμενο ποὺ μαστιγώνεται. Ἔτσι σήμερα ἀκόμα σὲ πολλὰ μέρη χτυπιῶνται με κλάδους βαῖων «βαιοξυλιές» κατὰ τὴν ἐορτῇ τῶν Βαῖων ἢ με τσουκνίδα τῆς Πρωτομαγιάς κ. ἄ. ὅ. Βλέπε σχετικὰ καὶ S. Reinach, Cultes, mythes et religions³, τόμ. 2 (Paris 1928) σ. 213 καὶ ἑ., Ν. Γ. Πολίτη, Λαογρ. συμμ. 2 σ. 308, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

ὁ Ἡσυχίος—ποῦ χόρευαν γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν Ἀπόλλωνα ¹⁾.

Στὸ Λουκιανὸ (Λούκιος ἡ ὄνος 12) ἀναφέρεται μάγισσα, ποῦ μπροστὰ σὲ λυχναρί γυμνὴ κάνει μαγικὲς πράξεις.

Ὁ Χριστιανισμὸς κατεδίκασε τὴ μαγεία. Ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες καὶ νόμοι τοῦ κράτους ὥριζαν αὐστηρὲς καταδίκες τῶν μάγων ²⁾. Οἱ μάγοι καὶ οἱ μάγισσες ὅμως δὲν ἔπαισαν νὰ ἔχουν μεγάλη ἐπίρροη στὸ λαό ³⁾. ἴσια ἴσια ποῦ τότε ὁ ὄρος μαγεία ἐπῆρε πλατύτερη ἀκόμα ἔννοια. Σὲ μαγικοῦς παπύρους ἀπὸ τὸν 4ο καὶ 5ο αἰῶνα μ. Χ. ἀναγράφονται μαγικὰ παραγγέλματα, ποῦ συνιστοῦν τὴ γύμνωσις σὰ μιὰ μορφή τῆς ὅλης μαγείας ποῦ τὴ χαρακτηρίζουν «ιερὰν ἐνέργειαν ἐν πάσῃ εὐκοπίᾳ ἐπιτελουμένην» ⁴⁾.

Σὲ νομοκάνονα (κωδ. μονῆς Ἰβήρων, ἀριθ. 734) βρισκόμεναι μομφὴ γιὰ τὶς μάγισσες ποῦ δλόγυμνες ἐπιχειροῦν θεραπεία ἀσθενῶν, «...περὶ πάσης γοητείας καὶ μαντείας καὶ ἀποδεμάτων καὶ ἐξορκήσεων καὶ γητείας καὶ ἐτέρων ἄλλων ἡθῶν, ὅσα ποιοῦσιν αἱ ἀγνωστοὶ γυναῖκες, τάχα ὡς διὰ ὑγείαν καὶ ἀνάρρωσιν, ὡς ληροῦσιν, τῆς ἀσθενείας... ἢ παίρνουσι τὸ νερὸν ἀκριτον τὴν νύκτα καὶ βράζουσι μὲ κάποια χόρτα δλόγυμοι μὲ μιάν ἐστίαν καὶ ποτίζουσι τοὺς ἀσθενεῖς...» ⁵⁾ «γητεύουσιν ἀσθένειαν μὲ λινάρι ἢ μὲ κανάβι μέσα εἰς τὰ λαγκάδια δλόγυμοι» ⁶⁾.

Στὸ ἔμμετρο βυζαντινὸ μυθιστόρημα «Τὰ κατα Ἀύβιστρον καὶ Ροδάμνην», ἡ μάγισσα γυμνὴ κάθεται ἐπάνω στὸ βράχο ⁷⁾ :

ἔβγαίνει γραῖα ταλαίπωρος, μαύρη ὡς Σαρακίνα
γυμνὴ καὶ ἀνεσκέπαστος καὶ ἐκάθισεν ἐς βράχος

Στὸν κατηχητικὸ Α, β, στ. 225 Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἀναφέρεται ὅτι ἐγύμνωναν τοὺς κατηχουμένους «τίνος ἔνεκεν μετὰ τὴν παρ' ἡμῶν διδασκαλίαν, ὑπολύσαντες ὑμᾶς (τοὺς κατηχουμένους καὶ παρασκευαζομένους εἰς βάπτισιν) καὶ ἀποδύσαντες γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους, μετὰ τοῦ χιτωνίσκου μόνον, πρὸς τὰς τῶν ἐξορκιζόντων προπέμπουσι φωνάς» ; ⁸⁾.

1) Σχετικὰ μπορεῖ νὰ ἰδῆ κανεὶς Ἡροδ. 6, 47, Θουκυδ. 5, 82, Ξενοφ. Ἑλλην. 6, 4, 16, Πανσανία 3, 11, 9, Ἀθήναι 15, 786 c. κλπ. Λεπτομέρειες βλέπε Pauly—Wissowa, Real Encycl. 7 (1912) στή λ. Gymnopaïdien. I. E. Harrison, Prolegomena to the study of Greek religion (Cambridge 1907) σ. 51—53.

2) Πάλλη—Ποτλή, Σύνταγμα θεῶν καὶ ἱερῶν κινῶν (Ἀθήνησι 1853) 3, 67. Φ. Κουκουλές, Λαογραφία 9 (1926), 53.

3) Βλ. καὶ Στ. Κυριακίδη, Γλώσσα καὶ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων (Ἀθήνησι 1916), σ. 61.

4) Papyri graecae magicae ἐκδ. K. Preisendanz 1928, τόμ. I, 76.

5) Λαογραφία 3 (1911), 385.

6) Λαογραφία ἐ. ἀ. σ. 398, προβλ. Λαογραφία 9 (1926), 101.

7) Ἐκδ. Wagner, Trois poèmes grecs du Moyen âge, (Βερολίνον 1881) στ. 2441—42.

8) Βλ. Ν. Γ. Πολίτη, Λαογραφία, 8, 8.

Ἐξηγήσεις πού δόθηκαν γιά τή γύμνωση

Οἱ μαγικές πράξεις υπαγορεύονται ἀπό κάποια βαθύτερη πίστη τῶν ἀνθρώπων πού τῆς ἐκτελοῦν, καί γενικώτερα τοῦ λαοῦ, στὸν ὁποῖον ἀνήκουν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί. Εἶναι ὡς ἓνα σημεῖο, ὅπως εἴπαμε καί στὴν ἀρχή, τὸ καθρέφτισμα τῆς ψυχολογικῆς κατάστασης ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ. Ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα τῆς προσέχει καί τῆς ἐξετάζει, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀρχικὴ τους ρίζα, τὸ Ursprung, ὅπως δηλώνει χαρακτηριστικὰ ὁ γερμανικὸς ὄρος, καί νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξή τους μέσα στὸν ἴδιο λαὸ ἀπὸ τὰ παλαιότερα χρόνια ὡς σήμερα. Λέμε τὴν ἐξέλιξη μέσα στὸν ἴδιο λαὸ, γιὰτὶ προλήψεις, δεισιδαιμονίες καί μαγικὲς πράξεις βρίσκουμε σ' ὅλους τοὺς λαούς, πρὸ πολλῆς στοῦς καθυστερημένους λαούς, πού παρουσιάζουν στὸν πολιτισμὸ τους κάποιο πρωτογονισμό, τῆς ἴδιας σχεδὸν παντοῦ στὰ βασικά τους σημεῖα¹⁾. Ἡ εἰδικὴ μορφή καί ἡ πορεία πού παίρνουν ἢ δὲν παίρνουν στὴν ἐξέλιξή τους μέσα σ' ἓνα λαὸ, σ' ἓνα ἔθνος, μᾶς δίνουν τὸ μέτρο νὰ κρίνουμε τὴν πολιτιστικὴ ἐξέλιξη καί κατάστασι τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Αὐτὸ πάντως ἰσχύει γενικά γιά τὴ λαογραφικὴ ἔρευνα, πού εἶναι ἔτσι καί διεθνικὴ καί ἐθνικὴ ἐπιστήμη.

Εἰδικὰ ὅμως γιά τὴ γύμνωση, δὲ μπορούμε νὰ εἰποῦμε, ὅπως φαίνεται καί ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὅτι ἐπῆρε καμμιά ἐξέλιξη σὰ μαγικὸ φαινόμενο. Τὸ ἀντίθετο εἶναι σωστό: ὅτι εἶναι μιὰ μαγικὴ πράξι πού γινόταν καί γίνεται μὲ κάποιο περιορισμὸ στὴν ἔκτασή της, ἀνάλογο πάντοτε μὲ τὴν ἐμπέδωσι νεώτερων πολιτιστικῶν ἀντιλήψεων.

Ἐκεῖνο πού κυρίως ἐνδιαφέρει, εἶναι νὰ πλησιάσουμε τὴν ψυχολογικὴ ἀτμόσφαιρα μέσα στὴν ὁποία κινοῦνται ἐκεῖνοι πού ἔχουν τὴ γύμνωσι γιά μαγικὴ πράξι καί νὰ γνωρίσουμε ἔτσι τὴν κατάστασι τοῦ ἐσωτερικοῦ τους πολιτισμοῦ καί μὲ κάποια προσέγγισι καί ἀναλόγια νὰ κρίνουμε γιά τὸν πολιτισμὸ ὅλου τοῦ λαοῦ στὸν ὁποῖο ἀνήκουν.

Γιά τὸ θέμα αὐτὸ ἔχουν διατυπωθεῖ ὡς τώρα διάφορες γνώμες πού τῆς παραθέτω ἐδῶ περιληπτικά, ὅπως ἀναφέρονται στὸ Λεξικὸ τῶν γερμανικῶν δεισιδαιμονιῶν τοῦ E. Hoffmann—Kramer (Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens τόμ. 6 (1934) στὴ λ. nackt, Nacktheit, 1):

Ὁ Weinhold ἐξετάζει τὴ γύμνωσι πού γίνεται σὲ καθαρὰ λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις καί διατυπώνει τὴ σκέψι ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ λατρεία ἐπιδιώκει νὰ ἐπιτύχῃ τὴ χάρι καί τὴν εὐλογία τῆς θεότητος γιά τὸν ἑαυτὸ του, τὰ ζῶα του καί ὅλα του τὰ ὑπάρχοντα καί ζητεῖ νὰ τὸν προστατεύσῃ ἀπὸ τῆς ἐχθρικῆς δυνάμεως. Γιά νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σκοπὸ του αὐτὰ, πρέπει ὅταν προσφέρῃ τὴ λατρεία του (προσεύχεται, θυσιάζει), νὰ εἶναι ἀμόλυντος. Ἡ

1) Πολλῆς τέτοιες εἰδήσεις βρίσκει κανεὶς στὸ πολύτομο καί πολύτιμο βιβλίον τοῦ G. I. Frazer, The Golden Bough.

ἀπλοϊκὴ σκέψη θεωρεῖ τὸ βγάλσιμο τῶν ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων σὰν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ μόλυσμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Ὁ ἴδιος ὁ Weinhhold λέγει ὅτι μὲ τὴ γύμναση ὁ ἄνθρωπος μεταφέρεται στὴν κατάσταση τοῦ παιδιοῦ, ποὺ ἀκόμη δὲν ἐφόρεσε ἐνδύματα, δὲν ἐμολύνθη ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἔτσι πλησιάζει περισσότερο πρὸς τὶς θεῖες ὑπάρξεις, τὶς θεότητες πρὸ παντὸς τῶν κατωτέρων βαθμίδων, ποὺ στέκονται ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ γῆς. Παρόμοιες γνώμες διετύπωσέ ὁ Wuttke.

Ὁ G. L. Gonime εἶπε τὴ γνώμη, ποὺ συχνὰ ἀκοῦμε γιὰ μαγικὲς πράξεις, πὼς δηλ. ἡ γύμναση εἶναι ἐπιβίωση ἀπὸ τὴν ἀγροικὸ προϊστορικὴ λατρεία «as a survival of a rude prehistoric cult».

Ὁ Hartland, ὁ Rich. Helm καὶ ὁ W. Crooke, εἶπαν πὼς τὴ γύμναση τὴν προκαλεῖ ἡ λαϊκὴ πίστη στὴν ἀποτροπιαστικὴ δύναμη τῶν γεννητικῶν μορίων. Τὰ πνεύματα, οἱ δαίμονες φοβοῦνται τὴν ἀσχημοσύνη αὐτῶν.

Ὁ F. S. Krauss εἶπε πὼς ἀρχικὸ αἶτιο γιὰ τὴ γύμναση εἶναι οἱ ἐρωτικὲς μυστικιστικὲς παραστάσεις. Ὁ ἴδιος εἶπε, ὅτι εἶναι ὑπόλειμμα τῆς ζωῆς τῶν παλαιῶν χρόνων, ὅτε ὁ ἄνθρωπος ἐξοῦσε γυμνὸς καὶ εἶχε ἀκάλυπτα τὰ γεννητικά του μόρια. Γυμνὰ ἐφανταζόταν ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος τὰ πνεύματα καὶ ἐπίστευε, ὅτι γυμνὸς θὰ μπορούσε νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ αὐτά.

Ὁ Kroll καὶ ὁ Wächter εἶπαν πὼς οἱ ἄνθρωποι βγάνουν τὰ ἐνδύματα, γιὰ νὰ μὴν ἐμποδίζουν τὴν ἀπορροή τῶν δυνάμεων ποὺ κλείνει μέσα του τὸ σῶμα¹⁾.

Ὁ Smith εἶπε τὴ γνώμη πὼς τὰ ἐνδύματα μὲ τὴ χρησιμοποίησή τους στὴ λατρεία γίνονται ἱερά, εἶδος ταμποῦ δηλ., καὶ δὲν μποροῦν πλέον νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὴν καθημερινὴ ζωὴ. Γι' αὐτὸ δὲν τὰ φοροῦν ὅταν κάνουν λατρευτικὲς πράξεις.

Ὁ Heyck καὶ Rhus εἶπαν πὼς ἡ γύμναση εἶναι ὑπόλειμμα ἀπὸ παλιὰς θυσίας, ποὺ ἐγυμνωνόταν ἐκεῖνος ποὺ ἐθυσίαζε, γιὰ νὰ φανῆ ταπεινὸς μπροστὰ στὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις. Σήμερα ἔχει ἀπομείνει σὰ συμβολικὴ πράξη, γιὰ νὰ δείχνῃ ταπεινώση τοῦ νικημένου μπροστὰ στὸ νικητὴ. Ἡ ἀρχικὴ ὅμως ἔννοια ἦταν μαγικὴ. Αὐτὸ τὸ δέχεται καὶ ὁ Culloch ποὺ λέγει πὼς ἡ μαγικὴ ἔννοια τῆς γύμνωσης προηγεῖται: «But the magical aspect of the nudity came first in time».

1) Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ μᾶ, θυμίζει τοὺς ἐνθεους προφήτες τῆς Γραφῆς, ποὺ γδύνονται καὶ ξαπλώνονται γυμνοὶ στὸ ἔδαφος.

Σὲ πολλὰ μέρη συνηθίζου: νὰ βάζουν γυμνὰ κάτω στὴ γῆ ἀρρωστημένα παιδιά, γιὰ νὰ θεραπευτοῦν. Ἀντίθετα πάλι σ' ὠρισμένες περιπτώσεις ἀπαγορεύεται νὰ ἐγγίσει τὸ σῶμα ἢ μέλος του γυμνὸ στὸ ἔδαφος. Ἔτσι π. χ., στὶς παρθένας τοῦ Loango ἀπαγορεύεται νὰ ἐγγίξουν τὴ γῆ μὲ γυμνὸ μέλος τοῦ σώματος, ὅταν ἔχουν ἐμμηνο ροή (Hoffmann—Krauer, é. á. nackt, Nacktheit, 17 πρβλ. Philologus 53, 202).

Οἱ γνώμες πού διατυπώνονται στίς παραπάνω ἐξηγήσεις, δὲ μπορούμε νὰ εἰποῦμε πὼς χωριστὰ ἢ κάθε μιὰ δὲν ἀντιπροσωπεύει κάποια βαθύτερη λαϊκὴ δοξασία καὶ κατὰ τοῦτο φυσικὰ εἶναι ἀξιοπορῶσχιες.

Δὲν ὑπάρχει ἀντίρρηση π. χ. ὅτι μερικὰ ἔθιμα καὶ ἄλλες λαϊκὲς ἐκδηλώσεις δείχνουν πὼς ὁ λαὸς πιστεύει στὴν ἀποτροπιαστικὴ δύναμη τῶν γεννητικῶν μορίων, ὅτι φαντάζεται τὰ πνεύματα γυμνὰ κ.λ.π. Ὡστόσο ὅμως ἂν κάνουμε μιὰ κριτικώτερη ἀνασκόπηση, βλέπουμε πὼς μᾶς ἀφίνουν πολλὰ κενά. Κάθε μιὰ ἀφίνει ἔξω καὶ κάποιες πλευρὲς τοῦ ζητήματός μας. Μᾶς ἐξηγεῖ τοῦτο, δὲ μᾶς ξεδιαλύνει τὰ ἄλλα.... Ἄς πάρουμε μιὰ - μιὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τίς παραπάνω ἐξηγήσεις :

Ἡ πρώτη πού μιλάει γιὰ τὴ γύμνωση σὲ λατρευτικὲς ἐνέργειες καὶ δέχεται τὴ γύμνωση σὰν τρόπο ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰ μολυσμένα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ χρῆση ἐνδύματα δὲ μᾶς ἐξηγεῖ γιατί γίνεται ἡ γύμνωση σὲ ἄλλες περιπτώσεις, πού δὲ φαίνεται νὰ ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ἀπαλλαγῇ κανεὶς ἀπὸ τὰ ἐνδύματα, γιὰ τὸ λόγο ὅτι εἶναι μολυσμένα, ὅπως π. χ. στὴν περίπτωση πού θέλει ὁ γυμνούμενος νὰ ἐπιδράσῃ στὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, πού τότε εἶναι ἀνάγκη πρὸ παντός νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν τρόμο, ἢ ν' ἀρπάξῃ τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἄλλου κ.λ.π.

Ἡ δευτέρη ἐξήγηση, πού δέχεται τὴ γύμνωση σὰ μέσο νὰ ἐπιδειχθοῦν τὰ γεννητικὰ μόρια, πού στὴ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν ἀποτροπιαστικὴ δύναμη, ἔχει τὴ στέρεη βάση ὅτι πραγματικὰ ὑπάρχει ἡ τέτοια πίστη, ἀλλὰ ἔχουμε καὶ περιπτώσεις, πού γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἡ μαγανία, γυμνῶνται ἄλλα μέλη τοῦ σώματος καὶ ὄχι τὰ γεννητικὰ μόρια καὶ ἄλλες περιπτώσεις πού στὴ γύμνωση δὲ φαίνεται νὰ ὑπάρχει ἡ ἀντίληψη ὅτι γίνεται ἀποτροπιαστικὴ ἐνέργεια, γιὰ νὰ χρειάζεται ἡ ἐπίδειξη μελῶν μὲ ἀποτροπιαστικὴ δύναμη.

Ἡ γνώμη τοῦ Krauss ὅτι ἡ γύμνωση εἶναι ὑπόλειμμα τῆς πρωτόγονης ἐποχῆς, ὅτε ὁ ἀνθρώπος ἔξοῦσε γυμνός, μόνο ὡς μέσο ν' ἀποφύγουμε νὰ δώσουμε κάποια λύση μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῆ, γιατί ἔτσι μπορούμε νὰ λέμε γιὰ κάθε τι πού φαίνεται παράξενο καὶ ἀναχρονιστικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ μας. Ἡ ἀοριστολογία ὅμως δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ ἀντίκρισμα τῶν πραγμάτων.

Ἡ γνώμη τοῦ ἴδιου, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐφαντάσθη τὰ πνεύματα, τίς ἀνώτερες δυνάμεις γυμνὲς καὶ ἐπίστεψε πὼς μὲ τὴν ἴδια ἐμφάνιση, γυμνός, θὰ μπορούσε καλύτερα νὰ ἔλθῃ σ' ἐπικοινωνία μαζί τους, ἔχει λογικὴ βάση, γιατί καὶ ἀπὸ παλαιότερες γραπτὲς πηγὲς ἔχουμε τέτοιες εἰδήσεις¹⁾ καὶ σὲ πολλὲς σημερινὲς παραδόσεις, πού, ὅπως ἔβρουμε, κουβαλοῦν ὡς τὴν ἐποχὴ

1) «Καὶ συντυχαίνω δαίμονας νύχτας τὰς ἀσελήνους...» λέγει ἡ μάγισσα στὸ ἔμμετρο βυζαντ. μυθιστόρημα «Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην» στ. 2469.

μας παλαιότατες δοξασίαι, βρίσκουμε γυνὰ δαιμονικά ὄντα, Ξωτικά, Νεράιδες κ. τ. δ. 1), ὅπως ἐπίσης βρίσκουμε καὶ δαιμονικὰς ὑπάρξεις μετὰ διάφορες ἄλλες ἐξωτερικὰς ἐμφανίσεις 2).

Ἀπὸ τῆς λαογραφικῆς ἔρευνα εἶναι γνωστὸ πὼς στὴ λαϊκὴ ψυχὴ ὑπάρχει βαθεῖα πίστις, ὅτι μετὰ τὴν ἀλλαγὴν στὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνισιν, καὶ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ ἄλλα ὄντα, ποὺ ἀνήκουν στὸ ἴδιον ἢ ἄλλο εἶδος, ἐπέρχεται καὶ ἀνάλογη οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ. Αὐτὸ εἶναι πλεονεχὲς ὡς ἓνα δόγμα τῆς λαϊκῆς πίστεως καὶ σ' αὐτὸ στηρίζονται οἱ διάφορες ἀπομιμητικὰς μαγικὰς πράξεις, ἢ ἡ χρήση εὐφημιστικῶν λέξεων, μετὰ τὸ σκοπὸ πάντα νὰ γίνῃ μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἀλλαγὴ στὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων 3).

Καὶ στὴν περίπτωσίν μας γιὰ τὴ γύμνωσιν, μπορούμε νὰ διακρίνομε στὸν γυμνούμενον τὴν πρόθεσιν νὰ μοιάσῃ μετὰ τὰ γύμνια τοῦ μετὰ τὰ δαιμονικά, γιὰτὶ ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέρδος ποὺ θὰ ἔχῃ, νὰ μὴν τοῦ εἶναι ἐπικίνδυνα γιὰτὶ εἶναι ὅμοιος τοῦς, πιστεύει ὅτι καὶ ἐσωτερικὰ ἀλλάζει, γίνεται δυνατὸς ὡς τὸ δαίμονα καὶ ἡ μαγικὴ του δράσις ἔτσι μπορεῖ νὰ εἶναι πρὸς ἀποτελεσματικὴ. Ὅπως θὰ ἴδοῦμε ὅμως ἀπὸ τὰ παρακάτω, δὲ μπορούμε νὰ εἰποῦμε πὼς ἡ μόνη αἰτία ποὺ προκαλεῖ τὴ γύμνωσιν εἶναι αὕτη.

Ἡ ἐξήγησις ὅτι ἡ γύμνωσις γίνεται γιὰ νὰ μένουν ἐλεύθεροι οἱ δυνάμεις, ποὺ κλείνει μέσα τοῦ τοῦ σώματος, φαίνεται ὡς πολὺ θεωρητικὸ κατασκευάσμα, μακριὰ ἀπὸ τὴ λαϊκὴ σκέψιν, ποὺ ἀκολουθεῖ πολὺ ἀπλούστερους καὶ ὁμαλώτερους δρόμους. Παλαιότατη καὶ σημερινὴ πίστις σὲ λαοὺς μετὰ πρωτογονικὸ πολιτισμὸν εἶναι, ὅτι ὀργανικὰ καὶ ἀνόργανα σώματα ἐγκλείουν μέσα τοῦς μυστηριώδη δύναμιν, τὸ mana, ὅπως εἶναι γνωστὸ μετὰ τὸν ὄρον τῶν λαῶν τῆς Πολυνησίας 4), ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ ἀντίληψις, ὅτι γιὰ νὰ ἐξωτερικευθῇ καὶ νὰ δράσῃ αὕτη ἡ μυστηριώδης δύναμις, πρέπει νὰ

1) Νεράιδες γυμνὰς χορεύουν ἢ κλαίνε στὶς σκιερὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν (Θρακ. Ἐπετηρὶς 1897, 19). «Οἱ Νεράιδες ἐγυμνῶνουντι οἱ καταραμένους τσίτσιρον κί σὲ φουνάζουν νὰ πᾶς κοντὰ τοῦς» (Λέσβος, Ν. Πολ. Παραδ. 1, 665). Στὸ Γερμανικὸν Ζακύνθον «κάθε νύκτα, ὅταν δὲν εἶναι φεγγάρι, τρέχει ἀπάνω κάτω μιὰ γυναίκα, πότε γυμνὴ, πότε μετὰ πουκάμισο καὶ καβαλλικεύει ἓνα καλάμι. Ἄλλοι τὴ λένε Ἄνεράιδα κί ἄλλοι Ξωτικὸ» (ἐ. ἀ. σ. 675). Βλ. καὶ Max Bartels, Die Medizin der Naturvölker (Leipzig 1893) σ. 163.

2) Πολλὰς σχετικὰς πληροφορίας βρίσκει κανεὶς στὸ βιβλίον τοῦ Will-Erich Peuckert, Deutscher Volksglaube des Spätmittelalters, Stuttgart 1926.

3) Ἡ λεχὼνα παταεῖ σίδηρον γιὰ νὰ «σιδερωθῇ» ἢ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ κρεβάτι στὶς ἐννιά, γιὰτὶ ἔτσι γίνεται νιά. Ἡ κλώσσα πρέπει νὰ γυρῆ δεξιὰ, γιὰ νὰ ἄρχωνται τὰ πράγματα δεξιὰ. Τῆς Ἀνάληψις λούζονται οἱ γυναῖκες, γιὰ νὰ ἀναληφθοῦν οἱ ἀκαθαρσίαι ἀπὸ τὸ κεφάλιν τοῦς. Γιὰ νὰ γυρῆ ὁ βοριάς, ὑστερότοκῃ κόρῃ ἀνεβαίνει στὸ δῶμα τοῦ σπιτοῦ καὶ λέγει: «Ὑστερὴ μαι κί Ὑστερὴ σου νά-ναι». (Πληροφορίες ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας).

4) Γιὰ τὸ mana, orenda, wakonda κ.τ.δ. βλ. J. Harrison, Themis (Cambridge 1912) σ. 66—69.

γυμνωθῆ τὸ σῶμα... Τέτοια σκέψη μου φαίνεται, ὅτι γίνεται μόνον στὸν ἐγκέφαλον ἐκείνων, πού μὲ τὴ λογικὴ προσπαθοῦν νὰ χαλκεύσουν κάποια ἐρμηνεῖα τῆς γύμνασης.

Στὴ γνώμη ὅτι τὰ ἐνδύματα τὰ βγάζουν σὲ πράξεις λατρευτικῆς, γιὰ νὰ μὴν πάρουν ἀπὸ τὴν ἱερότητα τῆς λατρείας, νὰ μὴ μιανθοῦν καὶ γίνουν ταμπού, δηλαδὴ ἀκατάλληλα ἔπειτα γιὰ καθημερινὴ χρῆση, δὲ βλέπουμε καμμιά θετικὴ ἐξήγηση. Ὑπάρχει ἡ λαϊκὴ ἀντίληψη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ὄλα του τὰ ὑπάρχοντα μιαίνονται ἀπὸ τὸ ἀντίκρισμα ἢ τὴν ἐπαφὴ μὲ ὠρισμένα ἀντικείμενα, ἢ πρόσωπα, ὅπως ἀπὸ τὴ θεὰ τοῦ νεκροῦ, τὴν ἐπαφὴ μὲ πρόσωπα θεωρούμενα ταμπού κ.λ.π. Τέτοια ὅμως ἀπλῆ χρησιμοθηρικὴ σκέψη δὲ μπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴ γύμνωσιν σὰ μαγικὴ ἐνέργεια, πού ἔχει θετικῆς ἐπιδιώξεις καὶ ὄχι ἀπλῶς νὰ προστατεύσῃ τὰ ἐνδύματα!

Ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ γύμνωσιν θέλει νὰ φανῆ ταπεινὸς ἀπέναντι στὶς ἀνώτερες δυνάμεις, ὅπως λέγει ἡ ἐξήγηση τοῦ Heyck—Rhus—Cullloch, φαίνεται ἀπὸ μερικῆς περιπτώσεως, νὰ ἐρμηνεύῃ τὴν ἐσωτερικὴ διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου. Τέτοιες περιπτώσεις εἶναι π. χ., ὅταν ὁ ἄνθρωπος γυμνώνεται γιὰ νὰ θεραπευθῆ. Γυμνώνεται ἴσως τότε καὶ ἐπικοινωνεῖ ἔτσι ταπεινὸς μὲ τὴ μητέρα Γῆ, γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἀπὸ αὐτὴ τὴ λύτρωσίν του. Φανερώτερη γίνεται ἡ τέτοια λαϊκὴ ἀντίληψη σὲ ἄλλα λατρευτικὰ ἔθιμα, ὅπως π.χ. σ' αὐτὸ πού γινόταν στὴ μεσαιωνικὴ Γερμανία καὶ Σερβία, ὅπου γιὰ νὰ προκαλέσουν βροχὴ, ἔκαναν λιτανεῖα μὲ γυμνὰ τὰ πόδια. Τέτοιο ἦταν καὶ ἀρχαῖο ρωμαϊκὸ ἔθιμο, πού ξυπόλυτοι ἔκαναν λιτανεῖα γιὰ βροχὴ (*nudis pedibus Iovem aquam exorabant* ¹).

Καὶ ἡ ἐξήγηση ὅμως αὐτὴ μόνη τῆς δὲ μπορεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴ γύμνωσιν σὲ πολλῆς περιπτώσεις, ὅπου δὲ φαίνεται καθόλου νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἔννοια τῆς ταπεινώσεως ἀπέναντι στὶς ὑπερφυσικῆς δυνάμεις, ὅπως ὅταν ἀπειλοῦνται τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως ἢ ὅταν κατασκευάζονται ἀπὸ γυμνοὺς μαγικὰ ἐργαλεῖα κ.λ.π.

Ἐξέταση τῆς γύμνασης σὲ συσχετισμὸ μὲ τοὺς βασικοὺς σκοποὺς καὶ τὶς μεθόδους τῆς μαγείας

Ὅπως φαίνεται στὶς μυθολογίες καὶ τὶς θρησκείες ὄλων τῶν λαῶν, πολὺ παλιὰ εἶναι ἡ δοξασία τῶν ἀνθρώπων, ὅτι μέσα στὸν κόσμον, στὴ γύρω μας φύσιν, δεσπόζει τὸ πνεῦμα τοῦ καλοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ ²), σὲ σφοδρὸ ἀνταγωνισμὸ μεταξύ τους, ὁ Ὁρμούξ ἢ Ἀούρα Μάσδα καὶ ὁ Ἄριμάν ἢ Ἄγρα Μαῖνου τῶν ἀρχαίων Περσῶν, οἱ Ἄγγελοι καὶ οἱ Δαίμονες τῶν χριστιανικῶν Γραφῶν. Εἶναι ἡ πρωτόγονη ἀντίληψη, πού συνδέεται μὲ

1) Βλ. Ν. Γ. Πολίτη, *Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα Παρνασσοῦ Α'* (1870) σ. 370 1.

2) Σχετικὰ ἀπὸ παλαιότερη ἐποχὴ μπορεῖ νὰ ἰδῆ κανεὶς στὸν Πλούταρχο, *περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος* 76 κέ.

τις παμπάλαιες ἀνιμιστικὲς δοξασίαι. Οἱ ἄνθρωποι — πῶς πολὺ ἐκεῖνοι ποῦ ἡ ζωὴ καὶ ὁ πολιτισμὸς τοὺς ἔχουν περισσότερα στοιχεῖα πρωτογονισμοῦ — παλεύουν μὲ τὶς ἀόρατες αὐτὰς δυνάμεις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἀγωνίζονται ἀκατάπαυστα ν' ἀποκρούσουν τὴν κακὴ ἐπίδρασίν τοὺς καὶ νὰ ἐπιτύχουν τὸ ἀγαθόν, ποῦ θὰ προαγάγῃ τὴ ζωὴ τοὺς καὶ θὰ τοὺς φέρῃ τὴν εὐτυχία. Στὸν ἀγῶνα τοῦτο, ὅσο λείπει τὸ φῶς καὶ ἡ καθοδήγησις τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων, ἔχουν κυριώτερον ὄπλον τὴ μαγείαν.

Ἄν θέλωμε ν' ἀναζητήσουμε καὶ καθορίσουμε τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενον καὶ τὶς μεθόδους ποῦ ἀκολουθεῖ ἡ περίεργη, ἀλλὰ καὶ τόσο σημαντικὴ πρωτόγονη αὐτὴ ἐπιστήμη καὶ τέχνη μαζί, θὰ βροῦμε τ' ἀκόλουθα γνωρίσματά της: Ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ ἀδυναμία νὰ ἐξηγήσῃ πολλὰ ἀπὸ ὅσα συμβαίνουν στὸ γύρω του κόσμον καὶ στὸν ἑαυτὸ του, ἐπίστευε καὶ πιστεύει πῶς ἄγνωστες ὑπερφυσικὲς δυνάμεις ἐπιδροῦν πολὺ στὴ ζωὴ του καὶ τοῦ φέρνουν δυστυχία ἢ εὐτυχία. Πλάθει μὲ τὴ φαντασία του τὴ μορφὴ τοὺς μὲ διάφορα χαρακτηριστικὰ καὶ ἔξωτερικὰ σχήματα, ἀνάλογα πάντα μὲ τὰ συναισθήματα καὶ τὶς σκέψεις, ποῦ τὸν βασανίζουν ἐξ αἰτίας τῆς ὑποτιθέμενης ἐπίδρασίν τοὺς στὴ ζωὴ του. Πιστεύει ὅτι μπορεῖ νὰ τὶς καταπολεμήσῃ ἢ νὰ κερδίσῃ τὴν εὐνοίαν τοὺς μὲ μιμητικὰς καὶ ποικίλας ἄλλας πράξεις καὶ τρόπους του, μὲ τὴ θέλησίν του, μὲ τὸ λόγο του· γενικὰ μὲ τὶς μαγικὰς ἐνέργειες, νομίζει, ὅτι ἔρχεται σ' ἐπικοινωνίαν μὲ δαιμονικὰς δυνάμεις καὶ παλεύει ἢ μὲ κάποιον τρόπο συνεργάζεται μαζί τοὺς ¹⁾). Στὸν ἀγῶνα του αὐτὸν ῥίχνεται μὲ ὅλη τὴν πρωτογονικὴ συναισθηματικὴν ἰσχύον, χωρὶς νὰ διακρίνῃ ἐμπόδια καὶ νὰ ἔχῃ μέσα του ἀμφιβολίας καὶ κλονισμοὺς, γιατί δὲν ὑπάρχει ὁ αὐστηρὸς ἔλεγχος τῆς λογικῆς, ποῦ φέρνει πολλοὺς δισταγμοὺς. Κάθε ἔξωτερικὸς ἢ ἔσωτερικὸς ἐρεθισμὸς φέρνει ἄμεση ψυχοκινητικὴ ἀντίδραση (primitiv Reaktion), χωρὶς πολύχρονη λογικὴ ἐπεξεργασία ²⁾). Διάφορες ἔξωτερικὲς ὁμοιότητες ἢ ἀντιθέσεις τῶν πραγμάτων, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες μὲ ἀπροσδιόριστον τὴν ἀρχικὴν τοὺς προέλευσιν, τοῦ δείχνουν τοὺς δρόμους, ποῦ θ' ἀκολουθήσῃ στὶς ἐνέργειάς του αὐτὰς. Πάντοτε ὅμως τρέφει μέσα του κάποια μυστηριώδη πεποίθησιν, ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ δίκαιωθῇ μὲ τὴν ψυχρὴν λογικὴν, ὅτι θὰ μπορέσῃ μὲ τὶς μαγικὰς ἐνέργειες νὰ νικήσῃ. Ἔτσι ἔχει δημιουργηθῆ ὁλόκληρον σύστημα μαγικῶν ἐνεργειῶν, ποῦ ἐπηρεάζουν

1) Σὲ πρωτόγονους λαοὺς ὁ μάγος-γιατρός ἐπικοινωνεῖ μὲ τὰ πνεύματα καὶ παίρνει συνταγὰς γι' ἀρρώστους (Max Bartels, Die Medizin der Naturvölker, Leipzig 1893 σ. 193). «Καὶ συντυχαίνω δαίμονας νύχτας τὰς ἀσελήνους...» λέγει ἡ μάγισσα στὸ βυζαντινὸ μυθιστόρημα «Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην», στ. 2369.

2) Ὅσο περισσότερον πρωτόγονος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, παρατηρεῖ ὁ A. Storch (Das archaisch-primitiv Erleben und Denken der Schizophrenen, 1922 σ. 28) τόσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ πίστις του, ὅτι μπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ τὸ πᾶν μὲ τὴν ἀπλὴν θέλησίν του. Ὅσο ὀριμάζει ἡ ψυχὴ, τόσο πῶς πολὺ συγκρατεῖται ἡ θέλησιν στὸ ὄριον τοῦ δυνατοῦ.

σημαντικά την πορεία της ανθρώπινης ζωής και έχουν μεγαλύτερη την επιρροή τους, πρὸ παντός ἐκεῖ πού δὲν εἶναι ὀδηγὸς ἢ ἐπιστήμη καὶ ὁ ὀρθολογισμός ¹⁾). Τὴν ἐκδήλωση καὶ τὴ μέθοδο τῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν χαρακτηρίζει τὸ φαινόμενο, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού πιστεύουν στὴ μαγεία καὶ ἐπικαλοῦνται τὴ δύναμή της, προσπαθοῦν νὰ ἐμφανίζωνται ἔξωτερικὰ σοβαροὶ καὶ ἀμίλητοι, μὲ ὕφος γεμᾶτο μυστήριο, γιὰ νὰ ἐμπνέουν τὸ φόβο καὶ τὸ σεβασμό, ὅπως οἱ ἱερεῖς - μάγοι, οἱ γιατροὶ - μάγοι στοὺς πρωτόγονους λαούς. Χαρακτηριστικὸ ἐπίσης εἶναι, ὅτι ἐπιδιώκουν νὰ φαίνονται ἀπειλητικοί, μὲ παρᾶξενη ἐμφάνιση καὶ τρόπους καταπληκτικούς, σὰ νὰ νομίζουν, ὅτι ἔτσι μοιάζουν μὲ τὰ δαιμονικά, πού φαντάζονται πὼς καταπολεμοῦν καὶ ὅτι μὲ τὴν ὁμοίωσή τους αὐτὴ πετυχαίνουν καλύτερα τὸν ἀγῶνα. "Ἄλλοτε πάλιν παρουσιάζονται ταπεινωμένοι, ἱκετευτικοί, γιὰ νὰ ἀποσπάσουν τὴν εὐμενῆ τους διάθεση ²⁾).

"Ἄς ἔρθουμε τώρα στὴ δική μας περίπτωση μαγικῆς ἐνέργειας, τὴ γύμνωση. Εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς μαγικοὺς τρόπους καὶ ὑπηρετεῖ στοὺς ἴδιους βασικοὺς σκοποὺς τῆς μαγείας, ὅπως διαγράφονται παραπάνω, καὶ πρέπει καὶ αὐτὴ, σὰ μαγικὸς τρόπος πού εἶναι, νὰ ἐνισχύη τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς μαγείας. Ἐνδιαφέρει νὰ ἴδουμε, πὼς καὶ γιατί ἐπιστεῦθη, ὅτι ἡ γύμνωση κάνει νὰ πιάνουν καλύτερα τὰ μάγια.

Ἐπομένως, πὼς μὲ τὴν ἀλλαγὴ πού φέρνει ἡ γύμνωση στὴν ἔξωτερικὴ ἐμφάνιση, γίνεται ξαναγύρισμα στὴν κατάσταση τοῦ πρωτόγονου καὶ ἄγριου ἀνθρώπου, γιατί ἀφαιρεῖται τὸ ἔνδυμα, ἐπίτευγμα χαρακτηριστικὸ τῆς πρώτης ἐποχῆς, πού ἄρχισε νὰ δημιουργηθῆται κάποιος πολιτισμός. Σὲ πολλὰ λαϊκὰ δοξασίαι παλιές, ἀποτυπωμένες πρὸ πολὺ σὲ παραδόσεις, παραμύθια, μαγικὰ ἐπωδὲς ³⁾ κ.τ.ῶ. (βλ. καὶ παραπάνω σ. 113) οἱ ὑπερφυσικὲς δυνάμεις, τὰ δαιμονικά παρουσιάζονται σὲ τέτοια περίπου ἔξωτερικὴ ἐμ-

1) Ὁ S. Reinach (Orpheus, histoire générale des religions, Paris 1928 σ. 32) λέγει χαρακτηριστικά, ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα, γιὰ ν' ἀντιδράσῃ στὶς πολυπληθεῖς δυνάμεις τῶν διαφόρων πνευμάτων, πού ἐπίστευε πὼς τὴν περιστοιχίζουν, ἐφεύρε μιά ψεύτικη ἐπιστήμη, τὴ μαγεία, πού εἶναι ἡ μητέρα ὅλων τῶν ἐπιστημῶν. Μὲ τὴ μαγεία ὁ ἄνθρωπος γίνεται διευθυντῆς ὀρχήστρας στὴ μεγάλη συναυλία τῶν πνευμάτων, πού βουίζουν γύρω στ' αὐτιά μας.

2) Εἰδήσεις πολλὰς γιὰ τοὺς μάγους καὶ τὴν ἔξωτερικὴ τους ἐμφάνιση βρῆσκει κανεὶς στὸ βιβλίον τοῦ E. Schertel, Magie (Geschichte, Theorie, Praxis), Stuttgart 1923.

3) Ἐναγράφων ἐδῶ χαρακτηριστικὴ θρακικὴ ἐπωδὴ. Τὸ δαιμονικὸ (μυαρό-Γιλλοῦ) φορεῖ τζάτζαλα (κουρέλια) :

"Ἄη Γιῶργη δίσηνε, δίσηνε καὶ τρῖσηνε
δέσε καὶ χαλίναςε τὴ Γιλλοῦ καὶ τὸ Μυαρό
τὸ κακὸ, τὸ πονηρὸ, καταπόδι τὸ Κλωθὸ
πού τὴ νύχτα περπατεῖ καὶ τὰ τζάτζαλα φορεῖ.

(Θρακικὰ τόμ. 9 σ. 229).

φάνιση, δηλ. γυμνά, μισόγυμνα, κουρελιάρικα καὶ μὲ ποικίλα ἔξωτερικὰ σχήματα. Δὲν ἀκολουθοῦν τὴν πορεία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ δὲ συμμερίζονται τὰ πολιτιστικά της ἐπιτεύγματα. Γυρίζουν παντοῦ, πρὸ παντός τῆ νύχτα, ξεγυμνωμένα ἢ μὲ παράξενες μορφές ζώων, σὰν τέρατα, ποὺ ἐμπνέουν τὸν τρόμο πολλὰς φορές. Παραφυλάττει ἐδῶ κι ἐκεῖ, κατὰ προτίμησιν στὰ τρίστρατα, ἔτοιμα νὰ κάμουν τὸ κακό, νὰ παραπλανήσουν, νὰ ἐνοχλήσουν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ὑπερφυσικὴ δύναμιν ποὺ ἔχουν, ἱκανὰ νὰ κάμουν καὶ καλὸ, ὅταν τὸ θελήσουν. Εἶναι οἱ ξεπεσμένες ὑπερφυσικὲς δυνάμεις· δὲν ἔχουν τὸ μέγαλειον καὶ τὴν αἴγλη τῆς ἀληθινῆς θεότητος, ἀλλ' οὔτε καὶ τὰ ὄρια τῆς ἀνθρώπινης δυνάμει βρῖσκονται, ὥστε νὰ μὴ μποροῦν νὰ κάνουν πράξεις, ποὺ εἶναι παραπάνω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἰκανότητα. Ἀπὸ πολὺ κοντὰ παρακολουθοῦν καὶ ἐπιβαίνουν στὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Τέτοια ἐμφάνιση καὶ τέτοια ἀποστολὴ δίνουν στὶς κατώτερες θεότητες τοὺς οἱ μυθολογίαι καὶ οἱ θρησκείαι ὄλων τῶν λαῶν. Κοντὰ στὶς μεγάλες καὶ πολυσέβαστες θεότητες στέκονται πάντα καὶ δευτερότερες. Δυσμῶς καὶ ἀντίθεση καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες βιαιτικὲς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς—καλὸ κακό, δικαιο ἄδικο, ἀνώτερο κατώτερο—δημιούργημα καὶ προβολὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ τὸν κυβερνάει, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα, ὁ νόμος τῆς ἀντίθεσης. Δευτερότερες θεότητες, κακόβουλες περισσότερο γιὰ τὸν ἄνθρωπον, βρῖσκουμε στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ θρησκεία τὶς Γοργόνες, τὶς Λάμιαι, τοὺς Σατύρους καὶ Σειληνοὺς, τὴ Χάρυβδη, τὴ Σκύλλα κλπ., στὴ χριστιανικὴ θρησκεία τοὺς δαίμονες, ξεπεσμένους καὶ διωγμένους ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ παρόμοιαι στὶς θρησκείαι ὄλων τῶν λαῶν.

Ὅρια στερεὰ καὶ θετικὰ δὲ μπορεῖ νὰ βάλῃ κανεὶς ἀνάμεσα στὶς ἀνώτερες καὶ κατώτερες θεότητες καὶ κάθε ἐνέργεια μὲ μαγικὸ - λατρευτικὸ περιεχόμενον δὲν ξεχωρίζει καθαρὰ, ἀν γίνεται γιὰ τὶς πρῶτες ἢ τὶς δεύτερες. Πάντως στὶς πρῶτες ἀπευθύνονται πλεονεχῶς οἱ καθαρὰ λατρευτικὲς πράξεις. Οἱ δεύτερες στέκονται στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ σὰν πλεονεχῶς ἐπικίνδυνες καὶ μὲ τὶς μαγικὰς του πράξεις ὁ ἄνθρωπος ἐκείναι πρὸ παντός πιστεύει ὅτι καταπολεμᾷ ἢ ἐξευμενίζει. Ἡ συνειρμικὴ σκέψιν ποὺ στηρίζεται σὲ ἐπιφανειακὰς ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητες, οὐθμιζει καὶ κατευθύνει πολὺ τὴ ζωὴ τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου. Ἐγίνεαι ἔξωτερικὰ ὁμοίαι, γίνεαι καὶ ἐσωτερικὰ. Τέτοιο σκοπὸ ἐπιδιώκει καὶ ἡ γύμνωσις. Ἡ μάγισσα ἢ ὁ μάγος ποὺ γυμνώνεται, ὀπλίζεται ἔτσι μὲ μαγικὸ μέσον, γιὰ ν' ἀγωνιστῆ μὲ τὰ δαιμονικά. Γίνεται ὁμοίαι τους. Καὶ ὅπως ἐκεῖνα, μαζί μὲ τ' ἄλλα τους μέσα, ἔχουν καὶ τὴ γύμνια ποὺ τοὺς δίνει δύναμιν, ἔτσι κι ὁ μάγος γυμνώνεται, γιὰ ν' ἀποκτήσῃ καὶ αὐτὸς δραστηριότητα καὶ ἐπιβολή. Γίνεται κι ὁ ἴδιος δαίμονας καὶ πολεμᾷ ἴσος μὲ ἴσο. Δὲν τολμοῦν νὰ τὸν πλησιάσουν καὶ νὰ τοῦ κάνουν κακό. Ἐγίνεαι ἔξωτερικὰ ὁμοίαι τους; ἐπῆρε καὶ τὴ δύναμίν τους τὴ δαιμονική, τὴν ὑπεράνθρωπην. Αὐτὴ τὴν ἔννοια πρέπει νὰ δώσουμε στὴν ἐξήγησιν τοῦ

Krauss, ότι ο άνθρωπος έπιστεψε πώς αν γυμνωθῆ, θα επικοινωνήση ευ καλύτερα με τα πνεύματα, που τα εφαντάσθη γυμνά.

Με τῆ γύμνωση γίνεται, όπως εἶπαμε και παραπάνω, ξαναγύρισμα στην κατάσταση τῆς πρωτόγονης ζωῆς. Τὸ ξαναγύρισμα τοῦτο, κοντὰ σὲ ὅσα εἶπαμε γιὰ τὴν ὁμοίωση με τὰ δαιμονικά, δίνει και τὴν ἐντύπωση, ὅτι δημιουργεῖται ξανάνιωμα, δυνάμωμα τοῦ ἀνθρώπου, γιατί γίνεται ὁμοιος με τοὺς παλαιούς δυνατοὺς προγόνους. Εἶναι, νομίζω, και ἡ ἀντίληψη αὐτὴ μιὰ ἀφορμὴ, που συντελεῖ στὸ νὰ πιστεύεται πὼς με τὴ γύμνωση γίνεται ἀποτελεσματικώτερη ἢ μαγικὴ ἐνέργεια. Τὸ ὅτι οἱ παλιότεροι ἦσαν πιὸ δυνατοί, ἀντρεωμένοι, εἶναι πίστη βαθιὰ ριζωμένη στους ἀνθρώπους και γενικὴ εἶναι ἡ ἀντίληψη, ὅτι σήμερα χάλασε «ἡ παλιὰ πλάση», κάθε πέρσι και καλύτερα. Οἱ παραδόσεις και τὰ παραμῦθια μιλοῦν πολὺ συχνὰ γιὰ γίγαντες και ἀντρεωμένους ¹⁾, γιατί ἔτσι ἀποζητᾷ τοὺς παλιότερους ἀνθρώπους ἢ ἀπλῆ λαϊκὴ σκέψη. "Ἀνθρωποι, που με τὴν ἑξωτερικὴ τους ἐμφάνιση δείχνουν ὅτι βρίσκονται πιὸ πίσω ἀπὸ τὸ σημερινὸ πολιτισμὸ, που τὴν ὄλη τους ζωὴ παρουσιάζουν πολιτιστικὴ καθυστέρηση, πιστεύονται ὡς ὄπλισμένοι με περισσότερὴ ἐσωτερικὴ δύναμη και γι' αὐτὸ πιὸ δυναμικοὶ στὶς μαγικὲς τους ἐνέργειες. Τέτοιοι π. χ. εἶναι οἱ Ἀτσιγγανοί, οἱ Γύφτοι, οἱ Ἀρμένηδες, οἱ Ἀράπηδες κλπ. "). "Ἄν πάρουμε αὐτὴ τὴ βίαση τῆς λαϊκῆς βιοθεωρίας, μπορούμε νὰ δεχτοῦμε, ὅτι στὴ γύμνωση, ὅπως γενικὰ σὲ κάθε ξαναγύρισμα σὲ παλιότερες μορφές, ἡ λαϊκὴ ἀντίληψη βλέπει τὸ δυνάμωμα, τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ ξέφτισμα τῆς ζωτικότητος, που φέρνει ὁ χρόνος και ὁ πολιτισμὸς και γι' αὐτὸ σὲ περιπτώσεις τῆς ζωῆς, που ἀπαιτοῦν ἐνέργεια δυνατὴ, ὅπως στὴ μαγεία, γίνεται αὐτὴ ἡ ὀπισθοδρόμηση, με τὸ σκοπὸ νὰ δώση δύναμη.

1) Ἀνάλυση τῶν δοξασιῶν γιὰ τοὺς ἀντρεωμένους μπορεῖ νὰ ἰδῆ κανεὶς στὶς μελέτες Ν. Γ. Πολίτη, Νεοελληνικὴ μυθολογία, τ. Β' Ἀθήναι 1874 σ. 501 κ. ἑ. Σ. Π. Κυριακίδη, «Ἕλληνες γίγαντες», Ἡμερολόγιο Μεγάλης Ἑλλάδος 1926 σ. 45 κ. ἑ.

2) Ἐποδὴ βυζαντινῶν χρόνων τέτοιους ἀνθρώπους ἀναφέρει: ἡ μάγος ἢ μάγισσα ἢ Γάλλος ἢ Γάλλαινα ἢ Πέρσης ἢ Πέρσισσα ἢ Αἰγύπτιος ἢ Αἰγύπτισσα ἢ Βαβυλώνιος ἢ Βαβυλῶνισσα ἢ Σύρος ἢ Σύρισσα ἢ Ἑβραῖος ἢ Ἑβραῖισσα ἢ Ἀτσιγγανός ἢ Ἀτσιγγάνισσα ἢ Παυλιανός ἢ Παυλιάνισσα ἢ Ἀρμένιος ἢ Ἀρμένισσα ἢ Κύπρος ἢ Κύπρισσα (Βλ. Στ. Κυριακίδη, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογ. σ. 110).

Στὸ βυζαντινὸ μυθιστόρημα «Τὰ κατὰ Λύβιστρον και Ροδάμνην», Αἰγύπτισσα εἶναι ἡ μάγισσα: Ἐγὼ, παιδιὰ μου, γέγονα ἐκ χώρας τῆς Αἰγύπτου οὐκ ἀπὸ χώρας εὐγενοῦς..... (στ. 2461 ἔκδ. Wagner).

Ἀρμενοπούλα εἶναι ἡ μάγισσα στὸ γνωστὸ δημοτικὸ τραγοῦδι:

...τι ἔμένα με παντρεύανς ἐδῶ στὴν Ἀρμενιά
και πῆρα Ἀρμενοπούλα, μάγισσας παιδί
ὄπου μαγεύει τ' ἄστρα και τὸν οὐρανὸ...

Πάνε στὴ μάγισσα, στὴν Τούρκα, στὴν Ἀρκαδιὰ (Κυπαρισσία), λένε στὴν Τριφυλία κ.λ.π.

Αὐτὲς οἱ δυὸ τάσεις, ὁμοίωση μὲ τὰ δαιμονικά ὄντα, ἐπαναγωγή σὲ παλιότερες μορφὲς ζωῆς, περισσότερο ἰσχυρῆς καὶ ἀδιάφθορης, νομίζω, ὅτι ἐξηγοῦν, μὲ ἱκανοποιητικὸ τρόπο, τὴ γύμνωση ὡς μαγικὴ ἐνέργεια. Ὑποστηρικτὲς πολλοὺς ἔχει καὶ ἡ ἐξήγηση, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ὅτι ἡ γύμνωση γίνεται, γιὰ νὰ φανοῦν τὰ γεννητικὰ μόρια μὲ τὴν ἀποτροπιαστικὴ τους δύναμη. Ἡ ἐξήγηση αὐτή, ἀπὸ πρώτη ἄποψη, φαίνεται, ὅτι εἶναι σημαντικὴ, γιὰτὶ συνδέεται μὲ ἀξιόλογες λατρευτικὲς πράξεις : 'Ολόκληρες φαλλοφορικὲς τελετές, ὅπως εἶναι γνωστό, εἶχαν καθιερωθῆ σὲ ἀρχαίους λαοὺς'). Πολλὰ λείψανα ἀπὸ τέτοιες τελετὲς διασώζονται σήμερον σὲ ἄλλες χώρες καὶ στὴ δική μας ¹⁾, ὅπως ἐπίσης καὶ ἄλλα ὑπολείμματα (ἄσμενες χειρονομίες, ἀστεῖσμοι κ. τ. ὅ), ποὺ δείχνουν τὴν παλιὰ πίστη στὴν ἀποτροπιαστικὴ δύναμη τῶν γεννητικῶν μορίων ²⁾. Σ' αὐτὰ ὅμως διακρίνει κανεὶς λατρευτικὲς συμβολικὲς πράξεις, ποὺ συνδέονται μὲ τὴν εὐγονία. Ἔχουν δηλ. ἄλλο βασικὸ σκοπὸ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ στηριχθῆ ἡ γνώμη, ὅτι μέσα σὲ τέτοιου εἴδους ἐνέργειες καὶ ἀντιλήψεις, πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν τ' ἀρχικά αἴτια, ποὺ ἐπροκάλεσαν τὴ γύμνωση.

Τὸ συμπέρασμα ὅτι μὲ τὴ γύμνωση, ἐπαναγωγή σὲ πρωτόγονη μορφὴ ζωῆς καὶ ὁμοίωση μὲ δαιμονικά ὄντα, δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση τοῦ ἰσχυροῦ, τοῦ δυνατοῦ, τοῦ ἱκανοῦ νὰ παλέψῃ μὲ τὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις, δικαιώνεται, ἀπὸ τὶς περιπτώσεις γύμνωσης, ποὺ ἀναφέραμε σὲ προηγούμενο κεφάλαιο : Στὴ μαγικὴ ἐνέργεια π. χ., τῶν γυμνῶν μαγισσῶν, ποὺ βγαίνουν τὰ μεσάνυχτα, γιὰ νὰ πάρουν τὴν ξένη σοδειά, βλέπουμε τὴ μαχητικὴ ἐνόρμηση, ποὺ τὶς ὁδηγεῖ νὰ ἀναμετρηθοῦν μὲ τὰ δαιμονικά καὶ νὰ παλέψουν. Φανερό εἶναι πὼς γυμνώνονται ἀκριβῶς γιὰ νὰ κερδίσουν τὴ νίκη καὶ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο χρησιμοποιοῦν καὶ τὰ ἄλλα μαγικά τους μέσα. Τὴ μάγισσα τοῦ Σαμοκόβου τῆς Θράκης, ποὺ βγαίνει τὴ νύχτα γυμνὴ καὶ πλαγιαίνει μέσα στὸ ξένο χτῆμα καὶ «σκουλήκια σεβαινάσι πὲ τὸ στόμα της», ὅπως λέγει ἡ σχετικὴ εἶδηση (σελ. 101), τὴ βλέπουμε σὰν ἀληθινὸ δαιμόνιο.

Ὅμοια ἐνίσχυση θεωρεῖται, ὅτι προσφέρει ἡ γύμνωση στίς μαγικὲς προσπάθειες, ποὺ κάνουν οἱ μάγοι νὰ ἐπιβληθοῦν στὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ νὰ ἀλλάξουν τὴν κανονικὴ τους πορεία : νὰ γυρῶσιν ὁ ἄνεμος, νὰ δυναμώσῃ ἡ φωτιά, νὰ σταματήσῃ ἡ πλημμύρα, νὰ πέσῃ βροχή, νὰ σκορπίσῃ ἡ δμίχλη κ.λ.π. Ὅταν οἱ μάγοι, οἱ γύφτοι, τὴ νύχτα μέσα στὸ σκοτάδι.

1) Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι πολὺ πλούσια. Πρόχειρα μπορεῖ νὰ ἰδῆ κανεὶς Α. Α. Κεραμόπουλον, Ἀποτυμπανισμός, Ἀθήναι 1923, σ. 123; André Lefèvre, La religion, Paris 1921 σ. 146.

2) Στὴ Θράκη, τῆς Ἁγίας Δομνίκης (8 τοῦ Γενάρη) ἔχουν τὴ γιορτὴ τῆς μαμμῆς «μπάμπως ἡ μέρα» καὶ ἀποδίδουν ἰδιαιτέρη λατρεία σὲ ὁμοιώματα ἀνδρικών καὶ γυναικείων αἰδῶν, βλ. Κ. Α. Ρωμαῖο, «Λαϊκὲς λατρεῖες στὴ Θράκη» Ἀρχεῖον Θρακ. Θησ. ΙΑ' σ. 104.

3) Βλ. Κ. Α. Ρωμαῖο, «Τὸ κακὸ μάτι» Μακεδ. Ἡμερολόγιον 1934 σ. 114-116.

ἀπάνου στο σιαυροδρόμι, τόπο πού συχνάζουν τὰ δαιμόνια, δουλεύουν γιὰ νὰ φτιάσουν τὰ μαγικά τους σύνεργα, τὰ μαγικά κλειδιά, γιὰ νὰ κλειδώσουν τὸ χωριό, νὰ μὴν περνᾷ ἡ ἀρρώστια, ἢ ν' ἀνάψουν τὴ διαβολόφωτιᾶ, ἢ γύμνωση τονώνει τὴν ὄλη μαγικὴ ἀτμόσφαιρα, προσφέρει, σὰ νὰ λέμε, τὸ τραγικὸ στοιχεῖο στὴ μαγικὴ δραματολογία τῆς φανταστικῆς πάλης μὲ τὰ δαιμονικά. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ ὅταν οἱ μάγοι γυρίζουν γυμνοὶ γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, γιὰ νὰ ξερκίσουν τὸ κακὸ ἢ ὅταν γυμνοὶ σέρνουν γύρω τὸ ἄλετρι κλπ.

Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἡ γύμνωση εἶναι τὸ μαγικὸ μέσο τῆς ἐπίθεσης, τῆς ἐπιβολῆς. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ περιπτώσεις μαγικῶν ἐνεργειῶν, πού ὁ ἀγῶνας μὲ τὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις διεξάγεται, ὄχι μὲ τὴν ἐπίθεση, ἀλλὰ μὲ τὴν ὑποχώρηση καὶ τὴν ταπείνωση μπροστὰ τους. Γίνεται καὶ στὶς μαγικὲς ἐνέργειες ὅ,τι καὶ στὴν ἄλλη ζωὴ, τὴν πιὸ θετικὴ καὶ πρακτικὴ, ἐπίθεση καὶ ἄμυνα, μὲ τελικὸ πάντα σκοπὸ νὰ μπορέση τὸ ἄτομο νὰ ζήσει καὶ νὰ εὐημερήσῃ. Ἐν ἀπὸ τὶς παραπάνω περιπτώσεις, βλέπουμε στὴ μαγικὴ ἐνέργεια τῆς γύμνωσης τὴν ἔννοια τῆς ἐπιβολῆς, τῆς ἐπιθετικότητας, δὲ μπορούμε νὰ εἰποῦμε, πὼς στὴν ἴδια νοοτροπία ἀνταποκρίνεται ἡ γύμνωση στὴ μαγικὴ ἐνέργεια, πού γυμνώνουν τὸν ἀρρωστο κι ἔτσι γυμνὸν τὸν ἀφίνουν στοῦ ἥλιου τὴν ἐπίδραση ἢ τὸν περνᾷ μέσα ἀπὸ τρύπες ἢ τὸν γυρίζουν γύρω στ' «ἀγιολίθαρα» ¹⁾, γιὰ νὰ θεραπευθῇ. Ἐδῶ εἶναι φανερὸ πὼς ὁ γυμνωμένος δὲν κάνει ἐπιθετικὸ ἀγῶνα, δὲν ἀπειλεῖ, ἀλλ' ἀμύνεται παθητικά, κάνει ἱκεσία, λατρεύει. Πετᾷ ἀπὸ πάνω του ὅ,τι τοῦ ἔδωκε ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς, ξεαναγορίζει στὴν πιὸ φυσικὴ κατάσταση, «ὅπως τὸν ἐγέννησε ἡ μάνα του», προσφέρεται ὀλόκληρος στὴ φύση, γιὰ νὰ βρῇ τὸ λυτρωμὸ του. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ ἔχει τὸν χαρακτήρα λατρευτικῆς πράξης, πού τὸ βαθύτερο νόημά της εἶναι τὸ τάζω καὶ προσφέρω γιὰ τὸ φοβᾶμαι ²⁾, δίνω γιὰ νὰ πάρω. Ἡ ἐξιδανικευμένη ἔννοια τῆς λατρείας, σὰν ἐνέργειας σεβασμοῦ καὶ εὐχαριστίας πρὸς ἀνώτερες δυνάμεις, προϋποθέτει προχωρημένη καὶ ἐξυψωμένη βαθμίδα πολιτισμοῦ. Τὸ δόγμα τοῦ «do ut des», τόσο γνωστὸ στὴν πρακτικὴ ζωὴ, βρῖσκεται μὲ τὴν ἴδια ἰσχὺ καὶ στὶς λατρευτικὲς ἐνέργειες, ἀλλὰ σκεπασμένο καὶ παραμορφωμένο πολλὲς φορὲς ἀπὸ τοὺς τύπους ³⁾.

Τέτοια ἔννοια, νομίζω, πρέπει νὰ δώσουμε στὴν ἐξήγηση τοῦ Weinhhold, ὅτι ὁ ἀνθρώπος μὲ τὴ γύμνωση ἔρχεται στὴν κατάσταση τοῦ παιδιοῦ

1) Βλ. παραπάνω σ. 103.

2) Ἀναφέρω γιὰ παράδειγμα τὴ γνωστὴ λαϊκὴ παροιμία, «τ' ἀγίου τ' ἀνάβουν ἓνα κερί καὶ τοῦ δαιμόνου δύο» (στὸν ἅγιο ἀναψε ἓνα κερί, στοῦ δαιμόνα ὅσα μπορεῖς), πού ἂν τὴν προσέξουμε στὴν ἀρχικὴ τῆς διατύπωση, πρὶν νὰ πάρῃ τὴ μεταφορικὴ ἔννοια, βλέπουμε τὴν ἐπιδιώκει τὸ τάξιμό καὶ ἡ λατρεία.

3) Γιὰ τὸ «do ut des» στὴ λατρεία μπορεῖ νὰ ἰδῇ κανεὶς λεπτομέρειες στὴ μελέτη τοῦ G. van der Lieuw, «Die do ut des—Formel in der Opfertheorie» Archiv für Religionwissenschaft, Leipzig—Berlin 1921, τ. 20 σ. 241 κ.ε. I. Se gond, La prière, Paris 1911 σ. 135, 138.

ποῦ δὲν ἐμολύνθη, πλησιάζει, ἔτσι ἀγνός, περισσότερο πρὸς τὸ θεῖο.

Ἐνῶ ἡ πρώτη ἀντίληψη γιὰ τὴ γύμνωση, ὅτι κάνει τὸν ἄνθρωπο δυνατό, ὅμοιο μὲ τοὺς δαίμονες καὶ ἐνισχύει τὴ μαγική του δύναμη, εἶναι παμπάλαιη, χάνεται στὰ βάρη τῶν αἰώνων, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς λίγες καὶ σποραδικές μαρτυρίες ἀρχαίων συγγραφέων, ποῦ ἀναφέραμε παραπάνω, ἀντίθετα ἢ δεύτερη ἀντίληψη, γιὰ τὸ ὅτι μὲ τὴ γύμνωση ὁ ἄνθρωπος γίνεται ταπεινός καὶ ἱκετευτικός, φαίνεται, ὅτι ἀνήκει σὲ νεώτερους χρόνους, σ' ἐποχὴ κάποιου προηγμένου πολιτισμοῦ, ποῦ τὸ ἔνδυμα ἦταν δείγμα πολιτισμένης ζωῆς καὶ ἡ ἀφαίρεσή του, ἡ ἔλλειψή του ἔδειχνε φτώχεια καὶ ταπεινώση. Ἡ ἀρχικὴ δηλ. ἔννοια τῆς γύμνωσης εἶναι, ὅτι δυναμώνει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ νὰ τὸν ἐπαναφέρει σὲ πρωτογονικὴ ζωὴ, μὲ τὸ νὰ τὸν ὁμοιώνη μὲ τοὺς δαίμονες. Ἡ ἔννοια ὅτι μὲ τὴ γύμνωση ὁ ἄνθρωπος ταπεινώνεται μπροστὰ στὶς ἀνώτερες δυνάμεις, ποῦ τὶς λατρεύει εἶναι μιὰ σκέψη βγαλμένη κατ' ἀναλογία ἀπὸ τὴν ταπεινώση, ποῦ φέρνει ἡ γύμνωση μπροστὰ σὲ ὁποιοδήποτε ἰσχυρό.

Στὸ ἀρχικὸ νόημα τῆς γύμνωσης, σὰ μαγικοῦ τρόπου, ποῦ φέρνει δύναμη, ἀνακατεύθηκαν ὕστερα, ὅπως γίνεται καὶ σ' ὅλες τὶς μαγικὲς ἐνέργειες, καὶ ἄλλες σκέψεις καὶ ἀντιλήψεις, ἐμπνευσμένες ἀπὸ εἰδικὴ αἰτία σὲ κάθε περίστασι. Γιὰ νὰ βρεθῇ π.χ. ἡ στεῖρα γυναίκα σὲ στενώτερη ἐπαφὴ μὲ τὴν ἀνώτερη δύναμη, γυμνῆ ἐναγκαλιζέται τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ ἢ κυλιέται ἐπάνω σὲ πέτρες κ.λ.π..

Δὲν πρέπει νὰ λησμονᾶμε καὶ τοῦτο : Μιὰ ἐμφάνιση, ἓνα μαγικὸ μέσο ἢ τρόπος, μιὰ καὶ ἐθεωρήθη μαγικός, μένει πλέον σὰ συνταγή, γιὰ «νὰ πιάνουν τὰ μάγια» καὶ ἔτσι συνοδεύει πολλὲς μαγικὲς πράξεις, χωρὶς νὰ μᾶς εἶναι εὐκόλο τότε νὰ διαγνώσουμε, ποιά εἶναι ἡ πραγματικὴ σημασία του μέσα στὴ μαγικὴ ἐνέργεια, ποιά τὰ ἀρχικὰ αἷτια ποῦ τὸν προκάλεσαν.

Αὐτὸ ἔγινε μὲ τὴ γύμνωση, ποῦ παρουσιάζεται ὡς ἐνισχυτικὴ σ' ὅλες σχεδὸν τὶς σημαντικὲς μαγικὲς ἐνέργειες. Συσκοτίστηκε τὸ ἀρχικὸ τῆς νόημα ἀπὸ τὸ ἀνακάτεμα μὲ ἄλλα, λογῆς - λογιῆς, μάγια καὶ χρειάζεται πολὺν αἰδέμα καὶ ψάξιμο μὲ τὰ μάτια τῆς λογικῆς καὶ τῆς πείρας, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ξεδιαλύνουμε κάπου σημάδια, μέσα στὴ δραματικὴ πορεία ποῦ τραβάει ὁ ἄνθρωπος, γυρεύοντας τὴν εὐτυχία καὶ προσπαθώντας νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸ κακό. Πάντως φανερό εἶναι ὅτι ὁ μάγος μὲ τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα μαγικά του τεχνάσματα δὲν κάνει τίποτα ἄλλο, παρὰ ἀναζητεῖ μὲ προσήλωσι τὸν τρόπο ποῦ θὰ τοῦ δώσῃ τὴ δύναμη, τὴ χαμένη, ἀπὸ τὴ μοιραία ἐκφυλιστικὴ ἐπίδραση τοῦ χρόνου καὶ τὴν τριβὴ τῆς πολύχρονης ζωῆς. Ἕνας βοήθητικὸς τρόπος στὴν προσπάθειά του αὐτῆ, ὅταν τῆς ἐπιστήμης τὰ φῶτα δὲν ξανοίγουν ἄλλους δρόμους, εἶναι ἡ ἐπανάστασι πρὸς τὰ καθιερωμένα τῆς ζωῆς καὶ τὸ ξαναγύρισμα σὲ παλιότερες μορφές.

Ὁ καθ'αυτὸ μάγος, μὲ τὴ θαρρετὴ του πράξη, μὲ τὰ μάγια του, σὰν

πρωταγωνιστής ήρωας τραγωδίας, δίνει διέξοδο στις έσωτερικές αγωνίες και τους πόθους του και βρίσκει έτσι κάποιο λυτρωμό. Έμεις οι άλλοι, με τον έσωτερικό μας κόσμο πληθωρικά γεμάτο από μακρόχρονη πλούσια κληρονομιά προλήσεων, δεισιδαιμονιών, πόθων, που έρχονται σε δραματική σύγκρουση με όσα νέα φέρνει η ζωή και η μάθηση, παθητικά υπομένουμε τη σύγκρουση αυτή μέσα μας. Έχουμε πάντα τις ίδιες ή παρόμοιες υποσυνείδητες τάσεις και διαθέσεις με τους μάγους· δέ μπορούμε όμως να καταφύγουμε πάντοτε στις ίδιες μαγικές πράξεις.

Τά άλλα μαγικά μέσα που χρησιμοποιούνται μαζί με τη γύμνωση

Όπως φαίνεται σε προηγούμενο κεφάλαιο, μαζί με τη γύμνωση χρησιμοποιούνται για τον ίδιο μαγικό σκοπό και άλλα μέσα και τρόποι, όπως το φουρνόπανο, τα τριμμένα κεραμίδια, το άλατι, ο ίστος του άργαλειού, ή λαβή της χύτρας, οι λαμπάδες, το αλέτρι, ή βωλοκόπος κ.λ.π. Η πληθωρική πολλές φορές χρησιμοποίηση μαγικών μέσων ανταποκρίνεται στην άφελή λαϊκή πίστη, ότι όσο περισσότερα μέσα χρησιμοποιηθούν, τόσο πιο σίγουρη είναι η επίδραση στις υπερφυσικές δυνάμεις.

Το καθένα από τα μαγικά μέσα, ανάλογα με τη σημασία του στη ζωή και τη χρησιμοποίησή του, έχει πάρει και ιδιαίτερη εξέλιξη και θέση μέσα στις μαγικές πράξεις και θα πρέπει να έρευνηθί χωριστά. Έδω, μόνο για γενικό κατατοπισμό, θα κάμω σύντομο λόγο για τον τρόπο, με τον οποίο λειτουργεί η λαϊκή σκέψη και βρίσκει τα μαγικά μέσα, που, όπως είπαμε παραπάνω, μερικά συνοδεύουν τη μαγική ενέργεια της γύμνωσης.

Πολλά μαγικά μέσα καθιερώθηκαν·

Α) σύμφωνα με την αρχή «post hoc, ergo propter hoc», πολύ λογική για τον άνθρωπο, που κατά πρωτογονικό τρόπο διανοείται· δηλ. αν συμπέση να γίνη κάτι ύστερα από άλλο γεγονός ή με την παρουσία κάποιου αντικειμένου, προσώπου κλπ., το πρώτο μπορεί να θεωρηθί σαν αίτια του δεύτερου και να του αποδοθί μαγική δύναμη.

Β) Για την καθιέρωση άλλων μαγικών μέσων έδωκαν αφορμή ίσως οι ίδιες οι φυσικές τους ιδιότητες, που αφήνουν την εντύπωση, ότι έχουν αποκρουστική δύναμη. Τέτοια μπορούν να θεωρηθούν το σκόρδο, ο καπνός, το ξύδι κ. τ. δ.

Γ) Άλλα έθεωρήθηκαν ότι έχουν μαγική δύναμη, γιατί τους αποδίδονται ιδιότητες αντίθετες από εκείνες, που έχει το καταπολεμούμενο με τη μαγική ενέργεια. Το λιβάνι π. χ. ή ο σταυρός, σαν ιερά αντικείμενα, έχουν μαγική αποκρουστική δύναμη, για να φεύγουν τα δαιμόνια.

Δ) Πολύ παλιά επίσης είναι η αντίληψη, ότι εκείνος που έκαμε το κακό, όπως είχε τη δύναμη να το κάμη, έχει και την ανάλογη μαγική δύναμη να το θεραπεύη «ό τρώσας και ίάσεται»: χῶμα από το πόδι· εκείνου

πού μάτιασε τὸ ρίχνουν στὸ νερὸ καὶ πίνει ὁ ματιασμένος· καίνε κομμάτι ροῦχο ἢ τριχες, ρίχνουν τὴν τέφρα στὸ νερὸ καὶ πίνει ἐπίσης ὁ ματιασμένος ¹⁾, κ. ἄ. ὅ. Ἀστραπόλιθο βάνουν στὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν, στίς τρύπες τῶν τοίχων, στὰ θεμέλια κλπ., γιὰ νὰ προφυλάσσεται τὸ κτίριο ἀπὸ τὸν κεραυνό ²⁾).

Ε) Περίεργη καὶ ἀξιοπρόσεχτη εἶναι ἄλλη λαϊκὴ ἀντίληψη, πού ξεκινάει ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια καὶ ζωντανὴ τὴν βρίσκουμε σὲ πολλὰς περιπτώσεις ἀκόμη καὶ σήμερον στὴ συνείδηση πολλῶν ἀνθρώπων μὲ πρωτογονικὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ στὴ ζωὴ τους, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων πού βρίσκονται σὲ ἀνώτερη πολιτιστικὴ βαθμίδα: Μερικὰ ἀντικείμενα, πού ἢ προέλευσὴ τους φαίνεται κάπως παράξενη καὶ ἀνεξήγητη ἢ μὲ ἐμφάνιση ἀσυνήθιστη (ἀστραπόβολα, πολύτιμοι ἢ περίεργοι λίθοι μὲ παράξενα σχήματα ἢ χρωματισμούς, κόκκαλα ψαριῶν κ. ἄ. ὅ.), ὅπως καὶ ἄλλα ἀντικείμενα πολὺ κοινὰ καὶ πολὺ χρήσιμα στὴν καθημερινὴ ζωὴ (σάρωμα, ἱστός ἀργαλειοῦ κ. ἄ. π.), μὲ τὸν τρόπο τῆς παλαιότατης ἀνιμιστικῆς ³⁾ θεώρησης τῶν αντικειμένων τοῦ γύρω κόσμου, ἐθεωρήθησαν καὶ ἐξακολουθοῦν, ἀσυνείδητα πλέον, νὰ θεωροῦνται, ὅτι ἔχουν μέσα τους ἰδιαίτη μαγικὴ δύναμη, τὸ μάνα ⁴⁾. Δὲν λείπουν δηλ. καὶ ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἀκόμη ζωὴ δοξασίαι ἀνάλογες μὲ ἐκεῖνες γιὰ τὰ φετιχ ⁵⁾ καὶ ταμπού ⁶⁾, πού εἶχαν πολὺ σημαντικὴ ἐπίδραση στὴ δια-

1) Βλ. καὶ στὰ προηγούμενα σελ. 103 καὶ Κ. Α. Ρωμαῖο, «Τὸ κακὸ μάτι» Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, Θεσσαλονικὴ 1934 σ. 115—117.

2) Γιὰ τὸ ἀστραπόβολο, προφυλαχτικὸ μέσο ἀπὸ τὸν κεραυνό, βλ. Ν. Πολίτη, Μετεωρολογικοὶ μῦθοι (Λαογρ. σύμμ. Γ, 1931 σ. 19). I. E. Harrison, Themis (Cambridge 1912) σ. 56 κέ. Χαρακτηριστικὰς περιπτώσεις ἀναφέρει ὁ P. Sebillot, Traditions et superstitions de la Haute Bretagne τόμ. I (Paris 1882) σ. 55: Οἱ νέοι σὲ καιρὸ καταγίδας βάνουν ἀστραπόβολα στὴν τσέπη κι ὅταν ἀκοῦνε βροντὴ λένε:

Pierre, pierre
garde moi du tonnerre
.....
par la vertu de cette pierre
que je sois gardé du tonnerre...

3) Ἀπὸ τὸ γνωστὸ ὄρο animismus (συνών. pananimismus, panpsychismus) ἀντίθ. μὲ τὸν πανθεϊσμό. Βλ. καὶ Schertel, Magie, Stuttgart 1923 σ. 13).

4) Ἄλλα συνώνυμα ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῆς Μαλανησίας καὶ Αὐστραλίας: *wakonda, orenda, manitu, tjurunga* κλπ. (βλ. K. Beth, Religion und Magic bei den Naturvölkern 1914, σ. 126 κέ. E. Schertel ἑ. ἄ. σ. 4, 7. J. Harrison, Themis, σ. 66—69).

5) Ἀπὸ τὴν Πορτογαλ. λ. Fetisso.

6) Ὄρος ἀπὸ Πολυνησιακὴ διάλεκτο. Τὸ ἀντίθετο τοῦ ταμπού, τὸ προσιτὸ σὲ ὄλους, λέγεται ἀπὸ τοὺς Πολυνησίους *νόα*. Ταμπού ἐθεωρήθησαν παλαιὰ κειμήλια, ἐνδύματα, ὄπλα, ἀρχαῖα νομίσματα, μνημεῖα τέχνης (παλλάδια, ἀγάλματα, τὰ insignia τοῦ ἁγίου Ρωμαϊκοῦ κράτους, τὰ *pignora imperii*), ἀνθρώποι μὲ ἰδιαί-

μόρφωση και ανάπτυξη τῆς θρησκείας και λατρείας τῶν πρωτογόνων λαῶν. Δὲ μπορούμε βέβαια νὰ εἰποῦμε, ὅτι σήμερα, στὴ ζωὴ τῶν πολιτισμένων λαῶν ἡ θρησκεία και ἡ λατρεία, ἡ σχετικὴ μὲ τὰ ταμπού, ἔχει τὴν ἴδια ἐπίδραση, ποὺ εἶχε στὴ ζωὴ τῶν πρωτογόνων· σώζεται ὁμοίως τὸ νόημά της και σὲ πολλὰς περιπτώσεις τῆς ζωῆς, ποὺ ἔχουν σχέση μὲ μαγικὰ φαινόμενα και ἐνέργειες, παίζει συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα κάποιο ρόλο.

Στὶς παραπάνω αἰτίες πρέπει ν' ἀνατρέξουμε, γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε και τὴν καθιέρωση τῶν μαγικῶν μέσων, ποὺ συνοδεύουν τὴ γύμναση: Τὸ φουρνόπανο π. χ. ποὺ καθιέρωσαν οἱ γυμνῆς μάγισσες και βγαίνουν τὴ νύχτα νὰ κάνουν τὰ μάγια, ἔχει τὴν ἴδια μαγικὴ ἔννοια μὲ τὸ σκουπόξυλο, ποὺ καθιέρωσαν οἱ μάγισσες τοῦ Μεσαίωνα και πήγαιναν στὰ ντυχερινὰ τους συνέδρια ¹⁾ και μᾶς φέρνει τὴ σκέψη πρὸς μακριὰ ἀκόμη, στὸ παράγγελμα τῶν Πυθαγορείων, γιὰ τὴν ἀπαγόρευση νὰ πηδιά κανεὶς πάνω ἀπὸ τὸ σάρωμα ²⁾, ὅπως μᾶς τὴν διασώζει ὁ Πλούταρχος («μηδὲ σάρον ὑπερβαίνειν», Ρωμ. Ζητ. 112).

Τὸν ἴδιο ρόλο τοῦ σκουπόξυλου πρέπει, νομίζω, νὰ παίζουν και ὁ ἱστός τοῦ ἀργαλειοῦ, ἡ ἡλακότη (ρόκα) ³⁾ σὲ ἄλλες μαγικὲς περιπτώσεις, ἡ σαίττα τοῦ ἀργαλειοῦ κ.λ.π. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα πρέπει νὰ ἦσαν ἄλλοτε ἓνα εἶδος ταμπού. Ἐπιστεύετο ὅτι κρύβουν μέσα τους μαγικὴ δύναμη, ποὺ φέρνει καλὸ ἢ κακό, ὅπως γενικὰ πιστεύεται γιὰ τὰ ταμπού. Ἀπὸ τὴν ιδιότητά τους αὐτὰ καθιερώθηκαν σὰ μαγικὰ μέσα και σύμβολα και βλέπουμε σήμερα τὴ μάγισσα, νὰ παίρνῃ ἓνα ἢ και περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ, γιὰ νὰ κάμῃ τὰ μάγια της, μὲ τὴν πεποιθήση, ὅτι ἔτσι γίνεται πρὸς ἀποτελεσματικὴ ἢ μαγικὴ τῆς ἐνέργεια.

Ἐπιπλέον ὅτι ἡ φυσικὴ ιδιότητα ἔδωσε τὴν πρώτη ἀφορμὴ νὰ καθιερωθῇ τὸ ἀλάτι ὡς μαγικὸ μέσο, ποὺ συνοδεύει πολλὰς φορὰς μαγικὲς ἐνέργειες. Τὸ ἀλάτι, ἡ βωλοκόπος, ὄργανα σπορᾶς ⁴⁾, ποὺ φέρνει τὸ θερισμό, τὴν ἀπόλαυση και τὴν εὐτυχία, ἔγιναν και σύμβολα γονιμότητας και συνό-
 τερα χαρακτηριστικὰ, σωματικὴ ρώμη, κοινωνικὴ θέση, ἐπάγγελμα (ἡγεμόνες, ἱερεῖς, πολεμιστὲς, κυνηγοί, παρῖες Ἰνδιῶν, Γύφτοι κ.λ.π.), σὲ ἰδιάζουσα φυσιολογικὴ κατάσταση (γυναῖκες στὴν ἐμμηνη ρύση) κ.λ.π. Γενικὰ γιὰ ταμπού μπορεί νὰ ἰδῆ κανεὶς: S. Freud, Totem und Tabu (1913) S. Reinach, Orpheus, histoire générale des religions, Paris 1921 σ. 6 κ. I. G. Frazer, The Golden Bough⁵ τόμ. 2ος. 1) Βλ. Γ. Ν. Πολίτη, Λαογραφ. σύμμ. 2, 159.

2) Σὲ πολλὰ μέρη και σήμερα ἀκόμη ἀπαγορεύουν στὰ παιδιά νὰ «δρασκελῶν τὸ σάρωμα, γιατί δὲ μεγαλώνουν» ἢ τὸ μεταχειρίζονται σὰν ἀποτροπιστικὸ μέσο, γιὰ νὰ μὴ πιάνουν τὰ μάγια. Στὸ σάρωμα ἔχουν τὴ δύναμή τους Δράκαι, Σαββατογεννημένοι και ἄλλοι παρόμοιοι ἥρωες παραμυθιῶν. Σχετικὰς δοξασίαις βλ. και I. G. Frazer, The Golden Bough⁵, X, 210.

3) Ἡ ρόκα μὲ τὴ μαγικὴ τῆς δύναμη προκαλεῖ τὸ θάνατο «δύο χιλιάδες πέθαναν, ἅμα εἶδαν τὴ ρόκα» λέγει Ναξιακὸ παραμῦσι (Α. Α. 1545, 70).

4) Βλ. Κ. Α. Ρωμαῖο, τὸ ὄνι κατὰ τὸν γάμον, Λαογραφία 7, 346 κέ.

δεύουν τίς μαγικῆς ἐνέργειες, γιά νά ἐνισχύσουν τήν προσπάθεια γιά τήν κατάκτηση τῆς εὐτυχίας. Ἡ λεπτομερειακὴ ἐξέταση τῆς ἐξέλιξης καθενὸς ἀπὸ τὰ μαγικά μέσα, πού παροδικὰ μόνο τὰ ἀναφέρω ἐδῶ καὶ ἀπλῆς ὑποθέσεις διατυπώνω γιά τὴ μαγικὴ τους χρῆση, νομίζω, ὅτι μπορεῖ νά δώσῃ ἀφορμὴ γιά γόνιμες παρατηρήσεις, σχετικῆς μὲ τὴν πορεία τῆς λαϊκῆς σκέψης καὶ τὸν τρόπο τῆς διαμόρφωσης τῆς λαϊκῆς ψυχολογίας.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο

Ἡ ἀπαγόρευση τῆς θέας γυμνοῦ σώματος

Ἐρευνώντας τὸ θέμα γιά τὴ γύμνωση ὡς μαγικὴ ἐνέργεια, εὗρηκα πολλῆς εἰδήσεις γιά παλιῆς πρὸ παντὸς ἀντιλήψεις, ὅτι ἡ θεά τοῦ γυμνοῦ σώματος εἶναι ἀπαγορευμένη, ὅτι ἐκεῖνος πού βλέπει γυμνὸ τιμωρεῖται ἢ μπορεῖ νά πάθῃ κακό, ὅτι ντροπῆ εἶναι γιά κείνον πού παρουσιάζεται γυμνός ¹⁾ κ.λ.π.. Θὰ ἀναφέρω μερικῆς ἀπὸ τίς περιπτώσεις αὐτές :

Παράγγελμα τῶν ἀρχαίων μάγων τῆς Περσίας ἀπαγορεύει τὴ γύμνωση προστὰ στὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη (magi vetant... contra solem lunamque nudari ²⁾). Ὁ Flamen Dialis τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων δὲν ἔβγαζε τὸν ἐσωτερικὸ τοῦ ἐπενδύτη προστὰ στὸν ἥλιο, γιά νά μὴν παρουσιαστῆ γυμνός στὰ μάτια τοῦ Δία ³⁾. Ὁ Τειρεσίας ἐτυφλώθη, γιὰτὶ εἶδε γυμνὴ τὴν Ἀθηνᾶ στὸ λουτρό «οὐκ ἐθέλων δ' εἶδε τὰ μὴ θέμιτ' ἦν ⁴⁾».

Στὸν Ἡσίοδο ("Ἔργα καὶ Ἡμέραι 729 κ.ε.), βρῖσκουμε τὴν ἀπαγόρευση τῆς γύμνωσης : μὴτ' ἐν ὁδῶ, μῆτε ἐκτὸς ὁδοῦ προβάδην αὐρήσης, μὴτ' ἀπογυμνωθεῖς... μὴ οὖν ἀπογυμνούμενον μολύνειν τὴν ἐστίαν. Ὁ Πλούταρχος (Ρωμύλος, 20) ἀναφέρει τὴν ἀπαγόρευση τῆς θέας γυμνοῦ : «αἰσχρὸν δὲ μηδὲν εἰπεῖν παρούσης γυναικός, μηδ' ὀφθῆναι γυμνόν». "Ὅμοιες εἰδήσεις ἔχουμε ἀπὸ τὴν Π. Δ., «καὶ εἶδε Χάμ ὁ πατήρ Χαναάν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ἐπορεύθησαν ὀπισθοφανῶς καὶ συνεκάλυψαν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν οὐκ εἶδον» (Γεν. 9, 22—23).

Ὁ Μωϋσῆς παίρνει τὴν ἐντολὴ νά μὴ ἀνεβῆ μὲ ἀναβαθμίδες στὸ θυσιαστήριον, γιά νά μὴ φανῆ ἡ γύμνωσή του «εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τὸν Μωϋσῆν... καὶ μὴ ἀναβῆς δι' ἀναβαθμίδων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου, ἵνα μὴ ἀποκαλυφθῆ ἐπ' αὐτοῦ ἡ γύμνωσίς σου» ("Ἐξοδος 20, 26).

1) «Παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι καὶ ἄνδρα ὀφθῆναι γυμνόν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει» λέγει ὁ Ἡρόδοτος (I, 8), κάνοντας λόγο γιά ἓνα ἐπεισόδιον τῆς γυναίκας τοῦ βασιλεῖα τῆς Λυδίας Κανδαύλη μὲ τὸ Γύγη, πού τὴν εἶδε γυμνή.

2) Πλιν. 26, 6. 19, Βλ. Ν. Γ. Πολίτη, Λαογρ. σύμμ. 2, 142.

3) A. Gellius, Noctes Atticae, 10, 15, 20. Παρβλ. Frazer, The Golden Bough³ III, 14.

4) Καλλιμάχος, Ὕμνοι 5, 80.

Σε παραμύθια και παραδόσεις γίνεται λόγος για τιμωρία εκείνων, που αντίκρισαν γυμνά τὰ σώματα δαιμονικῶν ὄντων. Οἱ Νεραίδες, λέγει παράδοση ἀπὸ τὸ Ζουπάνι τῆς Δυτ. Μακεδονίας, βγαίνουν τὰ μεσάνυχτα ὀλόγυμνες καὶ λούζονται στὶς πηγές. Ἐπικίνδυνο εἶναι νὰ τὶς ἰδῇ κανεὶς ἔτσι ¹⁾).

Στὴν παλιὰ Βρεττανὴ ἐπίστευαν πὼς ἂν ὁ θαλασσινὸς ἰδῇ γυμνὴ Νεραίδα, σηκώνεται θύελλα ²⁾).

Στὴ Μαδαγασκάρη, ὅσοι παρευρέθησαν στὸν τοκετὸ καὶ εἶδαν τὴ λεχώνα γυμνὴ, θεωροῦνται μολυσμένοι καὶ κάνουν μαγικὲς πράξεις, γιὰ νὰ καθαρθοῦν καὶ πρὸ παντὸς νὰ προφυλάξουν τὰ μάτια τους πρὸ κινδυνεύου ³⁾).

Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωσι, δὲν εἶναι εὐκολο νὰ καθορίσουμε ἂν ὁ κίνδυνος προέρχεται ἀπὸ τὴ λεχώνα, πρὸ συμφωνῶν μὲ λαϊκὲς δοξασίες, θεωρεῖται ταμπού, φορέας κακοῦ, ἢ ἀπὸ τὴ θεὰ τοῦ γυμνοῦ σώματος. Ὅπως ὅποτε ὅμως, ἀπὸ τὶς εἰδήσεις πρὸ ἀναφέραμε παραπάνω—λίγες μέσα σὲ πολλὰς—φαίνεται ἡ παλιὰ λαϊκὴ δοξασία, ὅτι εἶναι ἀπαγορευμένο νὰ βλέπῃ κανεὶς γυμνὸ σῶμα καὶ γιὰ τὴν ὑπάρχει κίνδυνος ἀπὸ τέτοιο θέαμα καὶ γιὰ τὴν φέρνει ντροπὴ. Τὴν ἀπαγόρευση δηλαδὴ, ἄλλοτε τὴ βρίσκουμε ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἰδέας, ὅτι μολύνει ἡ γύμνωσις, ὅτι κάνει κακό, ἄλλοτε τὴ βρίσκουμε συνδυασμένη μὲ ἠθικὰς ἔννοιες, ὅτι εἶναι αἰσχρὸ πρᾶγμα, προσβάλλει τὴν ἠθικὴ κ.τ.δ.. Μὲ νόημα ἠθικὸ βρίσκουμε τὴν ἀπαγόρευση σὲ πολιτισμοὺς κάπως ἀνώτερους, πρὸ κατὰ κανόνα, ἢ γύμνωσις καὶ μάλιστα ὠρισμένων μελῶν τοῦ σώματος, θεωρεῖται προσβλητικὴ γιὰ τὴν δημόσια αἰδῶ. Σὲ λαοὺς περισσότερο πρωτόγονους καὶ ἀνεξέλικτους, ὅπως καὶ σὲ λατρευτικὰ ἔθιμα καὶ δεισιδαιμονικὰς ἀντιλήψεις, πρὸ ἐπιζοῦν καὶ σὲ προχωρημένους λαοὺς, βλέπουμε τὴν ἀπαγόρευση, περισσότερο σὰ φαινόμενο δεισιδαιμονικόν: Μὴ γυμνωθῆς, μὴ βλέπῃς γυμνὸ γιὰ τὴν εἶναι κίνδυνος, γιὰ τὴν μπορεῖ νὰ πάθῃς κακό.

Ἡ μαγικὴ ἔννοια τῆς ἀπαγόρευσης τῆς θεᾶς τοῦ γυμνοῦ σώματος μᾶς φέρνει τὴ σκέψη στὰ πανάρχαια ταμπού τῶν ὀποιῶν ἡ ἀρχικὴ προέλευσις, ὅπως καὶ ἡ διττὴ ἐπίδρασις (καλὴ κακὴ) στὴ ζωὴ, ἐγέννησε προβλήματα ⁴⁾).

1) A. A. 169, 143. 2) Hoffmann—Kramer ἔ. ἄ. στὴ λ. nackt, Nacktheit, 6.

3) Bl. Georges Scopelitis, Moeurs et coutumes de Madagascar. Λαογραφία, 2 σ. 9-10.

4) Ὁ S. Freud (ἔ. ἄ. σ. 49) λέγει, ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς, ἂν οἱ πανάρχαιες αὐτὲς ἀπαγορεύσεις εἶναι ἔμφυτες στὸν ἄνθρωπο ἢ ἀποτέλεσμα πείρας καὶ ἀγωγῆς. Ἡ διττὴ τὸς ἐπίδρασις (ὠφέλιμη—βλαβερὴ) ἀνταποκρίνεται στὴ διττότητα τῶν ἀνθρώπινων συναισθημάτων. Ὁ ἄνθρωπος ὑποσυνείδητα ἔχει τὴν ἐπιθυμίαν νὰ παραβῇ τὴν ἀπαγόρευση, ἀλλὰ καὶ φοβᾶται νὰ τὸ πράξῃ. Διότι ἔχει μέσα του τέτοια ἐπιθυμία, αἰσθάνεται φόβον, καὶ ὁ φόβος του τὸν συγκρατεῖ, γιὰ τὴν εἶναι ἰσχυρότερος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν. Τὴν πάλη τῶν συναισθημάτων του τὴν ἀντικειμενοποιεῖ στὰ πράγματα τοῦ γύρω του κόσμου.

Ἐπομένως πὼς πρὸ ἀπλὰ μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε καὶ νὰ ἐξηγήσομε τὴν λαϊκὴν σκέψη στὸ σημεῖον αὐτό, μὲ τὴν ἐξῆς λογικὴν: Μία καὶ ἐπιστεῦθη, γιὰ λόγους πρὸ

Ἀπὸ τίς ποικίλες ἀπαγορεύσεις τῶν ταμποῦ τῆς θρησκείας καὶ λατρείας τῶν πρωτογόνων λαῶν, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀπόμειναν καὶ καθιερώθηκαν πολλοὶ ἠθικοὶ κανόνες νεώτερον κοινωνιῶν. Πολλῆς δηλ. ἀπὸ τίς ρητὲς ἀπαγορεύσεις τῶν ταμποῦ διεσώθησαν καὶ στίς ἐξελιγμένες κοινωνίες, ἀλλὰ μὲ τὴν μορφή καὶ τὸ ἔνδυμα τῆς ἠθικῆς. Ἀπὸ τῆ σκέψη αὐτῆ ξεκινώντας, μπορούμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἀπὸ τίς δυὸ ἔννοιες, μὲ τίς ὁποῖες παρουσιάζεται ἡ ἀπαγόρευση τῆς γύμνασης, πρώτη ἔρχεται ἡ μαγικῆ. Πρέπει δηλ. τὸ γυμνὸ σῶμα νὰ ἐθεωρήθῃ σὰ φορέας κάποιας μαγικῆς δυνάμεως καὶ γι' αὐτὸ ἦταν ἀπαγορευμένη ἡ θέα του. Ὅταν ἀργότερα ἡ μαγικῆ ἔννοια ἄρχισε νὰ χάνεται, ἡ ἀπαγόρευση ἔμεινε σὰν ἠθικὴ πλέον ἐπιταγή.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο γίνεται πιστευτό, ἂν ἔχουμε ὑπ' ὄψη τίς παλιῆς ἀντιλήψεις, ὅτι ὠρισμένα μέλη τοῦ σώματος ἢ καὶ λειτουργίαι τους, ὅπως τὰ γεννητικὰ μόρια, ἡ ἔκκρισή τους, τὰ βλέμματα, ἡ ὄμιλία, ἡ ἔκκριση τῶν οὐρῶν κ. τ. ὄ. ἐθεωροῦντο φορεῖς μαγικῶν ιδιοτήτων καὶ δυνάμεων ¹⁾ καὶ ἡ θέα τους ἦταν ἐπικίνδυνη γιὰ ὠρισμένες πρὸ παντὸς περιστάσεις. Ἡ ἀπαγόρευση τῆς θέας γυμνῶν μελῶν μὲ μαγικὴ δύναμη, ὅπως εἶναι τὰ γεννητικὰ μόρια, ἐγενικεύθη ἴσως καὶ γιὰ ὅλο τὸ σῶμα γυμνὸ καὶ ὅταν ἔπαυσε νὰ ἔχῃ μαγικὴ ἔννοια, ἐπῆρε τὴν ἠθικὴ σημασία, ὅπως τὴν καταλαβαίνουμε σήμερον. Ἄν δεχτοῦμε σωστῆ τὴν ἀποψη τούτη, καταλήγουμε νὰ πιστέψουμε, ὅτι καὶ ἡ σημερινὴ ἠθικὴ ἐπιταγὴ γιὰ τὴν ἀπαγόρευση ἔχει τὴν ἴδια ἀρχικὴ ρίζαν, ποὺ ἔχουν πολλῆς ἄλλες ἐπιταγῆς τῆς κατηγορικῆς μας προστακτικῆς: Τὰ καμπύλαια ταμποῦ, ὁ ἄγραφος κώδικας τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως χαρακτηριστικὰ λέγει ὁ Wundt ²⁾, ἐπέβαλαν στὸν ἄνθρωπο πολλῆς ἀπαγορεύσεις, ποὺ ἡ ἄγνοια καὶ ὁ φόβος ³⁾ τίς ἔκαμαν νὰ ριζώσουν βαθιὰ στὴν ἀνθρώπινη ψυχῆ. Οἱ ἀπαγορεύσεις ἐστάθησαν ἐμπόδιο στὴ γρήγορη ἐξέλιξη

δὲ μπορούμε εὐκόλα νὰ ἐξηγήσουμε, ὅτι κάποιο ἀντικείμενο ἔχει ὑπερφυσικὴ δύναμη, μὲ τὴ δύναμη αὐτῆ πορεῖ νὰ προξενήσῃ καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ. Βασικὴ ιδιότητα εἶναι ἡ δύναμη καὶ φανερώματά της τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ διττὴ σημασία ποὺ ἐπῆραν ὠρισμένα ἐπίθετα, ὅπως τὸ ἐναγῆς (ἐπάρατος, ἀλιτήριος—καθαρός, ἀγνός, σεβάσμιος), ἄγος (ἱερὸν πρᾶγμα—μίασμα), τὸ λατινικὸν sacer (ἱερὸς—ἀποτρόπαιος, βδελυρός), τὸ ἑβραϊκὸ κοντάους κ.λ.π. (βλ. καὶ G. I. Frazer, ἔ. ἄ. III, 224 κέ. S. Reinach, ἔ. ἄ. τόμ. 2 σ. 34—35. Δ. Κωνσταντινίδης, Αἱ ψυχώσεις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ψυχῆς. Ἀθήναι 1935 σ. 173 κ. ἔ.).

1) βλ. K. Beth, Religion und Magie bei den Naturvölkern (1914) σ. 49 κέ., ὅπου ἐξετάζονται καὶ σχετικῆς γνώμες τοῦ K., Preuss. K. Δ. Κωνσταντινίδης, Αἱ ψυχώσεις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ψυχῆς, Ἀθήναι 1935 σ. 27, Hoffmann-Krayer ἔ. ἄ. τόμ. β' στὴ λ. Mund.

2) Völkerpsychologie B', mythus und Religion σ. 308 πρβλ. καὶ Frazer, The Golden Bough ³ τόμ. III σ. VII ἕως VIII.

3) Ὁ S. Reinach (Cultes, mythes et religions ³ τόμ. 2 σ. 30) λέγει ὅτι τὰ ταμποῦ εἶναι τὸ βαθμιαῖο ἀποτέλεσμα τῆς παλιᾶς ἀνιμιστικῆς ἀντιλήψης. βλ. καὶ K. Beth, ἔ. ἄ. σ. 85.

του πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπροφύλαξαν ἀπὸ πολλὰς παρεκτροπῆς ὅπως δὴ ποτε ὅμως, ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στὴ διαμόρφωση τῶν ἠθικῶν ἀντιλήψεων καὶ κανόνων. Μὲ τὴν παράδοση, ποὺ στενὰ δένει τὸ παρελθὸν μὲ τὸ παρὸν καὶ ἀποτελεῖ τὴ ρίζα καὶ τὸ θεμέλιο σὲ κάθε πνευματικὴ δημιουργία, γιὰ τὸ σὰ σπίθα ἄσβεστη φωτίζει, καλὰ ἢ ἄσχημα, τὸ δρόμο κάθε ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, μεταδόθηκαν ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ, ἀναχωνεύτηκαν καὶ ξαναζωντάνεψαν μὲ τὰ καινούργια κάθε φορὰ δεδομένα τῆς ζωῆς, διεμόρφωσαν τὴ στάση τοῦ ἀνθρώπου ἀέναντι στὸ γύρω του κόσμος, προσδιώρισαν, μὲ λίγα λόγια, τὸ περιεχόμενο τῆς ἠθικῆς του.

Ἐνα μέρος ἀπὸ τὶς πολλὰς αὐτὲς ἀπαγορεύσεις καὶ ἡ ἀπαγόρευση τῆς θῆας τοῦ γυμνοῦ σώματος, μποροῦμε νὰ πιστέψουμε ὅτι ἀκολούθησε τὸν ἴδιο δρόμο, ἀπὸ τὴ μαγικὴ ἔννοια στὴν ἠθικὴ, ἀν δὲ μᾶς ἀπατοῦν τὰ μαγικά δεδομένα ποὺ ἀνέφερα παραπάνω.

ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΚΟΠΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ *)

Σκοπός.—Κάτοικοι.—Τό έσωτερικό στά σπίτια.—Ήθη και έθιμα.—Διασκεδάσεις.—Παρέες.—Μπάλοι.—Τό θέατρον.—Άνοιξιάτικα πανηγύρια.—Ή Άγία Τριάδα.—Ό Άγιολιάς.—Ή Άγία Σωτήρα.—Τά τσαγίρια.—Ή Άγία Τριάδα τοῦ Τυρνόβου.—Ό διωγμός τοῦ 1915.—Τό χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας.—Έθιμα έορταστικά.—Προλήψεις.—Δεισιδαιμονίες.—Παροιμίες.—Τραγούδια Σκοποῦ.—Δημώδης Ιατρική (γῆτεμα).—Παιχνίδια.—Λαχνίσματα.—Τραγουδάκια γιά πολύ μικρά παιδιά.—Παραμύθια.

Ό Σκοπός ἀπέχει 15 περίπου χιλιόμετρα Β. Α. τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Είναι χτισμένος ἀμφιθεατρικά ἐπάνω σέ δύο λόφους, στοὺς πρόποδες τοῦ Μικροῦ Αἴμου και διασχίζεται στό μέσον ἀπό ἓνα χείμαρρο. Τρεῖς ξύλινες γέφυρες ἔνωσαν τοὺς δύο λόφους, κάθε λόφος ἦταν χωρισμένος σέ δύο συνοικίες. Οἱ τέσσερις συνοικίες τοῦ Σκοποῦ ἦταν: Κυριακό, Παλατίν, Σακιζλή, Ἄλεμόν. Στό μέσον τῆς κωμοπόλεως ὑψωνόταν ἐπιβλητικά ἡ καινούργια ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, πού ξεχώριζε μέ τήν ὁμορφιά της και τὸν ὄγκο της ἀπό ὄλες τις ἐκκλησίες τῆς Ἀνατ. Θράκης¹⁾. Γύρω τριγύρω ἀπέραντα ἀμπέλια ἔζωναν τὸν Σκοπό σέ μεγάλη ἀκτίνα και τὰ περίφημα κρασιά του ἔξασφάλιζαν τὸ κυριώτερο εἰσόδημά του.

Κάτοικοι.—Ό πληθυσμός, περί τις 7 χιλιάδες, πρὸ τοῦ πολέμου, ἦταν ἀμιγῆς Ἑλληνικός. Οἱ κάτοικοι ἦταν γεωργοί, ἀμπελουργοί, κτηνοτρόφοι, τεχνίτες, ἔμποροι και ὀλίγοι ἐπιστήμονες. Πολλοὶ Σκοπιανοὶ ἔλειπαν μῆνες ἀπὸ τὸ Σκοπό, τὰ καλοκαίρια. Ἄλλοι πῆγαιναν στή Ρουμανία γιά νὰ δουλέψουν στὰ «κεραμιδία» (κεραμιδάρες) και ἄλλοι στή Βουλγαρία στὰ «τυριά» (τυροκόμοι ἢ κασεριζήδες). Ἄρκετοὶ πάλι ξενιτεύονταν στήν Ἀμερική, Ρωσία, Αἴγυπτο.

Έργατικοί, δραστήριοι και φιλοπρόδοι, φιλοδοξοῦσαν πάντοτε νὰ βρίσκωνται στήν πρώτη γραμμὴ σέ κάθε κίνηση και νὰ ξεχωρίζουν σέ ὄλα. Διατηροῦσαν λαμπρὰ σχολεῖα, δύο ἑξατάξια δημοτικά, ἓνα γιά τ' ἀγόρια και ἓνα γιά τὰ κορίτσια και τὰ τελευταῖα χρόνια και ἡμιγυμνάσιο μικτό²⁾. Γιά εὐρύτερη μόρφωση ἔστελναν τὰ παιδιά τους, ὅσοι ἤθελαν, στίς Σαράντα Ἐκκλησίες, Ἀδριανούπολη, Κωνσταντινούπολη, Ἀθήνας.

Τὴν πνευματικὴ κίνηση τοῦ Σκοποῦ μαρτυροῦν και τὰ δύο κοινωφελῆ σωματεῖα πού ὑπῆρχαν: Ἡ «Ένωσις τῶν νέων ὁ Ὀρφεὺς» μέ τὴν πλούσια βιβλιοθήκη της και ὁ «Σύνδεσμος τῶν Κυριῶν και Δεσποινίδων ἡ Ἐλπίς».

*) Βλ. Λογογραφικὰ Σκοποῦ και Ἄρχειον Θράκης, τόμ. Ε' σ. 145—261.

1) Τό χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας περιγράφω κατωτέρω.

2) Σχολεῖο στό Σκοπό ὑπῆρχε ἀπὸ τὸ 1810 πού ἐξυπηρετοῦσε και τις γύρω Ἑλληνικὲς κοινότητες.

Τὸ ἐσωτερικὸ στὰ σπίτια.—Ἐσωτερικὰ τὰ σπίτια ἦταν πλούσια στολισμένα μὲ ἔργα ἐγχωρίου κατασκευῆς. Οἱ Σκοπιανὲς ἦταν ξακουστὲς γιὰ τὴ δεξιότητά τους σὲ ὄλες τὶς γυναικεῖες ἐργασίες καὶ πρὸ πάντων τοῦ «λάκκου»¹⁾. Τὰ «συρτά»²⁾ καὶ τὰ «σκουλωτά»³⁾ τὸν χειμῶνα ἔπαιρναν κι' ἔδιναν πάνω στὰ «σέτια»⁴⁾ ἐνῶ κάτω στὸ πάτωμα ἦταν στρωμένα παχιὰ «κίλιμα»⁵⁾ μὲ διάφορα σχέδια σὲ συνδυασμὸ χρωμάτων τεχνικώτατο. Τὸ δημιουργικὸ καὶ ἐφευρετικὸ πνεῦμα τῶν γυναικῶν τοῦ Σκοποῦ, ζητώντας διαρκῶς καινούργια σχέδια καὶ καινούργια τέχνη στὸν ἀργαλειό, τελειοποίησε τὰ «κίλιμα» καὶ ἀπὸ τὰ «λουρωτά»⁶⁾ ποὺ ὑφαιναν τὰ πρῶτα χρόνια ἔφθασαν στὰ «ξεφραδιαστά»⁷⁾. Ὅταν πλησίαζε τὸ Πάσχα ὄλα τὰ «χειμωνιάτ'κα» σηκώνονταν, τινάζονταν, πλύνονταν στὸν ποταμὸ καὶ φυλάγονταν στὰ «σεδούκια»⁸⁾ καὶ τὸ σπῆτι ντυνότανε στὰ «καλοκαιριάτ'κα». Τώρα τὰ «σέτια» στολίζονταν μὲ τὰ «γιολίδ'κα»⁹⁾ ἢ τὰ «ταρακλίδ'κα»¹⁰⁾. Τὰ τελευταῖα ἦταν πιὸ ἐπίσημα καὶ τὰ ἔστρωναν στὰ σέτια τῆς σάλας. Πάνω ἀπ' αὐτά, μόνον ἐκεῖ ποὺ κάθονταν, ἔβαζαν τὰ «σκεπάσματα»—στενὰ φύλλα ἀπὸ «χασε»—μὲ δαντέλλα στὴν ἄκρη. Τὰ ἔστρωναν αὐτὰ γιὰ νὰ μὴ λερώνουν τὰ ὑφαντά.

Ὅλα τὰ στρωσίδια τῶν σετιῶν, τόσο τὰ μάλλινα ὅσο καὶ τὰ βαμβακερά, κατέβαιναν ὡς κάτω στὸ πάτωμα καὶ τελείωναν σὲ πλούσια λευκὰ κρόσια, ἔργα κι' αὐτὰ τῶν γυναικείων χειρῶν. Ἀνάλογα μὲ τὸν πλούσιο στολισμὸ τῶν δωματίων ἀπὸ εἶδη ὑφαντὰ ἦταν καὶ τὰ στρωσίδια (τὰ στρώματα καὶ σκεπάσματα) τοῦ ὕπνου. Οἱ «μουσάντριες»¹¹⁾ ἦταν γεμάτες ἀπὸ χρᾶμα, «κάπες σκουλωτές»¹²⁾, σεντόνια μάλλινα γιὰ τὸν χειμῶνα καὶ βαμβακερὰ γιὰ

1) λάκκος=ἀργαλειό.

2) συρτά=ὑφαντὰ μάλλινα σκέτα βαμμένα κόκκινα σκοῦρα.

3) σκουλωτά=ὑφαντὰ μάλλινα μὲ τὴν καλὴ ἐπιφάνεια σκουλωτῆ, ποὺ δταν ἦταν βαμμένα κόκκινα ἢ πράσινα ἔμοιαζαν σὰ βελούδο.

4) σέτια=καναπέδες χιτιστὸς κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου. Σὲ μερικὰ δωμάτια εἶχαν σέτια καὶ στοὺς δύο τοίχους καὶ σ' ἄλλα καὶ στοὺς τρεῖς.

5) κίλιμα=ταπέτα.

6) λουρωτά=λωρίδες, λωρίδες τὰ χρώματα, ριγωτά.

7) ξεφραδιαστά=κεντητά. Τὰ ξεφραδιαστά τὰ κεντοῦσαν τὴν ὥρα ποὺ τὰ ὑφαιναν ἀκόμη. Σχέδια ἔπαιρναν ἀπὸ βιβλία σχεδίων καμβᾶ. Πολλὲς φορὲς οἱ ἐξυπνότερες ἔκαναν σχέδια «πὲ τὸ νοῦ τους». Γλάστρες μὲ λουλούδια, πουλιὰ κ.λ.π. ἐστόλιζαν τὰ ξεφραδιαστά κίλιμα καὶ τοὺς σιτζαδέδες.

8) σεδούκια=λ. τ. μπαῦλα.

9) γιολίδ'κα=δρομωτά, ραβδωτά, ριγωτά. Ὑφαντὰ βαμβακερὰ στρωσίδια πάνω στὰ σέτια ἄσπρα μὲ μπλε γραμμὲς (γιολίδ'κα=ἀπὸ τὴν Τουρκ. λ. γιόλ=δρόμος).

10) ταρακλίδ'κα=τὰ ἐπίσημα στρωσίδια τῶν σετιῶν ἄσπρα μὲ μπλε σχέδια.

11) μουσάντριες = ντουλάπες χιτιστὲς μέσα στὸν τοῖχο, ὅπου φύλαγαν τὰ στρώματα καὶ τὰ παπλώματα.

12) κάπες σκουλωτές=κουβέρτες χονδρὲς τοῦ ἀργαλειοῦ μὲ σκουλιὰ ἀπὸ τὴν μιὰ ἐπιφάνεια.

τὸ καλοκαίρι. Μέσα σὲ ὅλα αὐτὰ εἶχαν τὴ θέση τους σὲ ἰδιαίτερο δωμάτιο—στὸ σεδούκ' οδασί—καὶ τὰ σεντούκια ποὺ φύλαγαν τὴν προῖκα τῶν κοριτσιῶν. Ἐκεῖ μέσα τόπια-τόπια φύλαγαν λογιῆς λογιῆς ὑφάσματα τοῦ ἀργαλειοῦ. Τὸ «πισιμί» ¹⁾, ποὺ μ' αὐτὸ θὰ γίνονταν τὰ πουκάμισα τοῦ γαμπροῦ καὶ τῶν συμπεθερῶν, ποὺ θὰ τὰ ἔστειλε νῆ νύφη στὰ πανέρια, μὲ τὶς μπιμπίλες στὸ γιακά καὶ στὰ μανίκια. Τὸ «τριπλικένιο» ²⁾ κι' αὐτὸ γιὰ τὰ καθημερινὰ πουκάμισα. Τὰ *μασουρωτά*, τὰ *δίμιτα*, τὰ *πελ'τά* γιὰ σεντόνια καὶ λοιπὰ χρειώδη. Καὶ τὸ καλύτερο ἀπ' ὅλα τὸ *ψηφωτό* ³⁾ γιὰ τὰ καλὰ τραπεζομάντηλα, τὶς πετσέτες τοῦ φαγητοῦ καὶ τὶς *πατσαβροῦδες* ⁴⁾. Θὰ εἶχαν ἀκόμα καὶ τὰ *σαντρατωτά* ⁵⁾ καὶ τὰ *κατριλωτά*, ἄσπρα μὲ κόκκινες γραμμὲς σταυρωτὲς ἢ ἄσπρα μὲ μπλε γραμμὲς, γιὰ τὰ τραπεζομάντηλα καὶ τὶς πετσέτες καθημερινῆς χρήσεως. Καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλα *φωά* ⁶⁾ γιὰ μαξιλάρια, στρώματα κλπ.

Ἡθῆ καὶ ἔθιμα

Διασκεδάσεις.—Διασκεδαστικοί, ἀνοιχτόκαρδοι καὶ πάντα εὐθυμοὶ οἱ Σκοπιανοί—πολὺ συνέτεινε σ' αὐτὸ καὶ τὸ ρουμπινὶ ὑγρὸ τῶν ἀμπελιῶν τους—δὲν ἄφιναν καμμιά εὐκαιρία νὰ τοὺς διαφύγη. Ζητοῦσαν μὲ τὸ παραμικρὸ μιὰ διασκέδαση καὶ δημιουργοῦσαν γιορτὲς καὶ πανηγύρια μὲ τὸ τίποτε. Οἱ *παρέες* ⁷⁾. Τὶς μεγάλες κι ἀτέλειωτες νύχτες τοῦ χειμῶνα εἶχαν τὶς παρέες. Ὅταν οἱ παρέες γίνονταν σὲ στενὸ κύκλο, οἱ ἄνδρες θὰ συζητοῦσαν διάφορα θέματα, ἐνῶ οἱ γυναῖκες θὰ ἔκαναν «*παρακάθ'*» ⁸⁾ καὶ τὰ δάχτυλά τους ἀδιάκοπα θὰ κινιοῦνταν πάνω στὰ ἔργόχειρά τους (πλέξιμο φανέλλας, κάλτσας, δαντέλλας, γνέσιμο, κλώσιμο, κέντημα). Καὶ μέσα στὴ γλυκειὰ ζεστασιά τοῦ δωματίου ἀπὸ τ' ἀναμμένο τζάκι ἢ τὴ «*σόμπα*» καὶ μὲ τὴν συντροφιά θὰ τέλειωναν ἓνα σωρὸ δουλειὰ καὶ θὰ «*πόσοναν*» ⁹⁾ τόσα «*κουτσοδούλια*» ¹⁰⁾, ἐνῶ οἱ γλῶσσες θ' ἄκοβαν καὶ θὰ ἔρραβαν πάνω σὲ διάφορα θέματα ποὺ τὶς ἀπασχολοῦσαν. Τὴ συζήτηση τῶν ἀνδρῶν θὰ ζωντάνευε κανένα ποτηράκι κρασί μὲ τὸν ἀπαραίτητο μεζέ. Οἱ γυναῖκες πάλι θὰ «*ξεροκούκ'*»

1) *πισιμί*=ὑφαντὸ λεπτὸ μὲ μετὰξι καὶ φελεμένι.

2) *τριπλικένιο*=μὲ πολὺ λεπτὴ κλωστὴ βαμβακερῆ.

3) *ψηφωτό*=ἄσπρο ὑφαντὸ μὲ μικρὰ τετραγωνίδια, πάλι ἀπὸ τὴν ἴδια κλωστή ποὺ γίνονταν στὸ φάσιμο. Καὶ τὰ *μασουρωτά*, τὰ *δίμιτα* καὶ τὰ *πελιτά* καὶ αὐτὰ ὑφαντὰ ποὺ διέφεραν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο στὸ φάσιμο.

4) *πατσαβροῦδες*=μικρὰ πετσέτακια ποὺ σκούπιζαν τὰ χέρια στὸ τραπέζι μ' αὐτὰ, ἐνῶ τὴ μεγάλη πετσέτα τὴν ἄπλωναν στὴν ποδιά.

5) *σαντρατωτά*=μὲ γραμμὲς ποὺ διασταύρωναν.

6) *φωά*=ὑφαντά.

7) *παρέες*=βεγγέρες.

8) *παρακάθ'*=νυχτέρι(παρακάθηναι).

9) *πόσοναν*=τελείωναν κάτι ἀρχινιμένο.

10) *κουτσοδούλια*=μικρὲς δουλιές, ἐπιδιορθώσεις.

ζανα» κάτι. Σταπίδες, στραγάλια ή «φοῦσκες» ¹⁾. Πολλές φορές πάλι τις φοῦσκες ἀντὶ νὰ τις ψήσουν τις ἔβραζαν σὲ πῆλινη χύτρα καὶ ὑστερα ζεστὲς-ζεστὲς τις πρόσφεραν μέσα σὲ πιατάκια κουκίζοντας ἀπὸ πάνω ζάχαρη, κανέλλα καὶ ἄφθονο καρύδι κουπανισμένο. Γιὰ τέτοιες ὥρες ἀκόμα φύλαγαν καὶ τις περίφημες μουστολαμπάδες τὰ «πελιοσοῦτζουκα», πού τόσο ἀριστοτεχνικὰ ἔκαναν οἱ Σκοπιανὲς ἀπὸ τὸν «πελιτέ» ²⁾ καὶ κόβοντας κομμάτια πρόσφεραν στὴν συντροφιά.

Ὅταν οἱ «παρέες» γίνονταν σὲ μεγαλύτερο κύκλο (5—6 οἰκογένειες) τότε ἔπαιζαν ὅλοι μαζί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, διάφορα διασκεδαστικὰ παιχνίδια μὲ τὰ «φιλιτζάνια» ³⁾ ἢ μὲ τὰ χαρτιά, βάζοντας στοίχημα ἕνα ἀρνὶ ἢ ἕνα διάνο ἢ καὶ ἕνα χαλβὰ σπιτικό, πού ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ κἀνη στὸ σπίτι του καὶ νὰ καλέσῃ ὅλους, αὐτὸς πού θὰ ἔχανε. Στὶς παρέες αὐτὲς τότε τὰ «ἰκράμια» ⁴⁾ ἦταν περισσότερα καὶ καλύτερα καὶ οἱ μεξέδες μέσα στὸ δίσκο τῶν ποτηριῶν τοῦ κρασιοῦ ἀφθονότεροι καὶ σὲ μεγαλύτερη ποικιλία. Ἡ καλὴ «νοικοκερὰ» τότε πλάγι στις μουστολαμπάδες θὰ ἔβγαζε κι' ἄλλα «ἰκράμια» χειμωνιάτικα: κυδωνόπαστο ἢ κυδώνια κομμένα φέτες, τζίτζιφα, καρύδια καὶ ἀμύγδαλα πού ἔβγαζε ἄφθονα ὁ Σκοπός. Καμμιά φορὰ καὶ φρούτα πού ἔρχονταν ἀπ' ἔξω: μήλα, πορτοκάλια, σῦκα, χουρμάδες. Δὲ θὰ ἔλειπε καὶ κανένα γλύκισμα: ἕνας χαλβὰς μὲ σιμιγδάλι ἢ ἕνα κανταΐφ.

Οἱ μπάλοι.—Διασκεδάση ὅμως χειμωνιάτικη ἀληθινὴ γιὰ τοὺς Σκοπιανούς ἦταν οἱ μπάλοι. Κάθε χρόνο ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴ γίνουν 3—4 μπάλοι. Μπάλο συνήθως ἔκαναν ἐκεῖνοι πού γιόρταζαν τὴν ὀνομαστικὴ τους ἑορτὴ ἢ ὁποιοδήποτε ἄλλο εὐχάριστο γεγονός τῆς οἰκογενείας τους (ἀρραβῶνα, γάμο κλπ.). Ἀπὸ μέρος ἄρχιζαν οἱ ἐτοιμασίες. Γινότανε τὸ «ἄριτὸ σα-ραγλι» ⁵⁾ καὶ ἄλλα γλυκίσματα. Εἰδοποιοῦνταν τὰ διολιὰ ⁶⁾ νὰ ἔρθουν ἀπ' τὸ «Λουλέ Μπιργάζ» ⁷⁾ καὶ ἐστρώνετο τὸ σπίτι καταλλήλως. Τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς ὁ οἰκοδεσπότης ἢ ἡ οἰκοδέσποινα ἔξαποστὲλνοντας τοὺς ἐπισκέπτας πρὸ ἔρχονταν νὰ τοὺς εὐχηθοῦν τὸ ἀπόγευμα, τοὺς ἔλεγαν: «Ὅριστε καὶ τὸ βράδ' πού θὰ νέχουμ' μπάλο». Ἐκεῖ τότε μέσα στὴν ἀπέραντη σάλα καὶ

1) φοῦσκες=καλαμπόκι ψημένο στὸ κόσκινο πού ξεπετιόταν ἀπὸ μέσα ἄσπρο.

2) πελιτέ=μουσταλευριά. Πῶς γίνονταν ἡ μουσταλευριά καὶ οἱ μουστολαμπάδες, βλ. Ἄρχεῖον τόμος Δ' σελ. 96, ὅπως γίνονταν καὶ στὶς Σαράντα Ἐκκλησίες.

3) Τὰ «φιλιτζάνια» παιζονταν ὡς ἐξῆς: Ἐβαζαν σ' ἕνα δίσκο μπρούμυτα 12 φιλιτζάνια καὶ ἐνῶ ἕνας ἀπὸ τὴν παρέα ἔβγαине ἔξω, οἱ ἄλλοι ἔκρυβαν ἕνα δαχτυλίδι κάτω ἀπὸ ἕνα φιλιτζάνι. Κατόπιν τὸν φώναζαν νὰ ἔρθῃ καὶ νὰ μαντεῦσῃ κάτω ἀπὸ ποῖο φιλιτζάνι βρισκότανε τὸ δαχτυλίδι, ἐνῶ ὅλοι μαζί τραγουδοῦσαν ἕνα τραγοῦδι σχετικὸ μὲ τὸ δαχτυλίδι.

4) ἰκράμια=λέξεις Τύρκικη· σερβιζίσματα.

5) σαραγλι=βλέπε Ἄρχεῖον, Τόμος Γ', Π. Π. σελὶς 217.

6) διολιὰ=βιολιά.

7) Λουλέ-Μπιργάζ=ἡ Ἀρχαδιούπολις.

τὰ εὐρύχωρα δωμάτια τῶν Σκοπιανῶν σπιτιῶν ἀναβε τὸ γλέντι καὶ ἔπαιρνε καὶ ἔδινε ὁ χορός. Πάνω ἀπὸ 50 ζεύγη πολλές φορές γύριζαν μὲ τοὺς ἡχους τῶν «διολιῶν» πάνω στὸ ρυθμὸ τοῦ βάλς, τῆς πόλκας, τῆς μαζούρκας. Στὸ τέλος χόρευαν καὶ τὶς κατριλλίες. Κάποιοι γαλλομαθῆς θὰ βρισκότανε πάντα γιὰ νὰ τὶς διευθύνῃ. Ὅσο γιὰ τὸν μουφέ, πλουσιώτατος ἴκανο ποιοῦσε κάθε καλοφαγᾶ. Τὸ «μπροῦσκο» ¹⁾ μαῦρο κρασί, ὁ «μπογιαμάς», ὁ «πελίνος» ²⁾ μὲ τὸ χρυσοξανθο χρώμα του καὶ τὸ σπιρτόζικο «ἄσπρο» μὲ ἀφθονία χύνονταν στὰ ποτήρια, ἐνῶ ὀρεκτικώτατοι μεξέδες ἀπὸ ψητά, πουλερικά, χοιρινὰ (μπριζόλες καὶ λουκάνικα) τουρσιά καὶ τυριά τραβοῦσαν διαρκῶς τοὺς χορευτὰς κοντὰ τους. Καὶ τὸ γλέντι ἐξακολουθοῦσε ἔτσι μέσα σὲ ἀδιάπτωτη εὐθυμία χωρὶς καμμιά παρεξήγηση, χωρὶς καμμιά ἀσχημία ὡς τὸ πρωί.

Τὰ δωδεκάμερα.—Μέρες χαρῆς καὶ διασκέδασης γιὰ ὅλους ἀνεξαιρέτως ἦταν καὶ οἱ «Χριστόμερες». Τὰ λαβούλια καὶ τὰ «παιχνίδια» ἢ «λαλήματα» ³⁾ δὲν ἔπαιναν καθ' ὅλο τὸ δωδεκάμηρο. Παρέες, παρέες γύριζαν οἱ ἄνδρες μὲ τὰ ὄργανα στὰ σπίτια γιὰ νὰ εὐχηθοῦν. Οὔτε τὸ κρύο τὸ βαρὺ, οὔτε τὸ χιόνι πού «μπόγια» ⁴⁾ ἦταν στρωμένο κάτω, τοὺς τρόμαζε. Ἔτσι οἱ «μαχαλάδες» ἀντηχοῦσαν ἀπὸ τραγούδια, λαβούλια, ζουρνὰ καὶ κλαρίνο.

Τὸ θέατρον.—Κατὰ τοὺς μακροὺς μῆνες τοῦ χειμῶνα ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες διασκέδασεις οἱ Σκοπιανοὶ εἶχαν καὶ τὸ θέατρό τους. Ἡ ἔνωση ὁ «Ὀρφεύς», πού ἀπὸ χρόνια τὴν εἶχαν ἰδρύσει οἱ φιλόμουσοι νέοι τοῦ Σκοπού, ὠργάνωνε κάθε χρόνο δυὸ τρεῖς θεατρικὲς παραστάσεις καὶ τὶς εἰσπράξεις τὶς διέθετε γιὰ τὰ σχολεῖα. Οἱ παραστάσεις αὐτὲς γίνονταν στὸ Παρθεναγωγεῖο πού ἦταν μιὰ μεγάλη καὶ εὐρύχωρη αἴθουσα χωρισμένη μὲ ξύλινα χωρίσματα σὲ 3 ἄλλες. Τὰ χωρίσματα αὐτὰ εὐκόλα σηκώνονταν καὶ τὸ σχολεῖο διεσκευάζετο σὲ αἴθουσα τελετῶν. Ἀργότερα προσετέθη μιὰ καινούρια αἴθουσα πλάγι στις ἄλλες—γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σχολείου—ἡ ὁποία χτίστηκε λίγο ψηλότερα καὶ χρησίμευε καὶ ὡς σκηνή. Ὅσο γιὰ τὰ σκηνικά, κατεσκευάσθησαν ἀρκετὰ καὶ μὲ κάποιο γοῦστο, τὰ ὁποῖα μὲ τὸν καιρὸ τελειοποιούταν. Τὰ πρῶτα χρόνια ἔπαιρναν στις παραστάσεις μέρος—παίζονταν τὰ ἔργα τοῦ Περσισιάδου : ἡ Γκόλφω, ἡ Ἐσμέ, ἡ Σκλάββα καὶ ἄλλα καὶ ἀκολουθοῦσε πάντα μιὰ κωμωδία—μόνον οἱ νέοι τῆς «Ἐνώσεως», πρωταγωνιστοῦσαν οἱ διδάσκαλοι, καὶ οἱ ἴδιοι νέοι ἔπαιζαν καὶ τοὺς γυναικείους ρόλους. Αὐτό, τὸ ὑπαγόρευε ἡ αὐστηρότητα τῶν ἡθῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (1900 περίπου). Ἀργότερα ὅμως δέχθησαν νὰ παρουσιασθοῦν στὴ σκηνὴ οἱ δασκάλισσες πρῶτα καὶ οἱ ἀδελφὲς τῶν νέων πού εἶχαν ρόλους, ἔπειτα. Ἡ ἐπιτυχία τῶν παρα-

1) Τὸ μπροῦσκο, ὁ μπογιαμάς, ὁ πελίνος, ὀνόματα κρασιῶν.

2) πελίνος=κρασί ἀσπρο ἀρωματισμένο μὲ ἀψιθιά.

3) παιχνίδια—λαλήματα=μουσικὰ ὄργανα (βιολί, κλαρίνο, λαοῦτο).

4) μπόγια=τὸ μπόγι τοῦ ἀνθρώπου=ἀνάστημα· ἐδῶ ἔχει τὴ σημασία μέτρα.

στάσεων τώρα μὲ τὴν ἐμφάνισή καὶ γυναικῶν στὴ σκηνὴ ἦταν μεγάλη. Οἱ ἐρασιτέχνες ἠθοποιοὶ ἔβαζαν ὄλα τοὺς τὰ δυνατὰ νὰ εἶναι πάντοτε στὸ ὄλο τοὺς καὶ τὸ παίξιμό τοὺς νὰ γίνεται μὲ τέχνη.

Ἡ δράσις αὐτὴ τοῦ συλλόγου τῶν νέων σὲ ἔργα εὐγενικὰ καὶ κοινωφελῆ ἔσπρωξε καὶ τὶς κυρίες καὶ δεσποινίδες τοῦ Σκοποῦ νὰ τοὺς μιμηθοῦν. Καὶ ἔτσι κατὰ τὸ 1912 περίπου ἰδρύεται ὁ «Σύνδεσμος τῶν Κυριῶν καὶ Δεσποινίδων ἢ Ἑλπίς». Σὲ μικρὸ διάστημα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του καταρτίζει μανδολινάτα μὲ τὴν διεύθυνση αὐτῆς τῆς Προέδρου τοῦ Συνδέσμου καὶ τότε Διευθυντρίας τοῦ Παρθεναγωγείου Ἑλληνικῆς Ἀλεξιάδου καὶ δίνει τὴν πρώτην του θεατρικὴ παράστασι μὲ τὸ ἔργον «ὁ Ἀθανάσιος Διάκος». Τοὺς ὀλοὺς ὄλους—ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν—τοὺς ὑπεδύθησαν οἱ πῖο μορφωμένες Δ)δες τῶν καλύτερων οικογενειῶν, ἐνῶ κατὰ τὰ διαλείμματα ἢ μανδολινάτα ἐκτελοῦσε διάφορα μουσικὰ κομμάτια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ περισσότερα ἦταν πατριωτικά. Τὸ κοινὸ ἀσυνήθιστο σὲ τέτοιου εἴδους ψυχαγωγία ἐνθουσιάστηκε τόσο μὲ τὸ πατριωτικὸν περιεχόμενον τῆς ὄλης θεατρικῆς ἐορτῆς, πὺ ἐξέσπασε στὸ τέλος τῆς παραστάσεως, σὲ παταγώδη χειροκροτήματα.

Δυστυχῶς τὴν πνευματικὴ αὐτὴ κίνησι τοῦ Σκοποῦ καὶ τὴν προδευτικὴν προσπάθεια τῆς νεολαίας ἤρθε νὰ διακόψῃ ὁ σκληρὸς διωγμὸς τοῦ 1915.

Ἀνοιξιάτικα πανηγύρια.—Μὲ τὶς ἀποκριὰς ἔκλεινε ἢ χειμωνιάτικη περίοδος. Τὸ ἀνθισμα τῆς μυγδαλιᾶς καὶ ὁ ἐρχομὸς τοῦ πρώτου χελιδonioῦ ἔφερναν τὸ ξύπνημα τῆς ζωῆς στὴν ὕπαιθρο. Ἐνα σωρὸ ἀγροτικῆς δουλειᾶς, σκάψιμο, κλάδεμα ἀμπελιῶν, κλάδεμα δέντρων, σπορὰ διαφόρων καρπῶν, καλοῦσαν ὄλους ἔξω στὰ χωράφια, στ' ἀμπέλια, στοὺς κήπους μὲ τὶς πρώτες καλοκαιριᾶς. Σκάβουν, ὀργάνουν, κλαδεύουν, σπέρνουν, πλήθος ἀγρότες καὶ γεμίζουν τὰ λιβάδια, τ' ἀμπέλια, οἱ ρηματιᾶς μὲ τὶς χαρούμενες φωνῆς. Μαζί τοὺς χαίρεται ὄλη ἡ γύρω φύσι. Τὰ πουλιά, τὰ μελίσια, τὰ ζουζούνια, τὰ λουλούδια, τὰ νερά. Καὶ ὄλα μαζί πλάθουν ἕνα πολύφωνο τραγούδι καὶ γιορτάζουν τὸ μεγάλο πανηγύρι τῆς ἀνοιξεως.

Ἀπὸ τὸ Πάσχα κι' ὕστερα ἄρχιζαν τ' ἀνοιξιάτικα πανηγύρια. Ὅλη ἡ ἐβδομάδα τῆς Διακαινισίμου περνοῦσε μὲ χοροὺς καὶ μὲ γλέντια. Τὴν Τρίτη μέρα τοῦ Πάσχα στήνονταν χοροὶ ἔξω στ' ἀλώνια. Τὰ «λαλήματα» ¹⁾, τὰ τραγούδια καὶ οἱ φωνῆς ἀντηχοῦσαν στοὺς γύρω λόφους. Οἱ τέσσερις συνοικίαι τοῦ Σκοποῦ συναγωνίζονταν ποιά θὰ ἔστηνε τὸν καλύτερο χορὸ. Τὴν Πέμπτη τὸ ἀπόγευμα φεύγανε πολλοὶ γιὰ τὸν «Ἀη Θόδωρο», ἕνα ἔξωκλήσι, ὡς μιὰ ὄρα ὀρόμο μακρὰ, μέσα σ' ἕνα πυκνὸ βυλανοδάσος. Ἐκεῖ πήγαιναν γιὰ νὰ γιορτάσουν τὸ «Μπαλουκλή» ²⁾ πὺ ἦταν τὴν ἄλλη μέρα τὴν Παρασκευῆ. Οἱ πανηγυριῶτες ἄλλοι μὲ ἀμάξια, ἄλλοι μὲ ζῶα καὶ ἄλλοι πεζῆ, ἐφωδια-

1) λαλήματα=ὄργανα μουσικά.

2) Μπαλουκλή=τουρκ. λ. ἀπὸ τὸ μπαλουκ=ψῆρια. Ζωοδόχος πηγῆ.

σμένοι ὅλοι μὲ τὰ ἀπαραίτητα σκεπάσματα καὶ φαγητὰ περνοῦσαν τὸ βράδυ στὸ δάσος καὶ τὴν Παρασκευὴ μετὰ τὴ λειτουργίᾳ ἔστηναν χορὸ στὰ ξέφωτα τοῦ δάσους. Ἄργα τὸ ἀπόγευμα γύριζαν γιὰ τὸ Σκοπὸ καὶ σταματοῦσαν στὴν «Ἀγιοῦδα»¹⁾—σ' ἓνα μεγάλο «ἀλάν»²⁾ ποῦ ἦταν τὸ ἐκκλησάκι τῆς Ἀγιοῦδας ἔξω ἀπὸ τ' ἀλώνια—ὅπου συνεχιζότανε τὸ γλέντι καὶ ἐκεῖ λάβρηναν μέρος καὶ ἄλλοι ποῦ εἶχαν πάγει στὸν Ἄη Θόδωρο. Τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ τὸ ἀπόγευμα γιόρταζαν «τῆ Θεοῦ τὸ πανηγύρ»³⁾ σὲ μιὰ τοποθεσίᾳ πρὸς τὰ Ἀνατολικά τοῦ Σκοποῦ μέσα στ' ἀμπέλια πάνω σ' ἓνα λοφίσκο. Ἐκεῖ θυσιάζαν ἀρνιά ὅσοι εἶχαν τάξιμο καὶ μοίραζαν στοὺς φτωχοὺς. Τὴν ἄλλη μέρα τῆ Δευτέρα ἦταν τὸ ἐπίσημο γιόρτασμα τῆς «Ἀγιοῦδας». Γενικὴ ἦταν ἡ ἔξοδος στὸ πανηγύρι αὐτό. Οἱ χορευταὶ ἦταν ἀμέτρητοι καὶ πλῆθος οἱ θεαταί.

Ἡ Ἀγία Τριάδα.—Τὸ πανηγύρι ὅμως τῶν πανηγυριῶν τοῦ Σκοποῦ ἦταν ἡ «Ἀγία Τριάδα», τρεῖς ὥρες ἀπὸ τὸ Σκοπὸ μὲ βωδάμαξο. Ἐδῶ ξεπερνοῦσε κάθε ὄριο ἑορτασμοῦ. Τὸ πανηγύρι κρατοῦσε τρεῖς μέρες. Ξεκινούσαν ἀπὸ τὸ Σκοπὸ Σάββατο πρωὶ καὶ γύριζαν Δευτέρα βράδυ. Δυὸ νύχτες κοιμόνταν ἔξω στὸ βουνό, γύρω στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγίας Τριάδας. Τὸ πῶς γιόρταζαν οἱ Σκοπιανοὶ τὸ πανηγύρι αὐτὸ ἦταν γνωστὸ καὶ στὰ γύρω μέρη, γι' αὐτὸ ἓνα σωρὸ ξένοι ἤρχονταν στὸ Σκοπὸ ἀπὸ μέρες γιὰ νὰ βρεθοῦν ἐκεῖ καὶ νὰ λάβουν μέρος καὶ αὐτοὶ στὸ πανηγύρι.

Καὶ τώρα ἄς ξαναγυρίσω στὰ παιδικὰ μου χρόνια γιὰ νὰ σᾶς πάρω μαζί μου στὴν ὄμορφη πατρίδα μου, στὸ σπίτι μας, μιὰ ἑβδομάδα πρὸ τῆς ἑορτῆς.—«Ἄ⁴⁾ πᾶμ' στὴν Ἀγία Τριάδα καὶ μεῖς ;» ρωτούσαμε κάθε τόσο τ' ἀδέλφια μου κι' ἐγώ, μικρὰ παιδάκια τότε, πότε τῆ μητέρα μας καὶ πότε τὸν πατέρα μας. «Νὰ ἡ νουνὰ ἐτοιμάζδαι' καὶ ἡ ἄμνια⁵⁾ ἡ Σμαράγδα κι' αὐτή. Τὰ παιδιὰ τῆς νουνᾶς, ἡ Βανθούλα κι' ὁ Ἀριστοκλῆς, μᾶς εἶπανα ποῦ παζάρεψανα⁶⁾ καὶ τὸ γιρατζῆ⁷⁾ ! »).

—«Ἄ πᾶμ' δὲ καλά, ἂ πᾶμ' κι' ἐμεῖς' ὦ ! ὦ ! μὲ ζάλ'σετε τὸ κεφάλ' μου, μὲ ξεκούφανετε πὲ τὶς φωνές σας. Παγαίντε πιά πὲ δῶ πέρα», μᾶς ἔλεγε ἡ μητέρα καταθυμωμένη μὲ τὴ μουρμούρα μας. Καὶ τότε τρέχαμε στὸν πατέρα.—«Ἄ πᾶμ', πατέρα, στὸ πανηγύρ' ; ὄλ' ὄλ' ἂ πάνα, μόν' μεῖς δὲ θὰ

1) Ἀγιοῦδα=εἶναι ἄγνωστον στὴν μνήμη ποιᾶς Ἀγίας ἦταν τὸ πανηγύρι τῆς Ἀγιοῦδας. Στις Σαραντα Ἐκκλησίαις τὴν ἡμέρα ποῦ στὸ Σκοπὸ γιόρταζαν τὴν Ἀγιοῦδα, ἐκεῖ γιόρταζαν τὴν Ἀγία Φωτεινή.

2) ἀλάν=ἀνοιχτὸ μέρος.

3) «Τῆ Θεοῦ τὸ πανηγύρ'»=Πῶς γίνονταν «τῆ Θεοῦ τὸ πανηγύρ'» ἀναφέρω κατωτέρω εἰς τὸ περὶ «Ἡθῶν, ἑορταστικῶν ἐθίμων καὶ προλήψεων» μέρος.

4) ἂ=θά, ἂ πᾶμ'=θα πᾶμε.

5) ἄμνια=ἀντι κυρία. Ἡ ἄμνια ἢ Ἐλέν, ἢ ἄμνια ἢ Μαργ'ώ. Ἔτσι συνήθιζαν νὰ φωνάζουν οἱ μικρότεροι τὶς μεγαλύτερες.

6) παζάρεψανα=συμφώνησαν.

7) γιρατζῆς=ἀμαξᾶς ποῦ νοίκιαζε τὸ ἄμαξι του.

πάμ'». — «Καλά, καλά, ἀ δῶ, ἀ χορατέψω τὸν Παναγιώτ' τὸ Κόσμορο' σὰ δὲ πάγ' ἄλλοι, νὰ πάγ' μᾶς». Καὶ περιμέναμε νὰ βραδυάσῃ καὶ νὰ γυρίσῃ «πὲ τὸ τσαρσί» ¹⁾ ν' ἀρχίσουμε πάλι τὰ ἴδια μόλις τὸν βλέπαμε νὰ μπαίνει τὴν «σοκακόπορτα» ²⁾. — «Ἦβρες κισατζῆ» ; ἀ πάμ' ; Τί χαρὰ ἦταν ἐκεῖνη ποὺ νοιώθαμε διὰν τέλος παίρναμε τὴν ποθητὴ ἀπάντησιν ! — «Ἄ πάμ', ἀ πάμ'», καὶ ἀκούσαμε νὰ λήθῃ στὴ μητέρα μας. «Ἐ ! Χρυσῶ, παζάρεψα ἀμάξ' νὰ τὸ ξέρ'ς. Θέλ' νὰ ἀρχινίς'ς νὰ ἐτοιμάς'ς». Πόσα ἀφτιά εἶχαμε κεινὲς τὲς μέρες τότε ! Τί καλὰ παιδιὰ ποὺ εἴμασταν ! «Ἄ σὲ βοηθήσουμ' μητέρα καὶ μεῖς. Ὅ,τι θέλ'ς, τῆς λέγαμε πρόθυμοι, ἐνῶ τὰ βράδια ξαπλώναμε στὸ στρώμα μας καὶ κάναμε χίλια σχέδια: Ποιὸς θὰ κάθεται ἔμπρὸς στὴ τσέργα γιὰ νὰ βλέπῃ καλλίτερα ἔξω, τί φόρεμα θὰ φορέσωμε καὶ τί «ζαχαρκά» ³⁾ θ' ἀγοράσωμε ἀπὸ τὴν Ἁγία Τριάδα, ποὺ πάντα ἦταν ἀφθονα καὶ γαργαλιστὰ σ' ὅλα τὰ πανηγύρια.

Ἡ μητέρα τὴν ἄλλη μέρα θὰ ἔβαζε πλύση καὶ θὰ ἔπλυνε καὶ θὰ σιδέρωνε ὅσα ἦταν γιὰ νὰ πάρωμε μαζί μας. Θ' ἄνοιγε ἀκόμα τὰ σεντούκια τῆς, νὰ βγάλῃ ἕνα σωρὸ ἄλλα — τὰ καλλίτερά τῆς — γιὰτὶ στὸ «πανηγύρ'» «ἡλὰ ⁴⁾ φανῆ» ἢ ἄξια καὶ ἢ «καλονοικοκερά». «Παδίου φτώχός, στὸ πανηγύρ' ἀρχοδασ» λέγει ἢ Σκοπιανὴ παροιμία. Θὰ ἔβγαζε λοιπὸν ἕνα τραπεζομάντηλο πρόχειρο «σαντρατσωτὸ» ἄσπρο μὲ κόκκινες γραμμὲς «πὲ τὲς πετσέτες δου» καὶ ἕνα ἄσπρο ψηφωτὸ γύρω, τριγύρω μὲ δαντέλλα, πετσέτες τοῦ φαγητοῦ καὶ «πατσαβροῦδες» γιὰ τὸ σκούπισμα τῶν χειρῶν τὴν ὥρα ποὺ τρώγαμε, ὅλες ψηφωτὲς καὶ αὐτὲς σὰν τὸ τραπεζομάντηλο. Μιὰ μεγάλη «μάρκα» μὲ τ' ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος τῆς μητέρας μου, κεντημένη μὲ καναβοβελονιά μὲ κόκκινη καὶ «μπλοῦ» κλωστή στόλιζε μιὰ πλευρὰ τοῦ ἄσπρου τραπεζομάντηλου. Ἡ ἴδια μάρκα μικρότερη ὅμως ἦταν καὶ στὲς πετσέτες τοῦ φαγητοῦ καὶ ἀκόμα μικρότερη στὲς «πατσαβροῦδες».

Μαζί μ' αὐτὰ θὰ ἔβγαζε ἕνα «στεμέλ'» ⁵⁾ κι' αὐτὸ μὲ δαντέλλα γύρω καὶ τὴ μάρκα τῆς, γιὰ νὰ σκεπάσῃ μ' αὐτὸ κεῖ στὸ πανηγύρι τὸ σκαμνὶ ⁶⁾ ποὺ θὰ παίρναμε μαζί μας γιὰ τὸ «ρακίκερι», κι' ἀκόμα καὶ τὸ καλλίτερό τῆς ἄσπρο ψηφωτὸ σεντόνι, μὲ μιὰ δαντέλλα, ὡς μιὰ πιθαμὴ φαρδιά—στὲς δυὸ ἄκρες. Αὐτὸ θὰ τὸ ἔβαζαν πάνω στὴν τσέργα ἔτσι ποὺ ἢ δαντέλλα νὰ πέφτῃ στὸ ἔμπρὸς μέρος τοῦ ἀμαξιοῦ.

Κατόπι θ' ἄνοιγε τὴ μεγάλη «πραματευτάδικη σεντούκα», ποὺ φυ-

1) τσαρσί λ. τουρκ.—ἀγορά' πὲ τὸ τσαρσί=ἀπὸ τὴν ἀγορά.

2) σοκακόπορτα=ἢ πόρτα τοῦ δρόμου' ἔγινε ἀπὸ τὸ σοκάκ λ. τ.=δρόμος.

3) ζαχαρκά=κουφέτα, καραμέλλες κλπ.

4) ἡλὰ=ἤθελε νὰ φανῆ=θὰ φαινόταν.

5) Στεμέλ' = μικρὸ τραπεζομαντηλάκι ἐπίτηδες γιὰ τὰ σκαμνιά ἢ γιὰ τὰ πανέρια.

6) Σκαμνὶ=μικρὸ καὶ χαμηλὸ τραπεζάκι τετράπλευρο.

λάγονταν τὰ μάλλινα : κιλίμια, χράμια, κάπες κ.λ.π., καλοπλυμένα ὅλα στὸν ποταμὸ ἀπὸ τὶς μέρες ποὺ τὰ ξέστρωσαν καὶ φυλαγμένα μὲ καπνόφυλλα καὶ κομμάτια ἀμεταχείριστου σαπουνιοῦ γιὰ νὰ μὴ τὰ φάγη ἡ «μόρτσα» ¹⁾. Θὰ ἔπαιρνε ἀπὸ κεῖ μέσα ἓνα «σιτζαδὲ ²⁾ λουρωτὸ» καὶ ἓνα «ξεφαδιαστὸ» μὲ λουλούδια· καὶ δυὸ μεγάλα πουλιά. Στὴν ἀπάνω μεριὰ φάνταζε τ' ὄνομά τους ὀλόκληρο καὶ στὴν κάτω τὸ ἔτος ποὺ «ἔφαινε». Ὅλα αὐτὰ ἦταν ὑφασμένα καὶ κεντημένα στὸν ἀργαλειὸ ἀπὸ τὰ χέρια της. Ὑστερα θὰ ξεχώριζε καὶ δυὸ κιλίμια «λουρωτά»· ἓνα γιὰ πάνω στὴν «τσέρογα» κι' ἓνα γιὰ νὰ ἀπλώσουν κεῖ στὸ «πανεύρ'» κάτω στὴ γῆ.

Ὑστερα θὰ πήγαινε στὴν κάμαρα τῆ «μουσαφριχιά», θ' ἀνοίγε τὴ «μουσάντρια» καὶ θὰ κατέβαζε ἀπὸ τὸ «γιούκι», ποὺ ἦταν ὅλα τὰ «καλὰ στρώματα καὶ τὰ σκεπάσματα» ἓνα στρώμα, δυὸ «σιλτέδες» ³⁾ δυὸ παλλώματα, σεντόνια καὶ δυὸ μαξιλάρες, τὶς πιὸ καλὲς ὅλο ψιλὴ «πασίτσα» ⁴⁾ καὶ δαντέλλα «ἀνδρετὲ» ⁵⁾ στὶς δυὸ ἄκρες, μὲ κιλίμια «καναριά» ⁶⁾.

Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐτοιμασίες ἐμεῖς τρέχαμε πίσω τῆς στὴ «νουρά της», ὅπως ἔλεγε πολλὲς φορές, καὶ σκύβαμε ἐδῶ καὶ σκύβαμε κεῖ στὰ σεντούκια νὰ δοῦμε καλά, νὰ ξεδιπλώσουμε αὐτὸ, ν' ἀνοίξουμε κεῖνο, νὰ κάνουμε χίλιες ἐρωτήσεις, σὰ νὰ τὰ βλέπαμε γιὰ πρώτη φορά.

«Τὶ ἔν αὐτὸ, μητέρα ; Γ'ὰ τὸ κάνουμ' κεῖνο ;» Ἔτσι γιὰ νὰ γίνεταί λόγος γιὰ τὸ πανηγύρι, γιὰ τὶς ἐτοιμασίες, γιὰ ν' ἀκοῦμε ἀπ' τὸ στόμα τῆς ἴδιας μας μητέρας, πράγμα ποὺ μᾶς ἔπειθε πιά πὼς δὲν ἦταν ψέματα, πὼς θὰ πηγαίναμε καὶ «μεῖς στὸ πανεύρ'». Κι' ἔκοβαν κι' ἔρραβαν οἱ γλωσσίτες μας ἀπὸ τὴν μεγάλη, τὴν ἀνέκφραστη χαρὰ.

Τὴν παραμονὴ πιά, τὴν Παρασκευὴ—θὰ φεύγαμε Σάββατο πρωί—κατέβαινε καὶ ἡ μεγάλη «καλαθούνα»—ἦταν κρεμασμένη στὸ «κελλάρι»—μὲ τὰ δυὸ τῆς καπάκια, ποὺ ἦταν ἀποκλειστικὰ γιὰ τὰ πανηγύρια.

Ἔτσι, τὴν τελευταία χρονιά ποὺ πήγαμε—θυμᾶμαι ἦταν πρὸ τοῦ σκληροῦ διωγμοῦ τοῦ 1915—ἄμα εἶδαμε τὴν καλαθούνα νὰ κατεβαίνη καὶ πάλι, πεταχτήκαμε μὲ χαρούμενες φωνὲς καὶ ζητούσαμε κι' ἐμεῖς νὰ βοηθήσουμε στὸ τακτοποίημα τῶν πραγμάτων μέσα σ' αὐτήν.

—«Μεῖς ἂ καλοθέσουμ' τὰ πράματα τῆς καλοθούνας, μητέρα, μεῖς», προθυμοποιηθήκαμε. Ἡ μητέρα μας, ποὺ εἶχε νὰ φροντίσῃ γιὰ ἄλλα σπου-

1) Μόρτσα=σκόρος. Τὸν λένε καὶ «τέρδα».

2) Σιτζαδὲς = μικρὸ καὶ στενόμακρο χαλί γιὰ πάνω στοὺς σιλτέδες ἢ καὶ στὰ σέτια καμμιά φορά.

3) Σιλτέδες, ὁ σιλτὲς=μικρὰ στρώματα μὲ λίγο βαμβάκι ἢ μαλλὶ μέσα, ποὺ τὰ εἶχαν πάντα στρωμένα ἐμπρὸς στὸ τζάκι ἢ στὴ σόμπα γιὰ νὰ κάθωνται.

4) πασίτσα=πιετικάκια.

5) ἀνδρετὲ=ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ λέξη entre—deux.

6) καναριά=κίτρινα.

δαιότερα καὶ ποὺ μᾶς ἐμπιστευότανε τώρα πιά ποὺ εἶχαμε μεγαλώσει λίγο, ἀφοῦ μᾶς ἔφερε αὐτὰ ποὺ θὰ βάζαμε μέσα καὶ μᾶς ἔδωσε ὁδηγίες, μᾶς ἀφῆκε καὶ ἔφυγε. Ὅλη μας τὴ νοικοκυροσύνη τὴν δείξαμε τότε. Βάλαμε μὲ τάξη κάτω—κάτω διάφορα τενεκεδένια κουτιά. Ἐνα μὲ ἄλατι ψιλοκοπανισμένο—πλυμένο καὶ στεγνωμένο στὸν ἥλιο πρὶν τριφτῆ γιὰ νὰ εἶναι ἄσπρο—καὶ ἓνα κουτί μὲ μαῦρο πιπέρι. Τὸ «καβοκούτ'» μὲ τὰ δύο του χωρίσματα—γιὰ τὴ ζάχαρη καὶ τὸν καφέ,—τὸ ἄλατερό ἄδειο, γιὰ νὰ μὴ χυθῆ τὸ ἀλατοπίπερο. Ἐνα «κουρούπ'» ¹⁾ γλυκὸ καὶ μιὰ «κεσέ» ἄδεια, γιὰ νὰ προσφέρουν στὸ πανηγύρι στοὺς «μουσαφίρηδες», τὰ μαχαιροπήρουνα τυλιγμένα μέσα σὲ μιὰ πετσέτα καὶ τὰ φλυτζάνια τοῦ καφέ. Πάνω βάλαμε τὶς πετσέτες καὶ τὰ τραπεζομάντηλα γιὰ νὰ μὴ τσαλακωθοῦν.

Τὴν ἴδια ὥρα ἡ μητέρα τακτοποιοῦσε μέσα σὲ μιὰ μεγάλη κοφίνα κατσαρόλες, πιάτα, ποτήρια, τὰ ψωμιά (5—6 ψωμιά σπιτικά) ἓνα δίσκο, μισὸ κασέρι, τυρὶ τουλουμισιο, βούτυρο, σ' ἓνα μπουκάλι λαδόξιδο, καὶ ὅ,τι ἄλλο νόμιζε πὼς θὰ χρειάζότανε γιὰ τὸ μαγεῖρευμα καὶ τὸ σερβίρισμα. Ὁ πατέρας πάλι κατέβηκε στὸ κρασομάγαζο καὶ γέμισε ἓνα μικρὸ βαρελάκι κρασί, μιὰ δαμιτζάνα πελῖνο, καὶ ἓνα «χιλιάρικο» ἄσπρο. Ἐφερε ἀκόμα καὶ «πὲ τὸ τσαρσί», ἓνα «πεδακιοσιάρ'κο» κονιὰκ καὶ ἓνα ρακί. Ἐνῶ γίνωνταν ὅλ' αὐτὰ ἐμεῖς τὰ παιδιά, πότε—πότε πειτόμαστε κι' ἔξω στὴν «πατωσιά» ²⁾ γιὰ νὰ δοῦμε ἂν ἔρχεται τὸ ἀμάξι. Κι' ὅταν εἶδαμε τέλος ν' ἀνοίγουν οἱ «πορτάρες» ³⁾ μας καὶ νὰ μπαίνουν μέσα στὴν αὐλὴ τὰ καλοθρεμμένα βώδια καμαρωτὰ καμαρωτὰ μὲ τὶς μπουρλιές τὰ «χάντρα» καὶ τὰ «χαμαγλιά» στὰ κέρατά τους, σέρονοντας τ' ἀμάξι, πήραμε τρία—τρία τὰ σκαλοπάτια τῆς πέτρινης μας σκάλας καὶ τρέξαμε κοντὰ τους.

—«Κουρούνα ⁴⁾ ναί, κουρούνα ;» ρωτήσαμε τὸν γιραιτζή.

—«Μόν' σὰ δὰ πειράξετε» μᾶς εἶπε αὐτὸς καὶ τραβώντας τὰ βώδια ἀπὸ τὰ σκοινιά, ἔκανε μισὸ κύκλο τ' ἀμάξι γιὰ νὰ «γυρίσ'» καὶ νὰ εἶναι αὐριο ἔτοιμο νὰ βγῆ κατ' εὐθείαν ἔξω, γιὰτὶ ὅταν εἶναι φορτωμένο τ' ἀμάξι, εἶναι δύσκολο τὸ «γύρισμα». Ὑστερα τὰ «ξέζεψε» καὶ τὰ ἔδωσε στὸν παραγιό του νὰ τὰ πάγη στὴ βοσκή. Θὰ τὰ ἔφερεν τὴν ἄλλη μέρα πρωὶ-πρωί.

Τώρα ὁ Παν'γιώτ'ς ὁ κιραιτζῆς μαζί μὲ τὸν πατέρα ἄρχισαν νὰ κάβουν τὴν «τσέργα». Ἐτοίμασαν 5—6 βεργιά ⁵⁾ ξύλινα ἀνοιχτὰ ἀπὸ μιὰ με-

1) Κουρούπ'—βάξο πῆλινο ὅπου φύλαγαν τὸ γλυκὸ.

2) Πατωσιά—τὸ ἐπάνω μέρος τῆς σκάλας ποὺ μοιάζει μὲ βεράντα, στρωμένο μὲ σανίδια.

3) Πορτάρες—μεγάλες πόρτες πλάγι στὴ μικρὴ ποὺ ἀνοίγαν γιὰ νὰ μπῆ στὴν αὐλὴ ἀμάξι ἢ ληνός.

4) Κουρούνα=κουτουλοῦν=κουτρῶ=κουτουλῶ, ἀπὸ τὸ κούτρα=μέτωπο κεφαλή.

5) Βεργιά=στεφάνια βαρελιῶν

ριά. Ὑστερα παίρνοντας ἓνα - ἓνα, ἔδεναν μὲ σπάγκο τὴν μιὰ ἄκρη τοῦ στοῦ ἓνα «σερένι» ¹⁾ τοῦ ἀμαξιοῦ καὶ τὴν ἄλλη ἄκρη στοῦ ἄλλο. Ἀφοῦ τὰ ἔδεσαν ὄλα, σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὰ στερέωσαν ὕστερα μὲ 4 μακροὺς βέργες—τις ἔβαλαν σταυρωτὰ στὰ βεργιά—καὶ ἄπλωσαν μὲ προσοχὴ πάνω σ' αὐτὰ τὸ ἄσπρο «ψηφωτὸ» σεντόνι, φροντίζοντας ἢ δαντέλλα νὰ κρέμεται ἔμπρὸς μὲ χάρη. Πάνω ἀπὸ τὸ σεντόνι ἔβαλαν μιὰ ψάθα καὶ πάνω ἀπὸ τὴν ψάθα τὸ «κιλίμ» καὶ τὸ ράψανε ὕστερα καλὰ δῶ καὶ κεῖ στὰ «βέργια» πιάνοντας μαζὶ καὶ τὴν ψάθα καὶ τὸ σεντόνι γιὰ νὰ γίνη ἡ τσέργα πιὸ στερεὰ καὶ μάζεψαν τὶς ἄκρες τοῦ κιλιμιοῦ γιὰ νὰ μὴ σέρνονται στοὺς «τροχοὺς» καὶ λερώση. Μέσα στ' ἀμάξι πάνω στὰ σανίδια ἄπλωσαν μιὰ μικρότερη ψάθα καὶ πάνω σ' αὐτὴ δυὸ σιλτέδες. Ἔτσι τὸ ἀμάξι ἔγινε τώρα μιὰ στενόμακρη θολωτὴ καμαρούλα. Κατόπι ἄρχισαν νὰ κατεβάξουν τὰ πράγματα ποὺ θὰ παίρναμε μαζὶ μας καὶ νὰ τὰ «γερλεστίζνα» ²⁾ στοῦ βάθος τ' ἀμαξιοῦ. Βάλανε πρῶτα ἓνα μικρὸ σεντούκι ποὺ εἶχε μέσα τὰ ροῦχα. Πάνω στοῦ σεντούκι τὸ στρῶμα καὶ τὰ παπλώματα καμωμένα ἓνα δέμα. Πλάγι στοῦ σεντούκι μπῆκε ἡ καλαθούνα καὶ τὰ μπουκάλια μὲ τὰ ποτά, ἐνῶ ἔξω ἀπὸ τὴν τσέργα στὴν «νουρά» τοῦ ἀμαξιοῦ δέσανε τὴν κοφίνα μὲ τὰ τρόφιμα καὶ πιατικά, τὸ βαρελάκι τὸ κρασί καὶ τὸ σακμὶ. Τὴν ἄλλη μέρα σηκωθήκαμε πολὺ πρωΐ, ντυθήκαμε καὶ κατεβήκαμε στὴν αὐλή. Ἡ μητέρα κατέβασε τοὺς «σιτζαδέδες» καὶ τοὺς ἄπλωσε μέσα στοῦ ἀμάξι πάνω στοὺς σιλτέδες καὶ τὶς δυὸ ἄσπρες μαξιλάρες μὲ τὰ κίτρινα τὰ κιλίφια, Αὐτὲς τὶς ἔβαλε ἔμπρὸς - ἔμπρὸς στ' ἀμάξι. Ψηλὰ στοῦ θόλο τῶν βεργιῶν ἔδεσε ὁ πατέρας καὶ τὸ φανάρι μ' ἓνα ὀλόκληρο σπαρματσέτο, ἐνῶ 5—6 ἄλλα σπαρματσέτα καινούργια καὶ αὐτὰ τὰ ἔχωσε μέσα στὴν καλαθούνα, ἀνοίγοντας λίγο τὸ ἓνα καπάκι της.

Καὶ τώρα ἀνυπομονοῦσαμε πότε θὰ «κινήσουμ» ³⁾. Πηγαίναμε καὶ ἐρχόμαστε σ' ἓνα δυὸ γειτονικὰ ὑπίτια ποὺ ἐτοιμάζονταν καὶ κεῖ γιὰ τὸ πανηγύρι.—«Ἡ νουνὰ ἔξεψάνα καὶ τὰ βουβάλια καὶ μεις τὰ δικά μας τὰ βώδια δὲ φάν'κανα κόμ'» φωνάζαμε μπαίνοντας λαχανιασμένοι στὴν αὐλή μας.

Τέλος ἔφτασε καὶ ἡ δικὴ μας ὥρα ποὺ θὰ «κινούσαμ»⁴⁾. Ὁ παραγιὸς ἔφερε τὰ βώδια. Τὰ ἔξεψαν. Μεῖς κρατώντας τὰ πανωφόρια μας στὰ χέρια γυρίζαμε γύρω γύρω στ' ἀμάξι καὶ ρωτούσαμε μὲ ἀγωνία.

—«Ἄ νέβουμ⁴⁾; πότε ἂ νέβουμ ;»

Ἡ μητέρα κλείδωσε τὴν πόρτα τῆς σκάλας καὶ κοντοστάθηκε γιὰ μιὰ στιγμὴ ἐκεῖ στὴν πατωσιὰ «μὴ λάχ⁴⁾» καὶ ξέχασε τίποτε.

Ὁ κωρατζῆς πέρασε μιὰ μικρὴ στάμνα μὲ νερὸ ἀπὸ τὸ χέρι της, στὴν «κλημνιά» ⁴⁾ τοῦ ἀμαξιοῦ, ἔθριξε μιὰ τελευταία ματιὰ στ' ἀμάξι καὶ ἔπιασε

1) Σερένι=τὸ πλαγινὸ τὸ ἀμαξιοῦ.

2) Γερλεστίνζα=τακτοποιοῦν, γερλεστίζω=τακτοποιῶ.

3) Κινήσουμ'=ξεκινήσουμε.

4) Κλημνιά=ξύλο ὀρθὸ ποὺ ἀκουμπᾷ τὸ σερένι. Τ' ἀμάξι ἔχει 4 κλημνιές

τοὺς «τσιγάδες» ¹⁾ τῶν «τροχῶν» γιὰ νὰ βεβαιωθῆ πὼς δὲν κουνιέται κανεὶς. Ὑστερα ἀνοιξε τὶς πορτίρες κι' ἔβγαλε σιγὰ σιγὰ τ' ἀμάξι ἔξω στὸ δρόμο. Ὁ πατέρας μᾶς βοήθησε ν' ἀνεβούμε καὶ μᾶς ἔβαλε νὰ καθήσωμε μέσα. Τί χαρὰ ἦταν ἐκεῖνη ποὺ νοιώσαμε τότε!

—«Σκούπ' σανα τὰ ποδάρια δους ;» φώναξε ἡ μητέρα βγαίνοντας κι' αὐτὴ ἀπὸ τὴ «σοκακόπορτα». «Νὰ τὰ βγάλνα τὰ σκαρπίν' δους, νὰ τὰ βγάλνα. Ἄ λερώσνα τὸ σιτζαδέ».

—«Τὰ ἔβγαλαμ', τὰ ἔβγαλαμ'» εἶπαμε ὄλα μαζί μέσα ἀπὸ τὴν τσέργα ἐνῶ ἡ καρδούλα μας, πῆγαινε νὰ σπάσῃ ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ τὴ συγκίνηση. Καὶ ἀλήθεια ξέροντας ἀπὸ ἄλλοτε πὼς δὲν ἔκανε νὰ μπαίνωμε στὸ τόσο καθαρο-στρωμένο ἀμάξι μὲ τὰ παπούτσια, τὰ εἶχαμε βγάλει πάνω στὸν «ἀρμό» ἀνεβαίνοντας καὶ νὰ τώρα τὰ πῆραμε καὶ τὰ χῶσαμε κοντὰ στὴν καλαθούνα—σηκώνοντας λίγο τοὺς «σελετέδες». —κάτω στὴ ψάθα.

Ὁ πατέρας ἀφοῦ βοήθησε καὶ τὴ μητέρα νὰ ἀνεβῆ καὶ νὰ μπῆ μέσα, ἔκλεισε ὕστερα τὶς πορτίρες καὶ βγαίνοντας ἀπὸ τὴν μικρὴ πόρτα τὴν τράβηξε δυνατὰ γιὰ νὰ κλείσῃ καλὰ. Ἐνα «τράκ»—«τράκ» ἔκανε τὸ «κουκουρίκ'» ²⁾ ἔδῃς μὲ τὸ δομητικὸ κλείσιμο. Ἐμεῖς ποὺ μόλις συγκρατιόμαστε μέσα στὴν τσέργα, ἀπ' τὴ μεγάλη τὴ χαρὰ, ξεσπάσαμε σὲ «χάχανα» καὶ φωνάζαμε. «Ἄδίο, ἀδίο» σὰ νὰ ἀπαντούσαμε στὸ «τράκ» «τράκ» τῆς ἐξώπορτας μας. Πάτησε καὶ ὁ πατέρας τώρα στὸν «ἀρμό» ³⁾ καὶ μ' ἓνα πήδημα βρέθηκε καθισμένος πάνω στὶς ἄσπρες μαξιλάρες, ἐνῶ τὰ πόδια του τὰ εἶχε ἔξω. Ὁ «κιρατζῆς» τοῦ δίνει τότε τὴ «φκέδρα» ⁴⁾ γιὰ νὰ «φκεδρίζ'» πότε πότε τὰ βώδια καὶ παίρνοντας αὐτοὺς τὰ σκοινιά τῶν γιουλαριῶν ποὺ ἦταν ριγμένα στὸ ζυγὸ τράβηξε. Μέσα σι' ἀμάξι ὄλοι κίναμε τὸ σταυρό μας. «Ἐλα Χριστὲ καὶ Παναγιά» εἶπαμε. Ὁ πατέρας δίνει τὴν πρώτη «φκεδριά» σιὰ ζῶα γιὰ νὰ προχωρήσουν.

Τὸ ἀμάξι μας πῆρε πρὸς τὰ πάνω καὶ τράβηξε κατὰ τὸ «Ζαλαχανά» ^{*)}. Δεξιὰ, ἀριστερά, κάτω στὴν ποταμιὰ, ἀντίκρου στὸ πηγάδι τὸν «Τσάγαρ'» ὡς κάτω στὸ πηγάδι τὸ «Σωφρόνιο». βλέπαμε τσέργιες μὲ τὰ θωριασιὰ κιλίμια τοὺς νὰ πηγαίνουν ὄλες πρὸς τὰ «Κοκκ'νιόγια». «Μιά—δυὸ—τρεις» μετρούσαμε μεῖς καὶ σκύβαμε μιὰ ἀπ' ἔδῳ καὶ μιὰ ἀπ' ἐκεῖ πίσω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ πατέρα μας ποὺ μᾶς ἐμπόδιζε νὰ δοῦμε καλὰ ἔξω. «Ντὲ ὄλουμ ντέ, ε, ε» φώναζε κάθε τόσο ἐκεῖνος φκεντριζοντας λίγο τὰ ζῶα. Νά, τώρα

δυὸ γιὰ κάθε σερένι.

1) Τσιγάδες=καρφιά σιδερένια ποὺ τὰ βάζουν στὴν ἄκρα στὸ ἀξόνι, γιὰ νὰ μὴ φεύγῃ ὁ τροχός.

2) Κουκουρίκ'=τὸ χερούλι τῆς πόρτας, τὸ ρόπτρον.

3) Ἀρμός=τὸ φαρδὸ ξύλο τοῦ ζυγοῦ ποὺ χωρίζει τὰ ζῶα.

4) Φκέδρα=βουκέντρι.

*) Σημ. τ. Δ. Γιὰ τὰ τοπωνύμια βλ. Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ. τ. ΣΤ' σ. 206 κέξ.

εἶμαστε πάνω ἀπὸ τὶς «Καρυδιές τῆς Χαριτᾶ». Σὲ λίγο περνοῦμε καὶ τὸν ποταμό. Εἶναι ἀνοιξη πιά. Τὰ πολλὰ νερὰ τραβήχτηκαν κι' ἔτσι τὸ πέρασμά του εἶναι εὐκόλο. Μονάχα τὸ χοντρὸ χαλίκι του καὶ κάτι «πλάκες» ἀνώμαλες ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ στὶς ὄχθες του δυσκολεύουν λίγο τὸ περπάτημα τῶν ζώων. Δύσκολο τώρα καὶ τ' ἀνέβασμα πρὸς τὰ «Κοκκ'νιόγια». Ὅλο «μπαγιρ» ¹⁾ καὶ ὁ δρόμος σὺλακωμένος, φαγωμένος ἀπὸ τὰ νερὰ τῶν βροχῶν καὶ γεμάτος «δροῦλ'» ²⁾. Ὡς τόσο τὰ βώδια τὰ καημένα ἀνεβαίνουν ἀργά, ἀργά καὶ τ' ἀμάξι «πλαγινίζ'» ³⁾ πότε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ πότε ἀπὸ τ' ἄλλο. Εἶμαστε ψηλὰ πιά. Γύρω, τριγύρω τ' ἀμπέλια μὲ τὸ φύλλωμά τους τὸ καταπράσινο, δίνουν θέμα γιὰ συζήτηση στοὺς νοικοκυραίους μὲ τοὺς «κιρατζήδες».

—«Νὰ διοῦμ' κὺρ Γιώργη πὼς ἀ πάγ' φέτο τὸ μαζούλ'» λέγ' ὁ κιρατζής μας στὸν πατέρα.

—«Δὲ μπόρ'ς πὲ τώρα νὰ καταλάβ'ς. Σὰ δὲν πέσ' καμμιά πάχνη κανένα χαλάζ'... Αὐτὸ νὰ παρακαλιοῦμ' πάχνη καὶ χαλάζ' νὰ μὴ μπέσ' καὶ μᾶς τὰ χαλάσ'.» ἀπάντησε ὁ πατέρας, πάνω ἀπὸ τ' ἀμάξι.

Πάνω στὴν ὁμιλία αὐτὴ βγάλαμε καὶ ἐμεῖς τὰ κεφάλια μας ἔξω σὰν τὰ χελωνάκια, προσπαθώντας νὰ δοῦμε κι' ἐμεῖς. Μακρυνὰ ὡς ἐκεῖ ποὺ ἔφτανε τὸ μάτι σου δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπλώνονταν τ' ἀμπέλια τὰ «Κοκκ'νιόγια». Τὰ «κουρβούλια» ⁴⁾ φουντωτὰ καὶ καταπράσινα σὲ μακρυνὲς σειρὰς καὶ σὲ ἴση ἀπόσταση τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο λὲς καὶ καμάρωναν πάνω στὴν κόκκινη γῆ. «Γι' αὐτὸ τὰ λένα «κοκκ'νιόγια ;» ρωτήσαμε, «Γιατ' ἐν κόκκινο τὸ χῶμα ;» «—Γι' αὐτὸ, ναί, γι' αὐτὸ» μᾶς ἀπάντησαν.

Ἐδῶ τὸ «μπαγιρ» ἦταν μεγάλο, ὁ πατέρας κατέβηκε ἀπ' τὸ ἀμάξι γιὰ νὰ τὸ ξαλαφρώσει λίγο καὶ γιὰ νὰ ξεμουδιάσουν καὶ τὰ πόδια του.

Ἐνα σούσουρο ἔγινε μέσα στὴν τσέρα καὶ κουνηθήκαμε καὶ τὰ τέσσερα, γιὰ νὰ καταλάβωμε τὸ θεωρεῖο τοῦ πατέρα μας. Μὰ μιὰ φωνὴ τῆς μητέρας μᾶς ἔβαλε ὅλα στὴ θέση μας.

—«Νὰ κάτ'τε ὅλα λήγορα ⁵⁾ κεῖ ποῦ γείστε. Νὰ μὴ κουνηθῆ κανίνας γιὰτι σεῖς τὸ ξέρτε.»

—«Ἄ κάτσω γώ», εἶπε ὁ ἀδελφός μου «τ'ὰ γέν' καὶ σύ.»

—«Ὅχ' κανίνας σας. Ἔτσι' μιὰ φορὰ ἓνα παιδί ποὺ ἤθελε νὰ κάται ⁶⁾ μπροστὰ στ' ἀμάξ'—δὲ ξέρω ποὺ πήγαινάνα—γιὰ νὰ «σιργιανίζ'», τὸ πήρε ὁ ὕπνος καὶ πεκοιμήθηκε. Κεῖ ποὺ πήγαινάνα σ' ἓναν κατήφορο «πλαγιν'σε» λίγο τ' ἀμάξ' καὶ τὸ παιδί ἔτσι ποὺ κοιμούδανα ἔπεσε κάτ' καὶ τὸ τσαλαπά-

1) Μπαγιρ=ἀνήφορος.

2) Δροῦλ' ὁ δροῦλο;=πέτρες ριγμένες στὸ δρόμο.

3) Πλαγινίζ'=πλαγινίζει=γέρνει λίγο.

4) Κουρβούλια=τὰ κούτσουρα τοῦ ἀμπελιοῦ.

5) Λήγορα=γρήγορα.

6) Κάται=κάθεται.

τσανα τὰ βώδια καὶ οἱ τροχοί. Ἡ μάνα τ' ὕστερα «τσουτσουδομαλλιζάνα» ¹⁾ ἀμὰ πὸς²⁾ παράδες ἔφριανε. Καταλάβετε τώρα γιατί δὲ θέλω νὰ κάτσετε μπροστά ; Νά, καὶ πὲ κεῖ πὸν γεῖστε γλέπτε καλά».

Ἄμιλητα συμμαζευτήκαμε στὴ θέση μας. Τὸ τσαλαπατημένο παιδί μὲ τὰ πεταμένα μυαλὰ καὶ τὰ αἵματα τὸ εἶδαμε γιὰ μιὰ στιγμή μπροστὰ μας. «Καλὰ βλέπουμ³⁾ καὶ πὲ δωπέρα» εἶπαμε σιγανὰ μεταξὺ μας. Κι' ἀλήθεια τώρα πὸν κατέβηκε ὁ πατέρας εἶχαμε ὅλο τὸ ἀνοιγμα τῆς τσέργας ἐμπρὸς μας καὶ καθὼς ἡ μητέρα μας καθότανε πλάγια, δὲν μᾶς ἐμπόδιζε τίποτε. Ὅλος ὁ δρόμος πὸν ἀνοιγότανε ἦταν γεμάτος ἀπὸ πανηγυριώτες. Ἑσέργες, ἄλλες ἐμπρὸς μας, ἄλλες στὰ πλάγια—γιατὶ ὁ δρόμος ἦταν πολὺ φαρδύς—ἀμάξια ἀνοιχτὰ χωρὶς τσέργα ἀπὸ πάνω, γαϊδουράκια φορτωμένα, ἀργοπήγαιναν πρὸς τὸ «κουρί» ⁴⁾ «τῆ Λέκκα» Τσεσμεσί» πὸν τὰ πρῶτα του δέντρα φάνηκαν κιόλα. Ἦταν δὲν ἦταν ὁ δρόμος ἀπὸ τὸ Σκοπὸ ὡς ἐκεῖ καμμιά ὥρα.

Σὰν φτάσαμε στὸ «Λέκκα Τσεσμεσί» κάναμε ἓνα σταθμό. Ἦταν ὁ τόπος τῆς συγκεντρώσεως σὰ νὰ ποῦμε. Ἐκεῖ μέσα στὴν πυκνὴ σκιὰ τῶν ἀμέτρητων ἀγριοβυλιανιδιῶν «πελιούσανα» ⁵⁾ ὅλα τ' ἀμάξια. «Πέλακμ⁶⁾» καὶ μεις καὶ κατεβάσαμε μερικὰ πράγματα, τ' ἀπαραίτητα γιὰ τὸ σημερινό μας φαγητό. Ὁ πατέρας κατέβασε ἀπὸ τὸ ἀμάξι τὸ κιλίμ καὶ τὸ ἔστρωσε κάτω, στὸ πράσινο χόρτο γιὰ νὰ καθήσωμε. Ἄνοιξε καὶ ἡ μητέρα τὴν καλαθούνα κι' ἀπλώσε τὸ «σαντρατσωτὸ» τραπεζομάντηλο—τὸ «ψηφωτὸ» λέγ' θὰ τὸ ἔστρωνε Κυριακὴ στὴν «Ἁγία Τριάδα»—κι' ἔβαλε πάνω ἓνα—δυὸ πιάτα μὲ ὀρεχτικώτατα ντολμαδάκια ἀπὸ ἀμπελόφυλλα καὶ ἓνα ἄλλο μὲ κεφτέδες. Ἦταν τὰ φαγητὰ πὸν ἐτοίμαζαν ὅλες οἱ νοικοκυρὲς ἀπὸ βροδὺς στὰ σπίτια τους, γιὰ τὸ «Λέκκα Τσεσμεσί.» Ὅταν ξεφάγαμε τ' ἀνεβάσαμε ὅλα πάλι ἐπάνω. Τὰ ἀμάξια ἔξεψαν τώρα καὶ ξεκινήσαμε ὅλα μαζὶ—θᾶταν ὡς 300—τὸ ἓνα πίσω ἀπ' τὸ ἄλλο σὲ μιὰ μακρὰ σειρὰ. Στὴν Ἁγία Τριάδα φτάσαμε ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα. Σὲ μιὰ πλαγιά τοῦ Μικροῦ Αἵμου πάνω σ' ἓνα ἀνοιγμα μὲ ἀρκετὰ δέντρα γύρω, πανύψηλα καὶ φουντωτὰ, φάνταζε ἡ καινούργια ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Τριάδας ⁴⁾ μὲ τὸ «χαβούζ⁵⁾» τὸ ἀγίασμα ἐμπρὸς στὴν εἴσοδο. Δυὸ τρία μαγαζάκια λίγο πρὸ κεῖ, καινούργια, κι' αὐτὰ ἔδιναν, μὲ τὴν κόκκινη στέγη τους ὅπως καὶ ἡ ἐκκλησία, μιὰ ὁμορφὴ πινελιὰ στὸ πρᾶσινο φόντο τοῦ τοπίου. Κάτω ἡ γῆ κεντημένη μὲ μύρια ἀγριολούλουδα, τὸ

1) Τσουτσουδομαλλιζάνα= μαλλιοτραβιότανε, τραβοῦσε τὰ μαλλιά της ἀπὸ τὸν καμηλό της. Τσουτσουδομαλλιούμ'=ἀπὸ τὸ τσουτσουδά=πλεξίδα. «Τι μακρὸς τσουτσουδες πὸν ἔχ' αὐτὴ !»

2) Κουρί=δάσος λ.τ.

3) Πελιούσανα = ἀπέλυαν τὰ ζῶα. τὰ ἐξέβησαν· σταματοῦσε τὸ ἀμάξι καὶ ἔβγαζαν τὰ ζῶα ἀπὸ τὸ ζυγό.

4) Πὼς χτίστηκε ἡ Ἁγία Τριάδα, βλέπε «Ἁγία Τριάδα Τυρνόβου.—Ἁγία Τριάδα Σκοποῦ».

5) Χαβούζ=δεξαμενὴ. λ.τ.

ἔνα ἅπ' τὸ ἄλλο καλλίτερο σὲ χρώμα, σὲ σχῆμα, σ' εὐωδιά.

Πρὶν φτάσωμε καλά - καλά, ὁ κираτζίης μας, μᾶς ἀφῆκε καὶ προχώρησε μόνος γιὰ νὰ προλάβῃ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἓνα δέντρο, γιατί ἐδῶ δὲν εἶχε τόσα πολλὰ ὅπως στὸ δάσος τοῦ «Λέκκα Τσεσμεσί». Ἄμα πλησιάσαμε, τὸν εἶδαμε ἀπὸ μακρὸν νὰ μᾶς κἀνῃ χειρονομίες καὶ νὰ μᾶς καλῆ πρὸς τὰ ἐκεῖ. Κεῖ κοντά του ἓνα δέντρο μοναχικὸ ἄπλωνε τὰ πυκνόφυλλα κλαδιὰ του καὶ σκίαζε ἀρκετὸ μέρος. Ὅχι ἓνα μὰ καὶ δυὸ καὶ τρία ἀμάξια μπορούσαν νὰ «πελύσῃ» ἐκεῖ. Πρὸς τὰ ἐκεῖ διηύθυνε καὶ ὁ πατέρας τὸ ἀμάξι μας.

— «Νὰ διοῦμ' νὰ φωνάξουμ' κανίνα δικόνα μας» εἶπε ἡ μητέρα ὅταν σταματήσαμε καὶ ἀπολύσαμε κάτω ἀπὸ τὴ θαυμασιά σκιά του. Κατεβάσαμε τώρα ὅλα τὰ πράγματα ἀπὸ τὸ ἀμάξι καὶ πρῶτα, πρῶτα στρώσαμε τὸ κιλίμ' βάλαμε ὕστερα καὶ τοὺς σιλτέδες μὲ τοὺς «σιτζαδέδες» ἀπὸ πάνω, ἓνα ἀπὸ δῶ καὶ ἓνα ἅπ' ἐκεῖ. Στὴ μέση τὸ σαμνὶ μὲ τὸ ἄσπρο τὸ «στεμελ'» καὶ πάνω ὁ δίσκος μὲ τὰ ποτήρια ἤρθαν νὰ συμπληρώσουν τὸ στρώσιμο. Καὶ ὅταν ἀργότερα ὁ πατέρας κρέμασε καὶ τὸ φανάρι σ' ἓνα κλαδί τοῦ δέντρου πού ἔφτανε ἀκριβῶς πάνω ἀπὸ τὸ σαμνὶ, τὸ μέρος μας ἐκεῖ φάνταζε σὰ μιὰ καλοστρωμένη κάμαρα. Πίσω ἀπὸ τὸ ἀμάξι, πλάγι σ' ἓνα θάμνο, ὁ κиратζίης ἔσκαψε λίγο καὶ μᾶς ἔκανε κι' ἓνα πρόχειρο τζάκι γιὰ τὸ μαγεύρεμα, στήνοντας δυὸ πέτρες γιὰ νὰ ἀκουμπᾶ ἡ κατσαρόλα.

Τὸ βράδυ κοιμηθήκαμε οἱ μισοὶ μέσα στὴν τσέργα καὶ οἱ ἄλλοι κάτω στὸ κιλίμ' ὅπου εἶχε στρώσει ἡ μητέρα τὸ στρώμα. Τὸ πρωὶ τῆς Κυριακῆς μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἀρχίζει τὸ γλέντι. Τότε γίνονταν οἱ ἐπισκέψεις ἀπὸ τὸ ἓνα ἀμάξι στὸ ἄλλο. «Ὅριστε καὶ στ' ἀμάξ' μας» ἔλεγε ἡ μιὰ στὴν ἄλλη ὅταν ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Μᾶς, τὰ παιδιά, πού δὲν «ἔκανε» νὰ μᾶς παίρνουν στίς ἐπισκέψεις, μᾶς ἔδωσαν τὴν ἄδεια νὰ πᾶμε νὰ σιργιανίσουμ' τὰ μαγαζιά. «Ἄμὰ νὰ μὴ ξεμακραίν' τε» φώναξε ἡ μητέρα, ὅταν μᾶς εἶδε νὰ φεύγωμε τρέχοντας.

Ἐκεῖ γύρω στὰ μαγαζάκια ἦταν τὸ γλέντι καὶ τὸ πανηγύρι τῶν μικρῶν. Τουφεκιές, σφυρίγματα, φωνές, κακό. Κάναμε ἓνα γύρο νὰ τὰ δοῦμε ὅλα. Ἦταν μιὰ μικρὴ ἀγορά. Δύο - τρία μαγαζιά πού τὰ εἶχαν νοικιάσει γι' αὐτὲς τίς 2 μέρες : ἓνας μικρὸς φοῦρνος καὶ τ' ἄλλα μὲ διάφορα μικροπράγματα καὶ παιχνίδια παιδικά. Ρολογάκια, σφυρίχτρες, τουφεκάκια «γερλεστισμένα 1)» πάνω σὲ πρόχειρες «μόστρες 2)» τραβοῦσαν τ' ἀγόρια διαρκῶς κοντά τους. Σὲ μιὰ ἄλλη μόστρα πολλὰ κοριτσάκια διάλεγαν χτένες γιὰ τὰ μαλλιά, «μπουρμάδες 3)», δαχτυλιδάκια, «φιοῦμπες». Πιο κάτω ἀγόρια καὶ κορίτσια μαζί ἔμπρὸς σ' ἓνα πελώριο δίσκο ξύλινο.

Μέσα σ' αὐτὸν πού ἦταν χωρισμένος σὲ πολλὰ χωρίσματα φάνταζαν

1) Γερλεστισμένα=τακτοποιημένα.

2) Μόστρες, ἡ μόστρα=βιτρίνα.

3) Μπουρμάδες=γιαλένια βραχιόλια.

σὲ ὅλα τὰ χρώματα τῆς Ἰριδος «μέντες», «ζαχαρικά», κουφέτα. Πήγαμε κι, ἐμεῖς κοντὰ καὶ ἀνακατευτήκαμε μὲ τ' ἄλλα τὰ παιδιὰ. Καὶ ὅταν ἀργότερα γυρίσαμε στ' ἀμάξι μας, ἐμεῖς τὰ 3 κορίτσια εἴχαμε στολισμένα τὰ χέρια μὲ «μπουρμάδες» κόκκινους καὶ μπλε καὶ τὸ στήθος μὲ μιὰ «φιούμπα» ποῦ ἀστραφτε-στὸν ἥλιο ἀπ' τὰ πολλὰ... πετράδια. Ὁ ἀδελφός μας πάλι φουσοῦσε μιὰ φούσκα ποῦ ἔμοιαζε μὲ μπαλόνι καὶ ποῦ σφύριζε ὅταν τὴν ἔβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα. Ἐν τῷ μεταξὺ ἄρχιζε ἡ διασκέδαση τῶν μεγάλων. Τὰ κεράσματα καὶ οἱ μεζέδες ἀνοίγαν τὴν ὄρεξη καὶ ἔφερον τὸ «κέφι». Δῶ καὶ κεῖ σ' ὅλη τὴν ἔκταση ποῦ ἦταν «ἀπολυμένα» ἀμάξια, ἀκούονταν «νταβούλια», «διολιά» «κλαρνέτα» ποῦ μάζευαν τὸν κόσμο. Ἔτσι ὡς τὸ ἀπόγευμα ἐπικρατοῦσε γενική εὐθυμία καὶ ὁ χορὸς κρατοῦσε ὡς τὰ μεσάνυχτα.

Ἀπὸ νωρὸς τὸ ἀπόγευμα μᾶς εἶχαν πάγει καὶ στὴν «Κρασάβα» λίγο πιὸ κεῖ ἀπὸ τὴν Ἁγία Τριάδα, μέσα σὲ μιὰ μαγευτικὴ ρεμματιὰ ποῦ τὴν σκέπαζαν δέντρα πυκνόφυλλα, ἦταν τὸ νερὸ τῆς «Κρασάβας». Ἐτρεχε ἀφθονο καὶ κρουσταλλένιο μέσα ἀπὸ εὐωδιαστὰ χόρτα καὶ πάγωνε τὸ χέρι σου, ἂν τὸ κρατοῦσες καὶ λίγα μόνον λεπτὰ μέσα. Παρέες, παρέες κατέβαιναν ὅλοι ὡς ἐκεῖ αὐτὲς τὶς δυὸ μέρες τοῦ πανηγυριοῦ, γιὰ νὰ ἀπολαύσουν τὴν ὁμορφιὰ τοῦ τοπίου καὶ νὰ πιοῦν καὶ ἀπ' τὸ παγωμένο νερὸ.

Τὴν ἄλλη μέρα Δευτέρα, ποῦ ἦταν τῆς Ἁγ. Τριάδας, ἦταν ἡ μεγαλύτερη μέρα τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ γυναῖκες φόρεσαν τὸ καλύτερο τους φουστάνι ποῦ ἔφεραν μαζί τους, γιὰ νὰ πᾶν στὴν ἐκκλησία. «Τάματα» ἕνα σωρὸ ἀπὸ βραδύς : λαμπάδες, λάδι, ἀρνιά, κ.ἄ.

Μετὰ τὸ μεσημέρι πιὰ ἀρχίσαμε νὰ ἐτοιμαζώμεθα γιὰ τὸ γυρισμό. Ἀνεβάσαμε ὅλα τὰ πράγματα πάλι μέσα στ' ἀμάξι καὶ ξεκινήσαμε ὅλοι μαζί. Στὸ «Λέκκα Τσεσμεσί» πάλι ἔγινε σταθμός. Ἐκεῖ βρήκαμε καὶ ἄλλους πολλοὺς ποῦ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὸ Σκοπὸ ἀπὸ τὸ πρωὶ καὶ διασκέδαζαν περιμένοντας νὰ γυρίσουν οἱ πανηγυριῶτες. Ἦταν ὅσοι γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο δὲν μπόρεσαν νὰ ἔλθουν στὴν Ἁγία Τριάδα. Ἐκεῖ μέσα στ' ὁμορφὸ δάσος πέρασαμε ὅλο τὸ ἀπόγευμα. «Κάτια» «κάτια»¹⁾ γύριζε ὁ χορὸς μέσα στὰ ξέφωτα, ἐνῶ ἀφθονὸ ἔτρεχε στὰ ποτήρια τὸ «μαῦρο» καὶ ὁ «πελῖνος». Ἀντηχοῦσε τὸ δάσος ἀπὸ τὰ τραγούδια, τὰ «λαλήματα», τὶς φωνές. Καὶ μόνο ἀργὰ τὸ βράδυ, τὴν ὥρα ποῦ τ' ἀναμμένα φανάρια κρεμασμένα ἄλλα μπρὸς, μπρὸς στὴν τσόργα καὶ ἄλλα ἔξω στὴν «κλήμια» τῶν ἀμαξῶν, ἀδίκᾳ προσπαθοῦσαν νὰ χύσουν λίγο φῶς μὲ τὶς φτωχῆς τους ἀκτίνες, στ' ὀλόμαυρο πιὰ δάσος, ἀφήσαμε τὸ «Λέκκα Τσεσμεσί». Τὰ ἀμάξια πάλι στὴ γραμμὴ καὶ τὸ καθένα μὲ τὸ δικό του τραγούδι, μὲ τὸ δικό του σκοπὸ. Πολλοὶ βγαίνοντας ἀπὸ τὸ δάσος ἔρριχναν καὶ τουφεκιές. Ἔτσι εἰδοποιοῦσαν στὸ Σκοπὸ πὼς ἔρχονται, πὼς γυρίζουν «πὲ τὸ πανεγύρ». Ἡ νύχτα ἀπὸ ὥρα ἄπλωσε τὸ

1) κάτια, κάτια=πολλὰ γυρίσματα, τολίγματα.

βαρῦ της πέπλο καὶ ὄλα γύρω, τὰ δέντρα, οἱ ρεμματιές, τ' ἀμπέλια, πῆραν ἀλλόκοτες μορφές. Σὰν περάσαμε τὰ «Κοκκ'νιόγια» καὶ φτάσαμε στὸν ποταμὸ ἢ μακρὰ οὐρὰ τῶν ἀμαξιῶν χάλασε. Ἄλλα πῆραν δεξιὰ πρὸς τὸ «Σωφρόνιο», ἄλλα κατέβηκαν στὴν «ποταμιὰ», ἄλλα πάνω ἀριστερὰ γιὰ νὰ βγοῦν πάνω ἀπὸ τοὺς «καναράδες» ¹⁾ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς. Καὶ τὰ τραγούδια καὶ οἱ φωνές καὶ τὸ «ντὰμ ντούμ» τῶν νταβουλιῶν χύθηκαν καὶ στὶς τέσσερις συνοικίες τοῦ Σκοπού καὶ ἔφεραν τὴ χαρὰ τοῦ πανηγυριοῦ καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ οὔτε στὸ «Δέκκα τσεσμεσί» δὲν μπόρεσαν νὰ πᾶν ²⁾.

Ὁ Ἀγιολιάς.—Ὁμοιο μὲ τὸ «πανεύρ» τοῦ Ἀη-Θόδωρου ἦταν καὶ τὸ «πανεύρ» τοῦ Ἀγιολιά στὶς 20 Ἰουλίου, ποὺ τὸ γιόρταζαν σ' ἓνα χαμηλὸ λόφο μέσα σὲ δάσος καὶ μιὰ ὥρα μακρὰ ἀπὸ τὸ Σκοπό. Πήγαιναν καὶ ἐκεῖ ἀπὸ τὴν παραμονὴ μὲ ἀμάξια, κοιμόνταν τὸ βράδυ μέσα στὸ δάσος γύρω στὸ καινούργιο ἐκκλησάκι καὶ τὴν ἄλλη μέρα μετὰ τὴν λειτουργία ἀρχίζε τὸ φαγοπότι. Στὰ σπίτια τους γύριζαν ἀργὰ τὸ βράδυ.

Ἡ Ἀγιά Σωτήρα. *Ἀγιοσιτάτικο πανηγύρι.*—Ἄλλο μακρυνὸ πανηγύρι ἦταν ἡ «Ἀγιά Σωτήρα», τρεῖς ὥρες καὶ αὐτὸ πάνω κάτω μὲ βωδάμαξο, σ' ἓνα τοπίο ἄγριο καὶ ἀπότομο πάνω στὸν Μικρὸ Αἶμο. Γύμνια καὶ πέτρες. Πέτρες σὰν σπίτια ἀψηλές, θεόρατες, ἀμέτρητες, ἀλλόκοτες, παράξενες σὲ σχήματα. Ἄλλες σὰν ζῶα μυθικά, ἄλλες σὰν ἀνθρωποὶ γιγάντιοι, σὰν Κύκλωπες. Τὶς ἔβλεπες καὶ τρώμαζες. Ἐδῶ ἢ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη σὲ τέτοια στάση ποὺ νόμιζες πὼς ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα θὰ ἐπεφταν. Πιὸ κάτω μιὰ ἄλλη ποὺ ἔλεγες πὼς θὰ ἔφτανε νὰ τὴν ἀγγίξεις μὲ τὸ μικρὸ σου δάχτυλο, νὰ πάρη τὸν κατήφορο.

Λίγο πιὸ πάνω ἡμέρευε τὸ τοπίο. Ἐκεῖ μέσα σὲ ἐρείπια κατεστραμμένου χωριοῦ ἦταν ἡ ἐκκλησοῦλα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος. Πλάγι σ' αὐτὴ μιὰ μικρὴ στέγνα ἀπεριποίητη ποὺ ἀπὸ τὴ λάσπη της ἀλείφονταν ὄσοι υπέφεραν. Γι' αὐτὸ στὸ πανηγύρι αὐτὸ πήγαιναν μᾶλλον ἄρρωστοὶ γιὰ τὴ «χάρ'» καὶ ὄχι γιὰ γλέντι. Οὔτε ντούμπανα, οὔτε λαλήματα. Τὸ πολὺ καμμιά «γαῖδα». Οἱ προλαπτοῦδες λέγανε πὼς τὸ κατεστραμμένο χωριό, τὸ Κάστρο ἦταν Ἑλληνικό. Αὐτοὶ τὸ φτάσανε, τὸ θυμοῦνταν. Ἐρημώθηκε ἀπὸ «βρουκόλακες». Οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὸ φόβο τους ἔφυγαν στὰ γύρω κοντεινὰ χωριά, μερικοὶ μάλιστα ἤρθαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν καὶ στὸ Σκοπό. Λέγανε ἀκόμα πὼς κάποτε, στὰ παλιὰ χρόνια, στὸ Κάστρο εἶχε καὶ βασιλιὰ καὶ πὼς τὸ παλάτι του ἦταν πάνω στὸν «Καλὲ» ³⁾ (βράχο ἀπόκρημνο λίγο ψηλότερα

1) Καναράδες=βράχοι μεγάλοι.

2) Τὸ πανηγύρι τῆς Ἀγ. Τριάδος τὸ γιόρτασαν γιὰ τελευταία φορὰ στὰ 1922 λίγους μῆνες πρὶν γίνῃ ἡ ἐκκένωση τῆς Ἀνατ. Θράκης. Καὶ σὰν νὰ προαισθάνονταν πὼς δὲ θὰ τὸ ξαναγιόρταζαν πιά, πολλὲς οἰκογένειες, ἐκ τῶν καλύτερων, ἔμειναν ἐκεῖ καὶ ὅλη τὴ Δευτέρα καὶ γύρισαν τὴν Τρίτη στὸ Σκοπό. Τὸ γιόρτασαν δηλ. τέσσερις μέρες, πρῶγμα ποὺ ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἶχε συμβῆ.

3) Καλὲς=φρούριο λ. τ. Γιὰ τὸ κατεστραμμένο χωριὸ ἀναφέρω καὶ κατο-

ἀπὸ τὸ χαλασμένο χωριό). Πάνω στὸν «Καλὲ» σὲ μιὰ μικρὴ πλατεῖα δειχνανε τὸν τόπο ποῦ ἦταν τὸ παλάτι καὶ σὲ μιὰ ἄκρη μιὰ «ἀλογοπατιὰ» ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ βασιλιᾶ. Στὴ ρίζα τοῦ «Καλὲ τῆς Ἁγιά Σωτήρας» — ἔτσι τὸ λέγαμε—ἦταν μιὰ σπηλιά· ἐκεῖ μέσα εἶχε κρυμμένο ὁ βασιλιάς τὸ θησαυρὸ του. Ἐλεγαν ἀκόμα ὅτι αὐτὴ ἡ σπηλιά ἦταν τὸ ἀνοιγμα μακρουνοῦ ὑπογείου δρόμου ποῦ ἔφερενε στὴν Πόλη. Πολλοὶ δοκίμασαν νὰ προχωρήσουν μέσα βαθειὰ μὲ κερὶ ἀναμμένο, μὰ σὲ λίγα μέτρα ἔσβυνε τὸ κερὶ καὶ γύριζαν πίσω μὴ μπορώντας νὰ προχωρήσουν μέσα στὸ πυκνὸ σκοτάδι. Ἔτσι κανεὶς ποτὲ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐξακριβώσῃ πῶς ἦταν αὐτὸ τὸ «λαγούμ»¹⁾ καὶ ποῦ πήγαινε.

Ἀπὸ κεῖ πάνω ἀπὸ τὸν «Καλὲ»—ποῦ τὸν βλέπαμε καὶ ἀπὸ τὸ Σκοπὸ καλὰ μὲ γυμνὸ μάτι—ἡ θεὰ ἦταν μαγευτικὴ. Μπρὸς σου τὸ ἐρειπωμένο χωριὸ μὲ τὴν παλιὰ του ἐκκλησίαν—τὴν «Ἁγιά Σωτήρα» — καὶ γύρω τὸ πλῆθος τῶν σκορπισμένων βράχων μὲ τὰ ἀλλόκοτα τὰ σχήματα. Πιὸ κάτω, μακρύτερα ξεδιπλώνεται, ὡς ἐκεῖ ποῦ φτάνει τὸ μάτι σου, ἀπέραντο ταπέτο καταπράσινο, ὁ Θρακικὸς κάμπος. Ἀμέτρητα χωριὰ τὸν στολίζουν, ποῦ ἀπ' ἐκεῖ ψηλὰ φαίνονται σὰν μπουκέτα ἀπὸ λουλούδια, μὲ τ' ἄσπρα τους σπιτάκια καὶ τὸ κοκκινωπὸ τῆς στέγης τους. Νὰ καὶ ὁ Σκοπὸς ἐκεῖ κάτω μὲ τὰ σπίτια του ποῦ ἀνηφορίζουν στοὺς δύο λόφους, Πιὸ πέρα μακρὰ στὸ βάθος τοῦ ὄριζοντα σὰ μιὰ κηλίδα ἀσπρουλή καὶ οἱ Σαράντα Ἐκκλησίες. Ἐνῶ μὲ τηλεσκόπιο φαίνεται ἀπὸ κεῖ ψηλὰ — εἶναι σχεδὸν στὴν κορυφὴ τοῦ Μ. Αἴμου—καὶ ἡ Ραιδεστός καὶ ἡ θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ.

Τὰ τσαγίρια ἢ κερπάπια.—Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ πανηγύρια ποῦ τὰ γιορτάζουν οἱ Σκοπιανοὶ σὲ ἑορτὲς Ἁγίων, εἶχαν καὶ τὰ «τσαγίρια» ἢ τὰ «κριαμπάπια». Αὐτὰ ἦταν σὰν ἐκδρομὲς ἡμερήσιες ποῦ γίνονταν στὰ λιβάδια ὡς μισὴ ὥρα μακρὰ, κοντὰ στὰ ἀμπέλια. Πήγαιναν στὰ «τσαγιέρια», τὶς τελευταῖες Κυριακὲς τοῦ Αὐγούστου καὶ τὶς πρώτες τοῦ Σεπτεμβρίου. Γενικὴ ἔξοδος σχεδόν. Ἄλλοι μὲ τὰ πόδια, ἄλλοι μὲ τὰ ζῶα, οἱ πιὸ πολλοὶ μὲ ἀμάξια γιὰ νὰ κουβαλήσουν καὶ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὸ φαγοπότι. Ὅλες τὶς Κυριακὲς ποῦ γίνονταν αὐτὰ τὰ πανηγύρια, ἔψηναν «κεμπάπι» στὴ «σούγλα»²⁾ γι' αὐτὸ τὸ ἔλεγαν καὶ «κεμπάπια» ἐνῶ «τσαγίρια» εἶναι πάλι ἀπὸ τὴν Τουρκ. λέξη ποῦ θὰ πῆ «λιβάδια». Ἀκράτητη εὐθυμία καὶ γλέντι κρατοῦσε ὅλη τὴν ἡμέρα καὶ ὁ χορὸς ἔπαιρνε καὶ ἔδινε. Ἡ ἐπισφράγιση τῶν «τσαγιριῶν» ἦταν ἡ 14η Σεπτεμβρίου. Τὴν ἡμέρα αὐτὴ ἀντὶ τοῦ «κεμπάπιοῦ» λόγῳ τῆς νηστείας, ἔψηναν μελιτζάνες καὶ πιπέρια στὴ «σούγλα» καὶ σέρβιραν στὰ πιὰτα πυκτὴ φασουλάδα τὴν «Τσαγιριώτικη» ὅπως τὴν ἔλεγαν.

Μετὰ ἀπὸ τὰ τσαγίρια ἄρχιζαν οἱ ἐτοιμασίαι γιὰ τὸ τρανὸ πανηγύρι τοῦ Σκοποῦ, οἱ μεγάλες ἐτοιμασίαι τοῦ τραγγητοῦ³⁾.

τέρω «Προλήψεις—δεισιδαιμονίες», «Οἱ βρυκόλακες».

1) Λαγούμ=ὑπόγειος δρόμος.

2) Σούγλα=σοῦβλα.

3) Ὁ τραγγητὸς στὸν Σκοπὸ γινόταν ὅπως καὶ στὶς Σαράντα—Ἐκκλησίες.

Ἔτσι μου διηγήθηκε ἡ μητέρα μου τὸ πανηγύρι
τῆς Ἁγίας Τριάδος τοῦ Τυρνόβου

«Στὸ χωριό μας, παιδί μ' εἶχαμ' πανηγύρια καὶ πῆγαιναμ' καὶ διασκέδαζαμ'. Ὁ πατέρας μου εἶχε τὸ γαιρότ' 1) καὶ γαποῦσε πολὺ τὰ γλέντια, γι' αὐτὸ πῆγαιναμ' παδιοῦ. Τὴν Ἁγία Τριάδα ἡμεῖς, ποδὲ ἤμα ἡμεῖς, δὲ ντὴ γιόραταζαμ' κεῖ πὸν τὴν ἡξαιρέτε σεῖς. Δὲν τὴν ἡξαιραμ' τότε αὐτὴ τὴν ἐκκλησιά, γιατί δὲν εἶδανα, θὰ σὲ πῶ κατόπ' πῶς γίνηκε. Τότε πῆγαιναμ' στὴν Ἁγία Τριάδα τῆ Τύρναβου, κοδὰ στὴ Βουραγία. Διάβαιναμ' Πέφτ' πρὸ πὲ τὸ Σκοπὸ καὶ ἔφταναμ' κεῖ τὸ Σαββάτο ὕστερα πὲ τὸ μεσημέρ'. Ποδὲ ἡροχουδана ὁ πατέρας καὶ μᾶς ἤλεγε: «Ἄ πᾶμ' στὴν Ἁγία—Τριάδα, νὰ τοιμαστῆτε» ἡλασκωθοῦμ' νὰ πλύνουμ' πὲ τὶς μέρες νὰ σιδερώσουμ' γιατί κεῖ στὸ πανηγύρι φαίνουδана ἡ καλονοικοκερά. Τὴν Τετάρτ' πρὸ ἡλανᾶρτ' τ' ἁμάξ' νὰ κάνουμ' τὴ τσέργα, πὲ βεργιὰ γυριστὰ καὶ νὰ βάλουμ' πὲ πᾶν' ἕνα σεντόν' πὲ νταντέλα καλοσιδερωμένο. Πὲ πᾶν' μιὰ ψάθα καὶ κόμ' πὲ πᾶν' ἕνα καλὸ θωριαστὸ κιλίμ'. Τὴν ψάθα καὶ τὸ κιλίμ' τὰ ἔβαζαμ' γιὰ νὰ μᾶς προφυλάγνα πὲ τὸ κρύο, γιὰ νὰ νέν' ζεστὸ τ' ἁμάξ' τὸ βράδ' πὰ κοιμόμαστε μέσα στὸ βουνό. Ὑστερα ἔδενάνα πὲ πῖς' πὲ τ' ἁμάξ' μιὰ κούφα γιὰ νὰ βάλουμ' ψωμιὰ—ἐτοιμασία γιὰ 8 μέρες—τυριά, κασέρια, λουκάνικα, χοιρινὰ πὸν τὰ ἔφκιαναμ' μεῖς στὸ σπῖτ' μας κείδανα τέτοια νόστιμα. Ἐβαζαμ' καὶ δίσκοι καὶ ποτήρια λογιῶν δο λογιῶν, πιᾶτα, τετζέρδες, ἕνα δαβὰ 2) γιὰ ψητό, ἄλλας καὶ λοιπά. Ἐπαιναμ' κόμ' κίενα μικρὸ βουρέλ' κορασι 20 ὡς 25 ὀκάδες, πελίνο μιὰ δαμιτζάνα, ἕνα χιλιάρικο ρακὶ καὶ κονιάκ, ἕνα σεδούκ' πὲ τὰ ροῦχα μας, τὰ γιορτερά καὶ δυὸ στρώματα. Μπροστὲ στ' ἁμάξ' εἶχαμ' δυὸ μαξιλάρια πὲ δαντέλες καὶ κεδήματα καὶ φαίνουδана πὲ μέσα ἀτλάζια κόκκινα ἢ γαλάζια. Τὸ πρὸ τὴν Πέφτ' ἔμπαιναμ' καὶ μεῖς μέσα καὶ ξεκινούσαμ'. Ἐξω πὲ τὸ χωριὸ ἡβρισκαμ' κι' ἄλλ' ἁμάξια πολλὰ πὸν πῆγαινάνα π' ἄλλα χωριά γιὰ τὸ πανηγύρ'. Πὲ τὴ Γέννα, πὲ τὸ Μπουρνάρασαρ, πὲ τὸ Λουλέ Μπιργάζ, πὲ τὶς 40 Ἐκκλησιῆς καὶ π' ἄλλιοῦ, γιατί αὐτὴ ἡ Ἁγία Τριάδα εἶδανα πολὺ θαυματουργὴ καὶ μαζεῖουδана κεῖ στὴ χάρ' δης κόσμος πολὺς πὲ ὅλα τὰ μέρη καὶ πὲ μέσα πὲ τὴ Βουραγία, πὲ τὸ Μπύργο, τὴ Βάργα, καὶ π' ἄλλα Βουργάρκα χωριά. Βγαίνοντας πὲ τὸ χωριὸ μας σταυροκοπιόμαστανα «Θεγέ μ' καὶ Πανεγία μ', ἡλεγαμ', φύλαγέ μας νὰ πᾶμ' καὶ νὰ νᾶρτουμ' πὲ τὸ καλό». Γιατὶ κεῖν' τὰ χρόνια εἶχε κλέφδες στὰ βουνὰ κι' ἔβγαίνανα στὸ δρόμο, καὶ σκότωνάνα κι' ἔπαινανα καὶ ροῦχα καὶ πὲ ὅλα. Τί ἡλακάνουμ' ὁμως; πῆγαιναμ' γιὰ τὴ χάρ' δης. Ἄλλ' εἶδανα ταμέν', ἄλλ' εἶχανα παιδιὰ ἄρρωστα καὶ παρακαλούσανα τὴν Ἁγία

Βλέπε Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. Τόμος Δ'. Ἀριστ. Χατζηπαρασκευᾶ σελίς 88.—«Φύτευμα ἀμπελιοῦ» ἕως τὸ τέλος σελίς 100.

1) τὸ γαιρό τ' = τὰ πλούτη του. 2) Δαβὰ = ταψί, ὁ τοβάς.

Τριάδα νά γίν' ὁ ἄρρωστός δους καλά και νά πάντα νά προσκυνήσανα και νά πάντα τόσο λάδ' και τόσο κερί. Ὁ δρόμος ὡς πού νά πᾶμ' κεῖ εἶδανα πολύς.

"Ἐφευγαμ' τῆ Πέφτ' τὸ πρῶι και γύρζαμ' Τετάρτ' βράδ'. Εἶδανα Μᾶης μήνας. Τὰ βουνά γιομᾶτα λουλούδια λογιῶ δὲ λογιῶ μουσκομύρζε ὁ τόπος. Δέδρα ἀψηλά πυκνά-πυκνά και φουδωτά, πού δὲν ἔβλεπεσ οὐρανό. Τ' ἀμάξια πορπατούσανα ἕνα ἕνα και πὲ μακρυνά φαίνουσανα σὰ μιὰ μακρυνά «νουρά». Μπροστέ, μπροστέ πήγαινε ἕνας «καλαγούζς» ¹⁾. Αὐτός ἤξερε πὲ πού ἤλαπᾶμ', πού ἤλασταθοῦμ' νά φᾶμ' και κόμ' πόσες φορὲς ἤλασταθοῦμ' νά ξεκουραστοῦμ' και ἴμεις και τὰ ζῶα, γιατί οἱ ὄρες εἶδανε μετρημένες. "Ἄμα γινοῦσανα μεσημέρ' ἤλασταθοῦμ' νά «πελύ-σουμ'» κοδὰ σὲ κανίνα βοταμό, νά φάγ' ὁ κόσμος και νά πιούνα πὲ κεῖν' τὸ ὄραῖο νερό. Τὶ ἔμορφα πού εἶδανε ἴκεῖ! Τὰ ψάρια πηδούσανε στὶς ἄκρες τῆ ποταμοῦ και πολλοὶ πὲ τὶς «σερτιμέδες» ²⁾ ἔπιανανα ψάρια. Τὰ παιδιὰ ἔδρεχάνα και γύρευάνα πὲ κάτ' τὶς πέτρες τῆ ποταμοῦ τσαγανοὶ κι' ἄμα ἤβρισκίνα «κοσεβάνα» ³⁾ νά τὶς ψήσανα στὴ φωτιά π' ἀναβάνα. Εὐλα ὄσα θέλες κεῖ πέρα. Τὰ δέδρα κεῖ, μεγάλωνάνα, γερνούσανα, ξερένδανα κι' ἔπε-φτάνα κεῖ στοὶ δόπο χωρὶς νά τὰ πειράζ' χωρὶς νά τ' ἀγκίζ' κανεῖς. «Αὐδε παιδιὰ, φάναζε ὁ «κολαγούζς» νά ζεύγουμ', νά τραβοῦμ' τὸ δρόμο μας». Κι' ἔξευγαμ' κι' ἀρχινοῦσαμ' πάλ' τὸ δρόμο μας. Τὸ πρῶτο βράδ' ἔφταναμ' στ' Αὐκαριοῦ, πού ὕστερα τὸ ἔλεγάνα «Εὐκάριον» γιατί ἔβγαζε πολλὰ και καλά καρύδια. Εἶδανα χωριὸ Ἑλληνικό. Πὲ τ' Αὐκαριοῦ ἔβγαίνάνα νά μᾶς προ-ὑπανδήσανα και νά μᾶς σιργιανίσανα ὄλ' στολισμέν' πὲ τὰ καλά δους. Πολλοὶ Αὐκαριανοὶ εἶδανα ἔτοιμοι πάν' στ' ἀμάξια δους κι' ἠροχουδάνα μαζί μας γιὰ τὸ πανεγύρ'. Τ' ἄλλο βράδ' ἔφταναμ' σ' ἕνα χωριὸ Βουργάρο, στοὶ Μό-κρουσου. Δῶ πέρα πάλ' γιὰ νά μᾶς εὐχαριστήσανα ἔστηνάνα χορὸ τὰ κορίτσια τῆ χωριοῦ στολισμένα πὲ φλουργιὰ στοὶ λαιμὸ και πὲ τὶς ποδιές δους τὶς κεδημένες πὲ λογιῶν δὲ λογιῶ χρώματα. Στὸ χορὸ ἔτσ' πού εἶδανα πιασμέ-νες, τραγουδούσανα πρῶτα και χορεύανα οἱ μισὲς πηγαινόντας ἀδίκρου στὶς ἄλλες και ὕστερα πάλ' οἱ ἄλλες μισὲς τραγουδούσανα και πήγαινα ἀδίκρου στὶς ἄλλες. Κι' ἔτσ' πού πήγαινάνα ὀλοξυπλότες ἀκούγουδάνα τὰ ποδάρια δους πού χτυπούσανα κι' ἔκανάνα «πλάτς»-«πλάτς». Ἀνάμεσά δους ἔπιανε στοὶ χορὸ και κανένα παλληκάρ' ἀμὰ εἶχε μαδήλ' στοὶ χέρ' δου γιατί τὸ εἶχάνα δροπὴ νά πιάννα τὸ χέρ' τῆ κοριτσιοῦ. "Ἐτρωγαμ' και ὕστερα κοιμώμασταν πάλ' ἄλλ' μέσ' στ' ἀμάξια κι' ἄλλ' ὄξω και στὴ γῆ. Τὶ ὄραῖα πού εἶδανα! Ἐὰ βλέπς' ν' ἀνάβνα πὲ δῶ φωτιά, πὲ κεῖ νά ψήννα κρέατα, ἀλλιοῦ νά μα-γερεύνα. Νάκοῦς νταβούλια, διολιά, γκαίδες, κλαρνέτα, φωνές, κλάματα, γέλοια, καυγάδες, τραγούδια. Και μέσα σ' ὄλ' αὐτὰ νάχς και τὰ μουγκρίζ-

1) Κολαγούζς=ὀδηγός.

2) Σερτιμέδες=δίχτια. Λέξ. Τούρκ.

3) Κόσεβάνα=ἔτρεχαν.

ματα τῶν βωδιῶν καὶ βαβίσματα τῆ σκύλου. Ἰσαμ' τὶς 10 τῆς νυχτὸς βαστούσανε τὰ γλέντια καὶ οἱ φωνές. «Ἄϊδε νὰ κοιμηθοῦμ'» φώναζε πάλ' ὁ κολαγοῦζ, «αὔρι' θέλ' νὰ σκωθοῦμ' πρωί. Ἐβαζάνα μεγάλα ξερὰ δέδρα στὶς φωτιές νὰ καίγνα ἴσαμ τὸ πρωὶ γιὰ νὰ φέγνα καὶ πεκοιμνιόμαστάνα. Γιὰ νὰ μᾶς φυλάγνα εἴχαμ' μαζί μας καὶ στρατιῶτ' κι ἀξιωματικοὶ Τοῦρκοι, Ἄμα γινούδανα ἡσυχία κι ὄλος κείνος ὁ κόσμος κοιμόδανα ἤλαρχινίσινα οἱ βατράχ' ν' ἀκούγουσαι, «βράκ, βράκ», τὰ γαργαλόνια «γρά, γρά, γρά», τὸ πουλιὸ ὁ Γκιώνς «γκιόν, γκιόν», τὸ νερὸ τοῦ ποταμιοῦ ποὺ καταρακυλοῦσε κι' ὁ ἀέρας ποὺ φυσοῦσε ἡσυχά, ἡσυχά στὰ δέντρα. Πὲ πὰν τὸ φεγάρ' νὰ χάνται μιὰ καὶ μιὰ νὰ ξετροπῶν' πὲ μέσ' στὰ δέδρα. Τέτοια ἐμορφιά δὲ θὰ τὴν ξεχάσω καμμιά φορὰ. Τέλος ἔπαιρνε ἡ χαραυγή. Ν' ἀκοῦς τώρα τ' ἀηδόνια καὶ τ' ἄλλα τὰ πουλιὰ νὰ κελαιοῦνε γλυκὰ πὲ δῶ τοῖου, πὲ κεῖ τοῖου. Κεῖ σὲ κεῖν' τὰ μέρη καταλάβαινες ἀλήθεια τὴ φύση καὶ τὴ Θεοῦ τὰ ἔργα. Σὲ λίγ' ὥρα πάλ' νὰ βλέπς' νὰ χρυσῶν' τὸ βουνὸ καὶ νὰ βγαίν' ἕνας κατακόκκινος δίσκος πὲ τὴ γοργή τ'. Ἄμα ἔβγαине ὁ ἥλιος «προξβούκζαμ'») λίγο κι ἔξευαμ' τὰ ζῶα. Αὐτὴ τὴ μέρα περνούσαμ' πὲ μέσα π' ἕνα ἄλλο χωριὸ τὸ Καρὰ δερέ. Τὸ Σαββάτο τὸ βράδ' βράδ' ἔφταναμ' στὴν Ἁγιά Τριάδα. Εἶδανα κοδὰ στὸ Τύρναβο στὰ Βουργάρκα τὰ σύνορα, πὰν' σ' ἕνα ὕψωμα τῆ βουνοῦ μέσα σὲ πυκνὰ δέδρα. Ὁ δρόμος ποὺ πήγαινε στὴν ἐκκλησιὰ εἶδανα στενός, ἀμὰ κάτ' πὲ τὴν ἐκκλησιὰ εἶδανα ἕνα ἀνοιχτὸ μέρος ποὺ εἶχε δέδρα πολλὰ καὶ φουδιωτὰ κι' ἐκεῖ πελυούσαμ' τ' ἀμάξια καὶ κατέβαζάνα ὁ κόσμος τὰ πράματα τ'. Τὴν ψάθα τ', τὸ κιλίμ πὲ πὰν' καὶ ὕστερα τὶς σιλτέδες, τὰ μαξιλάρια καὶ καθόμασταν. Ἔστηνε ὁ καθένας καὶ τὸ φανάρ' του σ' ἕνα ξύλο νὰ φέγγ' κι' ἀρχίνεβανα τὶς φωτιές, τὰ μαγειρέματα. Ἄμα τελειωνάνα αὐτὲς τὶς δουλειές καὶ πήγαινάνα καὶ στὴν ἐκκλησιὰ νὰ προσκυνήσινα, γύρζανα ὕστερα καὶ μαζεούδανα οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλ' οἱ χωριανοὶ σ' ἕνα μέρος—σὰ γειτόνιο νὰ ποῦμ'—ἀναλόγως 10—15. Ἐβαζάνα στὴ μέσ' πὰ στὸ κιλίμ' ἕνα σκαμνὶ σ' ἕνα καθαρὸ «στεμέλ'» καὶ πὰν' τὶς μεξέδες μέσ' τὸ δίσκο τὰ ποτήρια πὲ τὰ πιοτὰ κι' ἀρχινοῦσε τὸ γλέντι, τὰ γέλοια, τὰ τραγούδια ἢ τὰ ὄργανα. Τί κόσμος, τί κακὸ εἶδανα. Πὲ δῶ νταβούλια, πὲ κεῖ γαίτες, παρακάτ' διολιὰ κλαρνέτα, τουφεκιές σὲ ξεκούφανάνα, καὶ κόσμος πλάγ' σου ποὺ δὲν τὸν ἤξερες πὲ στολὲς καὶ φορεσιές λογιῶν ἀο λογιῶν καὶ νάχνα ἄλλ' ἄρρωστο μαζί δους, ἄλλ' σακάτδες «Πανεγία νὰ φυλάγ'», ποὺ τοὺς ἔφερνάνα στὴ χάρ' ἀης ποὺ εἶδανα τέτοια θαματοουργή. Τώρα μὲ ἦρετε στὸ νοῦ μ' ἕνα θάμα ποὺ τὸ εἶδα πὲ τὰ μάτια μ' κι' ἀ σὲ τὸ πῶ.

Μιὰ χρονιὰ κεῖ ποὺ εἶδανα ὄλ' μαζεμέν' στὸ δικό μας τ' ἀμάξ' καὶ διασκεδάζάνα—γὼ θὰ ἤμνα τότε 10 ὡς 12 χρονῶ,—ἦρετε ἀδίκου μας ἔν' ἀμάξ' καὶ κατέβασάνα μέσ' σ' ἕνα χράμ', μιὰ κυρία ὀμορφήνα καὶ νέα, ποὺ

1) Προξβούκζαμ' = τρώγαμε κάτι τι.

τὸ βαστούσανα ἕνας κύριος καὶ μιὰ γριγιά. Ἡ πολυκαμὲν¹⁾ ἢ κυρία δὲ μποροῦσε νὰ κάτῃ, εἶδανα πιασμέν²⁾ κι' ὁ ἄδρας της τὴν βοήθησε νὰ κάτῃ καὶ τὴν διστηλώσε³⁾ πὲ μαξηλάρια μὴ μπέσ⁴⁾. Εἶχανα κι' ἕνα μωρὸ ὡς ἕνα—δὺο χρονῶ καὶ τῷβαλε κι' αὐτὸ νὰ κάτῃ παρὰ κάτ', ἔκατσε κοδὰ δης κι' ὁ ἄδρας ποὺ φαίνουδάνα ὅπως πρέπ' κύριος κι' ἡ γριγιά πῆγε γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Ὁ πατέρας μου ποὺ εἶδανα πολὺ διασκεδαστικὸς καὶ πολὺ πολιτικὸς⁵⁾ σὲ ὄλ' τὸ γόσμο καὶ ἄς μὴ δοὺς ἤξερε κιόλα γυρίζ' καὶ φωνάζ' τὸν κύριο, ποὺ εἶδανα μονάχος σου χωρὶς ἄλλ' παρὰ πὲ ἄδρες, νὰ νῶστ' στὴν παρὰ σου. Ὁ ξένος δέχκε, ἦρτε καὶ συστήθηκε μονάχος σου. Εἶδανα λέγ' πὲ τὸ Μπύργο τῆς Βουργαρίας καθηγητῆς σὲ σχολειὸ Ἑλληνικὸ καὶ ἡ γυναίκα τ' δασκάλ'σα καὶ πέρσου ποὺ γέννσε τὸ μικρὸ αὐτὸ πέμνε πὲ τότε πιασμέν' στὸ στρῶμα. Κανένας γιατρὸς σ' ὅσοι τὴν εἶδανε δὲ μπόρεσε νὰ τὴν κἀν' καλὰ κι' αὐτὸς τώρα τὴν ἤφερε στὴν Ἁγία Τριάδα ποὺ ἄκσε⁶⁾ ποὺ ἔν' θαματουργῆ. Γῶ, ποὺ σὲ εἶπα ποὺ ἤμνα τότε ὡς 12 χρονῶ, μ' ἄρσεσε πολὺ ἡ κυρία κι' ὄλο αὐτήνα ἔβλεπα. Ὁ ἄδρας της κι' αὐτὸς ἔκατσε ἀδίκου της γιὰ νὰ τὴ μπροσέχ' μὴ θέλ' τίποτα, φαρμακωμένος⁵⁾, πὲ τὴ μπίκρα τ' νὰ βλέπ' τὴ γυναίκα τ' σ' αὐτήνα τὴν κατάσταση. Κεῖ ποὺ ἤπινάνα καὶ χοράτευανα, βλέπω γῶ τὸ μωρὸ—ποὺ δὲ μποροῦσε κόμ' νὰ πορπατήσ' καλὰ, ποὺ σκώθκε, ἔκανε δυὸ—τρεῖς πεσκελιές⁶⁾ κι' ἔπεσε κάτ'. Ἡ μητέρα τ' ποὺ εἶδανα διστηλωμέν' πὲ τὰ μαξηλάρια καὶ πιασμέν', σκώθκε μάνε μάνε κι' ἄρπαξε τὸ μωρὸ στὴν ἀγκαλιά δης. Ὁ ἄδρας π' ἀδίκου ποὺ εἶδε ὄλ' αὐτὰ πετάχκε πὲ τὸ ντόπο τ' πῆγε κοδὰ δης καὶ τὴν ρώτισε πῶς ἔγινε αὐτὸ τὸ θᾶμα. «Εἶδα τὸ παιδὶ ποὺ ἔπεσε, εἶπε αὐτὴ, καὶ ἔξεχασα ποὺ δὲν μποροῦσα νὰ κουνηθῶ—κι' ἔτρεξα καὶ τῷπιασα ποὺ ἔπεσε». Κεῖν' τὴν ὥρα ἀρχίνσανα νὰ κἀννα καὶ οἱ δυὸ τὸ σταυρὸ σου καὶ νὰ δοξάζνα τὸ Θεὸ καὶ τὴν Ἁγία Τριάδα ποὺ ἔκανε τὸ θᾶμα δης. Ἀμα ἦρτε καὶ ἡ γριγιά πὲ τὸ ποτήρ' τ' ἁγίασμα καὶ τῆς εἶπανα κι' αὐτηνῆς ἀρχίνσε καὶ αὐτὴ νὰ σταυροκοπιέται. Εἶδανα ἡ μητέρα δης. Τὴν ἔπιασάνα τότε καὶ οἱ δυὸ μπράτσο καὶ τὴν πῆγανα στὴν ἐκκλησιά γιὰ νὰ πεμείν' τὸ βράδ' ἐκεῖ. Εἶδες θᾶμα; Νὰ τὴν κατιβάσανα πὲ τὸ χράμ' πὲ πᾶν' τ' ἀμάξ' καὶ νὰ πάγ' ὕστερα πὲ τὰ ποδάρια δης στὴν ἐκκλησιά! Τί πίστ' εἶχε!

Τὴν ἄλλ' τὴ μέρα τὸ πρωὶ ποὺ πῆγαμ' στὴν ἐκκλησιά ἄλλο θᾶμα. Πόξω πὲ τὴν ἐκκλησιά κάθοντάνα σειρά, οἱ τυφλοὶ, κουτσοί, κουλοὶ, κι' ἕνα σουρὶ ἄρρωστοι. Μέσ' αὐτουνούδς ἕνα Βουργαράκ' ἴσαμ δεκατριῶ χρονῶ,

- 1) Πολυκαμὲν' = ἡ καημένη.
- 2) Διστηλώσε = τὴ στήριξε.
- 3) Πολιτικὸς = περιποιητικὸς, εὐγενής.
- 4) ἄκσε = ἄκουσε.
- 5) Φαρμακωμένος = πολὺ λυπημένος.
- 6) Πεσκελιές = βήματα.

φώναζε, γελοῦσε, ἔκλαιγε, κι ἔκανε σὰ μπαλαβὸ κι ἔλεγε στὴ μάνα τ'. «Νὰ τὰ μάτια σ', νὰ ὁ στόμα σ', νὰ ἡ μύτ' σου, νὰ τὰ χέρια σ'» καὶ τᾶδειχνε καὶ τὴ φιλοῦσε καὶ πηδοῦσε πὲ τὴ χαρὰ τ'. Ἡ μάνα τ' καὶ ὁ πατέρας του φώναζάνα κι αὐτοὶ πὲ τὴ χαρὰ τους καὶ σήκωσάνα τὴν ἐκκλησιὰ στὸ ποδάρι¹⁾. Ἐπὶ τέλος ρωτᾷ ὁ κόσμος, «τί τρέχ'»; κι εἶπανα αὐτοὶ, πὼς τὸ παιδί τους πρὶν 5 χρόνια δὲν ἔγινε καλά. Τῶταξάνα κι αὐτοὶ στὴν Ἀγία Τριάδα νὰ τὸ φέρνα. Εἶδανα πὲ τὴ Βάρνα. Πὲ βραδὺς τῶπλυνάνα τὰ μάτια τ' πὲ τ' ἁγίασμα, κοιμήθηκε μεσ' τὴν ἐκκλησιὰ καὶ τώρα τὸ πρωὶ ἔλειψάνα τὰ μάτια τ' πὲ λάσπη τῶκανάνα πὲ τ' ἁγίασμα καὶ ἤρθε τὸ φῶς του!

Αὐτὰ καὶ τὰ δυὸ τὰ θάματα τὰ εἶδα πὲ τὰ μάτια μ' καὶ δὲ ντὰ ξεχνῶ ποτέ. Τὴν Κυριακὴ τὸ πρωὶ καὶ τὴ Δευτέρα στολιζάνα ὄλ' πὲ τὰ καλά τους ρουῖχα καὶ πηγαινάνα στὴν ἐκκλησιὰ. Μέσα στὴν ἐκκλησιὰ πὲ μέσ' πὲ μιὰ μεγάλ' πέτρα ἔβγαίνε τ' ἁγίασμα κ' ἔσταζε κι ἁγίασμα καὶ πὲ ψηλὰ γιατί ὄλ' αὐτὴ ἡ πέτρα εἶδανα μεγάλ' πολὺ καὶ τὴν φήκανα ἔτσ' ποὺ τὴν ἤβρανα κι ἔκανάνα γύρω τὴν ἐκκλησιὰ. Πὲ τὴν ἐκκλησιὰ, ὄλ' πηγαινάνα νὰ σιργιανίσινα τὸ Παζάρ' καὶ νὰ ψουνίσινα δῶρα γιὰ τὸ χωριὸ τους, γιὰ τὶς δικοὶ τ' ὁ καθέννας. Ἐκανάνα μαγαζιά προσωρινὰ πὲ τὰ κλαδιὰ καὶ πουλιούσινα ὅ,τι ἤθελες. Παπούτσια, πιάτα, στάμνες, κουμάρια, παιχνίδια, στολίδια. Πὲ κάθε χωριὸ ἤφερνάνα ὅ,τι ἔβγαζε κεῖν' τὸ χωριό. Αὐτὲς τὶς δυὸ μέρες θὰ κοίταζάνα οἱ γυναῖκες τὴ μπετσέτα τῆς μιανῆς ποὺ δῶκε στὸν ἄδρα δὴς νὰ σκουπιστῇ τὸ πρωί, νὰ διοῦμ' δαντέλα ἔχ' γιὰ κέδημα, τὸ φουστάν' τῆς ἄλληνῆς κι ὕστερα νὰ τὰ λένα καὶ νὰ περγιελούνα ὅ,τι κουσοῦρ' ἤβρισκάνα.

Τὴ Δευτέρα ἅμα σχολνοῦσε ἡ ἐκκλησιὰ ἔτρωγαμ' καὶ ἔζευάνα τ' ἀμάξια γιὰ νὰ πηγαινουμ'. Νὰ εἴσινα π' ἕνα μέρος καὶ νὰ ἔβλεπέτε νὰ ξεκινᾷ μιὰ σειρὰ πὲ χίλια ἀμάξια, πὲ λογιῶν ντὸ λογιῶ κιλίμια στὶς τσέργες τους! Αἶ, κιᾶμα μᾶς τύχαινε καὶ καμμιά φορὰ καὶ βροχὴ, τότε μὴ δὰ ρωτᾶς. Χωνόμαστάνα μέσ' στ' ἀμάξ' σὰ δις σαλιάκ'. Στὸ γυρισμὸ πηγαιναμ' πὲ ἄλλο δρόμο, πὲ ἄλλα χωριά. Δῶ πέρα ἔβλεπες πεδ' ἔξ' κολύμπες²⁾ καὶ καναδυὸ κοπάδια πρόβατα καὶ ἀρνόπουλα μικρούτσικα νὰ πηδοῦνα. Παρὰ κεῖθε σ' ἄλλο χωριό, νὰ βγαίνα οἱ νοικοκυρὲς νὰ ταγίζνα τὶς ὄρνιθές τους, ἄλλες τὰ γουρούνια τους κι ἄλλες ν' ἀρμέγνα τὶς ἀγελάδες. Τί ἔμορφα, παιδί μ', δὲν ἤθελαμ' νὰ τελειώσινα οἱ μέρες. Τέλος τὴ Τετάρτ' μεῖς τὰ Σκοπιανὰ τᾶμάξια ἔφταναμ' στὸ Σκοπό. Τουφεκιές, «μπὰπ» «μποῦμ» πὲ δῶ πὲ κεῖ, γιὰ νὰ καταλάβνα, νὰ βγῆνα στὴ προϋπάντηση. Πόξω πὲ τὸ Σκοπὸ πελιούσινα τ' ἀμάξια καὶ στήνδανα χορός. Εἶρχουδάνα τότε καὶ οἱ ἄλλ' πὲ μέσα πὲ τὸ χωριὸ καὶ ἀρχινούσινα τὰ «καλῶς ὄριστε» καὶ ἔπερνάνα τὰ δῶρα

1) Σήκωσάνα τὴν ἐκκλησιὰ στὸ ποδάρι=ἔκαναν πολὺ θόρυβο, ποὺ ὅλος ὁ κόσμος πρόσεχε αὐτούς.

2) κολύμπες=καλύβες.

καί τ' ἁγίασμα πού τοὺς ἠφρονάνα οἱ πανηγυριῶτες καὶ ἔπιανάνα κι' αὐτοὶ στοὺς χοροὺς. Ἀῤ... Ἀῤ... καὶ ποδὲ ἔμπαιναμ' στὰ σπίτια μας, μὴ ρωτᾶς τὴν κούρασ' ποῦχαμ'. Ὅχιτὼ μέρες στοὺς ποδάρ' κι' ὁ ὕπνος ὅπως λάχαινε καὶ χῶρια τὴν κούρασ' ποῦχαμ' πὲ τις μέρες πού γίνεθана οἱ ἐτοιμασίες τῆς πανηγυριοῦ. Ὑστερα πὲ λίγα χρόνια ὁ καλὸς ὁ παππούς Ἀλέξ'ς ὁ γείτονας μας, ἤβρε τὴν Ἁγιά Τριάδα τῆς Σκοποῦ πού ἔφτασέτε σεῖς. Θὰ εἶδανα ἴσαμ 80 χρονῶ τότε καὶ πῆγε κι' ὡς τὰ 100 καὶ παραπάν'. Αὐτὸς εἶχε «Θεὸς σχωρέστονα» μανία νὰ σκάβ' γιὰ «μαδραγοῦνες»¹⁾. Ἐπειδὴ ἔνας δυὸ στοὺς πρῶτα χρόνια ἤβρανα «μαδραγοῦνα» κι' αὐτὸς τώρα, μόν' κι' ἄκουγε νὰ λένα «κεὶ πέρα μνοιάζ' νὰ ἔν μαδραγοῦνα» ἢ «μπρὸς τὰ κεὶ ἔχ' μαδραγοῦνα», ἔπαιρνε τὸ γαδούρ' δου, τὰ τσαπιά τ' καὶ τὸ φκιάρ' δου καὶ πῆγαινε κι' ἔσκαφτε. Μιὰ μέρα κεὶ π' ἔσκαφτε, μακρὸν ὡς 3 ὄρες ὄξω πὲ τὸ χωριό, τὸ τσαπὶ τ' χτύπησε σ' ἕνα ξύλο. Τὸ τραβᾶ, τὸ βγάξ' καὶ βλέπ' ἕνα πρᾶμα ξυλένιο τρίγωνο καὶ μεγάλο ἴσαμ ἕνα μέτρο ἢ κάθ' ἓ μιὰ μεριά τ'. Τὸ σφουγγίζ' ²⁾ καὶ βλέπ' ποῦδανα εἰκόνα τῆς Ἁγιάς Τριάδας. Τὴν φέρνει στοὺς Σκοποὺ στὴν ἐκκλησία μας. Εἶδανα τότε Μεγάλ' Σαρακοστή καὶ οἱ Σκοπιανοὶ εἶπανα νὰ χτίσῃνα ἐκκλησία κεὶ πού βρέθηκε ἡ εἰκόνα βάλκανα κιάλα νὰ τὴν τελειώσῃνα ὡς τὴ μνήμη της καὶ νὰ γιορτάσῃνα κεὶ τὴν Ἁγιά Τριάδα. Οἱ πλούσιοι πὲ παραδες, οἱ ἄλλ' ὅσοι δὲ μπορούσανα νὰ δώσῃνα, ἔβαλᾶνα τὸ γκόπο τους κι' ἔτο' γίνηκε ἡ ἐκκλησιά. Σκάβοντας ἤβρανα καὶ ἁγίασμα πολὺ καὶ ἔκανάνα «χαβούζ'» γιὰ νὰ μαζών'ται μέσα κεὶ. Πὲ κεὶ καὶ δώθε εἶχαμ' πιά κι' ἐμεῖς τὴν Ἁγιά Τριάδα μας καὶ δὲ μπήγαιναμ' τόσο μακρὸν ὅπως τότε στοὺς παιδικίσινα μ' χρόνια, πού ἔκαναμ' ταξίδ' ὀχιτὼ μερῶ καὶ εἶχαμ' καὶ φόβο καὶ πὲ τις κλέφδες.

Ὁ διωγμός.—Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1915, οἱ 7 χιλ. κάτοικοι τοῦ Σκοποῦ μαζί μὲ ἑκατοντάδες ἄλλες Ἑλληνικώτατων χωριῶν τῆς Θράκης, ὅπως τοῦ Σκεπαστοῦ, Σαμακοβίου, Σαρακίνας, Τρουλιᾶς, Ἀγ. Στεφάνου, Στραντζας, Σοφιδῶν κ.ἄ. ἐξωρίσθησαν, ἀφοῦ πρῶτα ὑποχρεώθησαν νὰ παραδώσῃνα στίς Τουρκικὲς ἀρχὲς ὅλη τους τὴν περιουσία, ὅλα τους τὰ χρήματα καὶ ὅτι πολὺτιμο εἶχαν σὲ κοσμήματα. Κρατήθησαν δὲ καὶ ἐσφάγησαν ἀπάνθρωπα οἱ πρόκριτοι ὅλων τῶν χωριῶν, μὲ τὴν κατηγορία ὅτι ἦταν συνεννοημένοι μὲ τοὺς Ἑλλαδίτες γιὰ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τῆς Θράκης ἀπὸ τὸν Τουρκ.ξυγὸ.

Ἀπὸ τὸν Σκοποὺ οἱ Τοῦρκοι ἄρπαξαν μέσα ἀπὸ τίς ἀγκάλες τῶν οἰκογενειῶν τους, τοὺς ἀειμνήστους μάρτυρες : τοὺς ἀδελφοὺς Παπακυριακὸν Κωνσταντόπουλον ἱερομόναχον, καὶ Ἀριστόδημον Κωνσταντόπουλον διδάσκαλον, τὸν Ζαφειρή Ζαφειριάδη φαρμακοποιόν, τὸν Σίμον Σιμόπουλον διευθυντὴν τοῦ Σχολείου, τὸν Πελοπίδαν Βαβαζανίδην διδάσκαλον καὶ τὸν Θεόδωρον Κοκκάλαν ἔμπορον.

1) μαδραγοῦνες=κρυμμένοι θησαυροὶ ἢ μαδραγοῦνα καὶ μαδραβοῦνα.

2) σφουγγίζ' =σκουαίζει.

Ἄφοῦ τοὺς ὠδήγησαν σὲ μιὰ χαράδρα ἔξω ἀπὸ τὸ Σκοπὸ πηγαίνον· τας πρὸς τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές, τοὺς ἔσφαξαν μὲ φοιχτὰ βασανιστήρια.

Οἱ διωγμένοι Σκοπιανοὶ περιπλανήθηκαν μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἐπὶ πέντε χρόνια, ἄλλοι στὸν κάμπο τῆς Ἀνατ. Θράκης καὶ ἄλλοι στὴ Μ. Ἀσία καὶ ὑπέφεραν ἀπίστευτα μαρτύρια καὶ κακουχίες. Πολλοὶ πέθαναν στὴν ἔξο· ρία ἀπὸ τὶς ταλαιπωρίες, τὶς στέρησεις καὶ τὴν πείνα. Οἱ Τοῦρκοι μετὰ 5 χρόνια τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ γυρῶσιν στὴν πατρίδα τους. Καὶ ὅσοι ἔζησαν, γύρισαν φτωχοὶ καὶ ἀξιοθρήνητοι στὰ σπίτια τους ποὺ τὰ βοῦκαν καὶ αὐτὰ ἐρείπια. Ἡ κατοχὴ τῆς Ἀνατολ. Θράκης ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ στρατὸ τὸ 1920, τοὺς ἔδωσε φτερὰ καὶ πολλὰς ἐλπίδες γιὰ ἓνα καλλίτερο μέλλον. Καὶ ῥίχθη· καν ὅλοι μὲ ἐνθουσιασμὸ στὴ δουλειά. Κι' ἄρχισαν μὲ ὑπομονὴ νὰ καλλιεργοῦν τὰ χερσωμένα χωράφια τους, τὰ ξεριζωμένα ἀμπέλια τους. Νὰ νοικοκυρέψουν τὸ κάθε τι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ νὰ ξαναστήσουν ὅ,τι γκρέμισε ἡ βία καὶ ἡ ἀγριότητα τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ὅλες αὐτὲς τὶς προσπάθειες τὶς τόνωνε ἡ δυνατὴ πίστη πὼς θὰ βροῦν τὴν ἀμοιβὴ γιὰ τοὺς κόπους τους καὶ πὼς θὰ ξαναζήσουν, τώρα μάλιστα μὲ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Θράκης τους, στὰ ὠραῖα ἐκεῖνα χρόνια τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς χαρᾶς. Δυστυχῶς ὁμοῦς ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτὸς καὶ ἡ χαρὰ κράτησαν ὅσο καὶ ἓνα ὠραῖο ὄνειρο καὶ ἔσβησαν μὲ ἄλλη πὶὸ μεγάλη καταστροφὴ: μὲ τὸ δριστικὸ ξεριζωμὰ ἀπὸ τὰ πατριὰ χῶματα. Μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους πρόσφυγες ποὺ ἔσφιξε ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ στὴν μητέρα Ἑλλάδα καὶ οἱ Σκοπιανοὶ — γιὰ δευτέρην φορὰ πρόσφυγες, — δοκιμάσανε τὴν πίκρα τοῦ ἐκπατρισμοῦ.

Τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.— Ἡ καινούργια ἐκκλησία τοῦ Σκοποῦ χτίσθηκε στὴ θέση τῆς παλιᾶς, γιὰ αὐτὴ ἦταν μικρὴ καὶ δὲν ἐπαρκοῦσε. Ὅλοι οἱ κάτοικοι βοήθησαν στὸ χτίσιμο. Ἄλλοι μὲ χρήματα καὶ ἄλλοι μὲ προσωπικὴ ἐργασία. Ἐπίσης βοήθησαν καὶ οἱ Σκοπιανοὶ τῆς Ρωσίας καὶ Ἀμερικῆς.

Ἐπειδὴ ὁ χῶρος τῆς παλιᾶς ἐκκλησίας (αὐτὴ κατεδαφίστηκε κατὰ τὸ 1901 περίπου), ¹⁾ ἦταν χαμηλότερος ἀπὸ τὸ ἄλλο ἔδαφος, χρειάσθηκε νὰ ὑψωθῇ περίπου ἓνα μέτρο. Εὐτυχῶς κοντὰ στὴν ἐκκλησία περνοῦσε ὁ ποταμὸς καὶ γιὰ νὰ ἀποφύγουν ἐργάτες καὶ μεροκάματα ἔβαλαν σὲ ἐνέργεια τὸ «μετζί» ²⁾. Ἄργα τὸ ἀπόγευμα—τὸ καλοκαίρι, ποὺ ὁ ποταμὸς εἶχε λιγοστὸ νερὸ—δταν πιά σχολοῦσαν ἀπὸ τὶς ἐργασίες τους, χτυποῦσαν ἡ καμπάνα γιὰ τὸ «μετζί». Καὶ ὅλοι τότε, ἄνδρες, γυναῖκες—καὶ αὐτὲς ἀκόμη τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν—καὶ παιδιὰ ξεχύνονταν ἀπὸ τὶς 4 συνοικίες πρὸς τὸ χῶρο τῆς ἐκκλησίας, κρῖτώντας στὸ χέρι ἄλλος ἓνα καλάθι, ἄλλος ἓναν κουβᾶ γιὰ

1) Ὅταν κατεδαφίστηκε ἡ παλιὰ ἐκκλησία μετέφεραν τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ τὶς εἰκόνες στὸ σχολεῖο τῶν ἀγοριῶν—ποὺ ἦταν πολὺ μεγάλη αἰθουσα—καὶ ἐκκλησιάζονταν ἐκεῖ ὡς πού τελείωσε ἡ καινούργια.

2) μετζί=λέξεις τούρκ. =προσωπικὴ ἐργασία.

τὸ κουβάλημα τῆς ἄμμου. Εἶχαν στηθῆ στὸ δρόμο ποταμοῦ—ἐκκλησίας φανάρια κατὰ σειρὰν γιὰ νὰ φωτίζουν, γιατί ἡ ἐργασία αὐτὴ γινόταν ὅταν νύχτωνε πιά. Μὲ τί προθυμία καὶ χαρὰ ἔτρεχαν ὅλοι στὸ βραδυνὸ χτύπημα τῆς καμπάνας γιὰ τὴ χάρη τ' «Ἀη Δημήτρη»! Δὲν ἔμεναν στὰ σπίτια παρὰ μόνον οἱ γέροι, οἱ σακάτηδες καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ. Κι' εἶχαν τέτοια τάξη, σ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἐργασία! Ἄλλοι ἔσκαβαν, ἄλλοι γέμιζαν μὲ τὰ φτυάρια τὰ δοχεῖα ἄμμο κι ἄλλοι τὰ κουβαλοῦσαν.

Ὅταν τελείωσε τὸ γέμισμα καὶ ὑψώθηκε ὁ χώρος ὅσο ἔπρεπε, πρόβαλε τὸ ζήτημα τῆς πέτρας. Πέτρες τέτοιες ποὺ χρειάζονταν γιὰ τὸ χτίσιμο δὲν εἶχε στὰ γύρω τοῦ Σκοποῦ καὶ ἔπρεπε νὰ ζητήσουν ἄλλοῦ. Πρῶγμα ποὺ καὶ χρήματα ἤθελε καὶ χρόνος ἀπαιτοῦσε. Μὰ νά, ὅπως τυχαίως σκαλίζοντας μιὰ μέρα κάποιοι ἔξω στ' ἄλωνα τῆς συνοικίας Παλατίν, βρῆκαν τὴν κατάλληλη πέτρα. Ἄνοιξαν τότε «δαμάρ» καὶ ὅλοι ποὺ εἶχαν δικὰ τους ἀμάξια προσφέρθηκαν νὰ μεταφέρουν τὴν πέτρα στὸ χωρὸ τῆς ἐκκλησίας. Ὅταν σώθηκε τὸ ζήτημα τῆς πέτρας παρουσιάστηκε τὸ ζήτημα τοῦ ἀσβέστη. Ἀσβέστη δὲν εἶχε καὶ ἔπρεπε νὰ φέρον ἀπὸ τὸ Κρυόνερο, ἕνα χωριὸ ἀρκετὰ μακρὰ στὸ δρόμο Βουνὰρ—Χισὰρ—Βιζύης. Αὐτὸ θὰ στοιχίζε πολλὰ καὶ ἔβαλε σὲ σκέψη καὶ συλλογὴ τοὺς προύχοντες. Ἀπὸ τὴ δύσκολη θέση τοὺς ἔβγαλε καὶ πάλι ἕνα τυχαῖο περιστατικὸ ποὺ τὸ ἀπέδωκαν σὲ θαῦμα τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Μιὰ μέρα ἕνας βοσκὸς, ποὺ ἔβοσκε τὰ πρόβατά του κοντὰ στὸ δάσος τοῦ «Λέκκα—Τεσμεσί», παρουσιάσθηκε στοὺς δημογέροντες κρατώντας μιὰ ἀσβεστόπετρα. Ἦθελε, λέγει, νὰ βράση γάλα. Ἄναψε φωτιά, ἔβαλε δυὸ πέτρες κι' ἔστησε πάνω σ' αὐτὲς τὴ χύτρα του. Οἱ πέτρες του ζεστάθηκαν μὲ τὴ φωτιά καὶ ὅταν ἀπὸ ἀπροσεξία τοῦ χύθηκε λίγο γάλα, εἶδε πὼς ἔσβησαν κι' ἔσκασαν. Εἶπε ἀκόμα πὼς τέτοιες πέτρες ἔχει πολλὲς ἐκεῖ. Ἔστειλαν ἀνθρώπους καὶ ἀφοῦ βεβαιώθηκαν πὼς εἶναι ἀσβέστης ἔκαναν καμίνι ἐκεῖ καὶ ἔτσι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ ἦρθε ἡ πέτρα ἦρθε καὶ ὁ ἀσβέστης στὸν τόπο τῆς ἐκκλησίας. Τὸ χτίσιμο ἄρχισε τώρα, μὰ πῆγαινε σιγά, πολὺ σιγά. Στὰ 1904 βάλανε τὰ θεμέλια, μὰ τὸ χτίσιμο κράτησε χρόνια. Οἱ Σκοπιανοὶ ἤθελαν τὴν ἐκκλησιὰ τους μεγάλη κι' ὁμορφη, τέτοια ποὺ νὰ μὴν ἔχη σ' ὅλη τὴν περιφέρεια. Τὰ χρήματα ποὺ εἶχαν συναχθῆ ἔφενγαν γρήγορα τώρα σὲ μισθοὺς μηχανικῶν καὶ ἡμερομίσθια χτιστῶν. Οἱ ξηνητεμένοι πάλι ἔστειλαν τὴ συνδρομὴ τους καὶ οἱ κάτοικοι ἔκαναν «μετζι» γιὰ τὸ σπῆσιμο τῆς πέτρας σὲ μικρὰ μικρὰ κομμάτια. Μ' αὐτὰ θὰ γίνονταν τὰ μωσαϊκὰ ποὺ θὰ στόλιζαν κάτω τὸ πάτωμα.

Καὶ ὅταν τελείωσε πιά καὶ ἔβγαλαν τὶς σκαλωσιές, πρόβαλε στὰ μάτια τους ἄσπρη κάτασπρη μὲ τὰ δυὸ της καμπαναριὰ καὶ τὸν μολυβένιο τροῦλλο της—τὸν κουμπέ της—ἐπιβλητικὴ καὶ μεγαλόπρεπη. Καὶ ὅλοι τὴν καμάρωναν γιατί, γιὰ νὰ γίνῃ, ὅλοι εἶχαν κοπιᾶσει, ὅλοι εἶχαν δουλέψει. Ἐσωτερικὰ μ' ὄλο ποὺ ἦταν γυμνὴ—δὲν πρόφτασαν νὰ τὴν διακοσμήσουν—

εἶχε μιὰ χάρη καὶ μιὰ ἐπιβλητικότητα μὲ τὴν εὐρυχωρία της καὶ τὸν ἐξαιρετικὰ ὠραῖο γυναικωνίτη της, ποὺ εἶχε τρεῖς σειρὲς στασίδια ἀμφιθεατρικῶς.

Γιὰ τὰ ἀπαραίτητα ἱερὰ σκευή, εἰκόνες, ἑξαπτέρυγα, πολυελαίους καὶ ἀμφια φρόντισαν οἱ Σκοπιανοὶ τῆς Ρωσίας καὶ Ἀμερικῆς.

Οἱ τρεῖς καμπάνες τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας — μιὰ ἀπ' αὐτὲς ἢ πιὸ μεγάλη χτυποῦσε μὲ τροχὸ — βρῆκαν τὴ θέση τους στὰ ὄμορφα καμπαναριὰ ποὺ ὑψώνονταν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ στὴν πρόσοψη τῆς καινούργιας ἐκκλησίας.

Δυστυχῶς δὲν πρόφθασαν νὰ τὴν χαροῦν, οὔτε τὰ ἐγκαίνιά της πρόσλαβαν νὰ κάνουν. Ὁ νέος διωγμὸς τοῦ 1922 τοὺς ἀνάγκασε νὰ τὴν ἐγκαταλείψουν καὶ αὐτὴ μαζὶ μὲ ὅλα τους τὰ ἀγαθὰ στὴ διάθεση τοῦ κατακτητῆ.

Ἔθιμα ἐορταστικά.—Προλήψεις—Δεισιδαιμονίες

1.—**Πρωτοχρονιά.** Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιάς ἔβαζαν ἐπάνω στὸ τραπέζι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ φαγητὸ καὶ τὴν πίττα μὲ τὸ νόμισμα καὶ 3 ψωμιὰ ὀλόκληρα καὶ ἓνα πανέρι γεμάτο σουρβακίδια (καρύδια, μύγδαλα, φουντούκια, σῦκα, ξυλοκέρατα κ.λ.π.). Ἐφερναν ἀκόμα,—σὲ μερικά σπίτια—κι' ἔβαζαν καὶ ὅ,τι χρήματα εἶχαν καὶ τὰ κοσμήματά τους. Ὑστερα ἄναβαν τὸ καντήλι στὸ εἰκονοστάσιο κι' ἓνα κερί. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ἢ ὁ προστάτης αὐτῆς—ὅταν ἦταν πεθαμένος ὁ σύζυγος ἢ ὁ πατέρας—κρατῶντας στὸ ἓνα χέρι τὸ ἀναμμένο κερί καὶ στὸ ἄλλο τὸ θυμιατὸ, ἐθύμιαζε τὸ τραπέζι ἔτσι ὅπως ἦταν στρωμμένο καὶ ἔλεγε : «Ὁ Θεὸς νὰ τὰ πλουθαίν'». Γύριζε κατόπι σ' ὄλο τὸ σπίτι μὲ τὸ κερί καὶ τὸ θυμιατὸ καὶ θύμιαζε παντοῦ, ἐνῶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας ἔκαναν, ὡς ποὺ νὰ ἐπιστρέψῃ, τὴν προσευχὴ τους ἔμπρὸς στὸ εἰκονοστάσιο. Μετὰ τὸ θύμισμα καὶ τὴν προσευχὴ κάθονταν ὅλοι γύρω στὸ τραπέζι. Ὁ πατέρας τότε ἢ ὁ μεγαλύτερος τῆς οἰκογενείας ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ πανέρι μερικά «σουρβακίδια» τὰ σκόρπιζε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ μέσα στὸ δωμάτιο κι' εὐχότανε. «Ἐστ' νὰ σκορπιστῇ ἡ εὐτυχία μέσ' στὸ σπίτι μας». Κατόπι ἔκοβε μιὰ «γούγια» ἀπὸ τὸ ἓνα ψωμί καὶ ἔδινε σ' ὅλους ἀπὸ ἓνα κομματάκι σὰν ἀντίδωρο γιὰ νὰ τὸ βάλουν τὸ βράδυ κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλο γιὰ νὰ δοῦν τί ὄνειρο θὰ ἔβλεπαν. Τελευταία τοὺς ἐμοίραζε καὶ ἀπὸ 3 φουντούκια ποὺ τὰ ἔσπαναν ἐκεῖνη τῇ στιγμῇ γιὰ νὰ δοῦν τὴν τύχη τους. Τυχερὸς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ τοῦ τύχαιναν καὶ τὰ 3 φουντούκια γερά. Ὅλη ἡ χρονιά του θὰ πῆγαινε καλά. Μετὰ ἀκολουθοῦσε τὸ φαγητὸ καὶ τὸ κόψιμο τῆς πίττας. Ὅταν τελείωνε τὸ φαγητὸ καὶ ἐσηκώνετο τὸ τραπέζι ἔπαιζαν φουντούκια στὴν «κεραμίδα». Ἐστήναν μιὰ «κεραμίδα» αὐλακωτῆ πλαίι στὸ «σέι» κάθονταν ὅλοι γύρω—κάτω στὸ πάτωμα ποὺ ἦταν στρωμένο μὲ χοντὰ «κιλίμια» καὶ «σιλτέδες»—καὶ ἔρριχναν μὲ τὴν σειρά τους στὴν «κεραμίδα» ἀπὸ ἓνα φουντούκι ὁ καθένας. Ὅποιον τοῦ φουντούκι χτυποῦσε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἦταν κάτω, αὐτὸς κέρδιζε καὶ τὰ μάζευε ὅλα. Στὸ τέλος τοῦ παιχνιδιοῦ ὁποῖος μάζευε τὰ περισσότερα αὐτὸς ἦταν

καὶ ὁ πιδὺ τυχερός. Τυχερός ἦταν καὶ ὅποιος φταρνιζότανε ἐκεῖνη τὴ βραδυά. Τοῦ χάριζαν τότε κάτι, ἢ τοῦ ἔδιναν εὐχὲς ὅπως: «Νὰ νέχ'ς τῆ Ἰβράμ καὶ Ἰσάκ τὰ καλά». Δοκίμαζαν ἀκόμη τὴν τύχη τους καὶ μὲ τὰ μπουμπούκια τῆς κρانيᾶς τῆς «σουρβάκας» ὅπως ἔλεγαν ἓνα τέτοιο κλωνί. Στὸ τζάκι ποὺ ἔκαιγε μεγάλη φωτιά, ἄνοιγαν τὴ στάχτη καὶ ἔρριχναν μὲ τὴ σειρά του ὁ καθένας ἀπὸ ἓνα μπουμπούκι. Ὅταν τὸ μπουμπούκι «ἔσκαζε», ἦταν καλὸ σημάδι καὶ αὐτὸς ποὺ τὸ ἔρριχνε ἦταν τυχερός. Ἄν τὸ μπουμπούκι ὅμως καίγεται καὶ μαύριζε ἦταν κακὸ σημάδι· σημάδι ἀτυχίας. «Κάτι κακὸ θὰ τοῦ γινότανε ὡς τὸ χρόνο».

Τὸ πρῶτὸ τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ παιδιά ἔβγαιναν στὰ σπίτια καὶ «σουρβάκ'ζανα»—κρατώντας στὸ χέρι μιὰ σουρβάκα (κλαδί κρانيᾶς)—χτυποῦσαν μ' αὐτὸ ἐλαφρὰ στὴν πλάτη ὅποιον εὐβρισκαν στὸ σπίτι ποὺ πήγαιναν, ἢ στὸ δρόμο καὶ ἔλεγαν :

«Σούρβα, σούρβα γειὰ χαρὰ
γιὰ σταπίδα γιὰ παρὰ
γιὰ ἓνα ξυλοκέρατο»

ἢ «Σούρβα, σούρβα γερὸ κορμί
γερὸ σταυρὶ
καὶ τῆ χρόν' οὐλ' γεροὶ
καὶ καλόκαρδοι»

Ἄλλα πάλιν ἔλεγαν : «Σούρβα, σούρβα καὶ εἰς ἔτη πολλά». Μιὰ σακούλα πάνινη ποὺ εἶχαν κρεμασμένη στὸ ὄμο γέμιζε τότε ἀπὸ «σουρβακίδια», καὶ ἡ τσέπη τους ἀπὸ γρόσια ποὺ τοὺς ἔδιναν ὅπου κι' ἄν πήγαιναν ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα. (Τὸ θύμιασμα ποὺ γινότανε στὸ τραπέζι τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιάς γινότανε καὶ τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Φώτων).

2.—**Τὰ Φῶτα.** Τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων, τὰ μεσάνυχτα πίστευαν πὼς ἄνοιγε ὁ οὐρανὸς καὶ κατέβαινε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὅποιος τὸ ἔβλεπε ἐκεῖνη τὴν ὥρα καὶ «παρακαλοῦσε τὸ θεὸ πὲ γούλ' τῆ γαρδιά τ'» θὰ τοῦ ἔδινε ὅ,τι καὶ ἄν ζητοῦσε. Πολλοὶ λοιπὸν τὴ νύχτα αὐτὴ περιμέναν ν' ἀνοίξη ὁ οὐρανὸς ἔχοντας ἔτοιμη καὶ τὴν παράκληση. Ἐπρεπε μάλιστα νὰ τὴν ποῦν γρήγορα - γρήγορα μόνις. θὰ ἔβλεπαν τὴ λάμψη, γιὰτὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δὲν κρατοῦσε πολὺ καὶ ἦταν φόβος νὰ κλείση ὁ οὐρανὸς πρὶν τελειώση ἡ φράση, ὁπότεν δὲ θὰ γινότανε τίποτα. Ἐτσι ἔπαθε καὶ χειρότερα ἀκόμα—ἔλεγαν οἱ προπαποῦδες,—κάποιος ποὺ «σάστσε»¹⁾ ἄμα εἶδε τὴ μεγάλη λάμψη, καὶ ἀντὶ νὰ πῆ ὅπως σιεφτότανε «θεὸ μ' δῶσε μ' ἓνα «σινιάκο» φλουργιά» εἶπε «ἓνα σινιάκο, θεὸ μ'...» κι' ἔκλεισε ὁ οὐρανός. Καὶ νά, τὸ κεφάλι του ἔγινε μεγάλο καὶ μακρουλὸ σὰ σινιάκο !

3.—**Βρυκολάκες.** Τὸ δωδεκαήμερο δὲ βάφτιζαν παιδιὶ γιὰτὶ πίστευαν πὼς θὰ βρυκολάκιαζε. Πίστευαν ἀκόμα πὼς βρυκολάκιαζαν καὶ ὅσοι πέθαιναν τὸ δωδεκαήμερο. Ὁ λαὸς θέλησε νὰ τὸ ἐξηγήσῃ αὐτό.

1) Σάστσε=τὰ ἔχασε· σινιάκο βλέπε Ἀρχεῖο Θρ. Θεσ. τ. Γ' Π. Π. σ. 218).

Σὲ πολὺ παλιούς χρόνους — λέγανε — ἦταν συνήθεια νὰ βάζουν στὸ στόμα τοῦ πεθαμένου νόμισμα (ἓνα παρὰ) γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸν χάρο πού θὰ τὸν περνοῦσε στὸν ἄλλο κόσμο. Τότε ἐκεῖνα τὰ χρόνια τὸ κράτος ἦταν Χριστιανικὸ (Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία) καὶ τὸ νόμισμα εἶχε πάνω σταυρό. Ἡ συνήθεια αὐτὴ ἐξακολούθησε καὶ ὕστερα στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ νόμισμα Τούρκικο. Ἀπὸ τότε φάνηκαν καὶ οἱ «βρουκολάκ».

Φόβος καὶ τρόμος κυρίεψε ὅλους τοὺς χριστιανούς. Πολλοὶ ἄφηναν τὰ σπίτια τους, τὰ χωριά τους καὶ πῆγαιναν ἄλλοῦ. Ἔτσι ἐξημώθηκε καὶ τὸ Κάστρο, ἓνα χωριὸ πρὸς Β' τοῦ Σκοποῦ στὴ θέση ὃ «Καλὲς τῆς Ἁγιά Σωτήρας». Αὐτὸ τοὺς ἔκανε νὰ σκεφθοῦν πὼς αἰτία ἦταν τὸ νόμισμα πού δὲν εἶχε πάνω σταυρό. Ἀπὸ τότε τὸ ἀντικατέστησαν μὲ ἓνα μικρὸ σταυρὸ ἀπὸ κερί. Ἡ συνήθεια αὐτὴ τοῦ κερένιου σταυροῦ ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερα.

4.—Τὴν πρώτη Φεβρουαροῦ. Τρύφωνος τοῦ μάρτυρος, τὴ δευτέρα τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν τρίτη τοῦ Συμεῶν, τίς ἔλεγαν ὅλες μαζί τὰ «Συμνωγιόρτια» καὶ τίς γιόρταζαν καὶ δὲν ἔκαμναν τὴν παραμικρὴ δουλειά, ὅσες γυναῖκες ἦταν σὲ ἐνδιαφέρουσα κατάσταση, γιὰ νὰ μὴ γεννήσουν ση(ν)ειωμένο παιδί. Τῆς Ὑπαπαντῆς, ἐπειδὴ τελείωναν οἱ γιορτὲς ἔλεγαν: «Παπαντή, Παπαντή, γιορτουλάρ καπανδί» (Γιορτουλάρ καπανδί=οἱ γιορτὲς ἔκλεισαν. Τουρκιστί).

5.—Τὸ Σάββατο τῆς Ἀπόκρεω τὸ ἔλεγαν χαλβασάββατο. Τὸ βράδυ γιὰ νὰ διασκεδάσουν τὰ παιδιὰ κρεμοῦσαν στὸ ταβάνι μ' ἓνα σπάγκο ἓνα μεγάλο κομμάτι καρυδένιο χαλβά. Ὑστερα ἔδεναν τὰ χέρια τῶν παιδιῶν πίσω καὶ τὰ ἔβαζαν νὰ δαγκάσουν τὸ χαλβὰ πιάνοντάς τον ἂν μποροῦσαν μὲ τὸ στόμα, ἐνῶ ἓνας μεγάλος κουνοῦσε τὸ σπάγκο μιὰ ἐδῶ καὶ μιὰ ἐκεῖ. Ἔτσι τὰ παιδιὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἐπιτύχουν τὸ χαλβὰ καὶ καθὼς κουνιόσαν τὰ ἐλέρωσε στὸ πρόσωπο, πρῶγμα πού ἔφερε γέλοια καὶ εὐθυμία σ' ὅλους.

6.—Τὰ Ψυχασάββατα ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κόλλυβα πού μοίραζαν στὴν ἐκκλησία καὶ στοὺς τάφους γιὰ νὰ «σχωρέσνα» τοὺς πεθαμένους, μοίραζαν ἀκόμη καὶ στὰ σπίτια κομμάτια ζεστῆς πίττας ζυμωτῆς καὶ πάνω ἓνα αὐγὸ βρασμένο ἢ ὄρνιθα βραστή μὲ ρύζι κλπ.

7.—Τὸ βράδυ τῆς Τυρινῆς τελευταία ἀπὸ ὅλα τὰ φαγητὰ θὰ ἔτρωγαν αὐγὸ βραστό. «Βούλωναν», ὅπως ἔλεγαν, τὸ στόμα μὲ αὐγὸ καὶ θὰ τὸ «ξεβούλωναν» ὕστερα ἀπὸ τὴ Μ. νηστεία τῆς Σαρακοστῆς πάλι μὲ αὐγὸ (κόκκινο) τὸ βράδυ τῆς Ἀναστάσεως.

8.—Τὴν Καθαρὴ Δευτέρα θὰ ντυνότανε καὶ θὰ ἔβγαιναν καὶ «Τζαμάλ» μασκὲ μιὰ δμάδα νέων καὶ θὰ γυροῦσαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι. Οἱ γυναῖκες τὴν ἡμέρα αὐτὴ θὰ κατέβαζαν στὸ «πλυσταριὸ» ὅλα τὰ σκεύη τοῦ σπιτιοῦ χρειαζόμενα καὶ ἀχρηστα ἰδίως τῆς κουζίνας καὶ θὰ τὰ ἔβραζαν μέσα σὲ μεγάλο καζάνι τῆς πλύσης μὲ «θελόσταχτ'» γιὰ νὰ καθαρίσουν. Θὰ καθάριζαν ἀκόμη ὅλο τὸ σπίτι. Ἔτσι ἐξηγεῖτο ἡ λέξις «Καθαροδευτέρα».

9.—Τὴν Καθαρὰ Δευτέρα καὶ τὴν Τρίτη πολλές ἡλικιωμένες γυναῖκες τὸ εἶχαν σὲ καλὸ νὰ νηστεύουν χωρὶς νὰ βάλουν τίποτε στὸ στόμα τους καὶ νὰ πᾶν τὸ πρῶτὸ τῆς Τετάρτης στὴν ἐκκλησία νὰ λειτουργηθοῦν. Αὐτὲς τὶς γυναῖκες ποὺ κρατοῦσαν «τρίμερο» νηστεία ὅταν γύριζαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ τὶς ἔβλεπαν ἄλλες ποὺ δὲν νήστευαν θεωροῦσαν καλὸ νὰ τὶς καλέσουν νὰ περάσουν μέσα στὸ σπίτι τους καὶ νὰ τὶς κερᾶσουν ἕνα καφὲ μὲ βούτυμα.

10.—Τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὴν εἶχαν τόσο πολὺ μεγάλη ἐορτὴ ποὺ σταματοῦσαν ὅλοι τὶς ἐργασίες τους. «Καὶ τὸ χελιδόν' κόμ' ἤμπε «τσάκνο» κι' αὐτὸ δὲ γρουβανεῖ στὴ φωλιά τ' ποὺ φκιάν', σὰ νυκτὴ τῆ μέρα ποὺ πιάσκει ὁ Χριστὸς» ἔλεγαν οἱ γεροντότεροι.

11.—Τὸ Σάββατο ποὺ ἦταν πρὸ τῆς ἑβδομάδος τοῦ Λαζάρου, τὸ ἔλεγαν «Κουφοσάββατο». Πίστευαν πὼς σὰν αὐτὴ τὴν ἡμέρα ἡ Παναγία πῆγε στὸ λουτρό νὰ λουστῇ. Κεῖνῃ τῇ στιγμῇ ἄκουσε ἔξω φωνές. Ἦταν ὁ λαὸς ποὺ ζητοῦσε νὰ συλλάβῃ τὸν Ἰησοῦ. Ἡ Παναγία, ἀπὸ τὸ θόρυβο ποὺ ἔκαναν οἱ βρῦσες τοῦ νεροῦ δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβῃ καλά. Πάνω στὴν λαχτάρα της, ν' ἀκούσῃ φώναξε. «Δὲ βουβαίνονται κι' αὐτὲς νὰ μὴν ἀκούγεται» καὶ ἀμέσως τὸ νερὸ ἄλλαξε διεύθυνση κι' ἔτρεχε ὑπογείως χωρὶς ν' ἀκούεται.

12.—Τὶς Κυριακὲς τῆς Μ. Σαρακοστής γινότανε ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια καὶ τὸ «Γκιουρὲς» (πάλαιμα). Ἐρχόντανε ἐπίτηδες ἀπ' ἄλλοῦ Τοῦρκοι παλαισταί, οἱ «πεχλιβάνδες». Συχνὰ στὸ πάλαιμα ἔπαιρναν μέρος καὶ Σκοπιανοί.

13.—Τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου, τὸ Λαζαροσάββατο, γυρνοῦσαν στὰ σπίτια οἱ «Λαζάρ». Τσιγγάνες ποὺ κατέβαιναν ἀπὸ τὴ Ρουμανία μὲ τὴ ρουμανικὴ ἐνδυμασία, στολισμένες μὲ διάφορα *πρασινάδια* στὸ κεφάλι καὶ στὴ μέση, γυρνοῦσαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ χόρευαν καὶ τραγουδοῦσαν :

Σήμερα ἔνε τῇ Λαζάρ	Αὐτοῖ ἔνε τῶν Βαγιῶ—Λάζαρος Λάζαρος
ἦρτε μωρὴ Λάζαρος	Τρώνα ψάρ' καὶ κολιδ—Λάζαρος Λάζαρος
Καὶ σὰς ἤφερε χαρὰ	Καὶ τὴν ἄλλ' τῇ γυριακῇ Λάζαρος Λάζαρος
Λάζαρος, Λάζαρος	τρώνα κόκκινο αὐγὸ—Λάζαρος Λάζαρος,

14.—Τὴν Κυριακὴ τῶν Βαῖων ἔφερναν τὰ βάρια στὸ σπίτι καὶ ἀφοῦ διασταύρωναν μ' αὐτὰ τὸ εἰκονοστάσιο τὰ κρεμοῦσαν πλάι στὶς εἰκόνες λέγοντας :

Ἵξω ψύλλοι ποντικοὶ	Βαί, βαί τὸ βαγιὸ
μέσα ἥλιος καὶ χαρὰ	τρώνα ψάρ' καὶ κολιδ
καὶ καλὴ νοικοκερά.	καὶ τὴν ἄλλ' τῇ γυριακῇ

Τὰ παιδιὰ ἔλεγαν αὐτὴ τῇ μέρα καὶ τό :

τρώνα κόκκινο αὐγὸ.

15.—Τὴν Μ. Πέμπτη ποὺ τὴν ἔλεγαν «Κόκκιν' Πέφτ'» ἔβαφαν τὰ κόκκινα αὐγά. Πρῶτὸ πολὺ κάθε νοικοκυρὰ θὰ κρεμοῦσε, σ' ἕνα παράθυρο τοῦ σπιτιοῦ της ποὺ ἔβλεπε πρὸς Ἀνατολάς, ἕνα κόκκινο ὕφασμα ἢ κουβέρτα ἢ ὅ,τι δήποτε κόκκινο εἶχε. Τὸ κόκκινο θύμιζε τὸ αἷμα τοῦ Σωτῆρος ποὺ ἔτρεξε τὴν ἡμέρα αὐτὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ του.

16.—Τὴν Μ. Παρασκευὴ οὔτε νύχια ἔκοβαν, οὔτε λουζότανε, οὔτε ἔβαζαν στὴ φωτιά κατσαρόλα γιὰ φαγητό. Ἐτρωγαν ὅ,τι πρόχειρο εἶχαν. Πολλοὶ μάλιστα ἐνήστευαν ὅλη τὴν ἡμέρα καὶ δὲν ἔβαζαν παρὰ μόνο λίγο ξείδι στὸ στόμα τους.

17.—Τὸ Μ. Σάββατο γινότανε τὸ «Παζάρ». Ἦρχονταν καὶ ἀπὸ ἄλλες πόλεις ἔμποροι μὲ διάφορα ἔμπορεύματα ἰδίως παιχνίδια παιδικὰ καὶ μικροστόλιδα, ἀνοίγαν καὶ οἱ Σκοπιανοὶ ἔμποροι στὴν ἀγορὰ τένδες καὶ ἔβγαζαν καὶ αὐτοὶ τὰ δικά τους ἔμπορεύματα καὶ γινότανε τὸ «Παζάρ». Ἀπὸ τὸ Παζάρ θ' ἀγόραζον ὅλοι τὰ Πασχαλιάτικα παπούτσια καὶ φορέματα τῶν παιδιῶν τους καὶ ἓνα σωρὸ παιχνίδια

18.—Τὸ βράδυ στὴν Ἀνάσταση θὰ ἐπαίρναν ὅλοι μαζί τους καὶ ἀπὸ ἓνα κόκκινο αὐγὸ. Τὴν ὥρα ποὺ ἔλεγεν ὁ παπὰς τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» τὰ τσουγκρίζαν καὶ ὅταν γύριζαν στὸ σπῆτι τὸ καθάριζαν καὶ τὸ ἔκοβαν μὲ προσοχὴ στὴ μέση. Ὅποιος ἦταν «ἀναμάρτητος» καὶ καλὸς Χριστιανὸς θὰ ἔβλεπε ἐκεῖ στὸ κομμένο αὐγὸ μέσα στὸν κρόκο ζωγραφισμένη τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Λέγανε ὅτι πολλοὶ βρῆκαν στ' αὐγὸ τους ἓνα τέτοιο πρᾶγμα. Γιὰ νὰ γίνη ὅμως αὐτὸ ἔπρεπε νὰ εἶναι προσηλωμένοι ἐκεῖ μὲ τὸν νοῦ καὶ τὴν καρδιά τους στὰ «ἅγια γράμματα» τῆς Ἀναστάσεως.

19.—Τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα τὰ παιδιά κρατώντας ἓνα κόκκινο αὐγὸ φέρνοντας αὐτὸ καὶ γύρω γύρω στὸ πρόσωπό τους ἔλεγαν: «Καλῶς ἦρτες Πασχαλιά μὲ τὰ κόκκινα τ' αὐγά' σὲ μᾶς γειά, στοὺς Ἑβραίους θερμασιά». Ἐπίσης τὸ πρωὶ τῆς Κυριακῆς συνήθιζαν νὰ στέλνουν τὰ δῶρα οἱ κουμπάροι στοὺς «συντέκνους»). Τὸ δῶρο ἦταν πάντοτε ἓνα γλύκισμα: κουραμπιέδες, ὄρετὸ σαραγλί²⁾, «παντεσπάν». Ὅσοι ἐδυσκολεύοντο γιὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο νὰ κάνουν γλύκισμα ἔστελναν δυὸ τρεῖς ὀκάδες ζάχαρη καὶ καμμιά—δυὸ ὀκάδες καφέ ἀκαβούρδιστον. Τὰ ἔστελναν δὲ ἢ μέσα σὲ ἓνα δίσκο ἢ σὲ μεγάλα πιάτα σκεπασμένα ἀπὸ πάνω μὲ τὸ καλύτερο ἄσπρο «στεμέλ»³⁾ φιλεδένιο (κιοποῦρ φιλέ ὅπως ἔλεγαν) ἢ ψηφωτὸ⁴⁾ τοῦ ἀργαλειοῦ μὲ δαντέλλες γύρω - τριγύρω.

20.—Τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ γινότανε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ «τῆ Θεοῦ τὸ πανεύρ». Γι' αὐτὸ τὸ πανεύρ²⁾ ποὺ γινότανε—ὡς μισὴ ὥρα δρόμο—πρὸς Ἄν. τοῦ Σκοποῦ ὑπῆρχε ἡ ἐξῆς παράδοση:

Ἀπὸ χρόνια πολλὰ ἐκεῖ σὲ κεῖνο τὸ μέρος κάθε χρόνο σὰν αὐτὴ τὴ μέρα τοῦ Θωμᾶ βρῖσκανε ἓνα κριάρι μέσα στὰ χαμόκλαδα. Λέγανε πὼς τὸ ἔστειλε ὁ Θεὸς γιὰ «κουρβάν» ὅπως ἔστειλε καὶ στὴ θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Διάβαζε ὁ παπὰς μερικὲς εὐχὲς καὶ ὕστερα ἔσφαζαν τὸ κριάρι καὶ τὸ μοίρα-

1) Σύντεκνος=αὐτὸς ποὺ στεφάνωνε ἓνα ἀντρόγυνο.

2) Ὁρετὸ σαραγλί. Ἴδε Π. Π. Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ., Τόμος Γ' σελίς 217.

3) Στεμέλ=σκέπασμα μικρὸ, τραπεζομαντηλάκι.

4) Ψηφωτὸ=Π. Π. Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ., Τόμος Δ' σελ. 224.

ζαν-στοὺς φτωχοὺς. Αὐτὸ γινότανε ἀρκετὰ χρόνια. "Ἐνα χρόνο ὅμως πῆγε ὁ κόσμος ὅπως πάντα κ' οἱ παπάδες καὶ δὲν βρήκανα τὸ κριάρι ἐκεῖ." Ἀρχισαν οἱ παπάδες τὶς εὐχὲς καὶ τὰ τροπάρια, μὰ τὸ κριάρι δὲ φαινότανε. Ἐπὶ τέλους τὸ εἶδαν ἀπὸ μακρὰ νὰ ἔρχεται τρεχᾶτο. Μόλις ἔφθασε, χωρὶς νὰ τὸ ἀφήσουν νὰ ξεκουραστῆ, ἔτσι ἰδρωμένο ὅπως ἦταν, τὸ ἔπιασαν καὶ τὸ ἔσφαξαν. Ὁ Θεὸς ὅμως θύμωσε καὶ τοὺς ἐτιμώρησε καὶ ἀπὸ τότε δὲν ξαναφάνηκε κριάρι κανένα χρόνο. "Ἐμεινε ὅμως ἡ συνήθεια νὰ γίνεται τὸ πανηγύρι τὴν ἡμέρα τοῦ Θωμᾶ καὶ νὰ σφάζουν ἀρνιά καὶ νὰ τὰ μοιράζουν ἐκεῖ στοὺς φτωχοὺς, ὅσοι «ἔταζαν» γιὰ διάφορους λόγους.

21.—Τὴν πρώτη Μαρτίου ὅλα τὰ παιδιὰ ἔβαζαν στὸ χέρι ἢ στὸ λαιμὸ «Μάρτ'» (κλωστὲς χρωματιστὲς κλωσμένες). Τὸ «Μάρτ'» τὸν φοροῦσαν γιὰ νὰ μὴ τὰ κάψη ὁ ἥλιος τοῦ Μαρτίου. Τὸν εἶχαν στὸ χέρι τους ἢ στὸ λαιμὸ τους ὡς πού νὰ διοῦν πελαργοὺς νὰ γυρίζουν ἀπὸ τὰ ζεστά κλίματα. Ἄμα τοὺς ἔβλεπαν φώναζαν τραγουδιστὰ :

—Τσάνκια, τσάνκια λέλεγκα
ποῦν' τὰ λελεγκούδια σου ;

—Πέρα, πέρα στὴ φωλιά
λουζονται χτενίζονται
στραβοφακιολίζονται.

"Υστερα ἔβγαζαν τὸ «Μάρτ'», σήκωναν μιὰ μεγάλη πέτρα καὶ τὸν ἔκρουβαν ἀπὸ κάτω. Μετὰ 40 ἡμέρες πῆγαιναν νὰ τὸν δοῦν. Σήκωναν τὴν πέτρα καὶ ἂν ἔβλεπαν ἀπὸ κάτω κοντὰ στὸ «Μάρτ'» μυρμήγκια ἢ ἄλλα ἐντομα ἦτο σημάδι πλοῦτου καὶ εὐτυχίας, ἂν δὲν εὔρισκαν τίποτε σήμαινε φτώχεια καὶ δυστυχία.

22.—"Ὅταν ἔβλεπαν καινούργιο φεγγάρι, ἔπιαναν ὅ,τι χρυσαφικὸ φοροῦσαν ἢ χορήματα (ἀσημένια νομίσματα) γιὰ νὰ πάη καλὰ ὄλος ὁ μῆνας.

23.—Γιὰ τὸ καινούργιο φεγγάρι τοῦ Μαρτίου ἔλεγαν τὸ ἑξῆς : Μόλις τὸ δῆς νὰ βγάλῃς ἀπὸ πάνω σου κάτι—μιὰ καρφίτσα, ἓνα μαντήλι κλπ.—καὶ νὰ τὸ βάλῃς μέσα σὲ μιὰ τρύπα ἐνὸς τοίχου καὶ νὰ πῆς : «Νὰ διῶ στ' ὄνειρό μ' τ' ἄ μὲ γέν' ὡς τῆ χρόν'» καὶ θὰ ἔβλεκες πράγματι ὅ,τι θὰ σοῦ συνέβαινε.

24.—Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιάς ἔκαναν στὴν πόρτα τοῦ σταύλου ἢ στὴν πόρτα τοῦ δρόμου ἀπὸ ἐκείνη πού περνοῦσαν τὰ ζῶα, ἓνα σταυρὸ μὲ «κουπριγιὰ» ὅσοι εἶχαν ζῶα, ἐνῶ τὴν πόρτα τὴν ἄλλη τὴν στόλιζαν μὲ στεφάνια ἀπὸ λουλούδια, κρεμώντας ἀκόμα καὶ 2—3 σκόρδα φρέσκα. Τὸ πρωὶ τῆς Πρωτομαγιάς κοιτάζαν τὶς πόρτες μήπως εἶχαν κανένα μικρὸ ξεφλούδισμα μὲ μαχαίρι. Πίστευαν πὼς τὰ μεσάνυχτα ἔβγαίνουν «Νεραῖσες» καὶ ἔξυναν μὲ τὸ μαχαίρι τὶς σοκακόπορτες, ἔβγαζαν μιὰ φλούδα καὶ ἔπαιρναν ἔτσι τὸ «κισμέτ» (τὴν εὐτυχία) ἐκείνου τοῦ σπιτιοῦ. Τὴν Πρωτομαγιά ὅσοι εἶχαν ζῶα πού τὰ ἄρμεγαν, μοίραζαν γάλα στὰ γειτονικὰ σπιτία. Τὸ δοχεῖο πού εἶχε τὸ γάλα τὸ ἔδιναν πίσω ἄπλυτο μὲ λίγο νερὸ μέσα γιὰ νὰ μὴ «στερέψ'» τὸ γάλα καὶ ἔλεγαν : «νὰ τὰ χιλιάστε».

25.—Τὴν παραμονὴ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου—24 Ἰουνίου—ἄναβαν «μπουμ» ποῦνες». Ἀπὸ μέρος μάζευαν τὰ παιδιὰ κάθε συνοικίας χόρτα ξερὰ καὶ τ' ἀποθήκευαν κάπου. Ὄταν πλησίαζε ἡ μέρα διάλεγαν ἓνα δέντρο ξερό, τὸ ἔκοβαν, τὸ καθάριζαν ἀπὸ τὰ περιττὰ κλαδιά, κάρφωναν δῶ καὶ κεῖ στὰ μεγάλα ἐξωτερικὰ κλαδιά του λεπτὰ ξύλα γύρω-γύρω καὶ τὸ ἐτοιμάζαν ἔτσι πὺν νὰ χωρέση ὅλο τὸ χόρτο ποὺ ἐμάζεψαν. Ὑστερα ἀνοίγαν στὴν πλατεία τῆς συνοικίας ἢ σ' ἓνα μέρος ἀνοιχτὸ πὺν νὰ φαίνεται ἀπὸ παντοῦ ὅταν θὰ τὴν ἀναβαν—κάθε συνοικία ἔκανε καὶ τὴν «μπουμπούνα» τῆς—ἓνα λάκκο ἄρκετὰ βαθὺ καὶ ἔμπηγαν μέσα τὸν κορμὸ τοῦ δέντρου ποὺ ἐτοιμάζαν. Τὸ στερέωναν καλὰ καὶ ἄρχιζαν νὰ ἀνεβάζουν τὸ χόρτο τὸ ξερὸ πάνω. Παιδιὰ ἀνέβαιναν πάνω καὶ πατοῦσαν μὲ τὰ πόδια τους τὸ χόρτο γιὰ νὰ πάρη πιὸ πολύ. Σ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἐτοιμασίαν ἔπαιρναν μέρος πολλὲς φορὲς καὶ μεγάλοι, γιὰτι κάθε «μαχαλὰς» ἐφιλοτιμεῖτο νὰ κἀνὴ πιὸ μεγάλη «μπουμπούνα». Ἄμα βράδυαζε ἀναβαν μικρὲς μπουμποῦνες καὶ πηδοῦσαν ὅλοι ἀπὸ πάνω. Ἐλεγαν πὺς ἂν πηδοῦσαν 3 φορὲς θὰ ἔφευγαν οἱ ψύλλοι καὶ οἱ κοριοί.

Τὴ μεγάλη μπουμπούνα τὴν ἄφηναν τελευταία, πολλὲς φορὲς κοντὰ τὰ μεσάνυχτα καὶ ἦταν τότε θέαμα μοναδικὸ γιὰ μικροὺς καὶ μεγάλους, ἡ μεγάλη φωτοχυσία ποὺ φώτιζε ὅλο τὸ χωριό. Ἀπὸ νωρὸς οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια κάθε γειτονιάς μαζεύονταν καὶ ἐτοιμάζαν τὰ «ριζικάρια». Τὰ «ριζικάρια» ἢ ὁ Κλήδωνας γινόντανε καὶ στὸ Σκοπό, ὅπως καὶ στὶς Σαρ. Ἐκκλησίαις καὶ στὴ Γέννα. (Βλέπε Ἀρχεῖον Θρ. Θησ., τόμ. Β', σελὶς 131) καὶ Θρακικὲς Ἠθιογραφ., Π. Π. Μέρος Β', σ. 95, διήγημα «Τὰ ριζικάρια».

26.—Τὸ μεσημέρι τῆς Ἀναλήψεως δὲν κοιμόνταν γιὰτι ἔλεγαν πὺς ὅποιος θὰ κοιμηθῆ θὰ ἀναληφθῆ.

27.—Τῆς Ἀγίας Μαρίνας—17 Ἰουλίου— πὺν ἄρχιζαν νὰ ροδιζοῦν οἱ πρῶτες ρῶγες στ' ἀμπέλια, ἔλεγαν τὴν παρουσία: «Ἡ Ἀγία Μαρίνα μουρμούρσε κιὸ Ἀγιολιάς ἔφαγε καὶ χόρτασε». Ὅτι δηλαδὴ ἡ Ἀγία Μαρίνα πῆγε στ' ἀμπέλι νὰ φάγη σταφύλια καὶ δὲ βρῆκε παρὰ λίγες ρῶγες καὶ παραπονέθηκε μουρμουρίζοντας, ἐνῶ μετὰ 3 ἡμέρες ὁ Προφήτης Ἡλίας βρῆκε τόσα ὄριμα σταφύλια, πὺν ἔφαγε καὶ χόρτασε. Ἐτσι παρηγοριότανε ὅταν δὲν ὄριμαζαν ἔως τῆς Ἀγ. Μαρίνας, γιὰτι θὰ εὔρισκαν καὶ θὰ ἔκοβαν τοῦ Προφήτου Ἡλία.

28.—Ἀπὸ τὴν 1η Αὐγούστου ἔως τὴν 6η δὲν ἔπλυναν γιὰτι ἦταν οἱ «δριμένες». Ὄταν τύχαινε ὅμως νὰ βροῆξη αὐτὲς τὶς 6 μέρες, χαλνοῦσαν οἱ δριμένες καὶ τότε μποροῦσαν νὰ πλύνουν.

29.—Στὶς 29 Αὐγούστου—τοῦ Ἀποκεφαλιστοῦ, ἡμέρα νηστείας—δὲν ἔτρωγαν ἀκόμα μαῦρα σταφύλια, μελιτζάνες, ἐπειδὴ ἦταν μαῦρες, καὶ δὲν ἔπιναν μαῦρο κρασί.

30.—Ὄταν γινότατε ὁ «τρούγος» καὶ γύριζε ὁ ληνὸς γεμάτος σταφύλια στὸ χωριό, ἔστηναν ἐμπρὸς-ἐμπρὸς πάνω στὰ σταφύλια μιὰ «παλιουρ»

για» για τὸ μάτι. «Τὸ κακὸ μάτι νὰ πέση πάνω στὴν «παλιουργιά» (στὸ ἀγκαθωτὸ κλαδὶ χαμόδενδρου) καὶ ὄχι στὸ ληνὸ. Μεγάλῃ ζημία γινότανε ὅταν τύχαινε νὰ σπᾶσῃ τὸ ἀμάξι τοῦ ληνοῦ στὸ δρόμο καὶ χυνότανε τὰ σταφύλια. Τὸ σπᾶσιμο τοῦ ληνοῦ σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση τὸ ἀπέδιδαν σὲ κακὸ μάτι (τὸν μάτιαξάνα). Γι' αὐτὸ ὅταν συναντοῦσε κανεὶς ληνὸ φορτωμένο πρῶτα δὲν τὸν «περίκοφτε», δὲν περνοῦσε ἀπὸ μπρὸς του νὰ κόψῃ τὸ δρόμο του καὶ δευτέρου ἔλεγε «φτού, φτού σκόρδα» κι' ἔφτυνε τρεῖς φορές. Ὁ τρυγητὸς στὸ Σκοπὸ γινότανε ἀπαράλλαχτα ὅπως καὶ στὶς Σαράντα Ἐκκλησίες. (Βλέπε Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ., τόμ. Δ', σελὶς 89 καὶ Θρακικὲς Ἡθογραφεῖς Π. Π., τόμ. Α', διήγημα : «Ὁ τρύγος τοῦ κυρ Ἀμπατζόγλου»).

31.—Τῶν Ταξιαρχῶν—8 Νοεμβρίου—πολλοὶ ἔκαναν θυσία (κουρμπάν) στὸν Ἀρχάγγελο. Ἔστελναν μὲ ἓνα παιδὶ ἢ πῆγαιναν οἱ ἴδιοι, ἔξω ἀπὸ τὸ Σκοπὸ σὲ μιὰ ρεματιὰ κοντὰ στὸ πηγάδι «Σωφρόνιο», ἓνα ὀτιδῆποτε πούλερικό. Ἐκεῖ πλαί σ' ἓνα δέντρο καθότανε ἓνας, καμμιά φορὰ καὶ δύο ἄνδρες (δὲν ἦταν ὄρισμένοι, πῆγαινε ὅποιος ἤθελε, πάντως ἦσαν φτωχοί). Αὐτοὶ ἔσφαζαν τὸ πουλὶ καὶ κρατοῦσαν μονάχα τὸ κεφάλι. Τὸ ἀκέφαλο πουλὶ τὸ ἔπαιρναν πίσω καὶ τὸ μαγεύουν στὸ σπίτι τους.

32.—Τὴν Ἁγία Βαρβάρα τὴν ἐώρταζαν γιὰ τὴν εὐλογία. Γι' αὐτὸ ὅσες εἶχαν μικρὰ παιδιὰ ἔκαμναν ἐκείνη τὴν ἡμέρα «λοκούμια»¹⁾ καὶ μοίραζαν γιὰ νὰ τὴν βγάλουν γλυκά. Σὲ παλιὰ χρόνια πίστευαν ὅτι ἡ Ἁγία Βαρβάρα ἦταν ἓνα κορίτσι, ποὺ ἔφερε τὴν εὐλογία γυρνώντας ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι τὴ νύχτα. Γι' αὐτὸ ὅταν ἦταν ἐπιδημία ἐφρόντιζαν κάθε βράδυ νὰ «χρίσουν»²⁾ τὸ τζάκι γιὰ νὰ εἶναι καθαρὸ καὶ νὰ ἔχῃ πάντα φωτιά. Ἐπειτα ἔβραζαν ἐκεῖ ἓνα πιᾶτο μὲ κᾶτι γλυκὸ, πετμέζι ἢ μέλι ἢ ἄλλο τι γιὰ νὰ τὸ εὐρῃ ἡ Ἁγία Βαρβάρα ὅταν ἔρθῃ, νὰ φάγῃ καὶ νὰ φύγῃ εὐχαριστημένη. Ἐφρόντιζαν ἀκόμα ἀπὸ τὸ καλοκαίρι νὰ γνέσουν ὅλα τὰ μαλλιά ποὺ ἀγόραζαν γιὰ ἐργασίες τοῦ ἀργαλειοῦ γιὰ νὰ μὴ βρῇ ἡ Ἁγία Βαρβάρα, ὅταν ἔρθῃ, μαλλὶ καὶ κάνει τὴ φωλιά της καὶ μείνει δηλ. στὸ σπίτι. Τὴν ἡμέρα τῆς Ἁγ. Βαρβάρας ἔλεγαν : «Ἡ Ἁγία Βαρβάρα βαρβαρών», Ἡ Σάββας σαβανών», κι' Ἡ Νικόλας παραχών» καὶ πρόσεχαν νὰ μὴ κρολογήσουν αὐτὲς τὶς ἡμέρες ποὺ ἔκανε δυνατό κρύο.

33.—Τὸν ἅγιο Ἐλευθέριον τὸν εἶχαν ὅτι «ξελευτέρωνε» μὲ καλὸ τίς

1) «Λοκούμια» σπιτίσια ἔκαμναν παίρνοντας ἀπὸ τὴ ζύμη — ὅταν ζύμωναν ψωμιὰ, — μικρὰ κομμάτια, τὰ ἐπλαθάν λίγο στὶς παλάμες καὶ ὕστερα τὰ ἔδιναν ἓνα σχῆμα στρογγυλὸ καὶ τὰ ἀράδιαζαν στὸ ταψὶ ἀφοῦ πρῶτα τὸ ἀλείψαν μὲ σάμαλαδο. Τὰ ἔστελναν στὸ φούρνο καὶ ὅταν ἐψήνοντο, ἔχουναν ἀπὸ πάνω ὅπως ἦταν ζεστὰ πετμέζι καὶ καρύδια κοπανισμένα.

2) χρίσουν=ἀλείψουν, ἀλείψαν τὸ τζάκι ἢ μὲ ἀσβέστη ἢ μὲ χῶμα κόκκινο ἢ κίτρινο διαλύοντάς το μὲ νερό.

ἔτοιμόγεννες καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἑώρταζαν καὶ τοῦ ἀναβαν λαμπάδες ὅσες ἦταν σὲ ἐνδιαφέρουσα κατάσταση.

34.—Ὅταν ἐλούζοντο τῇ νύχτα δὲν ἔχυναν τὰ νερὰ ἔξω πρὶν ρίξουν μέσα στὸ «λεγέν» ¹⁾ ἓνα κάρβουνο ἀναμμένο. Ὅταν τὰ ἔχυναν ἔλεγαν : «Ὁξὼ τὸ κακὸ στ' ἄγρια βουνὰ καὶ στ' ἄκαρπα τὰ δέντρα».

35.—Δὲν ἀνοίγαν τῇ νύχτα ποτὲ μπουῶλα γιὰ τὸ «στοιχεῖο τῇ σπιτιοῦ» ἔμπαινε μέσα καὶ λέκιαζε τὰ ροῦχα.

36.—Στὴν ἴδια πετσέτα δὲν σκουπίζονταν δυὸ γιὰ τὴ θὰ μάλωναν.

37.—Ὅταν πέθαινε ἓνα παιδί καὶ γεννιόταν ἄλλο στὴν ἴδια οἰκογένεια, δὲν ἔβαζαν τὸ ὄνομα τοῦ πεθαμένου γιὰ νὰ μὴν πεθάνῃ καὶ αὐτὸ.

38.—Ὅταν ἓνα μικρὸ παιδί «ἀρκοῦδζε» ²⁾ ἐνῶ μοροῦσε καὶ περπατοῦσε προειδοποιοῦσε διὰ κάποια ἐπίσκεψη θὰ εἶχαν. Ἐπίσκεψη προειδοποιοῦσε καὶ τὸ λούσιμο τῆς γάτας.

39.—Ὅποιος εἶχε «κότσια» ³⁾ στὰ χέρια, ἔλεγαν ὅτι τὸν «κατοῦρσε» βάτραχος καὶ γι' αὐτὸ ἔγιναν.

40.—Ὅταν ἓνα παιδί ἔβγαζε τὸ δόντι του, τὸ πετοῦσε πάνω σὲ μιὰ στέγη λέγοντας : «Νὰ κουρούνα κόκκαλο | καὶ δῶσ' με σιδερένιο | νὰ τσακῶ τὰ μάραρα | νὰ τρώω παξουμάδια».

41.—Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ δὲν ἔκοβαν νύχια καὶ ἔλεγαν : «Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ | τὰ νύχια σου μὴν κόψης | καὶ Κυριακὴ νὰ μὴ λουσθῆς | ἂν θέλῃς νὰ προκόψης».

42.—Ὅταν εἶχε πολὺ καιρὸ νὰ βρέξῃ καὶ ἔβλεπαν μαῦρα σύννεφα στὸν οὐρανὸ τὰ παιδιὰ φώναζαν τραγουδιστά : «Βρέξε Θεέ μου, μιὰ βροχὴ | μιὰ βροχὴ ἀντίβροχῃ | νὰ κατέβῃ στὸ τσαροῖ | νὰ φτηναίνῃ τὸ ψωμί | νὰ τὸ τρώνα οἱ φτωχοί». Ὅταν ἔβρεχε τὰ παιδιὰ φώναζαν τότε : «Βρέξ' βρέξ', βραχανίτ' | τῇ παπᾷ ὁ γυνὸς γραίτ' | καὶ ἡ μπάμπω κοσκινίτ'».

43.—Ὅταν ἡ μητέρα ἤθελε νὰ ξεγελάσῃ τὸ παιδί της καὶ νὰ τὸ ξεφορτωθῇ γιὰ λίγο, γιὰ νὰ κἀνῃ κάποια δουλειὰ της μὲ ἡσυχία, τὸ ἔστελνε σὲ καμμιά γειτόνισσα καὶ τὸ ἔλεγε. «Ἄδε νὰ πᾶς στὴν ἄμνια τῇ Δουκαίν' νὰ σὲ δῶσ' λίγο ἀλκαθενί». Ἡ γειτόνισσα καταλάβαινε περὶ τίνος ἐπρόκειτο καὶ τὸ κρατοῦσε ὅσο μοροῦσε περισσότερῃ ὥρᾳ στὸ σπίτι της.

44.—Ποτὲ στὸ δρόμο δὲν «περίκοφτάνᾳ» ἄνθρωπο ἢ ζῶο ἢ ἀμάξι ἰδίως φορτωμένο. Ἐπρεπε νὰ σταθοῦν περιμένοντας νὰ περάσουν.

45) Ὅταν τρομάζουν φτύνουν τρεῖς στὸν κόρφο τους καὶ λέγουν. «Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ καὶ σκορπᾷ πάντα τὰ κακὰ». Πίνουν ἀκόμα καὶ λίγο νερό.

1) λεγέν=λεκάνη μπακιρένια.

2) ἀρκοῦδζε=ἀρκοῦδίζε, ἀρκοῦδίζω, περπατῶ μὲ τὰ τέσσαρα χέρια, πόδια.

3) κότσια=μερμηγκές.

Παροιμίες Σκοποῦ

1.—*Δῶκ' ὄβρως καὶ πῆρε κουκουζέλες.* Λέγεται ὅταν ἕνας νομίζει με βεβαιότητα ὅτι ξεγέλασε τὸν ἄλλον ἐνῶ καὶ ὁ ἴδιος ἔχει γελασθῆ ἀνάλογα.

2.—*Προβταζάνα τὸ σκύλο κι' ὁ σκύλος τὴ ρουρά τ'.* Ὅταν ἀναθέσουν σ' ἕνα νὰ κάμη μιὰ ἐργασία καὶ αὐτὸς τὴν ἀναθέτει εἰς τρίτον.

3.—*Νεγάσκε (βιάσθηκε) ἢ νύφ' μας τὸ Σαββάτο τὸ βράδ'.* Ὅταν ἀφήση κανεὶς τὴν τελευταία στιγμή μιὰ ἐργασία καὶ ἀγωνίζεται νὰ τὴν τελειώσῃ ὅπως ὅπως.

4.—*Ὅλο τὸ γαιρὸ κούρευες τὸ βρίτσο (τράγος).* Λέγεται σ' ἕναν ποῦ θέλει νὰ ἐργασθῆ τότε ποῦ δὲν πρέπει.

5.—*Ἐφαγε ἡ ψεῖρα καὶ βγήκε σιὸ γιακά.* Ὅταν ὁ φτωχὸς δῆ μιὰ καλὴ μέρα καὶ κάνει τὸν φαντασιωμένο.

6.—*Δὲ ξέρ'ς πὲ ποῦ κατορεῖ ἡ ὄρνιθα.* Δὲν ἔχεις ἰδέαν ἢ γινῶσιν πράγματός τινος. Τελείως ἀνίδεος.

7.—*Ἡ κυχὰ ἢ Θωμαγὴ πὲ τὸν ὕπνο σιὸ φαγί.* Ἀντίστοιχη φράσις «Μὰμ καὶ νάνι». Λέγεται γιὰ ἕναν ποῦ τὸν χαρακτηρίζει νωθρότης.

8.—*Μαζὶ χωρατεύουμ' καὶ χῶρια καταλαβαίνουμ'.* Ὅταν δὲν ὑπάρχη συνεννόησις στὴ συνομιλία.

9.—*Ἡβρ' ὁ στραβὸς κατήφορο.* Ὅταν ἐπωφελεῖται κανεὶς μιὰ εὐκαιρία καὶ κάνει ὅ,τι τοῦ ἀρέσει συχνά.

10.—*Χαίρεται ἡ Κελαγδινιῶ τ' ἀδέλ' της.* Ὅταν χαίρεται κανεὶς γιὰ ἐπιτυχίες ἀπραγματοποίητες, φανταστικές.

11.—*Κατὰ τὸ πάπλωμα σ' νὰ πλῶν'ς καὶ τὰ ποδάριά σ'.* Νὰ ζῆς ἀνάλογα με τὴν θέση σου.

12.—*Ἀντὶ νὰ τριζ' τ' αἰμάξ', τριζ' ὁ ἀμαξῆς.* Λέγεται γιὰ τὸν φταίχτη ποῦ ἐνῶ ἔχη ἀδικο προσπαθεῖ με τὶς φωνές του νὰ ἐπιβληθῆ.

13.—*Σένα κολιτὸνκ (μασχάλη) δυὸ καρπούζια δὲ σημάδ'ναι.* Ὅταν ἀναλάβῃ κανεὶς πολλὰς ἐργασίας ταυτοχρόνως. παρ. Τ.

14.—*Ὁ κόσμος πὲ τὸ γόσμο, κι' ὁ μυλωνὰς πὲ τὸ νερότ'.* Γιὰ ἕναν ποῦ ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅ,τι γίνεται γύρω του.

15.—*Ὅσο ἀργιῶνα τὰ πράσα τόσο χονδραῖνα.* Λίγα καὶ καλά.

16.—*Ἡβρες καὶ παίζ'ς.* Δὲν σοῦ φθάνουν ὅσα ἔχεις παρὰ ζητᾶς κι' ἄλλα, ἐνῶ πρέπει νὰ εἶσαι εὐχαριστημένος.

17.—*Ὁ λύκος παστρομά δὲ φικιάν'.* Λέγεται γιὰ τοὺς λαιμάργους, ποῦ δὲν μποροῦν νὰ φυλάξουν τίποτε.

18.—*Ἄλλα λογαριάζ' ἢ βουβάλα κι' ἄλλα ὁ βουβαλάρ'ς.* Ἄλλα σκέπτεσαι νὰ κάμης καὶ ἄλλα σὲ ὑποχρεώνουν.

19.—*Πέρο' ἔκλασε κι' ἐφέτο βρώμσε.* Ὅταν ξαναφέρουν συζήτηση ποῦ ξεχάστηκε.

20.—*Τράβηξε τῆς ἐλιᾶς τὰ βάσανα. Ὑπέφερε πολλά.*

21.—*Ἄφου ἔχω μασιὰ γιατί νὰ καίγω τὰ χέρια μ'. Ὅταν ἔχη κανεὶς μέσα δὲν χρειάζεται νὰ κοπιᾷζη. Λέγεται κι' ἄλλιως. «Ἄμα ἔχ'ς χαμοθεὸ ἔχ'ς καὶ Θεό».*

22.—*Ψερίζ' ἢ κάργα τὸ βουβάλ' γιὰ νὰ γιομίσ' τὴ γουλιὰ δης. Ὅταν κἀνη κανεὶς μιὰ καλὴ πράξη μὲ ἔλαιτήριο τὸ συμφέρον.*

23.—*Τὸν ἐπιασάνα σιὰ πράσα. Πιάσθηκε πάνω στὴν κλεψιά ἢ στὴν ψευτιά.*

24.—*Ἄλογο κλάν' σιὸ Μπιτ Παζάρ. Γι' ἓνα ἰσχυρογνώμονα ποῦ ἐπιμένει στὴ δική του γνώμη καὶ δὲν προσέχει τί τοῦ λές.*

24. *Μπαίν'ς πιπέρ' ποδιού. Αὐτὸς ποῦ ἀνακατεύεται παντοῦ καὶ πάντοτε χωρὶς νὰ τὸν ρωτήσουν.*

26.—*Θαρεῖς ποῦ ἔχ' χίλια τσιροκέφαλα σιὸ Βαλοῦκ Παζάρ. Γιὰ ἓναν ποῦ εἶναι ξέννοιαστος καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴ φτώχεια του.*

27.—*Κατὰ τὸ κεφάλ' καὶ ἡ σκουφια. Ὅλα ἀνάλογα.*

28.—*Τὸν τραβούνα σιὸ χαλλ' κι' αὐτὸς γυρεῦ' νὰ πάγ' σιὸ τσαλί. Ἐνῶ τοῦ δείχνουν τὸν καλὸ δρόμο, αὐτὸς παρασύρεται πρὸς τὴν καταστροφὴν.*

29.—*Διέ μ' πένα μάτ', νὰ σὲ διῶ πὲ δυό. Ἀνάλογα μὲ τὴν συμπεριφορά σου πρὸς ἐμένα, θὰ σοῦ φερθῶ καὶ ἀκόμα καλύτερα.*

30.—*Τὸ γουρούν' καὶ τὴ μουρισούνα τ' νὰ κόψ'ς πάλ' θὰ σκαλίξ'. Λέγεται σὲ ἓναν ποῦ δὲν ἐννοεῖ νὰ διορθωθῆ.*

31.—*Ἄρατα θέματα, κουκιά μαγερεμένα. Ἀνοησίες. Ἀσουνάρτητα λόγια. (ἄρητ' ἀθέμιτα).*

32.—*Πέτρα ποῦ κυλᾷ ὄβρη δὲ μπιάν'. Ποτὲ δὲ θὰ προκόψη ὅποιος ἀφήνει τὴ μιὰ δουλειὰ καὶ πιάνει τὴν ἄλλη γυρνώντας ἀπὸ τόπο σὲ τόπο.*

33.—*Ὅπου πέσ' ἢ φωτιά κεῖ καίγει' ὁ τόπος. Σὲ μιὰ συμφορὰ οἱ σπιτικοὶ ὑποφέρουν περισσότερο, μ' ὄλο ποῦ λυποῦνται καὶ οἱ γύρω.*

34.—*Κάνε μ' ξένο καὶ φτωχὸ νὰ παινοῦμ' ὅσο μπορῶ. Λέγεται ὅταν ἓνας ξένος κανχάται. «Γὼ ἤμνα ἔσο' σιὸ χωριό μ', ἢ γὼ εἶχα τόσα πρόβατα, τόσα σπίτια» ἐνῶ φαίνεται ὅτι δὲν ἦταν τίποτε καὶ κεῖ.*

35.—*Μεγάλ' βούκα βάλ', μεγάλο λόγο μὴ λές. Μὴ κατακρίνης ἄλλους γιὰ κάτι ποῦ μπορεῖ καὶ σὺ ἀργότερα νὰ κατακριθῆς.*

36.—*Ὅποιος καγῆ σιὸ τζορμπά, φουᾶ καὶ τὸ γιογούρι'. Ὅταν πάθη κανεὶς κάτι κι' ὕστερα γίνεται τόσο προσεκτικώτερος.*

37.—*Δὲ ξέρ' πὲ ποῦ πάγ' τὴ χωριοῦ ἢ ἀγέλ'. Ἀγνοια, ἀμάθεια.*

38.—*Ὁ λύκος κι' ἂν ἐγέρασε κι' ἔχασε τὸ μαλλί τ' μήτε τὴ γνώσ' δου ἄλλαξε μήτε τὴ γεφαλὴ τ'. Στὸν ἀδιόρθωτο.*

39.—*Μὲ κόστ'σε ὁ κοῦκος ἀηδόν'. Ὅταν ἀρχίσουμε κάτι μὲ τὴν ἰδέα ὅτι θὰ μᾶς στοιχίσῃ φθηνὸ καὶ κατόπι ὅταν τελειώσῃ, δοῦμε πὼς μᾶς βγῆκε πολὺ ἀκριβό. Κοσιζ' ὁ κοῦκος ἀηδόν'. = Πολὺ ἀκριβό.*

40.—*Ὅ,τι κἀν' ὁ κόσμος κί' ὁ Κοσμάς.* Ὅταν σὲ κάποια περίπτωση πρέπει νὰ κἀνη ὁ καθένας ὅπως κἀνουν οἱ ἄλλοι.

41.—*Τὸ τσούζ' πολὺ. Τῶισουξε.* Πίνει πολὺ κρασί. Ἦπτε πολὺ καὶ μέθυσε.

42.—*Ποιὸς ἔχασε τὸ μυαλό τ' νὰ τῶβρης σὺ.* Φράσις πού λέγεται σ' ἕναν ἀνόητον, ἄμυαλο.

43.—*Δουλειὲς μακρομάνικες.* Φράσις πού λέγεται γιὰ μιὰ ἄστοχο ἐνέργεια (γκάφες).

44.—*Πιάσι' τὸ ντυφλόνα βγάλ' τὰ μάτια τ'.* Τίποτε δὲν μπορεῖς νὰ πάρης ἀπ' αὐτὸν πού δὲν ἔχει.

45.—*Βρέξε κόλο φάγε ψάρια.* Κοπίασε ἂν θέλῃς ν' ἀπολαύσης κάτι. «Τὰ καλὰ κόποις κτῶνται».

46.—*Μαζωχιῆτε γνωστικοὶ νὰ φᾶτε τῆ τραλλοῦ τὸ βιό.* Λέγεται γι' αὐτοὺς πού ἀσυλλόγιστα ἐξοδεύουν τὴν περιουσία τους γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν ὄσους τοὺς κολακεύουν.

47.—*Δὲ λείπ' ὁ Μάρτζ' πὲ τῆ Σαρακοσιῆ.* Γιὰ ἕναν πού δὲ λείπει ἀπὸ πουθενά.

48.—*Ξεπελύθηκε σὰν τὸ ροδάν'.* Φράσις πού λέγεται σ' ἕνα φλύαρο.

49.—*Πὲ πού κρατᾶ ἡ σκούφια τ'.* Ποιὰ εἶναι ἡ οἰκογένειά του.

50.—*Μάλλιασε ἡ γλώσσα μ' νὰ λέγω.* Βαρέθηκα νὰ ἐπαναλαμβάνω τὰ ἴδια καὶ πάλ' τὰ ἴδια.

51.—*Ὅλ' γελοῦνα πὲ τὰ μένα καὶ γὼ σκάνω στὰ γέλοια.* Λέγεται γιὰ ἕνα ἀνόητο πού ὄχι μόνον δὲν παίρνει εἶδηση ἐνῶ ἔγινε περιγέλως, παρὰ γελᾷ καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς ἄλλους.

52.—*Τώρα πού ἔχ' ἡ θάλασσα μέλ' δὲ νῆχουμ' χουλιάρια.* Ὅταν δὲν μπορεῖς νὰ ἐπωφεληθῆς μιὰ εὐνοϊκὴ περίσταση.

53.—*Τ' ἀπίδ' ἂ πέσ' πὲ κἀν' τὴν ἀπιδιά.* Φράσις πού λέγεται ὅταν θέλουν νὰ ποῦν πὼς τὸ παιδί μοιάζει τοὺς γονεῖς.

54.—*Προσκύνα τὸ διάβολο γιὰ νὰ περάσ' τὸ γιοφύρ'.* Νὰ προσαρμόζουσαι κατὰ τὴ περίσταση.

55.—*Τὸ φορτώθηκε σὰ σαμάν (ἄχυρο) τσουβαλί.* Ἄνεπιθύμητο οἰκονομικὸ βάρος.

56.—*Κεῖ πού δὲ σὲ σπέρουνα νὰ μὴ φυτρών'ς.* Σ' ἕναν πού ἀνακατεύεται σὲ ξένες ὑποθέσεις.

57.—*Κεχαγιά στὰ πρόβατά μ' δὲ σ' ἔχω.* Μομφὴ γιὰ ἕναν πού κάνει παρατηρήσεις χωρὶς νὰ ἔχη δικαίωμα.

58.—*Καλογράψ' με καὶ σιῆ γουπριγιά ρίξ' με.* Φτάνει νὰ ἔχη κανεὶς καλὴ τύχη καὶ ἄς μὴ εἶναι ἀπὸ μεγάλη γενιά.

59.—*Κάλπικο λιανό.* (Μὲ ξέρονα σὰ γάλπικο λιανό. Αὐτόνα τὸν ξέρονα σὰ γάλπικο λιανό). Πασίγνωστος.

- 60.—*Ἐκανε κατσαμάκ*. Ἐφυγε κρυφά, ἔσκασε.
- 61.—*Τί σέ λείπ' Μαργιορή*; — *Μαργαριταρένια σκούφια*. Λέγεται ὅταν κανεῖς δὲν βλέπει τις οὐσιώδεις ἑλλείψεις πού ἔχει, ἀλλὰ ζητᾷ ἐπουσιώδη.
- 62.—*Δὲ νέχ' στὸ νῆλιο μοῖρα*. Πολὺ φτωχός.
- 63.—*Ἡ νύχτα ἔν ἔγκνος*, δὲ *ξέρ'ς τί θὰ γεννήσ' τὸ πρωί*. Δὲν ξέρεις τί θὰ φέρη ἢ αὐριανὴ ἡμέρα.
- 64.—*Ἐχ' καρδιά βουβαλίσια*. Γιὰ ἕναν πού δὲ στενοχωριέται εὐκόλα.
- 65.—*Ἐχασε τὰ πάσματα*. (Ἐχασε τ' αὐτὰ καὶ τὸ καλᾶθ'). Λέγεται ὅταν ἕνας φοβηθῆ καὶ δὲν ξέρει τί νὰ κάνει.
- 66.—*Τὸ πάν' τὸ παραιμένιο τὸ ἔχ' νοικιασμένο*. Ἐλαφρομούναλος.
- 67.—*Δὲ νῆχ' νύχια νὰ ξυσιῆ*. Ἀπορος, φτωχὸς πολὺ.
- 68.—*Νέβκανα οἱ τρίχες μου στὴ γοοφή μ'*. Λέγεται σὲ μεγάλῃ ταραχῇ.
- 69.—*Στὰ παλιά μ' τὰ παπούτσια* (τὸν γράφω). Δὲν τὸν λογαριάζω. Ἄδιαφορῶ.
- 70.—*Ζέψε κάνε, ἄρτσε κι' ἕνας*. Λέγεται γιὰ ἕναν κουτό.
- 71.—*Δίγα ν' τὰ ψωμιά τ'*. Δὲ θὰ πάγ' πολὺ καιρό. Θὰ παιθάνη. — *Πολλὰ ψωμιά θὰ φάγ' κόμ'*. Θὰ περάσουν πολλὰ χρόνια.
- 72.—*Τῆ διαβόλ' ἢ κάλτσα*. Αὐτὸς ἔν τῇ διαβόλ' ἢ κάλτσα. Τετραπέ-
τος, πονηρός.
- 73.—*Ἐμαθε ἢ μπάμπω* (ἢ γιαγιά) *στὰ τσάννα*. Λέγεται γιὰ ἕναν πού ἔχει συνηθίσει σὲ κάτι καὶ τὸ ζητᾷ ὕστερα καθημερινῶς.
- 74.—*Σὲ δῶκανε πρόσωπο γυροῦ'ς' κι' ἀσιάρ'*, (φόδρα λ. Τ.). Λέγεται ὅταν κάποιος ζητᾷ περισσότερο ἐνῶ τοῦ χαρίζουν κάτι.
- 75.—*Καλὴ μέρα Γιάνν'*. — *Κουκιά σπέρονω*. Γιὰ ἕναν πού ἄλλα τὸν λές καὶ γι' ἄλλα σ' ἀπαντᾷ.
- 76.—*Δὲ θὰ ξεπουλιάσ'*. Δ' ἂ βγάλ' πουλιά. Δὲ θὰ ζήση. Θὰ πεθάνη.
- 77.—*Κάνε τὸ καλὸ καὶ ρίξ' το στὸ γαιλό, δέρονοντάς το τὰ κύματα ἂ τὸ βγάλνα μιὰ μέρα ὄξω*. Δηλ. Κάνε τὸ καλὸ καὶ μὴ περιμένης ἀνταμοιβή. Ἴσως μιὰ μέρα ὅμως νὰ βρῆς αὐτὸ τὸ καλὸ πού ἔκανες ἀναπάντεχα.
- 78.—*Κάθε χώρα καὶ ζακόν, κάθε μαχαλὰς καὶ τάξ', κάθε σπίτ' καὶ ἀερίκ*. Δηλ. κάθε σπίτι καὶ κάθε τόπος ἔχει καὶ τις δικές του συνήθειες, καὶ δὲν πρέπει νὰ παραξενεύεται κανεῖς ὅταν τις βλέπη.
- 79.—*Τρώς φίλεμ' λάχανο*; Ὅταν ἕναν τὸν ρωτοῦν ἂν θέλῃ κάτι, τῇ στιγμῇ πού ξέρουν ὅτι τὸ λαχταροῦν.
- 80.—*Ἦμνα νιὸς καὶ γέρασα*. Φράσις πού λέγεται ὅταν μιὰ ὑπόθεσις ἄργεῖ νὰ γίνῃ, ἐνῶ φαινότανε πὼς θὰ τελείωνε σύντομα.
- 81.—*Πὲ δικόνα σ' φάγε πιὲ κι' ἀλισπερίο' μὴ φμιάν'ς*. Μὴ ἔχης συναλλαγὲς μὲ συγγενεῖς γιατί μὲ τὸ τίποτε μπορεῖ νὰ ἐπέλθῃ ψυχρότης.
- 82.—*Ποιὸς σὲ ἔδβαλε τὸ μάτ' σου*; — *Ὁ ἀδερφός μου*. — *Γι' αὐτὸ ἔν τόσο βαθειὰ βγαλμένο*. Εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς ἕνας μὲ τὸν ὁποῖον

πρῶτα ἦσονται συνδεδεμένος στενά. Πρὸ πάντων ἕνας συγγενής.

83.—*Παδιοῦ φτωχὸς στὸ πανεύρῳ ἀρχοδάς.* Σὲ ἐπίσημη ἐμφάνιση νὰ φαίνεται κανεὶς ἀνοιχτοχέρης, χουβαρδάς.

84.—*Τὸ ζουνάρ ἀνυ πελμένο (ἀπολυμένο) τό χ'.* Λέγεται γιὰ κείνον ποὺ γυρεύει ἀφορμὴ νὰ πιαστῆ σὲ καυγᾶ.

85.—*Διὲ γούγια, πάρῳ πανί.* Ὅταν πρόκειται γιὰ ἐκλογή νύφης. Ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ φυσικὰ τῆς μάνας ὑπολογίζει κανεὶς τί εἶναι ἡ κόρη.

86.—*Ἀνθούνα γ οἱ ἀκρανιές* (κρανιές δένδρα τοῦ δάσους μὲ καρποὺς κόκκινους καὶ γλυκόστυφους). Ὅταν σὲ μιὰ συναναστροφή ὑπάρχη κάποιον πρόσωπο ποὺ δὲν πρέπει ν' ἀντιληφθῆ τὸ θέμα τῆς συζητήσεως, μὲ τὴ φράση αὐτὴ ὑπενθυμίζουμε σ' αὐτὸν ποὺ μιλεῖ νὰ λάβῃ τὰ μέτρα του καὶ ἢ ν' ἀλλάξῃ τότε μὲ τρόπο τὴν ὁμιλία ἢ νὰ τὴν διακόψῃ.

87.—*Κάται ἡ μπομπὴ στὸ δρόμο, τίς διαβάτες περγελά.* Λέγεται γι' αὐτὸν ποὺ δὲν βλέπει τὰ δικά του ἐλαττώματα παρὰ κατηγορεῖ ἄλλους.

88.—*Παπούτσιῳ παλιοπάπουτισο κι' ἄ; ἔν πὲ τὸ χωριό μ'.* Σὲ συνοικέσιο ὅταν προξενεύουν νύφη ἢ γαμπρό. Προτιμοῦν νὰ εἶναι ἀπὸ τὸ δικό τους μέρος καὶ ἄς εἶναι καὶ φτωχός, γιὰτὶ τὸν ξέρουν, παρὰ πλούσιος καὶ ἄγνωστος ἀπὸ ξένο τόπο.

89.—*Ἄμα δὲ σὲ τρέχῳ μὴ ἀρέχ'ς κι' ἄμα σὲ τρέχῳ πάλῳ, ἢ ἀρέχ'ς.* Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τύχη.

90.—*Καινούργιο κοσκινάκι μου καὶ ποῦ νὰ σὲ κρεμάσω;* Κάθε καινούργιο πρᾶγμα τίς πρῶτες μέρες τὸ περιποιεῖται κανεὶς, ὕστερα τὸ πετᾶ.

91.—*Ὅποια πέτρα καὶ νὰ σπᾶςῳ πὲ κάτ' ἀ τὸν ἤβρης.* Σὲ ὅλα μέσα εἶναι, ὅλα τὰ ξεύρει.

92.—*Μάκραινε τὸ γαδοῦρῳ κούδραινε* (κόνταινε) *τὸ σαμάρῳ.* Γιὰ ἕναν ποὺ μεγαλώνει καὶ τοῦ ἔρχονται τὰ ρούχα του μικρά,

93.—*Νὲ σκόρδο ἔφαγε, νὲ σκορδιᾶς μυρίζῳ.* Γιὰ ἕναν ποὺ κάνει ἕνα σφάλμα καὶ κάνει τὸν ἀδιάφορο, πὼς δὲν ξέρει, πὼς δὲν εἶδε, δὲν ἄκουσε.

94.—*Τὰ μυαλά σ' καὶ μιὰ λίρα καὶ τὴ βογιατζῆ ὁ κούπανος.* Φράση ποὺ λέγεται σ' ἕνα ἀνόητο, ὅταν μιλεῖ χωρὶς νὰ ξέρῃ τί λέγει.

95.—*Τὰ παλιά σ' βιλῶν'ς, τὰ ράματα σ' χίν'ς.* Ὅταν χάνῃ κανεὶς τὸν καιρό του ἀδίκως γιὰ πράγματα ἐπουσιώδη.

96.—*Ὅλες οἱ ἄφτριγιες ἢ καπνίζνα ἀμὰ δὲ ξέρ'ς τί καίγνα μέσα.* Ὅταν ξεγελιέται κανεὶς ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια. Μὴ βλέπῃς τὸ ἀπ' ἔξω.

97.—*Συγίζδαι ὅλα τὰ σιδερκά, συγίζται κῆ τσοραποβελόνα.* Λέγεται γιὰ ἕναν ποὺ ἐνῶ δὲν εἶναι τίποτε νομίζει πὼς εἶναι σπουδαῖος καὶ ἀνακατεύεται καὶ ἰσομετριέται μὲ τοὺς μεγάλους καὶ τρανοὺς.

98.—*Κόκκινο ἔν τὸ μῆλο, ἀμὰ μέσα ἔν σκουλιάρκο.* Λέγεται ὅταν

1) Ἄφτριγιες=καπνοδόχοι, ἢ ἄφτριγια, τὸ τζάκι, ἢ καπνοδόχος.

ἓνας ἐνῶ φαίνεται ὑγιέστατος, ἔχει κάποια ἀρρώστεια πού τὸν τρώγει.

99.—*Τὸ καλὸ εἶ ἀπὸ τὸ τρώγ᾽ εἶ ἀργιογοῦργο.* Ὅταν ἓνας νέος ἢ μιὰ κόρη μὲ πολλὰ χαρίσματα ἀποτύχουν στὸ γάμο.

100.—*Δὲ βορεῖ νὰ δειγ᾽ τὸ γαδούρ᾽ καὶ δέρονει τὸ σαμάρ᾽.* Γι᾽ αὐτὸν πού ξεθυμαίνει στὸν ἄθῳο καὶ ἀδύνατο γιατί δὲν μπορεῖ ἄλλοῦ νὰ ξεσπάση.

101.—*Μασκαράς πὲ τὰ κουδούνια.* Ἀδιάντροπος. (Αὐτὸς ἔν μασκαράς πὲ τὰ κουδούνια).

102.—*Στὸ καλάθ᾽ δὲ χωρεῖ, σιῆ γοφίνα περισσεύ᾽.* Γιὰ νὰ εἰρωνευθοῦν ἓναν πού θέλει νὰ περάση γιὰ καλός.

103.—*Φύλαγε τὰ ρούχα σ᾽ νὰ τέχ᾽ς τὰ μισά.* Πρόσεχε τὴν περιουσία σου γιατί καὶ μ᾽ ὅλη σου τὴν προσοχὴ θὰ ἔχης ζημιές. Φαντάσου πόσο μεγαλύτερες θὰ εἶναι ἂν δὲν φροντίζης καὶ ἂν δὲν ἐπιβλέπης ὁ ἴδιος.

104.—*Πῆγε γιὰ μαλλὶ καὶ γύρσε κουρεμένος.* Πῆγε γιὰ κέρδος καὶ βγαίνει μὲ ζημιά.

105.—*Ὅχ᾽ ὅπως ξέγ᾽ς ἀμὰ ὅπως λάχ᾽ς.* Νὰ εἶσαι ἔτοιμος νὰ τὰ δέχῃσαι ὅλα καὶ νὰ πηγαίνης σύμφωνα μὲ τὶς περιστάσεις.

106.—*Πὲ ξένα κόλλβα μνημόσυνο φαϊάν᾽.* Γιὰ κείνον πού θέλει νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς ἄλλους μὲ ξένα πράγματα.

107.—*Σὰ ἀδ σκοινὶ μέσ᾽ στὸ δουρβά.* Εἰρωνικὰ γιὰ ἓναν πού ὑποκρίνεται, τὸν ἥσυχο. Ἰδίως λέγεται γιὰ τὰ παιδιά. *Τὶ καλὰ πού᾽ κάτω τὸ παιδί μ᾽ «σὰ ἀδ σκοινὶ μέσ᾽ στὸ δουρβά».*

108.—*Ἐφαγαμ᾽ τὸ βῶκο, ἀ φάμ᾽ καὶ τὴ νουρά.* Ὅταν καταπιασθῇ κανεὶς μιὰ δουλειὰ καὶ ἐνῶ κοντεύει νὰ τὴν τελειώσῃ, θελήσῃ νὰ τὴν ἀφήσῃ. «Τελειώσῃ τηνα δε μωρὴ πιά, ἔφαγες τὸ βῶκο καὶ κόμνε ἢ νουρά» τώρα.

109.—*Τὸ σιγαβὸ τὸ ξύλο ἢ φωτιά τὸ ἰσιών᾽.* Ἐνας κακὸς καὶ δύστροπος πρέπει νὰ τιμωρηθῇ ἢ νὰ πάθῃ κάτι γιὰ νὰ βάλῃ γνώση.

110.—*Πὲ τὸ σιγαβὸ τὸ βκαμὸ νὰ φοβᾶσαι.* Νὰ φοβᾶσαι τὸν ὑπουλο ἄνθρωπο.

111.—*Πὲ τὰ φάβα ὡς τὰ κεράσια.* «Αὐτὸ τὸ ροῦχο θὰ πάγ᾽ πὲ τὰ φάβα ὡς τὰ κεράσια». Λὲ θὰ κρατήσῃ δηλαδὴ πολὺ. Τὰ φάβα καὶ τὰ κεράσια ὠριμάζουν, βγαίνουν τὰ μὲν κατόπι ἀπὸ τὰ δὲ σὲ πολὺ μικρὸ διάστημα.

112.—*Δέκα μέτρα κιῆνα κόρτε.* Λογάριαζε πρῶτα καλὰ καὶ ὕστερα ἀρχίζε μιὰ ἐργασία.

113.—*Ἐκαν᾽ ἢ Νιάδα σιάρ᾽.* Ὅταν γινότανε κάτι ἐνῶ δὲν ὑπῆρχε ἐλπὶς νὰ γίνῃ ποτέ. (Ἡ Νιάδα, Ἰνιάδα ἢ Θυνιὰς στὸν Εὔξεινο Πόντο βραχώδης καὶ γυμνὴ ἀκτὴ ὕπου δὲ φύτρωνε τίποτε).

114.—*Γῆ ἀχελώνα εἶ ἀχελονόπλο ἀης.* Γιὰ ἓναν πού μόνο τὰ δικά του πράγματα, κυρίως ὅμως τὰ δικά του παιδιά, βρίσκει ὠραία.

115.—*Κάθε πετρός σιῆ γουπρ᾽ γιὰ τ᾽ ἱαλεῖ.* Οἱ ἰδιοτροπίες ἐνὸς μόνον στὸ δικό του περιβάλλον περνοῦν.

116.—*Πόξο πὲ τὸ χορὸ τραγούδια πολλὰ κούγλι* (ἀκούονται). Λέγεται ὅταν ἓνας εἶναι μακρὰ ἀπὸ μιᾶς ὑπόθεσης καὶ λέγει πολλὰ (θὰ κάνω ἔτσι, θὰ κάνω ἄλλοιῶς) ἄλλ' ὅταν μῆ τότε καταλαβαίνει πόσο δύσκολο εἶναι.

117.—*Ἐβγαλε τὸ τριαμῶρ.* Ἐβγαλε τὰ ἔξοδα τῆς ἡμέρας.

118.—*Πὲ τὸ νοῦ και πὲ τῆ γνώσ' ἤβρανα τὸ Θεὸ καμπόσ.* Μὲ τῆ λογικῆ μᾶς ἀπακαλύπτονται πολλὰ.

119.—*Κεῖνο πὸν φέρν' γῆ ὦρα δὲ ἀλ' φέρν' ὁ χρόνος.* Λέγεται ὅταν γίνῃ ἓνα ἔξαφνικὸ δυστύχημα.

120.—*Π' ἓνα λουλούδ' ἀνοιξη δὲν ἔρκεται.* Μὲ πολλὰ δεδομένα νὰ βγάξῃ κανεὶς συμπεράσματα καὶ ὄχι μὲ ἓνα.

121.—*Ὁ βρεμένος πὲ τῆ βροχῆ δὲ φοβάται.*—Λέγεται γιὰ ἓναν πὸν εἶδε μεγάλες συμφορὰς καὶ δὲν τρομάζει ὅταν τοῦ ἔρχονται καὶ μικρὰς.

122.—*Δὲν δὲν φτάνα φοῦρνοι ποξουμάδια.*—Πολυἔξοδος (Αὐτήνα δὲ τὴν φτάνα φοῦρνοι ποξουμάδια).

123.—*Τ' ἔν ὁ κάβουρας τ' ἔν τὸ ζουμί τ'.* Ὅταν ζητοῦν ἀπὸ ἓναν κάτι ἀνώτερο ἀπὸ τὶς δυνάμεις του.

124.—*Δὲ νῆλιζε νὰ παντρευτῆ κι' αὐτὸ ζουνοτουρπανίσκε* (ζουρνὰς καὶ τύμπανο μαζί). Λέγεται γιὰ ἓναν πὸν ἔνω δὲν ἤλιπε νὰ τοῦ γίνῃ κάτι καλὸ, τοῦ ἦρθε ὅμως ἔξαφνικὰ καὶ μὲ τὸ παραπάνω.

125.—*Γαποῦσ' ἢ Μάρω τὸ χορὸ και ἤβρε ἄδρα γκάιδιαδζη.* Ὅταν ἐκπληρώνεται ὁ πόθος καὶ ἡ λαχτάρα ἑνὸς μὲ τὸ παραπάνω.

126.—*Νιαβούλ' δουδούκ'* (σφυρίχτρα). Γιὰ κάτι πὸν τὸ ἔχουν κρυφὸ καὶ τὸ μαθαίνει ὄλος ὁ κόσμος. «Ἐγινε «ναβούλ' δουδούκ'» αὐτὸ τὸ πράμα».—Τὸ ἔμαθε ὄλος ὁ κόσμος. (δουδουκίσκε παιδιού)=μαθέφτηκε παντοῦ.

127.—*Ἀθρωπο πὲ σόγ' και σκῦλο πὲ μάδρα.* Λέγεται ὅταν θέλουν νὰ δείξουν πὼς ἡ κληρονομικότης εἶναι σπουδαῖος παράγων στὴν καθόλου δράση καὶ συμπεριφορὰ.

128.—*Πὲ τὸν καλό(α) και νηστικὸς σήκω.* Προτιμότερη ἡ ἠθικὴ ὠφέλεια ἀπὸ τὴν ὕλική.

129.—*Γέλασε ὁ Μάρτ'ς.* Λέγεται γιὰ ἓναν πὸν εἶναι πάντα σκυθρωπὸς καὶ τυχαίνει νὰ γελάσῃ ἢ νὰ εὐθυμήσῃ κάποτε.

130.—*Ὁ λύκος σιὴν ἀναμπουμπούλα χαίρεται.* Λέγεται γιὰ ἓναν πὸν περιμένει μιὰ εὐκαιρία, μιὰ σύγχισση ἢ ἓναν πανικὸ γιὰ νὰ ἐπωφεληθῆ.

131.—*Τὸν μῆγγε τσοῦπρο.* Φοβήθηκε πολὺ. Ἄλλη ὅμοια φράση. «Τὸν πῆγγε καπνός», ἢ «τὸν πῆγγε Τρίτ' και Τετράδ'»

132.—*Πά'σες τὴν μίτια* (πάτησε). Ἐπέτυχες.

133.—*Σήκωσε τὰ δεδίξυλα* 1). Γιὰ ἓνα πὸν χαλᾷ τὸν κόσμον μὲ τὶς φωνῆς του.

1) δεδίξυλά=ξύλα τῆς τέντας=déda=σκηνὴ τῶν τσιγγάνων. Οἱ τσιγγάνοι κάνουν πολὺ θορυβὸν ὅταν χαλοῦν τὶς σκηνές τους γιὰ νὰ πάν σὲ ἄλλο μέρος.

134.—*Ποδὲ διῶ τὸ φτι μ' χωρὶς καθρέφτι*. Φράση πού λεγότανε ὅταν ἓνα πρῶγμα δὲ θὰ γινότανε ποτέ.

135.—*Ζυγίζ' πὲ τις λαφουγιές*. Γιὰ ἓνα ἑλαφρόμυαλο.

**Πῶς βγῆκε ἡ παροιμία
«Δῶκε ὄβρὲς ¹⁾ καὶ πῆρε κουκουζέλες ²⁾»**

Κάποτε, λέγει ἓνας ἄεργος περπατοῦσε πλάι σ' ἓναν ποταμό. Ἦταν καλοκαίρι καὶ τὸ νερὸ πού ἦταν λιγοστὸ σταμάτησε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ ἔκανε πολλὰς ὄβρες. Πράσινες, πράσινες καὶ γιαιλιστὲς ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, φαινόντανε ἀπὸ μακρὰ σὰ μετὰξια ἀπλωμένα πάνω στὶς πλάκες τοῦ ποταμοῦ.

—«Ἐμορφιά μιὰ βολά, ³⁾ νὰ δούνα τὰ μάτια σ' !» λέγει ὁ ἄνεργος αὐτός, πού τις κοιτοῦσε. «Ἐμορφιά, γλάβρισμα! ⁴⁾ θαρρεῖς τ' ἔν μετὰξ'. Τοῦ βρέ. Τὶ κρῖμα νὰ μὴ νῆν μετὰξ'!»

Πλησιάζει, πιάνει ἓνα κομμάτι καὶ τὸ χαῖδεύει. «Αἴ καὶ νὰ εἶδανα μετὰξ'» εἶπε πάλι. «Πόσ' παράδες ἦλὰ πάρω σὰ δο πουλιούσα. Καὶ δὲ βαίρω νὰ γιομίσω ἓνα τσουβάλ ;»

Βρίσκει μιὰ σακκούλα τὴν φέρνει στὸν ποταμὸ καὶ τὴν γεμίζει ὄβρες. Τὴν φορτώνεται ὑστερα στὴν πλάτη του καὶ φεύγει. Ἐλπίζει πὼς κάποιον θὰ βρῆ στὸ δρόμο νὰ τὸν ξεγέλαση πουλώντας τες γιὰ μετὰξι.

Τὴν ἴδια μέρα ἓνας ἄλλος τεμπέλης, γυρνοῦσε ἔτσι ἄσκοπα μέσα σ' ἓνα πυκνὸ δάσος ἀπὸ ἀγριοβαλανιδιές. Κάτω ὅλο τὸ μέρος ἦταν στρωμένο ἀπὸ κουκουζέλες πού πέσανε ἀπὸ τὰ δέντρα. Περπατοῦσε, καὶ μὲ τὸ τράκα—τρούκα πού ἔκαναν οἱ κουκουζέλες κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του, νόμιζε πὼς πατοῦσε πάνω σὲ καρύδια.

«—Μπρὲ νὰ πάω' γὴ εὐκὴ, νὰ πάω'. Στρογυλές, στρογυλές σὰ γαρύδια». Σκύβει χουφτώνει μερικές. «Ἰδια καρύδια καὶ στὸ βόγ' δους καὶ στὴ θωριά ⁵⁾ δους. Τοῦ βρέ, νὰ μὴ νῆν καρύδια !»

Καὶ ἀφοῦ σκέφθηκε λίγο εἶπε. «Δὲ γιομίζω ἓνα δουρβά ; ⁶⁾ Πόξω πέ δο δουρβά ἔτο' π' ἀ φαίνδαι στρομπουλά, στρομπουλά ἀ τὰ πάρανα γιὰ καρύδια καὶ μπορεῖ νὰ νεύρω κανίναν νὰ τις περάσω !»

Καὶ μιὰ καὶ δυὸ γεμίζει κι' αὐτὸς ἓνα σακκὶ κουκουζέλες, τις φορτώνεται καὶ τραβᾷ πρὸς τὰ κάτω. Κεῖ πού πήγαινε βλέπει νὰ ἔρχεται κάποιος φορτωμένος ἀπὸ μακρὰ. «Νά, «ρὰς γελδί» ⁷⁾ εἶπε ἀπὸ μέσα. «Ἄ

1) Ὅβρες=τὸ μαλλὶ πού πιάνουν τὸ καλοκαίρι τὰ στάσιμα νερά.

2) Κουκουζέλες=καρποὶ τῆς ἀγριοβαλανιδιάς μεγάλοι καὶ στρογγυλοὶ σὰν καρύδια, ἀλλὰ κούφιοι μέσα. Ἡ κουκουζέλα.

3) Βολά=φορὰ.

4) Γλάβρισμα=γιαλίσμα.

5) Θωριά=χρῶμα.

6) Δουρβά, τουρβάς=σακκί.

7) Ρὰς γελδί=Τουρκ. φρ.=εὐκαιρία, στὴν τύχη.

πολεμήσω νὰ τὶς παθρέψω ¹⁾ Κι' ἅμα πλησίασε, ἔκανε πῶς κουράσθηκε καὶ ἀφῆκε κάτω τὸ σακκὶ ἀπότομα γιὰ νὰ ἀκουσθῇ τὸ τρακά—τρούκα τῶν δῆθεν καρυδιῶν.

—«Καλὴ μέρα πατριώτ'» λέγει στὸν ἄλλο πού δὲν ἦταν παρὰ αὐτὸς μὲ τὶς ὄβρες. «Τί καλὰ ἔχ'ς στὸ τσουβάλ' ;»

«—Μετάξια», ἔκανε ὁ ἄλλος, πού νόμισε πῶς βρῆκε τὸ κελεπούρι γιὰ νὰ τὶς περάσῃ. «Σὺ τὶ πουλεῖς ;»

—«Γῶ ; μ... καρύδια, καλὰ καρύδια».

—«Ἀλήθεια λές ; Ἄμ' δὲ ξέρ'ς πῶς τ' ἀγαπῶ γὰρ τὰ καρύδια. Δὲν ξέρ'ς πῶς μὲ ἀρέσνα. Καὶ τὴν ψυχὴ μ' κόμ' νὰ μὲ τὴν γυρέψνα ἀ τὴ δῶκω, γιὰ νὰ φάγω πεδέξ καρύδια. Ἔλα θέλ'ς ν' ἀλλάξουμ' ; Ἄ σὲ δῶκω γὰρ τὸ μετάξ' αὐτὸ ἔστ' γι' ὧς ἔν πε τὸ τσουβάλ'.—Δὲ βαρύνεσαι τ' ἀ τὸ κἄνω γῶ. Καὶ σὺ ἀ μὲ δῶκ'ς τὰ καρύδια. Τὸ στρέγ'ς ; ²⁾ Γῶ ἀ βγήκω ζημιωμένος ἀμὰ δὲ χειράξ'». «Πὲ τὸ θεὸ καὶ στὰ χέρια μ' τὸ γύρευα» σκέφθηκε ὁ ἄλλος καὶ νομίζοντας πῶς θὰ ἔπαιρνε ἀληθινὰ μετάξι, εἶπε πρόθυμα. — «Ἀλλάξουμ' ἅμα θέλ'ς' ἀλλάξουμ' σὰ νῆν καὶ σὲ ἀρέξνα τὰ καρύδια». Ἔτσι ἄλλαξαν τὰ σακκιά τους, καὶ χωρίστηκαν παίρνοντας καθένας ἀντίθετη διεύθυνση. Πόσο ὁμως ἀπογοητεύθηκαν ὅταν προχώρησαν κάμποσο καὶ ἀνοιξαν τὰ σακκιά !

—«Ἀί ! δῶκα κουκουζέλες καὶ πῆρ' ὄβρες» εἶπε ὁ ἕνας ἀναστενάζοντας βαθεῖα. —«Δῶκα ὄβρες καὶ πῆρα κουκουζέλες» εἶπε καὶ ὁ ἄλλος ξύνοντας τὸ κεφάλι του.

Τραγούδια Σκοποῦ

(Τὰ τραγούδια τοῦ Σκοποῦ ἦταν ὅμοια μὲ τὰ τραγούδια Σαρ. Ἐκκλησιῶν, Γέννης, Ἀδριανουπόλεως. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ τραγουδοῦσαν καὶ αὐτὰ τὰ δύο πού παραθέτω ὅπως τ' ἄκουσα ἀπὸ τὴ μητέρα μου Χρυσῶ Γ. Κωνσταντινίδου, τὸ γένος Ζ. Τζιλβελῆ (ἑτῶν 65), πού τᾶχε μάθει νὰ τραγουδῇ ἀπὸ τὴ γιαγιά της.

Ἡ Θεανῶ

Ὅταν σὲ πρωτοεῖδα, Θεανῶ,
ἔγέμισα ἐλπίδα τ' ὄρφανῶ
καὶ σὲ εἶπα σ' ἀγαπῶ
καὶ τρελλαίνουμ' καὶ πεθαίνω
μίαν ὥρ' ἂν δὲ σὲ διῶ
ἀκριβή μου, Θεανῶ.

Τὸ ρόδιτό σου χεῖλι, Θεανῶ
στὸν Ἄδη θὰ μὲ στείλῃ τ' ὄρφανῶ,
καὶ ἡ ἀηδονολαλί σου,

θὲ νὰ λάμψῃ καὶ νὰ κάψῃ
τὴν ἀθλία μου καρδιά,
ἄσπρη μου τριανταφυλλιά.
Σὲ φίλησα στὸ στόμα, Θεανῶ
καὶ καίγομαι ἀκόμα τ' ὄρφανῶ,
καὶ μὲ φίλησες καὶ σὺ
καὶ σὲ εἶπα καὶ μὲ εἶπες
νὰ πεθάνουμε μαζὶ
ἀκριβή μου, σεβαστή.

1) παθρέψω=ξεφορτωθῶ.

2) Στρέγ'ς=στέργεις δέχεσαι.

Ἡ ρογίτσα 1)

Τρεῖς χρόνους τὴν ἐδούλευα	νὰ πλύνω τὰ ποδάρια νῆς
τὴν ἐλάτρευα	—τὰ ξεράδια νῆς
στὶς τέσσερις τὴν λέγω	μεσ' σ' ἀργυρῆ λεκάνῃ
τὴ ρογί - τὴ ρογίτσα μου γυρεύω.	—ὁ Θεός, ὁ Θεός νὰ τὰ ξεράνη.
—Δῶσε μ' κυρά μ' τὴ ρόγα μου	Τὴν εὐχομαι νὰ ἀρωστήσ'
—τὴ ρογίτσα μου	καὶ νὰ μὴ βρεθῆ κανεὶς
δῶσε μ' τὴ δούλεψή μου	καὶ ἄς ἔχει τίς παραδες
σὲ βαρὲ—σὲ βαρέθηκ' ἡ ψυχὴ μου,	—νὰ γιομίσ', νὰ γιομίσ' ὅλο γιαράδες 2)
νὰ κουβανῶ κρύο νερό	νὰ μὴ βρεθῆ κοντὰ κανεὶς
—τὸ χεῖμὸ γκαιρὸ	—οὔτε συγγενῆς
πὲ τὴ πασᾶ τὴ βρούση	νὰ κλαίγῃ νὰ φωνάζῃ
ποῦς τὴν εἰ-ποῦς τὴνεῖδε τέτοια κρίση	—κι' ὁ Θεός κι' ὁ Θεός νὰ τὴν δικάζῃ.

Δημῶδης Ἱατρικῆ

(Ὅπως μοῦ τὴν περιέγραψε ἡ μητέρα μου. Ἡ ἴδια ἤξερε νὰ γιατρέυῃ ἀρκετὰ ἀρρώστειες ὅπως τὸ «ἀνεμοπύρωμα», τὸ «μάτιασμα», καὶ ἄλλα πού ἀναφέρω κατωτέρω).

1.—**Πῶς γιάτρευαν τὸ νταλάκ' (ἀνθραξ) 1)**. Τὸ νταλάκ' στὸ Σκοπὸ τὸ γιάτρευε ὁ Γιώργης Ἀρβανίτ'ς. Αὐτὸς ἔμενε στὸ Κουρούδερε, ἓνα χωριὸ μιὰ δυὸ ὄρες μακρὰ, κατέβαινε δὲ στὸ Σκοπὸ ὅσες φορὲς τὸν καλοῦσαν νὰ γιατρέψῃ ἓνα ἀρρωστο ἀπὸ δαλάκ'.

Πρῶτα, πρῶτα γιὰ νὰ βεβαιωθῆ, ἂν αὐτὸ τὸ σπειράκι πού παρουσιαζότανε ἦταν νταλάκι, ἔπαιρνε μιὰ βελόνα καὶ τὸ κεντοῦσε λίγο. Ἄν ὁ ἀρρωστος αἰσθανότανε τὸ κέντημα, τότε τὸ σπειρὶ αὐτὸ δὲν ἦταν νταλάκι, ἂν ὅμως δὲν αἰσθανότανε τίποτε, τότε ἦταν ἡ φοβερὴ αὐτὴ ἀρρώστεια.

Ἀμέσως ἔβραζε ρύζι κοπανισμένο μὲ ζάχαρη καὶ τὸ ἔβαζε ζεστὸ ζεστὸ πάνω στὸ σπειρὶ κατ' εὐθείαν καὶ ὄχι σὲ πανί. Τέσσερις πέντε φορὲς τὴν ἡμέρα καὶ ἄλλες τόσες τὴ νύχτα ἀλλάζε αὐτὸ τὸ κατάπλασμα (δηλ. τὸ ἀλλάζε πρὶν προφθάσῃ νὰ κρυώσῃ) διασταυρώνοντάς το κάθε φορὰ καὶ ψιθυρίζοντας κάτι λόγια «ἀγικά». Τὸ κατάπλασμα αὐτὸ εἶχε τὴν ιδιότητα νὰ ξεπρήξῃ ἐκεῖνο τὸ μέρος σιγὰ σιγὰ καὶ ν' ἀνοίξῃ τὸ σπειρὶ. Μιὰ μικροσκοπικὴ τρυπίτσα ἀνοίγε καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τραβοῦσε τὸ ὑγρὸ. Συνάμα τὸ κατάπλασμα ἔτρεφε τὴν πληγὴ καὶ ἔτσι θεραπεύοντανε χωρὶς καρφιά καψίματα ὅπως ἔκαναν ἄλλοι πού καὶ πόνους ἔφερναν φοβεροὺς καὶ σημάδια βαθεῖα ἀφηναν. «Χρόνια γιάτρευε ἔτο' τὸ δαλάκ' ὁ Ἀρβανίτ'ς ὁ Γιώργης» 3).

1) Ρογίτσα=δούλεψη, γιαράδες=πληγές.

2) Γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτὴ πῶς εἶναι καὶ πῶς ἐμφανίζεται βλέπε Ἀρχεῖον Θρ. Τόμος Δ'. σελὶς 53.

3) Βλ. Θεσαυρὸ τῶν Παιδιῶν Δημητράκου Περίοδ. Β' ἔτ. Α' Τεύχ. 20,

2.—**Τὸ ἀνεμοπύρωμα (ἐρυσίπελας).**—Τὸ ἀνεμοπύρωμα στὸ Σκοπὸ τὸ ἔλεγαν καὶ «κοκκινάδ'», καὶ παρουσιαζότανε κυρίως στὸ πρόσωπο καὶ στὰ πόδια (κνήμες). Ὁ ἄρρωστος εἶχε ρίγη, ἀπότομο ἀνέβασμα τοῦ πυρετοῦ ὡς 40°, καὶ ἔμετους. Μιὰ πλάκα κόκκινη σκέπαζε τὸ δέσμα σὲ κείνο τὸ μέρος. Κάποτε εἶχε πολὺ κακὰ ἐπακόλουθα καὶ γινότανε ἀκόμα καὶ γάγγραινα.

Ὅταν ἦταν ἐλαφρᾶς μορφῆς κρατοῦσε 6—10 ἡμέρες καὶ περνοῦσε μὲ τὸ γήτε(υ)μα. Μερικὲς γυναῖκες ποὺ ἤξαιραν νὰ τὸ γητεύουν ἔκαναν ὡς ἐξῆς : Σκέπαζαν μ' ἓνα κόκκινο πανὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο ποὺ ἦταν τὸ «κοκκινάδ'» (ἂν ἦταν στὸ πρόσωπο ὀλόκληρο τὸ κεφάλι σκεπάζονταν), ὕστερα μὲ ἀκλωστο λινάρι ἔκαναν 3 μικρὰ στρογγυλὰ στεφάνια κι' ἔβαζαν στὴ μέση τοῦ καθενὸς δυὸ κομμάτια ἄλλα λινάρι σταυρωτὰ ποὺ γινότανε σὰ σταυρός. Ἀνάβαν κατόπι ἓνα κερί «χατζήδικο», (ἀπὸ τὸν Ἄγ. Τάφο) καὶ παίρνοντας ἓνα ἓνα τὰ στεφάνια μὲ τὸ σταυρό, τὰ ἔβαζαν πάνω στὸ κόκκινο πανὶ ποὺ σκέπαζε τὸ κόκκινο μέρος τοῦ ἄρρωστου, καὶ τὰ ἔδιναν φωτιά μὲ τὸ ἀναμμένο κερί. Κάθε φορὰ ποὺ καιγότανε κι' ἓνα στεφάνι ἡ γυναῖκα ἔλεγε: «Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ καὶ σκορπᾷ ὅλα τὰ κακὰ» ἐνῶ ὁ ἄρρωστος ταραζότανε λιγάκι ἀπὸ φόβο μήπως καῖ. Τὸ κερί ἐκεῖνο τὸ ἔσβηναν ὕστερα μέσα σ' ἓνα φιλιτζάνι νερὸ καὶ σηκώνοντας τὸ κόκκινο πανί, διασταύρωναν μὲ τὸ σβησμένο κερί τὸν ἄρρωστο κεῖ ποὺ πονοῦσε καὶ ἔλεγαν κάτι «ἀγικά» πάλι λόγια. Τὸ γήτε(υ)μα γινόταν τρεῖς φορές τὴν ἡμέρα, πρωί, μεσημέρι καὶ βραδύ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔβαζαν συχνὰ καταπλάσματα, πάνω μὲ πίτερα βρασμένα μαζί μὲ χαμομήλι καὶ τὸ ἀνεμοπύρωμα σὲ λίγες μέρες γιατρευότανε.

3.—**Ὅταν τρώμαζε κανεῖς.**—«Ξεσκώθηκε τὸ «χολόργο» τ'» ἔλεγαν κάθε τόσο οἱ γοιές, ὅταν κανεῖς τρώμαζε ἀπὸ κάτι ἢ ἐνοιωθε ἓνα πόνο στὸ στομάχι. «Ξεσκώθηκε μωρὴ τὸ παιδί, τὸ χολόργο τ' πὲ τὸ φόβο τ'».

Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσις ἡ θεραπεία ἦταν νὰ κατέβῃ ὁ ἄρρωστος τὴ σκάλα ἀνάποδα, «κατρακέφακα» (μιὰ ὁποιαδήποτε σκάλα μὲ 5—6 σκαλοπάτια) νηστικός τρεῖς φορές τὸ πρωί, μόλις θὰ σηκωθῇ ἀπ' τὸ κρεβάτι.

Ἀπλώνότανε πάνω στὸ κεφαλόσκαλο μὲ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ ἔμπροσ καὶ βοηθούμενος μὲ τὰ χέρια σερνώτανε στὴ σκάλα ὡς ποὺ τὴν κατέβαινε. Ὅταν ἔφτανε στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι, τὸν βοηθοῦσαν νὰ σηκωθῇ, τοῦ ἔδιναν μιὰ «βούκα» ψωμὶ μὲ ἄλατι νὰ φάγῃ καὶ ἀνέβαινε τὴ σκάλα γιὰ νὰ κατέβῃ πάλι ἀνάποδα. Αὐτὸ γινότανε τρεῖς φορές κάθε πρωί ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες καὶ τὸ «χολόργο» πήγαινε στὸ «ἄδοπο τ'».

4.—**Τὸ μάτιασμα (βασκαμός).**—Πολὺ συχνὰ ἰδίως τὰ παιδιὰ ὑπόφεραν ἀπὸ πονοκέφαλο. Τότε ἔλεγαν πὼς ἦταν «ματιασμένα» καὶ τὰ ἔβλεπαν στὸ

28 Ἰουν. 1947 διήγ. Π. Παπαχριστοδούλου : τὸ *Τάμα*.

1) Γενικά σὲ κάθε πρῆξιμο, σπειρὶ ἢ «βούζο» ἔβαζαν κατάπλασμα ζεστὸ ἀπὸ πίτερα καὶ χαμομήλι ἢ καὶ ἀνθὴ μολόχας καὶ μαλάκωνε καὶ ἔσβυνε.

2) χολόργο=ἴσως ἀπὸ τὸ χόλος (ὁ χόλος=χολή).

«λάδ'». Ἔβαζαν σ' ἓνα φλιτζάνι τοῦ καφέ λίγο νερό, βουτούσαν σέ λίγο λάδι τὸ παράμερο δάχτυλο τοῦ χεριοῦ (αὐτὲς ποὺ ἤξεραν νὰ βλέπουν στὸ «λάδ'») καὶ διασταύρωναν μὲ τὸ βουτυμένο δάχτυλο τὸ φλιτζάνι μὲ τὸ νερὸ λέγοντας. «Εἰς τὸνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διὰ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ...» καὶ ἔλεγαν τὸ ὄνομα τοῦ ἄρρωστου. Μὲ τὸ διασταύρωμα ἔσταζαν μέσα στὸ φλιτζάνι 3 σταγόνες λάδι. Ὅταν οἱ σταγόνες ἔπλεαν μέσα στὸ νερὸ ὁ ἄρρωστος δὲν ἦταν ματιασμένος, ὅταν δμως ἔχάνονταν οἱ σταγόνες ἢ δὲ φαινότανε ἴχνος λαδιοῦ, τότε ἦταν ματιασμένος καὶ βουτώντας τὸ δάχτυλο στὸ φλιτζάνι τὸν διασταύρωναν στὸ κεφάλι. Τοῦ ἔδιναν κατόπιν νὰ πιῇ καὶ 3 «γουρλιές» ἀπὸ κεῖνο τὸ νερὸ, τὸ δὲ ἄλλο τὸ ἔχυναν ἢ μέσα στὸ τζάκι ἢ σὲ μέρος ποὺ δὲν εἶχε φόβο νὰ πατηθῇ (σὲ γλάστρες) λέγοντας : «Ὅξω τὸ κακό. Στ' ἄγρια βουνά, στ' ἄκαρπα δένδρα». Ὑστερα ἀπὸ λίγο ὁ κεφαλόπονος περνοῦσε καὶ ὁ ἄρρωστος γινότανε καλά.

Παιχνίδια ποὺ ἔπαιζαν τὰ παιδιὰ στὸ Σκοπὸ

1. **Φτοὺ κικινίκου.**—«Ἄ παίξουμ' φτοὺ κικινίκου;»—«Ἄ παίξουμ'». «Ἦ ἂ βάλουμ' ;»—«Ἄ βάλουμ' μιὰ ὄρνιθα παραγεμιστὴ πὲ σκούλ'κες. Ὅποιος ἂ χορατέψ' πρῶτος, ἂ τὴν φάγ'».—«Καλό, ναί».—Καὶ ὅλα μαζί ἔλεγαν «Φτοὺ κικινίκου». Ὑστερα ἔκλειναν τὸ στόμα καὶ προσπαθοῦσαν νὰ κρατηθοῦν ὅσομποροῦσαν περισσότερο χωρὶς νὰ μιλήσουν, οὔτε καὶ νὰ γελάσουν. Ὁ πρῶτος ποὺ θὰ ἄνοιγε τὸ στόμα νὰ πῆ κάτι ἔχανε καὶ θὰ ἔτρωγε... φανταστικὰ τὴν παραγεμιστὴ ὄρνιθα μὲ τὶς σκούλ'κες ἢ τὸν ψόφιο τὸ σκύλο ἢ ὅ,τι ἄλλο παρόμοιο ἔβαζαν στὴν ἀρχὴ τοῦ παιχνιδιοῦ. Ὅταν ἔχανε ἓνας, ἄρχιζαν πάλι τὸ παιχνίδι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ βάζοντας ἄλλο πρᾶγμα.

2. **«Τὶ βλέπ'ς ;»—«Ὀὐρανό».**—Δυὸ παιδιὰ γυρισμένα πλάτη μὲ πλάτη, κρατιῶνταν καλά τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἄλλου καὶ σήκωσε μιὰ τὸ ἓνα καὶ μιὰ τὸ ἄλλο τὸν σύντροφό του.—Τὶ βλέπ'ς ;».—«Ὀὐρανό».—«Ἦί πατεῖς ;»—«Ἦῃ».—«Τὸ σκούπ'σες τ' ἁλών ;»—«Ἦὸ σκούπ'σα».—«Ἦί γῆβρες ;»—«Ἦνα μπαρά».—«Ἦ ἂ γοράσ'ς ;»—«Ἦταπίδες».—«Ἦ ἂ δώκ'ς ναὶ καὶ μένα ;»—«Ἦ σὲ δώκω τῆ παπποῦ μ'... τὸ παλιοτσέρβουλο 1)». Καὶ ἀμέσως μὲ τὴν τελευταία ἀπάντηση χωρίζονταν καὶ κυνηγοῦσε αὐτὸ ποὺ τοῦ εἶπαν νὰ φάγῃ τὸ «παλιοτσέρβουλο» τὸ ἄλλο. Τὸ παιχνίδι ἔξακολουθοῦσε ἐνῶ τὶς ἐρωτήσεις τὶς ἔκανε τὴ δευτέρα φορὰ τὸ ἄλλο παιδί.

3. **Κόκοτος καὶ κοκοτίνα.**—Τὸ παιχνίδι αὐτὸ τὸ ἔπαιζαν συνήθως μέσα στὸ δωμάτιο ὅταν δὲν μποροῦσαν νὰ βγοῦν ἔξω νὰ παίξουν ἄλλο παιχνίδι. Τὰ παιδιὰ κάθονται μαζεμένα. Ἐνα ἀπ' αὐτὰ βάζει στὸ νοῦ του μιὰ γνωστὴ τους οἰκογένεια καὶ ζητεῖ ἀπὸ τ' ἄλλα νὰ μαντέψουν ποιά εἶναι αὐτὴ λέγοντας : (Ἦς ὑποθέσουμε, πὼς ἔβαλε στὸ νοῦ του ἓνα σπῖτι ποὺ ἔχει πα-

1) Τσερβούλι=τσαρούχι.

τέρα, μητέρα, ἓ κορίτσια καὶ ἓνα ἀγόρι).—«Σένα σπίτι ἐν' κόκοτος¹⁾, κοκοτίνα, τρεῖς πουλάδες κιένα πετ'νάρι. Ποιὸ ἐν' ; Τὰ παιδιὰ προσπαθοῦσαν νὰ μαντέψουν τὴν οἰκογένεια αὐτή. Εἶχαν δικαίωμα νὰ ποῦν ὡς τρία σπίτια. Ἄμα δὲν τὸ εὔρισκαν, τὸ ἴδιο παιδί ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχη τὸν λόγο βάζοντας στὸ νοῦ του ἄλλο σπίτι. Ὅταν τὸ εὔρισκε ἓνα ἀπὸ τ' ἄλλα παιδιὰ, ἔπαιρνε αὐτὸ τὸ λόγο καὶ ἔτσι ἐξακολουθοῦσε τὸ παιχνίδι.

4. **Ἡ γιουζέλδουνια**²⁾.—Ἐπαιρναν ἀπὸ λουλούδια διαφόρων χρωμάτων λίγα πέταλα, ἀνοίγαν ἓνα μικρὸ λάκκο στὴ γῆ καὶ τὰ ἔστρωναν μὲ προσοχὴ μέσα γιὰ νὰ μὴ ἀνακατευτοῦν μὲ τὸ χῶμα, κι' ἔβαζαν ἀπὸ πάνω ἓνα γυαλί ἀπὸ σπασμένο τζάμι. Κατόπι τὸ σκέπαζαν μὲ χῶμα καὶ ἦταν ἔτοιμη ἡ γιουζέλδουνια.

—«Δῶ ἐν' ἡ γιουζέλδουνια, ἔλατε νὰ διῆτε τὴ γιουζέλδουνια !» φώναζε ἓνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ, ποῦ ἔκανε τὸ φύλακα. Τάλλα παιδιὰ πλησίαζαν, πλήρωναν τὸ εἰσιτήριό τους (κομμάτια σπασμένων γυαλιῶν ἢ φιλιτζανιῶν) καὶ τὸ παιδί ποῦ τὴν φύλαγε ἀνοίγε σιγὰ· σιγὰ μὲ τὸ δάχτυλο τὸ χῶμα—προσέχοντας νὰ μὴ ἀνοίξη πολὺ τὸ χῶμα καὶ φανοῦν οἱ ἄκρες τοῦ γυαλιοῦ—καὶ παρουσιάζονταν τὰ ὠραῖα χρώματα κάτω ἀπὸ τζάμι. Ἀφοῦ κοιτοῦσαν λίγη ὥρα τὴν σκέπαζε πάλι μὲ τὸ χῶμα καὶ φώναζε πάλι γιὰ νὰ πᾶν ἄλλα νὰ τὴν δοῦν.

5. **Οἱ ψεύτικες ψῆφες**³⁾.—Ἐνα παιχνίδι ποῦ τὸ ἔπαιζαν μόνον τὰ κορίτσια ἦταν οἱ ψῆφες οἱ ψεύτικες—καθὼς τὶς ἔλεγαν—ποῦ τὶς ἔπαιζαν καὶ ἀπαράλλαχτα στὴ σκάφη ὅπως οἱ μεγάλες τὶς «ἀληθινές».

Οἱ ψῆφες τῶν μικρῶν κοριτσιῶν τοῦ Σκοποῦ δὲν ἦταν τὰ ὁμορφα ἐπιχρυσωμένα γυαλάκια τῶν μεγάλων, σὰν τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἁγιά Σοφίας. Αὐτὰ ἦταν ἀκριβὰ καὶ οἱ μητέρες δὲν τὰ ἔδιναν στὶς μικρές. Αὐτὲς ὅμως μὲ τὸ ἐφευρετικὸ μυαλοῦδάκι τους βοῆκαν ἢ μᾶλλον ἔκαναν ψῆφες γιὰ νὰ παίξουν, σὰν τὶς μεγάλες, ποῦ τόσο λαχταροῦσαν. Μάζευαν κομμάτια πιατικῶν σπασμένων, ποῦ εἶχαν ὅμως σχέδια χρωματιστὰ στὴν μιὰ ὀψη, τὰ ἔσπαναν μὲ ἐπιτηδειότητα καὶ προσοχὴ σὲ στρογγυλὰ κομματάκια, ἄλλα μικρὰ καὶ ἄλλα λίγο μεγαλύτερα (γιὰ νᾶχουν καὶ μάνες καὶ πουλιὰ) φροντίζοντας κάθε ἓνα κομματάκι—ποῦ θὰ ἔπαιρνε τὸ ὄνομα «ψῆφα» μόλις θᾶβγαίνε ἀπὸ τὰ χεράκια τους—νὰ ἔχη καὶ λίγο σχέδιο ἐπάνω. Ὑστερα τὰ «τρούχλινα». Κρατώντας σφιχτὰ στὰ δάχτυλα ἓνα στρογγυλὸ κομματάκι τὸ ἔσερναν δυνατὰ

1) Κόκοτος ἐννοοῦσαν τὸν πατέρα, κοκοτίνα τὴ μητέρα, πουλάδες τὰ κορίτσια καὶ πετ'νάρια τ' ἀγόρια. Ὅταν σὲ ἓνα σπίτι εἶχε καὶ παπποῦ καὶ γιαγιά, ἔλεγαν «ἔχνα καὶ μιὰ χουλχουβάγια κι' ἓνα χουλχουβάγιο».

2) γιουζέλδουνια=ὁμορφος κόσμος. λέξ. Τ.

3) ψῆφες=Βλέπε Ἄρχεϊον Θρ. Θησ., τόμ. Δ', Π. Π. σελ. 224 καὶ Θρακικὲς Ἠθολογ. Π. Π. Μέρ. Β', σ. 63, διήγημα «Οἱ ψῆφες». Περιγραφή παιχνιδιοῦ βλέπε Ἄρχεϊον Θρ. Θησ., τόμος Β', Ἀ. Χριστίδου, σελὶς 133.

πάνω σὲ μιὰ πέτρα κατάλληλη γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ γιὰ νὰ φαγώσουν γύρω τριγύρω τὴ μυτερὴ ἄκρη του γιὰ νὰ μὴ κεντιοῦνται στὸ «χειροβόλιασμα» καὶ γιὰ νὰ γίνουν ἀκόμα πιὸ στρογγυλές. Πόσες φοῦσκες δὲν ἔφτιαναν στὰ χέρια τους μὲ τὸ σπάσιμο καὶ τὸ «τρόχιασμα» αὐτό! Κι' ἦταν τόσο ἀποροφημένα ὅταν καταγίνονταν μὲ τὴ δουλειὰ αὐτή, ποὺ ξεχνοῦσαν καὶ φαγητὸ καὶ ὄλα. Μετὰ τὸ τρώχισμα τὶς μετροῦσαν καμαρώνοντας καὶ δίνοντάς τες διάφορα ὀνόματα ἀναλόγως τοῦ σχήματος καὶ τοῦ χρώματος (εἶχαν καὶ αὐτὰ ὅπως οἱ μεγάλες τὶς πλάκες, τὰ ἀρουλιά, τὶς τσίμπλες, τὶς μάνες καὶ τὰ πουλιά, τὶς μαυροῦλες καὶ τὶς κοκκνοῦλες), τὶς φύλαγαν μέσα σὲ καμμιά «κρίνα» (κουτί) ἢ σὲ σακκουλίτσες καὶ τὶς ἔβγαζαν ὅταν ἤθελαν νὰ παίξουν.

6. Οἱ «κουκούτ'ς».—Τὸ καλοκαίρι ἔπαιζαν μὲ μανία τὶς «κουκούτ'ς» (κουκούτσια διαφόρων καρπῶν). Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν τὰ βερούκκοκα (οἱ τζαρτζαλοῦδες)—ποὺ ἀφθονοῦσαν στὸ Σκοπὸ—τὰ παιδιὰ μάζευαν χιλιάδες καὶ τὰ πουλοῦσαν στὸν Ἑβραῖο ἔμπορο ποὺ ἐρχότανε καὶ τ' ἀγόραζε μὲ τὰ σακκιά. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμοῦ ἔπαιζαν μ' αὐτὰ διάφορα παιχνίδια καὶ προσπαθοῦσε καθένα νὰ συγκεντρώσῃ περισσότερα γιὰ νὰ ἔχη καὶ μεγαλύτερα κέρδη στὸ πούλημα. (Κουκούτ'ς ἔπαιζαν καὶ τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια).

Στὶς «κουκούτ'ς» ἔπαιζαν τρία, τέσσερα, ἕξ ἢ καὶ ὀκτῶ παιδιὰ. Χαράζανε στὴ γῆ ἓνα κύκλο μὲ ἀκτίνα μισὸ μέτρο ἢ καὶ ἓνα μέτρο καὶ ἔβαζαν στὴ μέση τοῦ κύκλου σκορπιστὰ ἀπὸ ὅσα κουκούτσια συμφωνοῦσαν. «Πὲ πόσ' ἀ στήσουμ' ; πὲ τρεῖς, πὲ ἕξ ;» Καμμιά φορὰ ἔστηγαν καὶ «πὲ» δέκα καὶ «πὲ» εἴκοσι. Σὲ ἀπόσταση 5—6 μέτρων ἀπὸ τὸν κύκλο ἔβαζαν τὸ «σουμάδ'» μιὰ πέτρα μεγάλη. Κατόπι ἔπαιρνε τὸ καθένα τὴν ὀμάδα του¹⁾, στεκότανε μέσα στὸν κύκλο καὶ ἀπ' ἐκεῖ τὶς ἔρριχναν στὸ «σουμάδ'» προσπαθώντας νὰ τὶς ρίξουν ὅσο μπορούσαν πιὸ κοντά. Ἔτσι κανόνιζαν τὴ σειρά. Ὅποιον ὀμάδα πῆγαινε πιὸ κοντὰ στὸ «σουμάδ'», αὐτὸς ἦταν ὁ πρῶτος. Δεύτερος ἐρχότανε κείνος ποὺ ἡ ὀμάδα του πῆγαινε λίγο μακρύτερα ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὑστερα πῆγαιναν ὅλοι κοντὰ στὸ «σουμάδ'» καὶ ἀπ' ἐκεῖ καθένας μὲ τὴ σειρά του ἔρριχνε τὴν ὀμάδα του στὸν κύκλο σημαδεύοντας καλὰ τὰ κουκούτσια γιὰ νὰ βγάλῃ ὅσα μπορούσε περισσότερα. Αὐτὰ ποὺ ἔβγαζε τὰ κέρδιζε. Ὅταν τελείωναν ὅλα τὰ παιδιὰ κι' ἔμεναν ἀκόμη κουκούτσια στὸν κύκλο, ξανάρχιζε πάλι ὁ πρῶτος καὶ ὅλα μὲ τὴ σειρά, ἀλλ' αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν ἔρριχναν τὶς ὀμάδες ἀπὸ τὸ «σουμάδ'» ἀλλ' ἀπὸ κεῖ ποὺ βρισκότανε μετὰ τὸ πρῶτο ρίξιμο. Ὅταν πάλι τελείωναν τὰ κουκούτσια «ξανάστηγαν» ἄλλα καὶ ἔρριχναν πάλι τὶς ὀμάδες στὸ «σουμάδ'» γιὰ νὰ κανονιστῇ ἡ σειρά τους καὶ ἔτσι ξανάρχιζε τὸ παιχνίδι. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἔπαιζαν καὶ τὰ ἀμύγδαλα καὶ τὰ καρῦδια.

1) ὀμάδα=ἀμάδα.

Τραγουδάκια πὸν ἔλεγαν σὲ πολλὰ μικρὰ παιδιὰ

- 1) Κούπι, κούπι, κούπιντσε
 πάγ' πατέρας στὸν μπαχτσὲ
 νὰ τοῦ φέρη πωρικὰ
 πωρικὰ, πολὺ καλὰ
 κι' ἕναν γκόρφο κάστανα
 νὰ τὰ φάγη δὲν μπορεῖ
 καὶ δοντάκια δὲν ἔχει
 τᾶδωκε τῆς μάνας του
 καὶ τῆς παραμάνας του.
- 2) Κούπι Μανώλη
 νὰ πᾶμε στὴν Πόλη
 νὰ φέρουμε λάδι καὶ σαμολάδι
 νὰ λείψουμ' τὴ γάτα
 καὶ τὸ κατουρόπλο
 καὶ τῆ παιδιοῦ μας τὸ μυτόπλο
 νὰ πάρουμ' καὶ μιὰ βίτσα
 κι' ἕνα βιτσόπλο
 νὰ δείρουμε τὴ γάτα καὶ τὸ γατόπλο
- 3) Νὰ σᾶς πῶ 'να παραμύθ',
 τὸ κουκὶ καὶ τὸ ροβίθ'
 καὶ τῆ Φράγκου τὸ κορίτσ'
 ἀνεβαίνει στὴ συκιά
 καὶ πηδᾷ στὴν καρυδιά
 καὶ φωνάζει κούει, κούει
 καὶ κανεὶς δὲν τὸ ἀκούει,
 ὡσπου νὰ προφτάσ' ἡ μάνα νδου
 ἢ σκύλα γῆ ἀδερφή νδου
 πρόφτασεν ὁ ἄγγελος
 καὶ πῆρε τὴν ψυχὴ νδου
- 4) "Ἐνα γαιρὸ κι' ἕνα ζαμάν'
 πάδρευαν τὸ Καλαζάν'
 μέσ' στὸ τρύπιο τὸ καζάν'
 κι' ἔτρεχαν οἱ λίγδες του
 καὶ οἱ κουρελίγδες του.

Δαχνίσματα

- 1) "Ἐλε λέμ, μπέλε λέμ
 σκίσε τὸν ἀνήφορο
 καὶ πιάσε πέντε πέρδικες
 καὶ πέντε περδικόπλα
 μὲ τὸ γιαλι μὲ τὸ σπαθὶ
 μὲ τῆς ἑλιᾶς τὸ φύλλο
 ἄψε σβῆσε, πάρε ξύλο
 καὶ κουπάνησε τὸ σκύλο.
- 2) Τσίμπι, τσίμπι τὸ λεφτό,
 τὸ λεφτὸ τὸ σιγανὸ
 παίρν' ἢ μπάμπω τὸ κανδάρ'
 καὶ χτυπᾷ τὸ καλαμάρ'
 — Τί γυρεύεις καλαμάρ'
 — Θέλω λάδ', θέλω ξύδ',
 θέλω κόκκινη σαττα
 νὰ φελιάσω τὰ παιδιὰ μ'
 καὶ τὰ σκυλοκούταβά μ'.
- 3) Ντροάν, ντροάν Γιώργη,
 χτύπα τὶς καμπάνες
 νὰ μαζωχτοῦν οἱ Φράγκοι,
 νὰ φάνα μακαρόνια
 πὲ τὰ χρυσᾶ περόνια.
- 4) Πῆγε "Αράψ στὸ βουνό.
 — Πόσα πουλιὰ σκότωσε ;
 — "Ἐνα δυό.
 — Ποιὸς βγῆκε ; — "Γώ.
 5) Γάξια, μετᾶξια
 κόκκινα κεράσια
 ἄφλεμ, μποῦφλεμ πράσσα.
- 6) "Ἐ λελέκα πεπελέκα
 τὸ μανδάρ', τὸ καδάρ'
 πέρνει ἢ μπάμπω τὸ καδάρ'
 καὶ χτυπᾷ τὸ γαφανδάρ'.
 — Τί θέλ'ς μπάμπω ;
 — Θέλω λάδ', θέλω ξύδ'
 νὰ φελιάσω τὰ παιδιὰ μ'
 καὶ τὰ σκυλοκούταβά μ'
 ὄμουνο κουτσούμουνο
 κουτσὸ ποδάρ'
 πῆγαινε ἤρκουδαν.

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΣΚΟΠΟΥ
(κατὰ διήγησιν τῆς μητέρας μου)1.—Οἱ τρεῖς κουδουράδες ¹⁾

Μιά φορά κι ἕνα γκαϊρὸ εἶδαν τρεῖς κουδουράδες κι ἔφκριαναν παρακάθ' ²⁾ πότε στῆ μνιανοῦ τὸ ἀργαστήρ', πὲ τῆ δουλειά τ' ὁ καθένας καὶ πότε στῆ ἄλλου. Ἔνα βράδ' κεῖ πὸν δούλευαν καὶ χοράτευαν κιόλα, λέγ' ὁ ἕνας ὁ μεγαλύτερός τους : «Ἄχ! βρὲ παιδιὰ νὰ μ' ἔδινε ὁ βασιλὲς ἕνα δισάκκ' φλουργιά κι ἕνα καλὸ ἄλογο ἤξερα τί ἦλα κάνω». Λέγ' κι ὁ δεύτερος: Κι ἔγὼ νὰ γεῖχα αὐτὰ πὸν λὲς ἀμὰ κι ἕνα καλὸ κορίτσ' δὲ ἦλα θέλω τίποτα ἄλλο». «Δὲ λὲς καὶ σὺ τί θέλ'ς ;» ρώτησαν τὸ τρίτο, πὸν ὡς τακεῖν τὴν ὥρα δὲ γεῖπε τίποτα. «Ἐγὼ, λέγ' ὁ μικρότερος, δὲ θέλω πὲ τὸ βασιλέ, θέλω πὲ τὸ Θεὸ εὐκὴ». Ὁ βασιλὲς κεῖν τὰ χρόνια ἔδραχε τεπτίλ ³⁾ τὰ βράδνα κι ἀμὰ ἔγλεπε πῶφεγγε πούποτε στεκούδνα καὶ φηκιοῦδνα νὰ διοῦμ' τί λένα. Κεῖν τὸ βράδ' πέρασε καὶ πῶζω πὲ τὸ ἀργαστήρ' πὸν εἶδαν οἱ τρεῖς κουδουράδες καὶ στάθηκε νὰ φηκριστῆ καὶ ἄκσε ἴσα ἴσα αὐτὰ πὸν ἔλεγαν γιὰ κείνονα. Ὁ βασιλὲς ἀμὰ ἄκσε τῆ μικρότερου τὰ λόγια πὸν ἤθελε πὲ τὸ Θεὸ εὐκὴ μανιώθηκε πολὺ καὶ τὸ πρῶν ἔστειλε ἕνα ἀνθρωπό τ' καὶ τις φώναζε στὸ παλάτ'. Ἄμα παρουσιάσκαν στὸ παλάτ' μπροστὲ στὸ βασιλέ, οἱ κουδουράδες, τις ρώτησε : «Ποῦ ἦσαν ἐφές ;» Αὐτοὶ εἶπαν· «Ἐφκριανάμ' παρακάθ' στὸ μαγαζι». «Τί ἤλεγέτε ;» τις ρώτησε πάλ' ὁ βασιλὲς. «Τί νὰ λέμ', ὅ,τι μᾶς ἐρχόδνα στῆ κόψ' πὸν νὰ θυμάται κανεῖς». Γιὰ τὸ βασιλέ τί ἤλεγετε ;» τις εἶπε πάλ' αὐτός. Αὐτοὶ στῆν ἀρχὴ δρεπόδνα νὰ ποῦνα αὐτὰ πὸν εἶπαν, ἀμὰ εἶδαν πὸν ὁ βασιλὲς ἤθελε δὲ καὶ καλὰ νὰ μάθ', πῆρε τὸ λόγο ὁ πρῶτος, ὁ μεγαλύτερος κι εἶπε: «Γὼ, βασιλέ μ' πολύχρονη, κεῖ πὸν δούλευαμ' ἐφές τὸ βράδ' εἶπα: «Τί καλὰ νὰ μὲ δῶς ὁ βασιλὲς ἕνα καλὸ ἄλογο κι ἕνα δισάκκ' φλουργιά». Ὑστερα ρώτησε καὶ τὸν ἄλλονα· «Σὺ τί εἶπες ;» «Καὶ γὼ, βασιλέ μ' πολύχρονη, εἶπα νὰ εἶχα ἕνα δισάκκ' φλουργιά, ἕνα καλὸ ἄλογο ἀμὰ κι ἕνα καλὸ κορίτσ'». Κατόπ' ρωτᾶ καὶ τὸ τρίτοννα· «Σὺ τί εἶπες πὸν θέλ'ς ;» «Γὼ, βασιλέ μ' πολύχρονη, εἶπα πὸν δὲν ἤθελα πὲ σένα τίποτα, μόν' ἤθελα πὲ τὸ Θεὸ εὐκὴ». Ἀμέσως κεῖν τὴν ὥρα ὁ βασιλὲς φωνάζ' ἕνα ἀνθρωπό τ' καὶ τὸν λέγ': «Δῶς σ' αὐτουνοὺς τις δυὸ ὅ,τι θέλνα». Γυρίζ' ὕστερα καὶ λέγ' καὶ στις κουδουράδες. «Καὶ σεῖς αὔρι τὸ πρῶν νὰ φύγτε καὶ οἱ τρεῖς π' αὐτῆ τὴν πολιτεία καὶ νὰ πᾶτε ὅπου θέλτε».

Οἱ δυὸ κουδουράδες, πὸν τις δῶκε ὁ βασιλὲς αὐτὰ πὸν ἤθελαν, διὰβκανα εὐχαριστημέν' καὶ χαρούμεν' πὲ τὸ παλάτ' καὶ τὸ πρῶν—πρῶν, τὴν ἄλλ' τῆ μέρα καβάλλα πᾶν σ' ἄλόγατά τους μαζί καὶ ἡ γυναῖκα τῆ μιανοῦ πὸν

1) κουδουράδες=τσαγκάρηδες.

2) παρακάθ' = νυχτέρι.

3) τεπτίλ=τουρκικὴ λ. μετημφισμένος.

τῆς τὴν δῶκε ὁ βασιλεὺς, φεύγαντα πὲ τὴν πολιτεία ὅπως τις διάταξάντα. Πὲ πίσ' δους κλουθοῦσε πορπατιστὸς κι' ὁ ἄλλος ὁ μικρότερος αὐτὸς πὸν γύρεψε πὲ τὸ Θεὸ εὐκῆ. Ἄμα, ὁ βασιλεὺς πεβραδὺς δῶκε διαταγὴ σ' ἕνα στρατιώτη νὰ πάγ' πρωὶ ὄξω πὲ τὴν πολιτεία, νὰ κρυβηθῆ πὲ πίσ' πὲ κανένα δέδρο κι' ἄμα θὰ διῆ τις τρεῖς κουδουράδες νὰ διαβαίνα πὲ κεῖ, νὰ τραβήξ' καὶ νὰ χτυπήσ' 1) αὐτόνα π'ὰ πορπατῆ.

Οἱ κουδουράδες πῆγαντα κάμποσο δρόμο ὄξω πὲ τὴν πολιτεία, καὶ οἱ ἄλλ' πὸν εἶδαντα πάν' στ' ἀλόγατα, λυπήθηκαν τὸ μικρότερόνα πὸν πορπατοῦσε καὶ γυρίζ' ὁ μεγαλύτερος καὶ τὸν λέγ'. «Θὰ κουράσκες, καημένε, τόσην ὥρα, ἔλα ἀ κατέβω γὰ νὰ νέβς' σὺ στ' ἀλογό μ'» καὶ σιῆ στιγμή κατέβκε καὶ νέβκε ὁ μικρός, αὐτὸς πὸν ὅπως εἶπαμε ἤθιλε τὴν εὐκῆ πὲ τὸ Θεό. Δὲ πρόφτασανα νὰ κἀνα λίγες πεσκελιές 2) κι' ἀκούνα ἕνα «μπάμ» κι' αὐτὸς πὸν πορπατοῦσε ξαπλώθηκε σκοτωμένος. Ἔτσ' πόμνε τ' ἄλογο πὲ τὸ δισάκ' τὰ φλουργιὰ στὸ μικρόνα.

Ἐστρατιώτης ἄμα γύρσε στὸ παλάτ' εἶπε στὸ βασιλέ. «Βασιλέ μ' πολύχρονε, ἔκανα ὅπως μὲ εἶπες. Σκότωσα αὐτόνα πὸν πορπατοῦσε». Ὁ βασιλεὺς εὐχαριστήθηκε γιὰ τὴν τιμωρήθηκε αὐτὸς πὸν ζήτηξε πὲ τὸ Θεὸ καὶ ὄχ' πὲ τὰ κείονα, ὅπως οἱ ἄλλ' δυό. Ποῦ νὰ ἤξερε πὸν σκοτώθηκε ὁ ἄλλος καὶ ὄχ' ὁ μικρός. Ἄς φήσουμ' τώρα τὸ βασιλεὺς ξεθαρρεμένο κι' ἄς πάρουμ' τις ἄλλ' καὶ τὴν γυναῖκα πὸν ξακολουθοῦσανα τὸ δρόμο δους, λυπημέν' γι' αὐτὸ πῶγινε, Πορπάτσανα, πορπάτσανα πολλὴ ὥρα κι' ἄξαφνα γλέπνα μπροστὲ δους ἕνα βοταμό. Κεῖνες τις μέρες φαίνεται θ' ἄβροξε, γιὰτεῖχε πολὺ νερὸ θελὸ 3) καὶ γι' αὐτὸ δὲ βορούσανα νὰ καταλάβνα εἶδαντα βαθὺς γιὰ ὄχ'. Στέγουδαντα κεῖ στὴν ἄκρα τῆ ποταμοῦ καὶ νούνζανα τὶ νὰ κἀννα. Τότε αὐτὸς ποῦχε τὴν γυναῖκα γυρίζ' καὶ λέγ' στὸν ἄλλον. «Δὲ βερνάς ὅπως εἶσαι πὰ σ' ἀλογο, νὰ διουμ' ἔν βαθὺ τὸ νερὸ ; Γὼ ἔχω γυναῖκα κι' ἔν κρῖμα, ἁμαρτία νὰ χαθῶ». Ὁ μικρός κουδουράς τὸν ἄκσε, δίν' μιὰ βιτσιὰ στ' ἀλογό τ' καὶ μπαίν' στὸ ρέμα. Τὸ νερὸ εἶδαντα πολὺ κι' ἔφτασε ὡς τὴ γοιλιά τ' ἀλόγο τ'. Τὸ καημένο τ' ἀλογο τζαμπαλάτσε 4) πὲ δῶ, πὲ κεῖ, κατάφερε τσάκ 5) στὸ κατόπ' καὶ πέρασε στὴν ἄλλ' τὴν ἄκρα. Ἄμα εἶδαντα τὸ ἀδρόγυνο πὲ καρσι 6) πὸν δὲν ἔπαθε τίποτα αὐτὸς, χτύπσανα κι' αὐτοὶ τ' ἀλόγατά δους καὶ βῆκανα στὸ βοταμό. Τὸ νερὸ καθὼς εἶδαντα πολὺ τις δυσκόλεψε καὶ πὲ τὰ χίλια ζόρια φτάσανα σιῆ μέσ' τῆ ποταμοῦ. Κεῖ πὸν πολεμούσανα νὰ περάσανα πῆνα μέρος κόμ' βαθύ, γλυστρά τ' ἀλογο τῆ κουδουρά, πέφ' κι' αὐτὸς στὸ νερὸ καὶ πινίγουμε μαζὶ πὲ τ' ἀλογο. Ἡ γυναῖκα πὲ γάλια ἔφτασε σιῆ ν' ἄλλ' τὴ μεριά πὸν

1) χτυπήσ' = σκοτώση.

2) πεσκελιές = περπατησιές, βήματα.

3) θελὸ = θολό.

4) τζαμπαλάτσε = προσπάθησε. 5) τσάκ = ἔως.

6) καρσι = ἀντίκρου λ. Τ.

φύλαγε ὁ μικρὸς κουδουράς. Τὴ βῆρε τότε γιὰ γυναίκα τ' καὶ ξακολούθησαν τὸ δρόμο. Πήγαναν, πήγαναν κιζφτασαναν σὲ μιὰ πολιτεία μεγάλ'. Πὲ μακρυὰ πρὶ νὰ βῆκαν μέσα εἶδαναν ἕνα μεγάλο σπίτι μέσ' τῆ μέσ' τῆς πολιτείας καὶ ρώτησαναν κῆμαθᾶναν πὼς εἶδαναν χάν'. «Ἄς πᾶμ' σ' αὐτὸ τὸ χάν' νὰ πεμείνουμ' πόψα» εἶπαναν καὶ τράβηξαναν γιὰ τὰ κεῖ. Σὰ βῆγαναν, φάγαναν, ξεκουράσκαναν κι' ἄμα βράδυνανσε ἐτοιμάσκαναν νὰ κοιμηθοῦναν. Χτυπᾶ τότες ἡ πόρτα τῆ νοδᾶ δους· κι' ἀνοίγαναν καὶ γλέπναν βροστὲ δους τὸ χαντζῆ νὰ τίς λέγ'. «Δέ γᾶν' νὰ πομείντε δῶ πέρα τὸ βράδ'. Νὰ πᾶτε νὰ κοιμηθῆτε ἄλλιοῦ καὶ αὔρι' τὸ πρωὶ ἐλάτε παλ'. Δῶ ὅποιος πεμνίσκει τὴ νύχτα, τὴν ἄλλ' τὴ μέρα τὸν βρίσκουμ' πεθαμένο. Αὐτὸ γίνεται χρόνια καὶ χρόνια».

—«Γὰ δὲ διαβαίνω πὲ δῶ» εἶπε ὁ κουδουράς «θὰ κοιμηθῶ δῶ πὲ τὴ γυναίκα μ' κι' ὅ,τι θέλ' ἄς γίν!» «Μπρὲ κρῖμα σ', κρῖμα σὴν γυναίκα σ'» τὸν λέγ' ὁ χαντζῆς «παγαίντε πὲ δῶ πέρα θὰ πάθτε κακὸ». Ποῦ νὰ κούσ' αὐτός. «Θὰ πομείνουμ' πόψα δῶ δὲν ἔχ'». Ὁ χαντζῆς ἄμα εἶδε ποῦ δὲ βόρσε νὰ τίς καντιρδῖς¹⁾ τίς φῆκε καὶ διάβκε.

Σὰ διάβκε ὁ χαντζῆς αὐτοὶ κλείδωσαναν τὴ βόρτα δους καλὰ καλὰ κι' ὕστερα ἡ γυναίκα ποῦ εἶδαναν πάρακουρασμέν' πὲ τὸν ἄνδρα της, ξαπλώθηκε νὰ κοιμηθῆ κι' αὐτὸς ἔκατσε ὡς τὰ μεσάνυχτα καὶ φύλαγε νὰ διοῦμ' θάροχ' δαναν κανεῖς, τί θὰ γένδαναν. Κεῖ ποῦ ἐτοιμάζδαναν νὰ κοιμηθῆ καὶ κῆνος, ἀκούγ' ὄξω πὲ τὴ βόρτα ζανγοῦρ—ζουνγοῦρ σὰ σιδερχά, νὰ χτυποῦναν. Ὡς ποῦ νὰ καλοκαταλάβ' τί τρέχ' ἀνοίγ' ἡ πόρτα πῆναν γκρότο καὶ φανερόνταν ἕνας ἀνθρωπίσιος σκελετὸς ὡς κεῖ πᾶν' ἀψηλὸς ποῦ βαστούσε στὰ χέρια τ' μιὰ βουρλιὰ βαρυὰ κλειδιά. «Ποῦ ἦσαν τόσα χρόνια ;» τὸν λέγ' ὁ σκελετός. «Τόσα χρόνια σὲ φυλάγω, σὲ φυλάγω νὰ νάρτσ'. Πίνιξα, πίνιξα ἕνα σουρι²⁾ κόσμο. Βαρέθηκα πιά νὰ φυλάγω τὸ θησαυρὸ σ'. Νά, πᾶρ' τὰ κλειδιά σ'», κι' ἔρριξε μπροστὲ στὰ ποδιάρια τ' τὰ κλειδιά καὶ γίνκε ἄφαντος. Ἡ γυναίκα τ' ἄκσε τὸ πατιρδὶ αὐτό, ξύπνησε σὰ σαστισμένη κούλλα³⁾ καὶ ρωτᾶ τί τρέχ'. Αὐτὸς εἶδαναν πιά βουβὸς πὲ τὸ φόβο τ' κείχε τὰ μάτια τ' καρφωμένα στὰ κλειδιά. Δὲν ἤξερε, στὸν ὕπνο τ' εἶδαναν, ἢ στὸ ξύπνο τ'. Αὐτὴ τὸν ξανυρώτσε καὶ τότε ἦρθε στὸν ἑαυτὸ τ' καὶ τὴν λέγ': «Δὲ γλέπ'ς δῶ αὐτὰ τὰ κλειδιά ;» καὶ τὴν εἶπε ὅλα ὅσα γίνκαναν πρὶν πὲ λίγ' ὥρα. Ἄμα τὰ ἄκσε, αὐτὴ στὴν ἀρχὴ φοβήθηκε, μὰ ὕστερα ξεθαρρεύκε καὶ τὸν λέγ'. «Δὲν ἔρχεσαι νὰ πᾶμ' νὰ διοῦμ' ποῦ τερδιάζαναν αὐτὰ τὰ κλειδιά, ἀφοῦ σὲ εἶπε ποῦ φύλαγε τόσα χρόνια τὸ θησαυρὸ σ'; Σῆκω». Ὁ κουντουράς σὰν εἶδε ποῦ ἡ γυναίκα τ' εἶδαναν ἄφοβη ξεθαρρεύκε κι' αὐτὸς πὲ τὰ λόγια δῆς σκώθηκε καὶ βγήκαναν μαζί ὄξω καὶ πήγαναν σειρὰ—σειρὰ ὅλες τίς νοδάδες καὶ δοκίμαζᾶναν τὰ κλειδιά σὲ κάθε πόρτα. Ἄμα τέριαζε τὸ κλειδὶ σὲ καμιὰ πόρτα τὸ ἄφηνᾶναν κεῖ

1) καντιρντίς', καντιρντζίζω=τουρκ. λ. πείθω, καταπέιθω.

2) σουρι=σωρός, πλήθος.

3) κούλλα=διάνοος.

καὶ πῆγαινάνα ἀλλιοῦ ὡς ποὺ στοὶ τέλος πέμνε ἓνα μικρὸ κλειδόπλο. Γύρεψάνα δῶ, γύρεψάνα κεῖ, τέλος ἤβρανα μέσ' σ' ἓνα κελλάρ' πὲ πίσ' τῆ βόρτα μιὰ κλαβανῆ¹⁾. "Εβαλάνα κεῖ στη κλειδαρότρυπά της τὸ κλειδὶ καὶ τέργισσε, ξεκλείδωσάνα καὶ τράβηξάνα τὸ καπάκ' τῆς κλαβανόπορτας. Τί νὰ διούνα μέσα! "Η κλαβανῆ ὡς τὰπάν' γιομάτ' λίρες, φλουργιά, διαμαντικά. Τότε κατάλαβάνα ποὺ εἶδана δικὰ δους ὄλ' αὐτὰ πὲ τὰ λόγια τῆ σκελετοῦ καὶ θυμήθηκαν καὶ «τῆ Θεοῦ τὴν ἐνκῆ»—ποὺ γύρεψε κεῖν' τὸ βράδ' στοὶ παρακάθ' πὲ τις ἀλλοὺς τις κουδουράδες,—ποὺ ἔφτασε γιὰ νὰ τὸν κἀν' τόσο πλούσιόνα. Κλείδωσάνα πάλ' τῆ γλαβανόπορτα χωρὶς νὰ πειράξανα τίποτα καὶ πῆγана στοὶ νοδὰ δους καὶ κοιμήθηκαν ἤσυχα ὡς τὸ πρωί. Τὴν ἄλλ' μέρα τὸ πρωὶ ἄμα ξύπνησάνα, σκώθηκαν, ντύθηκαν κιἔκατσάνα στοὶ παραθύρ' νὰ σιργιανίσινα. Κεῖ ποὺ σιργιανίζανα²⁾ γλέπνα πὲ μακρὰ ἓναν παπὰ καὶ κάμποσοι ἀνθρώπ' νὰ σκώννα δυὸ κιουβούργια³⁾ καὶ νὰ παγαίνα μπρὸς τὸ χάν', κι' εἶδана μαζί κι' ὁ χαντζῆς. "Ανοιξάνα τῆ βόρτα καὶ βήκανα στὴν αὐλή, ἄμα τοὺς εἶδана νὰ γλέπνα πὲ τὸ παραθύρ' θάμαξάνα καὶ τις εἶπανα. «Ζουδανοὶ εἶστε; κι' ἔμεῖς ἦραμ' νὰ σᾶς πάρουμ' πεθαμένοι καὶ νὰ σᾶς παραχῶσουμ'». Τόσα χρόνια σ' αὐτὸ τὸ χάν' κανένας δὲ μπόργε νὰ μείν' ζουδανὸς ἄμα κοιμόδана μέσα. Σεῖς τσοκ σεγίρ⁴⁾ νὰ μὴ μπάθτε τίποτα!» Τότε τις λέγ' ὁ κουδουράς.—«Δὲν εἶδαμ' τίποτα, τίποτα δὲν ἄκσαμ' τῆ νύχτα' κοιμήθηκαν ἤσυχα, ἤσυχα σὰν τὰ πουλιά. "Αλήθεια, δὲ μᾶς τὸ πουλῆς αὐτὸ τὸ χάν'; Πόσα θέλς'; τὸ παίρνουμε ὅσα μᾶς γυρέψ'ς γιὰτι μᾶς ἄρεσε». "Ο χαντζῆς σὰν ἄκσε ποὺ ἠθελάνα νὰ τὸ γοράσана πῆγε νὰ πετάξ' πὲ τῆ χαρά τ'. Τόσα χρόνια λαχτάρζε νὰ τὸ πουλήσ' καὶ δὲν ἤβρισκε μουστερη⁵⁾. Χωρὶς νὰ κἀν' παζάρια τὸ πούλσε στοὶ γουδουρά. Αὐτοὶ τὴν ἄλλ' τῆ μέρα κιόλα φώναξάνα δουλιέροδες⁶⁾, τῶκάνана ὅπως τὸ ἠθελάνα. Πρὸς τὰ κεῖν' τῆ μεριά ἄμα ποὺ εἶδана ἡ κλαβανῆ δὲ φήκανα τις δουλιέροδες νὰ πάνα, καὶ τὸ στόλσανα ὕστερα καὶ τὸ ἔστρωσάνα πὲ ἔμορφα πράματα ποὺ φαίνδана σὰ βαλάτ' βασιλικό. Κι' αὐτοὶ μέσα ζούσανα πιά σὰ βασιλέδες πὲ δοῦλ' καὶ παραδοῦλ'.

Πέρασάνα χρόνια πολλὰ κι' ὁ βασιλὲς κείνου τῆ τόπου βγῆκε νὰ κἀν' περιοδεία στὰ χωριὰ καὶ στὶς πολιτεῖες. Πὲ χωριὸ καὶ πολιτεία ἔφτασε καὶ στοὶ μέρος ποὺ ζοῦσε σὰ βασιλὲς καὶ κόμ' καλὰ ὁ κουδουράς. Πὲ μακρὰ κόμ', προτοῦ νὰ μπῆ στη βουλτεία, τὸν χτύπησε στοὶ μάτ' ἓνα μεγάλο σπῖτ' σὰ βαλάτ' «Μπά! ἔκανε' ἔχ' κι' ἄλλο βασιλὲ στη βερυφεία μ' καὶ γλέπω παλάτ' δῶ πέρα; "Ας πάγω νὰ διῶ τὶ ἔν.» Καὶ τράβηξε ἴσγια στοὶ παλάτ'.

1) κλαβανῆ=καταπακτιή.

2) σιργιανίζα, σιργιανίζω=κοιτάζω, βλέπω.

3) κιουβούργια=φέρετρα.

4) τσοκ σεγίρ=τουρκ. λ. πολὺ πρῶγμα, περίεργο πρῶγμα.

5) μουστερης=τ. λ. πελάτης.

6) ντουλιέροδες=χτίστες.

Χτυπᾷ τῆ ἄορτα καὶ ἀνοίγνα οἱ δοῦλ' τῆ κουδουρᾶ. Αὐτὸς θάμαξε ἅμα εἶδε τὶς δοῦλ' πὲ τῆ στολή, καὶ τῆ μεγάλ' πολυτέλεια καὶ τὸ λούσο τῆ παλατιοῦ. Μπῆκε καὶ ὁ κουδουρᾶς πού εἶδανα πολὺ καλὸς καὶ πολιτικός, ¹⁾, τὸν βῆρε μέσα καὶ τὸν πολιτεύκε πὲ τὸ παραπάν' κι' αὐτὸς καὶ ἡ γυναῖκα τ'. Ὁ βασιλὲς αὐτὸς, εἶδανα κείνος πού πρὶν τόσα χρόνια ἄκσε τὶς τρεῖς κουδουράδες νὰ χορατεύνα κεῖν' τὸ βράδ' στὸ παρακάθ' καὶ πού τοὺς διάταξε νὰ φύγνα πὲ τῆ μολιτεία τ'. Δὲν τὸν γνώρσε ὅμως ὁ κουδουρᾶς, μήτε κι' αὐτὸς τὸ γουδουρά, γιὰ τὸ σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἄλλαξάνα καὶ οἱ δυό. Ὁ βασιλὲς ὄση ὥρα ἔκατσε δὲ μπόρσεε νὰ καταλάβ' τίποτα ἤθελε πολὺ νὰ μάθ' ποιὸς εἶδανα αὐτὸς ὁ πλούσιος πού ζοῦσε βασιλικά καὶ πῶς ἔκανε τόσο μαρὰ, μὰ δὲ τὸν ἤκουδανα στὴ κόψ' σὲ τόσ' λίγ' ὥρα νὰ ρωτήσ' καὶ νὰ μάθ'. Ἐκανε τὰ χατε πού ἤθελε νὰ φύγ' καὶ σκώθηκε, ἅμὰ ὁ κουδουρᾶς χωρὶς νὰ ξέγ' πού αὐτὸς πού εἶδανα μπροστέ τ' εἶδανα βασιλὲς, —γιατὶ γύρζε τεπιτλ καὶ χωρὶς μεγάλ' ἀκολουθία, —τὸν παρακάλεσε νὰ κάτσ' στὸ σπὶτ' δου ὄσες μέρες θέλ' καὶ ὅτι θὰ εὐχαριστηθῆ πολὺ καὶ ἡ γυναῖκα τ' καὶ αὐτὸς σὰ μπεμείννα κοντὰ δου. Αὐτὸ πού ἤθελε κι' ὁ βασιλὲς. Ἐκατσε λοιπὸν καὶ ὕστερα πὲ λίγ' ὥρα ἔστρωσάνα τραπέζ' π' ἕνα σουρὶ φαγιά καὶ πιοτὰ πάν'. Ὁ βασιλὲς πού ἤθελε νὰ μάθ' ποιὸς ἔν καὶ τί δουλειὰ κάν' ὁ πλούσιος αὐτὸς, ἀνοίγε μεγάλ' κουβέντα καὶ πὲ λόγο σὲ λόγο ρώτσε αὐτὸ πού ἤθελε. Ὁ κουδουρᾶς πού καθὼς εἶπαμ' δὲν τὸν γνώρσε ἀρχίνσε νὰ λέγ' ἕνα ἕνα πὲ τῆ σειρά δου, ποιὸς εἶδανα, τί ἔγινε ἅμα βγήκανα πὲ τῆ βολιτεία, πῶς σκοτώθηκε ὁ μεγαλότερος κουδουρᾶς καὶ πῶς πόννανα σ' αὐτόνα τᾶλλογο καὶ τ' φλουργιά τ', κατόπ' πῶς πινίγχε καὶ ὁ δεῦτερος καὶ τὸν πόννε καὶ ἡ γυναῖκα καὶ πῶς στὸ τέλος εἶδε σκελετὸ καὶ ἤβρε τόσο θησαυρό. «Πὲ τὸ θεὸ εὐκὴ πού λές, γύρρεψα καὶ τὴν ἤβρα» εἶπε. Ὁ βασιλὲς πὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας κόμ' μπῆκε στὸ νόημα, ἅμὰ στάθηκε ν' ἀκούσ' γιὰ τὸ δὲν ἤξερε τί ἔγινε παρακάτ' καὶ σὰ τε λείωσε ὁ κουδουρᾶς γυρίζ' καὶ τὸν λέγ'. «Καὶ τώρα σὰ διῆς αὐτὸ τὸ βασιλὲ θὰ τὸν γνωρίσ' ;» «Ποῦ νὰ τὸν γνωρίσω ; λέγ' ὁ κουδουρᾶς, πᾶνα τόσα χρόνια πὲ τότε.» Ἀμέσως τότε ὁ βασιλὲς σήκωσε πὲ τὸ παλτὸ τ' καὶ φάνκανα τὰ παράσημα τ' καὶ λέγ' στὸ γουδουρά καὶ στὴ γυναῖκα τ' πού τ' ἄχασάνα ἅμα εἶδανα τὰ παράσημα. «Γὼ εἶμ', μὲ γνωρίζτε ;» Αὐτοὶ σκώθηκαν νὰ τὸν προσκυνήσνα, ἅμὰ ὁ βασιλὲς δὲ δουὲ φῆκε καὶ εἶπε. «Σχώρσε μ' γι' αὐτὸ πού εἶχα βάλ' στὸ νοῦ μ' νὰ σὲ κάνω». Πὲ τώρα καὶ ὕστερα θὰ σ' ἔχω τὸν καλύτερο μ' φίλο, γιὰ τὸ μ' ἔκανες νὰ μάθω ὅτι πρῶτα πρέπ' πὲ τὸ θεὸ νὰ γυρεῖουμ' κι' ὕστερα πὲ τοὺς βασιλέδες».

2.—Ὁ Τζελέπ'ς ²⁾

Μιὰ φορὰ εἶδανε ἕνας τζελέπ'ς πολὺ πλούσιος. Μιὰ μέρα αὐτὸς ὁ

1) πολιτικός, εὐγενής, πολιτεύουμαι=περιποιούμαι μὲ εὐγένεια.

2) τζελέπ'ς=ζωέμπορος.

τζελέπ'ς νέβηκε τ' ἄλογο τ' καὶ πῆγε σὲ μακρινὰ μέρη γιὰ νὰ 'γοράσ' πράματα ¹⁾ γιὰ σφάξιμο πού τὰ πουλοῦσε σ' ἄλλουνοὺς καὶ κέρδιζε πολλοὺς παρὰδες. Γόραξε κασιίγια, πρόβατα, ἀγελάδια, γουρούνια. Λοιπὸν αὐτὸς ὁ τζελέπ'ς πῆγε, πῆγε, πῆγε πεδῆξ μέρησ δρόμο καὶ τὴν τελευταία μέρα ἔχασε τὸ δρόμο τ' καὶ βραδυάσκει μέσ' στὸ «κίρ» ²⁾ καὶ «θαμάζδανα» ³⁾ πού ἤλαπάγ' νὰ πεμείν' τὸ βράδ' γιὰτὶ σὲ κείνο τὸ δόπο εἶχε ἄγρια θηρία καὶ φοβούδανα. Κεῖ πού «νούνζε» ⁴⁾ τὶ ἤλακάν' καὶ πού ἤλαπάγ' γλέπ' μακρινὰ πῶφεγε ἓνα φῶσ κι εἶπε πὲ μέσα τ'. «Ἄς πάγω κεῖ πού φέγ' νὰ διῶ τί ἔν' μὴ λάχ' κι' ἔν' κανίνα σπὶτ' νὰ παρακαλέσω νὰ μὲ βάλνα νὰ περάσω τὴ βραδυὰ μ'». Πορπάτσε κάμποσο δρόμο κι' ἄμα ἔφτιασε κοδὰ στὸ φῶσ, εἶδε πού εἶδανα ἓνα σπὶτ' μεγάλο. Χτύπησε τὴ βόρτα. Μιά γριγιά καλοπρομαζομέν' ⁵⁾ ἀνοιξε καὶ τὸν ρώτησε τί θέλ'. Τὴν λέγ' ὁ τζελέπ'ς. «Σὲ παρακαλῶ γριγιά μ' φῆσμε νὰ πομείνω πόψα δῶ νὰ μέσα πὲ τὴ βόρτα τῆ σπιτιοῦ σ' γιὰτ' ἔχασα τὸ δρόμο καὶ δὲ ξέρω πού νὰ πάγω. Δὲ θέλω νὲ ⁶⁾ νὰ φάγω, νὲ τίποτα. Μόν' νὰ ξεκουραστῶ καὶ νὰ κοιμηθῶ λιγάκ' κι' αὔρι πρῶι πρῶι θὰ παγαίνω». Ἡ γριγιά μὲ εὐχαρίστησ' τὸν μῆψε μέσα καὶ τὸν πολιτεύκε ⁷⁾ ὅσο μποροῦσε πὲ τὸ παραπάν'. Τὸν ρώτισε πὲ πού ἔν', τί δουλειὰ φκιάν, ἔχ' παιδιὰ, τέλος τὸν ψιλορῶτισε γιὰ τὴ ζωὴ τ' καὶ ὕστερα τὸν μῆψε σ' ἓνα νοδὰ ⁸⁾ καὶ τὸν εἶπε νὰ κοιμηθῆ καὶ νὰ ξεκουραστῆ καλά, ὕστερα τὸν καληνύχτισε καὶ διάβκε ⁹⁾. Τὰ μεσάνυχτα κεῖ πού κοιμούδανα ὁ τζελέπ'ς ἄκουσε μέσ' στὸν ὕπνο τ' ἓνα δυνατὸ χτύπημα στὴ σοκακόπορτα ¹⁰⁾ καὶ ξύπνησε. Τρόμαξε καὶ σκώθηκε κι' ἔκατσε μέσ' στὸ στρώμα τ' καὶ φηγκριγιούδανα ¹¹⁾ νὰ διοῦμ' ποιὸς ἔν'. Ἡ γριγιά σκώθηκε καὶ ρώτισε πὲ μέσα «ποιὸς ἔν'»; Μιά φωνὴ κούσκει π' ὄξω πῶλεγε: «Γεννήθηκε πόψα στὸ τάδε χωριὸ—κι' εἶπε τ' ὄνομα τῆ χωριοῦ. Ἄς ποῦμ' στὶς Σοφίδες—ἓνα παιδι ἀρσενικό, τῆ Δημήτρη τῆ δουλιέρ' τ' ἀ τὸ γράψουμ'»; Ἡ γριγιά ἀποκρίθηκε πὲ μέσα πὲ τὸ παραθύρ'. «Γράψτε το νὰ φάγ' τῆ μουσαφίρ' ¹²⁾ μου τὸ βιό», Ὁ τζελέπ'ς ἄμα γιούσκει αὐτὰ στενοχωρέθηκε πολὺ καὶ ὄλ' τὴ νύχτα δὲν κάμσε ¹³⁾ μὰτ' πὲ τὸ κακό τ'. «Σὲ τί σπὶτ' εἶμ'» ἤλεγε πὲ τὸ νοῦ τ'. «Μὴ λάχ' κι' ἔν' καμμιά

1) πράματα=ζῶα.

2) κίρ=τουρκ. λέξις, βουνό.

3) θαμάζδανα=ἀποροῦσε.

4) νούνζε=ἐσκέπτετο, νουνίζω=σκέπτομαι.

5) καλοπρομαζομέν'=ντυμένη νοικοκυρεμένα. 6) νὲ=οὔτε.

7) πολιτεύκε=περιποιήθηκε, πολιτεύομαι=περιποιούμαι.

8) νοδὰ=τουρκ. λέξις, δωμάτιο.

9) διάβκε=ἔφυγε.

10) σοκακόπορτα=ἡ θύρα τοῦ δρόμου, ἀπὸ τὸ σοκάκ'=δρόμος, τουρ. λέξις.

11) φηγκριγιούδανα=ἄκουε, κρυφάκουε.

12) μουσαφίρ'ς=ἐπισκέπτης, τουρ. λέξις.

13) κάμσε=ἔκλεισε.

μοῖρα αὐτῆ καὶ λέγ' τὸ γραφτὸ σὲ καθένα παιδί ἅμα γεννιέται» ; Τὸ πρωὶ σκώθηκε εὐχαρίστησε τὴ γριγιὰ καὶ χωρὶς νὰ τὴν πῆ ἄλλο τίποτα νέβηκε στ' ἄλογο τ' καὶ τράβηξε γιὰ τὸ χωριὸ πού ἄκσε πού γεννήθηκε τὸ παιδί, νὰ διῆ νὰ μάθ' σὰ νὲν ἀλήθεια. Ὑστερα πὲ δυὸ τρεῖς μέρες ἔφτασε στὸ χωριό, γύρεψε, ἦβρε τὸ σπίτ' τῆ Δημήτρη τῆ δουλγέρ' καὶ βῆκε μέσα δῆθεν πού ἠθελε μέρος γιὰ νὰ πεμείν' τὸ βράδ'. Ἄμα βῆκε μέσα εἶδε μιὰ γυναῖκα στὸ στρῶμα νὰ κοιτεται καὶ κοδὰ δης ἓνα μωρό. Ἦβρε κεὶ καὶ τὸν ἄδρα δης καὶ πὲ λόγο σὲ λόγο ἔμαθε πού τὸ παιδί εἶδανα ἄρσενικό καὶ γεννήθηκε κείν' τῆ βραδυὰ πού εἶδανα αὐτὸς στῆς γριγιᾶς τὸ σπίτ'. Σὰν ἄκσε αὐτὰ καὶ εἶδε πού εἶδανα ἀλήθεια ἔβαλε στὸ νοῦ τ' γὰ χάσ' τὸ παιδί γιὰ νὰ μὴ γέν' αὐτὸ πού τῷγραψάνα οἱ μοῖρες νὰ φάγ' τὸ βιὸ τ'. Πὲ τὰ λόγια τῆ δουλγέρ' καὶ πὲ τὸ σπίτ' πού εἶδε—εἶδανα ἓνα φτωχόσπιτο—κατάλαβε πὼς εἶδανα φτωχοὶ ἄνθρωποι καὶ πὼς εἶχανα κι' ἄλλα παιδιὰ. Γυρίζ' καὶ λέγ' καὶ στὶς δυό. «Σεῖς ἀφοῦ ἔχετε καὶ ἄλλα παιδιὰ καὶ δὲ μορεῖτε νὰ τὰ θρέψτε, δὲ μὲ τὸ δίντε αὐτὸ τὸ μικρὸ μένα. Γὼ δὲν ἔχω παιδιὰ καὶ εἴμ' καὶ πλούσιος καὶ θὰ τὸ γαπῶ τὸ παιδί σας, σὰ δικό μ' κι' ἐγὼ καὶ ἡ γυναῖκα μ'». Οἱ καημένοι οἱ φτωχοὶ ἄλλο πού δὲν ἠθελάνα. Ἴτι ἦλα¹⁾ τὰ κάννα τόσα στόματα! Ἐφτὰ παιδιὰ εἶχανα κόμ'²⁾. Ποιὸ νὰ πρωτοκοιτάζνα. Δώκανα στὸ τζελέπ' τὸ μικρὸ κι' αὐτὸς πάλ' τις ἔδωκε καμπόσες λίρες γιὰτι εἶδε τὰ χάλια δους, πῆρε τὸ παιδί, καβαλίκεψε τ' ἄλογο τ' καὶ διάβκε. Πῆγε, πῆγε μακρὸν καὶ ἅμα ἔφτασε μέσα στὸ βουνὸ κατέβηκε πὲ τ' ἄλογο τ' κι' ἔκατσε πλάγ' σ' ἓνα ποταμὸ πού εἶχε κεῖ. Ἐκοψε ὕστερα ψιλὲς βίτσες³⁾ π' ἓνα δέδρο κι' ἔκανε ἓνα καλάθ'. Δὲν ἤξερε νὰ φκιάν' καλάθια, ἀμὰ νά, ἔκανε ἓνα πρᾶμα σὰ γκαλάθ', ἔβαλε τὸ μωρὸ μέσα, τῷκλεισε καὶ πὲ πάν' π' ἓνα καπάκ' πού τὸ πλεξε κι' αὐτὸ πὲ τις βίτσες καὶ τῷροξε στὸ δοταμὸ γιὰ νὰ πνιγῆ κι' ἔστ' νὰ μὴ γίναν τὰ λόγια τῆς γριγιᾶς. Ξεθαρεμένος⁴⁾ ὁ τζελέπ'ς ἔακολούθησε τὸ δρόμο τ' πῆγε στὰ χωριὰ πού ἠθελε νὰ πάγ', γόρασε τὰ πράματα πού ἠθελε καὶ γύρισε στὴ πολιτεία πού καθόδαν.

Πέρασανα 18—19 χρόνια. Ὁ τζελέπ'ς σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ ἔκανα καὶ ἓνα κορτσόπλο⁵⁾ καὶ πετούσανα πιά πὲ τῆ χαρὰ δους. Ὁ τζελέπ'ς ἔφκιανε κόμ' τὴν ἴδια δουλειὰ. Γύριζε πὲ χωριὸ σὲ χωριό, πὲ πολιτεία σὲ πολιτεία, γόραζε πράματα, τὰ πουλιοῦσε καὶ γίνκε πολὺ πλούσιος. Τὸ σπίτι δου γιομάτο πὲ οὐλ' τὰ καλά καὶ λίρες καὶ φλουργιὰ πιά μὴ ρωτῶτε. Τὸ κορίτσ' δου τῶρα πού εἶδανα δεκάξ' χρόνῶ τὸ τοίμασε προῖκα καὶ προῖκα. Δὲν ἔλειπε πιά παρὰ μόν' ὁ γαβρός. Καὶ εἶδανα ἔμορφο καὶ ἄξιο πού δὲν εἶχε ἄλλο στὴ βο-

1) ἦλά=ἠθελα τὰ κάνουν.

2) κόμ'=ἀκόμη.

3) βίτσες=βέγγες.

4) ξεθαρεμένος=ἠσυχος.

5) κορτσόπλο=μικρὸ κορίτσι.

λιτεία τέτοιο. Ἦρχουδانا καὶ προξενήτιδες, μὰ αὐτοὶ δὲ νεγκάζδανα ¹⁾ νὰ τὸ παθρέψνα μὲ ὅποιονα λάχ'. «Μικρὸ ἔν κόμ' τὸ κορίτσο' μας» ἤλεγαν ἀμα δὲ δις ἄρεξε ὁ γαβρός. Καὶ παρακαλιούσανα τὸ Θεὸ νὰ τὶς στείλ' μιὰ τύχ' τέτοια νὰ ταιριάξ' στὴ μοναχοκόρ' δους. Μιὰ μέρα ὁ τζελέπ'ς βγήκε πάλ' στὰ χωριὰ γιὰ δουλειά. Κεῖ πού περνοῦσε πὲ μέσο' πῆνα χωριὸ «σκιάχκε» ²⁾ πὲ μιὰ «κράνοιχτη» ³⁾ πόρτα ἕνα πρῶμα σὰ γαλάθ' πού κρέμδανα πλάγ' στὴ σκάλα. Κοδοστάθηκε ⁴⁾ καὶ τὸ καλοεῖδε. Ἐμνοιαζε σὰν ἔκεινο τὸ καλάθ' πῶ-πλεξε αὐτὸς ἕνα γαιρὸ κι' ἔβαλε κεῖν' τὸ παιδί τῆ δουλιέο' μέσα. «Ἄς μπήκω μέσα νὰ μάθω τί καλάθ' ἔν αὐτὸ καὶ ποῦ βρέθηκε», εἶπε πὲ τὸ νοῦ τ' καὶ μπήκε μέσα στὴν αὐλὴ καὶ φώναξε. «Ποιὸς κάτω ⁵⁾ δῶ μέσα ;» Ἡ νοικο-κερὰ τῆ σπιτιοῦ πού ἄκσε τῆ φωνὴ βγήκε. Εἶδανα μιὰ μισοκαιριτίτσα γυναικα καὶ τὸν λέγ'. «Τί θέλ'ς καλὲ ἄνθρωπε ; ἕνος θὰ εἶσαι, ἔλα μέσα νὰ ξεκουραστῆς». «Ἦθελα νὰ πεμεινω λιγάκ' δῶ στὸ χωριὸ σας. Δὲ μοῦ λές, ἔχτε κανίνα χάν' ;» Ὁ τζελέπ'ς ἤξερε πού δὲν εἶχε χάν' σὲ κεῖν' τὸ χωριὸ, μόν' τὸ εἶπε ἔτο' γιὰ νὰ ἤβρη αἰτία ν' ἀνοῖξ' κουβέντα πὲ τῆ νοικοκερά. «Ὅριστε πέρασ' μέσα, τὸν λέγ' αὐτῆ, καὶ κάτσε καὶ καμμιά βραδυὰ σὰ θέλ'ς γιὰ τὴ δῶ πέρα χάν' δὲν ἔχουμ.» Ὁ Τζελέπ' ἔκανε πού στεναχωρέθηκε πού δὲν εἶχε χάν' ἀμὰ μπήκε μέσα καὶ εἶδανα στὸ βάθος εὐχαριστημένος. Δὲ ἠρόφτασε καλὰ καλὰ νὰ κάτσο' καὶ γλέπ' ἕνα παληκόρ' νὰ μπαῖν' τῆ πόρτα ὡς καμμιά εἰκοσαριὰ χρονῶ ἔμορφο καὶ καλοφκιασμένο. Ἀρχίνειψάνα τῆ κουβέντα καὶ πὲ λόγο σὲ λόγο ὁ τζελέπ'ς ρώτσε καὶ γιὰ τὸ καλάθ'. «Ἄ ! αὐτὸ τὸ καλάθ' τὸν λέγ' ἢ γυναικα, ἔχ' τὴν ἱστορία τ', πού νὰ ξέρος σύ. Ἄ σὲ τὴν πῶ. Πάνα πολλὰ χρόνια πὲ τότε, πού μιὰ μέρα πῆγα γιὰ νὰ λευκαίνω ⁶⁾ στὸ βοταμὸ πού ἔν ἔξω πὲ τὸ χωριὸ μας. Εἶδανα φαίνται πὲ θεοῦ νὰ πάγω κεῖν' τῆ μέρα στὸ βοταμὸ γιὰ τὸν λέγ' ἀνάγκη. Ἀμὰ νὰ, σὰ νὰ μὲ κουνδοῦσε κανίνας νὰ πάγω Δὲν ἔφτασα κόμ' στὸ ρέμα καὶ κούγω κλαῖτα μικροῦ παιδιοῦ πὲ μακρυὰ νὰ νερχουδαί. Ἄ ! εἶπα πὲ μέσα μ', ἔν κι' ἄλλες καὶ λευκαίννα κι' ἔχνα καὶ τὸ παιδί δους μαζί· καὶ τράβηξα κοδὰ στὸ βοταμὸ. Βγάξω τὰ πανιά πού εἶχα γιὰ λεύκος, πὲ τὸ καλάθ' μου καὶ ἐτοιμάζουμνα νὰ μπήκω στὸ νερό. Ἀμὰ οἱ φωνὲς τῆ παιδιοῦ γίνουδανὰ κόμ' δυνατές. Τίποτα ἄλλο δὲν ἀκούγδανὰ, νὲ φωνὴ μάνας, νὲ χορατάδες ⁷⁾. νὲ «στελιάρ'» ⁸⁾, πού ἄμα νῆχ' καὶ ἄλλο γκόσμο στὸ βοταμὸ χαλνᾶ ἢ ρεματιὰ πὲ τὸ

1) νεγκάζδανα=ἐβιάζοντο, νεγκάζουμ'=βιάζομαι.

2) σκιάχκε=εἶδε. 3) κράνοιχτη=μισάνοιχτη.

4) κοδοστάθηκε=σταμάτησε λίγο.

5) κάτω=κάθεται.

6) λευκαίνω=σαπουνίζω κάτι καὶ τ' ἀπλώνω στὸν ἥλιο γιὰ νὰ στεγνώση. Λευκαίνουν τὰ πανιά τοῦ ἀργαλειοῦ τὰ ἄσπρα συνήθως στὸν ποταμὸ.

7) χορατάδες=ὀμιλίες.

8) στελιάρ' =κόπανος. Μ' αὐτὸ χτυποῦν τὰ ροῦχα πάνω σὲ μιὰ πέτρα γιὰ νὰ καθαρίσουν.

«στελιάρισμα». Δὲ μὰ νὰ διῶ τί ἔν τί δὲν ἔν· καὶ τραβῶ γιὰ κεὶ πὸν ἄκουγα τὶς φωνὲς τῆ παιδιοῦ. Πηγαίνω κοδὰ καὶ τὶ γλέπω! Ἐνα καλάθ' κοκοφιασμένο, αὐτὸ πὸν εἶδες στὴν αὐλή, «ζουφωμένο» ¹⁾ μέσ' στίς πέτρες τῆ ποταμοῦ καὶ σὲ κάτι τσαλιά, ²⁾ πὸν φέρνει τὸ νερὸ πὲ μακρὸν καὶ τσαλιούνα ³⁾ κεὶ στίς πέτρες, καὶ τὰ κλάματα νὰ βγαίννα πὲ κεὶ μέσα πὲ τὸ καλάθ'. «Αἶ γού, εἶπα, ποιὸς μῶρ' τῶριξε τὸ «πολλακαμένο» ⁴⁾ αὐτό. «Νεκοβόνουμ» ⁵⁾ μπαίνω μέσ' τὸ νερὸ καὶ τραβῶ τὸ καλάθ' πὲ κεὶ πὸν εἶδανα. Τὸ φέρνω ὄσω πάν' στὴν «ἄμμη» ⁶⁾ καὶ τάνοίγω. Ἐνα μωρὸ βυζαστάρκο μελανιασμένο πὲ τὸ κρού καὶ τὰ κλαίτα τίναζε τὰ ποδάρια τ' καὶ τὰ χέρια τ'. Ἡ φωνίτσα τ' βράχιασε πιά. Ποιὸς ξέρ' πόσες ὥρες νὰ εἶδανα μέσ' στὰ νερὰ καὶ πὲ πόσο μακρὸν νὰ τὸ ἤφερε τὸ ρέμα.

Μεῖς παιδιὰ δὲν εἶχαμ'. Τὸ παίρνω τὸ δουλίζω μέσ' στὰ ροῦχα πὸν εἶχα γιὰ νὰ πλύνω, εἶδανα στεγνὰ δὲ δὰ ἔβρεξα κόμ', καὶ τὸ φέρνω στὸ σπί' μας. Ὁ ἄδρας μου εἶδανα καλὸς καὶ μεῖς μιὰ πὸν δὲν εἶχαμ' παιδιὰ, τὸ κράτσαμ' τὸ μεγάλωσαμ', Κανίνας ἴσαμ τὰ τῶρα δὲ φράνκε νὰ ρωτήσ' ποιανοῦ ἔν, ποιὸς τῶριξε στὸ βοταμὸ δὲν ἔμαθαμ'. Τὸ γαποῦμ' σὰ δικό μας κι' αὐτὸ μᾶς γαπᾶ σὰ νὰ εἴμαστε μεῖς κείν' πὸν τὸ γέννασαμ'. Τὸ καλάθ' τὸ κρέμασαμ' κεὶ γιὰ νὰ τὸ γλέπουμ' καὶ νὰ νουνίζουμ' πὸν τὸ ἤβραμ'. Καὶ θέλ'ς τῶρα νὰ μάθ'ς ποιὸ ἔν αὐτὸ τὸ παιδί τῆ καλαθιοῦ; Νά, αὐτὸ τὸ παληκάρ' πὸν γλέπ'ς». Ὁ τζελέπ'ς ἄμα ἄκσε ὄλ' αὐτὰ «φαρμακώθηκε» ⁷⁾ γιὰτὶ κατάλαβε πὸν εἶδανα τὸ παιδί πὸν ἔριξε αὐτὸς γιὰ νὰ χαθῆ. Κι' ἀρχίσε νὰ νουνίζ' τί τρόπο νὰ νέβρη γιὰ νὰ σκοτώσ' τὸ παληκάρ'. Πέμνε τὸ βράδ' κεὶ, τὸν ἔβαλάνα κι' ἔφαγε καὶ ὕστερα τὸν ἔστρωσάνα τὰ καλύτερα δους στρώματα γιὰ νὰ κοιμηθῆ. Ἀμὰ τὸ βράδ' αὐτὸς δὲν ἔκλεισε μάτ' πὲ τὸ κακό τ' καὶ νούνζε, νούνζε τί ἠλακάν' νὰ τὸ χάσ' καὶ «τσάκ» ⁸⁾ στὸ κατόπ' ἤβρε. Τὸ πρωὶ ἄμα σκώθηκε λέγ' στὴ γυναίκα. «Δὲ μοῦ λὲς κυράμ' ποῦ μπορῶ νὰ νέβρω ἕνα ἄνθρωπο νὰ στείλω ἕνα γράμμα στὴ γυναίκα μ' γιὰτ' ἔν μεγάλ' ἀνάγκη; Γὼ ἔχω κόμ' δουλειὰ στὰ χωριά καὶ δὲ μπορῶ νὰ πάγω. Δίνω καὶ πέδε λίρες». «Καλά, καὶ δὲ μπάγ' ὁ γιός μου; δουλειὰ δὲν ἔχ', παληκάρ' γερὸ ἔν, τὰ ποδάρια τ' βαστούνα καὶ μπορεῖ νὰ πάγ' καὶ λήγορα ἀφοῦ ἔν τόσ' ἀνάγκη», εἶπε ἡ καλὴ γυναίκα ἄμα ἄκσε καὶ τὶς πέδε λίρες. Αὐτὸ πὸν ἤθελε καὶ ὁ τζελέπ'ς. Κάται φριάν' ἕνα γράμμα, τὸ ἔκλεισε ὕστερα καὶ τὸ βού-

1) ζουφωμένο=χωμένο, στριμωγμένο.

2) τσαλιά=χόρτα ἀγκαθωτά.

3) τσαλιούνα=σταματοῦν.

4) πολλακαμένο=καημένο.

5) νεκομπόνουμ'=ἀνασκουμπόνομαι, ἢ σηκώνω τὰ ροῦχα μου ὡς τὰ γόνατα γιὰ νὰ περάσω ἕνα μέρος πὸν ἔχει νερό.

6) ἄμμη=ἄμμος.

7) φαρμακώθηκε=λυπήθηκε παρὰ πολὺ.

8) τσάκ=ξως. Τσάκ στὸ κατόπ'=στὸ τέλος.

λωσε πὲ βουλοκέρ' καὶ τὸ δῶκε στὸ παληκάρ'. «Αἰδε, καλὸ παιδί, τὸ εἶπε τὴν ὥρα ποὺ τόδινε τὸ γράμμα, πάνε το ὅσο μπορείς ληγορώτερα, κι' ἄμα γυρίσ' θὰ σὲ πληρώσω πάλ' γιὰ τὸ γόπο σ'» καὶ τὸ χτύπησε στὸ νῶμο. Τὸ παληκάρ' πῆρε τὸ γράμμα καὶ πετοῦσε πὲ τὴ χαρά τ', γιὰτὶ μαζὶ πὲ τὸ γράμμα ἔβαλε στὴ φούχτα τ' κι' ἓνα μαλαματένιο πεδόλιρο. Δὲν εἶδανα μικρὸ πράμα, γιὰ νὰ πᾶς ἓνα γράμμα νὰ πάρ'ς ἓνα πεδόλιρο. Καὶ ποιὸς ξέρ' τὶ θὰ τῷδινε καὶ ἄμα γύρζε!

Βγῆκε πὲ τὸ χωριό τ' κι' ἀνοίξε τὴ βορπατησιά τ' γιὰ νὰ πάγ' καὶ νὰ γυρίσ' λήγορα. Πῆγε, κι' ἄμα κόθευε νὰ φτάσ' στὴ βολιτεία τῆ Τζελέπ' λέγ' πὲ τὸ νοῦ τ'. «Τί νὰ τρέχ' «ἄτζαπα»¹⁾ καὶ δίν' αὐτὸς τόσ' παράδες γιὰ νὰ πάγω τὸ γράμμα τ'; Δὲ δ' ἀνοίγω νὰ διῶ τί λέγ' ;» Καὶ στὴ στιγμή ἔκατσε πὲ κατ' πένα δέδρο, ἔβγαλε τὴ σογιά τ', τὴν ἔκαψε στὴ φωτιά πᾶναψε κεὶ κοδά τ' καὶ πεγάλια, πεγάλια ξεκόλσε τὴ βούλα κι' ἀνοίξε τὸ γράμμα κι' ἀρχίνισε νὰ τὸ διαβάζ'. «Ὁ,τι κἀν'ς, τὸν ἀνθρώπο ποὺ σὲ στέλνω νὰ τὸν σκοτώσ'ς ὅσο μπορῆς λήγορα. Ἄμα νᾶρτω θὰ σὲ πῶ γιὰτὶ καὶ πῶς». Τὸ παληκάρ' σὰ διάβασε τὸ γράμμα «θάμαξε». Μπρὲ γιὰ τὸ Θεό, τί ἔκανα ἴγὼ καὶ θέλ' νὰ μὲ σκοτώσ'» εἶπε πὲ μέσα τ'. Στάθηκε καὶ νούνησε τί νὰ κἀν' τώρα. «Ἐτὸ εἶσαι, «στέκα»²⁾ νὰ διῆς τ' ἂ σὲ κἀνω γῶ, ἀφοῦ δὲ σὲ ἔφταιξα», ἔκανε τὸ παληκάρ' καὶ πῆρε ἓνα ἄλλο χαρτί ποὺ εἶχε μαζὶ τ' κι' ἔγραψε. «Ὁ,τι κἀν'ς νὰ κἀν'ς τὸ νέο ποὺ σὲ στέλνω νὰ τὸν βατρέψ' ὅσο μπορείς ληγορώτερα πὲ τὸ κορίτ' μας». Ἄκσε αὐτὸς ποὺ εἶχε κι' ἓνα κορίτ', ἐκεῖ μέσ' στὴ κουβέντα ποὺ ἔκανάνα στὸ σπίτ' δους. Ὑστερα βούλουσε πάλ' τὸ γράμμα καὶ πῆρε τὸ δρόμο τ'. Ἐφτασε στὴ βολιτεία, ρῶτισε ἤβρε τὸ σπίτ' τῆ Τζελέπ' καὶ δῶκε τὸ γράμμα στὴ γυναίκα τ'. Αὐτὴ σὰ δὲ διάβασε καὶ εἶδε τὰ γραφόμενα, «μάνε—μάνε» τοιμάσκε, τοίμασε καὶ τὴ νύφ' καὶ τὶς στεφάνωσε. Πέρασανάνα τρεῖς μῆνες κι' ὁ Τζελέπ'ς δὲ φάνκε κόμ. Εἶδανα ἥσουχος γιὰτὶ αὐτὴ τὴ φορὰ δὲ θὰ τὴν γλύτωνε ὁ νέος καὶ γι' αὐτὸ ἔβλεπε τὶς δουλειές δου καὶ γύρζε πὲ χωριὸ σὲ χωριό. Τέλος ὕστερα πὲ 4 μῆνες γύρσε. Φτάν' στὸ σπίτ' δου, χτυπᾷ τὴ βόρτα, τὸν ἀγοίγνα καὶ μπαίν' μέσα. Ἄμὰ τί νὰ διῆ! Τὸ παληκάρ' ποὺ θαρροῦσε σκοτωμένο νὰ μπαίν' καὶ νὰ βγαίν' σὰ νοικοκύρ'ς. «Μπρέ, γυναίκα, τί ἔκανες ;» τὴν ρωτᾷ μὲ τρόπο. «Τί ἔκανα ἄδρα μ' αὐτὸ ποὺ μ' ἔγραψες». «Τί σ' ἔγραψα ;» «Νὰ παδρέσω τὴ θεγατέρα μας πὲ τὸ νέο ποὺ μ' ἔστειλες ὅσο μπορῶ πιὸ λήγορα». «Τοῦ! νὰ παρ' ἡ ὀργή, νὰ πάρ' ἄμὰ ἴγὼ εἶπα νὰ μὴ φάγ' τὸ βιό μ', νὰ μὴ γίν' τῆς Μοίρας ὁ λόγος. Θὰ τὸν σκοτώσω», εἶπε ὁ Τζελέπ'ς κατασταναχωρεμένος. «Τί λὲς ἄδρα μ' δὲ γλέπ'ς ποὺ ἡ θεγατέρα μας ἔν καὶ «γκαστρωμέν», δὲν ἔν κριμα πὲ τὸ Θεό, νὰ σκοτώσ' τὸν ἄδρα τῆ παιδιοῦ σ';» «Θὰ διῆς, εἶπα νὰ μὴ γίννα τὰ λόγια τῆς Μοίρας». Κι' ἀρχίνσε πάλ' νὰ νουνίζ' τί τρόπο νὰ νέβρη. Στὶς καναδυὸ

1) ἄτζαπα=ἄρα γε.

2) στέκα=στάσου.

μέρες πού βρίσκουδ'άνα τώρα στο σπίτι' δου πρόσεξε πώς ο γαβρός δου έβγαине κάθε βράδ' την ίδια ώρα στην αυλή προς νερού τ' ¹⁾). Φωνάζ' ένα γείτονα τ', τόν δάζ' πολλές λίρες και τόν λέγ' να πάρ' ένα τουφέκ' και να πάγ' τὸ βράδ' να κρυβηθῆ μέσ' στην άχερω'να πού εΐδανα αντίκου στον «άναγκαϊο» ²⁾ και άμα διτῆ τῆ δάδ' ώρα να κατηβαίν' ένας πὲ πάν' τὸ σπίτι' για κείν' τὸ μέρος, να τραβήξ' και να τὸν χτυπήσ' ³⁾). 'Ο γείτονας δου δέχκε. Πῆρε τὸ τουφέκ' δου πῆγε πὲ νωρίς κρούφκε μέσ' στην άχερω'να και άμα γίνκανα μεσάνυχτα φύλαγε να διουμ' πότε α κατέβ' τῆ σκάλα ο γαμβρός για να τραβήξ'. "Αμα έλα πού κείν' τὸ βράδ' ο γαβρός δὲν ένοιωσε την άνάγκη να βγήκ' για τὸ «νερό» τ'. 'Ο τζελέπ'ς πὲ μέσα πὲ τὸ νοδὰ τ' άύπνος φηγκριγιούδ'ανα ν' άκούσ' τῆ δουφεκιά. Φηγκρίσκε, φύλαξε, τίποτα. Βαρέθηκε πια και λέγ'. «Δὲ μπά ⁴⁾ να διω τί τρέχ'; Μὴ λάχ' και φοβήθηκε αὐτὸς και δὲ δου «χτύπσε», και γι' ὡς εΐδ'ανα πὲ τὰ νυχτικά τ', 'νοίγ' τῆ βόρτα και πῆρε να κατηβαίν' τῆ σκάλα τῆς αυλῆς. "Οξω σκοτίδα, πίσσα, δὲν έγλεπες τὸ δαχτύλ' σου. 'Ο τζελέπ'ς κατηβαίν' μιὰ μιὰ τις σκάλες και λέγ' πὲ μέσα τ'. «'Εχ' χάξ ⁵⁾ να πεκοιμήθηκε ο εΐλογημένος αὐτὸς και δὲ γατάλαβε πότε κατέβκε ο άλλος». Δὲν βροφτασε να καλοκατέβ' τῆ σκάλα και να, ένα μπάμ κούσκε και πέφτ' κάτ. Τί γίνκε; Νά, ο άνθρωπος πού εΐδ'ανα κρυμμένος στην άχερω'να, τὸν βῆρε για τὸ γαβρό τ' και τραβήξε. 'Η καημέν' ἡ γυναίκα τ' πού φύλαγε κι' αὐτῆ πὲ μέσα, άμα άσσε τῆ δουφεκιά, κατάλαβε τί γίνκε, βγήκε ὄξω και άρχινσε τὰ κλαίτα και τις φωνές. "Αμα γιούκ'σανα και οί άλλ' τις φωνές βγήκανα ὄξω κι' αὐτοί, άμα εΐδ'ανα άργά, γιατί ο τζελέπ'ς πια εΐδ'ανα πεθαμένος. Και ο γαβρός δου, κείν' τὸ μικρὸ παιδί, πού πρὶν πὲ 19 χρόνια τ'όγραψ'ανα οί Μοῖρες να φάγ' τὸ βιό τ', έζησε για να γίν'να τὰ γραμμένα. "Ετο' «τὸ γραμμένο άγραφο δὲ γίν'ται».

3.—Τὸ σφουγάτο ⁶⁾ τ' "Αη· Γιώργη

Μιὰ φορὰ σ' ένα χωριὸ πόξω πὲ τ' άλώνια, καμπόσα παιδιὰ έπαιζ'ανα λογιῶ δὲ λογῆς παιχνίδια. "Ενα π' αὐτὰ τὰ παιδιὰ καθημέρα έχανε, έχανε ὅ,τι και νάπαιζε. Τὸ καημένο τὸ παιδί ὅλο πια τὸ έπαιρνε τὸ παρόπ'ονο. Γιατί κι' αὐτὸ να μὴ γερδίξ' καμμιά φορὰ. Οί άλλ' οί παραδερφοί ⁷⁾

1) πρὸς νερό τ' = ὄξω να οὐρήση.

2) άναγκαϊο = άποχωρητήριο.

3) χτυπήσ' = σκοτώση.

4) δὲν μπά = δὲν πηγαίνω.

5) έχ' χάξ = έχει γούστο.

6) σφουγάτο = γλύκισμα, όταν γίνεται με άλεύρι, βούτυρο, αυγά και κουκ. κισμένο άπό πάνω με φίλη ζάχαρη. Φαγητό, όταν γίνεται στην περίπτωση αὐτῆ με κρεμμύδια, και αυγά στο τηγάνι.

7) παραδερφοί = παραδερφή = φίλος — φίλη, μεταξύ παιδιῶν.

τ' ὄλο και τὸ περγελούσανα ¹⁾ και φουσύκωνάνα και κουρουλδίζδανα ²⁾. Κεῖ κοδὰ εἶδανα και μιὰ μικρὴ ἐκκλησιὰ τ' Ἀη-Γιώργη. Τὸ παιδὶ αὐτὸ μιὰ μέρα πρὶν ν' ἀρχινίσ' τὸ παιχνίδ' μπῆκε μέσ' στὴν ἐκκλησιὰ και πὲ οὐλ' τὴ γαρδιά τ' ἔκανε τὸ σταυρό τ' και παρεκάλεσε τὸν Ἀη-Γιώργη νὰ τὸ βοηθῆσ' νὰ κερδίσ' κι' αὐτὸ καμμιά φορὰ. «Ἀη Γιώργη μ' βοήθησε μ' νὰ κερδίσω κι' ἂ σὲ φέρω ἕνα «σφουγάτο» πὲ φρέσκα κρομμύδια». Ἀμα τελείωσε τὴ βροσευχή τ' βγῆκε πὲ τὴν ἐκκλησιὰ και πῆγε κεῖ στ' ἄλλάν' πού ἔπαιζανα τ' ἄλλα παιδιὰ και μπῆκε κι' αὐτὸ στὸ παιχνίδ'. Κόμ' δὲ ν' ἀρχίνισε νὰ παίζ' και κέρδισε πὲ τὴ πρώτ' τὴ φορὰ. Παίζνα ἄλλο παιχνίδ' κέρδιζ' και σ' αὐτό. Κεῖν' τὴ μέρα κανένα ἄλλο πὲ τὰ παιδιὰ δὲ γέρδιζε. Τὸ βράδ' γύρσε στὸ σπιτ' δους και πετοῦσε πὲ τὴ χαρὰ τ'. «Μάνα, φώναξε σὰν ἔφτασε στὸ σπιτ' δους, νὰ κάν'ς ἕνα «σφουγάτο» νὰ πάγω στὸν Ἀη Γιώργη γιατί κείνος μὲ βοήθησε σήμερα και κέρδισα ὄλα τ' ἄλλα τὰ παιδιὰ». Ἡ μάνα τ' τὴν ἄλλη μέρα πῆρε περ' ἐξ' αὐγά, ἔβαλε σ' ἕνα τηγάν' μπόλκο μπόλκο³⁾ βούτυρο, ἔκαψε πολλὰ κρεμμύδια πράσανα ταξέδκα τὰ καβούρτσε πὲ τὸ βούτρο κι' ὕστερα ἔσπασε μέσα και τ' αὐγά. Και ζεστὸ ζεστὸ γι' ὡς εἶδανα τὸ πῆρε τὸ παιδὶ τὸ ἤφερε στὴν ἐκκλησιὰ και τὸ φῆκε μπρὸς στὴν εἰκόνα τ' Ἀη-Γιώργη. «Σὲ ἤφερα τὸ τάμα μ' Ἀη Γιώργη μ' και σ' εὐχαριστῶ πὸ μὲ βοήθησες και κέρδησα κι' ἐγὼ» εἶπε φκιάνοντας τὸ σταυρό τ'. Ὑστερα εὐχαριστημένο και καταχαρούμενο διάβκε. Τὴν ἴδια ὥρα πὲ τὴν ἄλλ' τὴ μεριά τῆς ἐκκλησιᾶς περνούσανα τρεῖς ἄνθρωποι κατακουρασμέν'. Ἦρχονδανα πὲ μακρὰ κι' ἄμα εἶδανα μπροστὲ δους τὴν ἐκκλησιὰ, εἶπανα «Δὲ μπᾶμ' νὰ προσκυνήσομε»; Μπήκανα μέσα ἀνάπανα π' ἕνα κερὶ και στάθηκαν στὸ προσκυνητάσ' και προσευχήθηκαν. Ἀξαφνα ἔπεσε τὸ μάτ' δους στὸ πιᾶτο πὸν ἄφνιζε⁴⁾ τὸ σφουγάτο. Εἶδανα κατασκοτωμέν' πὲ τὴ γούραση και πὲ τὴν πείνα. Γυρίζ' και λέγ' ὁ ἕνας στὸν ἄλλονα. «Ὁ Ἀη Γιώργης σφουγάτο δὲ δρώγ' δὲ δὸ τρωμ' μεις και φήνουμ' ἕνα φλουρὶ γιὰ νὰ τὸν νάψνα κεριά»; Πήσανα λοιπὸν τὸ σφουγάτο ἔκατσάνα λίγο παρακεῖθε και τῶφαγανα. Ἀμα ξέφαγανα ἔκανάνα νὰ σκωθούνα και δὲ ξεκολλούσανα. Μπρὲ πὲ δῶ, μπρὲ πὲ κεῖ πολέμσανα, τράβηξε ἕναν τὸν ἄλλονα, ἀδύνατο. Καρφώθηκαν θαρρεῖς κεῖ πέρα. Τότε ἀρχίνσανα τὰ κλαῖτα και τὰ παρακάλια. «Ἄγι Γιώργη ἀμάρετησαμ' φαίνται, σχώρεσέ μας, φῆσ' μας νὰ πηγαίνουμ' και σὲ τάζουμ' πένα φλουρὶ ὁ καθέννας μας». Ἀμὰ ποῦ, τὰ ἴδια δὲ ξεκολλούσανα. «Σὲ τάζουμ' πὲ δυό, Ἀγι Γιώργη». Τίποτα, κεῖ, καταϊδρωκόψανα οἱ πολλακαμέν' ἕνα, πὲ τὸ φόβο δους κῆνα πὲ τὴ γούριση πὸν πολεμούσανα νὰ σκωθούνα και δὲ μπορούσανα. «Τρία φλουριά σὲ τάζουμ'» πὲ τρία ὁ καθέννας μας Ἀγι-

1) περγελούσανα, περγελῶ=εἰρωνεύομαι.

2) κουρουλδίζδανα=ἐκαμάρωναν.

3) μπόλκο=ἄφθονο, πολύ.

4) ἄφνιζε=ἄχνιζε.

Γιώργη μ', φήσ' μας νὰ πηγαίνουμ'». Καὶ νά, γίνκε τὸ θᾶμα. Κόμ' δὲ τελείωσανα τὴ ὁμίλια δους καὶ ξεκόλλσανα. Σκώθηκανα, ὕστερα πήγανα μπροστὲ στὴν εἰκόνα τ' κόλκσανα πὲ τρία φλουριά καὶ οἱ τρεῖς ἔκανάνα τὴ βροσευχή δους, εὐχαριστήσανα τὸν Ἅγιο καὶ βγήκανα πὲ τὴν ἐκκλησιά. Τὴν ὥρα πῆβαινάνα πὲ τὴν ἐκκλησιά ξανάκανάνα πάλ' τὸ σταυρό δους καὶ εἶπανα «Ἄχ! Ἅγι Γιώργη πολὺ ἀκριβὰ μᾶς τὸ πούλσεζ τὸ σφουγάτο». Ἔτσ' ἔμαθάνα κόμ' μιὰ φορὰ νὰ μὴ μπειράζνα πὲ μέσ' στὴν ἐκκλησιά πράματα, νὰ μὴ γκίζνα τὰ τάματα. Κεῖ πόξω πὲ τὴ μπόρτα ἤμνα καὶ γὼ καὶ ἄμα ἔββαινάνα τὶς γύρεψα ἓνα φλουρὶ καὶ μὲ δώκανα. Τῶσφιγκα στὴ φουύχτα μ' καὶ κόσεβα ¹⁾) νὰ πάγω στὸ σπὶτ' μας. Κεῖ πού κόσεβα φτιάνω σῆνα ὀργιάκ ²⁾) πού εἶχε βατράχ'. Πὲ τὴ χαρὰ μ' δὲ νεῖδα καὶ πάτσα ἓνα βάτραχο. Αὐτὸς ἔκανε «βράκ, βράκ». Γὼ θάρεψα πὼς εἶδανα κανίνας. Τοῦρκος κρυμμένος καὶ μὲ εἶπε «μπράκ, μπράκ ³⁾) καὶ πέλκα ⁴⁾) τὸ φλουρὶ μέσ' στ' ὀργιάκ ⁵⁾) καὶ πῆγα σπὶτ' μας πὲ ἄδεια χέρια.

Ἄρνιτσι μ' μπίτσι μ'

Μιὰ φορὰ ἓνα κι' γαιρὸ εἶδανα μιὰ γοιγιά καὶ εἶχε ἓνα ἀρνάκ' ἔμορφο καὶ παχύ. Αὐτὴ ἡ γοιγιά τὸ γαποῦσε πολὺ, τ' ἀρνὶ δὴς καὶ κάθε πρωὶ ἔββαινε καὶ μάζωνε χορτάρ' καὶ τὸ ἤφερνε κι' ἔτρωγε. Ποδὲ ἔββαινε πὲ τὸ σπὶτ' δὴς, ἡ Μπουλά Μαρία, ἔτσι τὴν ἔλεγάνα τὴ γοιγιά, ἔλεγε στὸ ἀρνὶ δὴς νὰ μὴ νοῖξ' σὲ κανίνα τὴ βόρτα καὶ νὰ τὴν κλείν' καλὰ πὲ μέσα. Ἄμα γύρζε ἡ Μπουλά Μαρία πὲ τὸ χορτάρ' χτυποῦσε τὴ βόρτα καὶ ἔλεγε. «Ἄρνιτσι μ' μπίτσι μ', ἀνοιξε, σὲ ἤφερα θεοῦ δροσιὰ νὰ φᾶς, νὰ πιῆς καὶ νὰ πέσ' νὰ κοιμηθῆς». Τὸ ἀρνὶ πού γνώρζε τὴ φωνὴ τῆς Μπουλά Μαρίας, ἀνοίγε καὶ ἔμπαινε ἡ γοιγιά. Μιὰ μέρα ὁ κυρίτ'ς Νικόλας, ὁ λύκος, πού εἶδε τὴ γοιγιά νὰ κουβαλᾷ χορτάρ', κατάλαβε γιὰ ποιόνα τὸ πῆγαινε καὶ ἔβαλε στὸ νοῦ τ' νὰ πάγ' νὰ τὸ φάγ'. Πῆγε κατόπ' πὲ τὴ γοιγιά πεγάλια, πεγάλια, ἄκσε τὶ ἔλεγε στὸ ἀρνὶ γιὰ νὰ νοῖξ' καὶ μιὰ φορὰ πού εἶδε πού ἔφυγε ἡ γοιγιά πῆγε στὸ σπὶτ' τ' ἀρνιοῦ καὶ ἀρχίνσε πὲ τὴ χοδρὴ τὴ φωνάρα τ' νὰ λέγ'. «Ἄρνιτσι μ' μπίτσι μ' ἀνοιξε σὲ ἤφερα θεοῦ δροσιὰ νὰ φᾶς νὰ πιῆς καὶ νὰ πέσ' νὰ κοιμηθῆς». Τὸ ἀρνὶ πού κατάλαβε πού δὲν εἶδανα ἡ Μπουλά Μαρία εἶπε πὲ μέσα. «Δὲ εἶσαι σὺ ἡ μάνα μ'. Ἡ μάνα μ' ἔχ' ψιλὴ—ψιλὴ φωνὴ καὶ φορεῖ καὶ κόκκινα παπούτσια».

Ἄμα τότε πῆγε στὸ γατσιβελο ⁵⁾) καὶ τὸν λέγ'. «Κάνε με τὴ γλώσσα μ' ψιλὴ καὶ δῶσ' με καὶ κόκκινα παπούτσια». «Δὲ στὴ φκιάνω» τὸν λέγ'. ὁ κατσιβελος. «Ἄ φάγω τὰ πρόβατα σ'» τὸν λέγ' ὁ λύκος. «Δὲν ἔχω πρό-

1) κόσεβα=ἔτρεχα. 2) ὀργιάκ'=ρουάκι.

3) μπράκ=λ. τ., ἄφησέ το.

4) πέλκα=ἀφῆκα.

5) κατσιβελος=ἀθίγγανος.

βατα». «'Α φάγω τὰ κατσίκια σ'» «Δὲν ἔχω κατσίκια.» «'Α φάγω τὰ γελάδια σ'» «Δὲν ἔχω γελάδια.» «'Α φάγω τὰ παιδιὰ σ'» «Δὲν ἔχω παιδιὰ.» «'Α φάγω τὴ γυναίκα σ'» «Δὲν ἔχω νὲ γυναίκα.» «Τότε ἂ φάγω σένα» τὸν λέγ' τσὰκ στὸ κατόπ' ὁ λύκος. Ὁ κατσιβελος, ἀμὰ εἶδε ποὺ δὲ μπόρεσε νὰ γλυτώσ' πὲ τὸ λύκο τοῦ ψίλαινε τὴ γλώσσα τ', καὶ τὸν δῶκε κι' ἓνα ζευγάρ' κόκκινα παπούτσια. Ἔτσι ὁ λύκος τᾶβαλε καὶ πῆγε πὸς τὴν ἄδρα ποὺ εἶδανα τ' ἀρνὶ καὶ ἀρχίωσε πὲ μιὰ ψιλή—ψιλή φωνὴ νὰ λέγ'. «'Αρνίτσι μ' μπίτσι μ' ἀνοιξε, σὲ ἤφερα θεοῦ δροσιά, νὰ φᾶς, νὰ πιῆς καὶ νὰ πέσ' νὰ κοιμηθῆς.» Τὸ ἀρνὶ ποὺ θάρεψε ποὺ εἶδανα ἢ μάνα τ', ἀνοιξε καὶ στὴ στιγμή ὁ λύκος μπαίν' μέσα τ', ἀρπάξ' καὶ τὸ τρώγ'. Ἔβαλε ὕστερα τὰ κόκκαλα πὲ πίσ' πὲ τὴν ἄδρα, ἔκλεισε κι' ἔκατσε στὸ τζάκ' καὶ πυρώνδανα 1). Σὲ λίγο γύρσε καὶ ἡ γοργιὰ καὶ φώναξε. «'Αρνίτσι μ' μπίτσι μ' ἀνοιξε, σὲ ἤφερα θεοῦ δροσιά νὰ φᾶς, νὰ πιῆς καὶ νὰ πέσ' νὰ κοιμηθῆς». Μὰ ποῦ νὰ νοίξ' ἢ πόρτα. Ἡ γοργιὰ ξαναφώναξε, ἀμὰ πάλ' ἡ πόρτα δὲν ἀνοιξε. Τότε τὴν δὶν' μιὰ καὶ μπαίν' μέσα καὶ τὶ νὰ διῆ. Τὸν κυρίτ' Νικόλα ξαπλωμένο στὸ τζάκ'. Βλέπ' δῶ γιὰ τᾶρνὶ, κεῖ τίποτα. Ἄρνὶ δὲ φαίνδανα πούποτε μόν' πὲ πίσ' τὴν ἄδρα εἶδε τὰ κόκκαλα. Τότε κατάλαβε τὶ ἐγίνε κι' ἀρχίωσε τὰ κλαῖτα. Πὲ τὰ πολλὰ ξύπνησε καὶ ὁ λύκος. Ἡ Μπουλά Μαρία ἔκανε τάχατες πὸς δὲν κατάλαβε τίποτα. Γυρίξ' καὶ λέγ' στὸ λύκο. «Δὲν ἔρχεσαι κυρίτ' Νικόλα νὰ παίξουμ' ἓνα παιχνίδι ;» «Τὶ παιχνίδ' Μπουλά Μαρία ;» Τὸ κασακούσακα». «Τὶ ἔν' αὐτὸ τὸ κασακούσακα Μπουλά Μαρία ;» «Νά, κυρίτ' Νικόλα, θὰ μπῆκω πρῶτα μέσα σένα τσουβάλ' καὶ θὰ μὲ χτυπᾶς σὺ πὲ μιὰ μικρὴ βίτσα καὶ γὼ ἂ κάνω πὸς πονῶ κι' ἂ φωναῶ. Ὑστερα ἂ βγήκω γὼ νὰ μπῆκ' σὺ». «Καλὰ Μπουλά Μαρία.» Πέρνει λοιπὸν ἡ γοργιὰ ἓνα τσουβάλ' μπαίν' μέσα. Πρὶν νὰ μπῆκ' δῶκε στὸ λύκο καὶ μιὰ ψιλή βίτσα γιὰ νὰ τὴν χτυπᾶ. Ἄμα μπῆκε, ἀρχίωσε ὁ λύκος νὰ τὴν χτυπᾶ λιγάκ' πὲ κείν' τὴ ψιλή βίτσα. Ἡ Μπουλά Μαρία ἔφρικανε πὸς πονοῦσε καὶ φώναξε. «ὦ λε, λέ, κυρίτ' Νικόλα, μὲ σκότωσες, ὦ λε, λέ.»

Ὁ λύκος εἶδανα ξεκαρδισμένος πὲ τὰ γέλοια. Τὸν ἄρεσε πολὺ αὐτὸ τὸ παιχνίδ' καὶ ἔλεγε. «Τὶ καλὸ παιχνίδ' αὐτὸ Μπουλά Μαρία, τί καλὸ». «Αἶ, τώρα φτάν' πιά, Κυρίτ' Νικόλα. Ἄ βγήκω γὼ νὰ μπῆκ' σὺ στὸ τσουβάλ'». Ὁ λύκος εὐχαριστημένος βοήθησε τὴ γοργιὰ νὰ ξέβ' πὲ τὸ τσουβάλ' καὶ ὕστερα μπῆκε αὐτός. Ἡ γοργιὰ τότε παίρνει λήγορα, λήγορα ἓνα σκονὶ δέν' πὲ πᾶν' τὸ στόμα τῆ τσουβαλιού, ἀρπάξ' καὶ μιὰ χορρὴ ρούπα κι' ἀρχινᾶ «πάτ'» «κιουτ'» τὸ λύκο. Αὐτὸς τὰ χρειάσκει. «Ἄμὰν Μπουλά Μαρία μὲ σκότωσες». «'Α τρῶς τ' ἀρνόπλο μ' ;» Νὰ κι' ἄλλα, καὶ πᾶτ—κιουτ' πὲ τὴ ρούπα, ὥστε ποὺ τὸν σκότωσε. Ὑστερα φορτώθηκε στὴ ράχ' της τὸ τσουβάλ' πὲ τὸ λύκο καὶ πῆγε καὶ τῶρριξε στὸ βοταμό.

Ὑστερα ; Ἦμνα καὶ γὼ κεῖ κι' ἔφαγα μιὰ σούγλα φακὴ.

1) πυρώνδανα=ἔξεσταίνετο.

ΟΙ ΑΜΦΙΘΑΛΕΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Εδρώτατα διαδεδομένη εἰς ὅλα τὰ τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ βαθέως ἐρριζωμένη εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἀμφιθαλῶν (παιδῶν ἢ ἐνηλίκων, τῶν ὁποίων ἀμφότεροι οἱ γονεῖς εὐρίσκονται εἰς τὴν ζωὴν) ¹⁾ εἰς ὠρισμένους σταθμοὺς τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἶναι ὁ γάμος, ἡ γέννησις καὶ ἡ τελευτὴ καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ὡς εἰς μαγικὰς καὶ μαντικὰς ἐνεργείας κ. ἄ.

Α'.

Ἡ χρησιμοποίησις παιδῶν μὴ ὄρφανῶν, ἀρρένων ἢ θηλέων ἀναλόγως, παρουσιάζεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν γάμον, εἰς πολλὰς περιστάσεις κατὰ τὸν πολυήμερον αὐτοῦ, συνήθως ἐπὶ ὀκταήμερον, ἑορτασμόν.

Ι. Οὕτως εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ προζυμοῦ καὶ κατόπιν εἰς τὴν ζύμωσιν τῶν ἄρτων τοῦ γάμου, πρέπει νὰ μετᾶσχουν νεάνιδες, τῶν ὁποίων νὰ ζοῦν οἱ γονεῖς. Εἰς τὴν Λευκάδα προτοῦ ἀρχίσῃ ἡ ζύμωσις, οἱ διευθύνοντες τὰ τοῦ γάμου προσκαλοῦν «τρία παιδιὰ ἀρσενικὰ ἀμφιθαλῆ, ἵνα κοσκινίσωσι τὸ διὰ τὰ προζύμια ἄλευρον» ²⁾. Εἰς τὴν Κρήτην τοὺς ἄρτους τοῦ γάμου (γαμοκούλουρα) ζυμώνουν γυναῖκες καὶ νεάνιδες συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ «Μόνο χῆρες κι ὄρφανὰ δὲν πᾶνε οὐτ' ἐκεῖ γιατί φέρνουνε κακό» ³⁾. Εἰς τὴν Θράκην (Σαράντα Ἐκκλησίαι) νεάνιδες μὴ ὄρφαναί, προσκαλούμεναι, ἡτοίμαζον, ἤδουσαι σχετικὰ ἄσματα, τὸ προζύμι διὰ τὰ ψωμιά τοῦ γάμου ⁴⁾. Εἰς τὴν Τσεντῶ ἔτι τῆς Θράκης εἰς τὴν ζύμωσιν «τῶν νυμφικῶν τσουρεκιῶν» πρέπει νὰ μετᾶσχουν δύο κόραι ἀμφιθαλεῖς, ὧν ἡ μία πρωτότοκος καὶ ἡ ἄλλη ὑστερότοκος ⁵⁾. Εἰς Λακκοβίγια Μακεδονίας τὴν Πέμπτην πρὸ τοῦ γάμου ἀμφιθαλῆς παρθένος μετὰ τριῶν πρωτοστεφάνων γυναικῶν θὰ ζυμῶσῃ τὸ πρωτόψωμο ⁶⁾.

ΙΙ. Κατὰ τὴν ἐτοιμασίαν τῆς προικὸς ὑπὸ νεανίδων πρὸς μεταφορὰν τῆς ἀπὸ τῆς οἰκίας τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ δὲν πρέπει νὰ παρευρίσκειται τις ὄρφανός (Κρήτη). Τὴν προῖκα μεταφερομένην

1) Εἰς τὴν Κρήτην ὁ ἀμφιθαλῆς παῖς λέγεται «μ α ν ν ο κ υ ρ ο υ δ ᾱ τ ο ς» καὶ «μαννοκυρουδάτη» ἢ κόρη. Βλ. *C. Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen*, Bonn 1864, σ. 83. *Π. Γ. Βλαστοῦ, ὁ γάμος ἐν Κρήτη*, ἐν Ἀθήναις 1893 σ. 132. *Ι. Μαυρακάκη, Ἀνάλεκτα Κρητ. λαογραφίας*, τόμ. Α', Χανιά 1939, σ. 47. *Ἡ Μαρία Λιουδάκη ἐν ΕΕΚΣ Γ'* (1940) σ. 379 λέγει ὅτι εἰς τὴν Κρήτην λέγονται αἱ ἀμφιθαλεῖς κορασιδὲς «μανναδοκυρουδάτες».

2) *Εὔστ. Γ. Πολίτου, Ὁ γάμος ἐν Λευκάδι*. Λαογρ. 1, 310.

3) *Μαρ. Λιουδάκη, Ὁ γάμος στὴν Κρήτη τώρα καὶ παλιά*. ΕΕΚΣ Γ' 359.

4) *Κ. Χατζοπούλου, Σαράντα Ἐκκλησιῶν σύμμικτα λαογραφ.* Θρακ. 2, 454.

5) *Φ. Ἀποστολίδου, Ἑορτασμός τῶν γάμων στὴν Τσεντῶ*. Θρακ. 4, 269.

6) *Γουσίου, Ἡ κατὰ Πάγγαιον χώρα* σ. 58 πρβλ. καὶ *Ν. Πολίτου, Λαοσύμμ. Γ'* 256 σημ. 3.

συνοδοεύουν ἀμφιθαλή ἄρρενα παιδιά, ἱππεύοντα ἐπὶ τῶν μεταφερόντων αὐτὴν ζώων (Ζαγόρι) ¹⁾ ἢ ἐπιβαίνοντα ἐπὶ τῆς ἀμάξης (Αἰδηψός) ²⁾. Εἰς τὴν Σκῦρον «τὰ ροῦχα τοῦ γαμβροῦ θὰ τὰ μεταφέρουν στὸ σπίτι τῆς νύμφης κορίτσια συγγενικά, ὄχι ὄρφανά» ³⁾. Εἰς τὴν Θράκην, ἐὰν συνέβαιναν ὁ «γαμβρὸς νὰ ἔχη ἀδελφὴν χήραν ἢ ἀνεψιὰν ὄρφανήν, αὐταὶ ἐθεῶντο μακρόθεν τὴν ἐκφόρτισιν τῆς προικὸς, καθ' ὅσον ἐθεωρεῖτο εἶδος κατάρας ἢ ἱεροσυλίας νὰ ἐγγίσουν τὴν προῖκα γυναῖκες χῆραι ἢ κοράσια ἀπωρραπισμένα τῶν γονέων των» ⁴⁾. Ἐνταῦθα ἢ προῖξ ἠτοιμάζετο οὐ μόνον ὑπὸ νεανίδων ἢ γυναικῶν ἀμφιθαλῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πρωτοστεφάνων. Εἰς τὸ τέλος μετὰ τὴν τακτοποίησιν τῆς προικὸς ἐκύλιον ἐπὶ τῶν στρωμάτων παιδίον ἄρρεν, ἐκ πρωτοστεφάνων γονέων καὶ ἀμφιθαλῆς διὰ νὰ εἶναι τὸ πρῶτον τέκνον τῆς νύμφης ἄρρεν ⁵⁾. Εἰς τὴν Σύμην, τὴν Κρήτην, τὴν Σκῦρον κ. ἄ. τὴν νυμφικὴν κλίην θὰ στρώσῃ ὁμοίως νεᾶνις ἀμφιθαλής ⁶⁾.

III. Κατὰ συνήθειαν ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος παραδεδομένην, ἡ στέψις τῶν νυμφευομένων ἐγίνετο μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων διὰ στεφάνων, οἱ ὅποιοι ἐπλέκοντο ἐκ κλάδων ἐλαίας καὶ μάλιστα κληματίδων ⁷⁾. Τὴν κοπὴν τῶν κλάδων καὶ τὴν κατασκευὴν ἐξ αὐτῶν τῶν στεφάνων ἀνελάμβανον πρὸ ὀλίγων ἀκόμη χρόνων, προτοῦ διαδοθῶν οἱ ἐκ τεχνητῶν ἀνθέων στέφανοι, ἀμφιθαλεῖς νέοι καὶ νεάνιδες (Λέσβος, Σάμος, Κάλυμνος, Σύμη, Κάρπαθος, Κρήτη κ. ἄ. ⁸⁾). Εἰς τὴν Κρήτην τὴν κατασκευὴν τοῦ στεφάνου «τῆς τζόγιας» ἀνέθετεν ὁ γαμβρὸς εἰς δύο γυναῖκας πρωτοστεφάνους καὶ «μαννοκυρουδάτες» ⁹⁾, δηλαδὴ ἀμφιθαλεῖς.

IV. Τὸν κινᾶ, τὸν ὁποῖον ἔστελλεν ὁ γαμβρὸς πρὸ τοῦ γάμου εἰς τὴν νύμφην, ἠτοιμάζε νεᾶνις, τῆς ὁποίας ἔζων οἱ γονεῖς ¹⁰⁾, ἔλουον δὲ τὴν μελλόνυμφον (Σκοπὸς Θράκης) τὴν προτεραίαν τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, συλλοβόμεναι συγχρόνως μετ' αὐτῆς, νεάνιδες ἀμφιθαλεῖς ¹¹⁾. Συμφώνως πρὸς ἄλλο θρακικὸν ἔθιμον ἡ νύμφη λούεται τὴν τρίτην πρὸ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου ἡμέραν, προτοῦ δὲ λουσθῆ ἔπρεπε νὰ λούσῃ παιδίον ἄρρεν. Ἀφοῦ λουσθῆ ἢ μελλόνυμφος, λούονται δύο κοράσια ἐκ πρωτοστεφάνων γονέων

1) Ν. Σφενδόνη, Μακ. Ἡμ. ἔτ. 14 (1938) 142. 2) Λ. Α. ἀρ. 1560 σ. 51—52.

3) Νίκης Πέριδικα, Σκῦρος I, Ἀθήναι 1940, σ. 112.

4) Ἐδστ. Ζήση, Ἀρραβῶνες καὶ γάμοι στὸ Αὐδήμι. Θρακ. 9, 293.

5) Ἐνθ' ἄν. 291. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογ. Σύμμ. Γ. 321.

6) Δ. Χαβιαρᾶ, Συμαϊκά. Ζωγρ. Ἀγών Α', 213. Ν. Πέριδικα, ἔνθ' ἄν. 112.

7) Ἴδε Ν. Πολίτου, Γαμήλια Σύμβολα. Ἐπετ. Πανεπιστημ. Γ' (1909) (=Λαογραφ. Σύμμ. Β' 230—231).

8) Ἴδε Ζωγρ. Ἀγών Α', 213, § 26 C. Wescher—Ἐμμ. Μανωλακάκη, Δωρικὸν ψήφισμα Καρπάθου, Ἀθήνησιν 1878 σ. 57. Ν. Γ. Πολίτου, Γαμήλια σύμβολα, ἔνθ' ἄν. σελ. 258—260. 9) Π. Γ. Βλαστοῦ, Ἐνθ' ἄν. σ. 132—134.

10) Ἴδ. Ἐλπ. Σταμούλη—Σαραντῆ, εἰς Θρακ. 11 (1939) 171.

11) Γ. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας. Τεῦχ. Α. σ. 71, ἀρ. 2.

τὰ ὅποια κατόπιν κτενίζουσι καὶ πλέκουσι τὰς πλεξίδας τῆς μελλονύμφου ¹⁾).

V. Ὁ στολισμὸς τῆς νύμφης καὶ ἡ ἔνδυσις τοῦ γαμβροῦ γίνεται εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος, (Κρήτη, Κάρπαθος, Ἡπειρος κ.ἀ.), τῆς μὲν νύμφης ὑπὸ νεανίδων ἀμφιθαλῶν, τοῦ δὲ γαμβροῦ ὑπὸ νέων ἐπίσης ἀμφιθαλῶν. Οὕτω εἰς τὸ Βραχώρι τῆς Ἡπείρου «πᾶνε δυὸ ξαδέφρες της, ὄχι ὄρφανές, ἢ ἢ μάννα της ἂν εἶναι *μονοσιτέφανη*, πάλι κ' ἔχει πάρει δεύτερον ἄντρα πάει μιὰ θεῖα της καὶ τῆς βάνουν τὰ νυφιάτικα» ²⁾). Τὴν ἔνδυσιν τοῦ γαμβροῦ ἀναλαμβάνουσι (Σκοπὸς Θράκης) νέοι, ὄχι ὄρφανοί, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς δέον νὰ εἶναι καὶ πρωτοσιτέφανοι ³⁾). Πρωτοῦ δ' οὗτος ἐνδυθῆ ἔλουετο ὑπὸ τῶν παρισταμένων νέων δι' ὕδατος, τὸ ὅποιον εἶχε κομισθῆ ἐκ τῆς κορῆς ὑπὸ ἀμφιθαλοῦς παιδός ⁴⁾). Εἰς Σκεπαστὸν τέλος τῆς Θράκης «τὸ ἄλλαγμα τοῦ γαμβροῦ γίνεται ἀπὸ τρία παλληκάρια γιὰ νὰ μὴ χηρέψει ὁ γαμβρός» ⁵⁾).

VI. Ἐν Μεσημβρίᾳ τὴν νύμφην καθημένην εἰς τὸν παστὸν ἐγείρουσι διὰ τὴν στέψιν «δυὸ ἀγόρια, μὲ μάννα, μὲ μπαμπά, νὰ μὴν εἶναι ὄρφανά» ⁶⁾). Εἰς Βυσοκᾶ Καλαβρυτῶν ἔτι τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ σημαίαν τοῦ γάμου παραλαμβάνει ἀμφιθαλὴς πρωτεξάδελφος τοῦ γαμβροῦ μετ' ἄλλων συγγενῶν καὶ φίλων ⁷⁾).

VII. Κατὰ τὴν πομπὴν τῶν μελλονύμφων πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τὴν στέψιν, τὴν μὲν νύμφην παρακρατοῦν ἀπὸ τοὺς βραχιόνας δύο νεάνιδες «μανναδοκυρουδάτες», τὸν δὲ γαμβρὸν «δυὸ παλληκάρια μανναδοκυρουδάτα», (Κρήτη) ⁸⁾). Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς στέψεως, τὰ δύο μικρὰ παιδιὰ, ἄρρεν καὶ θῆλυ, πού βασιάζουσι τὰς λαμπάδας τοῦ γάμου, πρέπει νὰ μὴν εἶναι ὄρφανά ⁹⁾). Εἰς τὴν Σκῦρον τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου μετὰ τὴν στεφάνωσιν λαμβάνει εἰς χεῖρας «σερνικὸ παιδί, ὄχι ὄρφανό» τὸ ἀνυψώνει καὶ ἐπιλέγει: «Ἐδλογοῦτε ἱερεῖς εἰς ὑγείαν τῶν νεονύμφων». ¹⁰⁾ Ἐπὶ τὸ κοινὸν τοῦτο ποτήριον τοῦ οἴνου εἰς τὴν Κέρκυραν πίνουν μετὰ τοὺς νεονύμφους οἱ βοηθοῦντες τὸν ἱερέα κατὰ τὴν στέψιν παῖδες, ἐὰν ζοῦν οἱ γονεῖς των, ἄλλως ἀπαγορεύεται εἰς αὐτοὺς νὰ πίνουν, διότι δὲν θεωρεῖται αἴσιον. Εἰς τὴν Λευκάδα τέλος, ἀφοῦ πίνουν οἱ νεόνυμφοι, πρέπει νὰ λάβῃ

1) *Μέλπ. Ε. Ζήση*, Ἀρραβῶνες καὶ γάμοι στὸ Αὐδήμι. Θρακ. 9, 290.

2) *Λ. Α. ἀρ.* 1422, σ. 32.

3) *Δημ. Πετροπούλου*, Λαογραφικὰ Σκοποῦ Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἀρχεῖον Θρακ. Θησ. 5 (1938—39) 153.

4) *Wachsmuth*, ἔνθ' ἄν. σ. 87.

5) *Δημ. Πετροπούλου*, Λαογραφικὰ Σκεπαστοῦ Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 10 (1933—34) 192 ἀρ. 4. 6) *Λ. Α. ἀρ.* 1104 Α, σ. 16.

7) *ΛΙΕΕ Α'*, 128 πρβλ. καὶ εἰς *Γ. Ν. Πολίτου*, Λαογρ. Σύμμ. Γ', 259 σημ. 4.

8) Ἰδ. *Μ. Διουδάκη*, ἐν *ΒΕΚΣ Γ'* (1940) 379.

9) Ἰδ. *Ν. Πέτρικα*, ἔνθ' ἄν. σελ. 114. *Μ. Διουδάκη*, ἔνθ' ἄν. *Μ. Η. Μαλανδράκη*, Ἡθῆ καὶ ἔθιμα ἐν Πάτρμφ. *ΔΙΕΕ*. 3 (1886) 334.

10) *Ν. Πέτρικα*, ἔνθ' ἄν. σ. 113.

εἰς χεῖρας τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου ἀμφιθαλῆς, «διότι ἄλλως δὲν θὰ βγῆ σὲ καλό» ¹⁾).

VIII. Εἰς Κάσπαθον μετὰ τὴν ἀφιξιν τῆς γαμηλίου πομπῆς πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ, προτοῦ ἢ νεόνυμφος εἰσέλθη ἔντός, παρθένοι πρωτότοκοι καὶ ἀμφιθαλεῖς χροῖον διὰ μέλιτος τὰς παραστάδας τῆς οἰκίας ²⁾, εἰς δὲ τὴν Ἑπειρον κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν ἀμφιθαλεῖς παῖδες ραίνουν ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας δι' ὕδατος τὸ ζεῦγος ³⁾. Κατόπιν μετὰ τὰς κατὰ διαφόρους τόπους δεισιδαίμονας, ὡς ἀνωτέρω, καὶ ἄλλας ἐθιμικὰς πράξεις πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ, προτοῦ ἔτι ἢ νύμφη ἀφιππεύση, ἐγχειρίζεται εἰς αὐτὴν εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἄρρεν παιδίον ζώντων γονέων» ⁴⁾. Ἄλλαχοῦ, ὡς εἰς τὸ Ζαγόρι, Νευροκόπιον, Λακεδαιμόνα κ. ἄ. ἢ τοποθέτησις τοῦ ἀμφιθαλοῦς παιδίου εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς νεονύμφου γίνεται μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ ⁵⁾.

IX. Τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου, Δευτέραν, εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἢ νύμφη παραλαμβάνουσα ἄρρεν παιδίον ζώντων γονέων καὶ φέρουσα εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀγγελίον μεταβαίνει εἰς τὴν κρήνην. Ἐκεῖ ρίπτει ἔντός τοῦ κρουνοῦ νόμισμα, εἶτα δὲ γειμίζει τὸ δοχεῖον καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὴν οἰκίαν. Τὸ ἀκολουθοῦν ἀμφιθαλῆς παιδίον λαμβάνει τὸ νόμισμα ⁶⁾. Ἄλλαχοῦ ἢ ἐπίσκεψις εἰς τὴν βρῦσιν γίνεται τὴν Τρίτην, ἢ νύμφη χαιρετᾷ τὴν πηγὴν, πίνει νερὸ καὶ κατόπιν τὴν «ἀσημώνει» ρίπτουσα νόμισμα ἔντός τοῦ ὕδατος. Ἀμφιθαλῆς παιδίον ἀντλεῖ ἀκολουθῶς νερὸ εἰς δοχεῖον καὶ μεταφέρει τοῦτο εἰς τὴν οἰκίαν τῶν νεονύμφων χωρὶς νὰ ὀμιλήσῃ καθ' ὁδόν ⁷⁾.

X. Μικροτέραν διάδοσιν ἔχει ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀμφιθαλοῦς εἰς τὰ περὶ τὴν γέννησιν, ἐν σχέσει πρὸς τὸ βρέφος, τελούμενα νόμιμα. Εἰς τὴν νῆσον Σύμην τὸ νεογέννητον πρέπει νὰ λάβῃ πρώτη εἰς χεῖρας καὶ νὰ θηλάσῃ αὐτὸ πρῶτον γυνὴ ἀμφιθαλῆς, ἥτοι ἔχουσα ζώντιας τοὺς γονεῖς, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἢ μήτηρ ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ⁸⁾. Εἰς τὴν Στενίμαχον δὲ τὴν τρίτην μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέραν «ἓνα κορίτσι πού ζοῦν οἱ γονεῖς του παρουσιάζει πίττα ζυμωμένη μὲ μέλι» καὶ τοποθετεῖ αὐτὴν ἐπὶ τραπέζης παρὰ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ βρέφους, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων προσφερθέντων εἰς αὐτὸ δώρων ⁹⁾.

1) *N. Πολίτου*, Γαμήλια σύμβολα (Λαογραφ. Σύμμεικτα Β', 263).

2) *C. Wescher—E. Μανωλακάκη*, ἔνθ' ἄν. σελ. 57.

3) Ἴδε εἰς *Archiv f. Religw.* 31 (1934) 47—48. 4) Λαογρ. 12, 39.

5) *N. Σφενδόνη*, Μακεδ. Ἑμερολ. ἔτ. 14 (1938) 142. *Θ(εοφ). Α. Ἀ(θα-νασιάδου)*, Ὁ γάμος ἐν Κάτω Νευροκοπίῳ. Ἑμερολ. Δράμας, ἔτος 1930, σελ. 52. Σπαρτ. Ἑμερ. ἔτ. 1904 σ. 70. Πρβλ. καὶ *N. Γ. Πολίτου*, Λαογ. Σύμμ. Γ', 320.

6) Λαογρ. 12, 40.

7) *C. Wachsmuth*, ἔνθ' ἄν σ. 101. Πρβλ. καὶ *A. Oepke*, εἰς *Archiv f. Religw.* 31 (1934) 48.

8) *Δ. Χαβιαρᾶ*, ἔνθ' ἄνωτ. Ἀ', 211 § 1. 9) *Λ.Α.* ἀρ. 1154 σ. 27, 24.

XI. Οἱ ἀμφιθαλεῖς παῖδες παρουσιάζονται ἔτι ἔχοντες σημασίαν καὶ εἰς τὴν δραστηριότητα μαγικῶν, μαντικῶν καὶ ἄλλων δεισιδαιμόνων ἐνεργειῶν τοῦ λαοῦ. Οὕτως εἰς τὴν Κύπρον προκειμένου διὰ μαγικῶν μέσων νὰ θεραπεύσουν τὰ «κλωσμένα» παιδιὰ «ἐπτά κόρες ἀπὸ μονοστέφανα ἀνδρόγυνα καὶ τῶν ὁποίων ζοῦν οἱ γονεῖς, παίρνουν ἀλεύρι ἀπὸ ἐπτά μονοστέφανα ἀνδρόγυνα καὶ φρύγανα ἀπὸ τοὺς φραγμοὺς τῶν οἰκιῶν ἐπτά μονοστεφάνων ἀνδρογύνων». Αἱ παρθένοι αὗται ζυμώνουν μὲ τὸ συλλεγὲν ἄλευρον κουλλούραν καὶ τὴν ψήνουν εἰς τὸν φούρνον, τὸν ὁποῖον ἔχουν καύσει μὲ τὰ συλλεγέντα φρύγανα. Μεταφέρουν εἶτα τὸ ἀσθενὲς παιδίον εἰς τριόδον, ἐπιθέτουν εἰς αὐτὸ τὴν κουλλούραν διαπερῶντες αὐτὴν ἀπὸ τὴν κεφαλὴν του καὶ ἔπειτα ἀπομακρύνονται ἐγκαταλείποντες ἐπὶ τῆς τριόδου τὴν κουλλούραν. Ὁ διαβάτης, ὅστις θὰ πάσῃ τὴν κουλλούραν πιστεύεται ὅτι παίρνει μετ' αὐτῆς καὶ τὴν ἀσθένειαν τοῦ παιδίου¹⁾.—Εἰς τὴν Κύπρον ἔτι, ἐὰν τὸ νήπιον βραδύνη πέραν τοῦ κανονικοῦ χρόνου νὰ περιπατήσῃ, τότε «ἐπτά παιδιὰ ἀπὸ μονοστέφανα ἀνδρόγυνα καὶ τῶν ὁποίων ζοῦν οἱ γονεῖς, τὸ θέτουν μέσα εἰς κοφίνι, τὸ παίρνουν μαζί τους καὶ ζητοῦν ἐλεημοσύνην ἀπὸ ἐπτά μονοστέφανα ἀνδρόγυνα. Ἐπειτα ἀφοῦ τὸ κυλίσουν εἰς μαλακὸν μέρος, συνήθως κοπροσωτόν, διὰ νὰ πάῃ ἐκεῖ «πᾶσα κακὸν» τὸ παίρνουν εἰς τὸ σπίτι, ὅπου τοῦ δίδουν τὰ ἐπτά κομμάτια τὸ ψωμί πὸν ἐζητιάνεψαν καὶ ἅμα τὰ φάγη πιστεύουν ὅτι θὰ περιπατήσῃ²⁾.—Εἰς τὴν περιφέρειαν Στενιμάχου, ἐὰν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνοιξέως ἔπιπτε χάλαζα, οἱ χωρικοὶ ἐξουδετέρωνον τὴν καταστρεπτικὴν τῆς ἐνέργειαν ἢ διέκοπτον τὴν πτώσιν τῆς, βάλλοντες «τὰ παιδιὰ πὸν ἦταν πρωτογέννητα καὶ πὸν τοὺς ζοῦσε ἢ μάνα κι ὁ πατέρας νὰ πάρουν στὴ φούχτα τους ἀπὸ τὸ χαλάζι αὐτὸ καὶ νὰ φᾶνε. Ἔτσι τὸ κακὸ θὰ λιγότευε ἢ δὲ θὰ γινόταν»³⁾.—Ἡ πρώτη ἀκόμη ἐπίσκεψις «τὸ ποδαρικό» κατὰ τὴν πρωτὴν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους ἐθεωρεῖτο εἰς τὴν Θράκην, ὡς καλὸς οἰωνός, ἐὰν ἐγένετο ὑπὸ παιδὸς «τοῦ ὁποίου ζοῦσαν οἱ γονεῖς, ἂν ἦταν ὄρφανὸ ἦταν κακὸ σημάδι»⁴⁾.—Τέλος κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Κληθόνου (=τὸ γενέσιον Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ, 24 Ἰουνίου), ὅτε ὡς γνωστόν, τελοῦνται πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἰδίᾳ ὑπὸ νεανίδων, πλείστα μαγικὰ καὶ δεισιδαίμονες ἐνεργεῖαι, ἵνα διὰ τούτων μάθουν αὗται περὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου των, μεταξὺ ἄλλων μαντικῶν ἐνεργειῶν συνηθεστάτη εἶναι ἢ κατάθεσις ἐντὸς δοχείου ὕδατος τῶν κληθονικῶν ἢ ριζικαριῶν, τῶν ὁποίων ἢ ἐξαγωγή κατὰ ζεύγη θὰ γίνῃ τὴν ἐπομένην ἡτοι τὴν 24 Ἰουνίου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τῆς Θράκης ἐξελέγετο μικρὸν κοράσιον, τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ ζοῦν οἱ γονεῖς καὶ ἐνέδουον αὐτὸ ὡς νύμφην. Τοῦτο

1) Γ. Π. Παπαχαράλαμπος, Ἔθιμα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῶν Κυπρίων. Κυπρ. Σπουδαί Α' (1937) 82—83. 2) Ἐνθ' ἄν. σ. 85.

3) Δ. Δουμάτου, Β' Λαογρ. Στενιμάχου. Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. 12 (1946—47) 162.

4) Ζ. Διάφορα Λαογραφικὰ Σαμακοβίου. Θρακ. 15 (1941) 327.

τὴν παραμονὴν περιέφερον εἰς τὰς οἰκίας χάλκινον δοχεῖον, ἐντὸς τοῦ οὐοίου αἱ νεάνιδες ἔθροπιον «τὰ σημάδια». Τὴν δ' ἐπομένην ἐγίνετο πανηγυρικῶς ἡ ἐξαγωγή των ὑπὸ ἀμφιθαλοῦς κορασίδος ¹⁾.—Εἰς ἄλλα θρακικὰ κέντρα (Σωζόπολις, Καλλίπολις, Γέννα, Ἐκκλησι. περιφ. Μετροῶν) κατὰ τὴν παραμονήν, 23 Ἰουνίου, ἀμφιθαλὲς κοράσιον ἔπρεπε νὰ μεταφέρῃ «χωρὶς νὰ μιλήσῃ» «τὸ ἀμίλητο νερὸ» ἢ «τ' ἀρπαχτικὸ νερὸ» ἀπὸ τὴν βρύσιν διὰ νὰ καταθέσουν ἐντὸς αὐτοῦ τὰ μαγικὰ σημάδια ²⁾.—Εἰς τὴν Σμύρνην τὰ σημάδια τοῦ κληδόνου ἔβαλλον εἰς δοχεῖον πῆλινον, ἀμεταχείριστον ἔτι, τὸ οὐοῖον ἔπρεπε προηγουμένως ἀμφιθαλῆ παις χωρὶς νὰ μιλήσῃ νὰ πληρώσῃ δι' ὕδατος «ἀπὸ τρία σπῖτια πού κατοικοῦσαν μονοστέφανες» ³⁾.—Εἰς τὸν Σοποτὸν Καλαβρύτων, εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἀλλαχοῦ, «τὸ ἀμίλητο νερὸ» πρέπει νὰ μεταφέρῃ παις, τοῦ οὐοίου ζοῦν οἱ γονεῖς ⁴⁾.

Β'.

Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀμφιθαλῶν παίδων γνωστὴ ἐκ τῆς Ἀρχαίου τητος, κυρίως εἰς θρησκευτικὰς καὶ ἄλλας τελετουργικὰς ὑπηρεσίας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων ⁵⁾, ὡς κατωτέρω, δὲν περιορίζεται σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν μόνον χῶρον, ἀλλ' εὐρίσκεται ἔτι εὐρέως διαδεδομένη εἰς ὁμοίας πρὸς τὰς ἑλληνικὰς καὶ εἰς ἄλλας παραπλησίας, ὡς πρὸς τὸν ἐπιδικώμενον σκοπὸν, περιπτώσεις, εἰς πολλοὺς ἄλλους ἔτι λαοὺς, πολιτισμένους καὶ πρωτογόνους ἀκόμη, ὡς οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀλβανοί, οἱ Σλάβοι, οἱ Φίννοι, οἱ Κουκάσιοι, οἱ κάτοικοι τοῦ Μαρόκου, τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σομαλίας, Μαδαγασκάρης, Ἀσιατικοὶ λαοί, οἱ Ἰάπωνες κ. ἄ. ⁶⁾.

Οὕτω εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ τοὺς νοτίους Βουλγάρους, κατ' ἐπί-

1) Ἰδ. *Κ. Κουρτίδου*, Ὁ κληδόνος ἐν Ἀδριανουπόλει. Θρακ. Ἔπετ Α' (1897) 169—172, καὶ *Θεολ. Γ. Βαφειδῆν*, εἰς Θρακ. Α' (1928) 191 ἀρ. 17. Ἀνάλογον μαντικὴν ἐνέργειαν δι' ἀμφιθαλοῦς παιδὸς παραδίδει ὁ *Λουκιανὸς* (Ἐρμότημος 57).

2) Ἰδ. Θρακ. Α' (1928) 459, ΣΤ' (1933) 336—37, Θ' (1936) 333. Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. Β' (1935—36) 130—33.

3) *Συλβίου*, Ὁ Κληδόνος. Μικρ. Χρον. Γ' (1940) 894.

4) *Θ. Ι. Ἀθανασοπούλου*, Μαντεῖαι καὶ μαντικαὶ τελεταί. Λαογρ. 8, 564.

Συνομογραφίαι:

5) *J. G. Frazer*, GB. (=The Golden Bough³. Part IV. Adonis, Attis, Osiris, Vol. II. London 1936, σελ. 236—248).

A. Oepke, ARW. (=A. Oepke, Ἀμφιθαλεῖς im griechischen und hellenistischen kult. Archiv für die Religionswissenschaft 31 (1934) 42—56).

Louis Robert, Ἀμφιθαλής. Athenien Studies presented to William Scott Ferguson. Cambridge 1940, σελ. 509—519. (Harvard studies in classical philology Supplementary Volume I).

6) Ἰδε *J. G. Frazer*, OF. (=Puplii Ovidii Nasonis, Fastorum libri sex. ed James George Frazer. Vol. II, London 1929, σελ. 197—203. *J. G. Frazer*, GB. 245 κέξ. *E. Kagarow*, Der Naxische Hochzeitsgebrauch, Archiv f. Religw. 26 (1923) 362.

δρασιν ἴσως ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἐθίμων, εἰς μὲν τοὺς Ἀλβανούς κατὰ τὴν ζύμωσιν τῶν γαμηλίων ἄρτων, πρέπει ν' ἀρχίσῃ τὴν ζύμωσιν παρθένος, ἢ ὅποια ἔχει γονεῖς ζῶντας καὶ τοὺς πλέον καλοὺς ἀδελφούς, διότι μόνον ἢ τοιαύτη παρθένος κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν εἶναι τυχερή· εἰς τὴν νότιον δὲ Βουλγαρίαν παιδίον, τοῦ ὁποίου οἱ γονεῖς εὐρίσκονται ἐν ζωῇ βοηθεῖ εἰς τὴν ζύμωσιν τῶν δύο γαμηλίων ἄρτων, δηλαδὴ χύνει τὸ νερό, ρίπτει ἀλάτι εἰς τὸ ἀλεύρι, καὶ ταράσσει τὸ μῖγμα ¹⁾).

Εἰς τὰς φυλὰς τῆς Σουαλίας Eesa καὶ Gadabursi, τὴν ἐπομένην τῆς τελέσεως τοῦ γάμου γυναῖκες συγγενεῖς τῆς νύμφης πέμπουν εἰς αὐτὴν γάλα, ὡς δῶρον, δι' ἀμφιθαλοῦς ἄρρενος παιδίου. Ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν νεονύμφων ὁ παῖς οὗτος πίνει πρῶτος ἀπὸ τὸ γάλα τοῦτο, προτιοῦ ἄλλος κανεὶς δοκιμάσῃ, κατόπιν πίνει ὁ γαμβρός, ἐὰν ζοῦν οἱ γονεῖς του, ἄλλως πίνει μετὰ τὸν παῖδα ἢ νύμφη καὶ κατόπιν ὁ γαμβρός ²⁾).

Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἰνδοὺς ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια κατὰ τὴν ὁποίαν, ὅταν ἡ νύμφη ἔφθανεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἔπρεπε νὰ τὴν βοηθήσουν νὰ κατέλθῃ ἀπὸ τὴν ἄμαξαν γυναῖκες καλοῦ ἤθους, τῶν ὁποίων ἔζων οἱ γονεῖς καὶ οἱ υἱοὶ ³⁾).

Εἰς τὴν Μαδαγασκάρην, τὸ ἄρρεν βρέφος ἐξάγεται τὸ πρῶτον ἀπὸ τὴν οἰκίαν ὑπὸ ἀμφιθαλοῦς παιδὸς ἡ νέου, ὅστις, ἐνῶ τὸ κρατεῖ καὶ ὑπερβαίνει τὸ κατώφλιον εὐχεται: «εἶθε αὐτὸ τὸ παιδί νὰ ζήσῃ πολλὰ ἔτη»⁴⁾. Εἰς τὴν ἐκεῖ ἔτι φυλὴν τῶν Malagasy μετὰ τὴν ἀπόδοτον ἐβδομάδος ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ, τὸ βρέφος ἐνδεδυμένον μὲ ὠραία φορέματα φέρεται τὸ πρῶτον, ὑπὸ ἀμφιθαλοῦς παιδὸς ἐκτὸς τῆς οἰκίας καὶ ἐπαναφέρεται ἀμέσως. Κατὰ τὴν ἔξοδον καὶ τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ βρέφους εἰς τὴν οἰκίαν, ὁ βασιτάζων τοῦτο ἀμφιθαλῆς τὸ περῶ ἀνωθεν τοῦ πυρός, τὸ ὅποιον διατηρεῖται ἀδιαλείπτως ἀνημμένον παρὰ τὴν θύραν ⁵⁾).

Παραλείποντες τὴν παράθεσιν ἄλλων περιπτώσεων χρησιμοποίησεως τῶν ἀμφιθαλῶν εἰς συγχρόνους λαοὺς, προηγμένους εἰς πολιτισμὸν καὶ πρωτογόνους ⁶⁾, παρατηροῦμεν, ὡς ἤδη ἀνωτέρω εἶπομεν, ὅτι οἱ ἀμφιθαλεῖς μετεῖχον καὶ κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα, οὐ μόνον εἰς τὴν τελετὴν τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ εἰς θρησκευτικὰς καὶ ἄλλας ἱεροπρεπεῖς τελετάς ⁷⁾).

Οὕτω εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας, εἰς τὴν γαμήλιον πομπὴν τῶν νεονύμφων πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, μετεῖχε παιδίον ἀμφιθαλές, τὸ ὅποιον ἔστεμμένον μὲ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν μετὰ δρυῖνων καρπῶν καὶ περιφέρων

1) *J. G. Frazer*, GB, σ. 246. 2) *J. G. Frazer*, GB, σ. 246.

3) Ἐνθ' σ. 246.

4) *J. G. Frazer*, OF II, σ. 201—202.

5) *J. G. Frazer*, GB, σ. 247.

6) Περισσότερα ἔθιμα δύνανται εἶς νὰ ἴδῃ παρὰ *J. C. Frazer*, BG, καὶ OF, ἐνθ' ἀνωτέρω.

7) Ἰδὲ *A. Oepke*, ARW, 31 σελ. 42 κέξ. *J. G. Frazer*, GB, σελ. 237 κέξ.

εἰς τὰς χεῖράς του κἀνίστρον πλήρες ἄρτων ¹⁾, ἔλεγε τὴν παροιμιώδη εὐχὴν «ἔφυγον κακόν, εὖρον ἄμεινον» ²⁾. Καὶ εἰς τοὺς Ρωμαίους ὁμοίως κατὰ τὴν γαμήλιον πομπὴν προεπορεύετο ἄρῃν παῖς, ὅστις ἐκράτει δαυλὸν ἀνημέρον ἐκ τῆς ἐστίας τῆς οἰκίας τῆς νύμφης ³⁾· ὁ παῖς οὗτος παρατηρεῖ ὁ Frazer (OF. II, σ. 438—440) ὅτι θὰ ἦτο ἀμφιθαλής, ἐκ γονέων ἐν ζῳῇ, (patrimus et matrimus), διότι ὑπάρχει ἡ ρητὴ μαρτυρία (Varro, de ling. lat. 7, 34) κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὴν γαμήλιον πομπὴν μετεῖχεν εἰς camillus, ἀμφιθαλής νέος, ὅστις ἔφερεν εἰς τὰς χεῖράς του τὸ κἀνίστρον, ὅπου βεβαίως ὑπῆρχον τὰ οἰκιακὰ σκευὴ τῆς νύμφης ⁴⁾. Καὶ ὁ Καλλίμαχος (Αἴτια I, 1—3.

1) Ζηνοβ. III, 98. Εὐσταθ. Σχόλ. εἰς Ὀμήρ. Ὀδ. μ. 357 (σ. 1727)· ἰδὲ καὶ Archiv f. Religw. 30 (1933) 76, 31 (1934) 46. Ὁ ἀμφιθαλής παῖς παρίσταται καὶ εἰς γαμηλίους πομπὰς ἐπὶ ἀγγελίων· ἰδ. Adolphe Furtwaengler, La collection Sabouroff, tom. I, pl. LVIII, ἐνθα ἀγγεῖον ἀθηναϊκὸν τοῦ τέλους τοῦ 5 αἰ. π. Χ. Ἐνταῦθα παρίσταται ἡ πομπὴ τῆς νύμφης πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Μετὰ τὴν νύμφην ἀκολουθεῖ ἄρῃν παῖς φέρων στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ὁμοίως εἰς ἀρχαῖκόν ἀγγεῖον (ἰδ. Ed. Gerhard, Vasenbilder des griech. Alltagslebens, Tafel 310 εἰκονίζεται γαμήλιος πομπή, τῆς ὁποίας προπορεύεται παῖς.

2) Ἡ τυπικὴ αὐτὴ εὐχή, ἡ ὁποία ἔχει ἰσῆμα μόνον, ἐὰν διχθῶμεν ὅτι ἀνεφάνει αὐτὴν ἀντὶ τῶν νεονύμφων ὁ ἀμφιθαλής παῖς (ἰδ. L. Deubner, εἰς Archiv f. Religw. 30 (1933) 76) προϋποθέτει νάθηρσιν τῶν νεμφευσόμενων πρὸ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου. (Ἰδ. γενικῶς περὶ καθάρσεως καὶ K. A. Ρωμαίου, Λατρεῖες τῆς Θράκης. Ἀναστανάριον. Τελετὴ τῆς Τριμῆς Δευτέρας. Ἀρχ. Θρακ. Λογογ. καὶ Γλωσ. Θησ. IA' (1944—45) 54—55).

Τὸ ρητὸν τοῦτο ἐν χρήσει καὶ εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἀρχαιότητος (ἰδ. A. Dieterich, Mithrasliturgie³, 215. Τὸν μυστηριακὸν χαρακτήρα τῆς εὐχῆς ταύτης τονίζει καὶ ὁ Charles Picard, La vie privée dans la Grèce classique. Paris (1930), σ. 38) ἐλέγετο ὁμοίως ὑπὸ τῶν καθαρθέντων μυστῶν. Τὸν πρῶτον δὲ ὑπαινιγμὸν πρὸς τὴν διὰ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ἀντίληψιν ταύτην διακρίνει ὁ Fr. Pfister (Die Religion der Griechen und der Römer. Leipzig 1930, σελ. 149) εἰς τὸ ἀπόσπ. τοῦ Ξενοφάνους. «Οὔτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖσι ὑπέδειξαν.

ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον».

Ἡ καθαρτικὴ αὐτὴ, ὡς ἀνωτέρω, ἀντίληψις σώζεται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς λαϊκὰ ἔθιμα. Οὕτω εἰς μαντικὸν ἔθιμον ἀπὸ τὴν Κρήτην, κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Κληδόνου (24 Ἰουνίου), ὅτε ἀνάπτονται πυραὶ καὶ ὑπερρηδοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, λέγεται, ἐνῶ γίνεται ἡ ὑπερπήδησις τῆς πυρᾶς :

«Περωὴ τὸ χρόνον τὸν καλὸ καὶ πάω στὸν καλύτερον».

Εἰς τὴν Ἱεράπετραν τῆς Κρήτης ἐτι ἐκείνοι, οἱ ὁποῖοι πηδοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πυρᾶν, φέροντες λίθον βαρὺν καὶ ἀπορρίπτοντες αὐτὸν πρὸς τὰ ὀπίσω λέγουν :

«Φεύγ' ἀπὸ τὸ χρόνον τὸν καλὸ καὶ πάγω στὸν καλύτερον, κι ὅσο βαρεῖ ἡ πέτρα μου, τόσο μάλαμα κι ἀσήμι». Ἰδ. M. Αἰουδάκη, ΕΕΚΣ Α' (1938) 490.

3) Varro, De vita populi Romani lib. II παρὰ Nonii Marcelli, De compediola doctrina (ἔκδ. W. M. Lindsay σ. 161 εἰς τὸν στίχ. Faxes). S. P. Festi, De verborum significata quae supersunt cum pauli epitome (ἔκδ. W. M. Lindsay σ. 282). ἰδ. καὶ παρὰ Frazer, OF. II, 439, σημ. 1 καὶ GB. σ. 245.

4) Πρβλ. καὶ A. Oepke, ARW. 31 (1934) 46.

ἔκδ. Ἐ. Cahen, Paris 1922, σ. 136) ἀναφέρει ναξιακὸν γαμήλιον ἔθιμον, καθ' ὃ τὴν τελευταίαν νύκτα πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου, ἡ μελλόνυμφος ἔπρεπε νὰ κοιμηθῇ μὲ ἄρσεν παιδίον, τοῦ ὁποίου οἱ γονεῖς εὗρισκοντο ἐν ζωῇ ¹). Ἄλλ' ὅμως ἐκτὸς τοῦ γάμου, οἱ ἀμφιθαλεῖς ἐχρησιμοποιοῦντο εὐρέως κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα καὶ εἰς θρησκευτικὰς καὶ ἄλλας ἱεροπρεπεῖς τελετάς ²). Οὕτως εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἀμφιθαλῆς παῖς ἔπρεπε νὰ κόψη ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἔλαιαν τοὺς κλάδους διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν στεφάνων τῶν νικητῶν (Σχόλ. Πινδ. Ὀλ. III, 60) ³). Ὅμοίως εἰς τὰ Πύθια (Ἐπίθοσις τῶν Πυθίων) ἀμφιθαλῆς παῖς ἔπρεπε νὰ μεταφέρῃ ἐκάστοτε τοὺς κλάδους τῆς δάφνης διὰ τοὺς στεφάνους τῶν νικητῶν ⁴). Ἄλλὰ καὶ κατόπιν εἰς τοὺς ἀγῶνας κατὰ τὴν Ἑλληνορωμαϊκὴν περίοδον, οἱ ὁποῖοι ὀργανοῦντο κατὰ τὰ ἤδη καθιερωμένα εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ Πύθια, ὁ ἀμφιθαλῆς—ὡς παρατηρεῖ ὁ L. Robert, ἐνθ' ἄν. σελ. 509—517, ἐξ ἐπιγραφῶν ἀναφερομένων εἰς ἀγῶνας, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ συμμετοχὴ εἰς αὐτοὺς τοῦ ἀμφιθαλοῦς παιδὸς ἢ νέου—ἦτο ὁμοίως ἐπιφορτισμένος νὰ κόπητῃ καὶ μεταφέρῃ εἰς τὸ στάδιον τοὺς κλάδους διὰ τοὺς στεφάνους τῶν νικητῶν ⁵).

Τὰ ἔθιμα ταῦτα παραλλήλως πρὸς τὴν πρὸ ὀλίγων ἀκόμη δεκαετηρίδων ἑλληνικὴν συνήθειαν, καθ' ἣν, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, τοὺς στεφάνους τοῦ γάμου κατεσκευάζον ἀμφιθαλεῖς νεάνιδες καὶ νέοι, μᾶς ἄγουν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς Ἀρχαίους, οἱ στέφανοι μὲ τοὺς ὁποίους ἐστέφοντο οἱ νυμφευόμενοι ἐκόπτιοντο καὶ κατεσκευάζοντο ὁμοίως ὑπὸ ἀμφιθαλῶν καὶ ὅτι ἀπὸ τὸ γαμήλιον τοῦτο ἔθιμον ἀκριβῶς, ἐπεξετάθη κατόπιν ἡ συνήθεια, λαμβανομένης ὑπ' ὅσιν καὶ τῆς προφυλακτικῆς σημασίας, ἣν εἶχον οἱ στέφανοι διὰ τοὺς νυμφευομένους καὶ τοὺς νικητάς, ὥστε καὶ οἱ κλάδοι διὰ τὴν

1) «ἤδη καὶ κόρυφ παρθένος εὐνάσατο | τέθμιον ὡς ἐκέλευε προνούμφιον ὑπνον ἰαῦσαι | ἄρσενι τὴν ἄλλιν παιδί σὺν ἀμφιθαλεῖ». Οἱ περισσότεροι τῶν μελετητῶν τοῦ ἔθιμου τούτου, τὸ ἐρμηνεύουν ὡς μαγικὴν πράξιν πρὸς εὐγονίαν τῆς νύμφης. Ἰδ. σχετικῶς παρὰ E. Kagarow, ἐνθ' ἄν. σ. 362.

2) Ἰδ. σχετικὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν παρὰ J. G. Frazer, GB. σ. 236 κέξ. OF. II σ. 197 κέξ. καὶ σ. 438—440. L. Deubner, Die Bedeutung des Kranzes im klassischen Altertum. Archiv f. Religw. 30 (1933) 76—78. A. Oepke, ARW 31 (1934) σ. 42 κέξ. Pauly—Wissowa, RE. I, 1958.

3) Ἰδ. Σχόλια εἰς Πίνδαρον ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Aug. Boeckhius, ὑπὸ Κωνστ. Γκάρπολα, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1841, σ. 112. Πρβλ. καὶ L. Robert, Ἀμφιθαλής, ἐνθ' ἄν. σ. 516—17. Βασ. Λεονάρδου, Ἡ Ὀλυμπία, Ἀθήναι 1901, σ. 118.

4) Ἰδὲ καὶ Frazer, GB σ. 240. A. Oepke, ARW 31 (1934) 46. Pauly—Wissowa, RE, I. 1598. L. Robert, Ἀμφιθαλής, ἐνθ' ἄν. σ. 516—17.

5) L. Robert, Ἀμφιθαλής. ἐνθ' ἄν. σ. 517 Νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄποψις τοῦ L. Robert, σ. 518 κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπὶ τῆς εἰδικῆς αὐτῆς θέσεως τοῦ ἀμφιθαλοῦς εἰς τοὺς ἀγῶνας συντέλεσεν ἡ συσχέτισις τοῦ ἐπιθέτου, ἀμφιθαλής (=ὁ ἀμφοτέρους τοῖς γονεῦσι θάλλων) πρὸς τοὺς θαλλούς, τοὺς ὁποίους ὁ ἀμφιθαλῆς παῖς ἢ νεανίας ἔκοπτε καὶ μετέφερε διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν στεφάνων.

κατασκευὴν τῶν στεφάνων τῶν νικητῶν ¹⁾ νὰ κόπτονται ὁμοίως ὑπὸ ἀμφιθαλοῦς παιδός. Ἀμφιθαλεῖς, ὡς ἤδη εἶπομεν, ἀναφέρονται ἔτι ὑψηροῦντες καὶ εἰς τελετὰς τῶν Ἑλλήνων, θρησκευτικὰς καὶ ἄλλας, (κατὰ τὴν σποράν, τὸν θερισμόν, τὸν τρυγητόν), αἱ ὁποῖαι εἶχον εὐετηρικὸν χαρακτῆρα ²⁾. Οὕτω εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Πυανεισίων ἐγένετο, ὡς παραδίδει ὁ Πανσανίας, ἡ ἐκφορὰ τῆς εἰρεσιώνης καὶ ἡ ἀνάρτησις αὐτῆς εἰς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, διὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀφορίας (Πλουτ. Θησ. XXII. Εὐσταθ., Εἰς Ὅμηρ. X. 495 (σ. 1283) ³⁾).

Θρησκευτικὴ διάταξις τῆς Μαγνησίας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν (ἔξ ἐπιγρ. τοῦ 196 π.Χ.) ὥριζε τὴν θυσίαν ταύρου κατὰ τὸ ἕαρ εἰς τὸν Δία Σωσίπολιν, τὴν καθιέρωσιν δὲ τοῦ ταύρου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀρχομένης τῆς σποράς. Εἰς τὴν θρησκευτικὴν πομπὴν τῆς καθιερώσεως κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς τελετῆς μετεῖχον καὶ ἑννέα ἄρρενες παῖδες καὶ ἑννέα παρθένοι ἀμφιθαλεῖς ⁴⁾.

Εἰς τοὺς Ρωμαίους, ὁμοίως πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀπαντῶμεν ἐπίσης παρὰ τὸν γάμον, καὶ εἰς ἄλλας τελετὰς συμμετοχὴν τῶν παιδῶν, τῶν ὁποίων ἔξω ἀμφότεροι οἱ γεννήτορες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ πληροφορία, τὴν ὁποίαν μᾶς διέσωσεν ὁ Τάκιτος, Ἱστορ. III, 71 κέξ. καὶ IV, 53, καθ' ἣν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν ἐπὶ Βεσπασιανοῦ τοῦ καταστραφέντος ἐκ πυρκαϊᾶς Καπιτωλίου ἐπὶ Βιτελλίου, προτοῦ ἀρχίσῃ ἡ ἀνοικοδόμησις, παῖδες ἄρρενες καὶ θῆλεις ἀμφιθαλεῖς, μεταφέροντες ρέον ὕδωρ ἐκ πηγῶν ἢ ρυακίων, ἐβοήθησαν τὰς Ἑστιάδας παρθένους νὰ ἐκπλύνουν τὰ θεμέλιά του ⁵⁾.

Πολλοὶ εἶναι ἀκόμη αἱ περιπτώσεις τῆς συμμετοχῆς τῶν ἀμφιθαλῶν, τόσον κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα, ὅσον καὶ σήμερον εἰς τοὺς διαφόρους λαούς ⁶⁾, δὲν θὰ ἐπιμείνωμεν ὅμως εἰς τὴν παράθεσιν ἐνταῦθα περισσοτέρων ἐκ τού-

1) Οἱ στέφανοι τοῦ γάμου καὶ τῶν νικητῶν ἐπέιχον κατὰ τὸν *L. Deubner*, (Archiv. f. Religw 30 (1933) 76—78) θέσιν φυλακτηρίου διὰ τὸν φέροντα αὐτούς.

2) Ἰδ. παρὰ *J. Frazer*, GB, σ. 237 κέξ.

3) Ἰδ. καὶ *Oepke*, ARW 31 (1934) 46. *L. Robert*, Ἀμφιθαλής, ἐνθ' ἄν σ. 516.

4) *Dittenberger*, Syll³ II, 589, ἰδ. καὶ *A. Oepke*, ἐνθ' ἄν. σ. 49. Περὶ τοῦ ταύρου παρατηρεῖ ὁ *M. Nilsson*, Griech. Feste, Leipzig 1906, σ. 96 ὅτι οὗτος ἔχει στενὴν σχέσιν πρὸς τὴν σποράν, καὶ ὅτι ἐνσαρκώνεται εἰς αὐτὸν ὁ δαίμων τῆς αὐξήσεως τῶν σπόρων.

5) Ὁ *J. G. Frazer*, GB σ. 244—245 παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀμφιθαλῶν ἐνταῦθα ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἰδίαν αἰτίαν εἰς ἣν καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ τρέχοντος ὕδατος, διότι, ὅπως τὸ ρέον ὕδωρ ἐθεωρεῖτο ἰδιαιτέρως ζῶν, οὕτως ἐθεωρήθη ὅτι ρέει καὶ ἡ ζωτικότης εἰς τοὺς ἀμφιθαλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐξελέγησαν νὰ χύνουν τὸ ὕδωρ πρὸς ἐκπλυσιν τῶν θεμελίων, ἵνα προσδώσουν εἰς αὐτὰ στερεότητα. Νομίζω ὅτι ἡ σημασία τῆς συμμετοχῆς τῶν ἀμφιθαλῶν εἶναι κυρίως μαγικὴ, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἔννοιαν, διότι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ καθαρμοῦ καὶ οἱ μετέχοντες ἔπρεπε νὰ εἶναι καθαροὶ ἀπὸ οὐδὲποτε μιάσματος.

6) Ἰδ. *J. C. Frazer* GB καὶ OF, ἐνθ' ἄν. *A. Oepke*, ARW ἐνθ' ἄν. *Paully Wissowa*, RE I', 1958.

των, διότι νομίζομεν ὅτι ἐκ τῶν ἤδη ἐκτεθέντων ἐδόθη ἀρκούντως σαφῆς ἡ εἰκὼν τῆς εὐφρείας συμμετοχῆς τῶν παιδῶν τούτων εἰς λαϊκὰ ἔθιμα, κυρίως τοῦ γάμου, καὶ εἰς ἄλλας τελετάς, τόσον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον, ὅσον καὶ ἄλλων ἱστορικῶν καὶ συγχρόνων λαῶν.

Γ'.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀρχικῆς σημασίας τοῦ παιδός, τοῦ ὁποίου ἔξω ἀμφότεροι οἱ γονεῖς, ἐκ τῆς ὁποίας καθιερώθη τὸ πρῶτον τὸ ἔθιμον τοῦτο καὶ ἐπεξετάθη κατόπιν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ εἰς ἄλλα ἔθιμα τοῦ βίου καὶ τελετάς, διέλαβε πρὸ πολλοῦ ὁ J. G. Frazer, ἐξ ἀφορμῆς τῆς διατυπωθείσης ὑπὸ τοῦ L. R. Farnell γνώμης, καθ' ἣν ἐπειδὴ ὁ θάνατος, κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν, καθιστᾷ τὸν ἐλθόντα εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν νεκρὸν μεμολυσμένον, διὰ τοῦτο τὸ τοιοῦτον ἄτομον ἐθεωρεῖτο ἀκατάλληλον νὰ ἐπιτελέσῃ ἱερατικὴν ἢ θρησκευτικὴν ὑπηρεσίαν. Κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῶν ὄρφανῶν ἀπὸ θρησκευτικῆς ἢ ἱερατικῆς ὑπηρεσίας, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οὗτοι ἐθεωροῦντο μεμολυσμένοι ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ ἐνός ἢ καὶ ἀμφοτέρων τῶν γονέων των¹⁾. Τὴν γνώμην αὐτὴν τοῦ Farnell ἀντέκρουσεν ὁ Frazer, GB σ. 236 κέξ., παρατηρήσας ὅτι, ἐὰν ὑπῆρχε τοιαύτη πίστις, θὰ ἔπρεπε τότε νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ ἀξιώματα μέγα μέρος τοῦ λαοῦ, ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς, τῆς μητρὸς, τῆς συζύγου. Ὑπεστήριξε δὲ οὗτος τὴν γνώμην (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 247) ὅτι «τοῦλάχιστον εἰς ὅλα τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου, ἐὰν ὄχι εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετάς γενικῶς, ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀμφιθαλῶν ἀποσκοπεῖ νὰ μεταδώσῃ διὰ τῆς συμπαθητικῆς μαγείας τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν μακροβιότητα εἰς ὅλους ὅσοι μετέχουν εἰς τὰς τελετάς αὐτάς» καὶ δέχεται ἔτι (σ. 248) ὅτι «ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἀμφιθαλὴς παῖς εἶναι προικισμένος μὲ ζωτικότητα εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἀπὸ τὸν ὄρφανὸν παῖδα, ἐξηγεῖ πιθανῶς πάσας τὰς περιπτώσεις χρησιμοποίησεως τῶν ἀμφιθαλῶν παιδῶν»²⁾.

Μετὰ τὸν Frazer περὶ τοὺς ἀμφιθαλεῖς εἰδικῶς κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα, εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἑλληνιστικὴν λατρείαν, ἠσχολήθη ὁ A. Oerke εἰς εἰδικὴν πραγματείαν του (ARW 31 (1934) 42—56) ὅπου οὗτος (σ. 56) παρατηρεῖ ὅτι «ἡ προτίμησις τῶν ἀμφιθαλῶν εἰς θρησκευτικὰς τελετάς καὶ ἄλλας ἱεροπρεπεῖς ὑπηρεσίας εἶναι ἀπόδειξις τῆς ἀρχεγόνου καὶ ἀδιασπάστου διατηρηθείσης πίστεως τῆς Ἀρχαιότητος εἰς τὴν θεῖαν προστασίαν καὶ εἰς τὴν σημασίαν τῆς θείας εὐμενείας». Δέχεται, δηλαδή ὁ Oerke, ὅτι ὁ ἀμφιθαλὴς παῖς εὐρίσκετο περισσότερον ἢ ὄρφανός ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θείου

1) 18. The Hibbert Journal, April 1907, σ. 689. Ἐπειδὴ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἴδω τὸ δημοσίευμα τοῦτο ἐν Ἀθήναις, παρέλαβον τὰς σχετικὰς πληροφορίας ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ J. Frazer GB. σελ. 227 κέξ. καὶ 236 κέξ.

2) Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει ὁ Frazer καὶ κατόπιν, πολὺ μεταγενεστέρως, εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Fasti τοῦ Ὀβιδίου, τόμ. II, 200—201.

καὶ ἐπομένως ἡ ὑπουργία εἰς ἱερατικὰς ὑπηρεσίας ὑπὸ μὴ ὀρφανῶν παίδων θὰ ἦτο πλέον εὐπρόσδεκτος εἰς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῆν τῶν ὀρφανῶν.

Ἐκ τῶν ἀπόψεων τούτων, νομίζω ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Farnell περὶ τοῦ ἐκ τοῦ θανάτου μολυσμοῦ, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἔννοιαν, τῶν ἐλθόντων εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν νεκρὸν, εἶναι ἡ ὀρθότερα. Τὴν ὀρθότητα τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδέχθησαν οἱ μετ' αὐτὸν ἀσχοληθέντες περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο, ὁ Frazer καὶ ὁ Oerke, ἐπιχειροῦμεν νὰ καταδείξωμεν εἰς τὴν παροῦσαν πραγματείαν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ σπουδαιότατον διὰ τοὺς ἀμφιθαλεῖς ὑλικὸν ἐκ τῶν σημερινῶν ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ἀνωτέρω, ὑπάρχει ἐναργῆς ἡ λαϊκὴ ἀντίληψις ὅτι οἱ ὀρφανοὶ παῖδες, αἱ χῆραι καὶ οἱ ἐλθόντες εἰς συνάφειαν μὲ τὸν νεκρὸν εἶναι φορεῖς κακοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ μεταδώσουν εἰς ἄλλους ¹⁾).

Καὶ πρῶτον τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἀμφιθαλῶν κατὰ τὸν γάμον, εἰς ἐθιμικὰς πράξεις καὶ τελετάς, σχετικὰς μὲ τοὺς ἐπιδικωκόμενους δι' αὐτοῦ σκοπούς, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν εἰς χρόνους ἀρχαιοτάτους, εἰς τὰς πρώτας περιόδους τοῦ κοινωνικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ γάμος, ὡς κοινωνικὸς θεσμὸς, δὲν εἶχεν ἔξ ἀρχῆς τὴν σημασίαν τῆς ἀποκτήσεως γυναικὸς ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, τῆς ἐφαρμογῆς δηλαδὴ τοῦ φυσικοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ἴδρυσιν νέας κοινωνικῆς μονάδος, τῆς οἰκογενείας, μὲ κοινὴν στέγην, τράπεζαν καὶ κλίνην καὶ κοινὰς ἔτι ἐπιδιώξεις ²⁾). Διὰ τοῦ γάμου ἤρχιζεν ἔτι διὰ τοὺς νεοῦμφους νέα μορφή τοῦ βίου ³⁾ μὲ κοινὰ πεπερωμένα καὶ κοινούς σκοπούς, μεθ' ὧν καὶ ὁ τῆς γεννήσεως τέκνων, Ἡ ἀπόκτησις τέκνου φυσικὸς καρπὸς τοῦ γάμου, ἀνεπτύχθη εἰς κοινωνικὸν νόμον, ὅτε ἡ οἰκογένεια κατέστη πατριαρχικὴ ⁴⁾, ἡ ἀτεκνία δέ, παράβασις τοῦ νόμου τούτου, ἐξελή-

1) Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ σημασία τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας διὰ συγκριτικὰς ἐρεῦνας δὲν ἔχει δυστυχῶς ἀκόμη ἐκτιμηθῆ, ὅσον πρέπει, ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν ξένων λαογράφων ἐρευνητῶν. Οὕτως ἐνῶ χρησιμοποιοῦνται εὐρύτατα ὑπ' αὐτῶν λαογραφικαὶ πληροφορίαι ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος, δὲν λαμβάνονται ἐπαρκῶς ὑπ' ὄψιν, τὸ μὲν, ὁ ἰδιωτικὸς βίος τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἐρευνα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους προήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν μελετῶν τοῦ καθηγ. Φαιδ. Κουκουλέ, τὸ δέ, τὸ νεοελληνικὸν λαογραφικὸν ὕλικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι σπουδαιότατον, ἀφ' ἑνός, διότι λόγῳ τῆς συντηρητικότητος τοῦ λαοῦ διάσώζονται ζῶντα εἰς τοῦτο ἦθη καὶ ἔθιμα γνωστὰ εἰς ἡμᾶς ἤδη ἀπὸ τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς, ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ σημερινοῦ βίου, ὡς συμβαίνει καὶ μὲ τὴν γλῶσσαν, δύνανται νὰ συμπληρωθοῦν κενὰ τῆς παραδόσεως τοῦ ἀρχαίου βίου ἢ νὰ διευκρινισθοῦν ἀσαφεῖς πληροφορίαι περὶ τούτου τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

2) Ἰδ. Handwörterbuch des deut. Abergl. IV, 157 a (Hochzeit).

3) Ἰδ. H. F. Feilberg, Hochzeitsschüsse, Neujahrsschüsse. Archiv f. Religw. 4 (1901) σ. 279—280.

4) Ἰδ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ἡ οἰκογένεια, αἱ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκογενείας ὑλιστικαὶ θεωρίαι καὶ τὰ σύγχρονα διδάγματα τῆς Ἐθνολογίας. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1939, σ. 29.

φθῆ ὅτι εἶχε τὴν αἰτίαν εἰς παρακωλυτικὰς ἐνεργείας διὰ τῆς μαγείας καὶ δαιμονικὰς ἐπενεργείας ἕνεκα ἐχθρικῆς διαθέσεως τοῦ δαίμονος πρὸς τὸ ζεῦγος. Ὅθεν πρὸς πρόληψιν τῆς ἀτεκνίας, ἐνομίσθη ὅτι ἔπρεπε κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου, πρὸ ἢ μετ' αὐτὴν, νὰ ληφθοῦν μέτρα, τὸ μὲν ἀποκρουστικὰ αὐτῆς, τὸ δὲ ἐπιτευκτικὰ τῆς τεκνογονίας. Οὕτω κατὰ τὴν πρωτόγονον μαγικὴν ἀντίληψιν, τῆς ἐπιτευξέως τινος διὰ τοῦ ὁμοίου—συμπαθητικὴ μαγεία—ἐνομίσθη ὅτι ἡ τεκνογονία θὰ ἐπετυγχάνετο ὀψωσδήποτε, ἐὰν ἤρχετο τὸ ζεῦγος ἢ τὰ ἀντικείμενα τῆς νέας κατοικίας του εἰς ἐπαφὴν πρὸς παῖδα· ὁ παῖς οὗτος ἠδύνατο ἀναλόγως νὰ εἶναι ἄρρην ἢ θῆλυ, ἐὰν οἱ νυμφευόμενοι ἤθελον ν' ἀποκτήσουν ἄρρην ἢ θῆλυ τέκνον. Παρὰ τὴν τεκνογονίαν ὁμως, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ἐκ τῶν σκοπῶν τοῦ γάμου ὁ σπουδαιότατος ¹⁾, ἀπαραιτήτος προϋπόθεσις τούτου ἦτο ἡ ὑγεία καὶ γενικῶς ἡ εὐτυχία τοῦ ζεύγους. Ἡ φροντίς ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνησυχία τοῦ λαοῦ διὰ τὴν εὐδοκίμησιν ἢ μὴ τῶν νυμφευομένων, καὶ ἡ πίστις του περὶ τῶν κινδύνων, οἱ ὁποῖοι ἐπαπειλοῦν τὴν εὐτυχιάν των, παρατηρουμένη εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας καὶ πιστοποιουμένη εἰς τὰ γαμήλια ἔθιμα τῶν Ἀρχαίων, παρατηρεῖται ζωηρὰ καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅστις πιστεύει ὅτι τὸ ζεῦγος τῶν νεονύμφων, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ νύμφη, κατὰ τὰς ἡμέρας πρὸ τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ γάμου, πολλαχοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ὑπόκειται εὐκόλως εἰς τὴν ἐπήρειαν τοῦ κακοῦ ²⁾. Εἰς τὴν Κρήτην δὲ ὑπάρχει εἰς τὸν λαὸν ἰσχυρὰ ἡ πίστις ὅτι κακοποιὸς τις δύναμις ἀόρατος, πανταχοῦ παροῦσα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τελετῆς τοῦ γάμου εἶναι ἐτοιμὴ νὰ ἐπιφέρῃ κακὸν εἰς τοὺς νεονύμφους ³⁾.

Αἱ δοξασίαι αὗται σχετίζονται πρὸς κοινὴν πίστιν, ἣν συναντῶμεν σήμερον εἰς τὰς πρωτογόνους φυλὰς τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Αὐστραλίας κ. ἄ., κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος, μὴ ἔχων σαφῆ ἀντίληψιν περὶ τοῦ φυσικοῦ θανάτου καὶ τῶν αἰτίων τῶν ἀσθενειῶν, πιστεύει ὅτι τὰ κακὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὁ θάνατος καὶ αἱ ἀσθένειαι, εἶναι ἔργα, τὰ ὁποῖα συντελοῦνται ὑπὸ κακοποιῶν δαιμόνων (πνευμάτων νεκρῶν) ἐχθρικῶς διακειμένων πρὸς αὐτὸν ἢ ὑπὸ μαγικῶν ἐνεργειῶν ⁴⁾. Εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς ἐπὶ παραδείγματι τῆς Αὐστραλίας ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι αἱ ἀσθένειαι καὶ ὁ θάνατος εἶναι ἀποτελέσματα ὑπερφυσικῆς αἰτίας (l'effet d'une cause «surnaturelle») ἢ πρᾶξις ἀοράτου δυνάμεως ⁵⁾. Ὅμοίως κατ' ἄλλην πρωτόγονον ἀντίληψιν αἱ ἀσθένειαι

1) Ὁ καθηγ. κ. Κ. Ρωμαῖος, ἐν Λαογρ. Ζ' (1923) σ. 362 παρατηρεῖ ὅτι τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου ἀποσκοποῦν εἰς τὴν τεκνογονίαν.

2) Ἰδ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἑλλήσι. Ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 18.

3) Μ. Αἰουδάκη, Ὁ γάμος στὴν Κρήτη τώρα καὶ παλιὰ. ΕΕΚΣ Γ' (1940) 370.

4) Lucien Lévy-Bruhl, Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive. Paris 1931 σ. 168—172.

5) L. Lévy-Bruhl, ἐνθ' ἄν. σ. 168. Εἰς τὴν σελ. 170 λέγει. «Ainsi la ma»

πέμπονται ἀπὸ πνεύματα (τοὺς νεκρούς), ὅταν διὰ τινὰ αἰτίαν εἶναι οὗτοι ὄργισμένοι κατὰ τῶν ζώντων, ἢ προσέρχονται ἀπὸ τὴν μαύρην μαγείαν, ἀσκουμένην ὑπὸ προσώπων κακῶς διακειμένων πρὸς τινὰ ¹⁾).

Παρὰ τὴν ἀντίληψιν ὁμοῦ αὐτὴν περὶ τοῦ θανάτου, εἰς τοὺς πρωτογόνους σήμερον ὁ θάνατος δὲν ἀντιμετωπίζεται ἔτι καὶ ὡς λυπηρὸν γεγονός, ἀλλὰ προσέτι καὶ ὡς φοβερὰ δύναμις μολυσματικὴ, ἢ ὁποῖα ἐπιφέρει τὴν μίανσιν εἰς πάντα τὰ ἀντικείμενα τῆς οἰκίας καὶ εἰς τοὺς οἰκέτους τοῦ ἀποβιάσαντος ²⁾. Ἡ μίανσις αὕτη θεωρεῖται πολὺ ἐπικίνδυνος διὰ τοὺς οἰκέτους τοῦ νεκροῦ ³⁾, διότι ὑπάρχει εὐρύτατα διαδεδομένη ἡ πίστις εἰς τοὺς μὴ προηγμένους εἰς πολιτισμὸν λαοὺς ὅτι ὁ θάνατος εἶναι μεταδοτικὸς (contagieuse) ⁴⁾ καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ δύναται νὰ προξενήσῃ κακόν, τὸν θάνατον εἰς τοὺς ζῶντας, ὅχι ἀπλῶς διὰ τῆς κακῆς προθέσεως ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπαφῆς τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ πρὸς αὐτούς ⁵⁾. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦτο ὑπὸ τὸν φόβον τῶν κινδύνων, τοὺς ὁποίους διατρέχει, α) ἐκ τῶν κακοποιῶν δαιμόνων ὑφ' ὧν εἰς πᾶν βῆμά του καὶ εἰς πᾶσαν ἐνεργείαν του περιβάλλεται ⁶⁾, καὶ τοὺς ὁποίους ἐν πολλοῖς νομίζει ὡς τὰς ψυχὰς τῶν ἀποθανόντων, β) ἐκ τῆς μίανσεὸς του ἕνεκα τῆς ἐπαφῆς του πρὸς τὸν νεκρὸν μετὰ τὴν ἔκψυξιν καὶ κατὰ τὸν ἐνταφιασμὸν του ⁷⁾ καὶ γ) ἐκ μαγικῶν ἐνεργειῶν ὑπὸ ἐχθρῶν του, ἐπεξήτησεν ἀπὸ παλαιότητος ἐποχῆς διὰ προστατευτικῶν μέσων, μαγικῶν καὶ καθαρῶν, νὰ ἀμυνθῆ κατὰ τῶν κινδύνων τούτων καὶ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κακὸν ἀπ' αὐτοῦ. Τοιοῦτον δὲ ἀποτρεπτικὸν καὶ καθαρτικὸν σκοπὸν καὶ γενικῶς χθόνιον χαρακτῆρα ⁸⁾ ἔχουν πολλὰ ἐκ τῶν γαμηλίων ἐθίμων, ὡς τὸ λουτρὸν τῆς μελλονύμφου, αἱ λαμπάδες τοῦ γάμου, οἱ στέφανοι, οἱ πυροβολισμοὶ ⁹⁾ καὶ ἀκόμη μεταξὺ ἄλλων, ἡ προφύλαξις, ἵνα κατὰ τὸν γάμον μὴ ἐγγίσουν τοὺς

ladie grave, comme la mort, est très souvent l'acte même d'un puissance invisible. Celle ci peut, il est vrai, ne pas être la sorcellerie».

1) Ἰδ. Luc. Lévy-Bruhl, ἔνθ' ἄν. σ. 170.

2) Ἐνθ' ἄν. σ. 309.

3) Ἰδ. Luc. Lévy-Bruhl, L'âme primitive^s. Paris 1927, σ. 275 κέξ.

4) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 275. 5) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 276—277.

6) W. Wundt, Völkerpsychologie, Bd II, Teil II, Leipzig 1906, σ. 468.

7) Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ μίανσεως καὶ καθαρῶν εἶτα ἐκ ταύτης, γνωστὴ ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Ἰδ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 18—19) ἀπαντᾷ σήμερον εὐρύτατα διαδεδομένη, οὐ μόνον εἰς πρωτογόνους, ὡς ἄνωτέρω, ἀλλὰ καὶ εἰς προηγμένας εἰς πολιτισμὸν κοινωνίας.

8) Ἰδ. Handwörterbuch des deut. Abergl. Bd IV, 148.

9) Ἰδ. L. Deubner, ἔνθ' ἄν. σ. 76—78. E. Samter, Geburt, Hochzeit und Tod, Leipzig—Berlin 1911 σ. 67—73. Ch. Picard, Ἐνθ' ἄν. σ. 37. P. Sartori, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 17 (1907) 361 κέξ. H. Freudenthal, Das Feuer im deusidhem Glauben und Brauch. Berlin und Leipzig 1931 σ. 5 κέξ. H. F. Heilberg, Hochzeitsschüsse, Neujahrsschüsse, Archiv f. Religw. 4 (1901) 279.

νεονύμφους ἢ τὰ ἀντικείμενα τῆς νέας αὐτῶν κατοικίας ὄρφανοὶ παῖδες, μὴ ἀμφιθαλεῖς, χῆραι ἢ μὴ πρωτοστέφανοι ¹⁾ γυναῖκες, καθ' ὅσον οὗτοι πάντες μεμιασμένοι—ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν—κακότυχοι—ἐκ τοῦ θανάτου ²⁾ τοῦ πατρὸς ἢ τῆς συζύγου, θὰ ἐπιφέρουν, κατ' ἀναλογίαν, τὴν αὐτὴν συμφορὰν εἰς τοὺς νυμφευομένους· δηλαδή, ὅπως διὰ τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἀμφιθαλοῦς παιδὸς μὲ τὴν νύμφην ἢ τὰ ἀντικείμενα τῆς νέας κατοικίας τῆς θὰ μεταδώσῃ οὗτος εἰς αὐτὴν τὴν εὐγονίαν, κατὰ τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν ὁ παῖς οὗτος, ἐὰν εἶναι ὄρφανός, θὰ μεταδώσῃ ὁμοίως εἰς τοὺς νεονύμφους καὶ τὸ κακόν, τοῦ ὁποίου πιστεύεται ὅτι εἶναι φορέυς, τὰ τέκνα δὲ τοῦ θὰ γεννηθοῦν ἀπ' αὐτοὺς θὰ μείνουν ὡς ἐκεῖνος ὄρφανά. Κατὰ ταῦτα ὁ παῖς, ἐνῶ ἐπιδορᾷ ἐπωφελῶς εἰς τοὺς νυμφευμένους πρὸς ἀπόκτησιν ὑπ' αὐτῶν τέκνων, ἀντιστοιχῶς διὰ τῆς προτιμήσεως νὰ εἶναι οὗτος ἐκ ζώντων γονέων, ἐπέχει θέσιν φυλακτηρίου τοῦ ζεύγους ἀπὸ τῆς κακῆς ἐπηρείας, ὅτε οἱ νυμφευόμενοι ἐγκαινιάζοντες κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν νέον στάδιον τοῦ βίου των ³⁾ εἶναι ἐκτεθειμένοι, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἰς κινδύνους ἐκ κακοποιῶν δαιμόνων καὶ μαγικῶν ἐνεργειῶν. Εἰς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆν τῶν ἀμφιθαλῶν ἄγει ἔτι καὶ ἡ ἐπάροχουσα σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ζωηρὰ πίστις ὅτι οἱ νεονύμφοι ὑπόκεινται εἰς ἀοράτους κακοποιούς καὶ μαγικὰς ἐνεργείας ⁴⁾ καὶ ὅτι αἱ χῆραι καὶ αἱ μὴ πρωτοστέφανοι γυναῖκες, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη εἵπομεν, δὲν πρέπει, ὡς καὶ οἱ ὄρφανοὶ παῖδες, νὰ παρίστανται εἰς τὸν γάμον, οὔτε νὰ ἐγγίσουν τὴν

1) Πρωτοστέφανοι λέγονται αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν συνάψει δευτέρον γάμον. Αἱ πρωτοστέφανοι λέγονται ἀλλαχοῦ καὶ *μονοστέφανοι* (ἰδ. ἀνωτ. σ. 196, 197—8). Ἡ ἀπαγόρευσις ἐπεκτείνεται ἔτι καὶ εἰς τοὺς ἀμφιθαλεῖς, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς δὲν εἶναι πρωτοστέφανοι, δηλαδή ὁ εἰς ἢ καὶ ἀμφότεροι ἔχουν νυμφευθῆ τὸ δευτέρον. Ὅτι εἰς τοὺς πρωτοστεφάνους ἐνταῦθα ὑπόκειται ἡ ἔννοια τοῦ καθαροῦ, δηλαδή τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἐκ τοῦ θανάτου μίανσεως, καθίσταται φανερόν καὶ ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν εἰς μαγικὰς ἐνεργείας, ὅπου οἱ ἀσκοῦντες τὰς μαγικὰς πράξεις ὑποβάλλονται προηγουμένως εἰς καθαρμούς διὰ νηστείας.

2) Τὴν ἄποψιν αὐτὴν δέχεται καὶ ὁ Ludwig Deubner, *Attische Feste*, Berlin 1932 σ. 145, ὅστις παρατηρεῖ «*Wer vom Unsegen des Todes berührt war schien nicht geeignet Zeremonien zu vollziehen, die irgendwelche Segenskräfte vermitteln sollten*».

3) Ὁ H. F. Heilberg, ἐνθ' ἀν. σ. 280 παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου εἰς τὴν λαϊκὴν πίστιν ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς μελλούσης τύχης τοῦ ζεύγους, ὡς ἡ πρώτη τοῦ Ἰανουαρίου (Πρωτοχρονιά). Δηλαδή ὅπως ἡ ἡμέρα τῆς Πρωτοχρονιάς διὰ τὸν καθ' ἡμέραν βίον, οὕτω καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου, ἐὰν ἀρχίσῃ καλῶς διὰ τοὺς νεονύμφους καὶ δὲν συμβῇ τι τὸ κακόν, προαιωνίζει ὅτι ὁ ἔγγαμος βίος θὰ ἐξακολουθήσῃ ἄνευ δυστυχημάτων καὶ συμφορῶν εἰς τοὺς νεονύμφους.

4) Πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐπιβλαβῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν κατὰ τῶν νεονύμφων, πολλαχοῦ σήμερον, πρὸ καὶ διαρκούσης τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, χρησιμοποιοῦνται προστατευτικὰ μαγικὰ μέσα. Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, Μεσαιωνικοὶ καὶ νεοελληνικοὶ καταδέσμοι. Λαογραφ. Θ' (1926—28) 79 κέξ.

προϊκα τῆς νύμφης, διότι ὑπάρχει ἄμεσος κίνδυνος νὰ ἐπιφέρουν καταστροφὴν, δηλαδὴ τὴν δυστυχίαν καὶ τὸν θάνατον εἰς τὸ ζεύγος ¹⁾). Σχετικαὶ πρὸς τὴν ἄποψιν αὐτὴν εἶναι ἀκόμη καὶ αἱ ἀπαγορεύσεις καθ' ἃς, α) Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν πενθεράν, νὰ ὑποδεχθῆ, ἐνδεδυμένη μαῦρα, τὴν νύμφην εἰς τὴν νέαν τῆς κατοικίαν. Ἐὰν δὲ φορῆ μαῦρα «βάνει ἄσπρο μανδῆλι στὸ κεφάλι τῆς γιὰ νὰ ὑποδεχθῆ τὴ νύμφη» ²⁾). Ὅμοίως χῆραι ἢ μαυροφορεμένοι γυναικες, εἰς τὴν θελήσουν νὰ φιλήσουν τοὺς στεφάνους, πρέπει προτοῦ πλησιάσουν, νὰ καλύψουν τὴν κεφαλὴν των μὲ λευκὸν ὕφασμα. «Τὸ ἔχουν, λέγει ὁ λαός, κακὸ παρατήρημα νὰ φιλήσουν στεφάνι μὲ μαῦρα» ³⁾). β) Ἀπαγορεύεται εἰς τὴν Κρήτην, νὰ γίνῃ κηδεῖα νεκροῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τελέσεως γάμου, εἰς τὴν δὲν γίνῃ πρῶτον ἢ στέψις, διότι κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν, «Παπᾶς ποὺ στεφανώνει ἀνδρόγυνο ὕστερα ἀπὸ κηδεῖα, τοῦ φέρνει καταστροφή, θὰ πάῃ ἄθως ⁴⁾ καὶ ἀόρβουνο ⁵⁾»).

Μετὰ τὴν τοιαύτην καθιέρωσιν τοῦ ἀμφιθαλοῦς παιδὸς εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου, παρατηροῦμεν τέλος ὅτι ἐπεξετάθη κατόπιν ἡ συμμετοχὴ τοῦ του, διὰ τὴν κοινότητα τῶν ἔθιμων τοῦ γάμου πρὸς τὰ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὸν θάνατον, καὶ εἰς ἔθιμα μετὰ τὴν γέννησιν, προστατευτικὰ τοῦ βρέφους καὶ τῆς μητρὸς κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς λοχείας, ἔτι δὲ καὶ εἰς μαντικὰς καὶ μαγικὰς ἐνεργείας. Παραλλήλως δ' ἔτι οἱ ἀμφιθαλεῖς, ἐπιβληθέντες οὕτως ἐκ τῶν γαμηλίων κυρίως ἔθιμων εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, ὡς ἀπηλλαγμένοι τῆς κακῆς ἐπιηρείας καὶ ὡς συντελεστικοὶ κατ' ἀκολουθίαν τοῦ καλοῦ (τυχεροῦ), εἰσῆχθησαν κατόπιν εὐκόλως μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν, καὶ εἰς ἀναλόγους πρὸς τὰς τοῦ γάμου ἄλλας, ὡς ἀνωτέρω, θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ ἱεροπρεπεῖς ὑπηρεσίας τῆς Ἀρχαιότητος (τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων) διὰ τῶν δλοίων ἐπεδιώκοντο σκοποὶ καθαρτικοὶ καὶ ἀποτρεπτικοὶ τοῦ κακοῦ, μαγικοὶ καὶ εὐετηρικοί.

Ἐν Ἀθήναις

Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

1) Ἰδ. ἄνωτ. σελ. 193—194.

2) Ἰδ. *Μ. Λιουδάκη*, ἔνθ. ἄνωτ. ΒΕΚΣ Γ' (1940) 391.

3) *Μ. Λιουδάκη*, ἔνθ. ἄνωτ.

4) τέφρα.

5) *Μ. Λιουδάκη*, ἔνθ. ἄνωτ. σ. 370 β.

ΑΧΝΑΡΙΑ ΕΙΤΑΝΩ ΣΕ ΒΡΑΧΟΥΣ

Τόσο στη Θράκη όσο και σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ὑπάρχουν παραδόσεις πού σχετίζονται μὲ διάφορα σχήματα καὶ κοιλώματα τῶν βράχων. Ἀπὸ τὰ πολλὰ αὐτὰ καὶ περίεργα σχήματα πού ἔχουν οἱ βράχοι μας, θὰ ξεετασθοῦν ἰδιαίτερα σήμερα τὰ ἀχνάρια πού ἀπέμειναν ἀπὸ τὸ πέρασμα τῶν ἡρώων. Ἡρωικὰ πρόσωπα λέγοντας ἐννοοῦμε ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἡρώων, ἀρχαίους ἥρωες, Ἁγίους προμάχους καὶ ἀθλήσαντες, ἐπίσης μεσαιωνικὰ καὶ νεώτερα ἱστορικὰ ἢ μυθολογικὰ ἡρωικὰ πρόσωπα. Σὲ διάφορες παλιὲς ἐκκλησίες, μοναστήρια, σκῆτες, σὲ πολλὰ κάστρα καὶ σὲ ἄλλους μοναχικοὺς βράχους συναντοῦμε πού καὶ πού ἓνα ἢ δυὸ κοιλώματα σὰν ἀνθρώπινα ἀχνάρια. Θὰ ἀκούσουμε συχνὰ νὰ μᾶς λένε:—«Ἐδῶ ἐπέρασεν ὁ τάδε Ἀντρείωμένος ἢ ὁ δεῖνα Ἁγιος καὶ ἔμεινε στὴν πέτρα σημάδι παντοτινὸ τοῦτο καὶ τοῦτο. Ἐμεινε τὸ ἀχνάρι του πάνω στὸ βράχο. Ἐμεινε τὸ σημάδι ἀπὸ τὸ πέταλο τοῦ ἀλόγου του. Ἐμειναν τὰ σημάδια ἀπὸ τὰ γόνατά του ὅταν γονάτισε σὲ κείνη τὴν πλάκα». Ὅπως ἔχουν μείνει χιλιάδες χρόνια στὸ Ἐρέχθειο τὰ ἱερὰ σημάδια ἀπὸ τὸ χτύπημα πού ἔκαμε πάνω στὸ βράχο ἡ θυμωμένη τριάινα τοῦ Ποσειδῶνα.

Τὸ ἀποτυπωμένο πάνω στὸ βράχο ἀχνάρι δὲν ἐξηγεῖται ἱκανοποιητικὰ μὲ τὴ συχνὴ καὶ εὐκόλη ἐρμηνεῖα ὅτι τὸ κοιλωμα τοῦτο γίνεται ἀπὸ μόνον τὸ σωματικὸ βάρος ἑνὸς ἡρωικοῦ προσώπου. Ὅταν σὲ μιὰ πλάκα ἓνας Ἁγιος ἐγονάτισεν ἢ ἓνας ἀποφασιστικὸς ἥρωας ἐπέρασε καὶ πάτησε, τὸ βάρος τοῦ κορμοῦ εἶναι δευτερότερο καὶ καμιὰ φορὰ ἀσήμαντο.

Α'.

Γιὰ νὰ κατανοηθῆ πλήρως τὸ φαινόμενο, χρειάζεται νὰ προηγηθῆ σύντομη ἐξακρίβωση, ἀν τὸ ἀχνάρι τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἔχη ἢ εἶχε κάποτε καμιὰ ἰδιαίτερη σημασία, καὶ τὶ εἶδους. Πράγματι εἶναι μιὰ παλαιὰ καὶ παγκόσμια πίστη ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀμεση σχέση, ἢ ὁποία συνδέει κάθε ζῶο καὶ τὸ ἀχνάρι του πού ὄρες ἢ μέρες πρὶν τὸ ἔχει ἐγκαταλείψει πάνω στὸ χῶμα, στὴν ἄμμο, στὴ λάσπη, ὅπου. Εἶναι παγκόσμια πρόληψη σὲ κατώτερες τάξεις ὄλων σχεδὸν τῶν λαῶν ὅτι βλάπτοντας τὸ ἀχνάρι ἑνὸς πάνω στὸ χῶμα ἢ στὴν ἄμμο, μπορεῖς μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ νὰ προκαλέσης ἀμέσως ὅμοια βλάβη στὸ πόδι ἐκείνου πού πρὶν ἀπὸ λίγο πάτησε καὶ ἔκαμε τὸ ἀχνάρι.

Ἀρκοῦν μερικὰ παραδείγματα: α) Ἀπὸ τοὺς πρωτογόνους λαούς¹⁾: Ἀκόμη ὡς τὰ σήμερα σὲ πολλὰς φυλὰς τῆς Ἀφρικῆς, Ἀσίας, Αὐστραλίας καὶ ἄλλων Ἠπειρῶν ἐφαρμόζεται ἡ περίεργη αὐτὴ μαγεία ἐναντίον ἐχθρῶν. Παραφυλάτνει νὰ περάσῃ τὸ πρόσωπο πού θέλουν νὰ βλάψουν καὶ προσέχουν

1) Βλ. *Frazer*, *Golden Bough* A, 207—212.

νά εξακριβώσουν στο χῶμα ἢ σὲ ἄμμο τὸ σημάδι ποὺ μένει ἀπὸ τὸ πόδι του. Ἐάν θάψουν ἐκεῖ σπασμένα γυαλιά, τὸ πρόσωπο ποὺ πρὶν ἐπέρασε πιστεύουν ὅτι θὰ πονῆ φοβερὰ σὰ νὰ βρίσκονται κομμάτια γυαλιὰ μέσα στὶς φλέβες καὶ τὰ νεῦρα τοῦ ποδιοῦ του. Θὰ ξαναγίνη καλά, ἂν κάποιος πᾶη καὶ ἐπίτηδες ἢ κατὰ τύχη ξεθάψῃ τὰ μάγια. Ἐάν καρφώσουν στὸ ἀχνάρι μεγάλα καρφιά, τὸ πρόσωπο ποὺ ἐπέρασε θὰ μείνῃ κουτσό, σὰ νὰ ἔχη πατήσῃ τὰ καρφιά αὐτὰ καὶ νὰ βρίσκονται μέσα στὸ πόδι του. Ἄλλοι παραφυλᾶν καὶ ρίχνουν δηλητήριο μέσα στὸ ἀχνάρι. Ἄλλοι παίρνουν χῶμα ἀπὸ τὸ ἀχνάρι, τὸ βράζουν ὄρες μαζί μὲ καρφιά, βελόνες, κομμένα γυαλιά, καὶ πιστεύουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἄφησε τὸ ἀχνάρι, θὰ μείνῃ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ μὲ τὸ ποδάρι του χωλό, ἄχρηστο, πονεμένο. Πολλοὶ Ἀφρικανοὶ ἂν ἰδοῦν πίσω ἄλλους νὰ κοιτάζουν προσεκτικὰ τὰ διάφορα ἀχνάρια πάνω στὸ χῶμα, τρομάζουν καὶ φοβοῦνται πὼς κάποιο δολοφονικὸ σχέδιο ἐτοιμάζεται κατὰ τῆς ζωῆς των. Εἶναι ἐπεισόδιο ποὺ τὸ ἔχουν προσέξει καὶ περιγράψει Εὐρωπαῖοι περιηγητές. Ἐπίσης σὲ πολλοὺς πρωτογόνους λαοὺς ὅλα τὰ εἶδη ρευματισμῶν τῶν ποδιοῶν θεωροῦνται μαγικὲς ἐνεργεῖες ἐχθρῶν τους ποὺ ἔγιναν κάπου σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ ἀχνάρια τους. β) Ἀπὸ τὴν Εὐρώπη : Ὁμοία ἔθιμα ὑπῆρχαν ἢ υπάρχουν στὴν Εὐρώπη, στὴ Γερμανία, Γαλλία, Ρωσικὲς περιοχές, Δανία καὶ ἄλλες χῶρες. Σὲ μερικὰ μέρη τῆς Εὐρώπης παίρνουν χῶμα ἀπὸ τὸ ἀχνάρι καὶ τὸ θάφτουν μέσα σὲ νεκροταφεῖο συνοδεύοντας τὴν πράξη μὲ ἐπωδές. Νομίζουν ὅτι σύντομα θὰ πεθάνῃ καὶ ἐκεῖνος ποὺ τὸ ἀχνάρι εἶναι δικό του. Ἄλλοῦ μετροῦν τὸ ἀχνάρι ἐνὸς καὶ θάφτουν ὕστερα τὸ μέτρο. Θὰ πεθάνῃ καὶ ἐκεῖνος, πιστεύουν. γ) Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα : Ὁμοία ἔθιμα ὑπῆρχαν καὶ στὴν Ἑλλάδα. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα μερικοὶ νόμιζαν, μᾶς λέει ὁ Αἰλιανός¹⁾, ὅτι ἂν ἓνα ἄλογο θὰ ἐτύχαινε νὰ πατήσῃ ἀκριβῶς ἐπάνω στὸ ἀχνάρι ἐνὸς λύκου, ὁ λύκος ὅπου καὶ νὰ βρισκόταν μποροῦσε νὰ πάθῃ μούδιασμα στὸ πόδι καὶ νὰ μὴν μπορῇ νὰ περπατῇ. Σὲ μιὰ ἐντολή, ἀπὸ ὅσες ἀποδίδονται στὸν Πυθαγόρα ἀλλὰ οὐσιαστικὰ εἶναι ἀρχαῖες λαϊκὲς δεισιδαιμονίες, ἀπαγορεύεται νὰ καρφῶνουν τὸ ἀχνάρι ἄλλου ἀνθρώπου μὲ καρφί ἢ μὲ μαχαίρι²⁾.

Καὶ στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα ὑπῆρχαν ἢ καὶ υπάρχουν τὰ μαγικὰ «καρφώματα» καὶ «βουλώματα» καὶ ὅμοιες δεισιδαιμονίες, ποὺ φυσικὰ τώρα κανεὶς σοβαρὸς ἄνθρωπος δὲν τὰ πιστεύει. Ἀπὸ τέτοιες μαγικὲς πράξεις δέχομαι ὅτι ἔμεινε ἢ περιέργη φράση ποὺ λέμε σήμερα «θὰ μοῦ βουλώσῃ τὸ ἀχνάρι»³⁾. Ἡ γλωσσικὴ αὐτὴ ἔκφραση θυμίζει μαγικὸ ἔθιμο ἀνάλογο

1) Αἰλιανός, Περὶ Ζῴων I, 36. «Ἴχνος δὲ λύκου πατεῖ κατὰ τύχην ἵππος, καὶ νάρκη περιεῖληφεν αὐτόν».

2) Fragmenta Philosophorum Graecorum, (ἐκδ. F. G. A. Mullach) τόμ. Α, 510.

3) Ἡ δημώδης αὐτὴ φράση γιὰ τὸ «βούλωμα τοῦ ἀχνarioῦ» μαρτυρεῖται

μέ τὸν ἐνταφιασμό καὶ τὸ σφράγισμα τοῦ ἀχναριοῦ στοὺς πολλοὺς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς καὶ μὴ λαοὺς. Ἐπίστευαν ὅτι μέ τὸ «βούλλωμα» τοῦ ἀχναριοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου θὰ προξενήσουν καὶ τὸ θάνατο τοῦ ἀτόμου ἐκείνου. Σήμερα ἡ φράση χρησιμοποιοεῖται συνήθως γιὰ νὰ δείξῃ ἀδιαφορία καὶ περιφρόνηση στὶς ἀκίνδυνες ἀπειλές κάποιου. «Καὶ τί θὰ μοῦ κάμῃ μέ τις φοβέρες του ; Ξέρεις, θὰ μοῦ βουλώσῃ τ' ἀχνάρι!» (Λακωνία).

Ἡ ἴδια μαγικὴ μέθοδος ξγινεν αἰτία γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν πολλὰ περίεργα *κυνηγετικά ἔθιμα* σέ πολλοὺς λαοὺς. Στὴν Αὐστραλία ἰθαγενεῖς κυνηγοὶ ἔψαχναν νὰ βροῦν ἴχνη ἀπὸ τὸ πάτημα τῶν ζῶων ποὺ κυνηγοῦσαν, καὶ ἔβαναν καυτὴ θράκα πάνω τους γιὰ νὰ κουτσαθοῦν τὰ ζῶα καὶ νὰ τὰ πιάσουν! Στὴ Γερμανία οἱ κυνηγοὶ ἔπαιρναν μαζί τους πρόκες ἀπὸ φέρετρο καὶ τίς κάρφωναν πάνω στ' ἀχνάρια ἑλαφιῶν καὶ ἄλλων ζῶων γιὰ νὰ κουτσαθοῦν ἐκεῖνα καὶ νὰ τὰ πιάσουν εὐκόλα. Ἴνδοὶ κυνηγοὶ, μόλις πλήγωναν κανένα ζῶο καὶ τοὺς ἔφευγε, ἔβαναν μαγικά φάρμακα στὰ σημάδια τῶν ἀχναριῶν του καὶ τὸ θεωροῦσαν περιττὸ νὰ συνεχίσουν τὸ ἄμεσο τρέξιμο γιὰτὶ τὸ πληγωμένο ζῶο μαγεμένο ἔτσι δὲν θὰ μποροῦσε νὰ κουνηθῇ καὶ θὰ τὸ πιάσουν αὔριο στὰ σίγουρα κάπου ἐκεῖ κοντά. Παρόμοια ἔθιμα εἶναι σέ διάφορους ἄλλους λαοὺς. Οἱ Ζουλοῦ χρησιμοποιοῦν τὸν ἴδιο μαγικὸ τρόπο,

στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου (Ἄργος, Γορτυνία, Καλάβρυτα, Λακωνία, Τριφυλλία κλπ.) καὶ λέγεται μεταφορικὰ γιὰ ἀπειλές ποὺ δὲν φοβίζουν, γιὰ προσπάθειες ποὺ ματαιοπονεῖ κανεὶς, καὶ γιὰ ἔνοχον ποὺ διέφυγε καὶ δὲν πρόκειται νὰ τιμωρηθῇ. Ὅλες ὁμως αὐτὲς οἱ σημερινὲς σημασίες πιστεύω ὅτι εἶναι δευτερογενεῖς, ἀπαρτίζον τὸ δεύτερο στάδιο στὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τῆς παροιμίας καὶ προήλθαν ὕστερα ἀπὸ τὴ μακροχρόνια ἐμπειρία καὶ τὴν ὀρθολογιστικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἀρχικοῦ μαγικοῦ ἔθιμου. Οἱ ἀρχικὲς σημασίες τῆς παροιμίας δέχομαι ὅτι ἦταν *ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο* τῶν σημερινῶν σημασιῶν, δηλ. τὸ βούλλωμα τοῦ ἀχναριοῦ γινόταν καὶ λεγόταν γιὰ ἀπειλές ποὺ προκαλοῦσαν δικαιολογημένο τρόμο, γιὰ προσπάθειες ὅπου πιστευόταν ὅτι διόλου κανεὶς δὲν ματαιοπονοῦσε καὶ γιὰ ἔνοχον ποὺ καὶ ἂν μᾶς διέφυγε ὁμως ὅπως ὅπως ὅποτε πρόκειται νὰ τιμωρηθῇ, φθάνει νὰ ἔχωμε τὸ ἀχνάρι του στὴ διάθεσή μας. Ἡ ὀρθὴ λοιπὸν λύση εἶναι νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ δημόδης ἐδῶ φράση ἀρχικὰ δὲν λεγόταν μεταφορικὰ ἀλλὰ ἐπραγματοποιεῖτο στὴν καθαρὸν κυριολεξία τῆς. Ἀλλιῶς ἡ γέννησή της γίνεται ἀπολύτως ἀνεξήγητη. Τόσο τὰ δελτία τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ὅσο καὶ τὰ ἀντίστοιχα τῶν παροιμιῶν (λ. ἀχνάρι) τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ποὺ καὶ τὰ δύο τὰ συμβουλευθήκα, δὲν δίνουν τὴν ὀρθὴ λύση γιὰ τὴν προέλευση τῆς προκειμένης φράσης. Καὶ μόνη τῆς ἡ δημόδης αὐτῆ φράση μᾶς ἀποδεικνύει ὅτι προϋπάρχει καὶ ἀσφαλῶς ὑπῆρξε μεσαιωνικὸ καὶ νεοελληνικὸ ἔθιμο βουλώματος—μαγικοῦ μὲ ἐπαδῆς—τοῦ ἀχναριοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἀπὸ πούθενά δὲν θὰ μαρτυρηται σήμερα τὸ ἴσως ἐξαφανισμένο τοῦτο ἔθιμο. Μᾶς ἀρκεῖ ὅτι ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει σέ πάρα πολλοὺς ἄλλους λαοὺς, κοντινοὺς μας καὶ μακρυνούς, καὶ κυρίως ὅτι ὑπῆρχε τὸ λαϊκὸ μαγικὸ ἔθιμο στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅπως γίνεται φανερό ἀπὸ τὴν προσεκτικὴ ἐξέταση καὶ ἀξιολόγησι τοῦ πῶς πάνω ἠθικοῦ πυθαγορικοῦ ἀποφθέγματος, ποὺ ὀρίζεται νὰ μὴν κακοποιῆται μέ φονικά ὄργανα τὸ ἀχνάρι ἄλλων ἀνθρώπων.

όταν χάνουν στο δάσος τα κοπάδια τους. Παίρνουν κοπριά και χώμα από τα άχνάρια των παραστρατημένων ζώων, τα βάνουν μέσα στο βαρέλι του τοπικού άρχηγού και γράφουν ολόγυρα ένα μαγικό κύκλο. Κατόπιν ο άρχηγός κάθεται πάνω στο βαρέλι και λέει: «Αυτά τα ζώα τα έχω τώρα στην έξουσία μου. Αυτά τα ζώα βρίσκονται τώρα μέσα στον κύκλον ετοῦτον ἐδῶ. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς τρόπος νὰ μοῦ ξεφύγουνε πιά. Δὲν μποροῦνε νὰ μοῦ ξεφύγουνε!»

Ἐπίσης καὶ ἡ ἄβλαβη πλευρὰ τῆς μαγείας αὐτῆς. Σὲ χώρες τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς μιὰ γυναίκα ποὺ θέλει νὰ κρατήσῃ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνδρός της παίρνει χώμα ἀπὸ τὸ άχνάρι τοῦ δεξιοῦ ποδιοῦ του, τὸ δένει σὲ φυλαχτὸ καὶ τὸ φορεῖ κατάσκαρά της. Σὲ σλαβικές χώρες τῆς Νότιας Εὐρώπης τὰ κορίτσια ξεσκάβουν χώμα ἀπὸ τ' άχνάρια τοῦ ἀγαπημένου τους, τὸ βάνουν σὲ γλάστρες καὶ φυτεύουν ἕνα εἶδος χρυσάνθεμο ποὺ τὸ θεωροῦν ἀμάραντο. Πιστεύουν ὅτι, ὅπως τὸ λουλούδι ἐκεῖνο ἀνθίζει καὶ ποτὲ δὲν μαραινεται, ἔτσι καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ νέου γι' αὐτὲς θ' ἀνθίζει πάντα καὶ ποτὲ δὲν θὰ μαραθῇ.

Ἡ πιὸ καλὴ, υπεύθυνη καὶ πλήρης συγκέντρωση ὅλων αὐτῶν τῶν πιὸ πάνω ἐθίμων, πλὴν τῶν νεοελληνικῶν, ἔχει γίνει ἀπὸ τὸν J. G. Frazer (Golden Bough* Α' 207—212). Ὁ πολυγράφος αὐτὸς ἐρευνητὴς στὴ μακρὰ ζωὴ του ἐμελέτησε μὲ ἀφοσίωση καὶ θερμὴ ἀγάπη τὰ ἔθιμα ὅλων τῶν λαῶν, ἀρχαίων καὶ σημερινῶν, καὶ δικαίως θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος Ἀνθρωπολόγος τοῦ κόσμου. Δὲν εἶχε ὅμως ὑπόψη του τὸν ἀνεκτίμητο πλοῦτο τῆς νεοελληνικῆς Λαογραφίας, ἡ ὁποία εἶναι ὁ καλύτερος σχολιαστὴς στὰ πιὸ δύσκολα σημεῖα τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ ἐπίσης εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ γέφυρα ποὺ μπορεῖ μὲ πολὺ λιγώτερες παρεξηγήσεις νὰ ἐξηγήσῃ τὴ σύνδεση στὸ βίο τῆς Κλασσικῆς Ἀρχαιότητος μὲ τὴν Ἐθνολογία καὶ τὴν ἱστορικὴ καταγωγὴ τοῦ σημερινοῦ μας πολιτισμοῦ.

Ἐνα ἐλάχιστο δείγμα τῆς ἰδιάζουσας ἀξίας τῆς νεοελληνικῆς Λαογραφίας μπορεῖ νὰ βρεθῇ καὶ στὸ σημερινό μας θέμα. Τὰ ἔθιμα ποὺ ἀφοροῦν τὸ άχνάρι τῶν ἀνθρώπων ὁ Frazer τὰ συγκεντρώνει σὲ εἰδικὸ κεφάλαιο ποὺ τὸ ὀνομάζει **Μεταδοτικὴ Μαγεία** (Contagious Magic), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «πράγματα ποὺ μιὰ φορὰ εἶχαν συνενωθῆ ὑποχρεοῦνται, ἀκόμη καὶ διὰ ἀπόχωρίζωνται τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, νὰ παραμένουν πάντοτε στὸ μέλλον σὲ μιὰ τέτοια συμβατικὴ σχέση, ὥστε ὅ,τιδήποτε γίνεται στὸ ἕνα ὑποχρεωτικὰ νὰ ἐπηρεάζῃ μὲ ὁμοιο τρόπο καὶ τὸ ἄλλο» (Frazer, ἐνθ' ἄν. Α, 174).

Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ὅμως, ποὺ ἕως τώρα εἶναι γενικὰ παραδεκτὸ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες καὶ ἐφαρμόζεται γιὰ τὴ λύση μεγάλης κατηγορίας προβλημάτων, δὲν εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου ὀρθό, διότι ἐξισώνει τὰ δύο διάφορα ἀντικείμενα καὶ τὰ καθιστᾷ ἀλληλοεπηρεαζόμενα, ἀδιακρίτως γιὰ τὴν ἀπόσταση ποὺ τὰ χωρίζει. Ἀλλὰ ἐν τῷ αὐτῷ περιπτώσει δικαίως μποροῦμε νὰ ἐρωτή

σοιμε : «Όταν βλάβτης τὸ ἀχνάρι πού ἀφησεν ἕνας ἄνθρωπος, συμβαίνει βέβαια καὶ αὐτὸς νὰ παθαίνει τὴν ἴδια βλάβη. Γιατί ὅμως δὲν συμβαίνει, ὅπως ὄφειλε, καὶ τὸ ἀντίθετο στοὺς δυὸ αὐτοὺς ἐξισωμένους ὅρους ; Όταν δηλ. θὰ τύχη νὰ ρίξουν στὴ φωτιά καὶ νὰ κάψουν ἕνα ζῶο, θὰ πρέπη σύμφωνα μὲ τὸ πιὸ πάνω συμπέρασμα τοῦ Frazer (δηλ. «ὅ,τι δῆποτε γίνεται στὸ ἕνα ὑποχρεωτικὰ νὰ ἐπηρεάζη μὲ ὅμοιο τρόπο καὶ τὸ ἄλλο») θὰ πρέπη λοιπὸν νὰ καίγεται καὶ νὰ μαυρίζη καὶ τὸ χῶμα σ' ὅλα τὰ μονοπάτια πού πάτησε τὸ ζῶο καὶ ἔμειναν τὰ σημάδια τῶν ἀχναριῶν του. Ἐπίσης ἂν θὰ κάψουν ἕναν πίθηκο καὶ συνοδεύουν τὸ κάψιμο μὲ ἀνάλογες μαγικὰς εὐχές, πρέπει τὴν ἴδια στιγμή νὰ πιάσουν φωτιά καὶ ὅλα τὰ σημεῖα τῶν κλώνων τοῦ δάσους ὅπου πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἢ ὥρῶν ἐπατοῦσεν ἐκεῖνος γυρίζοντας ἀπὸ δέντρο σὲ δέντρο. Γιατί ὅμως δὲν πιστεύουν μιὰ τέτοια λύση ;» Μιὰ τέτοια ἐρώτησή μας θὰ μείνῃ χωρὶς ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση ἀπὸ τὸ συμπέρασμα πού δέχεται ὁ Frazer.

Ἡ ὁρθὴ λύση μὲ τὰ ἀχνάρια δέχομαι ὅτι εἶναι ἄλλη, ἐντελῶς διαφορητικὴ : Μιὰ νεοελληνικὴ παράδοση (ἀπὸ τὴ Μάνη) μᾶς λέει μὲ ποιὸν τρόπο ἡ Παναγία ἐπήγαινε νὰ μάθῃ νέα γιὰ τὸ παιδί της τὶς δύσκολες ἐκεῖνες μέρες τοῦ μαρτυρίου. Πόνος καὶ καλωσύνη ἦταν στὴν ψυχὴ της. Σὲ κάθε βῆμα της, ὅπου πατοῦσε τὸ πόδι της, μόλις τὸ σήκωνε φτύρωνε πίσω της καὶ ἀπὸ ἕνα μυρωδάτο χορταράκι. Γύριζε ἡ Μάννα ἀναζητώντας τὸ παιδί της καὶ ἔσπισε τὴν ὁ τόπος γιόμιζε μυρωδάτο χορταράκι. Τὸ λένε τώρα «τῆς Παναγίας τὸ χορταράκι» καὶ τὸ χρησιμοποιοῦν γιαντρικὸ σ' ἀρρώστειες. Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ αὐτὴ παράδοση φανερῶνεται ὅτι μιὰ μεταβίβαση ἰδιοτήτων τοῦ ἀτόμου γίνεται πάνω στὸ μέρος πού πατάει. Ἐνα μέρος τῆς ψυχῆς του μένει πάνω σ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖο τῆς γῆς καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ λειτουργῇ ἀνάλογα. Γιὰ τοῦτο πολὺ σωστὰ λέει ὁ λαὸς μας γιὰ τὸν ἄνθρωπο πού ἔχει μοχθηρὴ ψυχὴ : «Αὐτὸς ὅπου πατάει, χορτάρι δὲν ξαναφυτρώνει». Τόσο μοχθηρὴ εἶναι ἡ ψυχὴ του πού ὅπου ἔρθει σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸ χῶμα, τὸ καίει. Ἐνα ἄλλο παράδειγμα εἶναι τὸ ἑξῆς : Ὑπῆρχεν ὡς τελευταῖα ἡ πρόληψη σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας ὅτι ἂν πάρῃς χῶμα ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου πατάει τὸ ἀριστερὸ πόδι ἐνός πού ματιάζει καὶ ἂν τὸ ἔχῃς φυλαχτὸ στὸ μωρό, αὐτὸς ὁ βάσκανος τότε δὲν ξαναματιάζει τὸ παιδί. Βλέπομε ὅτι τὸ χῶμα πού ἐκεῖνος πάτησε σώζει τὶς ψυχικὰς ἰδιότητες ἐκείνου καὶ ξεματιάζει, ἀκριβῶς ὅπως γίνεται καὶ μὲ τὸ φτύμα του—ὅταν φτύνη ἕνα παιδί γιὰ νὰ μὴ τὸ βασκάνῃ. Δὲν εἶναι χῶμα ἀπλὸ καὶ φτύμα σκέτο. Εἶναι χῶμα καὶ φτύμα πού συναποκομίζονται μαζί τους τὶς ψυχικὰς ἰδιότητες τοῦ βάσκανου.

Ἡ πίστη ὅτι στὸ μέρος πού πατάει καθέννας ἄνθρωπος ἢ ζῶο, ἐκεῖ μένει ἕνα μέρος τῆς ψυχῆς του καὶ τῶν ἰδιοτήτων του, μιὰ τέτοια πίστη νομίζω ἦταν εὐκόλο νὰ τὴν δημιουργήσῃ καὶ νὰ τὴν ἀποδεχθῇ κάθε λαὸς σ' ὅλον τὸν κόσμον, μάλιστα ὅταν βλέπη τὸ καθημερινὸ καὶ ἐκπληκτικὸ παρά-

δειγμα τῶν σκυλιῶν, πὸν μυρίζουν τὰ ἀγνωστα ἀχνάρια ἑκατοντάδων διαβιπῶν, ξεχωρίζουν ὅλες τους τὶς ποικιλίες καὶ πότε ἀνακαλύπτουν τὸν κύριό τους ὑστερα ἀπὸ δεκάδες δλόκληρα χιλιόμετρα, καὶ πότε βρίσκουν ποιὸν ἀκριβῶς δρόμο ἔχει πρὶν ἀπὸ ὄρες ἀκολουθήσει τὸ θήραμα πὸν ζητοῦν.

Μετὰ τὰ πῶς πάνω μπορεῖ νὰ βγῆ τὸ καὶ γιὰ πολλὰ ἄλλα εἶδη τῆς μαγείας ἀξιόλογο νέο συμπέρασμα ὅτι δὲν ὑπάρχει ὁ ἀποχωρισμὸς δύο πρὶν ξένων πραγμάτων—χῶματος καὶ ποδιοῦ—πὸν ἔτυχε νὰ συνυπάρξουν γιὰ λίγο. Δὲν εἶναι τὸ χῶμα σκέτο καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ὁ ἄνθρωπος πὸν ἀπλῶς περνάει καὶ προχωρεῖ. Ἄρχικὴ πίστη πρέπει νὰ δεχτοῦμε πὸς ἦταν ὅτι ὑπάρχει ψυχικὴ ἀκτινοβολία, ὅτι μιὰ μεταβίβαση ἰδιοτήτων τοῦ ἀτόμου γίνεται πάνω στὸ μέρος πὸν πατάει. Ἐνα μέρος τῆς ψυχῆς του ἔχει ἐκφρασθῆ πάνω σ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖο τῆς γῆς, μένει ἐκεῖ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ λειτουργῆ καὶ ν' ἀντιπροσωπεύη τὸ ἄτομο πὸν ἀπουσιάζει. Τὸ ψυχικὸ τοῦτο μέρος δὲν εἶναι ἀπομονωμένο ἀλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὄργανικὸ τμῆμα τῆς ὅλης ψυχῆς τοῦ ἀτόμου μὲ τὴν ὁποία ἀποτελεῖ ἀδιαίρετο σύνολο. Κάθε πόνος στὸ ἐπὶ μέρους κάνει καὶ ὅλο τὸ σύνολο νὰ ἀλγῆ. Ὡστόσο νὰ ξεκαθαρίσουμε στὸ νοῦ μας ὅτι στὸ ἀχνάρι πὸν ἀπομένει πίσω, αὐτὸ πὸν ὑπάρχει, ἐνεργεῖ, βλέπεται κλπ., δὲν εἶναι τὸ χῶμα πὸν προὔπηρχεν, ἀλλὰ ἕνα μέρος τῆς ψυχῆς μας πὸν ἐκεῖ ἐξεφράσθη καὶ παραμένει. Στὶς ἀδύνατες καὶ κοινὲς ψυχῆς ἕνα ἀδύνατο ψυχικὸ μέρος ἀπομένει στ' ἀχνάρι τους καὶ σύντομα ξεατμίζεται κι αὐτό. Στὶς δυνατὲς ψυχῆς Ἄγιων καὶ Ἡρώων ἡ ψυχικὴ ἐπίδραση ἀπομένει ἰσχυρὴ καὶ μόνιμη.

Καὶ ἀπὸ ξένα ἔθιμα τὸ σημερινὸ μας συμπέρασμα γίνεται φανερό. Μιᾶς φυλῆς (Frazer, ἐνθ' ἄν. σ. 212) οἱ ἄνθρωποι ὅταν ἰδοῦν πατημασιὰ λαγοῦ πάνω στὸ χιόνι καὶ πλάϊ στὴν καλύβα τους, τὸ ἔχουν σὲ μεγάλο κακό. Πιάνουν τότε προσεχτικὰ μὲ μιὰ πλατεῖα κουτάλα ὅλο τὸ γύρω χιόνι μὲ τὴν πατημασιὰ καὶ τὸ ἀναποδογυρίζουν θάφτοντας ἔτσι τὸ ἀχνάρι τοῦ λαγοῦ. Τὴν ἴδια στιγμὴ λένε «τώρα θάφτω τὴν ψυχὴ τοῦ λαγοῦ». Ὁ λαγὸς ἐκεῖνος θὰ μένη χωρὶς ψυχὴ καὶ θὰ ψοφήση, πιστεύουν.

Ἄλλὰ τὸ πρᾶγμα ἐξηγοῦν μὲ σαφήνεια τὰ ἑλληνικὰ παραδείγματα λαϊκοῦ βίου. Ἄν μιὰ γερόντισσα πάη σὲ μοναστήρι καὶ τῆς δείξουν τὸ σημεῖο ὅπου λένε ὅτι πάτησεν ἕνας Ἄγιος, ἐκεῖνη συνεπῆς μὲ τὸν ἑαυτὸ της θὰ σταθῆ μὲ εὐλάβεια καὶ θὰ προσκυνήσῃ φιλώντας τὴν πέτρα στὸ σημεῖο ἐκεῖνο. Ἄν τὴ ρωτήσετε γιατί, θὰ δώσῃ τὴν ὀρθὴ ψυχολογικὴ ἐρμηνεία : «Παιδάκι μου, τοῦτο δὲν εἶναι σκέτο μάρμαρο. Ἀπὸ τὴν ὥρα πὸν πάτησε πάνω του ὁ Ἄγιος, κάτι εἶναι μεινεμένο ἀπὸ τὴ χάρη του πάνω στὴν πέτρα». Στὴν ἀρχαιότητα, στὴν Παιδοσίᾳ τῆς Ἰαπυγίας ἔδειχναν σημάδια ἀπὸ τὰ ἀχνάρια τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τοὺς ἐφέροντο μὲ εὐλάβεια χωρὶς κανεὶς νὰ πατάη ἐπάνω τους. Τὸ μεσαιῶνα στὴν Πόλη, στὴ μονὴ τῆς Παναχράντου ἔδειχναν καὶ φυσικὰ ἐπροσκυνοῦσαν σημάδι ἀπὸ τ' ἀχνάρι τοῦ Ἀποστό-

λου Παύλου. Καί ὑπῆρχεν ἡ προφητεία ποῦ ἔλεγεν ὅτι ὁ βασιλιάς τῶν Ἑλλήνων «ἰχνόποδα ζητήσῃ Πέτρον καὶ Παύλου, καὶ κατασπασάμενος δώσει αἶνον Κυρίῳ τῷ Θεῷ». (Βλ. Πολίτου, Παραδόσεις 2, 735).

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθη θρακικὴ παράδοση ποῦ μιλάει γιὰ ἀχνάρια τοῦ Χριστοῦ καὶ περιγράφει τὴ λατρεία ποῦ ἀποδίδεται ἐκεῖ. Οὐσιαστικὰ βέβαια πρόκειται γιὰ κάποιες κοιλότητες ἐνὸς βράχου ποῦ ἔχουν χριστιανικὸ τοπωνύμιον καὶ ὅπου ὅμως τελεῖται παλαιὸ μαγικὸ ἔθιμον ἄσχετο μὲ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία. Ὡστόσο ἐκφράζεται πολὺ καθαρὰ ἡ λαϊκὴ ψυχολογία ποῦ παραδέχεται ὅτι *σιὸ σημεῖον ποῦ ἐπάτησε κάποιος ὁ Χριστὸς ἀπέμεινε ἐκεῖ ἕνα μέρος τῶν θαυματουργῶν ἰδιοτήτων του καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀσκή τὴ θεραπευτικὴ του ἐνέργεια*. Ἡ θρακικὴ παράδοση ἐπιγράφεται «Ἡ πατημιὰ τοῦ Χριστοῦ» καὶ ἔχει ὧς ἐξῆς : «Στὴν Τσόβλου ἔξω στὰ μνήματα εἶναι μιὰ πέτρα, σὰν κάμαρη μεγάλη, καὶ καθὼς πάτησε ὁ Χριστὸς βούλιαξε κ' ἔγινε πατημιὰ. Ἄμα βραδυάση τὴν Παρασκευή, παίρνεις ἀμίλητο νερό, τὸ βάζεις μέσα στὴν πατημιὰ, σηκώνεσαι τὸ Σάββατον τὸ πρῶτὸ πρὶν βγῆ ὁ ἥλιος, τριγυρνᾷς τρεῖς φορὲς, κάνεις τρεῖς μετάνοιες κ' ὕστερα πλένεσαι. Εἶναι γιὰ τὴ θέρη, τὸ ζουρίασμα καὶ γιὰ τὸ μάτι. Ἡ πατημιὰ ἔχει ἀπὸ πάνω ἕνα καπάκι σιδερένιον, τὸ κλειδώνουνε καὶ τὸ κλειδί τὸ ἔχει ὁ καντηλανάφτης»¹⁾. Ἄς προστεθῇ τελικὰ καὶ ἕνα μέρος ἀπὸ Λακωνικὸ μοιρολόδι, ὅπου καθαρὰ φαίνεται ὅτι τὸ ἀχνάρι διατηρεῖ τὶς ιδιότητες ἐκείνου ποῦ πέρασε :

Τὴ στράτα στράτα περπατῶ, τ' ἀχνάρι σου γνωρίζω
καὶ σκύφῳ νὰ τὸ μυριστῶ καὶ δάκρυα τὸ γιομίζω²⁾

B'.

Σὲ διάφορα μεσαιωνικὰ κάστρα μας μιὰ ἱστορία ἀπομένει : Ἐχθρὸς μῆνες καὶ χρόνους εἶχε ζωσμένο τὸ κάστρο, μὰ τὸ κάστρο δὲν πατιόταν. Οἱ ὑπερασπιστὲς του, συνήθως λίγοι, τὸ προασπίζον μὲ ἡρωισμό. Στὸ τέλος τὸ κάστρο παίρνεται, μὰ σχεδὸν πάντοτε μὲ προδοσίαν. Ἡ βασιλοπούλα ποῦ ἔχει τὸ κάστρο εἶναι μυθικὴ, τουλάχιστον στὶς πρὸ πολλὰς περιπτώσεις. Εἶναι τόσο ὠραία, ποῦ πολλὰς φορὲς—ὄχι ὅλες—τὸ κάστρο παίρνει τ' ὄνομά του ἀπὸ τὴν ὀμορφάδα της καὶ λέγεται Κάστρο τῆς Ὠριᾶς, τὸ κάστρο τῆς ὠραίας. Τέτοια κάστρα τῆς Ὠριᾶς εἶναι ἀρκετὰ στὴν Ἑλλάδα, στὰ Τέμπη, στὴν Κυνοῦρια, στὰ νησιά τοῦ Ἰονίου, στὴ Στερεά, στὴν Ἠπειρο, Μακεδονία, Ἰμβρο, Κρήτη, Κυκλάδες. Ἡ παράδοση συχνὰ θέλει τὴ βασιλοπούλα καὶ τόσο

1) Ἑλληνικὴ Σταμούλη Σαραντῆ, Παραδόσεις τῆς Θράκης, Θρακικά 7 (1935) 245. Κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν καὶ ἐδῶ καὶ στὶς ἄλλες παραδόσεις οἱ ἰδιόρρυθμοι ἰδιωματικοὶ γλωσσικοὶ τύποι ἀπλουστεύονται στοὺς ἀντίστοιχους τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης μας. Σὲ καθαρῶς λαογραφικὴ μελέτη—ποῦ ἐνδιαφέρεται μόνον γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ ὄχι γιὰ γλωσσικοὺς τύπους—ἡ ἀναδημοσίευση ἀλλεπαλλήλων στροφῶν ἰδιωματισμῶν σύγχυση φέρνει, καλὸ δὲν φέρνει.

2) Βλ. καὶ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τόμ. 3 σελ. 376 ἀρθρ. ἀχνάρι 1.

γενναία, πού μπροστά στην ταπείνωση και τή σκλαβιά προτιμάει τὸν ἥρωικὸ θάνατο. Μόνη ἢ καβάλλα στ' ἄλογό της πηδάει ἀπὸ τὶς ἐπάλλξεις τοῦ ψηλοῦ πύργου της ἴσια κάτω στὸ βαθὺ γκρεμό. Καμιά φορὰ, ἐκεῖ πού πατάει τὸ ἄλογό της, ἀπομένει παντοτινὴ ἀπόδειξη τὸ σημάδι τοῦ πετάλου του πάνω στὸ βράχο.

Πᾶνε πολλὰ χρόνια πού ἀνέβηκα μαζί με ἄλλους στὸ μεγάλο Κάστρο τοῦ Πασαβᾶ, στὸ δρόμο μεταξὺ Γυθείου—Ἀρσολέως. Ἦκουσα τότε τὴν ἴδια ἱστορία, μᾶς ἔδειξαν τὸ μεγάλο βράχο καὶ μᾶς ἐβεβαίωσαν ὅτι σώζεται στὸ βράχο ἓνα σχῆμα πού παριστάνει τὴ βασιλοπούλα καὶ ἀκόμη ὅτι μερικοὶ ἔχουν σκαρφαλώσει ὡς ἐκεῖ καὶ ἔχουν ἰδῆ καὶ τὸ σημάδι ἀπὸ τὸ πέταλο τοῦ ἀλόγου της. Ἡ πονεμένη ἱστορία θυμοῦμαι μᾶς εἶχε κάμει βαθύτατη συγκίνηση, ὅπως ἀπλὰ καὶ εἰλικρινὰ τὴν πίστευε καὶ τὴ διηγόταν σὲ μᾶς ὁ χωρικός πληροφοριοδότης μας.

Τέτοια πείσματα δὲν ἦταν ἐντελῶς φανταστικά. Πολλοὶ γενναῖοι ὑπερασπιστὲς κάστρων ἐπολεμοῦσαν ὡς τὴν τελευταία στιγμή καὶ ὕστερα προτιμοῦσαν νὰ γκρεμιστοῦν παρὰ νὰ πέσουν στὰ χέρια καὶ τὸ ἀμφίβολο ἔλεος τῶν ἐχθρῶν. Ἐνα τέτοιο παράδειγμα ἀναφέρεται γιὰ τὸν ἥρωικὸ Λέοντα Σγουρό, τὸν ὑπερασπιστὴ τοῦ Ἀκροκορίνθου κατὰ τῶν Φράγκων. Ἐπολέμησε μὲ σπάνιο ἥρωισμό ὡς τὸ τέλος, καὶ μόλις εἶδε τὸ κάστρο νὰ τὸ κυριεύουν ὀλόγυρά του ἔδωσε τοῦ ἀλόγου του τότε δυνατὴ σπειρουνιά καὶ οἱ δύο τους, ἄλογο καὶ καβαλλάρης, ἐπήδησαν ἀπὸ τὶς ψηλὲς ἐπάλλξεις τοῦ Ἀκροκορίνθου πρὸς τὸ βαθὺ κενὸ καὶ τὴ δόξα ¹⁾).

1) Παρόμοιο πείσιμο ἐγίνε στις μέρες μας καὶ κανεὶς δὲν ἔμαθε μὲ βεβαιότητα ἂν ἦταν ἀληθινὸ ἢ ὄχι. Ὡστόσο παντοῦ ἀκούσθηκε τὶς πρώτες ἐκείνης μαῦρες μέρες τῆς σκλαβιάς, τὸ 1911, ὅτι ὁ τσολιάς, πού φύλαγε φρουρὸς τὴ σημαία μας στὴν Ἀκρόπολη, μόλις εἶδε τοὺς Γερμανοὺς νὰ παίρνουν τὴν Ἀθήνα ἔδωσε τὴ λύση πού ταίριαζε στὸ ρόλο του : Διπλώθηκε τὴ σημαία καὶ πήδησε κάτω ἀπὸ τὸν Ἱερὸ Βράχο σώζοντας τὴν τιμὴ τοῦ συμβόλου πού τὸ φρουροῦσε ! Ἦταν ἀληθινὸ τὸ πῆδημα ἐκεῖνο ἢ ἦταν μονάχα θρύλος πού ὅμως ὁ λαὸς τὸν καμάρωνε καὶ τὸν χαιρόταν σὰν σίγουρη ἱστορικὴ πράξη ; Δὲν ξέρω. Ξέρω ὅμως τοῦτο : Ἄν ὑπῆρξε μόνον θρύλος μὲ ἀνύπαρκτη ἱστορικὴ βάση, διόλου δὲν χάνει τὴν ἀξία τοῦ ἥρωϊσμοῦ πού ἐκφράζει. Γιατί ἂν ὑπῆρξεν ἀληθινὸ ἱστορικὸ γεγονός, τὸ περιστατικὸ ἐκφράζει τὴν ἥρωϊκὴ ψυχὴ ἐνὸς ἀτόμου, ἀντάξιου στὴν περίσταση. Ἄν ὅμως ὑπῆρξε θρύλος ἀνύπαρκτος στὴν ἱστορία, τότε τὸ πρᾶγμα ἐκφράζει ὄχι ἐνὸς ἀτόμου ἀλλὰ ἐνὸς λαοῦ τὴν ἥρωϊκὴ ψυχὴ. Τὸ βαθμὸ ψυχικοῦ πολιτισμοῦ ἐνὸς λαοῦ τὸν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ἱδανικά πού λειτουργοῦν σὰν ἐλατήρια τῶν πράξεων καὶ τῶν ἰδεῶν του. Καὶ στὸ περιστατικὸ ἐκεῖνο τοῦ θρύλου τῆς Ἀκροπόλεως ἔχομε τὴν ἐκφραση μιᾶς θεμελιῆς πίστεως πού σχεδὸν ἰσοδυναμεῖ μὲ πράξη. Τὸ 1453 πέφτει ἡ Πόλη, κλαίει ὅλα ὡς καὶ οἱ ἄψυχες εἰκόνες, ὅπως λέει τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἀμέσως ὅμως σκορπίζει παντοῦ ὁ πανελλήνιος θρύλος πού βεβαιώνει πὼς ὁ στερνὸς ἐκεῖνος βασιλιάς δὲν ἐσκοτώθηκε. Κι' αὐτὸς καὶ τὰ φουσαῖτα του μπῆκαν σὲ μιὰ μυστικὴ σπηλιά, ἔγιναν μαρμαρωμένοι, θὰ βγαίνουν κάθε Πάσχα νὰ κάνουν στὴν Ἁγιά—Σοφία τὴ δική τους λειτουργία, καὶ θὰ καρτεροῦν πότε θάρθῃ τὸ

Τώρα μπορούμε νὰ κατανοήσουμε γιατί μετὰ τὸ ἀποφασιστικὸ πῆδημα τῆς βασιλοπούλας ἀπομένει πάνω στὸ σκληρὸ βράχο παντοτινὸ τὸ σημάδι ἀπὸ τὸ πέταλο τοῦ ἀλόγου τῆς. Εἶδαμε πῶς πάνω ὅτι εἶναι παγκόσμια καὶ συνεπῶς πανάρχαια ἡ πίστις ὅτι στὸ ἀχνάρι τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου γίνεται μεταβίβαση ἑνὸς μέρους τῆς ψυχῆς του καὶ ἀπομένει ἐκεῖ πάνω στὸ πατημένο χῶμα. Γιὰ τοὺς γενναίους ὅμως κυρίαρχο συστατικὸ τῆς ψυχῆς τους εἶναι ἡ γενναιότητά τους. Ἡ ψυχικὴ τους ἔκφραση εἶναι ὄλο ἀντρείσυνη πὺν τῇ στιγμῇ τῆς ἐνέργειας τὸ βάρος τῆς—ὄχι τὸ σωματικὸ—δὲν ἀντέχει νὰ τὸ κρατήσῃ ἢ γῆς καὶ βουλιάζει. Τὸ λέμε ἀκόμη σήμερον: «Λεβέντης μὲ φόρα! Περπατάει καὶ σεῖεται ἢ γῆς, ἢ—πατάει καὶ βουλιάζει ὁ τόπος!» Εἶναι ἡ λεβεντιὰ πὺν ἔχει τὸ βάρος, καὶ ὄχι οἱ πολλὰς ὀκάδες τοῦ κορμιοῦ. Στὸ δημοτικὸ τραγούδι τὸ μάρμαρο κι ὁ βράχος τόσο εὐκόλα βουλιάζουν ἀπὸ τοῦ ἀνδρειωμένου τὸ θαρραλέο πάτημα, ὅσο εὐκόλα βουλιάζει τὸ λασπωμένο χῶμα ἀπὸ τὸ πάτημα τοῦ κοινοῦ θνητοῦ. Ἄρκει ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὸ πάλημα πὺν γίνεται στὰ μαρμαρένια ἀλώνια, σὲ τραγούδι ἀπὸ τὸν ἀκριτικὸ κύκλο. Ἡ σκηνὴ γίνεται ἀνήμερα στὸ πανηγύρι τοῦ Ἄϊ—Γιωργιοῦ :

...Ἐμπῆκε κ' ἐπροσκύνησε, κ' ἐβγῆκε κ' ἐκαυχιώτουν :

—Τὸ ποιδὸς εἶναι ἄξιος καὶ καλὸς, ποιδὸς εἶναι παλληκάρι,

πλήρωμα τοῦ χρόνου νὰ ξαναβοῦν καὶ νὰ πάρουν οἱ Ἕλληνες τὴν Πόλη. Μέσα στὸ θρύλον αὐτὸ βλέπουμε πῶς ἡ χώρα σκλαβώθηκε, μὰ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ ἔμεινε ἀδούλωτη, μὲ ἀκράδαντη τὴν πίστιν στὸ βέβαιο ὄνειρο τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ λυτρωμοῦ. Τὸ 1941 ξαναπέφτει μὲ ἀλληλικὴ πρωτεύουσα. Βέβαια θάρθουνε μαῦρες μέρες, βέβαια θὰ βρεθοῦν καὶ ἀνθρώποι πὺν θὰ φτάσουν σὲ ὑποπτες συναλλαγὰς μὲ τὸν ἐχθρό. Μὰ σχεδὸν ὅλες οἱ πτώσεις στὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ στὴ μυθολογίαν τῆς γίνονται ἀντάξιες στὴν περίστασιν. Τὸ λαϊκὸ αἶσθημα, πιστεύοντας θερμὰ καὶ μὲ συγκίνησιν τὸν πῶς πάνω θρύλον, ἀπεδείκνυε πῶς καὶ ἡ πραγματικότητα τέτοια ὄφειλε νὰ εἶναι. Ὁ τσολιάς ἐκεῖνος ὁ στερνὸς φρουρὸς τῆς σημαίας μας ὄφειλε, κατὰ τὸ λαϊκὸ αἶσθημα, μαζί τῆς νὰ πηδήσῃ στὸ κενό, ὅπως πηδοῦν τόσοι καὶ τόσοι ἥρωες στὰ κάστρα πὺν τὰ παίρνει ὁ ἐχθρός. Ἄν ἀληθινὰ ἔγινε τὸ πῆδημα, τὸ ἡρωϊκὸ ἐκεῖνο ἄτομο ὑπῆρξεν ἄξιος δέκτης καὶ ἐκφράστης τοῦ γενικοῦ αἰσθήματος. Ἄν ὄχι, ὑπῆρξε ταπεινὸς ἐκπρόσωπός του στὴν τραγικὴ ἐκείνη στιγμῇ Πάντως τὸ γεγονός ἂν συνέβῃ ἢ ὄχι, δὲν μεταβάλλει τὴν ἀξίαν πὺν εἶχε ἢ ἐκφρασμένη πίστις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἐπὶ ἄλλες περιστάσεις μπορούσε νὰ βρεθοῦν κάποιες κοκκινίλες στοὺς βράχους, στὴ ρίζαν τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ νὰ δείχνωνται ὅταν τάχα σημάδια ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἥρωα. Τέτοιες κοκκινωπὰς πέτρες, πὺν τίς ἐρμηνεύουν ὅταν σημάδι ἀπὸ τὸ αἷμα ἀδικοσφαγμένων μαρτύρων, μπορούμε νὰ τίς βροῦμε σὲ πλῆθος μεσαιωνικὰ μνημεῖα μας, θρυλικὴ ἀντανάκλασις τοῦ ἀφθονοῦ χυμένου ἐθνικοῦ αἵματος. Ἴσως τὸ πῶς γνωστὸ ἱστορικὸ παράδειγμα νὰ εἶναι ἡ γνωστὴ πέτρα στὴ Μητρόπολιν τοῦ Μυστρά, ἀκόμη κόκκινη ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἐκεῖ σφαγμένου Ἱεράρχου. Τέτοια αἵματα οὔτε τὰ χρόνια οὔτε οἱ βροχὲς τὰ ξεπλένουν. Μένουν ζωηρὰ καὶ ἀνεξίτηλα τόσους αἰῶνες, ὅσους ζωηρὴ μένει καὶ ἡ λαϊκὴ πίστις πὺν ἀναφέρεται στὴν ἀξίαν τῆς θυσίας πὺν ἔγινεν ἐκεῖ.

ποιός ἔχει στήθη μάρμαρο καὶ χέρια σιδερένια
 νὰ πᾶμε νὰ παλέψωμε σὲ μαρμαρένιο ἄλώνι ;
 ...Καὶ κεῖ πού πάτειε ὁ Ῥωμαῖδός ἐβούλλωνε τ' ἄλώνι,
 καὶ κεῖ πού πάτειε τὸ παιδί ἐβούλλωνε κ' ἐβύθια ').

Τὸ ἴδιο γίνεται μὲ τὴ βασιλοπούλα στὸ Κάστρο τοῦ Πασαβᾶ. Τὴ στιγμή πού ἐκείνη πραγματοποιεῖ τὸ ἀποφασιστικὸ πῆδημα, ἡ ψυχικὴ τῆς κατάσταση εἶναι ὄλο ἀντρεισούνη, συμπυκνωμένη καὶ δυναμικὴ σὰν πανίσχυρος ἠλεκτρικὸς συσσωρευτὴς πού ἔρχεται ξαφνικὰ σὲ ἐπαφὴ μὲ κάποιον ἀντικείμενο καὶ διοχετεύει σ' αὐτὸ τὴ δύναμη ἀπὸ τὸ ρεῦμα του. Στὸ κύριο ἀποφασιστικὸ πάτημα τοῦ ἀλόγου πάνω στὸ σκληρὸ βράχο, τὸ δυνατὸ ψυχικὸ ρεῦμα μεταδίδεται στὸ σημεῖο τῆς πατημασιάς. Καὶ ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ στιγμή πού εἶναι ἔκφραση μιᾶς τέτοιας γενναίας ἀπόφασης, ὁ σκληρὸς βράχος δὲν ἀντέχει τὴν ψυχικὴ δύναμη καὶ ὑποχωρεῖ.

Γ'.

Ἐπάρχουν ἐλάχιστες σχετικὲς παραδόσεις ὅπου ἀναφέρονται Τιτάνες μὲ πελώριες διαστάσεις καὶ ὅπου ὁ βράχος νὰ βουλιάζει ἀπὸ μόνο τὸ σωματικὸ βᾶρος τέτοιων γιγάντων.

Σὲ ὅλες τὶς πολλὰς ἄλλες περιστάσεις τὸ ἀποτύπωμα τοῦ πατήματος πάνω σὲ πέτρα διόλου δὲν ὀφείλεται στὸ μόνο γεγονός ὅτι ἀπλῶς ἐπέρασαν ἀπὸ ἐκεῖ ἓνα ἥρωικὸ πρόσωπο, πού βρισκόταν σὲ κοινὴ ψυχικὴ κατάσταση, δηλ. ἡρεμία καὶ ἀδράνεια. Ἐὰν συνέβαινε ἓνα τέτοιο, τότε ὅλος ὁ τόπος θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μιὰ ἀτελείωτη σειρά τέτοιων πατημάτων, πού θὰ ἔδειχναν κάθε μετακίνηση τῶν ἡρώων. Ἐνῶ προκύπτει συμπέρασμα, ὅτι ζωηρὴ εἶναι ἡ ἐπίδραση πού ἀπομένει στὸ ἀχνάρι ἂν ἐξαιρετικὰ ζωηρὴ ἦταν καὶ ἡ ψυχικὴ κατάσταση τοῦ ἐνεργοῦντος ἐκείνη τὴ στιγμή ἀτόμου. Ἐχω γιὰ τοῦτο τὴ γνώμη ὅτι τὰ πῖο πολλὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀποτυπώματα ἀχναριῶν πάνω σὲ πέτρες—ὅπως περίπου καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἴχνη πάνω σὲ βράχους ἀπὸ δάχτυλα, παλάμες, ἄλλα μέλη, ἄλλα ἀντικείμενα, ὅλα γενικῶς τὰ σημάδια καὶ τὰ μαρμαρώματα—εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς σπάνιας καὶ ἐξαιρετικὰ ἔντονης ψυχικῆς κατάστασης πού εἰδικῶς τὴ στιγμὴν ἐκείνη τὴν ἔζησε ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ θρύλου καὶ πού μέρος τῆς ψυχικῆς αὐτῆς βαρῦτητας ἀπέμεινε σφραγίδα στὸ βράχο.

Στὶς σκόρπιες παραδόσεις πού σὲ διάφορα κεφάλαια τοῦ ἔργου του ἀναφέρει ὁ μεγάλος λαογράφος Ν. Γ. Πολίτης (Παραδόσεις, τόμοι δύο), μπορούμε νὰ καθορίσουμε τρεῖς κύριες ὑποδιαρέσεις αὐτῆς τῆς γενικῆς κατηγορίας, πού ἀφορᾶ τὴν ἔκφραση ἔντονης ψυχικῆς ἐνέργειας : 1) Θρησκευτικὴ συγκίνηση. 2) Σύγκρουση δυὸ δυνατῶν ὄντων, πάλι ἀποφασιστικὴ

1) Passow, Τραγοῦδια Ῥωμαῖκα 1860, σελ. 370, ἀριθ. 490. Βλ. καὶ Σπ. Ζαμπελίου, Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος ἀριθ. 702.

γιὰ ζωὴ ἢ θάνατο. 3) Ἀπίστευτο πῆδημα τοῦ ἀνδροειωμένου ἢ τοῦ ἀλόγου του μὲ ἀποτελεσματὴν ὑπερνίκηση ἀνυπερβλήτου ἄλλως ἐμποδίου.

Στὴν *πρώτη ὑποδιαίρεση* ὑπάγονται τὰ δυὸ βαθουλώματα ποῦ βλέπομε μέσα στὴ Σκῆτη τοῦ Ὁσίου Παταπίου. Ἡ μικρὴ γραφικὴ σκῆτη βρίσκεται στὸ βουνὸ ποῦ εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ Λουτρακί, ἔχει μοναδικὴ πρὸς τὸν Ἴσθμὸ θέα καὶ μέσα στὴ μονὴ ὑπάρχει τὸ λείψανο τοῦ Ὁσίου καὶ δυὸ βαθειῆς γοῦβες στὸ βράχο τοῦ δαπέδου, σημάδια ποῦ ἔγιναν ἀπὸ τὰ γόνατα τοῦ Ὁσίου στὶς μακρὲς ὥρες τῆς θερμῆς προσευχῆς του. (Ἐπὶ προσωπικῆ μου ἐπίσκεψι στὸν Ὁσιο Πατάπιο Λουτρακίου). Παρόμοια σημάδια ἀπαντοῦν στὸ χωριὸ Ἁγιοὶ Δέκα τῆς Κρήτης, στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ. «Στὴν ἐκκλησιὰ τῶν Ἁγίων Δέκα εἶναι μιὰ μαρμαρένια πλάκα, ποῦ ἔχει κατὶ βαθουλώματα ποῦ μοιάζουν σὰ γονατιές. Σ' αὐτὴν ἐγονάτισαν οἱ ἅγιοι Δέκα ὅταν τοὺς ἔκοψαν τὰ κεφάλια. Καὶ ἔμειναν στὴν πλάκα οἱ γονατιές»¹⁾).

Σὲ ἄλλη παράδοση ἀπὸ τὴ Μεσσαρὰ τῆς Κρήτης ὁ Ἁι—Νικήτας ἀρπάζει ἀπὸ τὰ χέρια τῶν κουρσάρων μιὰ σκλάβια τους, χριστιανή, καὶ τὴν ξαναφέρει στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ τῆς. «Καὶ κεῖ ποῦ πάτησε τὸ ἄλογο τοῦ ἁγίου στὴν ἐκκλησιὰ, φαίνεται ἀκόμη ἡ πεταλιά του στὸ βράχο»²⁾. Στὴν ἴδια περίπτωσι ὑπάγονται οἱ παραδόσεις καὶ τὰ τοπωνύμια ποῦ ἀναφέρονται σὲ θεϊκὰ σημάδια, ἀπὸ τὸ χέρι ἢ τὸ πόδι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπὸ τὸ πέταλο τοῦ μουλαριοῦ τῆς Παναγίας. Ὑπάρχει τοπωνύμιον «Πόδι τοῦ Χριστοῦ» στὴν Ὑδρα, ὅπου καὶ παράδοσι σχετικὴ καὶ ἀχνάρια πάνω στὸ βράχο, κοίλωμα σὰν πάτημα ἀνθρώπου³⁾. Στὴ Μάνη εἶναι παράδοσι ποῦ λέει γιὰ ποῖδ λόγῳ τὸ Μεσαίωνα ὁ Ταῦγκετος ὀνομαζόταν τὸ Πενταδάχτυλο. Ἐπέρασε κάποτε ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Χριστός, λέει ἡ παράδοσι. «Ἐκεῖ ποῦ γονάτισε ὁ Χριστός καὶ τώρα ἀκόμα φαίνονται δυὸ γοῦβες σὰ γονατισιές. Κι' ἐκεῖ π' ἀκούμνησε τὸ χέρι τὸ δεξιὸ στὸ βράχο καὶ τώρα ἀκόμα ξεδιακρένεται βαθιὰ βαθιὰ στὴν πέτρα μιὰ ἀπαλάμη καὶ πέντε σκαλισμένα δάχτυλα»⁴⁾. Κοντὰ στὰ Φιλιατρὰ Τριφυλίας σὲ ἕναν πώρινον βράχο, ποῦ τὸν βαροῦν τὰ κύματα, φαίνεται ἕνα ἀχνάρι μουλαριοῦ. Ἐκεῖ, μᾶς λέει ἡ τοπικὴ παράδοσι, παρουσιάσθη ἡ Παναγία καὶ ἔσωσε ἕνα καράβι ἀπὸ βέβαιο ναυάγιον. «Καὶ ἀπὸ τότε φαίνεται τ' ἀχνάρι τοῦ μουλαριοῦ τῆς Παναγίας ἀπάνου σ' ἐκεῖνο τὸ πωρί»⁵⁾).

Ἡ *δεύτερη ὑποδιαίρεση* θυμίζει τοὺς στίχους τοῦ πιὸ πάνω ἀκριτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ ἐπίσης μᾶς μεταφέρει στὴν κορυφὴ τῆς Ὀχης στὴν Εὐβοία. Τὸ ἀρχαῖο χτίριον ποῦ ὑπάρχει πάνω στὴν κορυφὴ τῆς Ὀχης ἔχει

1) Πολίτου, Παραδόσεις, I, 172 ἀρ. 314. Στὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ παραδόσεις, ποῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Ν. Πολίτης, γίνεται τροποποίησι τῆς ὀρθογραφίας καὶ μερικῶν ἀσυνήθιστων ἰδιωματικῶν τύπων.

2) Πολίτου, Παραδόσεις, I, 111 ἀρ. 199. 3) Πολίτου, Παραδόσεις, 2, 903.

4) Πολίτου, Παραδόσεις, I, 171 ἀρ. 310. 5) Πολίτου, Παραδόσεις, I, 108 ἀρ. 192.

τὸ λαϊκὸ ὄνομα «τοῦ Δράκου τὸ Σπίτι». Ἐκεῖ ἔμενε ὁ Δράκος πὸν τὰ πατήματά του φαίνονται ἀκόμη πάνω στοὺς βράχους τῆς κορυφῆς τῆς Ὀχης. Ἐκεῖνος καθάλλαγε τὸ ἀλόγόν του καὶ πήγαινε σ' ἓνα γειτονικὸ χωριό, στὰ Ρούκλια, στὴν ἀγαπητικιά του. Γύριζε πίσω ὡς τὴ ρίζα τοῦ βουνοῦ, ἐκεῖ γονάτιζε κ' ἔμπαινε σὲ μιὰ σκοτεινὴ εἴσοδο ἀπ' ὄλου ἀνέβαινε ἴσια πάνω ἕως τὴν κορυφὴ τῆς Ὀχης. Ὁ ἴδιος εἶχεν ἀποκαλύψει στὴν ἀγαπητικιά του τὸ μυστικὸ του, ὅτι κανέναν δὲν ἐφοβόταν παρὰ μόνον τὴν ἄγρια σκύλα τοῦ ἀδερφοῦ της. Κάποτε ἔφτασε ἡ μέρα τῆς φοβερῆς καὶ στερνῆς πάλης. Ἡ σκύλα κυνήγησε τὸ Δράκο καὶ τὸν ἐπρόφρασε τὴν ὥρα πὸν ἐκεῖνος γονάτιζε νὰ μῆ μέσα στὴ σκοτεινὴ εἴσοδο τοῦ βουνοῦ του. «Καὶ φαίνονται σήμερα σὲ μιὰ πέτρα τὰ πατήματα τῆς σκύλας καὶ τὸ γονάτισμα τοῦ Δράκου» ¹⁾. Ὑπάρχουν σὲ μερικὰ μέρη τοποθεσίαι πὸν ἔχουν τὸ ὄνομα «τοῦ Δράκου τὸ Πάτημα» ²⁾. Στὴν Κεφαλονιά π. χ. εἶναι τὸ τοπωνύμιον «τοῦ Δράκοντα τὰ Πατήματα» ³⁾. Αὐτὰ τὰ ὠρισμένα πατήματα εἶναι εὐνόητο ὅτι ἀναφέρονται σὲ κάποια ὠρισμένη σκηνή, πιθανῶς σκηνὴ μιᾶς μεγάλης σύγκρουσης μὲ κάποιον Δράκο. Μάρτυρες τῆς φοβερῆς ἐκείνης σκηνῆς ἀπέμειναν τὰ ἀχνάρια πάνω στὸ βράχο. Σχετικὸ θρύλον, πιθανῶς θὰ διατηροῦν οἱ γύρω χωρικοί. Καμιὰ φορὰ ὅμως συμβαίνει οἱ σχετικοὶ θρύλοι νὰ σβήνουν καὶ νὰ ξεχνιοῦνται καὶ ἀπομένουν μόνον τὰ σύντομα τοπωνύμια, πὸν ὅμως καθαρὰ μᾶς δείχνουν τὴν ἱστορίαν εἶχεν ἄλλοτε ζήσει ἐκεῖ καὶ τώρα ἔχει πεθάνει. Γιὰ τὸ λόγο τοῦτο, τροποποιώντας παλαιότερη γνωστὴ ἔκφραση ἄλλου ἐρευνητοῦ, εἶχα ἄλλοτε τὴν εὐκαιρίαν τὰ τοπωνύμια τῆς κατηγορίας αὐτῆς νὰ τὰ ὀνομάσω ὄχι ἀπλῶς «γεγλυμμένας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐπιγραφάς», ἀλλὰ «ἐπιτύμβιαις ἐπιγραφῆς τῆς θαμένης τοπικῆς ἱστορίας» ⁴⁾. Στὸ ὄνομα Ἱστορία περιλαμβάνεται βέβαια κάθε ἱστορία πὸν διηγοῦνται, ἀληθινὴ ἢ μυθικὴ.

Στὴν ἴδια δευτέρῃ ὑποδιαίρεση μπορεῖ νὰ ὑπαχθῇ μιὰ παράδοση ἀπὸ τὴ Γορτυνία, γιὰ μιὰ μυθικὴ βασιλοπούλα ἐνὸς κάστρου ἐκεῖ. Τὸ ὄνομά της ἦταν Μονοβύζα, καὶ θυμίζει τὶς ἀρχαῖαι Ἀμαζόνες πὸν τὸ ὄνομά τους ἐπίστευαν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι εἶχε τὴν ἴδια σημασίαν. Ἐπίστευαν δηλ. οἱ ἀρχαῖοι ὅτι πολλὰς ἢ ὅλες οἱ Ἀμαζόνες ἔκοβαν ἴσως τὸ δεξιόν τους τὸ στήθος γιὰ νὰ μὴ τὶς ἐμποδίσῃ στὸν εὐκόλον καὶ γρήγορον χειρισμὸν τοῦ τόξου των. (Ἡ ἀρχ. λέξις μαζὸς σημαίνει μαστός, τὸ α σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴ γνώμη εἶναι στερητ.). Ἡ γορτυνιακὴ παράδοση λέει ὅτι καὶ ἡ Μονοβύζα εἶχε νὰ παλέψῃ μὲ ἔχθρους. Ὅταν τελικὰ ἐκεῖνοι ἐπῆραν τὸ κάστρο της, ἡ βασιλοπούλα ἐγλύτωσε ἀπὸ μιὰ μυστικὴ πόρταν μὲ ὑπόγειαν δίοδον. Στὴν ἔξοδον τῆς δίοδου μιὰ πλάκα τῆς ἔφραζε τὸ δρόμον. Τὴν ἔτριξε καὶ πέρασε ἔξω στὸν κάμπο. «Ἡ πλάκα ἐκείνη βρῖσκεται ἀκόμη ἐκεῖ στὸν κάμπο» εἶναι μεγάλη δυὸ τετραγωνικὰ μέτρα

1) Πολίτου, Παραδόσεις, I, 221—222 ἀρ. 395. 2) Βλ. προχείρως Πολίτου, Παραδόσεις I, 221. 3) Πολίτου, Παραδόσεις 2, 992. 4) Περιοδικὸν «Ὁ Πάν» 17 (1947) τεῦχος 151, σελ. 50.

καὶ φαίνονται ἐπάνω τῆς τὰ πατήματα τῆς βασιλοπούλας καὶ τῶν μπροστινῶν ποδιῶν τοῦ μουλαριοῦ πού καβάλληκεν ὅταν ἐβγῆκε στὸν κάμπο»¹⁾.

Σὲ μιὰ ἄλλη παράδοση γιὰ τὴν ἴδια βασιλοπούλα σὲ ἓνα ἄλλο μεσαιωνικὸ κάστρο τῆς Γορτυνίας, στὸ Κάστρο τῆς Ἀκοβας, λέγεται μὲ ποιὸ τρόπο ἔχασεν ἡ Μονοβύζα καὶ ἐκεῖνο τὸ ὄχυρό της, καὶ «ἀπὸ τὸ θυμὸ της ἐχτύπησε τὸ πόδι της τόσο δυνατὰ σ' ἓνα μάρμαρο ἐκεῖ μπροστὰ στὴν πόρτα τοῦ κάστρου, πού ἀκόμη φαίνεται τὸ ἀχνάρι της σ' αὐτὸ τὸ μάρμαρο»²⁾.

Δ'.

Τρίτη ὑποδιαίρεση ἀποτελεῖ ἡ ομάδα τῶν παραδόσεων, ὅπου κεντρικὸ τους ἐπεισόδιο εἶναι ἓνα ἀπίστευτο πῆδημα τοῦ ἥρωα, μόνου ἢ ἑφιππου, μὲ ἀποτέλεσμα τὶς πιὸ πολλές φορές τὴν ὑπερνίκηση ἐμποδίου οὐσιαστικῶς ἀνυπερβλήτου. Τέτοιες παραδόσεις ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλους λαούς, πρῶγμα πού σημαίνει ὅτι ὑπάρχει παλαιότατο πρότυπο, κοινὸ σὲ πολλοὺς λαούς. Στὴν Ἑλλάδα οἱ παραδόσεις αὐτὲς ἀποτελοῦν πολυπληθῆ ομάδα, συνδέονται μὲ πρόσωπα ἡρώων πού πηδοῦν στὶς ἀντίπερα ὄχθες ποταμῶν ἢ πηδοῦν κάτω ἀπὸ ψηλοὺς γκρεμούς, καὶ προσωπικὰ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι τὸ πρότυπό τους θὰ πρέπη νὰ συνδυασθῆ στενὰ μὲ τὶς ἐξῆς δύο περιπτώσεις :

α) Μὲ τοὺς πολλοὺς καὶ ποικιλώνυμους ἥρωες τῆς ἀρχαίας μυθολογίας καὶ τῆς θρησκείας, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, πού ἀπὸ ψηλοὺς βράχους πηδοῦν πῆδημα μέγα, χωρὶς νὰ πεθαίνουν ἀλλὰ συνεχίζοντας τὴ ζωὴ τους ἢ μὲ τὴν ἴδια ἢ μὲ διαφορετικὴ μορφή ὄνομα καὶ φύση δαιμονική. β) Τὸ εἶδος αὐτῶν τῶν μυθικῶν ἀλμάτων—τῶν χρονικὰ παμπάλαιων καὶ τοπικὰ σχεδὸν παγκόσμιων—μὲ τὴ γνήσια λαϊκὴ προέλευσή τους θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἰδιαιτέρως νὰ ἐννοήσουμε τὴν πανάρχαιη θρησκευτικὴ καταγωγή τοῦ ἄλματος ὡς ἀθλητικὸ ἄγωνίσματος στοὺς ἀρχαίους θρησκευτικοὺς ἀγῶνες. Τὴ διπλὴ αὐτὴ γνώμη ἐλπίζω νὰ ἀναπτύξω λεπτομερέστερα σὲ ἄλλη εἰδικὴ εὐκαιρία. Σήμερα ἀρκεῖ ἐδῶ μιὰ σύντομη παράθεση καὶ ἀξιολόγηση μερικῶν ἀπὸ τὶς σημερινές μας παραδόσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς.

Μιὰ τέτοια παράδοση εἶναι ἡ πιὸ πάνω γιὰ τὴ βασιλοπούλα στὸ Κάστρο τοῦ Πασαβᾶ στὴ Μάνη. Παράδοση γιὰ παρόμοιο πῆδημα ὑπάρχει σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ κάστρα τοῦ κύκλου τῆς Ὠριᾶς, καὶ σὲ μερικὰ μπορεῖ νὰ δεῖχωνται σημάδια ἀπὸ τὸ ἀχνάρι της. Στὶς παραδόσεις πού ἡ κόρη πηδαίει καὶ σκοτώνεται, τὸ σημάδι τοῦ ποδιοῦ της ἢ τοῦ ἀλόγου της μπορεῖ—ὅταν ὑπάρχη—νὰ τοποθετῆται στὴν κορφή τοῦ ψηλοῦ βράχου ἀπ' ὅπου πῆδησε. Ἡ περίπτωση αὐτὴ εἶναι ἡ συχνότερη. Ἄλλοτε πάλι τὸ σημάδι ἀπὸ τὸ πῆδημα εἶναι στὸ τέλος τοῦ πηδήματος γιὰ νὰ φανερώνη πόσο μικρὰ πράγματι ἔφθασε τὸ ἄλμα. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο σὲ ἄλλες παραδόσεις πολλοὶ ὄγκολιθοὶ δεῖχνονται γιὰ ἀπόδειξη ὅτι ὦς ἐκεῖ ἔφθασε τὸ λιθάρι πού ἀντίκου ἀπὸ

1) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 65 ἀριθ. 124.

2) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 66 ἀριθ. 125.

τὸ βουνὸ ἕνας ἥρωας ἔρριξε τὴν ὥρα κάποιου ἀγωνίσματος, στοιχήματος ἢ θυμοῦ του.

Στὸν ἴδιο κύκλο τῆς Ὠριᾶς δὲν θὰ ἐδίσταζα νὰ περιλάβω καὶ τὴν ἐπομένη παράδοση (Πολίτου, Παραδόσεις, 1, 171, ἀριθ. 312) ποὺ ἐπιγράφεται «Τῆς σκλάβας τ' ἀχνάρι». Ἡ παράδοση εἶναι ἀπὸ τὴ Λάαστα καὶ τὰ Μαγούλιανα τῆς Γορτυνίας καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς: «Στὴ μέση τῆς στρατάς, ποὺ πᾶμε ἀπὸ τὴ Λάαστα στὰ Μαγούλιανα, εἶναι σὲ μιὰ πέτρα ἕνα ἀχνάρι γυναικείου. Λίγο παραπέρα ἕνα ἀχνάρι ἀλόγου. Οἱ Τοῦρκοι ἔπιασαν μιὰ τσοῦπα σκλάβας. Ἡ σκλάβας κάνει τὸ σταυρὸ τῆς, καθαλλάει στ' ἄλογο καὶ γίνεται ἄφαντη. Καὶ ἄφησε σημάδι τ' ἀχνάρι». Βλέπομε ἐδῶ τὰ βασικὰ στοιχεῖα τοῦ μύθου τῆς Ὠριᾶς: Τοῦρκοι ἔχουν ζῶσει τὸν τόπο καὶ ἡ αἰχμαλωσία ἀναπόφευκτη. Ἡ κόρη ὁμως ἀνεβαίνει στ' ἄλογο καὶ στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ τὸ μέγα πῆδημα. Στὴν πέτρα ἔμειναν σημάδια τὸ ἀχνάρι τῆς κόρης καὶ τοῦ ἀλόγου τῆς.

Παρόμοια εἶναι μιὰ παράδοση ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία τῆς Κρήτης, ὅπου ὑπάρχει τὸ τοπωνύμιον «τοῦ Πατέρα τὸ Πῆδημα». Ἡ παράδοση ἔχει ὡς ἑξῆς: «Στὴν ἐπανάσταση τοῦ εἰκοσιένα ἐκυνηγοῦσαν οἱ Τοῦρκοι ἕναν ἅγιον πατέρα. Τὸν κατάφρασαν καὶ τὸν περιόρισαν στὴν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ, ποὺ εἶναι κοντὰ στὸ Χόνδρος. Κι' αὐτὸς ἀπὸ ἐκεῖ ψηλὰ ἐπήδησε κάτω, καθάλα στὸ μουλᾶρι καὶ δὲν ἔπαθε τίποτα. Καὶ ἔμεινε σημάδι στὸ βράχο ἢ πεταλιά, καὶ τὸ λὲν τὸ μέρος γι' αὐτὸ τοῦ Πατέρα τὸ Πῆδημα»¹⁾. Σὲ μιὰν ἄλλη παράδοση ἀναφέρονται τὰ ἀχνάρια ποὺ ἀπέμειναν ἀπὸ δυὸ τεράστια πηδήματα τοῦ γενναιοτάτου τῶν ἡρώων, τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Ἡ παράδοση εἶναι ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ ἀναφέρει: «Οἱ πατριεῖς τοῦ Διγενῆ εἶναι στὴν Μαραθάσαν. Ἐπήδησεν ἀπὸ τὸ Τροόδος καὶ μὲ ἄλλο ἕνα πῆδημα εὐρέθηκε στὴν ἀκροθαλασσιάν»²⁾. Ἡ παράδοση μᾶς θυμίζει τὴν ἔσοχη εἰκόνα ποὺ μᾶς δίνει ὁ Ὅμηρος γιὰ τὸν ὠρογισμένον Ἀπόλλωνα, ὅπως ἐκεῖνος ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο γιὰ τὴν Τροία καὶ προχωρεῖ δρασκελώντας ἀπὸ κορυφὴ σὲ κορυφὴ ἐνῶ στοὺς ὤμους του ἀντιβροντᾷ τὰ τόξα, ἢ φαρέτρα, τὰ βέλη.

Μιὰ θρακικὴ παράδοση ἀναφέρει τὸ πέταλο ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Ἡ παράδοση (Θρακικά 11, 317) ἔχει ὡς ἑξῆς: «Μπαίνοντας μέσα στὸ κάστρο τῆς Πόλης, ἀπ' τὸ Γεντίκουλε, βλέπεις δεξιὰ μεριὰ ἀπάνου στὸν κουλᾶ, ἴσαμε δυὸ μπόγια ἀψηλά, τὸ σημάδι ἀπ' τὸ πέταλο τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου».

Τὴ θρακικὴ σὺτὴ παράδοση τὴν κατατάσσω στὸν κύκλο τῶν πηδημάτων γιὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: Τὸ πάτημα τοῦ ἀλόγου εἶναι «δεξιὰ μεριὰ ἀπάνου στὸν κουλᾶ, ἴσαμε δυὸ μπόγια ἀψηλά». Ἀπ' αὐτὸ τὸ γεγονός καὶ μόνο νομίζω ὅτι δικαιούμεθα νὰ συναγάγουμε τὴν ὑπόθεση ὅτι καὶ ἐδῶ

1) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 172 ἀριθ. 315.

2) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 63 ἀριθ. 119.

πρόκειται γιὰ πῆδημα ἀπὸ τὸν πύργου ψηλά. Τὸ πῆδημα τοῦτο χρονικὰ θὰ πρέπη νὰ ἐντοπιζόταν στὶς 29 Μαΐου 1453, ἀκριβῶς τὴν ὥρα ποὺ μπῆκαν καὶ ἐκύκλωσαν οἱ Τούρκοι τὸν αὐτοκράτορα. Ἔχομε καὶ στὴν παράδοση αὐτὴ ἐδῶ, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες τῆς ἴδιας κατηγορίας, τὸ τυπικὸ μοτίβου ὅπου μιὰ μεγάλη σύγκρουση—ἢ πολιορκία ἢ ἄλωση—γίνεται, καὶ πάνου στὸ κρίσιμο σημεῖο ὃ ἤρωας μὲ ἓνα πῆδημα γίνεται ἀφαντος καὶ ἀπομένει τὸ σημάδι ἀπὸ τὸ πέταλο τοῦ ἀλόγου ὡς μάρτυρία στὴν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ ἢ τοῦ βράχου ἢ τοῦ κάστρου ἢ τοῦ πύργου. Ἔτσι πηδαίει ἢ Ὠριά καὶ σκοτώνεται, ἔτσι ἢ Σιλάβα τῆς Λάστας καὶ γίνεται ἀφαντη, ἔτσι ὃ Ἅγιος Πατέρας τῆς Κρήτης καὶ σώζεται, ἔτσι προφανῶς ὃ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος καὶ γίνεται ἀφαντος, ἓνας ἀπὸ τὴ στιγμὴν ἐκείνη «μαρμαρωμένος βασιλιάς» κρυμμένος μέσα στὴ μυστικὴ σπηλιά. Καὶ ἄλλα τοπωνύμια παρόμοια δὲν εἶναι ἄσχετα. Βλ. π. χ. «Στοῦ Παπᾶ τὸ Πῆδημα», (Ν. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης σ. 163), ὅπου τοπωνύμιο καὶ σχετικὴ παράδοση γιὰ πῆδημα κάτου στὸ γκρεμὸ. Παρόμοιο εἶναι καὶ τὸ συχνὸ κάπως τοπωνύμιο σὲ ἑλληνικοὺς τόπους «τῆς Γριᾶς τὸ Πῆδημα», ὅπου εἶναι πῆδημα τοῦ δαιμονικοῦ τούτου ὄντος καὶ ἄλλου εἶναι ἀπολίθωσὴ τῆς—περίπτωση ποὺ θυμίζει τὸ «μαρμαρωμένο βασιλιάς». Μήπως ἄλλωστε καὶ ἢ Ὠριά δὲν πηδαίει καὶ ὕστερα δείχνουν τὴν εἰκόνα τῆς πέτρινη πάνου σὲ κάποιο βράχο ; (Βλ. πῶς ἄνω περίπτωση τοῦ κάστρου Πασαβᾶ).

Παρόμοια εἶναι καὶ ἄλλη θρακικὴ παράδοση ἀπὸ τὸ Σκοπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. «Οἱ προπαπουῖδες λέγανε πὼς τὸ κατεστραμμένο χωριό, τὸ Κάστρο, ἦταν ἑλληνικό... Λέγανε ἀκόμα πὼς κάποτε σιὰ παλιὰ χρόνια, στὸ Κάστρο εἶχε καὶ βασιλιά, καὶ πὼς τὸ παλάτι του ἦταν πάνου στὸν «Καλὲ» (βράχο ἀπόκρημνο λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ χαλασμένο χωριό). Πάνω στὸν «Καλὲ» σὲ μιὰ μιὰ μικρὴ πλατεῖα δείχνανε τὸν τόπο ποὺ ἦταν τὸ παλάτι καὶ σὲ μιὰ ἄκρη μιὰ «ἀλογοπατιᾶ» ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ βασιλιᾶ. Στὴ ρίζα τοῦ «Καλὲ τῆς Ἁγιά Σωτήρας»—ἔτσι τὸ λέγαμε—ἦταν μιὰ σπηλιά. Ἐκεῖ μέσα εἶχε κρυμμένο ὃ βασιλιάς τὸ θησαυρὸ του. Ἐλεγαν ἀκόμα ὅτι αὐτὴ ἢ σπηλιά ἦταν τὸ ἄνοιγμα μακρυνοῦ ὑπογείου δρόμου ποὺ ἔφερεν στὴν Πόλη»¹⁾. Καὶ ἐδῶ ἔχομε τὸ ἴδιο τυπικὸ μοτίβου. Ἡ ἀλογοπατιᾶ ἀπὸ τ' ἄλογο τοῦ βασιλιᾶ ἦταν πάνου στὸν ἀπόκρημνο βράχο, «σὲ μιὰ ἄκρη» τοῦ βράχου, στὸ χεῖλος του, ἀπ' ὅπου ἀσφαλῶς ἐπήδησεν ὃ ἠρωϊκὸς βασιλιάς στὴν κρίσιμη στιγμὴ ποὺ γινόταν ἢ ἄλωση τοῦ κάστρου του. Ἀπὸ τὸ κουρσεμένο κάστρο ἀπομένει μονάχα ἓνας κρυφὰ θαμένος θησαυρὸς τοῦ βασιλιᾶ καὶ ἓνα σημάδι ἀναριοῦ ἀπὸ τὸ στεγνὸ του πῆδημα μὲ τ' ἄλόγο του. Καὶ στὸ Κάστρο τοῦ Πασαβᾶ μαζὶ μὲ τὸ πῆδημα τῆς βασιλοπούλας διηγοῦνται καὶ δείχνουν μέσα

1) Ἑλλη Καλοκάδου, Λαογραφικὰ Σκοποῦ Ἀνατολικῆς Θράκης, Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ 13 (1946—1947) σ. 145—146.

στο κάστρο ένα ξερείπιο, όπου είναι θαμμένα τὸ χρυσὸ ρολοὶ καὶ τὸ χρυσὸ σπαθὶ τοῦ γέρου βασιλιᾶ.

Ἰδιαίτερο καὶ ἀξιοσημείωτο χαρακτηριστικὸ στὶς παραδόσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἐδῶ εἶναι ὅτι συνήθως τὸ θαυμάσιο πῆδημα γίνεται ἀπὸ τὴ μίαν ὄχθη ἑνὸς ποταμοῦ ὡς τὴν ἀντικρουνὴ τοῦ ὄχθη. Σ' αὐτὸν τὸν ὁλοοὶ πιδὸ λαμπροὶ καὶ πιδὸ ὄνομαστοὶ λαϊκοὶ ἥρωες ἀναφέρονται, ἐνῶ στὰ παραμύθια δὲν λείπει τὸ ἴδιό τοῦτο μοτίβο. Ἀρχοῦν ὡς παραδείγματα οἱ ἀκόλουθες πέντε παραδόσεις. Στὴ Σητεία τῆς Κρήτης φαίνεται πάνω σὲ μιὰ πλάκα τὸ σημάδι ἀπὸ τὸ πέταλο ποῦ ἄφησε ἐκεῖ τὸ ἄλογο τοῦ Διγενῆ. «Ὁ Διγενὴς καβάλλα σ' ἄλογό του μιὰ φορὰ ἐπήδησε ἀπὸ τὴ μίαν ἄκρη στὴν ἄλλη τῆς ρεματιᾶς ποῦ ἔναι κοντὰ στὴν Τουρλωτῆ. Καὶ στὸ μέρος ποῦ πᾶτησε τ' ἄλογό του φαίνεται σὲ μιὰ πλάκα ἢ πεταλιά του»¹⁾. Στὰ τέτοια ὅμοια πηδήματα τοῦ Διγενῆ δὲν εἶναι δύσκολο ν' ἀναγνωρίσουμε τὸ μεγάλο πρότυπό τους, τὸ γνωστὸ κατόρθωμα ὅπου ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας ἐφιππος ἐπήδησε τὸν Εὐφράτη ἀπὸ τὴν μίαν ὄχθη τοῦ πόρου ὡς ἀντικρου στὴν ἄλλη.

Σὲ μιὰ μεσσηνιακὴ παράδοση τὸ πῆδημα γίνεται ἀπὸ τὸν Ἄϊ—Γιῶργη, τὸ λεβέντη καὶ καβαλλάρη Ἅγιο. Στὸ χωριὸ Γιάννιτσα τῆς Μεσσηνίας, κοντὰ στὸ μοναστήρι τῆς Δίμοσας, ἔβγαίνε—λέει ἡ παράδοση— ἓνα στοιχειὸ κάθε χρόνο στὸ πανηγύρι καὶ ἔτρωγε δυὸ ἀπὸ τοὺς πανηγυριώτες. Εἶδαν κι' ἀπόειδαν οἱ ἄνθρωποι τῆς περιφερείας κι' ἀποφάσισαν νὰ πάσουν νὰ πηγαίνουν στὸ πανηγύρι. Μὰ στὴν κρίσιμη ἐκείνη ὥρα παρουσιάσθη ὁ Ἄϊ—Γιῶργης ποῦ κυνήγησε καὶ σκότωσε τὸ στοιχειὸ μὲ τὸ κοντάρι του. Ὅσο κρατοῦσεν ἡ καταδίωξη, τὸ στοιχειὸ ἔτρεχε γρήγορα «καὶ γιὰ μιὰ στιγμή θὰ γλύτωνε, ἀλλ' ὁ Ἅγιος σφίγγει τὰ γκέμια τοῦ ἄλογου του καὶ σηκώνεται αὐτὸ στὰ πσινά του πόδια καὶ ρίχνει τὰ μπροστινὰ στὸ ρέμα ἀντίπερα καὶ μὲ τὴν ὁρμὴ πᾶτησαν σὲ μιὰ πλάκα ἐκεῖ, ποῦ ἔμειναν στὴν πλάκα οἱ βούλλες τῶν πετάλων καὶ φαίνονται ὡς τὰ σήμερα»²⁾.

Στὴ Ζάκυνθο ὑπάρχει τοπωνύμιον «τῆς Καλῆς τὸ Πῆδημα» καὶ σ' αὐτὸ ἀναφέρεται σχετικὴ παράδοση. Ἡ Καλὴ ἦταν μιὰ ἀντρογυναίκα. Μιὰ φορὰ ἐρχόταν φορτωμένη τρία μεγάλα λιθάρια, σὰν μυλολίθαρα, «ξάφνου εὐρέθηκε σ' ἓνα λαγκάδι μεγάλο ποῦ τὸ λένε τοῦ Φριᾶτη, ὅπου ἔτρεχε καὶ πολὺ νερό. Ἡ ἀνδρειωμένη Καλὴ δὲν τὰ ἔχασε· ἐπήδησε τὸ λαγκάδι καὶ ἐπέρασε ὡραία. Μὰ μὲ τὸ σάλτο ποῦ ἔκαμε ἀντιστηλώθηκε πολὺ καὶ ἔτσι ἐχώθηκε τὸ πόδι μέσα σὲ μιὰ πέτρα καὶ τὴν ἐβούλλωσε, σὰ νάθελε πατήσει σὲ λάσπη. Τοῦτο τὸ πῆδημα στὴ σήμερον φαίνεται καὶ λέγεται τῆς Καλῆς τὸ Πῆδημα»³⁾. Νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ Καλὴ αὐτὴ εἶναι δαιμονικὴ ὑπαρξή. Καλὴ ἢ Κάλω ἢ Κυρὰ Κάλω εἶναι ἡ ἀρχηγίνα σ' ὅλες τὶς Νεοράδες, ἡ πιδὸ

1) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 63 ἀριθ. 120.

2) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 283—285 ἀριθ. 503.

3) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 68 ἀριθ. 129.

ὁμορφη ἀπ' ὄλες τις ὁμορφες. Ὑπάρχουν πολλοὶ λόγοι ποὺ δικαιολογοῦν νὰ τὴν συνταυτίσουμε μὲ τὴν θεὰ Ἀρτέμιδα.

Τετάρτη παράδοση ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά καὶ μιλάει γιὰ τὸν Ἡρακλῆ. «Κοντὰ στοὺς Πρόνονους ὑπάρχει στὴ λάκκα μίᾳ πέτρα μὲ βαθουλώματα. Αὐτὰ εἶναι ἀχνάρια ποδιῶν, ποὺ μιὰ φορὰ τὸν παλαιὸν καιρὸ ὁ Ἡρακλῆς ἠθέλησε νὰ πηδήσῃ ἀπὸ τὸν ἕνα βράχο στὸν ἄλλο καὶ δὲν ἤμπόρεσε καὶ ἔπεσε στὴν πέτρα ἐπάνω, καὶ τὴν ἐβαθούλωσε μὲ τὸ πατήμά του. Γι' αὐτὸ ὅλο τὸ μέρος ἐκεῖ πλησίον, ποὺ εἶναι καμιά δεκαπενταριά-εἴκοσι χωριά, τὰ λένε ὡς τὰ τώρα Ἀράκλι»¹⁾.

Μιὰ πέμπτη παράδοση ἀναφέρεται ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ μιλάει γιὰ τὸ Μέγαν Ἀλέξανδρο. Στὴν περιοχὴ ἀνάμεσα Κοζάνη καὶ Γρεβενὰ περνάει ἕνας παραπόταμος τοῦ Ἀλιάκμονα, ὁ Βενέτικος. Σὲ κάποιο σημεῖο ὁ Βενέτικος στενεύει καὶ οἱ ἀντικρουνές του ὄχθες εἶναι δυὸ κάθετοι γυαλιστεροὶ βράχοι. Ἐκεῖ σήμερα ὑπάρχει χτισμένο γεφύρι. Ἡ τοπικὴ παράδοση λέει ὅτι στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος πήδησε ἀντίπερα τὸ ποτάμι, καβάλλα σι' ἄλογό του τὸ Βουκέφαλο. Ἀπὸ τότε ἔμεινε πάνου στὸ βράχο τὸ ἀχνάρι ἀπὸ τὸ πέταλο τοῦ ἀλόγου του²⁾.

Ε'.

Πόσο παλαιὸ χρονικὰ εἶναι αὐτὸ τὸ ἀχνάρι τῶν ἀνδρειωμένων ποὺ τὸ συναντοῦμε πάνω σὲ βράχους; Τὸ παλαιότερο γνωστὸ μου παράδειγμα φθάνει ὡς τὸν καιρὸ τοῦ Ἡροδότου, ὁ ὁποῖος, περιγράφοντας τὰ περίεργα ἔθιμα τοῦ λαοῦ τῆς Σκυθίας καὶ τὶς παραδόσεις τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων, ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ πάνω σὲ βράχο σημάδι ἀπὸ τὸ ἀχνάρι τοῦ Ἡρακλῆ, «ἵχνος Ἡρακλέως» ὅπως τὸ ὀνομάζει (Δ, 82).

Τὴ μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου τὴν ἐγνώριζεν ὁ μεγάλος λαογράφος μας Ν. Γ. Πολίτης καὶ τὴν ἀναφέρει (Παραδόσεις σελ. 742) χωρὶς ὅμως νὰ τὴν σχολιάσῃ. Ἀπ' ὅσα ξέρω καὶ ἄλλοι ξένοι ἐπιστήμονες, ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἀρχαῖο κείμενο, δὲν ἀποδίδουν ἰδιαίτερη σημασία στὴν πληροφορία. Ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἡρόδοτος δὲν λέει περισσότερα πράγματα, ὥστε φυσικὸ ὅλοι οἱ νεώτεροι ἀπλῶς νὰ διαπιστώνουν ἕνα ἀχνάρι τοῦ ἀρχαίου ἥρωα ποὺ εἶχε μείνει πάνω στὸ βράχο, ὅπως ὁ ἥρωας ἦσυχος περπατοῦσε κάποτε σὲ ἐκεῖνα τὰ μέρη.

Ἀξίζει ὅμως τὴν κόπο νὰ προσέξουμε ἰδιαίτερος τὸ πρᾶγμα, χρησιμοποιώντας τὶς σημερινὲς ὁμοίες παραδόσεις γιὰ βοηθητικὰ μας σχόλια στὸ ἀρχαῖο κείμενο. Ἡ πιὸ πάνω π. χ. Κεφαλονίτικη παράδοση μὲ τὸν ἴδιο ἥρωα Ἡρακλῆ εἶναι διαφωτιστικὴ. Εἶδαμε σὲ ὅλη τὴ σημερινὴ κατάταξη καὶ

1) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 61 ἀριθ. 114.

2) Πληροφορία τοῦ φίλου μου κ. Ἀλ. Χαρολίδη, ποὺ ἔχει σὲ ἐκδρομὴ του πεζοπορήσει στὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ ἀκουσε ἐκεῖ τὴν παράδοση.

στο κάστρο ένα ξερίπιο, όπου είναι θαμένα τὸ χρυσὸ ρολοὶ καὶ τὸ χρυσὸ σπαθὶ τοῦ γέρου βασιλιᾶ.

Ἰδιαίτερο καὶ ἀξιοσημείωτο χαρακτηριστικὸ στὶς παραδόσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἐδῶ εἶναι ὅτι συνήθως τὸ θαυμάσιο πῆδημα γίνεται ἀπὸ τὴ μὴν ὄχθη ἑνὸς ποταμοῦ ὡς τὴν ἀντικρυνή του ὄχθη. Σ' αὐτὸν τὸν ρόλο οἱ πιὸ λαμπροὶ καὶ πιὸ ὀνομαστοὶ λαϊκοὶ ἥρωες ἀναφέρονται, ἐνῶ στὰ παραμύθια δὲν λείπει τὸ ἴδιό τουτο μοτίβο. Ἀρκοῦν ὡς παραδείγματα οἱ ἀκόλουθες πέντε παραδόσεις. Στὴ Σητεία τῆς Κρήτης φαίνεται πάνω σὲ μιὰ πλάκα τὸ σημάδι ἀπὸ τὸ πέταλο ποῦ ἄφησε ἐκεῖ τὸ ἄλογο τοῦ Διγενῆ. «Ὁ Διγενὴς καβάλλα σὶ ἄλογό του μιὰ φορὰ ἐπήδησε ἀπὸ τὴ μὴν ἄκρη στὴν ἄλλη τῆς ρεματιᾶς ποῦ ἔναι κοντὰ στὴν Τουρλωτῆ. Καὶ στὸ μέρος ποῦ πάτησε τ' ἄλογό του φαίνεται σὲ μιὰ πλάκα ἢ πεταλιὰ του»¹⁾). Στὰ τέτοια ὅμοια πηδημάτα τοῦ Διγενῆ δὲν εἶναι δύσκολο ν' ἀναγνωρίσουμε τὸ μεγάλο πρότυπό τους, τὸ γνωστὸ κατόρθωμα ὅπου ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας ἐφιππος ἐπήδησε τὸν Εὐφράτη ἀπὸ τὴν μὴν ὄχθη τοῦ πόρου ὡς ἀνίκρου στὴν ἄλλη.

Σὲ μιὰ μεσσηνιακὴ παράδοση τὸ πῆδημα γίνεται ἀπὸ τὸν Ἀϊ—Γιώργη, τὸ λεβέντη καὶ καβαλλάρη Ἅγιο. Στὸ χωριὸ Γιάννιτσα τῆς Μεσσηνίας, κοντὰ στὸ μοναστήρι τῆς Δίμοσας, ἔβγαίνε—λέει ἡ παράδοση— ἕνα στοιχειὸ κάθε χρόνο στὸ πανηγύρι καὶ ἔτρωγε δυὸ ἀπὸ τοὺς πανηγυριώτες. Εἶδαν κι' ἀπόειδαν οἱ ἄνθρωποι τῆς περιφερείας κι' ἀποφάσισαν νὰ πάσουν νὰ πηγαίνουν στὸ πανηγύρι. Μὰ στὴν κρίσιμη ἐκείνη ὥρα παρουσιάσθη ὁ Ἀϊ—Γιώργης ποῦ κυνήγησε καὶ σκότωσε τὸ στοιχειὸ μὲ τὸ κοντάρι του. Ὅσο κρατοῦσεν ἡ καταδίωξη, τὸ στοιχειὸ ἔτρεχε γρήγορα «καὶ γιὰ μιὰ στιγμή θὰ γλύτωνε, ἀλλ' ὁ Ἅγιος σφίγγει τὰ γκέμια τοῦ ἀλόγου του καὶ σηκώνεται αὐτὸ στὰ πσινά του πόδια καὶ ρίχνει τὰ μπροστινὰ—στὸ ρέμα ἀντίπερα καὶ μὲ τόση ὀρμὴ πάτησαν σὲ μιὰ πλάκα ἐκεῖ, ποῦ ἔμειναν στὴν πλάκα οἱ βούλλες τῶν πετάλων καὶ φαίνονται ὡς τὰ σήμερα»²⁾).

Στὴ Ζάκυνθο ὑπάρχει τοπωνύμιον «τῆς Καλῆς τὸ Πῆδημα» καὶ σ' αὐτὸ ἀναφέρεται σχετικὴ παράδοση. Ἡ Καλὴ ἦταν μιὰ ἀντρογυναίκα. Μιὰ φορὰ ἐρχόταν φορτωμένη τρία μεγάλα λιθάρα, σὰν μυκολίθαρα, ἐξάφνου εὐρέθηκε σ' ἕνα λαγκάδι μεγάλο ποῦ τὸ λένε τοῦ Φοιάτη, ὅπου ἔτρεχε καὶ πολὺ νερό. Ἡ ἀνδρειωμένη Καλὴ δὲν τὰ ἔχασε· ἐπήδησε τὸ λαγκάδι καὶ ἐπέρασε ὠραία. Μὰ μὲ τὸ σάλτο ποῦ ἔκαμε ἀντιστηλώθηκε πολὺ καὶ ἔτσι ἐχώθηκε τὸ πόδι μέσα σὲ μιὰ πέτρα καὶ τὴν ἐβούλλωσε, σὰ νάθελε πατήσει σὲ λάσπη. Τοῦτο τὸ πῆδημα στὴ σήμερον φαίνεται καὶ λέγεται τοῦ Καλῆς τὸ Πῆδημα»³⁾). Νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ Καλὴ αὕτη εἶναι δαιμονικὴ ὑπαρξη. Καλὴ ἢ Κάλω ἢ Κυρὰ Κάλω εἶναι ἡ ἀσχηγίνα σ' ὅλες τὶς Νεοράδες, ἢ πιὸ

1) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 63 ἀριθ. 120.

2) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 283—285 ἀριθ. 503.

3) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 68 ἀριθ. 129.

ὁμορφῆ ἀπ' ὄλες τις ὁμορφες. Ὑπάρχουν πολλοὶ λόγοι πού δικαιολογοῦν νά τὴν συνταυτίσουμε μὲ τὴν θεά Ἀρτέμιδα.

Τετάρτη παράδοση ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά καὶ μιλάει γιὰ τὸν Ἡρακλῆ: «Κοντὰ στοὺς Πρόνους ὑπάρχει στὴ λάκκα μία πέτρα μὲ βαθουλώματα. Αὐτὰ εἶναι ἀχνάρια ποδιῶν, πού μιὰ φορὰ τὸν παλαιὸν καιρὸ ὁ Ἡρακλῆς ἠθέλησε νά πηδήσῃ ἀπὸ τὸν ἕνα βράχο στὸν ἄλλο καὶ δὲν ἤμπόρεσε καὶ ἔπεσε στὴν πέτρα ἐπάνω, καὶ τὴν ἐβαθούλωσε μὲ τὸ πατήμά του. Γι' αὐτὸ ὅλο τὸ μέρος ἐκεῖ πλησίον, πού εἶναι καμιά δεκαπενταριά-εἴκοσι χωριά, τὰ λένε ὡς τὰ τώρα Ἀράκλι»¹⁾.

Μιὰ πέμπτη παράδοση ἀναφέρεται ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ μιλάει γιὰ τὸ Μέγαν Ἀλέξανδρο. Στὴν περιοχὴ ἀνάμεσα Κοζάνη καὶ Γρεβενὰ περνάει ἕνας παραπόταμος τοῦ Ἀλιάκμονα, ὁ Βενέτικος. Σὲ κάποιο σημεῖο ὁ Βενέτικος στενεύει καὶ οἱ ἀντικρυνές του ὄχθες εἶναι δυὸ κάθετοι γυαλιστεροὶ βράχοι. Ἐκεῖ σήμερον ὑπάρχει χτισμένο γεφύρι. Ἡ τοπικὴ παράδοση λέει ὅτι στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος πῆδησε ἀντίπερα τὸ ποτάμι, καβάλλα στ' ἄλογό του τὸ Βουκέφαλο. Ἀπὸ τότε ἔμεινε πάνου στὸ βράχο τὸ ἀχνάρι ἀπὸ τὸ πέταλο τοῦ ἀλόγου του²⁾.

Ε'.

Πόσο παλαιὸ χρονικὰ εἶναι αὐτὸ τὸ ἀχνάρι τῶν ἀνδρειωμένων πού τὸ συναντοῦμε πάνω σέ βράχους; Τὸ παλαιότερον γνωστὸ μου παράδειγμα φθάνει ὡς τὸν καιρὸ τοῦ Ἡροδότου, ὁ ὁποῖος, περιγράφοντας τὰ περίεργα ἔθιμα τοῦ λαοῦ τῆς Σκυθίας καὶ τὶς παραδόσεις τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων, ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ πάνω σέ βράχο σημάδι ἀπὸ τὸ ἀχνάρι τοῦ Ἡρακλῆ, «Ἰχνος Ἡρακλέος» ὅπως τὸ ὀνομάζει (Δ, 82).

Τὴ μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου τὴν ἐγνώριζεν ὁ μεγάλος λαογράφος μας Ν. Γ. Πολίτης καὶ τὴν ἀναφέρει (Παραδόσεις σελ. 742) χωρὶς ὅμως νά τὴν σχολιάσῃ. Ἀπ' ὅσα ξέρω καὶ ἄλλοι ξένοι ἐπιστήμονες, ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἀρχαῖο κείμενον, δὲν ἀποδίδουν ἰδιαίτερη σημασία στὴν πληροφορία. Ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἡρόδοτος δὲν λέει περισσότερα πράγματα, ὥστε φυσικὸ ὅλοι οἱ νεώτεροι ἀπλῶς νά διαπιστώνουν ἕνα ἀχνάρι τοῦ ἀρχαίου ἥρωα πού εἶχε μείνει πάνω στὸ βράχο, ὅπως ὁ ἥρωας ἦσυχος περπατοῦσε κάποτε σέ ἐκεῖνα τὰ μέρη.

Ἄξιζει ὅμως τὴν κόπο νά προσέξουμε ἰδιαίτερος τὸ πρᾶγμα, χρησιμοποιώντας τὶς σημερινές ὁμοιες παραδόσεις γιὰ βοηθητικὰ μας σχόλια στὸ ἀρχαῖο κείμενον. Ἡ πιὸ πάνω π. χ. Κεφαλονίτικη παράδοση μὲ τὸν ἴδιο ἥρωα Ἡρακλῆ εἶναι διαφωτιστικὴ. Εἶδαμε σέ ὅλη τὴ σημερινὴ κατάταξη καὶ

1) Πολίτου, Παραδόσεις 1, 61 ἀριθ. 114.

2) Πληροφορία τοῦ φίλου μου κ. Ἀλ. Χαρολίδη, πού ἔχει σέ ἐκδρομὴ του πεζοπορήσει στὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ ἄκουσε ἐκεῖ τὴν παράδοση.

ἀξιολόγηση τῶν σχετικῶν παραδόσεων, ὅτι τὸ ἀποτύπωμα τοῦ ἀχναριοῦ ἐνὸς ἡρωϊκοῦ προσώπου πάνω σὲ βράχο εἶναι εἰδικὸ ἀποτέλεσμα ἐντονῆς ψυχικῆς ἐπίδρασης τοῦ πρωταγωνιστοῦ στὴν παράδοση. Σὲ τέτοιο μέρος ὁ ἥρωας ἔζησε μιὰ δυνατὴ στιγμή τῆς ζωῆς του, σὲ τέτοιο μέρος μιὰ σκληρὴ πάλη ἔγινε ἢ ἓνα μεγάλο ἄλλα ἐπραγματοποιήθη, ποῦ γιὰ νὰ κατορθωθῆ θέλει καὶ δύναμη καὶ ἀπόφαση ψυχικὴ. Τώρα μὲ τὰ νεοελληνικὰ αὐτὰ συμπεράσματα ἄς ξαναδιαβάσουμε τὸ κείμενο τοῦ Ἡροδότου. «Ἴχνος Ἡρακλέος φαίνουσι ἐν πέτρῃ ἐνεόν, τὸ οἶκε μὲν βήματι ἀνδρός, ἔστι δὲ τὸ μέγαθος δίπηχυ, παρὰ τὸν Τύρην ποταμόν» (Δ, 82). Μὲ σημερινὰ λόγια ἢ πληροφορία σημαίνει : «Ἀχναῖοι τοῦ Ἡρακλῆ δείχνουν πάνω σὲ πέτρα νὰ ὑπάρχῃ. Αὐτὸ μοιάζει μὲ πατημασιὰ ἀνδρός, εἶναι στὸ μάκρος του δυὸ πῆχες καὶ βρίσκεται πλαῖ στὴν ὄχθη τοῦ Τύρη ποταμοῦ». Γίνεται ὀλοφάνερο τώρα ὅτι κάποια ἀρχαία τοπικὴ παράδοση πρέπει νὰ ὑπῆρχε, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἡρακλῆς (ἢ ὁ σωσίας του Σκυθικὸς θεὸς) εἶχε ἀναγκασθῆ κ' εἶχε στὸ μέρος ἐκεῖνο πηδήσει τὸν πλατὺ σκυθικὸ ποταμὸ Τύρη ἀπὸ τὴ μιὰ τοῦ ὄχθη ὡς τὴν ἄλλη. Φαίνεται ὅτι τὴν παράδοση αὐτὴ ὁ πληροφοριοδότης του δὲν τοῦ τὴν εἶπε τοῦ Ἡροδότου, γιὰ τὸ τελευταῖος ἀσφαλῶς θὰ τὴν ἔγραφε. Ἀγαπάει πάντοτε νὰ γράφῃ κάθε ὁμορφὴ ἱστορία καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ ἰδιαίτερη χάρις τοῦ βιβλίου του.

Στὸ ἴδιο τέταρτο βιβλίον τὰ Σκυθικά, μὰ πρὶν ἀρκετὰ κεφάλαια (Δ, 8—10), ὁ Ἡρόδοτος μᾶς διηγεῖται λεπτομερῶς τὴν ἱστορία πῶς ὁ Ἡρακλῆς συνάντησε στὴ σπηλιά τῆς μιὰ παράξενη Νεραΐδα, μισὴ γυναῖκα μισὴ δράκαινα, καὶ πῶς ἀπ' αὐτοὺς γεννήθηκαν τρία παιδιά. Στὴ Σκυθία ὁ Ἡρακλῆς εἶχε φθάσει ἐπιστρέφοντας στὴν Ἑλλάδα μαζί μὲ τις ἀγελάδες τοῦ Γηρῶνῆ ποῦ εἶχε διαταχθῆ νὰ πάῃ νὰ πάρῃ καὶ νὰ φέρῃ στὸν Εὐρουσθεά. Μιὰ νύχτα ὅμως μὲ χιόνι καὶ κρύο ὁ ἥρωας σκεπάστηκε μὲ τὴ λεωντῆ του καὶ κοιμήθηκε. Τὸ πρωὶ τοῦ ἔλειπαν τὰ ἄλογα ποῦ τὰ εἶχε δεμένα στὸ ἄρμα του. «Ὡς δ' ἐγερθῆναι τὸν Ἡρακλέα, δίξασθαι, πάντα δὲ τῆς χώρας ἐπεξελεθόντα τέλος ἀπικέσθαι εἰς τὴν Ὑλαίην καλεομένην γῆν» (Δ, 9). Ὅλη τὴ χώρα γύρισεν ὁ ἥρωας ψάχνοντας γιὰ τὰ ἄλογά του καὶ στὸ τέλος ἐφθασε στὴ σπηλιά τῆς Νεραΐδας ποῦ ἐκεῖνη τοῦ εἶχεν ἐπίτηδες κλέψει τὰ ἄλογα.

Μετὰ τὴν ἱστορία αὐτὴ καὶ μετὰ 72 ἄσχετα κεφάλαια ὁ Ἡρόδοτος φθάνει νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν ἐπαρχία γύρω στὸν Τύρη ποταμὸ καὶ τότε ἀναφέρει, ἄσχετη καὶ ἀπομονωμένη, τὴ μαρτυρία γιὰ τὸ «Ἴχνος Ἡρακλέος... παρὰ τὸν Τύρην ποταμόν». Δὲν μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ συναρμολογήσουμε τώρα τὰ δυὸ ἐπεισόδια καὶ νὰ συμπληρωθῆ ἢ ἀρχαία παράδοση ποῦ πιθανῶς ἔλεγαν Ἕλληνες στὶς ἀποικίες τῆς Σκυθίας καὶ Σκύθες, καὶ ποῦ ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρει παρὰ μόνον ἓνα μέρος τῆς. Ἐνας σημερινὸς λαϊκὸς ἀνθρωπος θὰ τὴν διηγόταν ἔτσι περίπου : «Ὁ Ἡρακλῆς μόλις ξύπνησε καὶ εἶδε νὰ ἔχουν χαθῆ τὰ ἄλογά του ἀπὸ τὸ ἄρμα του, κίνησε πεζὸς κ'»

ἄρχισε ψάχνοντας δεξιὰ κι' ἀριστερά, σ' ὅλους τοὺς τόπους τῆς Σκυθίας. Μόλις ὅμως ἔφτασε στὸν Τύρη, τὸ πλάτος τοῦ ποταμοῦ τὸν ἐμπόδιζε νὰ συνεχίσῃ τὸ δρόμο του. Γεφύρι δὲν ἦταν πούθενά. Ὁ Ἡρακλῆς ὅμως ἦταν βιαστικός καὶ γιὰ τοῦτο δὲν χάνει τὸν καιρὸ του. Δίνει ἓνα μεγάλο σάλτο καὶ βρέθηκε στὴν ἀντίπερα ὄχθη τοῦ ποταμοῦ. Ἐκεῖ πού ἔφτασε στὸ βράχο καὶ πάτησε τὸ πόδι του ἔμεινε γιὰ πάντα σημάδι τὸ ἀχνάρι τοῦ ἥρωα. Ἀργότερα βρήκε τ' ἄλογά του καὶ πιά δὲ ματαπερπάτησε πεζὸς στὴ Σκυθία. Ὡστόσο ὑπάρχει ἀκόμη τὸ ἀχνάρι του ἐκεῖνο, σὰν πῆδησε τὸ μεγάλο ποτάμι. Αὐτὸ τὸ ἀχνάρι τὸ δείχνουν ὡς τὰ σήμερα. Βρίσκεται πάνω στὸ βράχο στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Τύρη καὶ εἶναι μεγάλο δυὸ πῆχες. *"Ἰχνος Ἡρακλέος φαίνονται ἐν πέτρῃ... τὸ μέγαθος δίπηχυν, παρὰ τὸν Τύρην ποταμόν».*

Δὲν ὑποστηρίζω ὅτι ὁποσδήποτε θὰ ὑπῆρξε μιὰ τέτοια ἀρχαία παράδοση ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες τῆς Σκυθίας. Ὑποστηρίζω ὅτι, ὅπως τὸ ἐπιβάλλουν ἄλλεπάλληλα νεοελληνικὰ πρότυπα : α) τὸ ἶχνος παρὰ τὸν Τύρην ποταμόν προέρχεται ἀπὸ κάποιον πῆδημα ἐκεῖ, καὶ β) δὲν ἀποκλείεται ἡ ἀρχικὴ μορφή τῆς ἀρχαίας παράδοσης νὰ ἦταν ἔτσι ὅπως πῶ πάνω ἀναπαριστάνεται. Πάντως ἔτσι ἀσφαλῶς θὰ ἦταν, ἂν ἐπρόκειτο γιὰ νεοελληνικὴ ἐποχὴ. Ἀληθινὰ ἡ ἀμάρτυρη ἀρχαία παράδοση βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη ὁμοιότητα μὲ τὶς μεσαιωνικὲς καὶ νεοελληνικὲς παραδόσεις μας, πού εἶδαμε πῶ πάνω. Ὁ ἀρχαῖος Ἡρακλῆς ὑπερπηδᾷ στὴ Σκυθία τὸ μεγάλο ποτάμι, ὅπως σήμερα πηδαίει ὁ ἴδιος Ἡρακλῆς στὴν Κεφαλονιά, ὅπως πηδαίει τὸ ρέμα ὁ Ἅγιος Γιώργης στὴ Μεσσηνία, ὅπως πηδαίει ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τὸ ποτάμι στὴ Μακεδονία, καὶ ὅπως στὴ Σητεία τῆς Κρήτης πηδαίει ὁ Διγενὴς τῆ ρηματιά. Ὅλοι οἱ τολμηροὶ καὶ δημοφιλεῖς ἥρωες πηδοῦν ἀντίπερα καὶ μένει τὸ ἀχνάρι τους πάνω στὸ βράχο. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος γιὰ νὰ μὴ συμβαίη παρόμοιο καὶ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ, ὅπου ἔχουν τὶς ρίζες τους οἱ πῶ πολλές μεσαιωνικὲς καὶ νεοελληνικὲς ιδέες.

Α' ΜΑΔΥΤΟΥ

1. Οι φωτιές τοῦ Αὐγούστου. — Ἐκ τῆς συνηθείας ἦν εἶχον οἱ πρόγονοι ἡμῶν ν' ἀνάπτωσι φωτιές καθ' ὠρισμένας ἐποχὰς τοῦ ἔτους πρὸς ἐξορισμὸν τῶν κακῶν πνευμάτων καὶ κάθαρσιν τῆς ἀτμοσφαιράς ἀπὸ τὴν δυσμενῆ ἐπὶ ταύτης ἐπήρειαν, ἐπεκράτησε καὶ παρὰ τοῖς Μαδυτιοῖς ἡ συνήθεια ν' ἀνάπτουν φωτιές κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ μηνὸς Αὐγούστου καὶ ὑπερπιδῶντες αὐτὰς νὰ λέγουν: «ἄκτος παράκτος καλῶς μᾶς βρῆκε γῆ ἄκτος» τοῦτο δὲ ἐγένετο παρ' αὐτοῖς, ὅπως ἀφ' ἑνὸς μὲν καλοδεχθῶσι τὸν μῆνα Αὐγούστου, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅπως διὰ τῶν προκαλουμένων τούτων πυρῶν διασκορπισθοῦν κατὰ τὴν ἀντίληψίν των τὰ κακὰ πνεύματα καὶ νοσογόνα σπέρματα. Προήρχετο δὲ ἡ δοξασία αὕτη, ἐκ τῆς προκαταλήψεως, ἦν εἶχον περὶ τοῦ μηνὸς Αὐγούστου, θεωρουμένου ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν νοσογόνου μηνός· καθόσον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μηνὸς τούτου, λόγῳ τοῦ μεγάλου καύσωνος, εὐκόλως ἀναπτύσσονται αἱ διάφορα μολυσματικαὶ ἀσθένειαι, ἐπειδὴ ἀποξηραμένων τῶν ἔλῶν, ὁ ἄνεμος μεταφέρει τὰ ἐκ τούτων προερχόμενα νοσογόνα σπέρματα εἰς τὰς πόλεις, ἐξ οὗ καὶ ἡ μεταφορική ὀνομασία «Μαλαρία» ἦτοι κακὸς ἀήρ, ὡς συνήθως ἀποκαλοῦνται οἱ ἐλογενεῖς πυρετοὶ. Διὰ τοῦτο ἐπρέσβευον ὅτι διὰ τῶν πυρῶν τούτων θὰ ἐγένετο ὁ καθαρμὸς τῆς ἀτμοσφαιράς ἀπὸ τὰ νοσογόνα μιάσματα, τὰ ὅποια προκαλοῦν τὰς διαφοροὺς ἐπιδημίας (κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ ὁ Ἴπποκράτης πρὸς κατάπαυσιν τοῦ λοιμοῦ συνεβούλευσε ν' ἀπολυμάνουν τὸν ἀέρα καὶ τὰς νοσογόνους ἐστίας ἀπὸ ἀδιάκοπες φωτιές, καθόσον παρατήρησεν ὅτι οἱ σιδηράδες καὶ οἱ γύφτοι δὲν προσεβάλλοντο ἀπὸ τὸν λοιμόν), ἐτέλουν δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡλίου καὶ τῶν Ὁρῶν τοῦ ἔτους σχετικὴν τινα ἑορτὴν τοῦ «θερινοῦ ἡλιοστασίου» ὀνομαζομένην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠνάπτοντο φωτιές, ἐπήδων ἄνωθεν αὐτῶν καὶ ἐξηγγέλλοντο διάφοροι οἰωνοὶ καὶ κληδομαντεῖαι. Ἡ δοξασία αὕτη καὶ παρὰ τοῖς ἑβραίοις ἦτο ἀσπαστή, κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους, ὡς ἀναφέρει καὶ ἡ Ἁγία Γραφή (Κεφ. Ε. 10) «οὐχ' εὐρήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων ἐν πυρὶ μαντευομένοις μαντεῖα καὶ κληδομιζόμενοι»· ὁμοίως καὶ παρὰ τῶν Βυζαντινῶν, ἡ περὶ νοσηρότητος τοῦ μηνὸς Αὐγούστου δοξασία, διακωνίσθη καὶ μέχρις ἡμῶν, διὰ διαφόρων παροιμιῶν ὡς π. χ. «περὶ τῆς ὑγείας σου τὸν Αὐγούστου ἐρώτα» ἢ «Αὐγούστου δριῖμες στὰ νερὰ καὶ τοῦ Μαρτιοῦ στὰ ξύλα». Εἰς ἄλλα μέρη οἱ φωτιές αὗται συνηθίζονται κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου 24 Ἰουνίου. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀνάγεται εἰς τοὺς παλαιοὺς χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέως Θεοδωρήτου, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, καὶ συνεδέεται πρὸς τινα παραδόσιν ἀναφερομένην εἰς τὸν βίον τοῦ Ἁγίου

Ἰωάννου. Κατ' αὐτὴν ἐπειδὴ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης διέμεινε, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν ἔρημον, ἠρέσκετο νὰ παραμένη εἰς μέρη ὅπου ἐφύοντο θυμάρια (φλισκούνια) διὰ ν' ἀποφεύγη τοὺς ἐνοχλητικοὺς κώνωπας, καθόσον τὰ θυμάρια, ὡς ἐκ τῆς διαπεραστικῆς αὐτῶν ὀσμῆς, ἐμποδίζουν τὴν ἐκκόλαψιν τῶν ὠαρίων των καὶ διὰ τοῦτο οἱ κώνωπες ἐναπέθετον τὰ ὠαρία των εἰς ἄλλα χόρτα φυόμενα παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν καὶ εἰς ἐλώδη μέρη.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὅμως, διὰ νὰ ἐμποδίση καὶ πάλιν τὴν ἐκκόλαψιν τῶν ὠαρίων τῶν κωνόπων, κατέστρεφε διὰ πυρῶν τὰ χόρτα ταῦτα καὶ ὄντως ἠμποδίζετο ἢ μετάδοσις τῶν νοσογόνων σπερμάτων εἰς τὰς πόλεις. Ὡς ἐκ τούτου ὁ λαὸς μνήμων τῆς παραδόσεως ταύτης ἐσυνήθιζε κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἀφ' οὗ ἐσύναζεν εἰς σωροὺς τὰ χόρτα ταῦτα, ν' ἀνάπη φωτιᾶς μὲ αὐτά, καὶ ἐπικαλούμενος τὴν χάριν καὶ εὐλογίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τὸν ὁποῖον ἐπρόσβευον καὶ ὡς προστάτην κατὰ τῆς ἐλονοσίας, ἐπήδων ἄνωθεν αὐτῶν, λέγοντες συγχρόνως καὶ ἐπικαίρους τινὰς φράσεις. Εἰς τὰ Δαρδανέλλια αἱ φωτιᾶς αὗται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου λέγονται «κακαρῶνες» ἢτοι κακαρώνω¹⁾ καὶ μεταφορικῶς θάνατος εἰς τὰ νοσογόνα σπέρματι τῶν κωνόπων. Μετὰ τὸ πέρας τῆς φωτιᾶς ταύτης ἔβραζον μία πέτρα εἰς τὸ μέσον καὶ ἔκαμναν ἕνα σταυρὸν διὰ νὰ ἐμποδίζον τις Νεράϊδες νὰ περνοῦν ἀπὸ τῆ συνοικίαν καὶ νὰ μὴ φέρουν ἀρρώστιας.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πυρῶν τούτων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια νὰ καίωσι καὶ τοὺς «Μαΐδες» καθόσον εἶχον τὴν ἀντίληψιν ὅτι καὶ τὰ μαγιάκια ταῦτα στεφάνια αἰωρούμενα εἰς τὰς προσόψεις τῶν οἰκιῶν, ὅχι μόνον ἐπροφύλαττον αὐτὰς ἀπὸ τὸ «μάτιασμα», ἀλλὰ καὶ συνελάμβανον τὰ νοσογόνα σπέρματα καὶ τὰ κικκοποιὰ πνεύματα καὶ δὲν τὰ ἄφηνον νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ σπίτι καὶ νὰ προξενήσουν κακὸν εἰς τοὺς ἐνοίκους.

Κατὰ τὴν παραμονὴν πάλιν τοῦ μηνὸς Μαρτίου ἔροριπτον ἀγγελῶν πληρῆς ὕδατος, ὀπισθεν διερχομένου προσώπου, λέγοντες «πάῳ τσ' ψύλλ' μας κι' τσ' κορροί μας». Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον ὁ ἥλιος εἶναι λίαν καυστικὸς καὶ εὐνοεῖ τὴν ἐκκόλαψιν τῶν ψύλλων καὶ τῶν κορρῶν, ἔλεγον προληπτικῶς τὴν φράσιν ταύτην πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐνοχλητικῶν τούτων ζωῦφιων ἀπὸ τὰς οἰκίας των. Πρὸς προφύλαξιν δὲ ἀπὸ τὴν ἐπήρσειαν τοῦ ἡλίου ἐπὶ τοῦ δέρματος, κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον, ὅπως λέγει καὶ μία παροιμία «τὸ Μάρτη ἥλιος βάφει καὶ πέντε ξεβάφει» προσέδενον ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῶν χειρῶν των κλώσματα ἕξ ἐρυθρᾶς καὶ λευκῆς μετάξης, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται κοινῶς «Μάρτηδες» καὶ τοὺς καίουν εἰς τὸ τέλος τοῦ μηνός. Τοῦτο εἶναι λείψανον τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λατρείας τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων· κατὰ ταῦτα οἱ μῦσται ἔθετον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ καρποῦ κλωστήν «κόρρη» ὀνομαζομένην, ἀποδίδοντες εἰς ταύτην συμβολικὴν ἔννοιαν

Σ. Δ. 1) Βλ. κακαρώνω *M. Φιλήντα* Γλωσσογνωστικά, Τόμ. Α', σ. 188,

μαντικής φύσεως, ὡς ἀπομακρύνουσιν τὴν ἐπενέργειαν κακοποιῶν δυνάμεων.

Εἰς τινὰ μέρη τῆς Θράκης θέτουν τοὺς Μάρτηδες τοὺτους εἰς τὸ τέλος τοῦ μηνὸς κάτωθεν λίθου τινός· καὶ ἂν μὲν μετὰ 40 ἡμέρας σηκώνοντες τὸν λίθον εὗρουν μύρμηκας, σημεῖον ὅτι ὁ κάτοχος τοῦ κλώσματος θὰ πλουτίσῃ, ἂν δὲ εὗρουν σκόληκας ἐπίστευον ὅτι θὰ πάθῃ οὗτος κακόν, κατὰ τὴν χρονιὰν ταύτην.

Τοιαῦτα κλώσματα ἐκ κιτρίνης ὅμως μετάξῃς ἔθετον περὶ τὸν καρπὸν καὶ οἱ πάσχοντες ἀπὸ ἐλώδεις πυρετούς. Ἐκράτει δὲ ὁ πάσχων ταῦτα ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ κατόπιν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἢ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἔκαιον ταῦτα λέγοντες συγχρόνως καὶ ἑξορκισμούς. Καὶ τοῦτο εἶναι παρμένον ἀπὸ κάποιον θρύλον, σχετικῶς πρὸς τὸν Ἁγιὸν Ἰωάννην. Ὅτι δηλ. ὁ Ἅγιος Ἰωάννης θέλων νὰ εὐεργετήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, ἔδωσε μὲ χρωματιστὰ μετὰξια ὅλες τὶς ἀρρώστιας π. χ. μὲ κίτρινον τοὺς ἐλώδεις πυρετούς, μὲ κόκκινον τὴν ὀστρακιά καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς· κατόπιν ἔθαψε βαθειὰ στὴ γῆ τὰ μετὰξια αὐτὰ καὶ τὰ ἐσκέπασε μὲ μίαν πέτραν. Ὅλοιός λοιπὸν ὑπέφερον ἀπὸ τὶς ἀρρώστιας αὐτὲς δὲν εἶχε νὰ κάμῃ τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν χάριν καὶ εὐλογίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ νὰ δέσῃ περὶ τὸν καρπὸν τῆς χειρός του τὴν ἀνάλογον χρωματιστὴ κλωστὴ τῆς ἀρρώστιας ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔπασχε καὶ μετὰ 40 ἡμέρας νὰ θέσῃ ταύτην κάτω ἀπὸ μίαν πέτραν καὶ θὰ ἐγίνετο καλὰ ἢ προληπτικῶς θὰ ἐπροφυλάσσειτο ἀπὸ τὴν ἀρρώστια αὐτὴν, ἂν τυχὸν καὶ ὑπῆρχεν ἐπιδημία τις ἀνά τὴν πόλιν.

2. Ὁ Κλήδωνας.—Ὁ Κλήδωνας ἔλκει τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς Ἰωνικῆς λέξεως «κλήδων», ἣτις σημαίνει ἕνα εἶδος μαντικῆς προφητείας, συνισταμένης ἀπὸ λέξεις καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν προφητικὴν σημασίαν. Ὁ κλήδωνας ἐγίνετο κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου 24ῆ Ἰουνίου. Τὴν προτεραίαν τῆς τελετῆς νεάνιδες μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἐγέμιζον ἀγγεῖον μὲ ὕδωρ ἀπὸ τὴν βρύσιν, τὸ λεγόμενον «ἀμίλητο νερό», (τὸ νερὸ τὸ ἔπερναν ἀπὸ τῆ βρύσιν μὲ τὸ στόμα κλειστὸν καὶ οὕτω πως ἐφθάναν εἰς τὸ σπίτι) ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ἔρριπτον τὰ «ριζικάρικα» ἥτοι νομίσματα, κομπία, δακτυλίδια κτλ. Τὸ δοχεῖον ἀφήνετο μέχρι πρωίας εἰς τὴν δρόσον τῆς νυκτός καὶ ἐνῶ ἐκαλύπτετο μ' ἕνα ὕφασμα ἔλεγον οὕτω :

«Κλειδώνουμε τὸν κλήδωνα στ' ἁγιοῦ Γιαννιοῦ τὴ χάρη
κι' ὅποια ἔχει τὸν καλὸν νὰ δώσει νὰ τὸν πάρει».

Κατὰ τὸ δειλινὸν ἤνοιγαν τὸν κλήδωνα μὲ τὸν ἀκόλουθον στίχον :

«ἀνοίγουμε τὸν κλήδωνα στ' ἁγιοῦ Γιαννιοῦ τὴ χάρη
κι' ὅποια ἔχει ριζικὸ καλό, σήμερα νὰ τὸν ἐπάροι».

Εἶτα ἀπηγγέλλοντο διάφοροι στίχοι καὶ ἀνεσύρετο συγχρόνως καὶ ἀντικείμενόν τι ἐκ τοῦ δοχείου· συμφώνως δὲ μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ στίχου καὶ τὴν σύμπτωσιν τοῦ ἐξαχθέντος ἀντικειμένου, ἔβγαζον συμπεράσματα ἀνάλογα τῆς

υπονοουμένης προτιμήσεως· π. χ. μία ή όποία ένδιεφέρετο για ένα φούρναρη βγαίνει τό έξής :

«ό ύδρωσ του προσώπου σου μου φθάνει να ζυμώνω

κι' ή ροδοκοκκινάδα σου τό φούρνο να πυρώσω»

ή τό «τ' άλλέντρι του δργώνει και την καρδούλα μου πληγώνει»

άν επρόκειτο για γεωργό. "Αν δέ για ναυτικό βγαίνει τό έξής :

«βάλε πλώρη στό τιμόνι | και σε προσμένει τό τριγώνι»

ή «τό πριόνι σ' πριονίζει | την καρδούλα μου ραγίζει»

άν επρόκειτο για ξυλουργό και ούτω καθεξής.

Έκτός από τόν κλήδωνα την πρώτην τής 24ης 'Ιουνίου επήγαιναν λίαν πρωτ' εις την θάλασσαν, όπου τ' άγίασμα του 'Αγίου Εύθυμίου, έσυναζον βούρλα και έπερναν από την θάλασσα μιá πέτρα με τὰ φύκια καθώς και άγίασμα. 'Επιστρέφουσαι δέ εις την οικίαν ηνοιγον τὰ σεντούκια, έβγαζαν τόν ρουχιμόν, τόν όποιον εκρέμων επί τινος σχοιního επί τι χρονικόν διάστημα και έρράντιζον κατόπιν με τό άγίασμα τόν ρουχιμόν καθώς και τὰ σεντούκια. Μετά ταύτα έβαζαν μέσα στα σεντούκια τὰ βούρλα σταυροειδώς, τή χορταριασμένη πέτρα, μιá πλάκα σαπούνι και κατόπιν έναπέθετον τόν ρουχιμόν. Με αυτόν τόν τρόπον ήσαν βέβαιοι ότι θα ψοφήσουν οι σκώροι και τὰ λοιπά ζωύφια. Πράγματι δέ ό άερισμός του ρουχιμοσ και ή μυρωδιά των βούρλων, ή όποία είναι λίαν διαπεραστική, δυναμένη έντός 40 λεπτών να φονεύση τους σκώρους, επιδροά λίαν επωφελώς εις τόν καθαρισμόν του ρουχιμοσ και προφυλάττει αυτόν από τὰ επιβλαβή έντομα. Όσαύτως προσεπάθουν να σταθούν κατά την πρώτην τής έορτής του 'Αγίου 'Ιωάννου, άμα τή άνατολή του ήλίου, κατά τοιοϋτον τρόπον, ώστε να φαίνεται όλόκληρον τό σώμα των, καθόσον ειχον την πρόληψιν ότι, άν ή σκιά του σώματος δέν ειχε κεφαλήν, θα ήτο τοϋτο κακό σημάδι δια τόν ένδιαφερόμενον, κατά την χρονιά εκείνην.

3. Καλλικάντζαροι.— 1) Καλλικάντζαρος' εκ του «καλλικιν» ήτοι ό έχαν μακρού πόδια και άνηρ άνδρός-άντζαρος, τουτέστι οι έχοντες μακρού πόδια. Είναι δέ οϋτοι δημιουργήματα του 'Ελλ. λαοσ με μορφές τερατώδεις ως οι άρχαιοι Σάτυροι και οι όπαδοι του Πανός. 'Εμφανίζονται κατά τās παραμονάς των Χριστουγέννων εις τās πόλεις με τὰ ιδιόρρυθμα πλοιάρια των. Εις την Μάδυτον έπιστευον ότι του 'Αγίου 'Ανδρέα «άντριώνονται», του 'Αγίου Νικολάου «καραβιάζονται» και φθάνουν κατ' αρχάς εις τὰ Κοιλια «κόλπος τής Μαδύτου όπου ή αρχαία πόλις των Κοιλιανών», και έπειτα του 'Αγίου Σπυρίδωνος, όποτε ή ήμέρα αρχίζει να μεγαλώνη «σπυρι σπυρι» ως λέγει ό λαός, κατέρχονται εις την πόλιν την νύκτα δια να παρα-

1) Οι Καλλικάντζαροι Κωνστ. Ρωμίου (άπόσπασμα εκ των Byzantinisch Neugriechische Jahrbucher. 1947. Τόμ. ΙΕ', σελ. 49-78).

μονεύσουν τὰ σπίτια ἐκεῖνα, ὅπου ὑπάρχουν ἄτακτα παιδιὰ καὶ τεμπέλικα κορίτσια. Παραμένουν δὲ εἰς τὰς πόλεις καθ' ὅλον τὸ 12ήμερον τῶν Χριστουγέννων καὶ ἐνδιατρίβουν, κατὰ τὰς νύκτας, εἰς τοὺς ἀνεμομύλους καὶ εἰς τὰ τρίστρατα, καὶ ἅμα «λαλήσει ὁ πετεινὸς» φεύγουν καὶ πηγαίνουν «στὰ ὄρη καὶ στὰ ἴβνά». Λέγουν ὅτι ἐπικάθηνται ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ἀνθρώπων, ὅταν συναντήσουν αὐτοὺς εἰς τὰ τρίστρατα, ὅτι παίρνουν τὴ λαλιά ἀπὸ τὰ παλληκάρια καὶ εἰσερχόμενοι εἰς τὰς οἰκίας διὰ τῶν καπνοδόχων τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων, λερώνουν τὰ φαγητὰ ποὺ οἰγοψήνωνται στὸ τζάκι. Διὰ τοῦτο ἔχριον τὸ καπάκι τῆς χύτρας μὲ ζυμαρί, ἔβαζαν καὶ ἓνα πιάτο λουκουμάδες στὸ τζάκι, διὰ νὰ φάγουν καὶ νὰ γλυκαθοῦν... καὶ ἔτσι νὰ μὴ πειράξουν τὸ φαγητό. Προσέτι ἐπίστευον ὅτι μαιίνουν τὰ ἄγγεῖα, τὰς τροφὰς καὶ τὴν τέφραν, διὰ τοῦτο ἢ στάχτη αὐτὴ τοῦ τζακιοῦ, ἦτο ἀκατάλληλος γιὰ μπογάδα.... Πρὸς ἀποτροπὴν τῶν πράξεων τούτων τῶν Καλλικαντζάρων μετεχειρίζοντο διάφορα προφυλακτικὰ μέσα, ἦτοι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ δι' αἰθάλης ἐπὶ τῶν ἄγγείων, τὸ μαυρομάνικο μαχαῖρι, ἓνα δαυλὸ ἀναμμένο καὶ ὄρθιο στὸ τζάκι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν Χριστουγέννων, ὡς καὶ διάφορα ἄλλα «ξόρκια».

Κατὰ δὲ τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων, ὅποτε ὁ λαὸς ἀγιάζει τὰς οἰκίας του, τότε οἱ Καλλικαντζάροι βλέποντες τοῦτο, φεύγουν ἀπὸ τὰς πόλεις, καὶ πηγαίνουν εἰς τὰ λιμέρια των λέγοντες :

«Ἄντε νὰ πηγαίνομε γιὰτ' ἔρχεται ὁ τουρλοπαπᾶς
μὲ τὴν ἀγίαστοῦρα του καὶ μὲ τὴ βρεχτοῦρα του
καὶ θὰ μᾶς ἀγιάση...»

Οἱ δὲ Νεραΐδες ἦσαν ἑωτικά ἢ ἀερικά πλάσματα, ἐμφανιζόμενα ὑπὸ μορφήν γοητευτικῶν γυναικῶν, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ὁποίων ὀφείλονται διάφορα ἀνεξήγητοι ἀσθένειαι καὶ ὀνόματα ὡς π. χ. μελαγχολία, ἀφασία, παραλυσία κ.τ.λ. κοινῶς «Νεραΐδοκτυπημένοι» εἰς πρόσωπα ἐπιρρηπῆ πρὸς ὑπνωτισμὸν ἢ αὐθυποβολὴν ὑποκείμενα. Πρὸς θεραπείαν τῶν Νεραΐδοκτυπημένων προσβῆαινον εἰς διάφορα ξόρκια, καθὼς καὶ εἰς τὴν παραμονὴν ἐπὶ 40 ἡμέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐν νησιεῖα καὶ προσευχῆ, κάμνοντες σαρανταλείτουργα καὶ προσφέροντες «τάματα». Πράγματι δὲ ὁ ἐκκλησιασμὸς τῶν ψυχοπαθῶν τούτων, καὶ ἡ παραμονὴ εἰς περιβάλλον μυστικοπαθῆς καὶ ἱερῶν, αὐξάνουν τὴν αὐτολεποίθησιν πρὸς τὰ θεῖα καὶ τὴν πίστιν πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ πιστεύουν ἀκραδάντως ὅτι θὰ ἐπιφέρουν τὴν ἴασιν καὶ θὰ γίνουν καλά. Ἡ ἐπενέργεια αὐτὴ στηρίζεται ἐν πολλοῖς καὶ εἰς τὴν ιδιότητα τῶν ἀνθρώπων τούτων, οἱ ὁποῖοι δέχονται ἀκτινοβολίας θυμαστικῶν ὀντων, ὡς εἶναι αἱ εἰκόνας τῶν Ἁγίων.

4. Τὸ Ρουμάνι.—Ἐγίνετο τοῦτο κατὰ τὴν Μεγάλην Δευτέραν, καθ' ὃ παιδες ἐκάστης ἐνορίας κρατοῦντες σταυρὸν ἐστολισμένον μὲ στέφανον ἐκ βαίτων καὶ φέροντες κάλαθον πλήρη τεμαχίων ἀπὸ ἀποκόμματα ὑφασμάτων

(κ. τζάτζακα) καλούμενα περιήρχοντο τὰς οἰκίας τῆς ἐνορίας των ψάλλοντες ἄσματίον τι καὶ ἀφοῦ προσέθετον τὸ τεμάχιον ὑφάσματος ἐπὶ τοῦ κρῖκου τῆς οἰκίας, διὰ νὰ ἐμποδίσουν δηθὲν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ σπίτι οἱ «ψύλλ' κι' οἱ ποντικοὶ» ἐλάμβανον ὡς ἀμοιβὴν αὐγά, τὰ ὅποια παρέδιδον κατόπιν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἱερέως, φιλοξενούμενοι ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὸν κόπον των, μὲ «χαλβᾶ καὶ παζαριῖτες». Τὸ ἐν λόγῳ ποίημα, κατὰ παράφρασιν προφανῶς ἀπὸ ἄλλο παρόμοιον τοιοῦτον, ὑπὸ ἱερέως τινος, ἔχει οὕτω :

«Σήμερα ἄλλος οὐρανός, σήμερα ἄλλη μέρα
σήμερον καταδέχεται Χριστὸς μὲ τὸν δεσπότη,
χαῖρε πῶλε χαῖρ' ἀμνὲ κι' ὁ χορὸς τῶν προφητῶν
ψάλλει ἤλθαμεν ἐδῶ, ψάλλει ἤλθαμεν ἐκεῖ
ψάλλει κι' ἡ ἐκκλησία μας, σήμερον καὶ αὔριον
κι' ὅλην τὴν ἐβδομάδα...

Ἰξω ψύλλ' κ' οἱ ποντικοὶ καὶ μέσα τὸ ρουμάνι
νὰ φᾶνε ποτκοκούραδα νὰ πέσουν νὰ ψοφήσουν
τὰ κουκούλια σας πολλά, τὸ μετάξι σας βαρὺ
ἔχετε 'σεῖς ἐγειά, δόστε καὶ 'μᾶς πέντε αὐγά».

Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο παρατηροῦμεν ὅτι ὁ παραφράσας ἀφοῦ ἐξιστορεῖ κατὰ πρῶτον τὴν εἴσοδον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, καθημένου ἐπὶ πώλου, προσθέτει ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἐβδομάδα θὰ ψάλλῃ ἡ ἐκκλησία τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ προτρέπει τοὺς χριστιανοὺς νὰ πηγαίνουν εἰς αὐτήν. Εἶτα εἰσέρχεται εἰς τὸ συμφεροντολογικὸν μέρος, ἐρχόμενος κατὰ πρῶτον εἰς τὴν οἰκοδόποιαν νὰ μὴ ἔχη τὸ σπίτι της «ψύλλ' καὶ ποντικοὶ» (ἐχθρικά ὄντα γιὰ τὰ κουκούλια) καὶ νὰ γίνουν τὰ κουκούλια της πολλὰ καὶ τὸ μετάξι της βαρὺ. Λέγει ὡς ἐπαδὸν καὶ χάριν ὁμοιοκαταληξίας «ἔχετε σεῖς ἐγειά, δόστε καὶ 'μᾶς πέντε αὐγά».

Τὸ ἔθιμον τοῦτο πιθανὸν νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τὰ τῶν ἀρχαίων «χελιδονίσματα», τὰ ὅποια ἐγίνοντο κατὰ τὴν τελουμένην ἑορτὴν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ ἔαρος, ἣτις συνέπιπτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου. Ὁ μὴν οὗτος ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἀνοιξέως, καθ' ὃν ἀναζωογονεῖται ἡ φύσις καὶ ἐπανέρχονται τὰ χελιδόνια, ἔξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία «χελιδονίσματα¹⁾». Κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην, παῖδες περιήρχοντο τὰς οἰκίας ἄδοντες ἄσματα τινα, ὅπως λάβωσι παρὰ τῆς οἰκοδεσποίνης κερμάτιόν τι ἢ αὐγόν. Ὁ πρῶτος τοῦ δμίλου ἐκράτει κυκλικὸν στέφανον ἐξ ἀνθέων ἐπὶ τοῦ ὁποίου περιεστρέφετο ξύλινον ὁμοίωμα χελιδόνος. Τὰ δὲ ἄσματα, τὰ ὅποια ἐψάλλοντο κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὁμοίωζον ἐν πολλοῖς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀθήναιου ποιηθέντα — καὶ πράγματι φράσεις τινὲς τῶν ποιημάτων τοῦ Ἀθήναιου (λόγιος ἐπιγραμματοποιοὺς ἀκμάσας τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα) εἶναι ὅμοιαι καὶ ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἐν-

1) Βλ. Στυλ. Π. Κυριακίδου, Ἑλλην. Λαογραφία, σ. 41.

νοϊαν πρὸς τὸ ἀνωτέρω περιγραφὴν ἀσμάτιον (τὸ Ρουμάνι). Πιθανὸν ὅμως καὶ νὰ προέρχεται τοῦτο ἀπὸ ἕτερόν τι ποίημα τὸ ὁποῖον ἀποδίδεται εἰς τὸν Ρωμανὸν τὸν Μελωδόν, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία «Ρουμάνι», ὅστις πολλὰ χωρία τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἔχει παραφράσει καὶ πολλὰ ἐξ ἰδίας ποιητικῆς φαντασίας ἔγραψε καὶ ἐμελοποίησε, ὡς π. χ. τὸ κονιάκιον· «ἡ παρθένος σήμερον».

5, Οἱ ὄρφανοὶ τοῦ Πάσχα.— Ὁρφανὸς ἢ καὶ ἄρφανὸς (ἐκ τοῦ ἄρ' καὶ φαίνω=φάγγω πολλὴ) ἀλλὰ πιθανὸν καὶ ἐκ τοῦ (ὄρα φανόν=βλέπε τὸν φανόν=ὄρφανόν). Οἱ ὄρφανοὶ λοιπὸν οἱ ὁποῖοι ἠνάπτοντο ἐν Μαδύτῳ τὸ Πάσχα, πιθανὸν νὰ ἔχουν τὴν προέλευσίν των ἀπὸ τοὺς «πυρσοὺς» τοὺς ὁποῖους ἐχρησιμοποιοῦν οἱ Βυζαντινοὶ πρὸς μετάδοσιν εὐφροσύνης τινὸς γεγονότος, μεταδιδόμενοι μέσον αὐτῶν ἐκ Κ)πόλεως ἀνά τὴν ἀπέραντον Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν εἰς διάστημα μιᾶς ὥρας, ὡς λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος. Ἦσαν δὲ τοποθετημένοι οἱ πυρσοὶ οὗτοι εἰς ἐπίκαιρα μέρη τοῦ κράτους καὶ ἤναπτον καθ' ὠρισμένα διαστήματα καὶ εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις, δίκην ὀπτικοῦ τηλεγράφου, μεταδίδοντες οὕτω ἀναλόγως τῶν χρωματισμῶν καὶ ἀναλαμπῶν, τὰς ὁποίας ἐξέπεμπον, τὰς διαφόρους εἰδήσεις, ἥτοι τὴν ἐνθρόνισιν νέου βασιλέως, τὰς νίκας, τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὄνομαζοντο οἱ πυρσοὶ οὗτοι «ὠρονόμιον» καὶ οἱ φύλακες τούτων ἐλέγοντο «βιγλάτορες». Οἱ φύλακες λοιπὸν ὁσάκις ἔβλεπον ν' ἀνάπτῃ ὁ ἀρχικὸς φανὸς τῆς Κ)πόλεως, ἐφώναζον δίδοντες τὸ παράδειγμα «ὄρα φανὸς καὶ κατὰ συγκοπήν=ὄρφανὸς» καὶ ἀμέσως ἤναπτον διαδοχικῶς καὶ ἀστραπιαίως ὅλοι οἱ φανοί, οἱ ὁποῖοι εὗρισκοντο ἐπὶ τῶν λόφων καὶ εἰς τὰ ἐπίκαιρα σημεῖα τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐκ τῆς γειτνιασεως λοιπὸν τῶν ἐπὶ τῶν λόφων τῆς Ἀβύδου καὶ Σηστοῦ τοποθετημένων πυρσῶν τούτων πρὸς τὴν Μάδυτον, οἱ ὁποῖοι ἤναπτον κατὰ ἰδιαιτερον τρόπον, ὁπότεν ἐγένετο εἰς τὴν Κ)πολιν ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, βλέποντες οἱ Μαδύτιοι ἀνημμένον τὸν ἐπὶ τῆς Ἀβύδου πυρσόν, ἤναπτον καὶ οὗτοι τὸν φανὸν (ὄρφανόν) ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, ἀναστήνοντες οὕτω καὶ δηλοῦντες οὕτω τὸ χαρμόσυνον τῆς Ἀναστάσεως καὶ εἰς τὰς πέριξ πόλεις καὶ χωρία. Ἐκτοτε, ὡς φαίνεται, ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς Μαδυτίοις ἡ συνήθεια ν' ἀνάπτωσι ὄρφανούς κατὰ τὸ Πάσχα πέριξ τῶν ἐκκλησιῶν εἰς ἐκδήλωσιν χαρᾶς ἐπὶ τῇ λαμπροφόρῳ Ἀναστάσει τοῦ Χριστοῦ. Παραδόξως δὲ τὸ ἔθιμον τοῦτο μόνον παρὰ τοῖς Μαδυτίοις ἀπαντᾷται, ἐνῶ εἰς ἄλλα μέρη οὐδόλως ἀναφέρεται τοῦτο κατὰ τὸ Πάσχα. Καὶ τοῦτο ἴσως ἐπειδὴ ἡ Μάδυτος, καθαρῶς ἑλληνικὴ πόλις οὖσα, καὶ ἐπειδὴ ἔλαβε πρῶτον μιά τινα παρὰ τοῦ Σουλεϊμάνι, προσέτι δὲ καὶ ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι αὐτῆς φιλήσυχοι καὶ νομοταγεῖς ὄντες, οὐδέποτε παρεῖχον ἀφορμὴν παρεξηγήσεων καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὑφίσταντο περιορισμοὺς ἀπὸ τὴν κυρίαρχον ἀρχήν, κατὰ τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων καὶ τὴν τέλεσιν πατροπαραδότων ἔθιμων τινῶν. Ἦνάπτοντο δὲ οἱ ὄρφανοὶ οὗτοι ἀπὸ

τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα καὶ διήρκουν μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, ὁπότε ἐγένετο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, καὶ τὸ κάψιμο τοῦ Ὁβρηγιοῦ. Δηλ. οἱ νέοι ἐκάστης ἐνορίας ἔκαμνον ἓνα ὁμοίωμα ἑβραίου, τὸ ὁποῖον περιέφερον ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς ἐνορίας των, πυροβολοῦντες καὶ συνάζοντες κόκκινα αὐγά καὶ κολουῖρες. Μετὰ τὸ πέρας τῆς περιφορᾶς τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἑβραίου μετέβαινον εἰς τὸ μέρος τοῦ ὄρφανοῦ καὶ στήνοντες τοῦτο εἰς τὸ μέσον, ἔκαιον τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τῶν φρυγάνων, πυροβολοῦντες ὁμαδὸν κατὰ τοῦ ὁμοιώματος· κατόπιν τούτου ἐπεδίδοντο εἰς τὸ φαγοπότι τῶν συναχθέντων δώρων εἷς τι καπηλεῖον. Πρὸς προμήθειαν τῶν ἀναγκαιούτων ξύλων καὶ λοιπῶν εὐφλέκτων φρυγάνων διὰ τοὺς ὄρφανούς τούτους, οἱ νέοι ἐκάστης ἐνορίας μετέβαινον κατὰ τὰς Κυριακὰς τῆς Μ. Σαρακοστῆς εἰς τὸν κάμπον καὶ ἐπρομηθεύοντο κορμούς δένδρων καὶ δεμάτια καμωμένα ἀπὸ ἀποκόμματα τῶν κλαδευθέντων κλημάτων (κ. κβέλες καὶ κληματοῖδες). Συνήπτοντο δὲ πολλάκις Ὀμηρικαὶ μάχαι, ὁσάκις συνηντῶντο καθ' ὁδὸν αἱ διάφοροι οἰαδὲς καὶ τῶν ἄλλων ἐνοριῶν, καὶ τότε ὁπότε ἐνῖκα ἢ μία ἐξ αὐτῶν ἤρχετο αὐτῇ θριαμβευτικῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἐνορίας των προσκομίζουσα τὰ λάφυρα καὶ ὡς ἐπινίκειον ἐφώναζον: «Πάλι ἡμεῖς οἱ Παναγιατῆδες γιὰ χέεε. Ἰπ Ἰπ οὐρααα !!»

Κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἐσυναθροίζοντο τὰ κορίτσια τῆς γειτονίας εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν καὶ ἐκεῖ ἔχοντα εἰς τὸ μέσον τὴν εἰκόνα τοῦ Ἑσταρωμένου, θυμιατὸ καὶ ἀναμμένα κεράκια, ἔψαλλον ἐναλλάξ ἐν εἶδος μοιρολογήματος τῆς «θρηνικῆς ψαλμωδίας» διὰ τῶν ὁποίων ἐξιστοροῦντο τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἐν λόγῳ ποίημα τῶν θρηνικῶν μελωδιῶν ἔχει οὕτω:

«Τὸν δάσκαλό μας πιάσανε οἱ ἄνομοι Ἑβραῖοι
 πᾶνε νὰ τὸν σταυρώσουνε μὲ στὸ Πιλάτ' τὸ σπῆτι.
 Σᾶν τ' ἄκουσε ἡ Παναγιὰ ληγόνεται καὶ πέφτει
 σταμνὶ νερὸ τὴν περιχοῦν καὶ δυὸ κανάτια μόσχο
 τέσσαρα μὲ ροδόστομο ὡς ποὺ νὰ τὴν συνεφέρουν.
 Πέρνει τὸ δρόμο τὸ δρομὶ, δρομὶ τὸ μονοπάτι
 τὸ μονοπάτι τὴν ἔβγαλε στοῦ τσίγγελη τὴν πόρτα.
 Ρωτᾷ καὶ λέγει στοὺν τσίγγελη τί κάμεις ἐδῶ κάτω ;
 καρφιὰ μὲ παραγγείλανε οἱ ἄνομοι Ἑβραῖοι
 αὐτοὶ μὲ εἶπαν τέσσαρα, μὰ ἡ γὰρ τὰ κάμνω πέντε...»

Καὶ ἐξακολουθεῖ εἰς τὸν αὐτὸν εἰρημὸν ἢ ὅλη ἐξιστόρησις τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ. Τῇ νύκτι τῆς Ἀναστάσεως κάθε νοικοκύρης μαζί μὲ τὴ λαμπάδα, του ἔλεγε ὅταν ἐπλήγαινε στὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἓνα κόκκινο αὐγὸ, διὰ τὰ διαβασθῆ καὶ νὰ τὸ «τσογκρίσουν» ἀναμεταξύ των, ἅμα ὁ ἱερεὺς ἔλεγε τὸν «καλὸν τὸν λόγο» δηλ. τὸ Χριστὸς Ἀνέστη· κατόπιν ἐλάμβανε ἓνα κόκκινο αὐγὸ καὶ μιὰ κουταλιά, ξυνόγαλο, τὰ ὁποῖα ἐσυνηθίζετο νὰ παραθέτουν οἱ ἐπίτροποι πρὸς εὐλογία ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς χρονιάς.

Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Θράκης ὑπάρχει ἡ συνήθεια ὅπως κατὰ τὴν Δευτέραν Ἀνάστασιν ὁ ἱερεὺς δίδῃ ἓνα κόκκινο αὐγὸ καὶ ἓνα ποτήρι κρασί εἰς τοὺς χριστιανούς. Τοῦτο εἶναι ἔθιμον Βυζαντινὸν καὶ διὰ τοῦτο ὁ Πατριάρχης ἑξακολουθεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ μοιράξῃ εἰς τοὺς χριστιανούς κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα κόκκινα αὐγά, καὶ νὰ στέλνῃ εἰς τὸ παλάτι, εἰς τοὺς πρεσβευτὰς καὶ λογάδες τοῦ Ἔθνους, τσουρέκια καὶ κόκκινα αὐγά, φιλοκάλως χρωματισμένα, μέσα σὲ κόκκινο τοῦλι μὲ πολυτελῆ πανεράκια,

Στὴν Κριθιά κατὰ τὴν καθαρὰ Δευτέρα ἐγίνετο ἡ «ἀνασκολόπισις» τῶν κυνῶν (ἔθος ρωμαϊκὸν) τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπηγορεύθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τότε ἔδεναν ἓνα γαζοτενεκὲ στὴν οὐρὰ τῶν κυνῶν, οἱ ὁποῖοι τρέχοντες εἰς τοὺς δρόμους προξενοῦσαν πανδαιμόνιον. Ἄλλα ἔθιμα τῶν Κριθιωτῶν ἦτο ὁ πανζουρλισμὸς τῆς ἑορτῆς τῶν Ἁγίων Σαράντα (λείψανον τῶν Διονυσιακῶν μυστηρίων). Δηλ. ἐκάστη οἰκογένεια ἔκαμνε μιὰ πίττα καὶ κατόπιν μ' ἓνα λαγῆνι κρασί, περιήρχετο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου, καὶ ἐκερνοῦσε οἰονδήποτε συνήντα καθ' ὁδὸν καὶ οὕτω καταντοῦσε ὅλοι οἱ κάτοικοι νὰ εἶναι μεθυσμένοι, ἀκόμη γυναῖκες καὶ παιδιά. Ἐλεγαν δὲ τὸ ἑξῆς : «Σαράντα φᾶς σαράντα πιῆς, σαράντα δόσ' γιὰ τὴ ψυχὴ σ'».

Ἄλλο ἔθιμο ἦτο ἡ κραιπάλη τῆς Πέμπτης τῆς Διακαινησίμου, ἡ ὁποία καὶ αὕτη εἶναι λείψανον τῶν Διονυσίων μυστηρίων. Κατ' αὐτὴν εἴθισται ἀπὸ τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα νὰ συναζοῦν χρήματα ἀπ' ὅλους τοὺς κατοίκους, μὲ τὰ ὁποῖα ἠγόραζαν ἄρνια, τὰ ὁποῖα ἔψηνον καὶ κατόπιν κρατοῦντες στάμνας μὲ κρασί καὶ μὲ τὰ ψημένα ἄρνια ἐπάνω σὲ κοντούς, περιήρχοντο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωριοῦ καὶ ἔδιδόν εἰς ὄσους συνήντων ἓνα τεμάχιον κρέατος καὶ ἓνα ποτήρι κρασί, καὶ οὕτω ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν γλέντι καὶ διασκέδασις, χαρὰ καὶ εὐθυμία.

6. Ἡ πιρπιρούδα.—Ἡ τελετὴ τῆς «πιρπιρούδας» (λέξις τουρκικὴ σημαίνουσα τὸν χειρῶνακτα) ἐτελεῖτο ἐν Μαδύτῳ ἐν καιρῷ ἀνομβρίας. Κατ' αὐτὴν ἐκτὸς τῶν λιτανειῶν καὶ ἀφιερωμάτων τὰ ὁποῖα ἔκαμνον οἱ γεωργοί, ἐπικαλούμενοι τὸν Ὑψιστον νὰ βρέξῃ, ἐσυνηθίζετο νὰ κάμνουν καὶ τὸ ἔθιμο τῆς πιρπιρούδας, ἡ ὁποία ἐγίνετο ὡς ἑξῆς : Παῖς τις ἐνεδύετο διὰ ξηρῶν χόρτων καὶ παλαιῶν ἐνδυμάτων, κρατῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ἓνα ταψί ἀνά στροφα. Οὕτω πως περιεφέρετο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς συνοικίας τῇ συνοδείᾳ καὶ ἄλλων παιδιῶν, τὰ ὁποῖα ἐφώναζον ἐν ρυθμῷ : «Πιρπιρούδα περπατεῖ | τὸν Θεὸ παρακαλεῖ | βρέξε παποῦ στάρια παντοῦ | μὲ στὰ χωραφούδια μας | καὶ μὲ στ' ἀμπελούδια μας». Οἱ παριστάμενοι ἔρριπτον ἓνα ποτήρι νερὸ ἐπάνω σιὸ ταψί, λέγοντες «ἀπ' τὸ στόμα σ' καὶ στοῦ Θεοῦ τ' ἀφτί». Εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἀνομβρίαν ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια νὰ βγαίνουν ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς ὄμιλοι νεανίδων ἀσπροντυμένων καὶ φερουσῶν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν πράσινα φύλλα καὶ ἔρράντιζον αὐτοὺς μὲ νερό, τὸ ὁποῖον ἔφερον μαζί

των, ψάλλουσαι οὕτω : «εἶθε ἡ βροχὴ νὰ πέσει τὸ σιτᾶρ' νὰ μεγαλώσει τὴ σοδειά μας νὰ ἀυξήσῃ καὶ τ' ἀμπάρια νὰ γιομίσῃ».

Παραπλήσιον ἐγένετο καὶ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, οἱ ὁποῖοι εἶχον στήσῃ μάλιστα εἰς τὰ περίξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄγαλμα τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ὀμβρίου Διὸς καὶ ὁσάκις ἦτο ἀνομβρία ἐβγαῖνον, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς παρακαλοῦντες τὸν Δία νὰ βοέξῃ, ἀναφωνοῦντες οὕτω : «Ἵσον Ἵσον ὦ φίλε Ζεῦ κατὰ τῆς ἀρούρης τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν πεδίων τῆς Ἀττικῆς» ραντίζοντες συγχρόνως δι' ὕδατος τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς καὶ προσφέροντες διάφορα δῶρα. Ἱερεὺς δὲ παριστάμενος κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην, ἐποίει ἀνάλογον δέησιν «Ἱερεὺς προσευξάμενος εἰς τὸ ὕδωρ καθίησι δρυὸς κλάδον καὶ ἀνακινήθεντος τοῦ ὕδατος γίνεται νέφος» (Ἀρκαδικὰ Πανσανίου βιβλίον VIII—38). Ἡ τελετὴ αὕτη τοῦ ἱερέως προσωμοίαζε πληρέστατα πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν τελουμένους ἀγιασμούς.

7. **Ἐφήβια δῶρα.**—Ἄμα τῇ ἐνηλικιώσει τοῦ βαπτιστικοῦ ἐλάμβανον χώραν ἐν Μαδύτῳ τὰ λεγόμενα «ἐφήβια δῶρα». Κατὰ ταῦτα εἴθισται ἅμα ὁ βαπτιστικὸς ἐγένετο 20 ἐτῶν, νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἀνάδοχόν του τὸ καθιερωμένο «μπουρέκι» καὶ ἀσπαζόμενος τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, νὰ ζητῇ τὴν εὐχὴν του, ὅπως προκόψῃ εἰς τὸν μετέπειτα βίον καὶ γίνῃ καλὸς χριστιανὸς καὶ χρήσιμον μέλος τῆς κοινωνίας. Ἐπηκολούθει ἐστίασις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀντικείμενον συζητήσεως ἦτο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὁ εἰς ἐφηβικὴν ἡλικίαν ἐισελθὼν βαπτιστικὸς. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπὸ τὴν ἐξῆς διαφορὰν. Δηλαδή ὁ εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν εἰσερχόμενος νεανίας προσήρχετο εἰς τὸν Δῆμον καὶ κατεγράφετο εἰς τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία, ἀπαγγέλλων καὶ τὸν ὄρκον τοῦ Ἀγραύλου «οὐ κατασχυνῶ ὄπλα τὰ ἱερά, οὐδ' ἐγκαταλείψω ταῦτα...». Μετὰ τὴν ὄρκωσιν κατετάσσετο ἐπὶ διαιτίαν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, καθιστάμενος οὕτω τέλειος πολίτης «ἐξῆν ποιεῖν ὅ,τι βούλεσθαι» (Δημοσθένης).

Καλλιθέα. Α. ΣΙΤΑΡΑΣ, Ιατρός

Β'. ΗΘΗ ΚΙ' ΕΘΙΜΑ ΘΡΑΚΙΩΤΙΚΑ

1. **Τὸ κελάρι στὴ Θράκη.**—Τὸ φθινόπωρο στὴ Θράκῃ οἱ νοικοκυρὲς εἶχαν ἔξον ἀπὸ τὸν τρύγο νάντικρύσουν καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ζαχερὲ τοῦ σπιτιοῦ, δηλαδή τῆς προετοιμασίας τῶν ζυμαρικῶν γιὰ τὸν χειμῶνα. Στὰ περασμένα χρόνια ὁ κόσμος δὲν ἀγόραζε τὰ ζυμαρικὰ του ἀπὸ τὸν παντοπώλῃ, οὔτε παρασκεύαζαν ζυμαρικὰ αἱ βιομηχανίαι τῆς μακαρονοποιίας. Οἱ νυκοκυρὲς ἤξεραν νὰ παρασκευάσουν καλλίτερα πράγματα γιὰ τὸ σπίτι τους : Τοὺς γιοφκάδες, τὰ κουνκούσια, τοὺς τραχανάδες καὶ τόσα ἄλλα ζυμαρικὰ μὲ ὕλικα καθαρὰ καὶ πλούσια. Τοὺς μῆνες τοῦ φθινοπώρου οἱ νοικοκυρὲς εἰτοίμαζαν τὸ ἄλευρι, εἰτοίμαζαν καὶ τὶς κόρες γιὰ νὰ ποδυθῶν στὸ ἔργο τῆς προετοιμασίας τῶν ζυμαρικῶν. Κάθε σπίτι εἶχε τὰ σύνεργά του. Τραπέξι

στρογγυλό, τὸ σοφρὰ μὲ χαμηλὰ πόδια, ὅπου ἡ πλάστρα ἐπλαθε τὸ ζυμαρί. Τῆ βίτσα—μιληνόβιτσα—ποῦ ἀνοίγαν τὸ φύλλο. Τὸ μεγάλο καὶ μικρὸ κόσκινο, τὸ πυκνὸ καὶ τ' ἀραιό, ποῦ κοσκίνιζαν τὸ ἀλεύρι τους, τῆ σκάφη, ὅπου ζύμωναν τὸ ζυμαρί, τὶς μεγάλες μεσάλες, ὅπου ἀπλωναν τὰ πλασμένα ζυμαρικά, καὶ ἄλλα ἀνάλογα καὶ χρειάζόμενα ἐργαλεῖα. Ὑπῆρχαν πλάστρες ἰδιαίτερες ποῦ μὲ πολλὴ τέχνη ἐπλαθάν, ἀλλὰ καὶ κάθε νοικοκυρὰ ἤξαιρε στὸ σπίτι της νὰ πλάθῃ καὶ μετέδιδε τὴν τέχνη της καὶ στὰ κορίτσια της, τόσο ποῦ δὲν ὑπῆρχε γυναίκα νὰ μὴ ξαίρη νὰ ἐτοιμάζῃ ζυμαρικά γιὰ τὸν χειμῶνα. Τὰ ζυμαρικά στὴ Θράκη κατασκευάζονταν μὲ πλούσια ὑλικά. Δὲν ἦταν ἀπλᾶ ζυμαρικά. Τ'ἀλεύρι ζυμώνονταν μὲ γάλα καὶ ἀβγά. Γίνονταν δηλαδὴ μιὰ ὕλη, ποῦ εἶχε ὅλα τὰ πλούσια συστατικὰ μιᾶς τροφῆς ὠφέλιμης. Τὸ ζυμαρί ἔτσι καλοζυμωμένο τὸ ἀνοίγαν σὲ φύλλα στὸ σοφρὰ, ὅπως ἔλεγαν τὸ τραπέζι μὲ τὰ χαμηλὰ πόδια, κατόπι τ'ἀπλωναν πάνω σὲ καθαρὲς μεσάλες γιὰ νὰ στεγνώσῃ λίγο καὶ νὰ τοὺς φύγῃ ἡ ὑγρασία. Ἐπειτα ἔβαζαν τὴ βίτσα καὶ τύλιγαν γύρω τὸ φύλλο. Τότε ἀφαιροῦσαν τραβώντας τὴ βίτσα ἀπὸ τὸ τυλιγμένο φύλλο κ' ἔμενε τοῦτο ἔτοιμο γιὰ κόψιμο. Μὲ μαχαίρι κοφτερὸ ὕστερα ἔκοβαν τὸ διπλωμένο φύλλο, ὅπως ὁ βιβλιοδέτης τὸ βιβλίον, σὲ λωρίδες στενὲς ποῦ τι ἀπλωναν στὶς μεσάλες μέσα γιὰ νὰ στεγνώσουν στὸν ἴσχιον μέσα στὶς σάλλες τοῦ σπιτιοῦ. Οἱ λωρίδες αὐτὲς λέγονταν *γιοφκάδες*. Ὅταν στέγνωσαν οἱ γιοφκάδες, καὶ δὲν εἶχαν τὸν κίνδυνον νὰ μουχλιάσουν, τοὺς συμμαζεύαν μέσα σὲ τουρμπάδες, ποῦ τοὺς κρεμοῦσαν στὰ *κελάρια*, στοὺς τοίχους, ὅπου ἀερίζονταν καὶ δὲν κινδύνευαν ἀπὸ τίποτα. Ἀνάλογα ἐπλαθάν εἶδη πολλὰ ζυμαρικῶν. Τὸ δυσκολώτερον στὸ πλάσιμο ἦταν τὸ κουσκούσι. Μὲ τὰ ἴδια ὑλικά τὸ κατασκεύαζαν μέσα σὲ μεγάλα κόσκινα μὲ τρύπες ὅσο ποῦ νὰ χωροῦν μπαλίτσες, —ὅσο τὰ σκάγια—ἔβαζαν δηλ. τὸ ζυμαρί μὲ ἀλεύρι πασπαλισμένο καὶ τὸ γύριζαν μὲ τὰ δυὸ χέρια μέσα στὸ κόσκινο ὄρες. Τὸ ζυμαρί κόβονταν σὲ μικρὰ σκάγια, ποῦ ἀπὸ τὸ πολὺ γύρισμα ἐπαιρναν σχῆμα στρογγυλὸ κ' ἐπεφταν ἀπὸ τὶς τρύπες κάτω σὲ μιὰ μεσάλα. Ἐτσι λογῆς λογίων ζυμαρικά τοιμάζονταν τὸ φθινόπωρον γιὰ νὰ ἔχη ἡ νοικοκυρὰ τὸ ζαχαρὲς της, ὅπως σήμερον τὰ παντοειδῆ ζυμαρικά τῆς ἐποχῆς.

Στὸ κελάρι μέσα οἱ νοικοκυρὲς ἔβαζαν τὰ *πετιμέζια* τους καὶ τὰ γλυκὰ ποῦ ἐτοιμάζαν στὸν καιρὸ τοῦ τρύγου μὲ τὸ μούστο. Οἱ τοῖχοι ἦταν γεμάτοι ἀπὸ κρέμασμένες μουστολαμπάδες, ἀπὸ λουκάνικα, ποῦ κι' αὐτὰ τὰ παρασκεύαζαν οἱ νοικοκυράδες καὶ τόσα ἄλλα τῆς εὐτυχισμένης ἐποχῆς τρόφιμα. Ἐκεῖ ἦταν ὁ ζαχαρὲς τοῦ σπιτιοῦ. Ἐτσι ἡ νοικοκυρὰ δὲν εἶχε τίποτε νὰ σκεφθῇ. Τὴν ὥρα τοῦ μεσημεριοῦ ἀνοίγε τὸ κελάρι καὶ ἀπὸ κεῖ ἔπαιρνε ὅ,τι ἤθελε νὰ μαγειρέψῃ. Τὸν χειμῶνα, ποῦ ἀντροὶ νύχτα ξεκινοῦσαν στὴ δουλειὰ τοὺς καὶ νύχτα ἐπέστρεφαν, εἶχαν ἀνάγκη θερμοῦ καὶ δυναμωτικοῦ φαγητοῦ γιὰ νὰ βαστοῦν στὸ κρύον. Ἐτσι προετοίμαζαν ἓνα τραχανᾶ πρὶν ξημερώσῃ, ἔβαζαν μέσα τυρὶ τουλουμισιον καὶ πρόσφεραν στὸν ἄντρα ἓνα δυὸ πιᾶτα

θερμή, παχουλή, νόστιμη και θρεφτική τροφή. Τροφή με γάλα και άβγο και βούτυρο, που ξεχύλιζαν στο πιάτο. Αὐτὸς ὁ τραχανᾶς ἔδινε δυνάμεις καὶ ἀντοχή στὴ δουλειὰ καὶ στὸ κρῦο. Συνήθιζαν μάλιστα οἱ νοικοκυράδες νὰ βράζουν στὸ ἀκοίμητο τζάκι τοῦ χειμῶνα κρασί μαῦρο, ρίχνοντας καὶ πιπέρι μαῦρο μέσα. Τοῦτο τὸ ποτὸ μετὰ τὸ φαγητὸ θέρμαινε τὰ στήθια, ἀναβε τὴν ὄρεξη γιὰ δουλειὰ καὶ πλημμυροῦσε ἀπὸ αἰσιοδοξία τὸν ἄνθρωπο. Τὸ μεσημέρι δὲν ἐπέστρεφε ὁ ἄντρας στὸ σπίτι. Πάλι τὸ βράδι ξανάβλεπε τοὺς δικούς του, πὺ τὸν πρόσμεναν ἐγκάρδια καὶ θερμὰ νὰ φάνε στὸ βραδυνὸ τραπέζι τὰγαθὰ τοῦ σπιτιοῦ. Αὐτὴ ἡ συμμετοχὴ τῆς νοικοκυρᾶς στὴν ἔγνοια τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν κοριτσιῶν της καὶ ἡ ἀκατάπαυστη δούλεψή της πὺ κληρονομοῦσε ἀπὸ τίς μάννες καὶ γιαγίες, πὺ τόση νοικοκυρωσύνη εἶχαν στὸν καιρὸ τους, αὐτὴ ἔδινε κουράγιο στὸν σύζυγο νὰ δουλεύῃ ἀκούραστος καὶ νὰ γυρίῃ τὸ βράδυ εὐχαριστημένος στὸ σπίτι του καὶ νὰ κάμνη συμμετοχο τῆς εὐτυχίας τῆ γυναίκα του καὶ τὰ παιδιὰ του. Στ' ἀχνάρια τῶν γερόντων βᾶδιζαν οἱ νεώτεροι καὶ τῶν νεωτέρων τὰ παιδιὰ. Καὶ ἡ γυναίκα ἀνῆκε στὸ σπίτι, στὴν οἰκογένεια. Τεκνοποιοῦσε σὰν κουνέλλα, φρόντιζε γιὰ τὰ παιδιὰ της νὰ μάθουν γράμματα, νὰ γίνουν καλοὶ χριστιανοί, καλλοὶ Ἕλληνες, καὶ νὰ παντρέψῃ τὰ κορίτσια της δίνοντας τὰ προικιά τους κατὰ τὴ δυνάμη της καὶ νὰ πάρῃ νυφάδες ἀντάξιες τῶν κοριτσιῶν της γιὰ νὰ γίνουν εὐτυχισμένα τ' ἀγόρια της. Τὸ κελλᾶρι λοιπὸν ἦταν τὸ κλειδὶ τῆς εὐτυχίας. Ἐκεὶ ἀποθησαύριζε τ' ἀγαθὰ της. Ἦξαιρε καλὰ ὅτι τὰ παιδιὰ θέλουν ὄχι μόνον ἀνατροφή, ἀλλὰ πρῶτα θροφή. Γὰθ ελε *καλοζωισμένα*, καλοθρεμμένα καὶ ἱκανὰ νὰ μπουν στὴ ζωὴ. Γι' αὐτὸ ἡ φροντίδα τῆς νοικοκυρᾶς νὰ γαμίζῃ τὸ κελλᾶρι της με τ' ἀγαθὰ τῆς Θρακικῆς γῆς, πὺ δουλεμένη ἀπέδιδε πλούσιους καρπούς, ψωμί, κρέας, γάλα καὶ καρπούς ἀφθονούς. Οἱ ἄνθρωποι ἀγαποῦσαν τὴ γῆ καὶ τὴ δούλευαν με πάθος. Ὅταν ἐφθανε ὁ Δεκέμβριος, κλεισμένος ὁ λαὸς στὸ σπίτι, δὲ φοβότανε τὸ χειμῶνα. Δούλευε ὅσο μπορούσε καὶ ἔτρωγε καλὰ καὶ ἠσύχαζε καὶ χαιρότανε ἀνάμεσα στίς πολλὰς γιορτὲς τῶν Χριστουγέννων καὶ πρόσμενε ὁ μὲν γεωργὸς πολλὰ χιόνια, καλὴ ἀνοιξὴ καὶ καλύτερο θερισμὸ, καὶ οἱ τεχνίτες καὶ χειρόνακτες λαμπρὲς δουλειές.

Τὸ κελλᾶρι λοιπὸν ἦταν ἡ εὐτυχία τοῦ θρακιώτικου σπιτιοῦ, ὅπου ἡ νοικοκυρὰ συγκέντρωνε τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, πὺ χωρὶς αὐτὰ δὲ μπορούσε νὰ δούλεψῃ δεκαοχτὼ ὥρες τὸ μερόνυχτο γιὰ νὰ δημιουργῇ καὶ συκρατῆ τὴν εὐτυχία τῆς οἰκογενείας.

2. *Ἡ ὕφαντικὴ στὴ Θράκη.*—Ξαίρουμε ὅτι παντοῦ—πρὶν ἢ Εὐρωπαϊκὴ βιομηχανία μᾶς πλημμυρίσει—σὸλα τὰ μέρη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας οἱ Ἕλληγίδες ὕφαιναν στὰ σπίτια τους κάθε τι ρουχικὸ, ἀπὸ τὸ πουκάμισο, πὺ φοροῦσαν κατὰσαρκα, ὡς τὸ σαγιακένιο παλτὸ πὺ σκέπαζε τὸν ἄνθρωπο στὴ βαρυχειμωνιά. Ἡ γυναίκα στὴ Θράκη εἶταν ἡ νοικοκυρὰ σὸλα. Δὲ φρόντιζε, ὅπως τώρα, μόνο γιὰ τὸ φαγὶ καὶ τὴ διατήρησιν

τοῦ νοικοκυριοῦ. Εἶχε τὴ μεγάλη φροντίδα γιὰ τὸ ντύσιμο τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας καὶ δὲν ἔτρεχε γιὰ τὸ κάθε τι στὸν πραγματευτὴ γιὰ νὰ ψωνίσῃ τὰ Εὐρωπαϊκὰ βιομηχανικὰ ὑφάσματα, ποὺ μαυτὰ νὰ ντύσῃ τὰ παιδιὰ της καὶ τὶς κόρες της καὶ τὸν ἄντρα της. Αὐτὴ εἶχε, σὰν τὴν Ὀμηρικὴ γυναῖκα, τὴν εὐτυχία νὰ ἐργάζεται τὰ ὑφαντὰ της, ἀπὸ τὸ ἐσώρρουχο ὡς τὸ ἐξώρρουχο, ἀπὸ τὴν κλωστή ὡς τὸ φάσιμο. Ζοῦσε αὐτὴ τὴ δουλειὰ μὲ βαθὺ αἰσθημα ἀγάπης. Πήγαινε στὸν πραγματευτὴ κι ἀγόραζε τὰ νήματα, τὰ φελέμνια ἢ ἀγοράζοντας μαλλιά ἀπὸ τοὺς Σαρακατσανέους τὰ πλυνε, τὰ καθάριζε, τὰ λανάριζε, τὰ ἔβαινε, τὰ ντουλούπιαζε, τὰ βαζε στὴ ρόκα της καὶ τὰ κάμνε νῆμα, τὰ μασούριαζε, τὰ διάζουνταν στὴ διάστρα καὶ ἔκαμνε τὸ στημόνι καὶ τὸ ὑφάδι καὶ βάζοντας τὰ ὑφάδια στὸν ἀργαλειό, τὸ λάκκο της, ὑφαινε τὸ πανί, ποὺ εἶχε σχεδιάσει. Ὑφαινε μὲ τέχνη αὐτὴ, οἱ κόρες της, οἱ δοῦλες της, κ' οἱ ὑφάντρες μὲ μεροδοῦλι. Ὑφαιναν ὅλες στὸ σπίτι γιατί τὰ πάντα στὸ σπίτι ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὴ δουλειὰ τῆς ὑφαντικῆς. Καὶ ὑφαιναν ὄχι μονάχα τὰ ρουχικὰ τῶν ἀντρῶν καὶ τῶν παιδιῶν καὶ τῶν κοριτσιῶν, ἀλλὰ ἐτοίμαζαν καὶ τὰ προικιὰ τῶν θυγατέρων τους, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι λογιῆς λογιῆς, πλούσια καὶ ποικίλα, ἀπὸ τὴν πετσέτα τοῦ προσώπου, ποὺ θὰ σκούπιζε ὁ γαμπρός τὸ πρόσωπό του ἢ τὸ τραπεζομάντηλο, ποὺ θάτρωγε ὁ γαμπρός, ὅταν θὰ τοῦστρωνε ἢ νύφη τὸ πρῶτο τραπέζι στὸ σπιτικό τους. Τί δουλειὰ, τί ἐπιμέλεια, τί φροντίδα, τί δεξιότης, τί ὁμορφιά, τί καλλιτεχνία! Εἶναι νὰ θαυμάζῃ κανεὶς τὴν ποικιλία τῶν ὑφαντῶν καὶ τῶν ἀριστουρημάτων τῆς Θρακιώτικης ὑφαντικῆς. Σῶζονται καλλιτεχνήματα ἄφθαστα, ποὺ προκαλοῦν τὸ θαυμασμὸ γιὰ τὴ Θρακικὴ χειροτεχνία. Ὑπάρχουν σήμερα παραπετάσμα μεταξωτὰ κεντημένα μὲ χρυσοῦ κλωστή, ποὺ εἶναι ἀμίμητα. Βρίσκονται ὑφαντὰ θαυμαστῆς συλλήψεως καὶ ἐκτελέσεως. Καὶ εἶταν μόνο αὐτὰ; Στὴ Θράκη τὰ σπίτια γιὰ τὸ χειμῶνα καὶ τὸ καλοκαίρι εἶχαν ἔχωρη ντυμασιά. Ἐλαφρὰ ὑφαντὰ τὸ καλοκαίρι, βαρεῖα τὸ χειμῶνα. Τὰ σαντραισωτὰ, τὰ μέγα πρόσωπο, τὰ ψηφωτὰ, τὰ καμπωτὰ, ποὺ στόλιζαν τὰ σέτια καὶ τὰ μαξιλάρια τῶν σετιῶν, εἶναι ἄφθαστα. Τί δουλειὰ καλλιτεχνική! Τὰ κιλίμια πάλι καὶ τὰ μακάτια καὶ τὰ χαλιὰ τοῦ πατώματος καὶ τῶν τοίχων καὶ τὰ μπερτελίκια τῶν παραθύρων προκαλοῦν τὸ σεβασμὸ γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ διάθεση τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ. Ἔτσι τραγουδώντας οἱ Θρακιώτισσες στοῖβαζαν τὰ ὑφαντὰ τους μὲ τὰ ὁποῖα γέμιζαν τὰ γαμήλια πανέρια καὶ τὰ σεντούκια, ποὺ μετέφεραν ἀπὸ τὸ σπίτι τους τὴν ὥρα τοῦ γάμου στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Καὶ τραγουδοῦσαν οἱ Θρακιώτισσες ὑφαίνοντας, ὠραῖα τραγούδια καὶ ὕψωναν τὴ φωνὴ μελωδικὴ καὶ καλλιεργημένη ἀπὸ τὸ σχολειό, ὅπου διδάσκονταν τὴ μουσικὴ, τὴ καλλιγραφία, τὸ χορὸ καὶ τὴ ζωγραφικὴ ὡς μαθήματα ἀπαραίτητα καὶ κύρια γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀνύψωση τοῦ λαοῦ. Ἀκόμα στάφτιά μου ἔναυλα ἤχεῖ τὸ τραγούδι:

Διάζεται κόρη διάζεται | διάζεται τὸ βλατίν' της | κιδλ' ἢ χαρὰ δικήν της.

Οἱ Θρακιώτισσες καὶ Θρακοπούλες φτωχές-πλούσιες ὕφαιναν. Δὲν ὑπῆρχε σπίτι δίχως ἀργαλειό. Ὁ λάκκος ὅπως λέγαμε χειμῶνα καλοκαίρι στριγγὰ χτυποῦσε. Τὸ ξυλόχτιο χτυποῦσε τὸ ὑφάδι, καὶ ἡ κεντίκλα τέντωνε τὸ πανί, καὶ ἡ σαγίττα πετιοῦνταν καὶ γλυστοῦσε ἀνάμεσα στὸ στημόνι, καὶ οἱ πατήτρες κανόνιζαν τάνοίγματα τοῦ στημονιοῦ γιὰ νὰ δεχτῆ τὸ ὑφάδι. Τὶ σβελτάδα, τὶ γρηγοράδα καὶ βιασύνη! Ἔτσι μιὰ καλὴ ὑφάντρα ὕφαινε, δεκάδες πῆχες τὸ πανί καὶ ἔτσι σιγὰ σιγὰ πάλι σχεδίαζε παίζοντας στὰ χέρια της πολλὰ κλωστὲς καὶ στόριζε τὰ ψηφωτά. Καὶ δὲν ἦταν μόνον τὰργαλειό. Οἱ Θρακοπούλες μάθαιναν στὸ σχολεῖο, ἐργόχειρα καὶ τραπεζομάντηλα ἀριστοσκευαστικά, κῆβραζαν τὰ μάτια τους γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς καλλιτεχνήματος, ποὺ ἔδειχνε τὴς ἰκανότητες τῶν κοριτσιῶν καὶ τὰ ὠνόμαζαν *χρυσόχερεις*, δηλ. ποὺ εἶχαν χέρι ἐπιδέξιο καὶ ἄξιο μὲ χρυσάφι. Οἱ οἰκογένειες τότε ὡς τὰ τώρα—στὴν καταστροφή καὶ στὸ διωγμὸ καὶ τὸ ξεσπίτωμα τῶν Θρακῶν—ἔκριναν τὴν ἀξία τῆς γυναίκας ἀπὸ τὰ ἔργα τους, ἀπὸ τὴν παράταξη τῆς προίκας τους, ἀπὸ τὴν μόρφωσή τους καὶ τὴ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ της διάπλαση καὶ τὴν ἀγάπη στὴ δουλειά. Μάθαινε ἡ γυναίκα ἀπὸ κόρη φάσιμο ράψιμο, ψαλλίδι, ραπτική, καὶ κεντήματα. Τραγουδοῦσε καὶ κεντοῦσε στὸ μάγγανο τὸ τραπεζομάντηλο, τραγουδοῦσε καὶ ἔπλεκε τὴς μαλλένιες κάλτσες μᾶσπρο μαλλί, ποὺ θὰ πρόσφερερ στὸν ἀρραβωνιαστικό της. Τᾶξαιρε ὄλα. Ἔτσι ὁ ξενητεμένος ἄντρας εὗρισκε τὴ Θρακιώτισσα νὰ ὑφαίνῃ καὶ νὰ κεντᾶ καὶ νὰ ράβῃ καὶ νὰ τραγουδᾷ καὶ νὰ βυζαίνῃ τὸ παιδί της καὶ νὰ τὸ μορφῶνῃ μὲ Θρακιώτικη πνοή μὲ τὰ ὄνειρα τῆς φυλῆς, στὸ γυρισμὸ του.

Ἔτσι ἕνας Θρακιώτης ποιητῆς ἐμπνεύσθηκε τ' ὄρατο τραγοῦδι τοῦ ἀργαλειοῦ: ὁ Περικλῆς Παπαχοριστοδούλου.

Στ' ἀργαλειό της καθισμένη,
τὴ σαῖτα της πετᾷ
τὸ ξυλόχτιο χτυπᾷ
μιὰ δουλεύτρα παινεμένη.
Κι ὄλο δὸς του, κι ἀβγατίζει
ἄσπρα κάτασπρα πανιά
κι ἄλλα μᾶνθη, μὲ κλωνιά,
καὶ μὲ τέχνη τὰ πλουμίζει.

Κέτοιμάζει τὰ προικιά της
καὶ σωρεύει ρουχικά
καὶ στοιβάζει πανικά
μὲ χαρά της καὶ μὲ γειά της!
Στὸ χωριὸ τὴν ξαίρουν ὄλοι
τὴν ὑφάντρα τὴν καλὴ
γιατὶ σῆνα της χαλὶ
ψιλοκέντησε τὴν Πόλη!

3. Ἡ οἰκογένεια στὴ Θράκη στὰ χρόνια τῆς δουλείας.—Ἡ ἑλληνικὴ οἰκογένεια στὴ Θράκη καὶ στὰ χρόνια ἀκόμη τῆς δουλείας, δὲν ἄλλαξε καθόλου τὴς πατροπαράδοτες συνήθειές της καὶ τὰ πανόραθα ἔθιμά της. Τὰ παιδιά πάντοτε ἀνήκουν στὴν οἰκογένεια καὶ ἀνατρέφονται καὶ μεγαλώνουν σύμφωνα μὲ τὴς παλιὰς παραδόσεις τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας, ποὺ εἶναι νὰ ἀδεῆν ἡ οἰκογένεια καὶ μὲ τὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ νὰ πολλαπλασιασθῆται καὶ νὰ μεγαλώνη ἡ χαρὰ μέσα στὸ σπίτι, ὅπως στὸ παλάτι τοῦ Πριάμου. Οἱ ἄντρες ἔξω ἀγωνίζονται μὲ τὴν τίμια δουλειὰ ν' ἀβγατίσουν τὰ πλούτη των καὶ νὰ

εδραιώσουν δουλειά, πού θά τήν παραδώσουν στά παιδιά τους ένωμένα, γιά νά τήν συνεχίσουν και νά τήν άβγατίσουν κι' αὐτά πειθαρχικά στόν πρῶτον ἄξιο διάδοχο τῆς φαρμίλιας.

Οἱ γυναῖκες πάλι ἀγωνίζονται νά στερεώσουν τὸ σπιτικό τους. Ἄν εἶναι πλούσιο, νά τὸ κρατήσουν πλούσιο μὲ τήν διαχείρηση τήν καλή, ἂν εἶναι φτωχὸ νά τὸ βγάλουν ἀπὸ τῆ φτώχεια μὲ τήν ἄξια δουλειά, πού δουλεύουν νύχτα μέρα μέσα στό σπίτι. Οἱ γυναῖκες μέσα στό σπίτι ἀγωνίζονται νά μεγαλώσουν τὰ παιδιά, νά τὰ ξετινάξουν, νά τ' ἀναθρέψουν, νά τὰ στείλουν στά σχολεῖα νά τοὺς μάθουν γράμματα. Γιά νά τὰ μεγαλώσουν δουλεύουν ἀκούραστα. Στήνουν ἀργαλεῖα κι' ἀπὸ τὸ νῆμα καὶ τὸ διάσιμο φτάνουν στόν ἀργαλεῖο, ὅπου ἀσκοῦν τὶς κόρες, σὶς σπιτικές δημιουργικές δουλειές. Μιά κλωστή, γιά νά γίνῃ ὕφασμα τί θέλει ; Ὅπως αὐτὴ ἔμαθε νά δουλεύει στοῦ πατέρα της τὸ σπίτι, ἔτσι διδάσκει καὶ τὰ κορίτσια της τὶς δουλειές τῶν ὕφαντικῶν. Ὁ Ξενοφῶν στόν οἰκονομικό του γράφει ὅτι στόν καιρὸ του τὰ κορίτσια μάθαιναν πῶς νά ἀκοῦν ὀλίγα, ὀλίγα νά βλέπουν καὶ πιὸ ὀλίγα νά μιλοῦν. «Ἐλάχιστα μὲν ὄψοιντο, ἔλάχιστα δ' ἀκούοιντο, ἔλάχιστα δ' ἔροιτο». Μ' αὐτὸ δὲν σημαίνει πῶς τὰ κορίτσια τους τὰ ἤθελαν τελείως ἀμόρφωτα ὄχι, τὰ ἤθελαν εὐλαβικά, σεμνά, ἐργατικά, πάντα ἀπασχολημένα καὶ δουλεutaδικά καὶ συγκρατημένα. Προσπαθοῦσαν μὲ τὴ δουλειά νά τοὺς δώσουν ὑγεία καὶ σκέψη καθάρη. Ἔτσι κοὶ Θράκες.

Ἡ γιαιά μου ἢ ἡ προγιά μου δὲν ἔμαθε γράμματα, γιαιὶ τότε τὸ γένος δὲ μπορούσε νάχη σχολεῖα καὶ γιά τὰ κορίτσια. Κύτταζε νά μορφώσῃ τὸ νοῦ καὶ τὴ γνώση τῶν ἀγοριῶν. Γι' αὐτὰ ἀκριβοπλήρωναν τὸ δάσκαλο νά φθάσῃ μακρὰ ἀπὸ τὴν Πόλη. Τὸν ὑποδέχονταν καλύτερα ἀπὸ ἓνα δεσπότη καὶ τὸν ἐπλήρωναν καλὰ καὶ ὁ δάσκαλος ἦταν τὸ ἠθικὸ ἀποκοῦμι τῶν οἰκογενειῶν. Τιμὴ τους ἦταν νά μπαίνῃ στά σπίτια τους καὶ οἱ φιλίες καὶ τὰ δῶρα πλημμυροῦσαν τοὺς δασκάλους. Ἔτσι τ' ἀγόρια μάθαιναν τὰ παλαιὰ κολυβογράμματα καὶ γίνονταν *καλαμαράδες* καὶ ἄξιοι γιά δουλειά καὶ ἔβαζαν τὴν τίμια ὑπογραφή τους μὲ ἀξιοπρέπεια.

Τὰ κορίτσια ἄρχισαν ἀργότερα πολὺ, στά μέσα τοῦ 10' αἰῶνα, νά μαθαίνουν γράμματα. Στὴ Θράκη μάλιστα τὰ Παρθεναγωγεῖα πρὶν 70—80 χρόνια εἶχαν πληθυνθῆ. Οἱ μητέρες ἀγωνίζονται νά στέλνουν τὰ κορίτσια νά μάθουν γράμματα σὲ μικτὰ σχολεῖα καὶ κατόπιν σὲ ξεχωριστὰ Παρθεναγωγεῖα, νά ξέρουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια, νά λένε ἓνα ποίημα καὶ νά τραγοῦδοῦν, γιαιὶ τὸ τραγοῦδι εἶταν συνυφασμένο καὶ μὲ τὸ χορὸ καὶ τὴν δημοτικὴ ποίηση.

Ἡ κόρη μαθαίνει νά ὕφαινη, νά ράβῃ, νά θεκιάζῃ προικιά. Μαθαίνει *νοικοκυρῶσῶνη*. Τὸ *κελάρι* πρέπει νά γεμίσῃ τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τὴν εὐτυχία τῆς γῆς, γιά νάχη τὸ τραπέζι τοῦ χειμῶνα. Μαθαίνει στόν τρύγο νά κἀνῃ τὰ γλυκά, τὰ πετιμέζια. Τὸ *κελάρι* θέλει τὰ λουκάνικα, τὰ τυριά, θέλει

τοὺς τραχανάδες, τὰ ζυμαρικά, πού δὲν ὑπῆρχαν ἐργοστάσια νὰ τὰ προετοιμάζουν, ὅπως τώρα. Τὸ κορίτσι μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῆς μητέρας γίνεται μ' ἓνα λόγο νοικοκυρά. Τὰ ξαίρει ὅλα. Ὁ σύζυγός της τὴν θέλει γιὰ τὴν δημιουργία οἰκογενεῖας καὶ γι' αὐτὴ τὴν ὥρα ἐτοιμάζεται μὲ τῆς μητέρας τὴ διδασκαλία καὶ τὸ καλὸ παράδειγμα. Πρὸ παντός τὸ παράδειγμα, ὅπως δίδαξε ὁ μακαρίτης ὁ Σωκράτης, γιατί τίποτε δὲν ἐδραιώνει στίς ψυχὰς τῶν παιδιῶν τὴ γνώση, ὅσο τὸ παράδειγμα:

Στὴ Θράκη μὲ τὰ αὐστηρὰ ἦθη μας δημιουργήσαμε μορφωμένες, ἐργατικὰς καὶ συνετές καὶ φρόνιμες γυναῖκες. Οἱ γονεῖς ἦταν περήφανοι φέρνοντας τὸ κορίτσι τους σὲ ξένη πόρτα μὲ καλὴ ἀνατροφή, μὲ ὑπομονὴ καὶ εὐλάβεια καὶ μὲ τὴν πίστη στίς παραδόσεις τῆς οἰκογενεῖας.

Ῥωαῖοι καιροί, πού ὕφαινε ὁ κόσμος τὸ πανὶ πού ἤθελε νὰ ντυθῆ, πού ἔρραβε ἡ γυναῖκα τὸ ροῦχο της καὶ τοίμαζε τῶν ἀντρῶν τ' ἀσπρόρουχα στὸ σπίτι. Τὸ κορίτσι τὸ παράστεκε ἡ μητέρα, ὥσπου θ' ἀρχότανε ἡ ὥρα τοῦ γάμου. Ὅ,τι γινότανε τότε γιὰ νὰ παντρολογηθῆ ἓνα κορίτσι εἶναι πολὺ ἀναδρομικόν, ἀλλὰ μπροστὰ σ' αὐτὸ πού γίνεται τώρα πολὺ καλλίτερο. Οἱ γονεῖς δὲν ἄφιναν νὰ ξυπνήσῃ τὸ κορίτσι τους πρὶν τὴν ὥρα του, ὅπως τώρα καὶ μάλιστα ἀρώτητα. Τὸν παλαιότερο καιρὸ βέβαια οἱ κόρες παντρεύονταν 15—16 χρονῶν. Τότε μόνος σκοπὸς ἦταν ἡ τεκνοποιία. Πρὸ ὀγδόντα ἑκατὸ ὅμως ἐτῶν, ὁ κόσμος εἶχε ἀλλάξει μὲ τὰ σχολεῖα καὶ τὴν ἐξοδο τοῦ κοριτσιοῦ ἀπὸ τὸ σπίτι. Σκεφτότανε πιδ εὐεῦθερα γιὰ τὰ παιδιά του, πάντοτε ὅμως μέσα στὰ πλαίσια τῆς αὐστηρῆς καὶ «παιδαγωγούσης» ἀνατροφῆς. Θὰ θυμᾶσθε ἄλλωστε ὅλοι, ὅτι τὸ τελάρο καὶ τὸ κοπανάκι δὲν ἔλειπαν, καὶ ὅτι ἐκεῖ σκυμμένες οἱ κόρες δούλευαν ἀκαταπόνητα, πλάθοντας καὶ τὰ ὄνειρα τῆς νεότητος καὶ τὸ νυμφίον ἰδανικόν καὶ ἄξιον ἄνδρα τῆς φαντασίας. Ἡ ζωὴ ἐκεῖνη εἶχε τὰ κακά της, ἀλλὰ καὶ τὰ καλὰ της. Ὅ,τι τὴν χαραχτήριζε ἦταν ἡ καλὴ ἀνατροφή καὶ ἡ μάθηση τῆς δουλειᾶς σ' ὅλες της τίς μορφές, δουλειᾶς δημιουργικῆς, πού ἔδινε τὴν εὐτυχία στὸν κόσμο. Γιατί δὲν εἶναι μόνο ὁ ἄντρας νὰ δημιουργῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ γυναῖκα νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ νὰ συντηρῆ. Τὰ κορίτσια εἶχαν καὶ τίς ψυχαγωγίες τους. Μάθαιναν λαμπρὸ χορὸ. Ἦξαιραν ὄλους τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς χοροὺς ὡς καὶ τίς *κατρίλλιες*. Χόρευαν τοὺς ἐθνικοὺς συρτοὺς καὶ τραγουδοῦσαν ὠραῖα τραγούδια. Δὲν ἔμεναν ἄμοιρα ἀπὸ καλλιτεχνικὴ διάθεση καὶ καλλιτεχνικὴ σπουδὴ, γιατί τὸ πιάνο εἶχε μεγάλη διάδοση σιὴ Θράκη.

Τὸ κορίτσι μας στὴ Θράκη πρὶν ἀπὸ 60 χρόνια ἀνέβαινε καὶ στὴ σκηνή, ὅταν ἀκόμα ἐδῶ στὴν Ἀθήνα ἄντρες ὑποδύονταν τὰ γυναικεῖα πρόσωπα. Τὸ θέατρο στὴ Θράκη ἐρασιτεχνικῶς, ἦταν πόρος ζωῆς τῶν σχολείων μας. Γι' αὐτὸ οἱ ὀρχήστρες καὶ τὸ θέατρο ὀργανώνονταν μὲ συλλόγους, πού πρόσφεραν ὑπηρεσίες ἐθνικῆς. Γι' αὐτὸ οἱ οἰκογένειες ἐπέτρεπαν στὰ κορίτσια τους νὰ μετέχουν στίς θεατρικῆς παραστάσεις. Ἔτσι εἴχαμε καὶ καλλι-

τέχνιδες τοῦ θεάτρου, πού ἔμειναν μὲ τὸνομα Γαλάτεια καὶ Γενοβέρα.

Ὡστε στὴ Θράκη τώρα καὶ 70—80 χρόνια, ἡ γυναίκα ἦταν ἐξελιγμένη. Μάθαινε δουλειὲς στὸ σπίτι, γράμματα στὸ σχολεῖο καὶ στὴν κοινωνία συνεργασία γιὰ τὴν πρόοδο τῆς Κοινότητος, τῶν Σχολείων, τῶν Συλλόγων. Τὰ σωματεῖα τῶν γυναικῶν ἦταν περισσότερα. Οἱ γυναῖκες βοηθοῦσαν τὴν κοινωνικὴ δὲργασία, τὴ φιλανθρωπία, τὴν εὐποιία, τὴν καλλιτεχνία, τὴν χειροτεχνία καὶ κάθε τί, πού προωθοῦσε τὴν κοινωνικὴ πρόοδο.

4. **Ὁ τρύγος στὴ Θράκη** 1).—Ἡ Θράκη ἢ Ἀνατολικὴ πάντοτε εἶταν τόπος ἀμπελιῶν. Τὸ κλίμα, τὸ χῶμα—εἰδικὸ χῶμα γιάμπελια, καὶ ἡ φιλεργία τῶν Θρακῶν εἶναι οἱ φορεῖς τῆς ἀμπελοργίας. Ἐπὶ μακρὰ χρόνια καλλιέργησαν τὰμπέλι κατεῦθειαν ἀπόγονοι θαρρεῖς τοῦ Βάκχου—οἱ Θραῖκες καὶ δημιούργησαν τὴ φήμη δεινῶν ἀμπελοργῶν καὶ κρασάδων. Ἀπῶλες τὶς περιφέρειες τῆς Θράκης δυὸ πρὸ πάντων ἀνέπτυξαν τὴν ἀμπελοργία καὶ κρασοποιία σὲ μεγάλο βαθμό. Οἱ Σαράντα Ἐκκλησίες καὶ ἡ Στενίμαχος τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας (Βορείου Θράκης). Ἡ Στενίμαχος βρίσκεται, τώρα ἐκβουλγαρισμένη, στοὺς πρόποδες τῆς Ροδόπης καὶ κοντὰ στὴ Φιλιππούπολη, οἱ Σαράντα Ἐκκλησίες ἐκτουρκισμένες, στοὺς πρόποδας τοῦ Μικροῦ Αἴμου καὶ πρὸς τὴ Μαύρη Θάλασσα. Γεωλογικὰ δυὸ χῶματα συγγενικὰ τόσο, πού ἐξελίχθηκαν σὲ τόπους ἀμπελοφόρους, ὅπου καλλιεργοῦνταν σταφύλι λογιῆς-λογιῆς καὶ κατασκευάζονταν κρασιὰ πολλῶν λογιῶν.

Σ' αὐτὰ τὰ χῶματα οἱ Ἕλληνες Θραῖκες ἐργάστηκαν πολλὲς γενιὲς γιὰ νὰ δημιουργήσουν αὐτὴ τὴ βιομηχανία τῶν κρασιῶν καὶ τῶν σπῖριτων, πού γίνονταν ἐξαγωγή καὶ ὁ τόπος εὐημεροῦσε μὲ τὸ ἔσοδό του αὐτὸ καὶ εὐτυχοῦσε μὲ ποῦ νὰ πῶ. Τριγύρω ἀπὸ τὶς Σαράντα Ἐκκλησίες, σ' ἀπόσταση τριῶν ὥρῶν, ἦταν ἀμπέλια. Μιὰ θάλασσα πρασίνου, ἓνα πέλαγο ἀμπελοφυτείας. Χιλιάδες ἄνθρωποι καταγίνονταν μὲ τ' ἀμπέλια : νὰ τὰ σκάψουν, νὰ τὰ κλαδέψουν, νὰ φυτέψουν τὶς νέες φυτιές, νὰ τὰ περιποιηθοῦν σὺλο τὸ στάδιο τοῦ χειμῶνα καὶ τῆς ἀνοιξῆς, ὅταν πιὰ πετοῦσαν βλαστάρια. Κιὰπὸ τὸ πέταγμα πάλι κῦστερα νὰ σκεπάσουν τὶς ρίζες, νὰ θειαφίσουν, νὰ καθαρίσουν τὰ φύλλα καὶ μὲνα λόγο νὰ δώσουν στὰμπέλια τὰ μέσα νὰναπτυχθοῦν καλὰ καὶ καρπερά. Ὅταν ἔμπαινες στὶς Σαρ. Ἐκκλησίες ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη δυσμικά, ἢ ἀπὸ τὴν Ἀρκαδιούπολη νότια, ἢ ἀπὸ τὸν Τύρναβο βορεινά, ταξίδευες σὲ μιὰ θάλασσα ἀμπελιῶν ἄλλοῦ μιὰν ὥρα, ἄλλοῦ τρεῖς, ἄλλοῦ δυό. Ἔτσι μέσ' ἀπὸ τὴν ἀνέκφραστη αὐτὴ ἀμπελοφυτεία ἔμπαινες μέσα στὴν ὥραία Ἑλληνικὴ ἀκρόπολη, πού τώρα τίποτε δὲν ἔχει ἀπὸ τὰ παλιά της καὶ νοσταλγικὰ χαρακτηριστικά. Τώρα εἶναι νεκρὴ πολιτεία, τόπος ἀγροτικὸς καὶ γεωργικὸς μόνο.

Ὁ τόπος αὐτὸς εἶταν γεμᾶτος καὶ ἀπὸ φρούτα καὶ μάλιστα λογιῆς

1) Βλέπε : Ὁ τρύγος τοῦ κῆρ Ἀμπατζόγλου, Θρακ. Ἠθολογ. τ. Α'. Π. Π.

λογής. Ἀμύγδαλα πολλά, ἀγλάδια, βερούκοκα, ροδάκινα, τζάνερα καὶ ἄλλοι παντοειδεῖς καρποὶ ἀφθονοῦσαν καὶ γιὰ αὐτὸ ἀπὸ τὰ παλαιότερα χρόνια τὸν ὠνόμαζαν τοῦτο τὸν τόπο *Καρποδαίμων*, δηλ. πλούσιο σὲ καρπούς.

Ὅταν τέλειωνε ὁ καιρὸς τοῦ θερισμοῦ καὶ τῶν ἄλωνιῶν, ἄρχιζε καὶ ὁ καιρὸς τοῦ τρύγου. Ὁ κόσμος κουβαλοῦσε τὰ περίφημά του σταφύλια. Ἔταν πρωινὴ εὐτυχία νὰ σηκωθῆ ἕνας καὶ καβαλλικεύοντας τὸ γαῖδαρό του ἢ τᾶλογό του νὰ μπῆ στᾶμπέλι του καὶ γεμίζοντας δυὸ καλάθια διαλεχτὰ σταφύλια νὰ φέρῃ στὸ σπίτι του καὶ ξυπνώντας τοὺς ἐδικούς του νὰ τοὺς προσφέρῃ σταφύλι θυμαστό, τραγανὸ καὶ ζουμερό, σὰ δάκρυ, σὰ μαργαριτάρη, σὰν κεχριμπάρη κίτρινο. Τὰ *παμίτια*, τὰ *μοσχᾶισ*, τὰ *ραζακιά*, τὰ *κριασία*, τοὺς ἀγούμαστους (αἰγόμεμαστους) καὶ τᾶλλα. Τί εὐτυχία !!

Τὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ Σωτήρος μάλιστα κουβαλοῦσαν στὴν ἐκκλησία «τὰς ἀπαρχὰς»—παλαιότατο ἔθιμο—ποὺ τὶς βλογοῦσε ὁ παπᾶς διαβάζοντας τὴν εὐκὴ του καὶ μοίραζε στὸν κόσμον σταφύλι νὰ «γελᾶση», νὰ δοκιμάσῃ δηλαδὴ γιὰ πρώτη φορὰ.

*
**

Ὁ τρύγος ἄρχιζε στὰ μέσα Σεπτεμβρίου. Εἶχαν ἀνοίξει τὰ σχολεῖα καὶ τὰ παιδιὰ ἐγγράφονταν, ἀγόραζαν βιβλία, μὰ ξανακλειοῦσαν γιὰ τὸν τρύγο τῶν ἀμπελιῶν. Τὰ παιδιὰ κι αὐτὰ ἀπασχολοῦνταν μὲ τὸν τρύγο. Τὸ πανηγῦρι τοῦ τρύγου—γιατὶ εἶταν ἕνα πανηγῦρι δουλειᾶς καὶ φροντίδων—κρατοῦσε ὡς ἕνα μῆνα, ὁπότε πιά πλάκωνε τὸ χειμωνιάτικο φθινόπωρο, τὸ πέσιμο τῶν φύλλων καὶ τᾶναμα τῶν τζακιῶν.

Τότε ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, 8—10 ὥρες ἀλάργα, κατέβαιναν οἱ χωρικοὶ ποὺ τρυγοῦσαν κἔσερναν τὸ ληνό : οἱ *σαραπανατζῆδες*, οἱ *μποζοντζῆδες* καὶ οἱ *τρυγητάδες* : δηλ. κείνοι ποὺ ἔφερναν τὰ πελώριά τους βουβάλια νὰ σύρουν τὸ ληνό, κείνοι ποὺ τρυγοῦσαν, κείνοι ποὺ κουβαλοῦσαν τὸ σταφύλι καὶ κείνοι ποὺ κουβαλοῦσαν τὸ μοῦστο. Ἄντρες, γυναῖκες, κορίτσια σὰν τὸ κρῦο νερό, ἀγόρια σὰν κυπαρίσια λεβέντικα, γέροι ἀκόμα κοτσανάτοι πλημμυροῦσαν τὴν πολιτεία, στοίχιζαν προσφέροντας τὴ δούλεψή τους καὶ τὰ ἐργαλεῖα τους. Τὸ σπουδαιότερο σὲ τούτη τὴ δουλειὰ εἶταν τ' ἀμάξι καὶ τὰ ζευγάρια τὰ βουβάλια—ἵπποπόταμοι σωστοί. Τὸ ἀμάξι ἀτσαλένιο μὲ ξυλεῖα τῶν δασῶν τοῦ Αἴμου, τὰ βουβάλια τιτᾶνες δύναμης καὶ ἀντοχῆς μὲ χαμαγλιά καὶ χάντρες στολισμένα καὶ κουνουνάκια στὸ ζυγὸ καὶ ἄλλα στολίδια, ποὺ μποροῦσαν νὰ σύρουν δυὸ χιλιάδες ὀκάδες καὶ πλέον σταφύλι, πατημένο μέσα στὸ ληνό. Τί ἦταν ὁ ληνός ; Φαντασθῆτε ἕνα εἶδος λάρνακας μακρουᾶς ὡς τέσσαρα μέτρα καὶ πλάτος ἐνάμισυ, πρὸς τὰ κάτω στενωτέρης καὶ στὰ χεῖλια φαρδύτερης, ποὺ εἶχε στὸ ἕνα μέρος — τὸ πίσω — ἕνα στουράκι ἀπὸ που χυνότανε ὁ μοῦστος, στουπωμένο μὲ λινάρι. Ὁ ληνὸς αὐτὸς καλὰ *καλαφατισμένος* στηνότανε πάνω στᾶμάξι, σερότανε ὡς τᾶμπέλι—μιὰ δυὸ ὥρες δρόμο—καὶ ἐκεῖ γέμιζε πέρα ἀπὸ τὰ χεῖλια σταφύλια γλυκόρρογα καὶ ζου-

μερά. Τὰ σταφύλια τὰ κουβαλοῦσαν στὸ ληνὸ μὲ τὶς βοῦτες, ποὺ εἰς γέμιζαν μέσα στὰμπέλι οἱ τρυγητάδες μὲ τὰ τρυγοκάλαθα.

Τὸ σταφύλι μέσα στοὺς ληνοὺς πατιώτανε καὶ ξεζούμιζε χύνοντας τὸ χυμὸ του—τὸ μούστο. Ὡσπου νὰ φθάσῃ μάλιστα ὁ ληνὸς μὲ τὸ ἐπικὸ ταξίδι του ἀπὸ τὰμπέλι στὸ σπίτι, στολισμένος μὲ κλαδιὰ βατόμουρων, τὸ σταφύλι ξέχυνε τὸν πλιότερό του μούστο. Ἔτσι μόλις ἔφτανε ἡ πομπικὴ αὐτὴ ἐπιστροφή στη μεγάλη αὐλὴ τοῦ κρασέμπορου κι ὁ ληνὸς σταματοῦσε στὸ μέσο τῆς αὐλῆς καὶ ξεζεύγονταν τὰ διπλᾶ ζευγάρια τῶν βουβαλιῶν μὲ τὰ χαμαγλιὰ καὶ τὰ κονδούνια, τοποθετοῦσαν στὸ πίσω μέρος του, ὅπου τὸ στουράκι, τὸν κάδο—ἓνα μισὸ βαρέλι—ποὺ ἔδλεγαν μετὰκι γιὰ νὰ δεχτῆ τὸ μοσχερὸ γλεῦκος. Τραβοῦσαν τὸ λινάρι καὶ ξεπειοῦνταν κρουνοὶ δυνατοὶ μούστου καὶ γέμιζαν τὸν κάδο ἀπὸ ἀφράτο, μοσχερό, γλυκὸ μούστο, ποὺ σὲ λίγο πλημμυροῦσε τὸν κάδο καὶ ποὺ κοπέλλες ροδαλλῆς καὶ τραγανῆς μὲ τὶς τσουκάλες στὰ χέρια, βιαστικὰ εἰς γέμιζαν μούστο καὶ τὸν κουβαλοῦσαν σὲ μεγάλα βαρέλια, ὅπου τὸν ἔχυναν γιὰ νὰποτελέσῃ τὸ διαλεχτὸ κρασί. Μὲ τὸ χύσιμο τοῦ μούστου ἀνέβαινε μέσα στὸ ληνὸ τώρα ἓνας μουτζουζῆς πλένοντας τὰ ποδάρια ὡς τὰ γόνατα κι ἄρχιζε ἀκουμπώντας στὸ φτυάρι του νὰ πατᾷ τὸ σταφύλι ὡς ποὺ νὰ χυθῆ καὶ ἡ ὑστερὴν σταγὸνα του. Ἄφου τὸ σταφύλι ξέχυνε τοὺς χυμούς του, τότες ἄρχιζε τὸ κουβάλημα αὐτοῦ τοῦ πατημένου σταφυλιοῦ ἀπὸ τὸ ληνὸ στὶς τῆρες—μεγάλα κιὰψηλὰ τέσσερα πέντε μέτρα βαρέλια ἀσάλευτα καὶ παντοτεινὰ στὸν τόπο τους στημένα, ὅπου πάθαινε ζύμωση σὲ δυὸ τρεῖς μέρες κι ἄρχιζε τὸ βράσιμο του καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ μούστου ποὺ τοῦ ἀπόμεινε, σὲ κρασί. Καὶ μέσα σὲ τοῦτες εἰς τῆρες ἀνεβαίνοντας μὲ σκάλες εἰδικοὶ πατητῆς πατοῦσαν τὰ τσοῦπρα αὐτὰ γιὰ νὰ ξεζουμιστοῦν σὴν ἐντέλεια. Ἄπὸ εἰς ἀναθυμιάσεις τοῦ ἀνθρακικοῦ πολλῆς φορῆς ἀπέθνησκαν πάνω σὲ τούτῃ τῇ δουλειᾷ δουλετάδες θάνατο δολερό.

Τὸ ἀπόβραδο μὲ τὴν ἐπιστροφή καὶ τὸ ἄδειασμα τοῦ ληνοῦ ἄρχιζε τὸ φαγοπότι τῆς ἐργατειᾶς καὶ ὁ χορὸς καὶ τὸ γλέντι, ὥσπου ἀργὰ ἔπεφταν ὄλοι στὸν ὕπνο γιὰ νὰ σηκωθοῦν μὲ τὰ βαθειὰ χαράματα γιὰ δούλεψη. Οἱ ληνοὶ ἔφευγαν πομπικὰ μὲ τὴ λύρα καὶ τὸ τραγοῦδι καὶ στὸ σπίτι δίνοντας σὴν δουλειὰ γιὰ νὰ σπρώξουν τὰ ἔργα τῆς ἡμέρας. Ἡ Θράκη τὴν ἐποχὴ τούτῃ ἦταν πέρα πέρα Βακχικὴ καὶ μοσχομύριζε ξανθὸ μούστο καὶ βαρέλια καὶ κρασιά καὶ ὁ Διόνυσος θαρρεῖς καὶ ἔατηνε τὸ βασίλειό του γιὰ νὰ ἐπιστατήσῃ στὸν τρυγητὸ τοῦ εὐλογημένου του καρποῦ, ποὺ τώρα χύνοντας τοὺς χυμούς του θὰ τοὺς μετέβαλλε ἡ ἀνθρώπινη δουλειὰ σὲ Θρακιώτικο κρασί ἀθάνατο, σὲ πετμέζια μυρωμένα καὶ σὲ γλυκὰ—θροφὴ χειμωνιάτικη τῶν Θρακόπουλων, ποὺ θρεφότανε καὶ θερμαινότανε ὅλη τὴ βαρχειμωνιά. Ὁ τρύγος κρατοῦσε ἓνα μῆνα. Καὶ σὰν κόπαζε τὸ τρύγημα καὶ τ' ἀμπέλια δίναν τὸν καρπὸ τους, τότε ἄρχιζε ἡ δουλειὰ τῶν νοικοκυράδων νὰ κάνουν τὰ πετμέζια, εἰς μουστολαμπάδες, τὰ ρετσέλια καὶ τόσα ἄλλα γλυκὰ ποὺ γέμιζαν

τὰ πιθάρια τους καὶ ἀρμάτωναν τὰ κελάρια τους γιὰ νὰ θρέψουν στὴ βαρυχειμωνιά τὰ πολλὰ τους παιδιὰ.

Ἔτσι ἀρχίζε καὶ τὸ ἔργο τῶν ἀμπελοργῶν. Αὐτοὶ πάλι κύταζαν τὶ θ' ἀπογίνουν τὰ καινούργια κρασιά, πῶς θὰ ψήσουν τὰ τσίπουρα γιὰ νὰ βγάλουν τὸ σπύρτο καὶ νὰ κατασκευάσουν τὰ οὔζα καὶ τὶς μπάτες καὶ τὶς μασιίχες, τὰ ποτά, ποὺ μ' αὐτὰ χόρταιναν τὴ δίψα τοῦ πιotoῦ καὶ παρεσκευάζαν τὰ γλέντια. Ὅλο τὸν χειμῶνα γίνονταν ἐξαγωγή κρασιῶν καὶ σπύρτων κ' ἔβλεπες ἐμπόρους κι ἀπὸ τὴ Γαλλία νᾶρχωνται γιὰ τὸ σπουδαῖο τοῦτο προϊόν τοῦ τόπου τῆς ἀλησμόνητης Θράκης, τῆς καρποδαίμονος, τῆς ἀμπελοφόρου, τῆς κρασοπαραγωγῆς, τῆς πλούσιας αὐτῆς γῆς, ποὺ ἤξαιρε νὰ ἱκανοποιῆ τὸ δουλευτὴ καὶ τὸν ἐργάτη.

Οἱ Στενιμαχιῶτες καὶ οἱ Σαραντακκλησιῶτες σήμερα μέσα στοὺς Μακεδονικοὺς κάμπους φύτεψαν καινούργια ἀμπέλια «τὶς φυτιές τους» καὶ μετέδωκαν τὴν Θρακικὴ ἀγάπη στὸ ἀθάνατο κλῆμα καὶ στοὺς γύρω ὄλους. Τώρα τὰ ὠραῖα ἀμπέλια στοὺς προσφυγικοὺς συνοικισμοὺς τῆς Μακεδονίας εἶναι πάλι θάλασσα πρασίνου. Δίδαξαν τὴν τέχνη τῶν κρασιῶν καὶ τῶν σπύρτων, μετέδωκαν τὴν τέχνη τῆς δουλειᾶς αὐτῆς τοῦ ἀμπελιοῦ, ποὺ καὶ ἐπικερδὴς εἶναι καὶ ἱκανοποιητικὴ στὸν ἐργάτη καὶ νοικοκύρη. Τὸ Θρακικὸ κλῆμα καὶ πάλι ἀνθεῖ καὶ καρποφορεῖ καὶ δίνει τὸ θεῖο πιoto, ποὺ στοὺς αἰῶνες θὰ εὐφραίνει τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ χωρὶς αὐτὸ κατὰ τὸν ἀρχαῖο ἐπιγραμματοποῖδὸν δὲν μπορεῖ τίποτε καλὸ νὰ ἀπορρεύσῃ, ποὺ εἶπε: «Ἵδωρ δὲ πίνων οὐδὲν ἂν τέκοις χρηστόν». Πίνοντας δηλαδὴ νερὸ τίποτε καλὸ δὲν δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος. Τὸ κρασί εἶναι ποὺ κινεῖ τὴν φαντασίαν καὶ γεννᾷ τὴ δράση καὶ τὴν δημιουργίαν. Καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου, ἔψαλε καὶ ὁ Δαβίδ. Καὶ εἶχαν δίκιο οἱ Θραῖκες νᾶναι ἀμπελοργοὶ καὶ κρασοποτέρες:

1. **Ἀναστενάγια.** (21 Μαΐου 1948). — Ὡς γνωστὸν ἀπὸ ἐτῶν ἐορτάζεται ἐνταῦθα ἡ ἐορτὴ τῶν ἀναστενάρηδων εἰς κλειστὸν χώρον μεταξὺ ὠρισμένων οἰκογενειῶν. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ὁμως ἔτους ἡ τελετὴ λαμβάνει χώραν δημοσίᾳ. Οὕτω σήμερον, ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, ἐγένετο εἰς τὴν πόλιν μας ἡ δευτέρα δημοσίᾳ πανηγυρικὴ ἐμφάνισις τῶν ἀναστενάρηδων. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἀπὸ τοὺς κ. κ. Ἀπόστολον Παπαποστόλου, Βασίλειον Παύλου, Σωτήριον Λιούρου καὶ Γεώργιον Χατῆ, κατέβαλε κάθε προσπάθειαν ὥστε ἡ ἐφετεινὴ τελετὴ νὰ εἶναι ἡ καλύτερα τῶν προηγουμένων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκλήθησαν καὶ ἦλθον ἐνταῦθα ἀναστενάρηδες ἕξ ἄλλων ἐπαρχιῶν. Τὴν 12ην μεσημβρινὴν ἐγένετο ἁγιασμὸς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γνωστοῦ εἰς τὴν πόλιν μας ἀναστενάρη Σωτηρίου Λιούρου. Εἰς τὸν τόπον τοῦ ἁγιασμοῦ ὑπῆρχον παλαιαὶ εἰκόνες τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, τῆς Θεοτόκου κλπ., κεκαλυμμέναι διὰ κεντητῶν ἐγχρώμων ὑφασμάτων, τὰς ὁποίας ἐκράτουν εὐλαβῶς εἰς τὰς χεῖρας των οἱ πιστοί. Περὶ τὴν 4ην μ. μ. ὥραν ὠρισμένοι ἐκ τῶν ἀναστενάρηδων καὶ συγκεκριμένως ὁ Γεώργιος Ἐμμανουὴλ καὶ ἡ Φωτεινὴ Μοσκοτᾶ, εὐρισκόμενοι εἰς ἔκστασιν καὶ κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας των τὰς ἱερὰς εἰκόνας, ἤρχισαν νὰ ἐκπέμπουν ὑστερικὰς κραυγὰς καὶ νὰ χορεύουν ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἥτις εὐρίσκετο ἀναμμένη εἰς τὸ προαύλιον τῆς οἰκίας Λιούρου. Εἰς σχετικὴν ἀργότερον ἐρώτησιν ὁ ἀναστενάρης Ἐμμανουὴλ ἀπήντησεν ὅτι μία ἀνωτέρα δύναμις τὸν προστάζει πότε πρέπει νὰ χορεύῃ ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Καθ' ἣν στιγμὴν διήρχοντο οἱ ἀναστενάρηδες διὰ τῆς πυρᾶς, ὀργανοπαίχται ἔδιδον ἰδιαιτέρον τόνον εἰς τὴν τελετὴν μὲ τὸ ἰδιάζον παίξιμον τῆς λύρας των. Οἱ ἀναστενάρηδες καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο εὐρίσκοντο ἐκτὸς ἑαυτῶν, ἦσαν χλωμοὶ καὶ μὲ τὰ βλέμματά των ἀπλανῆ πρὸς τὸν οὐρανόν. Ἡ διάβασις ἐκ τῆς πυρᾶς προεκάλεσε τὸν θαυμασμὸν τῶν χιλιάδων πιστῶν καὶ περιέργων. Μεταξὺ τῶν ἐπισήμων διεκρίνοντο ὁ ἐπαρχος, ὁ ὑποδιοικητὴς τοῦ Λαγκαδᾶ, ὁ διοικητὴς τοῦ ἀστυνομικοῦ τμήματος καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Κατάπληξιν προξένησεν εἰς ὄλους τὸ γεγονός ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀναστενάρηδων ἔπαθ' εἰς τοὺς πόδας του. Ἡ τελετὴ θὰ συνεχισθῇ ἐπὶ τριήμερον. Λάγκαδὰς (Μακεδονία—Θεσσαλονίκης)

2. **Συνεδρία Ἀκαδημίας τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1948. Κ. Ἀμάντου :** *παρουσίασις τοῦ 12ου Τόμου τοῦ Ἀρχείου Θρακικοῦ Λαογραφ. καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ.*—«Πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐδημοσιεύθη ὁ δωδέκατος τόμος τοῦ Ἀρχείου Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τὸν ὁποῖον ἐκδίδει ὁ γνωστὸς ἐκ Θράκης λόγιος κ. Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου. Ἄλλο περιοδικόν, τὰ Θρακικὰ Χρονικά, διεκόπησαν, ἀφοῦ ἐφθασαν εἰς τὸν εἰκοστὸν τόμον, μὲ φροντίδα πρὸ πάντων τοῦ κ. Μ. Σταμούλη. Καὶ

τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ... Θησαυροῦ καὶ τὰ Θρακικὰ Χρονικὰ ἐβραβεύθησαν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν διὰ τὰς μεγάλας ἐθνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς ὑπηρεσίας των. Πράγματι οἱ εἴκοσι τόμοι τῶν Θρακικῶν Χρονικῶν καὶ οἱ δώδεκα τόμοι μέχρι τοῦδε τοῦ Ἀρχείου Θρακικοῦ... Θησαυροῦ ἔστησαν ἀθάνατον μνημεῖον εἰς τὸν ἐκριζωθέντα δυστυχῶς ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν ἐκλεκτὸν Ἑλληνισμόν. Αἱ δημοσιευθεῖσαι εἰς τὰ Περιοδικὰ ταῦτα ἱστορικαί, λαογραφικαὶ καὶ γλωσσικαὶ μελέται δεικνύουν τὴν ἀξίαν καὶ ἐκπολιτιστικὴν σημασίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης καὶ βοηθοῦν νὰ μὴ λησμονηθῇ, ἀλλὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Πατρίδα του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ μὲ τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν τῶν Τούρκων. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης ἐστήριξε τὸ Κράτος τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ χίλια χρόνια καὶ ἀντέστη ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ληστεύσεις τῶν Βουλγάρων. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Θράκην ;

Εἰς πλῆθος μελετῶν καὶ τῶν δύο Θρακικῶν Περιοδικῶν φαίνεται ἡ ἱστορία ὀνομαστῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Μεσημβρίας, τῆς Ἀγγιάλου, τῆς Στενιμάχου, τῆς ὁποίας τὸ ἑλληνικώτατον ὄνομα ἀντικατέστησαν οἱ Βούλγαροι μὲ ἰδικόν των πλάσμα τὸ Ἀσένωφ—γκράδ, πόλις τῆς δυναστείας τῶν Ἀσενιδῶν. Ἡ Θράκη ἔδωκε τὰς μεγάλας οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν, τῶν Βατάτσηδων, τῶν Βουεννίων καὶ τόσων ἄλλων καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους τοῦ φιλικοῦ Κουμπάρη, τοῦ Κουμανοῦδη, τῶν Καραθεοδωρήδων, τοῦ Τσουντα, τοῦ γλύπτου Δημητριάδου καὶ τόσων ἄλλων σπουδαιωτάτων ἀνδρῶν, σοφῶν ἢ μεγάλων ἐρευγητῶν. Αὕτη ἡ νεωτάτη ἱστορία τῆς Θράκης, ἥτοι ἡ διοικήσεις αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1920—1922 ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, τὸ συχνὰ συκοφαντούμενον Ἑλληνικὸν Κράτος κατὰ τρόπον ὑποδειγματικόν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν βαρβαρότητα τὴν ὁποίαν ἔδειξε τὸ Βουλγαρικόν, ὅταν κατέλαβε τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν, καθὼς καὶ τὴν Δυτικὴν Θράκην προσωρινῶς. Καὶ αὐτὴν λοιπὸν τὴν πρόσφατον ἱστορίαν μὲ ὑπερηφάνειαν ἠμποροῦν νὰ ἐξετάζουν τὰ Θρακικὰ Περιοδικὰ. Εἰς πολλὰς μελέτας τῶν δύο περιοδικῶν ἔχει ἐξετασθῆ καὶ τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς Θράκης, τὸ ὁποῖον μὲ τὰ κοινὰ του χαρακτηριστικὰ δεικνύει τὴν συνέχειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τίνα γλωσσικὰ στοιχεῖα, τοπωνύμια κλπ. εἶναι ἀρχαῖκά. Διετηρήθη π. χ. τὸ ἀρχαῖον ὄνομα Αἴμος μὲ τὸν τύπον Αἴμονας εἰς τι χωρίον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Ἡ λαογραφία παρέχει ἄλλα στοιχεῖα ἀρχαῖκά τῆς ἑλληνικότητος τῆς Θράκης διὰ μέσου τόσων ἐπιδρομῶν. Ἡ πολῦτιμος μελέτη τοῦ συναδέλφου κ. Ρωμαίου εἰς τὸν ἑνδέκατον τόμον τοῦ Ἀρχείου περὶ τῶν ἀνασιεναρίων ἔδειξε τὴν σωζομένην μέχρι σήμερον παράδοσιν ἀρχαίας λαϊκῆς λατρείας. Αἱ μελέται τοῦ ἐρευνητοῦ τῆς Θρακικῆς ἱστορίας ἀειμνήστου Μυστ. Ἀποστολίδου περὶ τοῦ ἐσναφίου τῶν ἀμπατζήδων ἔδειξαν τὴν βυζαντινὴν συντεχνιακὴν παράδοσιν.

Εἰς νεωτέρους χρόνους οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀνέπτυξαν εἰς τὴν Θράκην μεγαλυτέραν βιομηχανίαν, ὅπως π. χ. ἡ οἰκογένεια Γκιουμουσγερδάνη εἰς τὴν Φιλιππούπολιν. Τὴν ἀλιεῖαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν ψαριῶν εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐπὶ χιλιετηρίδας ἤσκησαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐδιδάχθησαν καὶ οἱ Βούλγαροι. Καὶ ἡ ἀμπελοργία τῆς Θράκης ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Διονύσου μέχρι χθὲς ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Δὲν γνωρίζω ποῖοι πρῶτοι ἐκαλλιέργησαν ροδῶνας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν, ἀλλ' ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν πόσην σημασίαν εἶχεν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντίου τὸ ἀπόσταγμα τῶν ρόδων, τὸ ροδόσταγμα, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν ρόδων ἀνέπτυξαν πρῶτοι οἱ Ἕλληνες.

Ἠμίλησα ἐπιτηδες γενικώτερον διὰ τὰ ὑποδείξω τὴν μεγάλην ἐπολιτιστικὴν σημασίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης κατὰ τοὺς ἀρχαίους, μεσαιωνικοὺς καὶ νεωτέρους χρόνους καὶ πόσην ἐπομένως ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν προσφέρουν τὰ περιοδικὰ καὶ ἐρευνοῦν τὴν ζωὴν του. Ἐκ τῶν καλυτέρων τόμων τοῦ Ἀρχείου τοῦ κ. Παπαχριστοδοῦλου εἶναι καὶ ὁ δωδέκατος, ὁ ἐκδοθεὶς πρὸ ὀλίγων μηνῶν. Δημοσιεύεται εἰς αὐτὸν ἐν πρώτοις ἱστορία τῆς Φιλιππουπόλεως κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα, γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Μυρτίλου Ἀποστολίδου, ὁ ὁποῖος καὶ εἰς μεγάλην ἡλικίαν ἀκόμη εἶχε τὴν ὑπομονὴν νὰ μελετᾷ κώδικας καὶ χειρόγραφα διὰ τὰ ἐξιστορήσῃ λεπτομερῶς τὴν ἑλληνικὴν ἀκμὴν τῆς Φιλιππουπόλεως, Δημοσιεύονται ἐπίσης γλωσσικαὶ μελέται περὶ τοῦ ἰδιώματος τῆς Στενιμάχου καὶ μία πολὺ ἐνδιαφέρουσα περὶ Σαρακατσαναίων τοῦ ἐν Ἀμερικῇ καθηγητοῦ κ. Δ. Γεωργακά. Πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι περιληπτικὴ ἐπισκόπησις τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Στ. Κυριακίδου, ὅστις σήμερον εἶναι ὁ καλύτερος γνώστης τῆς ὀργανώσεως τῶν Βυζαντινῶν θεμάτων διὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦλάχιστον τμήμα τοῦ Βυζαντίου.

Δὲν ἐπιμένω περισσότερον. Ὅσα εἶπα δεικνύουν πόσον πολυτίμους ὑπηρεσίας προσφέρει ὁ κ. Παπαχριστοδοῦλος διὰ τοῦ περιοδικοῦ του. Τοῦ εὐχόμεθα δι' αὐτὸ ἐπὶ πολὺ ἀκόμη νὰ ἀποδεικνύῃ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης. Θὰ βοηθήσῃ ἔτσι τὴν ἀποκατάστασίν του».

3. Τὸ Ρωσικὸ μοναστήρι.—Ὁ πατέρας μου, ὁ ἀειμνήστος Ἀναστάσιος Κ. Π. Σταμούλης, σ' ἓνα ταξίδι στὴν Πόλιν ἔμαθε πὸς Ρῶσοι καλόγεροι, καὶ εἶχαν τὸ κέντρο τους στὸν ἅγιον Νικόλαον τοῦ Γαλατᾶ, διαπραγματεύονταν ν' ἀγοράσουν ἀπὸ Τοῦρκο μὲν τὸ παραθαλάσσιον τοιφλίκι Παλαιὰ Ἡράκλεια (Ἐσκὶ Ἐρέγλι) διὰ προπαγανδιστικούς σκοπούς. Ἡ παλαιὰ Ἡράκλεια ἦταν σὲ ἐπικαιρῆ θέσῃ τῆς Θράκης μὲ γύρω ὄλον Ἑλληνικὰ χωριά καὶ κωμοπόλεις, κοντὰ στὸ ἀσφαλὲς λιμάνι ἀπὸ τὸν Νότον τῆς Ἡρακλείας τῆς ἀρχαίας Περίνθου, κοντὰ στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τῆς Τυρολόης,

περὶ τὰ 70 μίλια ἀπὸ τὴν Βασιλίδα τῶν πόλεων καὶ μὲ ἀπέναντι τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας μὲ τὸν χιονισμένο Ὀλυμπο.

Πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος στὴν Κων)πολη ἦτο ὁ Μαυροκορδάτος, σ' αὐτὸν ὁ πατέρας ἐξέθεσε τὰ σχέδια τῶν Ρώσων καὶ τὸν παρέκάλεσε ὅπως ἐνεργήσῃ διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἡ ἀγορά. Ὁ Μαυροκορδάτος μοιρολατρικὰ ἀπήντησε:—Τί μπορῶ νὰ κάνω στὰ σχέδια τῆς Ρωσσίας, Καταστενοχωρημένος ἐπέστρεψε στὴ Σηλυβρία. Τὴν ἐπομένην 22 Ἰανουαρίου γιόρταζε. Ἀπὸ τοὺς πρώτους ἦλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ ὁ μητροπολίτης Σηλυβρίας Κωνσταντῖος Γαζῆς (1890—1892), ὁ μετέπειτα Μαρωνείας. Σ' αὐτὸν ὁ πατέρας ἐκμυστηρεύτηκε τὸν νόνο του καὶ εἶπε τὰ δυσάρεστα νέα. Τότε μουτσαρίφης Μετρῶν ἦτο ὁ Τζεβὰτ μπέης, ἄνθρωπος καλός, διορατικὸς καὶ δραστήριος, ποὺ εἶχε συγγενῆ τὸν ἀρχιθαλαμηπόλον τοῦ σουλτάνου Χαμίτ. Σ' αὐτὸν ἀποφάσισαν νὰ καταφύγουν ὅπως ἐνεργήσῃ νὰ ματαιωθοῦν τὰ σχέδια τῶν Πανσλαμιστῶν. Τὴν ἐπομένην πρωὶ ἀνεχώρησαν διὰ τὰς Μέτρας. Ὁ μουτσαρίφης τοὺς ἄκουσε μὲ προσοχὴ καὶ τοὺς διαβεβαίωσεν ὅτι θὰ φροντίσῃ χωρὶς ἀναβολή. Καὶ πράγματι ὅταν ὁ Χαμίτ ἔμαθε τὰ διατρέχοντα, διέταξε ν' ἀπαγορευθῇ ἡ πώλησις τῆς Παλαιᾶς Ἡρακλείας. Μετὰ λίγα ὅμως χρόνια οἱ Ρῶσοι κατώρθωσαν κι' ἔκτισαν στὰ Γαλατάρια, μικρὸ χωριὸ κοντὰ στὸν ἅγιο Στέφανο τῆς Πόλης, πελώριο μοναστήρι, ἀληθινὸ φρούριο, μὲ τεῖχη 6—7 μέτρα πάχος καὶ μὲ πολεμιστρὲς ὡς ἔλεγαν, μὲ ὑπερύψηλο τροῦλο καὶ μὲ χρυσοῦ μεγάλη σφαῖρα στὴν κορυφὴ μὲ τὸν σταυρὸ ἐπάνω. Στὸ χωριὸ ἔκαμαν καὶ ρωσικὸ σχολεῖο γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα, ὅπως τὰ προπαγανδίζουσι στὰ πανσλαυσιτικά τους ὄνειρα. Ἡ Ρωσσία ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς προσιάτιδος τῆς Ὁρθοδοξίας ὠραματίζονταν ἀπὸ τὸν τσάρο Πέτρο τὸν Μεγάλο τὰ καταγάλανα νερὰ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Αἰγαίου μας.

Ὅτε τὸ 1914 αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις Τουρκίας καὶ Ρωσσίας διεκόπησαν καὶ πρὶν ἀκόμη ὁ Ρῶσος πρέσβυς περάσῃ τὰ Τουρκικὰ σύνορα, τὰ τούρκικα κανόνια ἀπὸ ξηρὰ καὶ θάλασσα ἐπὶ δύο κατὰ συνέχεια μερόνυχτα προσπαθοῦσαν νὰ τινάξουν στὸν ἀέρα καὶ ξεθεμελιώσουν τὸ ρωσικὸ φρούριο.

ΕΛΠ. Σ. ΣΑΡΑΝΤΗ

4. Περιγραφή τῶν Σαρ' Ἐκκλησιῶν μετὰ τὴ φυγὴ τῶν Ἑλλήνων Ἄν. Θράκης 1). «Τὰ μεγάλα καὶ ἄνετα κοκκινοβαμμένα λεωφορεῖα ποὺ σταθμεύουν εἰς τὸ Ἀμπατζηλάρμπαση τῆς Ἀδριανουπόλεως δὲν χρειάζονται περισσώτερο ἀπὸ δύο δυόμισι ὄρες διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὴν Σαράντα Ἐκκλησίαις. Ὁ δρόμος, ὁ παλαιὸς δημόσιος δρόμος εἶναι θαυμάσια ἐπιδιορθωμένος καὶ οἱ ἐπιβάται τῶν λεωφορεῶν δὲν ἔχουν διόλου τὸ αἶσθημα ὅτι διαπλέουν τρικυμισμένη θάλασσα. Τὰ ἐνδιάμεσα χωριὰ ὅλα εἶναι κατοκημένα καὶ αἱ γαῖαι φαίνονται ἐντατικῶς καλλιεργημένα.

1) Δημοσιεύθηκε στὸ «Φῶς» Θεσσαλονίκης 29 Ἀπριλίου καὶ 1 Μαΐου 1937.

Αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι παρουσιάζουν ἑκπληξιν εἰς ἐκεῖνον, πού ἔχει ἐπισκεφθῆ τώρα καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Ἐσθ. Θράκης. Διότι ἔχουν ζωὴν καὶ κίνησιν αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι ἢ μᾶλλον τὸ Κίρκλερελί (ὅπως ὀνομάζεται σήμερον καὶ ὄχι Κίρκ Κλισὲ πλέον), πού δὲν τὴν ἐπερίμενε κανεὶς.

Καὶ ἐν πρώτοις ὁ κεντρικὸς δρόμος καὶ ἡ κεντρικὴ πλατεῖα τῆς πόλεως εἶναι ἀσφαλιστωμένοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει εἰς καμίαν ἄλλην Θρακικὴν πόλιν. Ἐπειτα νέα κτίρια ἔχουν ἀνεγερθῆ περὶ τὴν πλατεῖαν καὶ εἰς μερικοὺς δρόμους, πρᾶγμα πού ἐπίσης εἶναι σπάνιον διὰ τὰς Θρακικὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν Ἑλλήνων ἔχουν περιόσειαν στέγης.

*
* *

Δὲν εἶναι ἀνεξήγητος ἡ ἀκμὴ τῆς πόλεως ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψει ὅτι σήμερον αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι εἶναι τὸ μεγαλιέτερον στρατιωτικὸν κέντρον τῆς Θράκης. Εἶναι ἔδρα σώματος στρατοῦ (Κολ—᾽Ορντοῦ), καὶ διαφόρων ἄλλων εἰδικῶν στρατιωτικῶν μονάδων διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν δὲν εἶναι οὔτε ἀπλοῦν οὔτε εὐκολον πρᾶγμα νὰ ἐπισκεφθῆ σήμερον ἕνας ξένος τὴν πόλιν ταύτην. Οἱ τοῦρκοι πολλὰ παθόντες εἰς τὸ παρελθὸν ἀπὸ τὴν προνομιούχον ἀσυδοσίαν, τὴν ὁποίαν εἶχαν δώση εἰς τοὺς ξένους λαμβάνουν σήμερον αὐστηρὰ μέτρα πρὸς προστασίαν τῆς κρατικῆς τῶν ἀμύνης. Βέβαια ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας μᾶς ὑποπτεύονται ὀλιγώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον, καὶ μᾶς παροῦν τὰς μεγαλιέτερας εὐκολίας εἰς τὰ ταξιδιά μας ἀνά τὴν χώραν των. Ἄλλ' ἡ εἰδικὴ ἀστυνομικὴ ὑπηρεσία τῆς κρατικῆς ἀμύνης ἔχει τὰ μάτια της τέσσαρα ἐπὶ παντός ἐν γένει ξένου. Καὶ χωρὶς νὰ ἐνοχλῆ κανένα εὐρίσκεται ἐπὶ τὰ βήματα παντός μὴ τούρκου ἐπισκέπτου τῶν παραμεθορίων ἐπαρχιῶν. Εἰς αὐτὰς δὲν ἐπιτρέπεται ἡ λήψις φωτογραφιῶν ἀπὸ ξένους, ὅταν δὲ σὲ ἰδοῦν κρατοῦντα φωτογραφικὸν μηχανήμα, τότε συνιστοῦν εὐγενῶς ἀλλὰ καὶ ἐπιτακτικῶς νὰ μὴ τὸ χρησιμοποιήσετε.

*
* *

Περιέρχομαι ἐν πρώτοις τὸ κέντρον τῆς πόλεως. Τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ Δοδοπούλου δὲν ὑπάρχει πλέον. Νέον ἔχει κτισθῆ εἰς τὴν θέσιν του ὀνομαζόμενον «Τζουχμουριέτ» καὶ εἶναι τὸ καλλίτερον ξενοδοχεῖον τῆς πόλεως. Παραπλεύρως ὑπάρχουν πάντοτε τὰ παλαιὰ μαγαζιά μὲ νέους κυρίους. Ἴδου λ. χ. τὸ κατάστημα Σύρμα, τὸ ξενοδοχεῖον Κοκκίνου καὶ ἄλλα. Γενικῶς δὲ ἡ ἀγορὰ αὐτὴ δὲν ἔχει ἀλλάξει καὶ πολὺ. Ὁ Ἄραστᾶς εἶναι ὁ ἴδιος σχεδόν. Καταστήματα ψιλικῶν, μιταφτσιδικά, σαράτσικα κλπ. Μιὰ δὲν ἔβραϊκὸς ἐπιγραφὴς δηλαδὴ τουρκικὴς μὲ ἔβραϊκὰ ὀνόματα καὶ μιὰ βουλγαρικὴ: Τοδὼρ Ἄγκωφ. Εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς δὲν φαίνονται πλέον τὰ ἐρείπια τοῦ κεντρικοῦ τζαμίου πού εἶχε κατεδαφισθῆ ἀπὸ τοὺς βουλγάρους. Τὸ ὀνομαστὸν ζαχαροπλαστεῖον τοῦ Ἄπ. Σιμοπούλου κατέχεται τώρα ἀπὸ ἕνα τοῦρκον ὁμότεχόν του. Ἀπέναντι εὐρίσκεται πάντοτε τὸ παλαιὸν χαλβατζήδικον.

Εἰς τὴν γειτονικὴν ἀγορὰν, ὅπου ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ, τὰ «πραγματευτάδικα» ὑπάρχουν πάντοτε τὰ καταστήματα Πουλημένου, Θ. Τασσιίδου, Ἄδελ. Κοκκίνου, Γιαννακοπούλου, κατέχονται ὅμως ἀπὸ τούρκους. Κατευθύνομαι εἰς τὴν *μεγάλην ὁδὸν* ποὺ φέρει εἰς τὴν *πλατεῖαν* τῆς ἱστορικῆς ἐκκλησίας τῆς *Παργίας*. Ὅλα σχεδὸν τὰ σπίτια τῆς μεγάλης ὁδοῦ διατηροῦνται καὶ κατοικοῦνται. Ἐχουν ἐγκατασταθῆ εἰς αὐτὰ πρόσφυγες καὶ ἀξίωματικοί. Ξεχωρίζω τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ *Βλαχοπούλου*, ὅπου ἦτο ἐπὶ ἐλληνικῆς κυριαρχίας ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, τοῦ *Σωτηριάδου* καὶ τοῦ *Δοξιάδου*, ὅπου ἄλλοτε ἦτο ἐγκατεστημένον *τουρκικὸν δικαστήριον* καὶ κατόπιν εἶχεν ἐγκατασταθῆ ὁ λαμπρὸς ἐκείνος *Μουσικὸς Σύλλογος*. «*Ἀρίων*».

Παραπάνω εἰς τὸν ἀνήφορον ὑπάρχουν πάντοτε τὰ σπίτια τῶν *Λυκίδου*, *Κεραμέως* *Γαιροῦ*, καὶ *Σ. Τζελέπογλου*. Ἡ ἐκκλησία εἶναι κλειστή. Τὸ *καμπαναριὸν* τῆς ἔχει κατεδαφισθῆ καὶ οὔτε τὰ *θεμέλιά* τῆς φαίνονται. Εἰς τὸ βᾶθος τοῦ αὐλογύρου ὑπάρχει ἀκόμη τὸ *μητροπολιτικὸν μέγαρον* καὶ κατοικεῖται προφανῶς ἀπὸ πρόσφυγικᾶς οἰκογενείας. Ἰστορικὸς ὁ *χῶρος* αὐτοῦ καὶ τὸ *κίριον*. Τί δὲν ἔχει ἰδῆ κατὰ τὰ τέλη τοῦ περασμένου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος.

* * *

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ ἐκκλησιῶν, ἄς σημειωθῆ εὐθύς ἀμέσως ὅτι ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Πάντων ἔχει *μειωραπῆ* εἰς *κίνηματογράφον*, ἡ ἐκκλησία τῶν *Τεσσαράκοντα Μαρτύρων* εἶναι ἀποθήκη *σιδηρικῶν*, ὁ Ἅγιος Πρόδρομος τὰ ἴδια, τὸ δὲ ἐξωκκλήσι τῆς Ἁγίας Θεοδώρας *καταρρέει ῥημαγμένον*. Τὸ κίριον τοῦ *ἡμιγυμνασίου* εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ αὐτὸ χρησιμοποιεῖται ὡς *λαϊκὴ βιβλιοθήκη*. Ἀπέναντι ὑψοῦται τὸ *μέγαρον* τοῦ προκρίτου *Δοδοπούλου*, ὁ ὁποῖος ἐχορημάτισε καὶ *προξενικὸς πράκτωρ* τῆς *Γαλλίας*, ἐπὶ *μακρὰ ἔτη*. Εἰς τὸ ἀρχοντικὸ αὐτὸ ἐφιλοξενήθη ὁ βασιλεὺς τῆς *Βουλγαρίας* *Φερδινάνδος* τῷ 1912 καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Ἀλέξανδρος τῷ 1920. Παραπλεύρως ὑπάρχει ἄλλο ἀρχοντικὸ σπίτι, τοῦ δικηγόρου *Β. Μελαρίωνος*. Ὀλίγον παρακάτω ὑπάρχουν ἐπίσης τὰ σπίτια τῶν *Γαιρῶν* *Ταυρίδου* καὶ *Πατρικοπούλου* καὶ τῶν ἐμπόρων *Πουλημένου* καὶ *Δοδοπούλου*. Κατὰ τὴν ἐλληνικὴν κυριαρχίαν ἡ ἐκεῖ *πλατεῖα* εἶχεν ἰσοπεδωθεῖ καὶ *δενδροφυτευθεῖ*. Τώρα ἔχει *μεταβληθεῖ* εἰς ἓνα *ὠραῖο μικρὸ πάρκο*. Παρακάτω εἰς τὴν μικρὰν *πλατεῖαν* ὑψοῦται ἀκόμη τὸ *ἐλληνικὸν παρθεναγωγεῖον*. Χρησιμοποιεῖται καὶ πάλιν ὡς *σχολεῖον*. Ἐχει δὲ ἐπισκευασθεῖ καὶ *φρεσκοβαφεῖ* τελευταίως. Ὀλίγον περαιτέρω τὰ σπίτια τῶν *ἀλευροβιομηχάνων ἀδελφῶν Γ. καὶ Ν. Χατζηγιαννάκη*, τοῦ *Σαρίδου* καὶ ἀπέναντι τῶν *Μιχαήλογλου*, *ράπτου* κλπ. Ἄς προστεθῆ ἀκόμη ὅτι *σώζεται καὶ λειτουργεῖ ἀκόμη ὁ κυλινδρόμυλος τῶν ἀδελφῶν Χατζηγιαννάκη*, κάτω δεξιὰ τῆς *σιδηροδρομικῆς γραμμῆς*. Τὸν ἐκμεταλλεύεται φυσικὰ κάποιος *Τούρκος*, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα *δυσκολεύομαι* νὰ *ξεχωρίσω* μέσα εἰς τὰς σημειώσεις μου.

Περιφέρομαι εἰς τὰς ἄλλοτε ἑλληνικὰς συνοικίας τῆς ὥραίας τότε ἀλλὰ ἀκμαίας καὶ τώρα πόλεως. Καὶ ἀνεβαίνω εἰς τὴν συνοικίαν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Σώζονται ἀκόμη ἐδῶ καὶ κατοικοῦνται μάλιστα τὰ σπίτια τῶν ἑλλήνων προκρίτων Τατσίδου, ἀδελφῶν Νίκογλου κλπ. Περνῶ τὸν Μπουκλουτζά-Νιερέ καὶ προχωρῶ πέρα πρὸς τὴν ὁδὸν Τυρνόβου (*Τύροβο Τζάντεσι*) ὅπου μόλις ἀναγνωρίζω τὰ κτίρια ὅπου ἦτο τὸ καφενεῖον τοῦ Φλουρη καὶ τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ Βεργῆ Ἀμπατζόγλου. Γενικῶς τὰ κτίρια τῆς συνοικίας αὐτῆς δὲν ἔχουν πάθει μεγάλας φθοράς. Τὸ παραπλεύρως τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Πάντων (ὠμίλησα εἰς τὴν προηγουμένην μου ἀνταπόκρισιν διὰ τὰς ἐκκλησίας) ἄλλοτε ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια ἐπισκευασθέντα, φαίνεται, προσφάτως, χρησιμοποιοῦνται τώρα ὡς τουρκικὰ δημοτικὰ σχολεῖα.

Αἱ γύρω οἰκοδομαὶ δὲν ἔχουν πάθει τίποτε. Ἄν δὲν ἀπατῶμαι τὰ σπίτια αὐτὰ ἀνήκον εἰς τὸν Μητροπολίτην Μελισσηνόν, τοὺς ἰατροὺς Κεραμέα (πατέρα τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ τώρα ἰατροῦ) καὶ Σκουλίδην καὶ εἰς τοὺς κ. κ. Παυλακίδην, Μεξιλιτζόγλου, Τσούνην, Σ. Γιαννακόπουλον καὶ ἄλλους ποὺ δὲν ἐνθυμοῦμαι. Ὅλα αὐτὰ τὰ σπίτια κατοικοῦνται ἀπὸ πρόσφυγας Τούρκους ἢ ἀπὸ ἐντοπίους οἱ ὅποιοι τὰ ἠγόρασαν. Πράγματι τὰ κεντρικὰ καὶ καλὰ κτίρια κατελήφθησαν ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους τούρκους εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ τούρκοι οὗτοι ἀφῆκαν τὰ ἰδικὰ των μικρὰ καὶ ἀπόκεντρα, τὰ ὅποια ἐξύλωσαν κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν ξυλίαν των ὡς καύσιμον ὕλην. Ἔνεκα τούτου ὑπάρχουν καὶ ἐδῶ ἐρείπια ἀλλ' ὀλίγα πολὺ ὀλίγα.

Ἄλλὰ τὰ ἀμπέλια, τὰ περίφημα ἀμπέλια τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ποὺ παρήγον τὸ ὄνομαστὸ κρασί, τὸ ὁποῖον ἐφθασεν ἕως τὴν Γαλλίαν τί ἐγίναν; Εἶναι δυστυχῶς κατὰ μέγα μέρος κατεστραμμένα. Ὑπάρχουν ὅμως ἀκόμη ἀπέραντοι ἀμπελώνες τοὺς ὁποίους καλλιεργοῦν στοργικὰ χέρια τούρκων, ἐντοπίων καὶ προσφύγων, οἱ ὅποιοι ἀντικατέστησαν ἐπαξίως τοὺς ἀπελθόντας ἑλληνας ἀμπελουργούς. Καὶ καθὼς βλέπω ἀπὸ τὸ ὕψωμα τοῦ Καράμουρα, τοὺς ἀμπελώνας ἐκείνους ποὺ διατηροῦνται καὶ καλλιεργοῦνται ἀκόμη καὶ ἐκείνους ποὺ ἔχουν μεταβληθῆ εἰς βοσκοτόπους, ἐνθυμοῦμαι τί ἐγίνετο ἐδῶ κατὰ τὸν παλαιὸν καλὸν καιρὸν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ τρυγητοῦ. Ὅταν ἐπλησίαζεν ἡ ἐποχὴ αὐτὴ κάθε ἄλλη δουλειὰ καὶ οἰαδήποτε ἀσχολία ἐτίθετο κατὰ μέρος καὶ ἐγίνετο καθ' ὅλην τὴν πόλιν τὸ πλύσιμον τῶν βαρελιῶν ποὺ θὰ ἐδέχοντο τὸ νέον κρασί καὶ ἡ ἐπισκευὴ τῶν μεγάλων ἐκείνων λινῶν μὲ τὰ ὅποια συνετελεῖτο ἡ μεταφορὰ τῶν σταφυλιῶν. Οἱ βαρελάδες ἐδούλευαν νυχθημερόν καὶ ἡ πόλις ὀλόκληρος ἀντηχοῦσεν ἀπὸ τὰ σφυροκοπήματά των. Ἐξ ἄλλου οἱ νοικοκυρεὲς ἠσχολοῦντο μὲ τὸν καθαρισμὸν τῶν κίουπιῶν διὰ τὰ περίφημα ρεισέλια τὰ ὅποια κατεσκευάζοντο ἀπὸ τὸν εὐώδη μῦστον. Καὶ ὅταν πλέον τὰ σταφύλια ὠρίμαζαν καλὰ καὶ ὅλα ἦσαν ἔτοιμα διὰ τὸν τρυγητὸν ἡ πόλις προσελάμβανε πανηγυρικὴν ὄψιν. Προσῆρχοντο τότε ἀπὸ τὰ

περίχωρα καὶ οἱ *μποζουτζήδες* μετὰ τὰς *βουβαλαμάξας* καὶ μετὰ τὰ ζῶα των, στολισμένα μετὰ χρωματιστὲς χάνδρες καὶ μετὰ *κούδουνάκια* ποὺ ἐγέμιζαν τὴν ἀτμόσφαιραν μετὰ τοὺς ἤχους των. Καὶ ἤρχιζε πλέον ὁ τρύγος μετὰ ἀληθινὸν πανζουρλισμόν...

Ἄλλὰ παρεσύρθη ἀπὸ τὸ γλυκὺ παρελθὸν ἐνῶ ὁ σκοπὸς μου εἶναι νὰ ἀσχοληθῶ μετὰ τὸ παρόν. Τὶ τὰ θέλετε ὅμως. Τὸ παρελθὸν μᾶς κυβερνᾷ, παρὰ τὴν θέλησίν μας. Ἄς εἶναι. Τί γίνονται τώρα τὰ ἑλληνικὰ χωριά τῆς ὑπαίθρου ποὺ ἦταν γεμάτα ζωὴν καὶ σφοῖγος καὶ ἀπετέλουν ἐθνικὰς μας ἀκροπόλεις πρὸς τὸν Εὐξείνιον καὶ πρὸς τὸν Μικρὸν Αἴμον; Ὁ *Σκοπός*, ὁ *Σκεπαστός*, ἡ *Πέτρα*, ὁ *Σκόπελος*, τὸ *Σαμακόβι*, ἡ *Γέννα*, τὸ *Μποννάρ*—*Χισσάρ*, ἡ ἱστορικὴ *Βύζα* κλπ.; Νὰ τὰ ἐπισκεφθῆ κανεὶς ἂν δὲν εἶναι ἀδύνατον εἶναι ὅμως πολὺ *δύσκολον*. Ἀπὸ ὅσας πληροφορίας συνέλεξα ἐνταῦθα συνάγεται ὅτι ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἐρημαζόμενα καὶ ἐρειπωμένα σχεδόν, ἄλλα κατοικοῦνται ἀπὸ ἐλαχίστους πρόσφυγας τούρκους. Ποῦ νὰ γεμίση ἡ ἀπέραντη τουρκικὴ Θράκη μετὰ τοὺς ὀλίγους σχετικῶς τούρκους πρόσφυγας ποὺ ἦλθον ἐκ Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου κατὰ τὸ 1924 καὶ μετὰ τὰς 40—50 χιλιάδας τῶν *Μουσουλμάνων* τῆς *Δοβρουτσᾶς*, ποὺ ἦλθαν *πέρσι*; Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἡ *Ἄνατ.* Θράκη εἶναι τώρα πολὺ ἀραιοκατοικημένη, αἱ περισσότεραι γαῖαι τῆς εἶναι χέρσοι πλέον καὶ τὰ ἀπέραντα δάση πρὸς τὸν Μικρὸν Αἴμον καὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον μένουσιν ἀνεκμετάλλευστα τώρα.

Ἐπιτρέφω, μετὰ μακρὰν περιπλάνησιν ἀνὰ τὰς συνοικίας καὶ κάθομαι εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν. Πλησιάζει νὰ βραδιάσῃ καὶ τὸ κρῦν εἶναι τσουχερό. Ἐνας παγωμένος ἀέρας κατεβαίνει ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ Μικροῦ Αἴμου. Ἡ πλατεῖα καὶ οἱ γύρω δρόμοι παρουσιάζουσιν ζωηρὰν κίνησιν. Ἰδίως ὑπάρχουσιν πολλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται. Εἶπαμεν ὅτι αἱ Σαραντὰ Ἐκκλησιαί εἶναι ἕδρα Σώματος Στρατοῦ, καὶ μέγα στρατιωτικὸν κέντρον τῶν βουλγαρικῶν συνόρων. Καὶ ὁ στρατὸς δίδει κυρίως τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν εἰς τὴν πόλιν. Ὅτ' ἔπρεπε νὰ προσθέσω πρὶν τελειώσω μετὰ τὰς 40 Ἐκκλησίας, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἔχουσιν ὀλιγοστεύσῃ ἀρκετὰ καὶ ἐδῶ μετὰ τὴν προπερσινὴν ἰδίως «*παρεξήγησιν*», ἡ ὁποία συνέβη εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Τὸ ὅτι δὲ ὀλιγοστεύσαν φαίνεται ἀπὸ τὴν *εβραϊκὴν ἀγορὰν*, ἡ ὁποία δὲν ἔχει πλέον οὔτε τὰ *μισὰ μαγαζιά*. Ἐπίσης οἱ Βούλγαροι τῆς πόλεως ἔχουσιν περιορισθῆ εἰς τὸν ἀπίθανον ἀριθμὸν τῶν... 20 *οἰκογενειῶν*, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ γρήγορα θὰ φύγουν».

ΝΟΣΤΑΛΓΟΣ

5.—Ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Εὐξείνιου Πόντου πρὸς Ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Ἑβρου πρὸς δυσμὰς καὶ ἀπὸ τοῦ Μικροῦ Αἴμου βορρειαὺς μέχρι τῆς Προποντίδος καὶ τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, λόγῳ τῆς εὐμενεῶς γεωγραφικῆς θέσεως, κατεῖχεν τόσον ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας προνομιοῦχον θέσιν μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν.

Όταν αἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προερχόμεναι διαταγαὶ καὶ ὁδηγαὶ περὶ βελτιώσεων τῶν διοικήσεων τῶν Ἐπαρχιῶν, περὶ μεταρρυθμίσεως καὶ περὶ πάσης φύσεως μέτρων, δὲν κατώρθωσαν νὰ διαβῶσι τὸν Ἔβρον ἢ τὸν Μικρὸν ΑἼμον ἔφθανον πάντως μέχρι τῶν ὄριων τούτων καὶ κατέκλυζον τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην, ἢ ὁποία ἐπήλαυεν τῶν εὐεργετημάτων αὐτῶν. Διὰ τοῦτο, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μικρᾶς ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς Προαίτουσης, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, εὐρίσκοντο πάντοτε εἰς διαρκῆ πνευματικὴν ἐπαφὴν καὶ συγγένειαν μετὰ τῶν προηγμένων κατοίκων τῆς Βασιλευούσης καὶ εἰς ἀνωτέραν πνευματικὴν κλίμακα ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν ἄλλων Ἐπαρχιῶν. Ἡ ἀνέκαθεν ἀνωτερότης αὕτη ὀφείλεται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν γεωλογικὴν καὶ κλιματολογικὴν διαμόρφωσιν τῆς χώρας, διότι πλὴν τοῦ ἀρίστου κλίματος, τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ἐπιδημιῶν, ἐλαδῶν νόσων καὶ λοιπῶν, ὁ παντοειδῆς φυσικὸς πλοῦτος καὶ ἡ γονιμότης τοῦ ἐδάφους συνέβαλον εἰς τὴν ἀριωτέραν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῶν κατοίκων. Τὸ ὑπέδαφος τοῦ βορειοανατολικοῦ ἰδίως τμήματος ἐμφανίζει ὄρυχεῖα σιδήρου, ἀμιάντου, χρωμίου, χαλκοῦ, λιγνίτου, ἅπαντα δυστυχῶς ἀνεκμετάλλευτα. Τὰ δάση τῆς Στροντίτσας ἀφθονοῦσι εἰς ξυλείαν κατάλληλον διὰ βαρελοσάνιδα ἀρίστης ποιότητος, καὶ εἰς ξυλείαν διὰ γαϊάνθρακας τῶν ὁποίων ἐγίνετο ἀπὸ αἰῶνων μεγίστη ἐξαγωγή εἰς Κων)πολιν, μέσφ τῶν ὄρων Μηδείας καὶ Ὑνιάδος.

Τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἀρδευόμενον εἰς μὲν τὰ δυτικὰ αὐτοῦ κορσπεδα ὑπὸ τοῦ Ἔβρου, καθ' ὅλον δὲ τὸ μήκος αὐτοῦ ἦτοι ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ Ἐργίνης καὶ τῶν πολυαριθμῶν παραποτάμων αὐτοῦ καὶ εἶναι γονιμώτατον, παράγον σιτηρὰ ἀρίστης ποιότητος, καρποὺς (κεράσια, βύσινα, ἀμύγδαλα, καρύδια) ἀρίστης ἐπίσης ποιότητος ἔτι δὲ λαχανικὰ πάσης φύσεως εἰς δὲ τὴν περιφέρειαν Οὐζοῦν Κιοπροῦ τὰ ἀνώτερα καρπούζια καὶ πεπόνια ὀλοκλήρου τῆς Εὐρώπης.

Οἱ ἀμπελῶνες τῆς περιφερείας Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ Μυριοφύτου παρῆγον οὐχὶ μόνον ἀφθονον ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικῆς ποιότητος οἶνον, τοῦ ὁποίου μεγάλα ποσότητες ἐξήγοντο εἰς τὰς λοιπὰς Ἐπαρχίας ἔτι δὲ καὶ εἰς διάφορα Εὐρωπαϊκὰ Κράτη καὶ ἰδίως εἰς Γαλλίαν. Ἡ καλλιέργεια τῆς συκομορέας καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς σηροτροφίας ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς ἴδρυσιν νηματοουργείων μετὰξῆς καὶ ἐργαστηρίων κουκουλοσπόρου. Παραλλήλως ἀνεπτύχθη κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸ τοῦ Βαλκανικοῦ Πολέμου ἔτη ἡ κτηνοτροφία καὶ τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα, τὸ δὲ γάλα καὶ τὸ γιαούρτι τῆς Σηλυβρίας εἶναι περιζήτητα. Ὅταν κατόπιν τοῦ Κριμαϊκοῦ Πολέμου, ἰδίως δὲ τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ Πολέμου τοῦ 1876—1878 ἐξαναγκάσθη ἡ Πύλη εἰς ἐφαρμογὴν διοικητικῶν μεταρρυθμίσεων, αὗται εἰσῆχθησαν κατὰ πρῶτον δοκιμαστικῶς εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Ἀδριανουπόλεως ἢ ὁποία ἔλαβε διὰ τοῦτο τὴν ἐπωνυμίαν «*Βιλαγιέ-Νομουρέ*» ἦτοι «Ἐποδειγματικὴ Διοίκησις».

Συνεπεία τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων καὶ τῆς χορηγήσεως ἐλευθεριῶν πάσης φύσεως, ἀδειῶν πρὸς ἴδρυσιν ἐργοστασίων καὶ σχετικῆς προστασίας αὐτῶν, ἤρξατο ζωηρὰ κινήσις μεταξὺ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς ἀξιοποίησιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν γεωργικῶν προϊόντων τῆς χώρας διὰ τῆς δημιουργίας διαφόρων βιομηχανιῶν.

Πρῶτος ἔδωκεν τὸ σύνθημα ὁ ἐκ Σαράντα Ἑκκλησιῶν ρέκτης ἐπιχειρηματίας μακ. Δημ. Δοδόπουλος, ἰδρύσας τὸν ἀκολούθως περιώνυμον καταστάνα ἀλευρομύλον αὐτοῦ, ἠκολούθησεν δὲ βαθμιαίως ἡ ἴδρυσις ἄλλων μύλων εἰς διαφόρους πόλεις, ἡ ἴδρυσις παντοειδῶν ἐργοστασίων καὶ ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις ὁλοκλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Οὕτω πρὸ τοῦ Βαλκανικοῦ Πολέμου ὑπῆρχον εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἑννέα μεγάλοι συγχρονισμένοι ἀλευρομύλοι καὶ ἄνω τῶν εἴκοσι μηχανοκινήτων ἀλευρομύλων μικροτέρας ὀκτῆς. Δύο μεγάλα ἐργοστάσια παγοποιίας, τρία ἐργοστάσια νηματουργίας μετάξης, τρία ἐργαστήρια κουκουλοσπόρου, πολλὰ μικρὰ ἐργοστάσια κατεργασίας μαλλιῶν, πολλὰ μικρὰ ἐργοστάσια κατεργασίας σαγιακίων, ἓν μέγα ἀτμοκίνητον ἐργοστάσιον ποτοποιίας, μεθ' ὑποκαταστημάτων εἰς πλείστας πόλεις τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ποτὰ κατέστησαν περιώνυμα καὶ περιζήτητα, ἐγένετο δὲ καὶ ἐξαγωγή αὐτῶν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁλόκληρος ἡ Θρακικὴ βιομηχανία, ἐφρίσκειτο εἰς ἑλληνικὰς χεῖρας, ἐγκατελείφθη δὲ κατόπιν τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν ἑλλήνων κατοίκων λόγῳ τῆς ἐκκενώσεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης παρὰ τῶν ἑλληνικῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν Ἀρχῶν. Ἡ ἀκολούθησασα κατάστασις δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀπολύτως τραγικὴ διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην, διότι αὕτη παρουσιάζει τὴν ὄψιν ἔρημον ἀπὸ ἀπόψεως κατοίκων. Οἱ αὐτοβούλως κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς ἀπομακρυνθέντες Τούρκοι δὲν ἐπανήλθον, κατ' ἀναλογίαν 80 ο)ο εἰς τὰς ἐστίας των. Ἡ ἐκ μέρους τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν προπαγάνδα πρὸς προσέλκυσιν Τούρκων ἐκ Βουλγαρίας καὶ Βοσνίας ἐλαχίστους ἔφερεν μετανάστas. Αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία ὁλοκλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης εἶναι σχεδὸν κεναὶ κατοίκων. Οὕτω ἡ Ἀνδριανούπολις ἡ ὁποία εἶχε πληθυσμὸν ἄνω τῶν 80.000 ἀριθμεῖ δεκαῆξ μόνον χιλιάδας κατοίκων (16.000). Αἱ Σαράντα Ἑκκλησίαι, πόλις μὲ πληθυσμὸν 25 000 κατοίκων ἀριθμεῖ περὶ τὰς 6.000 Αἱ παράλιοι πόλεις, ὅπου ἐπεκράτει τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἶναι σχεδὸν κεναί, τὰ δὲ καθαρῶς ἑλληνικὰ χωρία τελείως ἔρημα κατοίκων. Ὑπάρχει παντοῦ ἀφθονία γῆς, γῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκαλλιεργήτου δι' ἔλλειψιν χειρῶν. Πλὴν τῆς ἰδρύσεως παρὰ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἐνὸς ἐργοστασίου ζαχαρέως εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Ἀλπουλοῦ καὶ τῆς λειτουργίας ἐνὸς ἀλευρομύλου εἰς Ἀνδριανούπολιν καὶ τινῶν μικρῶν χωρικῶν ἀλευρομύλων, πάντα τὰ λοιπὰ ἐργοστάσια ἀδρανοῦσι καὶ βαθμιαίως καταστρέφονται. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς

ἀνθούσης ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις καὶ ἀπόψεις καταστάσεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς καὶ τῆς σημερινῆς τοιαύτης εἶναι ὄντως τεραστία. Διότι ἀντὶ τῆς σημερινῆς ἐρημικῆς καταστάσεως, ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη εἶχε ἀποβεῖ ὁ σιτοβολῶν ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ σιτηρὰ αὐτῆς εἶχεν κατακλύσει ὅλας τὰς ἀγοράς. Οὕτω εἶχεν ἐλαττωθῆ αἰσθητῶς ἢ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαγωγή σίτου καὶ γενικῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων. Τὰ βιομηχανικὰ αὐτῆς προϊόντα διεδόθησαν εἰς ὀλοκλήρον τὴν χώραν, ἤρξατο ἐκμετάλλευσις ἐνὸς λιγνίτου πάσης κατηγορίας. Τὸ μέλλον αὐτῆς προεμνηύετο λαμπρόν. Ἄχρηστος σήμερον εἰς τὴν Τουρκίαν ἢ ὅποια διαθέτει ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ γαίας ὑπεραρκεῖς διὰ τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς, θὰ ἀπέβαινε πολύτιμος παράγων εὐημερίας, ἐπανερχομένη εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος.

Διὰ τῆς ἀραιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου, διὰ τῆς εἰσορῆς ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Θράκην καὶ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μεθόδων καλλιέργειας τῆς γονίμου Θρακικῆς γῆς, θὰ ἐλύετο διὰ παντὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἐπαρκειᾶς τῆς χώρας καὶ θὰ ἠκολούθει καὶ ἡ ἐπάρκεια γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων.

Κ. Δ. ΔΟΔΟΠΟΥΛΟΣ

Σημ. τῆς Δ. Τὸ κατωτέρω ποίημα ἦταν ἐντοιχισμένον στὸν ἀτμόμυλο τοῦ Δ. Δοδοπούλου «*Ἀθηνᾶ*».

Ἀτμόμυλος ἢ Ἀθηνᾶ

Τῶν στρατηγῶν τὰ τρόπαια στήλαι ἢ πυραμίδες,
 ὅσα ποτέ, ὦ θεατά, μὲ θάμβος ἴσως εἶδες,
 μνήμην διαιωνίζουσι θανάτων, ἢ δουλείας.
 Ἄλλὰ τὰ καταστήματα τῆς βιομηχανίας,
 παρέχουσι εἰς τὸν λαὸν τροφήν καὶ ἐργασίαν,
 καὶ στὰ τεμένη τῶν μουσῶν πολλάκις προστασίαν.
 Κτῆμα ἐνθέρμου ζηλωτῆς κοινωνικῆς προόδου
 ἐπ' εὐρυτέρου μέλλοντος προϊσταμαι εἰσόδου,
 τοῦ Θρακικοῦ πολιτισμοῦ τὰς ἀπαρχὰς προσφέρων,
 καὶ τῶνομα τοῦ κτήτορος εἰς τοὺς αἰῶνας φέρων. (1882)

6—Η ΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΩΝ ΖΑΡΙΦΕΙΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ ¹⁾

«Ἡ προαγγελθεῖσα ἐσοτὴ τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως ἐν τῇ πόλει ἡμῶν τῶν Ζαριφειῶν Διδασκαλειῶν ἐτελέσθη προχθὲς Κυριακὴν μετὰ περισσοῦς ὄντως μεγαλοπρεπειᾶς, ἐν μέσῳ πυκνοτάτου συναγε-

1) Ἐφημερίς «*Φιλιππούπολις*». Περίοδος Γ', ἔτος ΚΔ ἀριθ. 2867. Διὰ πᾶσαν ὑπόθεσιν ἀφορῶσαν τὴν ἐφημερίδα ἀπευθυντέον εἰς τὸν κ. *Δημ. Ι. Κουμαριανὸν* εἰς Φιλιππούπολιν.—Τρίτη 19 Ἰουνίου 1901

μοῦ, ἐν μέσῳ παμπληθείας Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων καὶ μετ' ἀκατασχέτου ἐκδηλώσεως πατριωτικῆς συναισθήσεως. Ἐπὶ 25ετίαν ὀλόκληρον δημοσιογραφοῦντες ἐν Φιλιππουπόλει, οὐδέποτε ἄλλοτε παρέστημεν εἰς τόσον σεμνὴν καὶ συγκινητικὴν, τῶν αἰσθημάτων τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς τοσοῦτον διεγερτικὴν, εἰς τόσον ἐθνοπρεπῆ ἑορτὴν οἷα ὑπῆρξεν ἡ τῆς παρελθούσης Κυριακῆς. Τῆς κυρίως ἑορτῆς προηγῆθη δημοτελὲς μνημόσυνον ὑπὲρ τῆς μακαρίας ψυχῆς τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆς ἡμετέρας κοινότητος καὶ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀοιδίμου Γεωργίου τοῦ Ζαρίφη, τελεσθὲν μετὰ μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς καὶ παρατάξεως ὑπὸ τῆς Α. Π. τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Μητροπολίτου κ. Φωτίου ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Μαρίνης. Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τῆς 9ης ὥρας τῆς πρωίας πρὶν ἢ λήξῃ εἰσέτι ἡ ἐν τῷ ναῷ τελετὴ ὅλη ἡ εὐρυτάτη αἴθουσα τῆς Μαρασλείου Σχολῆς, τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῆς διαμερίσματα, αἱ κλίμακες, ὀλόκληρον αὐτὸ τὸ μέγα οἰκοδόμημα ἦτο κατάφορτον συμπεπυκνωμένου καὶ συμπαγοῦς πλήθους ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ ἀπὸ πάσης ἡλικίας καὶ κοινωνικῆς τάξεως. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, νέοι καὶ γέροντες, πλούσιοι καὶ πτωχοί, ἐπιστήμονες, ἔμποροι, βιομήχανοι, τεχνῖται καὶ ἐργάται ἔσπευσαν πάντες, ἐθεώρησαν ὅλοι ὡς ἱερὰν ὀφειλὴν αὐτῶν νὰ παραστῶσιν εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς 25ετηρίδος τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων καὶ ἐκδηλώσωσιν οὕτω τὸ κατακυριεῦον τὰς καρδίας αὐτῶν μύχιον καὶ βαθὺ συναίσθημα εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν ἀθάνατον μνήμην τοῦ μεγαθύμου ἀνδρός, ὅστις ἤγειρεν, ὑψώσε καὶ ἤναψε μεταξὺ τοῦ Αἴμου καὶ τῆς Ροδόπης φωτοβόλον φάρον ἔθνικόν, τὰ Ζαρίφεια, διαχέοντα τὰς λάμπεις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γνώσεως.

Κατὰ τὴν ἐνάτην καὶ ἡμίσειαν ἀφίκοντο ἡ Α. Π. ὁ σεβαστὸς Μητροπολίτης ἡμῶν κ. Φώτιος, ὁ γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος κ. Νικόλαος Σκατιδῆς, ὁ πρόεδρος τῆς Ἐφορίας τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων κ. Σωτήριος Ἀντιωνιάδης, οἱ λοιποὶ ἔφοροι καὶ προσέχοντες τῆς ἡμετέρας κοινότητος, ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν Σχολείων κ. Ζήλωφ καὶ ἔλαβον τὰς ὠρισμένας αὐτοῖς θέσεις πρὸ τοῦ βήματος. Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνοντο τὰ προεδρεῖα τῶν ἐν τῇ πόλει ἡμῶν συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων, πλείστοι ὁμογενεῖς ἐκ Στενιμάχου καὶ ἀντιπρόσωποι ἄλλων ἐκ Βουλγαρίας ἑλληνικῶν κοινοτήτων καὶ σωματείων, οὕτως ὥστε ἡ πανήγυρις προσέλαβε γενικὸν χαρακτῆρα, ἐκπροσωπούμενον σύμπαντος σχεδὸν τοῦ ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ μεγάλη αἴθουσα τῆς Μαρασλείου Σχολῆς ἦτο καταλλήλως ἠὺρπεπισμένη δι' εἰκόνων, εἰς τὸ βάθος δ' αὐτῆς πέραν τοῦ βήματος καὶ ὑπεράνω τοῦ δόμου τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, οἰωνεὶ σκέπουσα αὐτοὺς αἰωρεῖτο ἐν μέσῳ στεφάνου ἐξ ἀνθέων ἢ εἰκὼν τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη.

Ἡ ἑορτὴ ἤρξατο διὰ προσευχῆς, ψαλείσης ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν ἐν τετραφώνῳ ἁρμονίᾳ. Μεθ' ὃ ἐν μέσῳ βαθυτάτης σιγῆς ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸ βῆμα ἡ Α. Π. ὁ σεβαστὸς ἡμῶν Μητροπολίτης μεθ' ὧ-

ραϊαν και ευφραδῆ προεισαγωγὴν ἐξιστόρησε τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Ζαριφῆ τὸν βίον, ὅστις ὑπῆρξεν ἀδιάκοπος σειρά εὐπορίας πρὸς τοὺς πάσχοντας, πρὸς τοὺς ἀτυχεῖς, ἀδιάλυτος συνέχεια ἀγαθοεργῶν πρὸς τὴν κοινωσίαν, μακροτενῆς ἄλλυσις εὐεργετημάτων πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν πατρίδα, ἀχαλάρωτος, ἐντατικὴ, ἧς κρίκος εἰσὶν εἷς, τὰ ἐν Φιλιππουπόλει Διδασκαλεῖα. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ βίος αὐτοῦ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ ἀνώτατος, ὁ τελειότατος βαθμὸς φιλανθρωπίας καὶ πατριωτισμοῦ, εἰς ὃν ἐξήκετό ποτε ψυχὴ ἀνθρωπίνη. Μετὰ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν ἱεράρχου, παταγωδῶς χειροκροτηθεῖσαν, ἐψάλη ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν ὁ ὕμνος πρὸς τὸν *Γεώργιον Ζαριφῆν*, ὃν ἡ ὁμήγουρις ἠκροάσατο μετὰ βαθείας συγκινήσεως, μεθ' ἧς ὁρχήστρα τοῦ ἑλληνικοῦ φιλαρμονικοῦ συλλόγου «Ὁρφῆως», ὅστις φιλοτίμως πάνυ συνεβάλετο πρὸς ἐξωραϊσμὸν τῆς εορτῆς, ἐξετέλεσε μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας ἄριστον μουσικὸν σύνθεμα, ἀποσπάσασα τὰς ἐλευφημίας τοῦ ἀκροατηρίου.

Ἦδη ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα ὁ ἀξιότιμος πρόεδρος τῆς Ἐφορίας τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων κ. Σωτήριος Ἀντωνιάδης, ὁ πρωτοταγῆς, ἀλλὰ καὶ πρωτεργάτης παντὸς ὠφελίμου διὰ τὴν ἡμετέραν κοινότητα ἔργου. Ὁ κ. Σ. Ἀντωνιάδης ἀνέγνω πολλοῦ λόγου ἀξίαν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τῆς ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως ἐν Φιλιππουπόλει κατὰ τὴν τελευταίαν 25ετίαν. Ὁ ρήτωρ εἶπεν ὅτι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ Φιλιππούπολις ὑπῆρξε κέντρον ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως. Κατὰ τὸ 1818 ὁ Φιλιππουπολίτης Κωνστ. Οἰκονόμος ἐξέδωκε ἱστορικὴν καὶ γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως εἰς καθαρεῦον γλωσσικὸν ἰδίωμα, τοῦθ' ὅπερ καταδεικνύει τὴν τότε ὑπάρξιν λογίων ἀνδρῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Πάντοτε ἐλειτούργουν ἐνταῦθα ἑλληνικὰ σχολεῖα ἔχοντα γυμνασιακὰς τάξεις καὶ ἐν οἷς ἐδίδασκον διδάσκαλοι κεκτημένοι φιλολογικὴν παιδευσίν. Μέχρι τοῦ 1847 δὲν ὑπῆρχε κοινοτικὸν παρθεναγωγεῖον, ἰδρῦθη δὲ τοιοῦτον τῷ 1850, τῷ δὲ 1865 ἀνηγέρθη ἐπὶ τούτῳ εὐρεῖα οἰκοδομὴ ὑπὸ τοῦ ἀσιδίου Σταύρου Κοσμᾶ Σαρῆ. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐκπαιδευτικὴ κατάστασις ἐν Φιλιππουπόλει, ὅτε τῷ 1875 ἰδρῦθησαν τὰ Ζαριφεία Διδασκαλεῖα, ἅτινα τῷ 1885 συνεπληρώθησαν εἰς πλῆρες Γυμνάσιον, ἀναγνωρισθὲν ὡς ἰσότιμον τῶν ἐν Ἑλλάδι. Ὁ κ. Σωτ. Ἀντωνιάδης παρέσχε πλείστας ὄσας πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῆς λειτουργίας τῶν Ζαριφείων καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ἔθνικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ. Κατὰ τὴν 25ετίαν ταύτην, εἶπεν ὁ ρήτωρ, ἀπεφοίτησαν ἀπὸ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἄρρενες νέοι καὶ θήλειαι περὶ τοὺς 500, ἐξ ὧν περισσότεροι τῶν 150 ἐδίδαξαν καὶ διδάσκουσι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν διαφόροις σχολείοις τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Θράκης.

Παρατεταμέναι χειροκροτήσεις ὑπεδέξαντο τὸν ἀγορητὴν κατερχόμενον τοῦ βήματος, μετὰ δὲ τὴν ἐκτέλεσιν ὑπὸ τοῦ χοροῦ δύο ἀσμάτων, ὁ διευθυντὴς τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων καὶ γυμνασιάρχης κ. Ἰω. Φυλακτὸς

ἔξεφώνησε τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας. Τὸ στενὸν τοῦ χώρου δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐνταῦθα ἔστω καὶ συνοπτικὴν τῆς ἀγορεύσεως ταύτης ἀνάλυσιν, ἀρκούμεθα δὲ εἰς τὸ νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ λόγος οὗτος, διὰ τε τὰς σοφὰς ὑποθήκας, τὰς πολυτίμους ἐννοίας καὶ τὸ λεκτικὸν του κάλλος, ἦτο σωστὸς ἀκαδημαϊκός, μακρὸς μὲν ἀλλὰ καὶ τοιοῦτος ὢν, ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν σπανίων διαψεύσεων τοῦ «οὐκ ἔν τῷ πολλῷ τὸ εὖ». Δι' ἐπευφημιῶν καὶ ραγδαίων χειροκροτημάτων ἤμειψεν ἡ ὁμήγυρις τὸν κ. Γυμνασιάρχην, ὅστις κατόπιν ἀγεκοίνωσεν αὐτῇ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐξετάσεων, ἀπευθύνας ἐν τέλει ὠραῖον καὶ συγκινητικὸν προσφώνημα πρὸς τοὺς τελειοφοίτους μαθητὰς καὶ μαθητριάς.

Ἐνθους καὶ ἐμπνευσμένος ἠγέρθη τότε ἀπὸ τοῦ βήματος ὁ ἐκ Στενιμάχου ποιητῆς κ. Στοι. Τζηρίδης, ἀρχαῖος τῶν Ζαριφείων τρῶφιμος καὶ ἀπήγγειλε τὸ ἐξόχου πατριωτικῆς δυνάμεως καὶ καλλονῆς ποίημα, ὅπερ δημοσιεύομεν ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ παρόντος φύλλου. Πολλοὺς ἐκ τῶν στίχων τούτων τοῦ κ. Τζηρίδου ὀφείλομεν ὡς καλοὶ Ἕλληνες πατριῶται νὰ τοὺς μάθωμεν ἀπὸ στήθους καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ τέκνα μας καὶ τὰ τέκνα τῶν τέκνων μας ὡς ἱερὸν σύμβολον τῆς πίστεώς μας, τῆς ἀκραδάντου, τῆς ἀδιασείστου πρὸς τὴν μεγάλην ἐθνότητα καὶ τὴν μεγάλην πατρίδα μας. Οἱ στίχοι τοῦ ποιητοῦ μετέδωκαν τὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸ ἀπειρον ἐκεῖνο πλήθος, ὅπερ ἐξεργάγη εἰς ἀτελευτήτους ἐπευφημίας καὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἐθνικῶν ἐντυπώσεων καὶ συγκινήσεων κατεχόμενον ἀπεχώρησε, τῆς ὀρχήστρας τοῦ Ὀρφέως παιανίζουσης πατριωτικὸν ἐμβατήριον. Τοιαύτη ἐν συνόψει ὑπῆρξεν ἡ ἑορτὴ τῆς 25ετηρίδος τῆς ἰδρύσεως τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων. Πάντες δὲ οἱ παραστάντες εἰς αὐτὴν ὡς καὶ πάντες οἱ ἀνὰ τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν ἄνω Θράκην ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ εὐλογοῦσι τὴν μακαρίαν ψυχὴν τοῦ μεγάλου αὐτῶν εὐεργέτου, οὗ τὸ μέγα σεπτὸν ὄνομα παραμένει ἀλληστον εἰς γενεὰς γενεῶν».

7.—Ἡ *Ἐτ. Θρακ. Μελετῶν* προχωρεῖ εἰς τὸ ἔργο της. Ἀφοῦ μετεργούμησε τὸ καταστατικὸν της καὶ ἐδημοσίεψε τὸ πρόγραμμά της, τώρα ἀγωνίζεται γὰρ πραγματοποιήσῃ ἓνα μέρος τῶν σκοπῶν της. Ἦδη μετὰ τις 9 μελέτες της ποὺ ἐξέδωκε, καὶ τόσο μαυτὲς ἐξυπηρέτησε τὴ Θράκην, ἐκτυπώνει τὶς δυὸ μελέτες: 1) *Ἡ προσφορά τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν ἀπελευθερωτικὴν ἀγῶνα* καὶ 2) *Οἱ τέσσαρες τελευταῖοι σύγχρονοι ἱστοριογράφοι τῆς Θράκης*.

Τὸ Διοικητικὸν της Συμβούλιον ποὺ ἐξελέγη τὸν Ἀπρίλιον 1948 ἀπετέλεσαν οἱ κύριοι, Πολύδ. Παπαχριστοδούλου Πρόεδρος, Κ. Λεοντίδης, Ἰ. Καρδαράς Ἀντιπρόεδρος, Κ. Παλαδόπουλος Γεν. Γραμματεὺς, Κ. Καλιονιζῆς Ταμίας, Δ. Μαγκριώτης, Κ. Κουκκίδης, Ἐπαμ. Ἀργυριάδης, Εὐ. ἄγγελος Σταυρίδης, Σύμβουλοι.

ΜΟΣΧΟΣ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ὁ συλλογεὺς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Θράκης Μόσχος Παπαχριστοδούλου ἀπέθανε τὴν 23ην Μαρτίου 1948. Ἀπεχώρησε καὶ αὐτὸς ὁ ἐκλεκτὸς πνευματικὸς Θραῖ, ὁ κατεχόμενος ἀπὸ τὴν μανίαν τῆς μουσικῆς καὶ τὴν λατρείαν πρὸς τὶς ἐθνικὰς μελωδίας, ποὺ μὲ τόση στοργὴ περιτρέχοντας τοὺς συνοικισμοὺς τὶς περισυνέλεγε. Ὁ Μόσχος Παπαχριστοδούλου ὑπῆρξε ἐπὶ μακρὰ ἔτη διδάσκαλος καὶ ψάλτης στὶς Σαράντα Ἐκκλησίαις τῆς Ἄν. Θράκης ἀπ' ὅπου καὶ κατήγετο. Ὑπῆρξε ὁ πρῶτος τῶν ἐπτὰ ἀδελφῶν—υἱῶν—τοῦ ἱερέως Παπαχριστοδούλου Παπαμόσχου μεταξὺ τῶν ὁποίων καταλέγεται καὶ ὁ καθηγητὴς καὶ δημιουργὸς τῆς Θρακικῆς ἠθογραφίας Πολύδ. Παπαχριστοδούλου καὶ διευθυντὴς καὶ ἰδρυτὴς τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ».

Ὁ Μόσχος Παπαχριστοδούλου ὑπῆρξε ψάλτης ἀξιολογώτατος, μαθητὴς τοῦ Μαυρίδου Στυλιανοῦ, πρωτοψάλτου τῆς μητροπόλεως τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Εἶχε κληρονόμησει τὴν τέχνην τοῦ διδασκάλου του εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελωδιῶν μὲ τὸ Πατριαρχικὸν ὕψος, ποὺ συγκινοῦσε καὶ συγκινεῖ τὶς κατανυκτικὰς ψυχὰς τῶν καλῶν χριστιανῶν, ποὺ σέβονται ἀκόμη καὶ ἀγαποῦν τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἐκράτουν καὶ ἀνέπτυσσε. Ἔπαιξε βιόλαν καὶ συμμετεῖχε εἰς τὸν «Ἀρῶνα», μουσικὸν σύλλογον τῶν Σαρ. Ἐκκλησιῶν. Ὁ σύλλογος αὐτὸς ἄφησε παράδοσιν ἀλησμόνητον διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν μουσικὴν ἐκδήλωσιν τῶν Θρακῶν ὡς ἀπογόνων τοῦ Ὁρφέως. Ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς διδάσκαλος μέχρι τῆς ἐποχῆς, ποὺ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης ἐξειδίωθη καὶ μετανάστευσεν ἐγκαταλείποντας τὶς πατρίδες του. Ἔτσι ἔφθασε ἐδῶ στὶς Ἀθῆνας. Στὶς καλλιτεχνικὰς ἐκδηλώσεις τῶν Θρακῶν καὶ εἰδικῶς στὸ θέατρον πάρα πολὺ συνεισέφερον ὁ μακαρίτης μὲ τὸ κωμικὸν χάρισμα ποὺ τὸν ἐχαρακτήριζε. Μετεῖχε στὶς θεατρικὰς παραστάσεις, ποὺ ἐδίδοντο χάριν τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν καλλιτεχνικῶν διαθέσεων τοῦ Θρακ. λαοῦ καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῶν Σχολείων τῶν κοινοτήτων τῆς Θράκης καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπρωτοστάτησε στὶς θεατρικὰς παραστάσεις ὡς κωμικός. Τὴν περισυλλογὴν καὶ καταγραφὴν τῶν Θρακ. δημοτ. τραγουδιῶν ἔκαμε κυρίως στὶς Ἀθήναις περιερχόμενος τοὺς συνοικισμοὺς. Τὰ κατέγραφε δὲ εἰς τὴν Βυζαντινὴν καὶ εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν. Τὰ τραγούδια αὐτά: ὑπερεκατόν, ἐβράβευσε ἢ Ἐπιτροπὴ «τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου» εἰς διαγωνισμὸν καὶ πολλὰ ἐδημοσιεύθησαν στοὺς πρώτους τόμους τῶν «Θρακικῶν»; ἄλλα δὲ εἰς τοὺς πρώτους τόμους τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ λαογρ. καὶ γλωσσ. Θησαυροῦ». Ὑπάρχουν καὶ ἀδημοσίευτα. Ὅλα δὲ μαζί θὰ ἠμποροῦσαν νὰποτελέσουν ἕνα τὸμον ἀξιόλογον, διὰ τὴν ἀποτελέσει πηγὴν καὶ θησαυρὸν τῆς Θρακικῆς λαϊκῆς μουσικῆς. Ἡ ἐργασία του αὐτὴ δὲν θὰ μείνη

ἀνεκμετάλλευτος εἰς τὸ μέλλον. Διαρκῶς τὰ τραγούδια τὰ ἐσφύριζε καὶ τὰ καλλιεργοῦσε καλλιτεχνικῶς στὸ στόμα του, τόσον, ὥστε κατείχετο ἀπὸ μίαν ψύχωσιν νὰ διμιλῇ δι' αὐτὰ καὶ νὰ τὰ τραγουδῇ παντοῦ καὶ πάντοτε.

Ἡ ὄλη του ζωὴ γενικὰ ὑπῆρξε μιὰ ὑπηρεσία καὶ ἀφοσίωσις πρὸς τὴ μουσικὴ. Εἶτε κατεγίνετο μὲ τὴν ὕμνωδιαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τροπαρίων εἶτε ἐμάνθανε ἓνα τραγούδι ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς τραγουδιάνους, δὲν ἀπεσπᾶτο ἀπὸ τὸ ἔργον του, ἀλλὰ πάντοτε ἔγραφε καὶ μελωδοῦσε καὶ ἔτσι τὰ παρέδιδεν ἄρτια πρὸς δημοσίευσιν, ὥστε σήμερα νὰ ἔχουμε μιὰ συλλογὴν ἀξιόλογον Ἑθακικῶν τραγουδιῶν, πού ὁ κ. Βούρτσης, σημερινὸς καθηγητὴς τῆς μουσικῆς, ἐκτιμώντας τὰ ἐνεπνεύσθη καὶ ἀνέπτυξε θέματα μουσικὰ πάνω σαυτὰ. Τέτοιος ὑπῆρξεν ὁ Μόσχος Παπαχριστοδοῦλου, χρήσιμος, ἐργατικὸς, εὐσυνείδητος συλλογεύς, καὶ ἀκαταπόνητος ἐργάτης τῆς Ἑθακικῆς μουσικῆς, χωρὶς ἀμοιβήν, χωρὶς ὕλικόν κέρδος, πού ἡ περίσωσις των καὶ ἡ καταγραφή των κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται σαυτόν. Ἐξῆσε γιὰ τὴν μουσικὴ. Ἡ Ἑθακίη τὸν εὐγνωμονεῖ καὶ τὸν μακιοῖζει διὰ τοὺς κόπους του καὶ τὸ ἔργον του. Ἡ Ἀττικὴ γῆ, πού τὸν ἐσκέπασε, ἄς τοῦ εἶναι ἑλαφρὰ καὶ τὸ νομὰ του πάντοτε ἄς φέρεται εἰς τὰ στόματα τῶν Ἑθακῶν, πού ἔχουν χάσει τὴν Πατρίδα των καὶ τόσον τὴν νοσταλγοῦν.

Π. ΠΧ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Α. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Ἐγεννήθη ἐν Ἀδριανουπόλει τὸ 1871, περατώσας ἐκεῖ τὰς γυμνασιακάς του σπουδὰς. Ἔλαβε δίπλωμα μηχανολόγου—μηχανικοῦ τῆς Ecole Centrale τῶν Παρισίων τὸ 1893 καὶ ἠλεκτρολόγου τοῦ Institut Electrotechnique Montefiore (Λιέγης) τὸ 1894.

Ἦρchiσε τὴν σταδιοδρομίαν του ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1895, ὄνομασθεις διαδοχικῶς ἠλεκτρολόγος—μηχανικὸς τοῦ Ὄθωμανικοῦ Ναυστάθμου, διευθυντῆς μεταλλείων χρωμίου Δάγκ—Ἀρδὴ καὶ Κιμικλῆ καὶ Ἀνθρακωρυχείου Κοζλοῦ. Μὲ τὸν ὅμιλον Ἀλεξάνδρου Σινιόσογλου ἰδρύει τὸ ἐργοστάσιον ζύθου Νέκταρ Μπομόντι καὶ τὸ ἐργοστάσιον τσιμέντων Ἐσκι Χισάρ.

Τὸ 1914 ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔνθα διορίζεται ἀντιπρόσωπος τοῦ Creusot (οἶκος Schneider). Τὸ 1915 ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἑταιρείας Ἐπιχειρήσεων ἐν Ἑλλάδι. Τὸ 1919 μεταβαίνει εἰς Παρισίους ὡς ἐκπρόσωπος τῶν Ἑθακῶν εἰς τὸ Συνέδριον Εἰρήνης. Τὰ 1920, ἐντολῇ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου μεταβαίνει εἰς τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ἀδριανουπόλιν ὡς τεχνικὸς σύμβουλος τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστού Σαχτούρη.

Θέσας ὑποψηφιότητα εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς, ἐκλέγεται μὲ μεγάλην πλειοψίαν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ συνδυασμοῦ Φιλελευθέρων Ἀδριανουπόλεως. Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς βουλευτικῆς του θητείας, ἐπανέρχεται εἰς ἰδιωτικὰς ἀσχολίας, ἰδρύσας τὸ 1923 μετὰ τῶν ἀδελφῶν Σιφναίου τὸ ἐργοστάσιον δευγόνου «Αἴολος» καὶ ἐκμεταλλεύεται ἴδιον μεταλλεῖον ἀντιμονίου ἐν Μακεδονίᾳ.

Μέχρι τοῦ θανάτου του ὁ Ἀλέξανδρος Α. Ἀντωνιάδης ἦτο σύμβουλος τῶν Ἑταιριῶν Ἀνδρέας Π. Καμπᾶς καὶ Αἴολος καθὼς καὶ μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἐθνικῶν Δικαίων καὶ τοῦ Γαλλοελληνικοῦ Συνδέσμου. Ὁ Ἀλέξανδρος Ἀντωνιάδης συνέγραψε τὰ κάτωθι βιβλία οικονομικοῦ καὶ ἔθνικοῦ περιεχομένου: 1) L'Avenir Economique de l'Asie Mineure, Παρίσι 1919. 2) Le Developpement Economique de la Thrace, Ἀθῆναι 1922. 3) Τὸ ἔθνικὸν πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1945. 4) Ἡ οικονομικὴ ἐξέλιξις τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1947.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ

Ἐγεννήθη ἐν Ἀρκαδιουπόλει. (Λουῆ—Βουραῆς) τῆς Θράκης τῇ 15ῃ Αὐγούστου 1868. Μετὰ τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς ἐν τῇ γενετείᾳ του, ἐφοίτησεν εἰς τὸ ἐν Φιλιππουπόλει Ζαρίφειον Διδασκαλεῖον τυχὼν ἀπολυτηρίου διπλώματος τῷ 1887 καὶ εἰς τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει Τουρκικὸν Γυμνάσιον (Ἰδαδιέ). Κατελθὼν εἰς Σμύρνην ἐδίδαξεν εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων Φωκαίας, Μαινεμένης, Μαγνησίας καὶ Φιλαδελφείας. Τῷ 1897 ἐνυμφεύθη μετὰ τῆς Κυριακῆς Ἀ. Ἀλεξιάδου ἐκ Μαγνησίας, ἣτις παρέμεινε μέχρι τέλους πολῦτιμος συμπαραστάτης τοῦ βίου του καὶ ἀπέκτησε μετ' αὐτῆς τρεῖς υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας. Τῷ 1901 διωρίσθη καθηγητῆς τῆς τουρκικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἐν Κυδωνίαις Γυμνάσιον καὶ ἐδίδαξεν ἐν αὐτῷ ἐπὶ 16 συναπτὰ ἔτη, ἐκ παραλλήλου δὲ λόγῳ τῆς τουρκομαθίας του προσέφερε πολῦτιμους ὑπηρεσίας εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Κυδωνιῶν μετὰ τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν καὶ διετέλεσε μέλος Νομαρχιακοῦ Συμβουλίου τοῦ Σαντζακίου—Καρασῆ ἀντιπροσωπεύων ἐν αὐτῷ τὴν ἐπαρχίαν Κυδωνιῶν. Τῷ 1917 συνεμερίσθη τὴν τύχην τῶν κατοίκων τῶν Κυδωνιῶν, τῆς ἀκροπόλεως ταύτης τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπαχθεὶς καὶ αὐτὸς ὡς ὕμνος ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Ἐπανελθὼν εἰς Σμύρνην μετὰ πολλὰς περιπετείας ἐδίδαξεν εἰς τὴν ἐκεῖσε Σοφίειον Σχολὴν, συγχρόνως δὲ διηύθυνε τὰ εὐαγῆ ἰδρύματα, Λαϊκὸν Κέντρον καὶ Βρεφοκομεῖον Σμύρνης. Πρόσφυξ μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν ἐδίδαξεν εἰς τὸ ἐν Πλωμαρίῳ Λέσβου Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ εἶτα εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Λεόντειον Σχολὴν καὶ εἰς διάφορα δημόσια σχολεῖα τῆς ἐκπαιδευτικῆς περιφερείας Ἀθηνῶν, παρητήθη δὲ τέλος τῆς ὑπηρεσίας ἀφοῦ ἐπὶ 40 καὶ πλέον ἔτη εἰργάσθη ἀόκνως διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν Ἑλληνοπαίδων. Ὑπῆρξε πρότυπον χρηστοῦ πολίτου, καλοῦ οἰκογενειάρχου καὶ ἐξαιρετος διδάσκαλος. Εὔφη τραγικὸν τέλος κατὰ Μάϊον 1942 φονευθεὶς ὑπὸ Γερμανῶν στρατιωτῶν ἐν Κηφισίῳ.

π. πκ.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΙΓΓΕΡΙΔΗΣ

Ἕνας Ἕλλην κι' ἕνας ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος Θρακιώτη. Θάλεγε κανεὶς ὅτι γεννήθηκε, μεγάλωσε, ἀγωνίσθηκε, γέγρασε καὶ πέθανε μὲ μιὰ κυρι-

αρχική ιδέα, να φανή χρήσιμος στην Πατρίδα του και το κατώρθωσε να γίνη φορέυς πολιτισμοῦ στὸν τόπο του. Εἶναι αὐτὸς ποὺ εἰσήγαγε τὴν Ραδιοφωνία στὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ Ραδιοφ. Σταθμὸς ποὺ ἴδρυσε στὴν Θεσσαλονίκη, εἶναι ὁ πρῶτος ὄχι μόνον τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ τῆς Βαλκανικῆς. Ὁ Χρηστος Γ. Τσιγγερίδης γεννήθηκε στὴ Φιλιππούπολη τῆς Ἀν. Ρωμιλίας ἀπὸ γονεῖς ὀρθοδόξους Ἕλληνες, τὸ 1877. Δώδεκα χρονῶν ἔμεινε ὀρφανὸς κι ἐνῶ τὴν νύχτα δούλευε ὡς ἀπλὸς ἐργάτης σ' ἓνα καπνεργοστάσιο, τὴ μέρα σπούδαζε στὸ γαλλικὸ λύκειο τῆς γενέτειράς του. Νέος, μόλις εἴκοσι ἑτῶν πῆγε στὴ Στουτγάρδη, ὅπου ἓνας ἀδελφός του εἶχε ἓνα μικρὸ Καπνεργοστάσιο καὶ οἰκονομικῶς στεκόταν ὀλωδῆποτε στὰ πόδια του. Ἐκεῖ ἔσπούδασε τὴν ἠλεκτροτεχνία στὸ Πολυτεχνεῖο.

Ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Φιλιππούπολη μετὰ τὸ 1906, οἱ Βούλγαροι εἶχαν πιά ἀρπάξει ὅλες μας τὶς κοινοτικὲς περιουσίαι, ἐκκλησίαι, σχολεῖα, μοναστήρια, προσοδοφόρα κτήματα κλπ. Μὲ τὴν εἰδικότητα ὅμως ποὺ εἶχε ὁ Τσιγγερίδης τοῦ ἔκαναν πολὺν δελεαστικὴν προτάσειν οἱ Βούλγαροι νὰ μείνῃ ἐκεῖ νὰ ἐργασθῆ. Δὲν τὸ δέχτηκε. Ἐπέστρεψε λοιπὸν στὴν Στουτγάρδη ὅπου καὶ παντρεύτηκε. Στὸ μεταξὺ ἀπέθανε ὁ ἀδελφός του καὶ μαζί μὲ τὸν μεγαλύτερο ἀδελφὸ του, τὸν Νίκο Τσιγγερίδη (Καθηγητὴ τῶν Ὀργανοσκευτικῶν στὰ Ζακίφεια) ἐγκατεστάθηκαν ὀριστικὰ στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου στὰ 1927 ἴδρυσε τὸν πρῶτο σταθμὸ, ποὺ καθὼς εἶπαμε ἦτανε πρῶτος καὶ σ' ὀλόκληρη τὴ Βαλκανικὴ. Ἄλλ' ὁ φθόνος, ἡ μοχθηρία, ἡ ἀντιζηλία Ἀθῆνας καὶ Θεσσαλονίκης κτλ. στράφηκαν ἐναντίον του. Καὶ ὄχι μόνον καμμιά κρατικὴ βοήθεια δὲν τοῦ δόθηκε, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον. Ἀθῆνα καὶ κράτος, ὅ,τι μποροῦσαν νὰ κάνουνε τὸ ἔκαναν γιὰ νὰ ματαιώσουν τὸ ἔργο του. Ἐφτάσε μάλιστα μιὰ ἐποχὴ ποὺ γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ συντηρήσῃ τὸν σταθμὸ του ὑποθήκευσε τὸ συνιδιόκτητο μὲ τὸν ἀδελφὸ του σπίτι στὴν Θεσσαλονίκη. Μὲ μόνον ἔσοδο ἀπὸ τὶς διαφημίσεις ὁ ραδιοσταθμὸς τοῦ Τσιγγερίδη ἐλειτούργησε ἀδιάσιστα ὀλόκληρη δεκαετία καὶ πέραν καὶ προσέφερε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίαι στὸ Ἔθνος στοὺς Δήμους καὶ Κοινότητες τῆς Βορ. Ἑλλάδος, στὸ ἐμπόριο καὶ στὴ βιομηχανία τῆς, καὶ ὅπως ἰδιαιτέρως στὴν Ἐκθεσὴ Θεσσαλονίκης.

Οἱ Γερμανοὶ κατέλαβαν ἐπὶ κτιοχῆς τὸν σταθμὸ του. Τὸν ἤθελαν ὄργανό τους. Ἄν εἶχε κάπως ἐλαστικὴ συνείδηση θὰ ἔκανε τὴν τύχη του. Ἄλλ' ὁ Τσιγγερίδης ἄκαμπτος χαρακτῆρ ὄχι μόνον δὲν τὸ δέχτηκε, ἀλλ' ἔκανε τὸ ἀντίθετο. Τὸν ἔκλεισαν στὸ τρομερὸ στρατόπεδο 510 τῆς Θεσσαλονίκης. Ἦξερε πολλὰ καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα. Δὲν ἐμαρτύρησε τίποτε. Χάρις στὴν ψυχραιμία του τέλος γλύτωσε. Ἄλλ' ἦσαν οἱ Ἐλασίτες. Τοῦ πήραν τὸν πομπὸ καὶ ἄλλα μηχανήματα. Μερικὰ κατέστρεψαν ἄλλα μετέφεραν στὴ Βέρροια. Μὲ κόπους καὶ ἔξοδα τὰ συναρμολόγησε. Ἀλλὰ μόλις ξανάρχισε ἡ λειτουργία τοῦ σταθμοῦ του τὸ ἐπίσημον Κράτος μὲ μιὰ μονοκοντυλιά τὸν κατάγγησε μὲ τὴν ἀόριστη ὑπόσχεση, ὅτι θὰ τὸν ἀποζημιώεν.

Ἔτσι φτωχὸς μὲ τὴ πίκρα στὴν καρδιά στις 17)12)1947. ἔκλεισε γιὰ πάντα τὰ μάτια ὁ Χρῆστος Τσιγγερίδης. Ἄλλ' ἂν τὸν ἀγνόησε καὶ τὸν ἀδίκησε τὸ ἐπίσημον Κράτος, ὁ λαὸς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Ν. Χωρῶν οὔτε τὸν λησμόνησε, οὔτε θὰ τὸν λησμονήσῃ ποτέ. Ἡ κηδεῖα του ἔγινε μὲ δαπάνη τοῦ Δήμου καὶ μὲ τὴ συμμετοχὴ χιλιάδων λαοῦ. Τὸ δημοτικὸ συμβούλιο ἐψήφισε νὰ φέρῃ μιὰ ὁδὸς τὸ ὄνομά του μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ κ. Π. Παπαναστάση βουλευτοῦ Σερρῶν, καὶ μὲ τὸ προσωπικὸν τῆς «Μακεδονίας» τῆς Θεσσαλονίκης ἐνεργήθηκε ἔρανος, (ποῦ ἐξακολουθῆ στο λογιστήριον τῆς Ἐφημερίδος) γιὰ τὴν ἀνέγερσιν ἀδριάντος σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πλατεῖες τῆς Θεσσαλονίκης. Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ Χρῆστος Τσιγγερίδης.

Δ. Κ. ΒΟΓΑΖΛΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ
(Μαρμαρινὸς ἐφοπλιστῆς κ' εὐεργέτης)

Τὸ Ἄρχεῖον Θράκης μὲ ἱκανοποίηση τελεῖ σήμερον στὸν ΙΓ' τόμον τὸ μνημόσυνο τοῦ μακ. Ν. Κυριακίδη, ποῦ ὑπῆρξε ἕνας μέγας Θραῖς στὴν ψυχὴ καὶ τὰ αἰσθήματα. Πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ καταρτισμένος ἐπέτυχε στὴ ζωὴ του μεγάλα καὶ τὶς μεγάλες αὐτὲς ἐπιτυχίες του τὶς θυσίασε τρισευτυχισμένος γιὰ τὴν εὐτυχία τῆς Πατρίδος. Ποτὲ δὲν εἶναι ἀργοπορημένη ἡ ἀναγνώριση μιᾶς προσωπικότητος. Καὶ ὁ Κυριακίδης εἶναι μία προσωπικότης ποῦ θὰ παραμείνῃ πάντοτε τὸ ὑπόδειγμα τοῦ πατριώτη, ποῦ μὲ αὐτοθυσία δημιουργεῖ καὶ θυσιάζει.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

Ὁ κατὰ τὸ 1935 ἀποθανὼν αἰμίμητος Νικόλαος Γ. Κυριακίδης ἐγεννήθη εἰς Μαμαράν, Προκόνησον ἢ Προικόνησον, μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων παρὰ τὴν Θράκην νήσων τῆς Προποντίδος, τὸ 1869, καὶ ἀφοῦ ἐξεκαίδευσθη εἰς τὸ ἐν Κων)πόλει Ροβέρτειον Ἀμερικανικὸν Λύκειον, ἐγκατεστάθη εἰς τὸν Σουλινὰν τῆς Ρουμανίας, ἐξελιχθεὶς εἰς ἕνα ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἑλλήνων ἐφοπλιστῶν. Νυμφευθεὶς τὴν Εἰρήνην τὸ γένος Ἀμηνραδάκη ἀπέκτησεν ἕξ τέκνα, τρεῖς υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας. Καὶ οἱ υἱοὶ του ἀνεδείχθησαν ἀντάξιοι καθ' ὅλα τοῦ πατρός, καὶ αἱ θυγατέρες του ἀνατραφεῖσαι καὶ νυμφευθεῖσαι ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐγκατεστάθη ὁ μακαρίτης οἰκογενεῖα κῶς ἀπὸ τοῦ 1916, ἐπεβλήθησαν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἠθικὴν τῶν ἀνωτερότητα. Ἄλλ' ὁ Νικόλ. Κυριακίδης δὲν ἀνεδείχθη μόνον ὡς ἐφοπλιστῆς, ποῦ ἐτίμησε τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, περιφέρων αὐτὴν μὲ τὰ ὄραϊα τοῦ ἀτμόπλοια ἀνὰ τοὺς Ὠκεανούς, ἀλλ' ἀνεδείχθη καὶ ἔθνικὸς εὐεργέτης διὰ τοῦ χρηματός του καὶ ξεχωριστὸς πατριώτης διὰ τῶν ἔθνικῶν του προσωπικῶν ὑπηρεσιῶν. Διότι μεταξὺ ἐκείνων, ποῦ ἐγνώρισαν κατὰ βάθος τὸν Νικόλαον Κυριακίδη εἶναι καὶ ὁ γράφων τὶς γραμμὰς αὐτῆς. Συνδεθεὶς μαζύ του στενωτάτα καὶ συνεργασθεὶς μετ' αὐτοῦ καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀμερικῇ, ὅταν ἀπεστάλημεν ὑπὸ

του Βενιζέλου τὸ 1918 μὲ τὸς ἀειμνήστους Μητροπολίτας Μελέτιον Μεταξάκη καὶ Χρυσόστομον, τὸν ἐγνώρισα κατὰ βάθος.

Μὲ τὸν Νικ. Κυριακίδη συνηντήθην τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1916 εἰς τὴν Σύρον, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Τριανδρίας Βενιζέλου, Κουντουριώτη, Δαγκλῆ καὶ ὅπου κατέφυγε ἐκεῖνος, καταδιωκόμενος, ὡς φανατικὸς Βενιζελικός, ἀπὸ τοὺς τότε ἐπιστράτους τῶν Ἀθηνῶν. Κατόπιν ἀποσταλεῖς ἐκ Σύρου εἰς Κρήτην διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπιστρατεύσεως δὲν ἐπέστρεψα εἰς Ἀθήνας εἰμὴ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1917, κληθεὶς διὰ νὰ μετασχω εἰς τὴν σύγκλησιν τῆς Βουλῆς μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ κινήματος τοῦ Βενιζέλου καὶ τὴν ἐκ νέου ἐγκαθίδρυσιν τῆς Κυβερνήσεώς του ἐν Ἀθήναις. Ἐπειδὴ δέ, ἅμα ἔφθασα εἰς Ἀθήνας, ὁ μακαρίτης Μιχ. Ροδάς ἐδημοσίευσεν συνέντευξίν μου περὶ τῆς ἀνάγκης ὀργανώσεως προπαγάνδας εἰς Ἑυρώπην καὶ Ἀμερικὴν πρὸς διεκδίκησιν τῶν δικαίων τῶν Ἑλλήνων Θράκης καὶ Μικρασίας, ὁ Νικολ. Κυριακίδης ἔσπευσε νὰ με συναντήσῃ, διὰ νὰ μοῦ δηλώσῃ διὲ ἔθετε πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν χιλίας χρ. λίρας, ὡς πρῶτον κεφάλαιον διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς σχετικῆς προπαγάνδας. Ἐθαύμασα τὸν ἄνδρα ἀκόμη μίαν φορὰν, διότι τὴν πρῶτην τὸν ἔθαύμασα εἰς Σύρον, ὅπου εἰς πρόσκλησίν μου διὰ νὰ με βοηθήσῃ, εἰς τὴν παρασκευὴν ὑπὲρ τῶν Κυκλαδιτῶν, ὅσον τὸ δυνατὸν εὐθυνότερου ἄρτου, προσεφέρθη μὲ τὸν Δημήτριον Παντελῆν ἄνευ ὄρων νὰ καταβάλλῃ οἰανδήποτε ἐγγύησιν, κί ἔτσι τὸ κατώρθωσα. Καὶ ἀκόμη διότι ἐνεγράφη εἰς Σύρον εἰς τὸ ἐκδοθὲν δάνειον τῆς Τριανδρίας μαζί μὲ τὸν Δημ. Παντελῆν, ἐκ τῶν πρῶτων καὶ διὰ σημαντικὸν ποσὸν 750 χιλ. φρ. χρ.

Κατόπιν, ὅταν ἐδέησε νὰ ἀποσταλῶ διὰ δευτέραν φορὰν εἰς Ἀμερικὴν

Νικόλαος Γ. Κυριακίδης

πρὸς προπαγανδισμόν, ὁ Κυριακίδης, καίτοι πολυσάχολος, ὡς ἐφοπλιστής, προσεφέρθη νὰ ἔλθῃ μαζί μου δι' ἰδίων του ἐξόδων. Καί ἦτο πολὺ ἀποτελεσματικὴ ἡ εἰς Ἀμερικὴν παρουσία του. Διότι γνωρίζων καλῶς τὴν ἀγγλικὴν καὶ ὡς ἀπόφοιτος τοῦ Ροβερτείου ἔχων συστάσεις πρὸς τοὺς κύκλους τῶν Ροβερτεϊανῶν εἰς Ἀμερικὴν, ἐπέτυχεν ὥστε νὰ μᾶς βοηθήσουν πολλοὶ καὶ ἰδίως ὁ Μοργεντάου, ὁ Κλήβ Ντόις καὶ ἄλλοι ἐπίσης Ροβερτεϊανοί. Ἐκεῖ ἔδειξε τόσῃ δραστηριότητα πού μ' ἔκανε νὰ τὸν θανατώσω διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη. Καὶ ὄχι μόνον δραστηριότητα ἀπλῆν, ἀλλὰ καὶ δαπανηρωτάτην, διότι ἐξώδευεν ἀφειδῶς διὰ τὴν ἀξιοπρεπῆ παράστασιν τῆς ἀποστολῆς μας, ἐγκατάσταθῆις ἰδίαις του δαπάναις εἰς πολυτελὲς διαμέρισμα τοῦ ἀριστοκρατικοῦ ξενοδοχείου Νέθερλανδ, μὲ ἰδιαιτέρον ἰδιόκτητον αὐτοκίνητον πολυτελείας εἰς τὴν διάθεσίν μας. Κ' ἐνῶ ἐδαπάνα ἀφειδῶς καὶ ἠγωνίζετο πάντοτε ἀκούραστος εἰς τὸ νὰ προπαγανδίξῃ, ἐκφωνῶν λόγους, καὶ δημοσιεύων συνεντεύξεις κι' ἐκεῖνος εἰς τὰ σπουδαιότερα δημοσιογραφικὰ ὄργανα τῆς Ἀμερικῆς, δὲν ἔλησμονοῦσε καὶ τοὺς πατριώτας του Μαρμαρινούς, πού ἦσαν τότε ἐκτοπιζόμενοι εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρασίας. Μέσον τῶν ἀμερικανικῶν ἀρχῶν κατώρθωνε νὰ τοὺς στέλλῃ χρηματικὰ βοηθήματα γενναῖα.

Πάντως ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Ν. Κυριακίδου ἦταν τόσον ἔντονος, ὥστε θὰ ἔλεγεσ ὅτι ἦτο ἓνα αἰσθημα παθολογικὸν διὰ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, πού θεωρῶ τιμὴν μου ὅτι συνειργάσθην μαζί του τόσον στενωῶς. Ἄλλως τε τὸ λογοτεχνικόν μου ἔργον «Ὁ Νικόλας σὰν Παραμῦθι», πού ἐξεδόθη τὸ 1941, τὸ ἔγραψα διὰ νὰ τὸ προσφέρω εἰς τὴν Ἑλληνικὴν νεότητα καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὸν ἕγγονόν μου ὡς δίδαγμα. Καὶ δὲν εἶναι ἢ μία βιογραφία τοῦ Νικολ. Γ. Κυριακίδου, διότι πράγματι ὁ βίος του ὑπῆρξε «σὰν παραμῦθι». Ὁ Ν. Κυριακίδης ὑπῆρξε καταπληκτικὸς εἰς δημιουργικότητα κι' ἐντιμότητα ὡς ἐπιχειρηματίας, εἰς αἰσθηματικότητα ὡς οἰκογενειάρχης, εἰς πατριωτισμὸν ὡς Ἕλλην πράγματι ἀγνότατος.

Καὶ μία τῶν ἐθνικῶν του εὐεργεσιῶν εἶναι καὶ τὰ «Κυριακίδεια Ἐκπαιδευτήρια» ἓνα ὡραῖον μαρμαρινὸν οἰκοδόμημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐστέγασε τὸ Γυμνάσιον καὶ τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον τοῦ Μαρμαρά τῆς γενετείρας του.

Ἄλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐνταῦθα ἴδρυσιν τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου ὁ Ν. Κυριακίδης συνέβαλε τὰ μέγιστα, διότι διὰ νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ Βενιζέλου πρὸς τοὺς Ροβερτεϊανούς, τὴν ὁποίαν μᾶς ἐπεφόρτισε νὰ διαβιβάσωμεν ἡμεῖς πρὸς αὐτούς, ὁ Κυριακίδης προσέφερε χρ. λίρας 2000 διότι ἐγνωρίζεν πόσον ἀναγκαῖα ἦτο ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα διὰ τοὺς Ἕλληνας. Αὐτὸς ἦτο ἐν ὀλίγοις ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Νικ. Γ. Κυριακίδου καὶ εὐγνωμονῶ τὸν φίλον κ. Παλ. Παπαχριστοδοῦλου ὅτι μὲν ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀφιερῶσω καὶ αὐτὰς τὰς γραμμάς μου εἰς μνήμην ἐνὸς τόσον διακεκριμένου πατριώτου, πού ὡς Μαρμαρινὸς δὲν ἦτο ἢ ἓνας καθαροῦαιμος Θραῖ.

Η ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ

Μαργαρίτου Κωνσταντινίδου, επιμέλεια Γ. Μέγα, Ἀθήναι 1945

1.—Ἡ Θράκη τὸν καιρὸ αὐτὸ—ἀπὸ τὸ 1927 καὶ ὄψε—εὐτύχησε νὰ ἱστορηθῆ καὶ λαογραφηθῆ ὅσον καμιὰ ἄλλη χώρα τῆς Ἑλλάδος. Μὲ τὰ δύο περιοδικά, τὰ *Θρακικά* καὶ τὸ *Ἀρχαῖον Θράκης*, ἐπέτυχε νὰ περισυλλέξῃ ἱστορικὸ καὶ λαογραφικὸ ὕλικὸ περισπούδαστο. Ἡ ἔρευνα σὺν τὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας τῆς εἶναι ἀποτελεσματικὴ καὶ ἀξιόλογη. Ἀπὸ τὸ χάος καὶ τὸ τίποτε ἐξεπήδησε μιὰ πραγματικὴ ἐπιτυχία. Ἡ ἔρευνα ἔθιξε ὅλα τὰ ἱστορικὰ σημεῖα καὶ ἀποκάλυψε πηγές, ἀπ' ὅπου στὸ μέλλον ὁ ἱστορικὸς θὰ μπορῆ ν' ἀντλή τὸ ὕλικό του. Σχεδὸν μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς κωδικοποιήσαμε τὰ ἱστορικὰ καὶ ἐθνολογικὰ μᾶς δίκαια ἐπὶ τῆς χώρας αὐτῆς, πού διαμφισβητῆται ἡ Ἑλληνικότης τῆς ἀπὸ τοὺς γείτονές μας Βουλγάρους μὲ τόσα ψευδολογήματα καὶ τόσες ἱστορικὲς πλαστογραφίες, πού δὲν ἐντρέπονται οἱ ἐπιστήμονές τους νὰ σκαρώνουν κάθε τόσο γιὰ τὴν πολιτικὴ σκοπιμότητα. Θέλουν νὰ τὴν καταχτήσουν ὀλόκληρα καὶ στὸ σκοπὸ τους αὐτὸ βάνουν καὶ τὸ ἱστορικὸ ψέμα συνεργὸ καὶ συντελεστή. Ἐμεῖς τώρα πιά μποροῦμε νὰ μιλοῦμε μὲ πεποίθησι γιὰ πολλὰ ἱστορικὰ ζητήματα τῆς Θράκης, πού μᾶς τ' ἀμφισβητοῦν. Μποροῦμε νὰ βεβαιώσουμε καὶ τοὺς ἄλλους λ. χ., γιὰ τὴν ἐξελληνίση τῆς Θράκης, γιὰ τὴν ἐκπολιτιστικὴ μᾶς ἐπίδρασι ἐπὶ τῶν Θρακῶν, γιὰ τὴν ἀρχαία κατάχτησι τῆς χώρας, γιὰ τὴν τέλεια ἐκχριστιάνισή της στὰ Βυζαντινὰ χρόνια καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ της στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, πού ἄρχισε πάλι ν' ἀναλαμβάνει, ν' ἀνασυντάσσεται καὶ ν' ἀνθοφυῆ. Ἐχομε μελετῆσει καὶ ἐρευνήσει πολλὰ θέματα, ὅπως τοὺς κώδικες τῶν μητροπόλεων, τῶν ἐναφίαν τ' ἀρχεῖα, τοὺς περιηγητῆς, τὰ ἀρχεῖα τῆς Τουρκ. αὐτοκρατορίας καὶ τόσες ἄλλες πηγές, πού μᾶς ξεσκεπάζουν πολλὰς πτυχὰς τοῦ μακροῦ βίου τῶν Ἑλλήνων Θρακῶν. Σήμερα μποροῦμε νὰ διακηρύξουμε τὴν ἱκανοποίησίν μας γιὰ ὅ,τι συντελέσθηκε.

2.—Ἡ ἱστορία τῆς Θράκης βέβαια δὲ μπορεῖ ἀκόμα νὰ συντεθῆ σ' ἔργο, ἀξιόλογο. Χρειαζέται ἀκόμα πολλὴ ἐργασία, πολὺ ὕλικό. Κι αὐτὸ θὰ μαζευτῆ μὲ κόπο πολὺ, ἀλλὰ καὶ ἐργασία μακρά. Καὶ πολὺ ἰσχύει ἀκόμα μιὰ σκέψις ὀρθὴ τοῦ μακαροῦ Μ. Ἀποστολίδου, πού πάντα ἐπαναλαμβάνει προφορικὰ καὶ βρῆκα σ' ἕνα του σημείωμα ἀνέκδοτο, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς συγγραφῆς ἱστορίας τῆς Θράκης, πῶς ἱστορία συνεχῆς γενικῆ τῆς Θράκης μὲ τὴν ἀπλόκληρον ἔννοιαν δὲν μπορῆ νὰ γραφῆ, γιὰτὶ οἱ Θραῖκες δὲν ἀπετέλεσαν ἕνιαῖο κράτος καὶ τὸ κράτος τῶν Ὀδρυσῶν καταλύθηκε ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες, ἀνέστησε ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους, ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς δὲ οἱ Θραῖκες ἐξελληνισμένοι δὲν ὑφίσταντο σὲ ἔθνος ξεχωριστό. Μποροῦν ὅμως νὰ γραφοῦν ἱστορίες τῶν πόλεων τῆς Θράκης, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς ἤκμασε καὶ ἀνθίσε καὶ ἡ

ἱστορία τῶν πόλεων αὐτῶν θ' ἀποτελέσει τὴν ἱστορία τοῦ Θρακοελληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸν ἕκτον αἰῶνα π. χ., ὡς τὰ σήμερα. Τέτοιες ἐργασίες εὐτύχησε ἡ Θράκη νὰ ἐξασφαλίση ἀρκετές. Ὁ Παπαϊωαννίδης λ. χ., ἔγραψε τὴν ἱστορία τῆς Σωζουπόλεως, ὅπως καὶ ὁ Γ. Λαμπουσιάδης τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὁ Ἀποστολίδης τῆς Φιλίππου, ὁ Π. Ἀξιωτίδης τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὁ Μελισσηνὸς Χριστοδούλου τῶν Σαράντα—Ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλοι ἔγραψαν ἄλλα μικρὰ καὶ μεγάλα δοκίμια. Οἱ ἱστοριογράφοι αὐτοὶ φάνηκαν φιλότιμοι νὰ ἱστορήσουν τὴν πατρίδα τους. Ἐνας τέτοιος ἱστοριογράφος εἶναι καὶ ὁ Μαργαρίτης Κωνσταντινίδης, πού τὰ χειρόγραφα του βρίσκονται στὸ Τμήμα χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Περιέχουν δημοσιευμένες ἐργασίες του στὴν Ἐκκλ. Ἀλήθεια πρὸ παντὸς τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου καὶ ἄλλες ἀδημοσίευτες.

3.—Ὁ Κωνσταντινίδης Μαργ. εἶταν ἀπὸ τὴ Μεσέμβρια τῆς Βορείου Θράκης. Συλλέγοντας ὕλικὸν γιὰ τὶς ἱστορίες του—μικρὰ δοκίμια—μύθρεσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴ συγγραφὴ τριῶν τέτοιων δοκιμίων: Ἡ Ἀρχίαλος, ἡ Ἀπολλωνία (Σωζούπολη), ἡ Μεσημβρία. Τὴ δευτέρα ἀπ' αὐτὲς ὅπως σημείωσα τῆς Ἀπολλωνίας, τὴ δημοσέψα ἐγὼ διευθύνοντας τότε τὰ Θρακικά τ. Π, ἀθιχτη, ἀσχολίαστη καὶ ἀπλῆ ὡς κείμενο δικό του. Τὰ χειρόγραφα του βρίσκονται στὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκη σταλμένα ἀπὸ τὸν ἴδιον στὸ Πανεπιστήμιο μὲ τὴν παρακλήσιν γιὰ τὶς ἐργασίες του αὐτῆς, πού δημοσίεψε καὶ μὴ, νὰ τοῦ ἀπονειμηθῇ ὁ τίτλος τοῦ διδάκτορος τῆς φιλοσ. σχολῆς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου. Αὐτὸ ἐξήλωσε ὁ ἄνθρωπος καὶ μόνο. Καὶ ὁ τίτλος μὲν δὲν τοῦ ἀπενεμήθηκε, τὰ χειρόγραφα του ὅμως σώθηκαν στὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκη. Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος κατὰ γοραπτὴν παρακλήσιν του ἀνεμίχθηκα σ' αὐτὴν τὴν ἱστορία, ἀλλ' ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ δὲ θέλησε νὰ ἰκανοποιήσῃ ἕνα γεροντικὸ πόθο καὶ μιὰ ἐπιθυμίαν ἀπειραχτη. Ἔτσι ὁ Μαργ. Κωνσταντινίδης πέθανε στὴν Τεργέστη, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὡς γραμματεὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐμπορ. Ἐπιμελητηρίου, χωρὶς ν' ἀποχτήσῃ τὸν τὸν τίτλο, πού ἐπεδίωξε.

4.—Τὰ ἱστορικά του αὐτὰ δοκίμια ὁ μακαρίτης τὰ ἐπεξεργάσθηκε μὲ εὐσυνειδησία καὶ ἀγάπην. Ὅλα εἶναι ἱστορικῶς μαρτυρημένα. Οἱ παραπομπές του εἶναι πολὺ εὐσυνείδητες καὶ ἐξηκριβωμένες, ὅπως διαπιστώθηκε ἀπὸ ἰδικές μου προσπάθειες, ὅταν δημοσίεψα τὴν ἱστορία τῆς Ἀπολλωνίας. Γνωρίζει ν' ἀφηγητῆται ἀπλᾶ καὶ ἀπερικόσμητα. Ἡ ἀφήγησί του αὐτὴ εἶναι ἀκριβὴς καὶ σαφής. Ἡ δὲ εἰλικρινεία του εἶναι μεγάλη καὶ ἐπιδιώκει τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, ὅπως πρὸ παντὸς ἔκαμε ὁ μακαρ. Ἀποστολίδης ὁ ἱστορικὸς τῆς Φιλίππου γι' αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἡ γλῶσσα του βέβαια, γλῶσσα ἐπικρατοῦσα τῆς ἐποχῆς του. Εἶναι μᾶλλον ἀρχαῖζουσα, ὅπως καὶ τοῦ Ἀποστολίδου, ἀλλὰ γέουσα καὶ μὲ καλλιτεχνικὴ διάθεση.

5.—Τὴν ἱστορία τῆς Μεσημβρίας, τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς τοῦ Μαυροθαλασσίτικου Ἑλληνισμοῦ, ἀνέλαβε νὰ ἐκτυπώσῃ ὁ κ. Γ. Μέγας, ἐπιμελούμε-

νος ὁ ἴδιος τὴν ἔκδοσιν καὶ μὲ χορηγούς τοὺς ἀδελφοὺς κ.κ. Ζωτιάδας, ἐμπόρους ποὺ καταγόνται ἀπὸ κεῖ. Ὁ κ. Γ. Μέγας ἐργάσθηκε ὡς ἐξῆς: Γιὰ νὰ καταστήσῃ τὸ ἔργο ἀξιολογώτερο ἀπὸ ἓνα ἀπλὸ ἀνάγνωσμα, προσκάλεσε σὲ συνεργασία διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ κ. Γ. Σωτηρίου, ὁ κ. Μιτσὸς καὶ ἡ κ. Εἰρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου. Ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς ἀνέλαβε νὰ πλουτίσῃ τὸ ἔργο μὲ τὴν συνεργασία του καὶ τὴν εἰδικότητά του. Ὁ κ. Σωτηρίου τὸ συνεπλήρωσε μὲ ξεχωριστὴ μελέτη γιὰ τὰ *Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Μεσημβρίας*. Καθώρισε δηλ. ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως τὴν ἀξία καὶ τὴν θέσιν τῶν μνημείων τῆς σιτῆν καθόλου Βυζαντινῆ τέχνης. Ὁ κ. Μιτσὸς συνεπλήρωσε τὸ κεφάλαιο γιὰ τὶς *ἀρχαῖες ἐπιγραφές τῆς Μεσημβρίας* προσθέτοντας στίς 17, ἄλλες 12. Γράφοντας ἑξῶς καὶ αὐτὸς μονογραφία, χρησιμοποίησε καὶ τὴ νεώτερη βιβλιογραφία. Μόνον ποὺ τὶς ἀνακάτεψε ἐνῶ ἔπρεπε ἑξῶς νὰ βάλῃ τὶς δικῆς του ἀντὶ νὰ τὶς ξεχωρίσει μὲ ἀστερίσκο. Ἡ δὲ κ. Εἰρήνη Βαρούχα—Χριστοδουλοπούλου ἐπεξεργάσθηκε τ' *ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Μεσημβρίας*, σὲ ἰδιαιτέρον κεφάλαιο, ξεχωρίζοντας αὐτοῦσια τὰ νομίσματα τοῦ μακαρίτου ἱστορικοῦ. Ἔτσι ἡ ἐργασία τοῦ μακαρίτη ἀναθεωρήθηκε καὶ συμπληρώθηκε σύμφωνα μὲ τὶς ἀξιώσεις τῆς συγκαίρινης ἐπιστήμης. Ὁ κ. Γ. Μέγας, μάλιστα πρόσφερε καὶ τὰ ἐξῆς: Προσπάθησε νὰ συγχρονήσῃ τὸ ἔργο παραλέμποντας καὶ σὲ καινούργιες πηγές καὶ ἐργασίες. Αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς ἐκδόσεως εἶναι ἐπαινετὸς καὶ συγχρονισμένος καὶ ἡ ἱστορία αὐτὴ θὰ δώσῃ νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀνατροπὴ καὶ καταπολέμησιν τῶν προσπαθειῶν τῶν Βουργάρων νὰ βρωμίσουν καὶ τὴν ἱστορία τῆς Μεσημβρίας μὲ τὰ ψευδολογήματά τους καὶ τὰ φανταστικὰ φλιναφήματά τους, ὅπως κάθε τμῆμα τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης.

6.—Ὁ κ. Γ. Μέγας ὅμως ἐπεχείρησε—παραδοξότατα—νὰ θίξῃ τὴ γλωσσικὴ μορφή τοῦ ἔργου ἐπικαλούμενος τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἀρχαϊκὴ. Δὲ ξαίρω ἂν εἶχε αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ τοῦ τὸ συγχωρήσουμε λαβαίνοντας ὑπ' ὄψει πὺς τὸ ἔργο τυπώθηκε γιὰ νὰ διαβαστῇ ἀπὸ τὸ πολὺ κοινόν. Μὰ ὁ σκοπὸς του αὐτὸς παραμένει ἀνεκπλήρωτος, γιατί ἡ συνεργασία τῶν τριῶν ἐπιστημόνων, ποὺ συνεργάστηκαν μὲ τόση ἐπιστημοσύνη, μᾶλλον τὸ ἀναδείχνουν καὶ τὸ ἀνυψώνουν σὲ μιὰ ἐργασία ἐπιστημονικὴ παρὰ τὸ ἐκλαϊκεύουν. Κι' αὐτὴ τὴν ἠθικῶς ἀτυχῆ πράξιν του, νὰ θίξῃ γλωσσικῶς ἓνα κείμενον τοῦ 1890 κ' ὕστερα, ποὺ πρωτοδημοσιεύεται, τὴ δικαιολογεῖ μὲ τὰ ἐξῆς ἐπὶ λέξει: «*Ἀτυχῶς ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἔργον εἶναι γεγραμμένον, γράφει ὁ κ. Μέγας, εἶναι διὰ τὴν ἐποχὴν μας πολὺ ἀρχαϊκὴ. Διὰ νὰ κατὰστήσω τοῦτο προσοιτὸν εἰς εὐρύτερον ἀναγνωστικὸν κοινόν, δὲν ἐδίστασα νὰ ἐπιφέρω ἀπλοποιήσεις τινὰς εἰς τὴν γλῶσσαν βέβαιος ὄν διὰ καὶ ὁ ἀοίδιμος συγγραφεύς, ἂν ἔζη σήμερον, θὰ πῆλλασσε τὸ ἔργον του ἀπὸ τὸν γλωσσικὸν ὄγκον. Οὕτως ἀνέλυσον πολλὰς μετοχὰς, ἐξωμάλυνον ὑπερβατὰ, ἀντικατέστησον λέξεις ἀρχαιοπινεῖς μὲ ἄλλας νεωτέρας.*

Ἄλλ' αὐτὸ τὸ σφάλμα τὸν ὤθησε καὶ σάλλα λ. χ. νὰ μεταβάλλῃ κα κῶς τὸ γρόσσο τοῦ κειμένου σὲ γρόσι, πού τὸ ἐπικρατέστερο ὄνομα τοῦ νομίσματος καὶ στὰ ἑλληνικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς εἶναι γρόσσο. Ἐπιπροσθέτως αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ προκαλεῖ σύγχυση καὶ μὲ τὸ τούρκικο γρόσι, πού, καθὼς εἶναι γνωστό, κόβεται γιὰ πρώτη φορὰ στὰ 1687 ¹⁾. Αὐτὴ δὲ ἡ σύγχυση μπορεῖ νὰ γίνῃ στὸν ἀναγνώστη μὲ τὸ τούρκικο γρόσι εὐκόλα, γιὰτὶ παρακάτω ἀναφέρονται στὸ κείμενο τὰ βυζαντινὰ ἄσπρα, πού ὑπῆρχαν συγχρόνως καὶ ὡς τουρκικὰ πραγματικὰ νομίσματα μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα στὶς Ἑλληνικὲς πηγὲς ἤδη ἀπὸ τὸ 1328. Καὶ εἶναι ἀρκετὸ τὸ παράδειγμα. Στὸν πρόλογο τῶν Ἀπάντων τοῦ Σολωμοῦ πού γράφηκε ὡς γνωστὸ ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο Πολυλά ὑπάρχει γιὰ μιὰ ἔκδοσιν τοῦ Σολωμοῦ, ἡ ἀκόλουθη σημείωσις: «Τὰ ὀχτάσιχα ὁ Ἐκδότης τὰ ἐκατάσθησε ἐξίστιχα, ἀφαίρεσε δλόκληρες στροφαῖς, ἄλλαξε στίχους καὶ τὸ ἔβαλε εἰς τὸν Παρνασσόν του ὡς ἔργον τοῦ Σολωμοῦ! Τέτιος ἀνήκουστος βανδαλισμὸς ἐπέρασε εἰς τὸν φιλολογικόν μας κόσμον, ἀτιμώρητος». Αὐτὸ δὲ θὰ ἤθελα βέβαια νὰ τὸ ἐπαναλάβω καὶ σήμερα γιὰ τὴν ἀτυχῆ πράξιν τοῦ κ. Γ. Μέγα.

7.—Ἡ ἱστορία διαιρεῖται σὲ τρία κεφάλαια. α) ἀρχαῖοι χρόνοι β) μεσαιωνικοὶ χρόνοι καὶ γ) χρόνοι τουρκοκρατίας. Ἡ ἀφήγησις εἶναι εὐχάριστη, σαφής, εὐληπη καὶ γοργή καὶ ρεεὶ εὐχάριστη καὶ ὑποβλητικὴ. Τὸ ἔργο στολίζεται καὶ μὲ σχετικὲς εἰκόνες, πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Γ. Μέγα, πού ἀναδείχνουν τὸ ἔργο, ὑποβοηθώντας στὴν κατανόησίν του. Ὅταν θὰ ἐκτυπωθῆ καὶ τὸ δεύτερο μέρος, μὲ τὰ λαογραφικὰ τῆς Μεσημβρίας, — ἐργασία τοῦ κ. Γ. Μέγα—τὸ ἔργο θὰ ὀλοκληρωθῆ δίνοντάς μας ἔτσι μιὰ εἰκόνα τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς πόλεως αὐτῆς, πού ὑπῆρξεν ἀκρόπολις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ δυὸ χιλιετηρίδες, ὅπως θὰ μᾶς δώσῃ καὶ ὅλες τὶς ψυχικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ.

8.—Ἐτσι ἂν ἐκτυπωθοῦν οἱ κατὰ πόλεις ἱστορίαι τῶν Θρακικῶν πόλεων, θὰ μᾶς δώσουν συνολικὴ τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης τῶν 2 1)2 χιλιετηρίδων: τῆς Ἀρχαίας, τῆς Βυζαντινῆς καὶ Τουρκοκρατουμένης περιόδου, ὡς τὶς ἡμέρας μας, πού μὲ τὴ βουργαρικὴ δουλείαν οἱ πόλεις τῆς ὄσες ἔμειναν μέσα στὰ ὄρια τοῦ Βουργ. βασιλείου, ἔχασαν καὶ χάνουν τὴν ἑλληνικότητά τους. Ἄλλὰ ἡ ἱστορία δὲν παραγράφεται, οὔτε σβῆνει. Καὶ ἡ ἱστορία τῆς Θράκης θὰ νὰ πάντι Ἑλληνικὴ. Εἶθε τὸ παράδειγμα τῆς χορηγίας τῶν Ζωτιάδων, νὰ μιμηθοῦν καὶ ἄλλοι Θράκες μὲ λαμπρὰ αἰσθήματα, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸ ἔργο αὐτὸ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῆς Πατρίδος μας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης.

Ἀθήνα—VII—48

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

1) Ἐχεις φλουριά—ἔχεις θουριά—ἔχεις γρόσα, ἔχεις γλώσσα, φλουρι florus—florius—γρόσα = grossa, τὸ γρόσι ἢ ἀσλάνιον=120 ἄπρα ἢ μαδία ἢ παράδες, 1 γρόσι ἢ ἀσλάνι 40 παράδες, ἓνας παρὰς 3 ἄσπρα ἤτοι τὸ γρόσι 120 ἄσπρα. Βλ. Μ. Ἀποστολίδη, Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. Τόμος ΙΑ' σ. 156 σημ. 1) ἐδ. 5.

Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

Ἐγεννήθην περὶ τὸ 1840 ἐν Στενιμάχῳ ἐκ πατρὸς Ἀντωνίου Δημητρίου καὶ μητρὸς Χρυσῆς Κωνσταντίνου Τσαμπάζη, οἰκογενεῖας καταγομένης ἐκ Θεσσαλίας, ὡς εἰκάζω ἐκ τῆς διαλέκτου. Ὁ πατήρ μου ἐγέννησεν 9 ἄρρενα τέκνα, ἐξ ὧν τὸ 3ον καὶ 7ον ἀπέθανον ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ, ὁ 4ος ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 20 ἐτῶν, ὁ 8ος Ἀπόστολος ἀποπερατώσας τὰς γυμνασιακάς τοῦ σπουδᾶς ἐν Ἀθήναις ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν ἐν Βυρσοβούργῃ τῆς Βαυαρίας, ἐνθα ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς ἰατρικῆς κατὰ τὸ 1879 καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ 1880. Ὁ 9ος πρακτικὸς φαρμακοποιὸς ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 43 ἐτῶν ἐν Ἀθήναις. Ὁ πατήρ μου, ἔμπορος, ἐμπορευόμενος μὲ Σόφιαν, Γιουμουλτζίαν, Ξάνθην, Ἀδριανούπολιν, Ραιδεστόν καὶ τὰ παράλια τῆς Προποντίδος, ἀγρόματτος αὐτὸς ἐπεθύμει νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὰ τέκνα του καὶ πρὸς ταχύτεραν ἐκπαίδευσιν αὐτῶν ἐν τῇ δημοτικῇ σχολῇ μετεχειρίζετο τοὺς μαθητὰς ἀγωγέων τάξεων ὡς προγυμναστάς. Οἱ δύο μεγαλύτεροι υἱοί, Δημήτριος καὶ Κωνσταντῖνος ἡλικιωθέντες ἀνέλαβον τὰς ἐργασίας τοῦ πατρὸς, τὰς ὁποίας διεξήγαγον ἐπιτυχῶς μέχρι τοῦ 1900, ὅτε ὁ Δημήτριος ἀπέθανε. Ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ Κωνσταντῖνος εἰσὶ τετιμημένοι μὲ τὸν ἀργυροῦν σταυρὸν τοῦ Σωτήρος τοῦ ἑλληνικοῦ παρασήμου. Ὁ μὲν ὡς πρόεδρος τῆς ἐν Σόφια ἑλληνικῆς παροικίας καὶ ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς αὐτόθι ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁ δὲ ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Στενιμάχου κατὰ τοὺς γάμους τοῦ διαδόχου τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου Κωνσταντίνου τοῦ 1888. Ὁ νεώτερος ἐμοῦ Στέφανος ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἐμπόριον. Τῆς μητρὸς μου παθούσης κατὰ τὸν τοκετὸν καὶ μὴ δυναμένης νὰ μὲ περιποιηθῇ οὐδὲ νὰ μὲ θηλάσῃ, τροφοῦ δὲ μὴ εὐρισκομένης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπεφάσισεν ὁ αἰοῖδημος πατήρ μου νὰ μὲ παραχωρήσῃ εἰς μίαν οἰκογένειαν τῆς Φιλιππουπόλεως ἄτεκνον, κατὰ προτροπὴν τῶν συγγενῶν. Ἀλλὰ καθ' ἣν ἡμέραν ἐμελλε νὰ μὲ μεταφέρῃ εἰς Φιλιππούπολιν ἔβραχε, τοῦτο δὲ ἐθεώρησεν ὁ πατήρ μου ὡς σημεῖον ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μὲ ἀποξενώσῃ τῆς οἰκογενεῖας. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἔτρεφε ἰδιαίτερον ἀγάπην πρὸς ἐμὲ καὶ ἐπεθύμει νὰ μὲ ἀποκαταστήσῃ μένοντα παρ' αὐτῷ καλλίτερον ἢ ὅσον θὰ ἐγένετο τοῦτο ἐν Φιλιππουπόλει. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἀποθανὼν κατὰ τὸ 1854 ἐκ χολέρας δὲν ἠδυνήθη νὰ μὲ ἴδῃ ἀποκαταστημένον. Τὰς πρώτας σπουδὰς μου ἤρχισα κατὰ τὸ ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας μου ἐν Στενιμάχῳ, (τμηματὶ Ἀμπελίνου). Ὅτε προῦβιβάσθην εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον ἔσχον διδάσκαλον τὸν Γ. Φηλίδην ἐκ τῶν κάτω Σουδενῶν Ἡπείρου, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμῶν νὰ διαφημισθῇ δι' ἐμοῦ κατὰ τὰς ἐνιαυσίους ἑξετάσεις, κατέβαλλε πᾶσαν προσπάθειαν νὰ μὲ διδάξῃ ὅτι περισσότερα ἐπιφορτίζω με μὲ μαθήματα ἀνώτερα τῶν δυνάμεών μου, ἅτινα ἡμιλλώμην νὰ μανθάνω. Τοῦτο δ' ἀπέβη, ὡς εἰκός, πρὸς ὠφέλειάν μου. Κατὰ συμβουλήν δ' αὐτοῦ

ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἔκαμον τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς μου, τὴν μὲν πρώτην τάξιν ἐν τῷ τότε Α΄ Γυμνασίῳ Βάφα, τὰς δ' ἄλλας ἐν τῷ Β΄ Γυμνασίῳ Χορτάση. Μετὰ τὸ πέρας τῶν Γυμνασιακῶν σπουδῶν ἐνεγράφην εἰς τὴν ἰατρικὴν σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, εἰς ἃ ἐφοίτησα δύο ἔτη. Ἔνεκα ὅμως τῶν πολλῶν ἐλλείψεων τοῦ Πανεπιστημίου κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ὅτε δι' ἔλλειψιν βιβλίων οἱ φοιτηταὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι ν' ἀντιγράψωσι σχεδὸν ὅλα τὰ βιβλία ἐξ ἀντιγράφων πλήρων σφαλμάτων, — ἰδίᾳ δὲ σπουδαία ἔλλειψις ἦτο ἢ τῶν πτωμάτων. — ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ εἰς Βιέννην κατὰ τὸ 1863 πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν σπουδῶν μου.

Δοὺς δὲ τὰς διδακτορικὰς μου ἐξετάσεις κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1868 ἀνηγορεύθην διδάκτωρ τῆς ἰατρικῆς σχολῆς Βιέννης. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν μου ἠκολούθησα ἐν τῷ γενικῷ νοσοκομείῳ διαφόρους κλάδους τῆς ἰατρικῆς, ὡς λαρυγγολογίαν, ριнологίαν, ὠτιατρικὴν, ὀδοντιατρικὴν ἐπὶ 9 μῆνας. Διότι εἶχον ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐπανερχόμενος εἰς τὴν γενέτειραν θὰ ἤμην ἠναγκασμένος νὰ μετέρχωμαι ὅλους τοὺς κλάδους δι' ἔλλειψιν ἐδικῶν ἰατρῶν καὶ πράγματι μετῆλθον τὸν παθολόγον, τὸν χειρουργόν, τὸν ὀφθαλμολόγον, τὸν μαιευτῆρα, γυναικολόγον, ὠτίατρον, ριнологόν καὶ ἐν μέρει τὸν ὀδοντιατρόν.

Ἰδιαιτέρως δ' ἠσχολήθην παρὰ τῷ καθηγητῇ τῆς σιφιλιδολογίας κ. Δίταλ. Ἐπειτα ἐπεσκέφθην τὰ νοσοκομεῖα τοῦ Μονάχου ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, καὶ ἀκολούθως μετέβην εἰς Παρισίους, ἔνθα διέμεινα ἐπὶ 6 μῆνας παρακολουθήσας διαφόρους ἐπισήμους καθηγητάς. Ἐκεῖθεν μετέβην εἰς Λονδίνον πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν νοσοκομείων καὶ ἐπιστροφῶν διὰ Παρισίων μετέβην εἰς Βερολίνον, ἔνθα ἤκουσα μαθήματα παρὰ τῷ ὀφθαλμιάτρῳ, κ. Γκραίφε καὶ τῷ διασήμε P. Βίρωξβ. Ἐπειτα ἐπεσκέφθην τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὰ νοσοκομεῖα τῆς Πράγας.

Εἰς Στενίμαχον ἔφθασα τὴν 29ην Αὐγούστου τοῦ 1869 καὶ αὐθημερὸν προσεκλήθην εἰς ἀσθενῆ. Ἀλλὰ φαρμακεῖον δὲν ὑπῆρχε, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε ἐπιστήμων ἰατρός, ὃ δὲ τὸν ἰατρὸν ἐπαγγελλόμενος πρακτικὸς γέρων Ἠπειρώτης ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τὰ φάρμακα. Ἐπρομηθεύθην ἐκ Φιλίππου πόλεως τὰ ἀναγκαϊότερα φάρμακα. Ἐπισκεπτόμενος δὲ τοὺς ἀσθενεῖς ἀνεγράφον συνταγὰς τὰς ὁποίας ἐξετέλουν μόνος ἐν τῷ οἴκῳ μου, ἀναγκαζόμενος μετὰ τινὰς ἐπισκέψεις νὰ ἐπιστρέφω εἰς τὸν οἶκον διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συνταγῶν. Ἀπεφάσισα δὲ νὰ σχηματίσω φαρμακεῖον ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ νὰ μορφώσω πρακτικὸν φαρμακοποιόν, ὃν εἶχον πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησίν μου. Διατρίψας δὲ ἐπὶ 2 1/2 ἔτη, καθ' ἃ ἐπεσκέφθην ἀσθενεῖς πάσης τάξεως τὸ πλεῖστον δωρεὰν καὶ δεῖξας καὶ τοῖς ἀπλουτέροις πότε πρέπει νὰ προσκαλῶσι τὸν ἰατρὸν καὶ παραχωρήσας τὸ φαρμακεῖον τῷ διαδόχῳ μου κ. Πεντοβέλη μετέβην εἰς Φιλίππουπολιν κατ' ἐπίμονον αἴτησιν τοῦ συναδέλφου μου κ. Μιχαὴλ Βλάδου.

Ὅτε κατὰ τὸ 1872 μετέβην εἰς Φιλιππούπολιν εὗρον τὴν Ἑλληνικὴν κοινότητα ἔχουσαν ἡμιγυμνάσιον διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ ἀγνοῦ πατριώτου Βλασίου Σκορδέλη ἐκ Στενιμάχου, διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, παρθεναγωγεῖον μετὰ δημοτικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ σχολείου, δημοτικὸν σχολεῖον τῆς κοινότητος καὶ ἰδιωτικὸν τοιοῦτον τοῦ ἀοιδίου Δημητρίου Γκεμισγκερδάνη. Ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος μητρόπολις διευθύνετο ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἐιρηνοπούλεως μέχρι τοῦ 1874 ὅτε ἐξελέγη κανονικὸς ἀρχιερεὺς ὁ Πανιερώτατος Νεόφυτος, κατόπιν οἰκουμενικὸς Πατριάρχης. Ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ συνεδρίαζεν ἡ Λημογεροντία καὶ μία ἐφορεία τῶν ἑλληνικῶν σχολείων. Προσέτι ὑπῆρχε «Σύλλογος τῶν Φιλομουσῶν» ὁ ὁποῖος δι' ἑβδομαδιαίων διαλέξεων διεπραγματεύετο διάφορα κοινωνικὰ καὶ διδακτικὰ ζητήματα. Μετὰ τινα χρόνον διωρίσθη μέλος τῶν κοινοτικῶν σωμάτων καὶ παρέμεινα τοιοῦτος μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος. Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα διετηροῦντο ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, συνδρομῶν τῶν πολιτῶν, ἐνοικίων τῶν κοινοτικῶν κτημάτων καὶ περιφερομένων δίσκων κατὰ τὰς σχολικὰς ἑορτάς. Ὁ ἐκ τῶν πολιτῶν φιλογενῆς Μιχαὴλ Γκεμισγκερδάνης παρὰ τὴν ἀτελῆ μόρφωσιν ἐφιλοτιμεῖτο νὰ εἰσάγῃ εἰς Φιλιππούπολιν νεωτερισμοὺς κοινοτικούς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Βιέννης, ἔνθα μετέβαινε πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐκεῖ διαμενουσῶν θυγατέρων του ὑπάνδρων καὶ συνεισέφερε σπουδαίας συνδρομὰς διὰ τὰ σχολεῖα.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας παρὰ τὴν ἀτέλειαν τῆς διοικήσεως, ἡ λειτουργία τῶν ἑλληνικῶν σχολείων οὐδόλως διαταράσσετο, ἦσαν δὲ ἐλεύθερα αἱ Ἑλληνικαὶ κοινότητες νὰ διευθύνωσι τὰ σχολεῖα αὐτῶν κατὰ βούλησιν. Ἄλλ' ἐπελευθέρουσης τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βουλγαρίας ἤρξατο ἡ ἐπέμβασις τῶν Βουλγαρικῶν Ἀρχῶν εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν καιρῷ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, καθ' ἣν τὰ δικαιώματα Βουλγάρων, Ὄθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων ἦσαν ἴσα, ἐν μικρῷ μέτρῳ, ἀργότερον δὲ κατὰ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο Βουλγαριῶν, ἡ ἐπέμβασις ἐνηρῶνετο διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ προγράμματος, περιορισμοῦ τῶν διδασκάλων ὑποχρεουμένων νὰ ἔχωσι βουλγαρικὴν ὑπηκοότητα καὶ τῆς ἐπιψηφίσεως νόμου τῶν σχολείων, καθ' ὃν δὲν ἀνεγνώριζεν ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις ἑλληνικὰ σχολεῖα, κατὰ δὲ τὸ 1906 διηρπάγησαν δι' ὀχλαγωγίας διὰ παντὸς ἐκκλησιαί καὶ σχολεῖα. Εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν αἱ διαμαρτυρίαι τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων. Ἐπὶ τέλους ἀπηλάθησαν οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες ἱερεῖς μὴ παραδεχθέντες νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν Βουλγαρικὴν Ἐξαρχίαν.

Κατὰ τὴν ἴδρυσιν τὸ 1879 τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἐπαρχίας αὐτονόμου, ἐν ἣ αἱ τρεῖς ἐθνικότητες, Ἕλληνες, Βούλγαροι καὶ Τούρκοι εἶχον ἴσα δικαιώματα, ἐξελέγην ἐκ τῆς ἐπαρχίας Στενιμάχου σχεδὸν ἑλληνικῆς βουλευτῆς τῆς βουλῆς Ἀν. Ρωμυλίας. Γεν. Διοικητῆς διωρίσθη ὁ Βούλγαρος μὲν τὸ γένος, ἀλλ' Ἕλληνας τὴν ἀνατροφὴν καὶ σύζυγον ἔχων ἑλληνίδα. Οὗτος

ἀνεχάιτιζέ πως τὸν μισελληνισμόν τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸ πενταετὲς διάστημα τῆς διοικήσεώς του, ἀλλὰ μετ' αὐτὸν οἱ Βούλγαροι ἀνετώτερον ἐξηκολούθησαν τὸ κατὰ τῶν Ἑλλήνων σχέδιόν των ἀποκλείσαντες τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐν ἐλάσσονι μέτρῳ τοὺς Τούρκους τῶν διὰ τοῦ Ὄργανικοῦ Νόμου τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας χορηγουμένων δικαιωμάτων, ἀποτελέσαντες τὴν πλειοψηφίαν τῆς Βουλῆς, σχηματίσαντες τὴν διαρκῆ ἐπιτροπὴν τῆς Βουλῆς ἀπὸ μόνον Βουλγάρους, ὡς καὶ τὸ Ὑπουργεῖον, ψηφίζοντες νόμους ἀνθελληνικούς, ἀποκλείσαντες τοὺς Ἕλληνας πάσης δημοσίας λειτουργίας, μόλις δ' εὐδοκοῦντες νὰ διορίσωσιν Ἕλληνα εἰς ἐσχάτην ὑπηρεσίαν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ στέλλῃ τὰ παιδιά του εἰς βουλγαρικὸν σχολεῖον, νὰ πηγαίῃ εἰς βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ μὴ ὀμιλῇ τὴν ἑλληνικὴν κατ' οἶκόν. Ἐχων δ' ὑπ' ὄψιν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν βουλγαρικῶν σχεδίων ἐκβουλγαρισμοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀνὰ τὴν Βουλγαρίαν, ὁ Βούλγαρος οὐδὲν παρέλειπε συντελοῦν εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ καταχθονίου σχεδίου του. Μετὰ δὲ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας ἐπεδεινώθη ἡ θέσις τῶν Ἑλλήνων τῆς Βουλγαρίας καὶ τὸ 1906 τῇ συναινέσει τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως ἐγένετο ἡ διασπαγὴ τῶν ἑλληνικῶν εκπαιδευτηρίων καὶ ἐκκλησιῶν καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων καὶ ἡ ἐκ βάθρων καταστροφὴ τῆς Ἀγχιάλου. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ λειτουργία τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ἦτο ἐλευθέρη καὶ πολλαχοῦ τῆς Βουλγαρίας ἐφοίτων εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ Βούλγαροι. Οὕτω καὶ ἐν Φιλιππουπόλει, Στενιμάχῳ, Καρλόβῳ, Καλοφερειῳ, Τυρνόβῳ. Μὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν δὲ τῆς Βουλγαρίας ἤτις ἤρχισε προπαρασκευαζομένη ὑπὸ τῆς Ρωσσίας διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβους αὐτῆς καὶ τοῦ Ρώσου προξένου Νάϊδεν Γκέρωφ, προαχθέντος ἀπὸ διδασκάλου βουλγαρικοῦ σχολείου εἰς προξένον ἐνεργοῦντος ἐλευθέρως διὰ τὴν ἔλλειψιν ἱκανοῦ Ἑλλήνου προξένου, οἱ Βούλγαροι μὴ τολμῶντες νὰ παρουσιάσωσι ζήτημα πολιτικὸν ἐπρότειναν ἀξιώσεις ἐκκλησιαστικὰς καὶ ἐπέτυχαν νὰ ἀποσκιρτήσωσι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ νὰ ἰδρῦσωσι Ἐξαρχίαν Βουλγαρικὴν—Βουλγαρικὸν Πατριαρχεῖον— μὲ ἕξαρχον βούλγαρον, ἔχοντα ἔδραν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ σύνοδον. Μὲ διαφόρους δὲ προφάσεις κατέλαβον Ἐκκλησίας ἑλληνικὰς, καὶ σχολεῖα. Ἡ μέθοδος δ' αὕτη ἔβλαψε μέγας τὴν πρόοδον τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, διότι διηρπάγησαν πολλὰ κτήματα τὸ εἰσόδημα τῶν ὁποίων διετίθετο διὰ τὴν συντήρησιν τῶν σχολείων. Ὅταν δὲ ἐπῆλθε ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Βουλγαρίας ὅλοι αἱ ἀρχαὶ περιήλθον εἰς τοὺς Βουλγάρους.

Τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐνώσεως δὲν ἠθέλησα νὰ μετάσχω τῆς βουλευτικῆς ἐκλογῆς. Τῇ προτροπῇ δὲ σημαινόντων προσώπων ἐξελέγην τὸ 1891 βουλευτὴς Στενιμάχου ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ ἐνεργήσω τι ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων. Κατὰ τὸ 1891 ἐψηφίσθη νόμος καθ' ὃν τὰ παιδιά τῶν βουλγάρων ὑπηκόων ὑποχρεοῦντο νὰ φοιτῶσι εἰς τὰ βουλγαρικὰ κρατικὰ σχολεῖα, ἄλλων ἰδιωτι-

κῶν δημοτικῶν σχολείων μὴ ὑπαρχόντων ἀπὸ τοῦ ἑοῦς τῆς ἡλικίας, μέχρι τοῦ 12, ὑπουργοῦ τῆς παιδείας ὄντος τοῦ Ζήβκοβιτς. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολιτικὸς πράκτωρ τῆς Ἑλλάδος ἐν Βουλγαρίᾳ ἦτο ὁ Ι. Γρυπάρης φίλος ἰδιαιτέρος τοῦ πρωθυπουργοῦ Στ. Σταμπούλωφ. Παρεκάλεσε δ' αὐτὸν νὰ καταργήσῃ τὸν νόμον αὐτὸν ὡς ἐπιζήμιον διὰ τοὺς Ἑλληνόπαιδας. Ὁ Σταμπούλωφ τοῦ ἀπήντησε ὅτι ἐπειδὴ ὁ Ζήβκοβιτς ἦτο μέλος τῆς τριανδρίας δὲν δύναται ν' ἀρνηθῆ τὴν ψήφισιν ἀλλὰ ὑπόσχεται ὅτι δὲν θὰ ἐφαρμοσθῆ. Κατὰ τὴν συζήτησιν ἐν τῇ βουλῇ ἀνέλαβον νὰ ὑποστηρίξω τὴν μὴ ψήφισιν τοῦ νόμου. Ἄλλ' ἡ ἀπόλυτος πλειονοψηφία τῆς βουλῆς ἐψήφισε τὸν νόμον ὁ ὁποῖος πράγματι δὲν ἐφαρμόσθη μέχρι τοῦ 1906, οἷε τὸ ἀνθελληνικὸν βουλγαρικὸν κίνημα κατέστρεψε σχολεῖα καὶ ἐκκλησίας ἑλληνικάς.

Ἐν Φιλιππουπόλει ἔμεινα 42 ἔτη ἐπαγγελλόμενος τὸν ἰατρὸν καὶ διαθέτων τὸν ὑπολοιπόμενον χρόνον ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος, ἀναλαμβάνων ἐκάστοτε καὶ τὴν παράδοσιν μαθήματός τινος διὰ τὴν ἔλλειψιν διδάσκοντος προσωπικοῦ.

Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Φιλιππουπόλεως διοικεῖτο ὑπὸ δύο σωμάτων, τῆς δημογεροντίας ἀποτελουμένης ἐκ 12 πολιτῶν, καὶ μιᾶς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἡ δημογεροντία ἐξελέγετο ὑπὸ πολιτῶν ἐν γενικῇ συνελεύσει αὐτῶν καὶ ἀπετέλει τὸ συμβούλιον τοῦ Μητροπολίτου προέδρου αὐτῆς, συνεδρίαζε δὲ ἐν τῷ οἰκίματι τῆς Μητροπόλεως, ἀσχολουμένη περὶ ζητημάτων ἀφορῶντων διαφορὰς πολιτῶν, κυρίως δὲ τὰ σχολικά τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τῶν εἰς τὴν Μητρόπολιν ὑπαγομένων μερῶν. Διῶριζε τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἐπιτροπὴν φροντίζουσα διὰ τὴν τακτικὴν λειτουργίαν αὐτῆς, ἐξέδιδε διάφορα πιστοποιητικὰ ἔγγραφα, ἀναγνωριζόμενα ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη συνήθως ἐξ 6 προσώπων, ἐμερίμνα περὶ παντὸς ἀφορῶντος τὰ σχολεῖα, τὴν διαγωγὴν τῶν διδασκάλων, τὸν διορισμὸν αὐτῶν, τὴν μισθοδοσίαν, τὴν τακτικὴν φοίτησιν, τὴν ἐμπρέπουσαν συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς μαθητάς, τὴν δικαίαν καὶ ἀμερόληπτον βαθμολογίαν. Ἐν περιπτώσει διαφορᾶς μεταξὺ διδασκάλων ἀνεφέροντο εἰς τὴν δημογεροντίαν. Αἱ συνεδριάσεις τῶν ἐν λόγῳ σωμάτων ἐγίνοντο συνήθως καθ' ἑβδομάδα ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ συχνότερον. Ἡ Δημογεροντία εἶχε καθ' ἔτος γενικὴν συνέλευσιν, καθ' ἣν ἀνεφέροντο αἱ ἐνέργειαι τῆς δημογεροντίας καὶ ἐξελέγετο ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ ἣτις ἐξήλεγχε τὰς πράξεις τῆς Δημογεροντίας. Ἐν ἰδιαιτέρῳ δὲ συνεδρίῳ ἐξελέγετο διὰ μυστικῆς ἐκλογῆς νέα δημογεροντία καθ' ἣν ἐπετρέπετο ἢ ἐκ νέου ἐκλογὴ δημογερόντων.

Αἱ δυσκολίαι περὶ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἦσαν μεγάλαι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐγκαταστάσεώς μου ἐν Φιλιππουπόλει ὑπῆρχον τρεῖς μόνον ἰατροί, δύο Ἕλληνες καὶ εἷς βούλγαρος. Εἷς Ἕλλην καὶ ὁ βούλγαρος ἦσαν δημοτικοὶ ἰατροί, ἀνευ τινὸς ὑποχρεώσεως πρὸς τοὺς πτωχοὺς. ἄλλ' ὡς πραγματοποιώμενες ἐπὶ σπουδαίων ἐγκλημάτων. Εἶχον σχετι-

κῶς μεγάλας ἀπολαυὰς ἀξιονομένης ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἰατρῶν, τῶν ἐκτὸς τῆς Φιλιππουπόλεως μερῶν. Οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ νομοῦ Σόφιας, δὲν ὑπῆρχε ἰατρὸς καὶ ἐν ἀνάγκῃ προσεκαλεῖτο ἐκ Φιλιππουπόλεως. Ἐν τούτοις ἐν Φιλιππουπόλει δὲν ὑπῆρχε οὐδ' ἐλάχιστον νοσοκομεῖον. Μία παλαιὰ οἰκία, φέρουσα μόνον τὸ ὄνομα νοσοκομεῖου ἐχρησίμευε ὡς κατοικία ἐπαιτῶν. Φαρμακεῖον ἐπίσημον δὲν ὑπῆρχε. Ἐκαστος ἰατρὸς εἶχεν ἴδιον φαρμακεῖον διευθυνόμενον οὐχὶ ὑπὸ ἐπιστήμονος φαρμακοποιοῦ, ἀλλὰ ὑπὸ πρακτικοῦ, οὕτινος αἱ γνώσεις λίαν ἀτελεῖς περιορίζοντο εἰς τὰ ὀλίγα φάρμακα τοῦ φαρμακεῖου εὐφρόνως οὕτω καλουμένου. Οἱ ἐκ τῶν εὐκαταστάτων πελατῶν εἶχον συμφωνίαν μετὰ τῶν ἰατρῶν νὰ πληρώνωσι κατ' ἔτος γρόσια πεντακόσια ἤτοι 5 λίρας Τουρκίας διὰ τε τὰς ἐπισκέψεις καὶ τὰ φάρμακα καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν ἐνὸς ἰατροῦ ἢ ἐπίσκεψις ἡμεῖβeto μὲ ἕναν παρᾶν (1)40 τοῦ γροσίου), τὰ δὲ φάρμακα δωρεάν.

Ὅταν ἐσπούδαζον ἔλαβον ὑπ' ὄψιν ὅτι μὴ ὑπάρχοντος ἐν Φιλιππουπόλει (διότι μόνον ἐκεῖ ὑπῆρχε ἐπιστήμων ἰατρὸς), εἰδικοῦ ἰατροῦ, ἔδει ὁ ἐκεῖ ἐγκαθιστάμενος ἰατρὸς νὰ ἐφοδιασθῇ καὶ μὲ εἰδικὰς γνώσεις. Διότι ἄλλως βεβαίως εἶναι καταδικασμένος ν' ἀποτύχῃ. Ἐγὼ δ' ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς μου ἔμεινα ἐν Βιέννῃ ἐπὶ ἕν ἔτος, ἀσχολούμενος κατὰ τὸ ἐνὸν καὶ μὲ τὰς κυριωτέρας εἰδικότητας. Δὲν ἐβράδυνα δὲ νὰ ἐννοήσω πόσον δίκαιον εἶχον νὰ φροντίσω ἐγκαίρως νὰ ἐφοδιασθῶ μὲ τὰς ἀναγκασιότατας εἰδικότητας. Οὕτω ἐκτὸς τῆς παθολογίας μοὶ παρουσιάσθησαν περιπτώσεις χειρουργικῆς κήλης περιεσφιγμένης, λιθιάσεως κύστεως, καρκίνου γλώσσης, ἔξαρθρώσεως ὤμου, πληγῶν περιτοναίου, ἀτηρησίας στόματος οὐρήθρας, ἀτηρησίας ἀπνευσμένου καὶ διαφόρων ἄλλων χειρουργικῶν περιπτώσεων τὰς ὁποίας ἐνεχείρισα ἐπιτυχῶς. Ἡ δυσκολία δὲ τῶν θεραπειῶν τούτων δὲν προήρχοντο μόνον ἐκ τῆς ἐγχειρήσεως αὐτῶν, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς ἐλλείψεως νοσοκομεῖου καὶ τῆς ἐλλείψεως βοηθῶν, τὴν ὁποῖαν μόνον ὁ ἐγχειρίζων δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ. Ἐκ τῆς ὀφθαλμολογίας ἐξετέλεσα ὑπὸ τὰς ἰδίας συνθήκας δύο ἐξαγωγὰς καταράκτου, ἀφαίρεσιν νεοπλάσματος ἐκ τοῦ κερατοειδοῦς, θεραπείαν ἐπίπεφυκίτιδος. Ἐκ τῆς μαιευτικῆς χρῆσιν ἐμβρουλκοῦ, βροφοτομίαν, ἐξαίρεσιν πολύποδος μήτρας, ἐπανόρθωσιν παρεκκλήσεως μήτρας. Ἐκ τῆς ὀδοντιατρικῆς ἐξαγωγήν ὀδόντων, θεραπείαν τερηδόνης ὀδόντων μετὰ προσωρινῆς σφραγίσεως, καὶ πολλὰς ἄλλας περιπτώσεις εἰδικότητων, τὰς ὁποίας ἤμην ἠναγκασμένος ν' ἀναλαμβάνω μέχρι τῆς ἐλεύσεως εἰδικῶν. Ἄλλας δυσκολίας, μοὶ παρουσίασαν οἱ πελάται ἢ συγγενεῖς αὐτῶν, μὴ παραδεχόμενοι ἀγνώστους αὐτοῖς μεθόδους θεραπείας. Ὅ,τι δὲ κυρίως καθίστα δυσχερὲς εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἰατρικῆς ἦτο ἡ ἐν ὄρα νυκτὸς πρόσκλησις. Ἐν τῷ μακρῷ διαστήματι τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματός μου πολὺ σπάνια εἶναι αἱ νύκτες ἃς διήλθον ὀλοκλήρους ἐν τῇ κλίνῃ. Μετὰ 17ετῆ διαμονὴν ἐν Φιλιππουπόλει ἦλθον ἐν Ἀθήναις ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων, εἰς

τὴν ἑορτὴν τῆς ἐνγλικιώσεως τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου, καὶ εὗρον ἀνά-
 παυσιν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκ Φιλιππουπόλεως ἀπουσίας μου κοιμηθεῖς
 δλόκληρον τὴν νύκτα, ἄνευ διακοπῆς ὑπὸ ἀδιακρίτου τινός.

Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν σπουδῶν μου ἀπὸ τοῦ 1857 μέχρι τοῦ
 1868 συνέζησα μετὰ τοῦ ἀληθοῦς φίλου μου Γεωργίου Διαμαντοπούλου ἐκ
 Στενιμάχου συμμαθητοῦ μου, ἐχωρίσθημεν δὲ μόνον τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1868
 λαβόντες τὸ δίπλωμα τῆς ἱατρικῆς, τὸ ὁποῖον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀπε-
 τελεῖτο ἐκ τριῶν: τῆς ἐσωτερικῆς ἱατρικῆς, τῆς χειρουργικῆς καὶ τῆς μαιευ-
 τικῆς. Ὁ ἔχων τὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἱατρικῆς ἐδικαιούτο νὰ μετέλθῃ μόνον
 αὐτήν, ὁ δὲ τὸ τῆς χειρουργικῆς αὐτήν καὶ ὁ τῆς μαιευτικῆς τὴν μαιευτικὴν.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐδίδασκον εἰς τὴν ἱατρικὴν σχολὴν τῆς
 Βιέννης οἱ τρεῖς στυλοὶ αὐτῆς, ὁ Σκόδα τῆς Παθολογίας, ὁ Ροκίτουνσων τῆς
 παθολογικῆς ἀνατομικῆς καὶ ὁ Σίκ τῆς χειρουργικῆς. Καὶ οἱ ἄλλοι καθηγη-
 ταὶ τῆς ἱατρικῆς ἐφημίζοντο μετὰ τῶν διασημοτέρων Ἡ ἱατρικὴ σχολὴ τῆς
 Βιέννης διεκρίνεται καὶ κατὰ τὴν λίαν ὠφέλιμον κατάταξιν τῶν ὥρῶν τῆς
 διδασκαλίας, οὕτως ὥστε ὁ φοιτητὴς ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιῇ ὅλας τὰς ὥρας
 τῆς ἡμέρας. Ἡ διδασκαλία ἐγένετο ἐν τῷ Γενικῷ Νοσοκομείῳ περιέχοντι
 13 000 κλίνας. Οἱ βοηθοὶ τῶν καθηγητῶν παρέδιδον ἰδιαιτέρως συνήθως
 τοὺς προετοιμαζομένους εἰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις ἐν διαστήματι 4-5
 ἐβδομάδων τὸ ἐν ἐνὶ ἔτει παραδιδόμενον μέρος τῆς ἱατρικῆς. Ἡ διάρκεια τῶν
 σπουδῶν ἦτο πενταετής. Ὁ διορισμὸς τῶν καθηγητῶν εἰς τὰς κενουμένας θέ-
 σεῖς ἐγένετο δι' ἐκλογῆς μετὰ τῶν διασήμεων καθηγητῶν τῆς Γερμανίας.

Κατὰ τὸ 74ον ἔτος τῆς ἡλικίας μου ἦλθον εἰς Ἀθήνας οἰκογενειακῶς
 μετὰ τῶν δύο υἱῶν μου, Ἀντωνίου, μηχανικοῦ τῆς Σχολῆς Μεταλλείων τῶν
 Παρισίων καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἱατροῦ ὀφθαλμολόγου, παραιτηθεὶς τῆς
 ἐξασκήσεως τῆς ἱατρικῆς διὰ τὸ προκεχωρηκὸς τῆς ἡλικίας. Ἄγων ἤδη τὸ
 88ον ἔτος δὲν ἔπαυσα ἐνδιαφερόμενος διὰ τὰς προόδους τῆς ἱατρικῆς.

Ἐν Βουλγαρίᾳ, μέχρι τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς ὑπῆρχε καὶ ἐν ταῖς
 μεγάλας πόλεσι ὡς ἐν Φιλιππουπόλει τριαύτη σπάνις ἱατρῶν, ὥστε ἡ
 Βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἀπετάθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ζητοῦσα ἱατρούς. Διότι
 τότε μόνον ἤρχισαν νὰ σπουδάζωσιν ἱατρικὴν οἱ πλείστοι ὡς κυβερνητικοὶ
 ὑπότροφοι, μετὰ τινὰ δ' ἔτη ἡ ἔλλειψις ἐιδικοτήτων ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ
 στέλλῃ ἐκ τῶν ἱατρῶν ὑποτρόφους δι' εἰδικότητος τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ
 ἀσχοληθῶσι με' αὐτάς. Οὕτω δ' ἀνεπληρώθη ἀρκούντως ἡ ἔλλειψις αὕτη, ἡ
 δὲ κυβέρνησις ἴδρυσεν νοσοκομεῖα καὶ εἰς τὰς μικροτέρας πόλεις ἀναθεῖσα τὴν
 ὑπηρεσίαν αὐτὴν εἰς τοὺς δημοτικοὺς καὶ ἐπαρχιακοὺς ἱατρούς. Ἐν Στενι-
 μάχῳ ἔνθα κατὰ τὸ 1869 οὐδεὶς ὑπῆρχε ἐπιστήμων ἱατρός, σήμερον δ'
 ἀριθμὸς αὐτῶν ὑπερβαίνει τοὺς 20, Βουλγάρους τοὺς πλείστους, διότι ἡ
 κυβέρνησις παρακαλῶσι τοὺς Ἕλληνας δι' αὐστηροτάτων μέσων περιβληθέν-
 νομικὴν δύναμιν. Ὅπως δὲποτε ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις κατα-

βάλλει προσαθείας πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ πρόοδον τῆς ὑγιεινομικῆς ὑπηρεσίας. Ὅτε ἐπλήθυνεν ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων ἱατρῶν, οἱ ὑποβαλλόμενοι εἰς ἐξεικασίαις διὰ τὴν ἀδειαν τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἱατρικῆς, ἀπλήτων δυσκολίας μᾶλλον εἰς τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν ἢ εἰς τὴν ἱατρικὴν. Ἀκολούθως ἀπεκλείσθησαν τῆς ἀδείας πάντες οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι καὶ οὕτως ἠλαττώθη πολὺ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων ἱατρῶν καὶ κατὰ τὴν μετανάστευσιν ἤλθον εἰς Ἑλλάδα. Οἱ Βούλγαροι ἱατροὶ αὐξάνουσιν ἤδη εἰς τὴν ἱατρικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Σόφια. Ἱατρικὰ περιοδικὰ ἐκδίδονται ἐν Βουλγαρίᾳ ἱκανὰ κατ' ἀπομίμησιν τῶν γερμανικῶν κατὰ τὸ σχῆμα, παρέχοντα ὅπως δὴ ποτε βοήθειαν εἰς τοὺς Βουλγάρους ἱατροὺς.

Κατὰ τὸ 1868 ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ προσφωνήσω τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος Γεώργιον ἐπανερχόμενον μετὰ τῆς βασιλείσεως Ὀλγας μετὰ τὴν τέλει τῶν γάμων τῶν ἐν Πετρούπολει, φιλοξενηθέντα ἐν Βιέννῃ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας. Οἱ ἐν Βιέννῃ Ἕλληνες φοιτηταὶ ἐξέλεξαν τριμελῆ ἐπιτροπὴν, ἣ ὁποία παρουσιασθεῖσα ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ἀνακτόρῳ προσεφώνησεν αὐτόν.

Τῷ 1885 ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπένειμε τῷ Ἑλληνι μητροπολίτῃ Εὐθυβούλῃ τὸν ταξίαρχον τοῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸν ἀργυροῦν τοῦ αὐτοῦ παρασήμου εἰς τινὰς τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπόλεως τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ εἰς ἐμέ.

Τὸ 1886 τελουμένης τῆς ἐορτῆς τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου μετέβην ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἔσχον τὴν μεγίστην τιμὴν νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὴν Α. Μ. τὸν βασιλέα Γεώργιον, ὁ ὁποῖος ἠδύοκῆσε νὰ ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ Ἑλλήνων μετὰ μεγίστου ἐνδιαφέροντος.

Ἡ δὲ Α. Μ. ἡ βασίλισσα Ὀλγα ἐν ἄλλῃ συνεντεύξει ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν νοσοκομείων αὐτῶν. Κατὰ προηγουμένην δ' ἀπόφασιν οἱ μὴ ἔχοντες παρασήμον ἑλληνικὸν ἀντιπρόσωποι ἐλάμβανον τὸν ἀργυροῦν σταυρὸν, οἱ δ' ἔχοντες προήγοντο εἰς τὸ ἀνώτερον. Κατ' αὐτὴν προήχθη εἰς τὸν χρυσοῦν σταυρὸν.

Τὸ 1893 μοὶ ἀπενεμήθη ὁ ταξίαρχος τοῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος ὡς προέδρῳ τῆς δημογεροντίας τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Φιλιππουπόλεως ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Τὸ 1913 ὁ Μακαριώτατος πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἠδύοκῆσε νὰ μοὶ ἀπονεύμῃ τὸν σταυρὸν τῶν Ἱεροσολύμων ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ διορισμοῦ Μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως. Ὡς γνωστὸν μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς ἑλληνικῆς μητροπόλεως ἐν Βουλγαρίᾳ, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον θεωροῦν τὴν ἑλληνικὴν μητρόπολιν ὡς ὑφισταμένην ἐξηκολούθει νὰ διορίζῃ μητροπολίτην Φιλιππουπόλεως διαμένοντα ἐκτὸς τῆς μητροπόλεώς του, κατ' ἀρχὰς ἀντιπροσωπευόμενον δι' ἀρχιμανδρίτου, ἀκολούθως δὲ μετὰ τὸ 1906 ἀνευ ἀντιπροσώπου. Ὁφείλω δὲ νὰ σημειώσω ὅτι πολὺ ὑπολείπομαι τῆς ἀξίας τηλί-

κούτων τιμῶν ἀπονεμηθεισῶν μοι δι' ἀπλῆν καὶ ἐπιβεβλημένην ἐκτέλεσιν καθήκοντος, ἀλλὰ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὸν σκοπὸν τῆς ἀποδόσεως τοιαύτης ὑψηλῆς τιμῆς, ὅστις ἀφορᾷ ἐνεργείας πρὸς ἐπίτευξιν σπουδαίων προόδων τοῦ ἔθνους, παραδέχομαι ὅτι ἡ ἀμοιβὴ καὶ διὰ μικρᾶς ἀξίας ὑπηρεσίας πολλάκις εἶναι κατωτέρα μεγάλων τῆ ἀληθείᾳ εὐεργεσιῶν. Διότι εἶναι ἀδύνατον ὅλα αἱ ἔθνικαὶ ἐκδουλεύσεις ν' ἀνταμείβωνται ἕξ ἴσου.

Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Φιλιππουπόλεως εἶναι ἀξία ἐπαίνου διὰ τὴν μεγάλην προθυμίαν, ἣν ἔδειξε κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, ἀγωνισαμένη μετὰ μεγίστου ζήλου κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν βουλγάρων, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Ρωσσίας καὶ τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει προξένου αὐτῆς πρὸς ἀρπαγὴν τῶν ἑλληνικῶν θρησκευτικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων καὶ ἱερῶν ἐνοριακῶν καὶ σταυροπηγιακῶν μονῶν, ἄνευ ἐλαχίστης βοηθείας ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τῶν ὁποίων ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καταστροφὴ τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων Φιλιππουπόλεως, Στενιμάχου, Κουκλαίνης, Βοδενῶν, καὶ ἄλλων μερῶν ἀπὸ αἰῶνων ὑφισταμένων καὶ διασωσάντων τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ¹⁾.

† ΣΩΤ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

1) Βλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμος IB' σ. 129-138. Τοῦ ἰδίου ἱστορικῶν σημείωμα περὶ Στενιμάχου.

ΤΙΜΗ ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ ΘΡΑΚΗΣ

Ἡ ἐν Παρισίοις Ἑταιρεία πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν δι' ἔγγραφου τῆς ἀπὸ 18 Ἰουλίου 1948 ἀνήγγειλε πρὸς τὸν κ. Πολ. Παπαχοριστοδούλου διὰ τοῦ ἑξῆς ἔγγραφου ὅτι ἀπενεμήθη εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θράκης τὸ βραβεῖον Ζάππα. Ἡ ἔκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς θέλει δημοσιευθῆ εἰς τὸ περιοδικόν τῆς.

ASSOCIATION

pour l'Encouragement
des

ETUDES GRECQUES EN FRANCE

(Reconnu Établissement d'Utilité Publique,
par décret du 7 Juillet 1869)

Siège social à la Sorbone
École des Hautes Études.

La 18 Juillet 1948.

Monsieur,

J'ai le plaisir de vous informer que, lors de sa dernière séance, l'Association pour l'Encouragement des Études Grecques en France a décidé d'attribuer à votre revue une de ses récompenses annuelles, le prix Zappas. Vous aurez l'occasion de voir à ce sujet le rapport qui sera publié dans notre revue. Le montant de ce prix est toujours, comme pour nos autres récompenses, des 500 francs: nous vous ferons parvenir cette somme à la première occasion.

Recevez, Monsieur, je vous prie, nos plus sincères compliments.

La Secrétaire Adjointe
ROMILES

ΤΙΜΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΝ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΘΡΑΚΗΣ

Ἡ Commission Internationale des Arts et Traditions populaires δι' ἔγγραφου τῆς ἀπὸ 6 Ἰουλίου 1948 ἀνήγγειλεν εἰς τὸν κ. Πολύδ. Παπαχοριστοδούλου, διευθυντὴν τοῦ Ἀρχείου Θράκης, ὅτι ἐξέλεξεν αὐτὸν μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ συνεργάτην εἰς τὰ ζητήματα τῶν λαϊκῶν τεχνῶν καὶ παραδόσεων.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

- Ἄγιολιός 145
 Ἄθιγγάνων γλώσσα 71
 Αἴμου εἰδήσεις 41
 Ἀκαδημίας συνεδρία 248
 ἀκρανιές 168
 ἄλατι· μαγικὸ μέσο 124
 Ἀλέξανδρος Μέγας 225
 ἀλισφερίσ' 167
 ἀλκομπενί 163
 Ἄμαντος Κ.
 ἀμφιθαλεῖς εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ 193,
 194, 195, 196, 197, 198, 199, 208
 ἀμφιθαλῶν ἐρμηνεῖα 207
 ἀμφιθαλῶν χρησιμοποιοῦσι 198
 ἀμφιθαλοῦς παιδὸς καθιέρωσις 208
 ἀναστενάρια 248—249
 Ἀνατολικὴ Θράκη 255, 256
 Ἀν. Ρωμυλίας ἔνωσις (1871) 31
 ἀνδρεῖτέ 137
 ἀνεμοπύρωμα 174
 ἀνθελληνικὸν κίνημα 53
 ἀνθελληνικοῦ κινήματος ἐπακόλουθα 61
 ἀνοιξιὰτικα πανηγύρια 134
 Ἀντώνωφ Ἰβάν 7
 Ἀντωνιάδης Σωτ. 55, 75, 273, 259, 260
 Ἀντωνιάδης Ἀλέξ. 263
 Ἀνω Αὐστρία 101
 ἀπαρχαί 245
 ἀπογραφή 1880 48
 Ἀποκεφαλιστοῦ 161
 Ἀπριλίου 1η 1821 28
 Ἀπρίλιος 1876 5
 Ἀπρίλιος 1877 7
 Ἀράχωβα Λακωνίας 103
 Ἀράχωβα Φθιώτιδος 103
 Ἀργυριάδης Δημ. 7
 Ἀριμάν ἢ Ἄγρα Μαῖνου 104
 ἄρομὸς 146
 Ἀρχεῖον τοῦ Θρακ. Λαογρ. καὶ Γλωσ.
 Θησαυροῦ 248
 Ἀρχιμανδρίτης Φάτ. Μανιάκης 55, 57
 ἄρχουδς 136, 168
 Ἀσένωφ-γκράδ 249
 ἀτζαμπα 188
 ἄφνιζε 190
 ἄφτριγιες 168
 ἀγέλωνα 169
 ἀχνάρια ἐπάνω σὲ βράχους 219—224
 ἀχνάρι τῆς σκλάβας 222
 ἀχνάρι τοῦ ἀνθρώπου 209, 210, 211
 Αὐκαριοῦ 148
 Αὐκαριανοὶ 148
 Βαβαζανίδη Πελοπίδα 152
 Βαρβάρη Ἄγια 162
 βασιβοζοῦκοι 7
 Βασιλακάκης Χρ. 268
 Βάττεμβεργ' Ἀλέξανδρος 52
 βελγικτοῦδες περιώνυμοι 14
 βεζεσενλῆδες 18
 Weinhold 110, 111
 Βενκόφσκη 5
 Βερνάρδου Καλλιόπη 77
 Wetschernia posta 59
 Βιζύη καὶ Ναιμόνα Θράκης 102
 Βλάδος Ἀναστάσιος 7
 Βλαχούτση Εὐφροσύνη 77
 Βογαζλής Δ. Κ. 266
 Βογορίδης Ἀλέξ. Ἀλέκο πασᾶς 45
 Βοημία 102
 Βομβάη 102
 Βουλγάρων μισελληνισμὸς 62
 Βουλγάρων ἀποχώρησις ἀπὸ τῆς Ἑλλ.
 Ἐθν. Κοινοτήτος 1862 31
 Βουλγαρικὸν Παρθεναγωγεῖον 46
 Βουλγαρίας ἀνακηρυξίς εἰς ἀνεξάρτη-
 τον κράτος 52
 Bulgarian horrors 7
 Βουλγάρους νοτίους 198
 Bourago Ἰσαρίας 11, 12
 Βοταΐδης Γ. 79
 Βρετάνη Παλιά 126
 βρυκόλακες 156, 157
 βρυκολακιάζω 156
 Wundt 127
 γάμος ὡς κοινωνικὸς θεσμὸς 204
 γάμου ὥρα 243
 γάμου ἐπομένη 196
 γάμου στεφάνους 201
 Γεννάδιεφ Ν. 56, 70
 Γεννάδιεφ συμμερία 59.
 γέννησις 196
 γερλεστιζνα 139
 Γεωργίου Ἀγ. (23 Ἀπρ.) 101
 γιαγούρτ' 165
 γιούκι 137
 Γκέσωφ Ἰβάν Στέφ. 46
 Γκιόλ-μπαχτσέ (ἐλόκηπος) 18
 Γκιουμουγκερδάνης Ἀθ. 85
 Γκιουμουγκερδάνης Μιχ. Ἀθ. 7
 γκιουρέσ' (πάλαμα) 158
 γκλαβανή 182
 Γλάδστων Ἄγγλος 7
 Γραικῶφ λόγοι 69
 Grimm 104

- γύμναση 97
 γύμναση σε μαγικές πράξεις 106—109
 γύμνασης εξέταση 114—122
 γύμνασης άλλα μαγικά μέσα 122—125
 γύμνασης σκοποί 99—106
 Γύφτοι στη Θράκη 104
 Γώγος Γεηγόριος 79
 δαπάναι κοινότητας 34
 δάσκαλοι 242
 δεξιόφυλα 170
 Διαμάντης άνεψιδς Τσαπέκα 78
 διασκεδάσεις 131, 132
 Dick de Lonlay 21
 δικαστήριον λαϊκόν αϊρετόν 27
 Διονύσιος ὁ ἀπὸ Πελοποννήσου 23
 διωγμός 152, 153
 δόντι 163
 Δράκοντα πάτημα 220
 δρίμνες 161
 Δωδεκάμερα 133
 Ἐθνικὴ βιβλιοθήκη δημοσία 46
 εἰκοσιπενταετηρίς Ζαριφείων Λιδασκα-
 λείων 258, 259
 Ἑλληγες ἰθαγενεῖς Βουλγαρίας 72
 Ἑλληγες ἄλλιοι 11
 Ἑλληγες Βούλγαροι πολῖται 70, 72
 Ἑλληνικαὶ καὶ Βουλγ. κοινότητες 66
 Ἑλληνικὴ οἰκογένεια 241
 Ἑλλήνων ἰθαγενῶν αἷτια τῆς ἐξοντώ-
 σεως 63
 ἑλληνικὸς καθαρὸς πληθυσμὸς 50
 Ἑλλήνων ἀθρόος ἐκπατρισμὸς 53
 Ἑλληνικὴ μητρόπολις 60
 Ἑλληνικὴ Σχολὴ 81—85
 ἑλιάς τὰ βάσανα 165
 Ἐρζεγοβίνη 5
 εὐρωπαϊκὸς τύπος 59
 εὐχαλὲ 28
 ἐφημερίδες 41
 ἐφοροδημογεροντία 31
 ἐχ' χάς 189
 γάτια 145
 ζακόν' 167
 Ζαλαχανά 140
 Ζανγκούρ-Ζουγκούρ 181
 Ζαρίφεια διδασκαλεῖα 86—88
 Ζαρίφεια διδασκ. ἐγγραφέντες 93, 94
 Ζαριφείων διδασκαλ. ἀπόφοιτοι 94
 Ζαρίφης Γεώργιος 96, 259, 260
 Ζαρίφης Λεωνίδας 95
 Ζαριφείων διδασκαλ. ἐγκαίτια 85, 86
 Ζαφείρη Ζαφειριάδη 152
 Ζίλικωφ 259
 Ζουλού 211
 Ζουπάνι (Πεντάλοφο Δυτ. Μακ.) 101
 Gourko 12
 ζουφωμένο 187
 Ζωγράφος Χρηστάκης 80
 Ζωηρός Ἀλέξ. 86
 Heyches Rhus 111
 Ἡσίοδος 106
 θέατρο 133, 134
 θελόσιαχτ' 157
 θεότητες δευτερότερες 117
 Θρακικὰ κέντρα 198
 Θρακικὰ δημ. τραγούδια 262
 Θρακικὴ παράδοση 222, 223
 Θρακικὸς Σύλλογος Κων/λεως 84, 85
 Θρακικὸς Φιλελευθερικὸς Σύλλ. 81
 θρησκευτικὴ διάτάξις 202
 θυσία (κουρμπάν') 162
 Θωμαγὴ κυρά 164
 Ἰατρικὴ Δημόδης 173—175
 Ἰβάνωφ Β. 55
 Ἰεράπετρα Κρήτης 105
 ἱερεῖς κοινότητος 35
 ἰθαγενεῖς κυνηγοὶ 211
 ἰκράμια 142
 Ἰνδὸς ἀρχαίους 199
 Ischirkow καθηγ. 66
 Ἰωαννίδου Πηγὴ 77
 Ἰωάννου Ἀγ. (Γενέθλια) 101
 Ἰωαννικίου ἀπρονοησία 26
 καβεκούτ' 138
 Καθαροδευτέρα 157, 158
 Κελαγδινιώ 164
 καλαθοφάνα (ἦ) 137
 Καλὲς 145
 Καλὲς τῆς Ἀγιασωτήρας 146
 Καλῆς τὸ πῆδημα 224
 Καλλικάντζαροι 231, 232
 Καλλίνικος (1711—1725) 38
 Καλόκαρδου Ἑλλη 129
 καλοπρομαζωμέν' 184
 Κάλπικο λιανὸ 166
 κάμσε 184
 καναράδες 145
 Κανονισμὸς Ἑλλ. Ὁρθ. Κοινότητος 31
 Κανονισμὸς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Φι-
 λιππουπόλεως 32—34
 κανονισμοῦ ἀπόρριψις 32
 Κάπλισκωφ 5
 Καραβέλωφ Πέτρος 46
 Καρυδιὲς τῆς Χαράτ 141
 Καρποδαίμων 245
 καρφώματα καὶ βουλλώματα 210
 Κάστρο 215
 κάται 186
 Κάτια Κάτια 144
 κατσαμάκ 167
 κελλάρι 242
 κελλάρι στή Θράκη 237—239
 κελλάρι 137
 Κεσιάκωφ Ἰωάννης 49
 κιαμπάπια 146
 κινὰς 194
 κίρ 184
 κιομβούργια 182
 Κλεάνθης Γ. 85
 Κλεάνθης ἔμπορος 13

- Κλήδωνας 230, 231
 Κληδόνου (24 Ἰουνίου) 197
 κλημιά 139
 Κοκκάλα Θεοδ. 152
 Κοκκινιόγια 140, 141
 Κομιζόπουλος Ἄντ. 29, 77
 κονάκ (διοικητήριον) 20
 κόσμος Κοσμάς 166
 κότσια 163
 κουδουράδες 179
 κοῦκος ἀηδόν' 165
 κουρουλντζιτσανα 198
 κουρούπ' 138
 Κουραντζή Θράκης 104, 105
 Krauss F. S. 101
 Κρέστοβιτς 46
 κρηνηγικά ἔθιμα 211
 Κυρά Κάτω 224
 Κυριακὸς Ἀντώνιος 64, 65
 Κυριακίδης Ν. Γ. 266—268
 Κυρίλλιοι κώδικες 24
 Κυρίλλου—Μεθοδίου ναὸς 46
 Κυρεταίδης Π. 79
 κῶδιξ καθηκόντων ἱερέων 35—37
 Κωνσταντινίδης Γ. 85
 Κωνσταντόπουλος Ἀριστόδημος 152
 λαογραφικὴ ἔρευνα 113
 Λαπωνία 104
 Λασήθι Κρήτης 103
 λαφριγιές 171
 λαχνίσματα 178
 λεγέν' 163
 Λέκα Τσεμεσι 142, 143, 144, 154
 λάκκο 241
 Λιβίοι Λυκίας 103
 λιθόστρωτοι (δρόμοι) 21
 Λιθουανία 104
 Λουκιανὸς 109
 Λουπέρκιος—Λουπερκάλια 108
 λουρωτά κιλίμια 137
 Λούτσης Ν. 79
 μαγιά ἀβλαβη 212
 μαγικῶν ἐνεργειῶν δραστηκότης 197
 μάγοι καὶ μάγισσες 99
 Μαδαγασκάρη 126, 199
 Μαλιάδης ἐργολάβος 58
 Μανιάκι Μεσσηνίας 101
 Μανώλωφ νομάρχης 56
 Μανώλωφ νομάρχης 56
 Μάξιμος τῆς Πλόβδηφ 60
 Μαρασίον (ἀγορά) 17
 Μαρίνα Ἁγία 161
 Μάρτιος μῆν 249
 Μάρτς 160
 μαρτυρία Ἡροδότου 225
 Μάρα 170
 μασουρωτά, δίμιτα, πελυτά 131
 Μαυρίδης Ἀχιλλ. 69
 μέγα βεξεστένιον 18
 Μέγαρο 101
 Μέγας Γ. 269
 Μεσημβρία Θράκης 103, 267, 270—273
 meeting 59
 Μέσον ὄρος 5
 μεσηνιακὴ παράδοση 224
 μεταξύ 246
 Μηνύτωρ Αἴμου 41
 Μητροπολίτης Φάτιος 257
 μιλέτ—βεκίληδες 27
 μολυβδοσκεπές Ἰμαρὲτ ἢ Schela—Be-
 din πασιᾶ 16
 Μονοβύζα 220
 μόρτσα 137
 μύστρες 143
 μουσάδριες 130
 Μουσαίου λόφος 10
 μουστέρης 132
 μουστίας 246
 μπάλος 132, 133
 Μπαλουκλή 135
 Μπάμπω 167
 Μπίτ—Παζάρ 165
 μπουζουτζής 246
 μπουμπούνα 161
 μπουρμάδες 143
 μυθικά ἔλματα 221
 Μυσηροῦ Θεοφανῶ 78
 Μωαμεθανῶν Καφενεῖα 20
 Μωυσῆς 125
 Νάτσεβιτς πράκτωρ 61
 ναοὶ ἀρπαγέντες 42, 43
 Ναοὶ κοινότητος 34
 Νέμιτζογλου Ζήσης 85
 Νεόφυτος μητρ. Φιλ.)πόλεως 85
 Νεόφυτος μητροπολίτης 8
 Νεόφυτος ὁ σοφὸς (1692—1711) 38
 Νιάδα 169
 Νικηφόρος Λέσβιος μητροπολίτης 27
 νοοτροπία Βουλγάρων 69
 νιαλάκ 173
 ντουλγκέρδες 182
 νύμφης στολισμὸς 195
 νύχια 163
 Εἰάνθος Ἄλ. 78
 ξεθαρεμένος 185
 ξελευτέρωνε 163
 Ξενοφῶν 212
 ξεφαιδιασθῆ 197
 ξυλίνων ἐκ κερασεῶν τηλεβόλων 5
 ξυλόχτενο 241
 ὄβρες 164
 Οἰκονόμος Κων. Φιλιππουπολίτης 77
 Οἰκονόμος Κωνσταντίνος 78
 Οἰκονόμου Παναγιώτης 78
 ὁμόδοξος Ρωσία 66
 ὄργιακ 191
 Ὀρμούζ ἢ Ἀούρα Μάσδα 114
 Ὀρτά Μεζάρ 16, 20
 Ὀρφανοὶ τοῦ Πάσχα 234, 235, 236
 οὔζοῦν—τσαρσί 19

- Οὐν καπὴν 19
 παιγνίδια παιδικὰ 175, 176, 177
 πανηγύρι Ἁγίας Τριάδας 147, 148, 149, 150, 151, 152
 παιγνίδια, λιαλήματα 133
 Παῖσιος Σηλυβρίας 26
 Παῖσιος ὁ ἀπὸ Σηλυβρ. (1818—1821) 38
 Παναγίας χορταράκι 213
 Παπακυριάκος Κωνσταντόπουλος 152
 Παπανικολάκης 78
 Παπαντή, Παπαντή 157
 Παπαχριστοδούλου Πολύδ. 248, 250
 Παπαχριστοδούλου Μόσχος 262
 παραδερφός 189
 παράδειγμα 243
 παρακάθ' 131, 179
 παραμύθια Σκοπού 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192
 παρθεναγωγείον ἰδιωτ. Πολυμνίας 77
 Παρθεναγωγείον ἰδιωτικὸν 77
 παροιμίες Σκοπού 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171
 Πασαβὰ Κάστερο 216
 πασιτίσα 137
 πατημιὰ τοῦ Χριστοῦ 215
 πατιρτί 181
 Πατριάρχης Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος 74
 Πατριάρχης Κων)λεως Ἰωάννης IB' 73, 74
 πελοσοῦτζουκα 132
 Πενταδάχτυλο 219
 περγελά 168
 Πέραν (Καρσί - ἀκὰ) 18
 πεσίματα 216
 Πέεφ Κωστάκης Γ. 46
 Πέτρα Ἁν. Θράκης 99
 Πέτρα καὶ Σκόπελο Ἁν. Θράκης 105
 Πετρόπουλος Δ. 97
 Πέτροφ Ράτσο 60
 πήδημα τῆς βασιλοπούλας 207
 πριπυροῦδα 236, 237
 Πλάτωνα Νόμοι 106
 Πλεύνας πῶσις 9
 Πλούταρχος 107
 πνεῦμα καλοῦ καὶ κακοῦ 114
 Πόδι τοῦ Χριστοῦ 219
 πολιτεῦκε 184
 πολλακαμέν' 150
 πολλακαμένο 187
 Πολίτης Ν. I. 218, 225
 πολιτικός 183
 πομπὴ μελλονόμφων 196
 πράματα 184
 πρματευτάδικη σεντούκα 136
 πράσα 165
 προζυμιοῦ 193
 προλήψις ἀτεκνίας 205
 προλήψις, δεισιδαμονίες 157, 158, 158, 159, 160, 161, 162, 163
 Πρωτομαγιά 101
 Πρωτοχροινιά 155
 Πυργί Χίου 103
 Ραζήλος Π. 79
 Reew Alex 15
 Ραδιοφωνία 265
 Ραπτάρχης Κ. 264
 Ροδόκηπος (Γκιούλ-μπαχτοῦς) 18
 Ροδόκης ὑπάρχειαι 10
 Ρομάνι 232, 233
 Ροῦμ-έλι βεγλερ βέη ἔδρα 29
 ρουφετιῶν ἢ ἔσναφιῶν 18
 Ρωμαῖος Κ. Α. 209
 Ρωμαῖους 202
 Ρωμυλίας ἔνωσις μετὰ Βουλγαρίας 52
 Ρωσικὸ μοναστήριον 250
 Σαμακοβλῆς Ἄθαν. δήμαρχος 46
 Σαμάκοβο 100
 Σ. Ἐκκλησιῶν περιγραφὴ 251—255
 Σαράντα Ἐκκλησίες 244
 σαντρατσωτά, κατριλωτά 131
 Σαράντης Ἀρχιγενῆς 78
 σερένι 139
 Σικελιώτης Διόδ. 108
 Σιστόβιον πολύχνιον 65
 σιτζαδὲς λουρωτὸς 137
 Σιμόπουλος Σίμος 152
 Σίσκοφ 8, 9
 σκηνή 243
 σκονὶ δουρβὰ 169
 Σκοπὸ 101
 Σκοπὸς 129
 Σκοποῦ κάτοικοι 129
 Σκορδέλης Βλάσιος 79
 σκουπόξυλο 124
 Σλαβίδης Δ. 70
 Smith 101
 σοκακόπορτα 140, 184
 Σομαλίας φυλαί 199
 Σουβαλώφ κόμης 13
 Σουλεϊμάν πασᾶς 10, 11, 12, 13
 σούρβα 156
 σουρβακίδια(καρῦδια, μύγδαλα κλπ.) 155
 σπιτιῶν ἑσωτερικὸ 130
 σπιτικὸ 242
 Σπυριδάκης Γεώργ. 198
 στρατόπεδο Θεσσαλονίκης 265
 στατιστικὴ μαθητῶν 49
 Στενίμαχος 244
 στεμέλ' 136
 στέφης 194
 Στογιάνωφ Ζαχαρίας 6
 Στοίλωφ Κ. 34
 στοιχεῖο σπιτιοῦ 163
 σύλλογος Ἑλλ. ὁρθ. Κοινότητος 39, 40
 Συνέλευσις τῆς 14 Ὀκτωβρ. 1853, 29
 Συνθήκη Neilly 61, 72
 Συνθήκη Βερσαλλιῶν 1918, 72
 σφαγαί Καρλόβου 8
 σφουγγατο 189

- σχισματικοὶ (1872) 66
 Σχολεῖα Φιλιππουπόλεως 80
 σχολεῖα βουλγερ. πόλεων 63
 Σωτήρα Ἁγία 145, 146
 Σαφρόνιο 140
 Τακέλλα, Ἰταλὸς σιτέμπορος 8, 15, 46
 ταμποῦ 127
 ταχτὰ καλὲ 19
 τεκνογονία 102, 205
 τέμενος Τσουμαγιά 19
 τεπτίλ' 179
 Τζουμαγιά ἐννεάθολον ἢ θόλου ἢ Ἐ-
 σκί-τζαμι 16
 τίτλοι ἀρχόντων 24, 25
 Τζοανόπουλος Γ. 79
 τήνες 246
 Τουρκοβουλαρ. συνθήκη 1886, 52
 τραγούδια Σκοποῦ 172, 173
 τραγούδια σὲ πολὺ μικρὰ παιδιὰ 178
 τραγούδι τοῦ ἀργαλειοῦ 241
 Τρανσυλβανία 105
 τρεχούς 139
 Τριάδα Ἁγία 135—145
 τρυγητάδες 245
 τρύγος 161
 τρύγος στῆ Θράκη 244
 τσάκ 187
 τσαλιά 187
 τσαλιούγ 187
 τσαγίρια ἢ κεμπάπια 146
 Τσαπέκος Ἀδάμος 78
 τσέργα 137
 Tscheretew καὶ Kleber 45
 Τσιγγιρίδης Χρ. 264, 264
 Τσιγγιρίδης Ν. 265
 τσιφτὲ χαμάμ (δίδυμος) 21
 Τσορέκιοι Ἄν. Θε.
 Τσουκαλᾶς Γεώργ. 78
 Uganda Κεντρ. Ἄφρ. 101
 ὕφαντικὴ στῆ Θράκη 239, 240, 241
 ὕψηλὴ Πύλη 52
 φετιχ καὶ ταμποῦ 128
 Φιλιππούπολις ἐφημ. 40
 Φιλιππούπολις 47, 48, 49
 Φιλ)λεως συστηματικὴ ἀπογραφή κα-
 τοίκων 50
 Φιλ)λεως κατάλυσις Ἑλλην. Κοινοτή-
 τος 54
 Φιλ)λεως φρούραρχος 57
 Φιλιππουπόλεως μητροπολίτης 37
 Φιλ)λεως πραγματικὸς ἀριθμὸς Ἑλλή-
 νων 51
 Φιλ)λεως Ἑλλην. ὀρθόδοξος κοινότης 23
 φικριγιούδαν 184
 Φιλιατρά Τριφυλίας 219
 φιοῦμπες 143
 φκέδρα (βουκέντρα) 140
 φκεντρίζω 140
 Flamen Dialis 125
 φουρνόπανο 124, 160
 Frazer—Farguei 105. 203 213
 Φῶτα 156
 φωτιὰς τοῦ Αὐγούστου 223
 Φώτιος Μανιάτης Ἀρχιμανδρίτης 68
 χαβοῦς 142
 χαντζής 181
 Χατζηγιαννάκογλου Ἐλισάβετ 78
 Χατζηγύριο 100
 Χ' Κυριακὸς Μελεών 28
 Χ' Χριστόδουλος Ἀργυρίου 29
 Χαζιτῆ Γιώκας Παύλωφ 55
 Χατζηδαῆ Σμαράγδα 77, 78
 χορατάδες 186
 χουλιάρια 166
 χῆραι καὶ πρωτοστέφανοι γυναῖκες 207
 Χριστὸς νικᾷ 163
 Χριστιανισμὸς 109
 χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας Ἁγίου Δημη-
 τρίου 153, 154, 155
 Χρυσάνθος μητροπολίτης 77
 χρυσοχέρες 241
 ψηφωτὰ 131